

**T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

**YENİ MERKANTİLİST POLİTİKALARIN OLUŞUMU, GELİŞİMİ
VE ETKİLERİNİN ANALİZİ**

Doktora Tezi

Barış ÜLKER

BURSA 2021

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

**YENİ MERKANTİLİST POLİTİKALARIN OLUŞUMU, GELİŞİMİ
VE ETKİLERİNİN ANALİZİ**

Doktora Tezi

Barış ÜLKER

Danışman:

Prof. Dr. Emin ERTÜRK

BURSA 2021

Yemin Metni

Doktora Tezi Çalışması olarak sunduğum “Yeni Merkantilist Politikaların Oluşumu, Gelişimi ve Etkilerinin Analizi” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

03.11.2021

Adı Soyadı: Barış ÜLKER

Öğrenci No: 711611003

Anabilim/Anasanat Dalı: İktisat A.B.D.

Programı: İktisat

Statüsü: Yüksek Lisans Doktora

: Sanatta Yeterlik

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tez Başlığı / Konusu: Yeni Merkantilist Politikaların Oluşumu, Gelişimi ve Etkilerinin Analizi
Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam **314** sayfalık kısmına ilişkin, **03/11/2021** tarihinde şahsım tarafından **Turnitin*** adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı **% 2**'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar dâhil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

03.11.2021

Adı Soyadı:	Bariş ÜLKER
Öğrenci No:	711611003
Anabilim Dalı:	İktisat A.B.D.
Programı:	İktisat
Statüsü:	Doktora

Prof. Dr. Emin ERTÜRK

03/11/2021

* Turnitin programına Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane web sayfasından ulaşılabilir.

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İktisat Anabilim Dalı, **İktisat Bilim Dalı**'nda **711611003** numaralı **Barış ÜLKER**'in hazırladığı "**Yeni Merkantilist Politikaların Oluşumu, Gelişimi ve Etkilerinin Analizi**" konulu **Doktora Tezi** ile ilgili tez savunma sınavı, 23/11/2021 günü 11:00-12:30 saatlerini arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin başarılı (başarılı/başarısız) olduğuna oybirliği (oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu
Başkanı)
Prof. Dr. Emin ERTÜRK
Bursa Uludağ Üniversitesi

23/11/2021

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İktisat Anabilim Dalı, **İktisat Bilim Dalı**'nda **711611003** numaralı **Barış ÜLKER**'in hazırladığı “**Yeni Merkantilist Politikaların Oluşumu, Gelişimi ve Etkilerinin Analizi**” konulu **Doktora Tezi** ile ilgili tez savunma sınavı, 23/11/2021 günü 11:00-12:30 saatlerini arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin başarılı (başarılı/başarısız) olduğuna oybirliği (oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye
Prof. Dr. Kadir Yasin ERYİĞİT
Bursa Uludağ Üniversitesi

23/11/2021

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İktisat Anabilim Dalı, **İktisat Bilim Dalı**'nda **711611003** numaralı **Barış ÜLKER**'in hazırladığı "**Yeni Merkantilist Politikaların Oluşumu, Gelişimi ve Etkilerinin Analizi**" konulu **Doktora Tezi** ile ilgili tez savunma sınavı, 23/11/2021 günü 11:00-12:30 saatlerini arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin başarılı (başarılı/başarısız) olduğuna oybirliği (oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye
Prof. Dr. Alpaslan SEREL
Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi

23/11/2021

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İktisat Anabilim Dalı, **İktisat Bilim Dalı**'nda **711611003** numaralı **Barış ÜLKER**'in hazırladığı "**Yeni Merkantilist Politikaların Oluşumu, Gelişimi ve Etkilerinin Analizi**" konulu **Doktora Tezi** ile ilgili tez savunma sınavı, 23/11/2021 günü 11:00-12:30 saatlerini arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin başarılı (başarılı/başarısız) olduğuna oybirliği (oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye
Prof. Dr. Mehmet DUMAN
İstanbul Üniversitesi

23/11/2021

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İktisat Anabilim Dalı, **İktisat Bilim Dalı**'nda **711611003** numaralı **Barış ÜLKER**'in hazırladığı “**Yeni Merkantilist Politikaların Oluşumu, Gelişimi ve Etkilerinin Analizi**” konulu **Doktora Tezi** ile ilgili tez savunma sınavı, 23/11/2021 günü 11:00-12:30 saatlerini arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin başarılı (başarılı/başarısız) olduğuna oybirliği (oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye
Doç. Dr. Murat Ozan BAŞKOL
Bursa Uludağ Üniversitesi

23/11/2021

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı	:Barış ÜLKER
Üniversite	:Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitüsü	:Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim/Anasanat Dalı	:İktisat A.B.D.
Tezin Niteliği	:Doktora Tezi
Sayfa Sayısı	: xviii + 352
Mezuniyet Tarihi	: ...../...../20....
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Emin ERTÜRK

YENİ MERKANTİLİST POLİTİKALARIN OLUŞUMU, GELİŞİMİ VE ETKİLERİNİN ANALİZİ

Merkantilizm 15. yüzyılın sonunda başlamış, 18. yüzyılın sonunda klasik iktisatın ortaya çıkışı ve modern iktisat tarihinin başlangıcı ile yerini serbestleşme politikalarına karşı bir reaksiyon niteliğindeki yeni merkantilizme bırakmış bir ekonomi doktrindir. Hem sanayileşmiş ülkelerin iç piyasaya zarar veren rekabetçiliklerine karşı kendilerini korumak isteyen, hem de elde ettiği rekabet gücünü kullanarak küresel ölçekte hegemon pozisyona gelmeyi amaçlayan ülkeler yeni merkantilist politikalara başvurmaktadır. Ancak, kimi ülkeler serbest ticaret politikaları izlerken, kimlerinin yeni merkantilist politikalar uygulaması, küresel ekonomide dengesizliklere yol açmakta, bunun sonucunda da ekonomik krizler ve ticaret savaşları ortaya çıkmaktadır. Özellikle ekonomik kriz dönemlerinde ülkeler, bozulan makroekonomik dengelerini yeniden düzenleyebilmek için yeni merkantilist politikalara daha çok yönelmektedir. Bunun yanı sıra, 2018'de ABD'nin başlattığı ticaret savaşı, yeni merkantilist politikaların 21. yüzyılda dahi geçerliliğini koruduğunun en önemli göstergelerinden biridir.

Bu çalışmada, öncelikle yeni merkantilist politikaların günümüze kadar olan uygulamaları detayları ile incelenmiştir. Yapılan inceleme, merkantilizm kapsamındaki uygulamaların 500 yıldan uzun bir süredir farklı şekillerde de olsa benzer amaçlara hizmet edecek doğrultuda devam ettiğini göstermektedir. Ayrıca, yeni merkantilizm ile direkt olarak bağlantısı olduğu savunulan makroekonomik değişkenlerin, söz konusu politikalar ile aralarındaki ilişki araştırılmış, bu kapsamda 38 ülkeye ait 2001-2019 dönemi verileri kullanılarak GMM yöntemi ile bir analiz yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda yeni merkantilist politikalar ile ithalat arasında negatif, imalat sektörü ve rezerv birikimi arasında ise pozitif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler:

Merkantilizm, Neo-merkantilizm, Korumacılık, Liberalleşme, GMM

ABSTRACT

Name and Surname	: Barış ÜLKER
University	: Bursa Uludağ University
Institution	: Social Sciences Institution
Field	: Economics
Degree Awarded	: Doctorate
Page Number	: xviii + 352
Degree Date	: ...../...../20.....
Supervisor/s	: Prof. Dr. Emin ERTÜRK

AN ANALYSIS OF THE FORMATION, DEVELOPMENT AND EFFECTS OF THE NEO-MERCANTILIST POLICIES

Mercantilism is a doctrine started in the end of the 15th century and replaced by neo-mercantilism at the end of the 18th century with the emerge of classical economics. It is evaluated as a counter reaction to liberalization policies. Neo-mercantilism is adopted by the countries that desire to protect themselves from the unfair competition of the industrialized countries damaging domestic production or to use their competitiveness to acquire global hegemon position. Economic instabilities rise as some of the countries follow liberalization policies while the others apply neo-mercantilist policies. These instabilities generally cause economic crisis or trade wars. Especially, policymakers frequently prefer to adopt stronger neo-mercantilist policies in the eras of economic crisis to straighten their macroeconomic imbalances. Besides, the trade war, which was started in 2018 by the USA, confirms that neo-mercantilist ideas are still alive even in the 21st century.

In this study, firstly, the applications of the neo-mercantilist policies until today are examined. Our research shows that together with classic mercantilism, the policies relying on the mercantilist ideas have been continued for the last 500 years and they all serve to similar goals under different forms. Additionally the relationship between neo-mercantilist policies and several macroeconomic variables is investigated which are considered as directly connected. A GMM analyze was conducted on this purpose with the data belonging 38 countries for 2001-2019 period. According to the results of the analysis, it is concluded that the neo-mercantilist policies have a negative relationship with the imports, and a positive relationship with the manufacturing sector and reserve accumulation.

Key Words:

Mercantilism, Neomercantilism, Protectionism, Liberalization, GMM

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	viii
ABSTRACT.....	ix
İÇİNDEKİLER	x
TABLolar LİSTESİ.....	xv
GRAFİKLER LİSTESİ.....	xvi
KISALTMALAR	xvii
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: KLASİK MERKANTİLİZM.....	6
1.1. Merkantilizm Öncesi Dönem.....	6
1.2. Merkantilizm Tanımı	8
1.3. Külçecilik	11
1.4. Klasik Merkantilizmin Ortaya Çıkışı.....	14
1.5. Merkantilizmin Ekonomi Politikaları	19
1.5.1. Merkantilist Ticaret Politikaları	19
1.5.2. Merkantilist Para Teorileri	23
1.5.3. İstihdam ve Ücrete Merkantilist Yaklaşım.....	27
1.6. Merkantilizm ve Sömürgecilik.....	28
1.7. Klasik Merkantilizme James Steuart'ın Yaklaşımı.....	31
1.8. Merkantilizm Benzeri Uygulamalar.....	35
1.8.1. Kameralizm	35
1.8.2. Colbertizm	39
1.9. Klasik Merkantilizm Üzerine Tartışmalar	42
1.9.1. Adam Smith'in Klasik Merkantilizm Değerlendirmesi	42
1.9.2. Eli Filip Heckscher'in Klasik Merkantilizm Değerlendirmesi.....	43
1.9.3. John Maynard Keynes'in Klasik Merkantilizm Değerlendirmesi.....	46

1.9.4. Maurice Dobb'un Klasik Merkantilizm Değerlendirmesi.....	48
1.9.5. Robert Ekelund ve Robert Tollison'un Klasik Merkantilizm Değerlendirmeleri.....	49
1.10. Merkantilizm ile Ortak Görüşü Paylaşan Kavramlar.....	50
1.10.1. Ekonomik Milliyetçilik	50
1.10.2. Realizm.....	52
2. BÖLÜM: YENİ MERKANTİLİZM KAVRAMI VE 21. YÜZYILA KADAR ÇEŞİTLİ UYGULAMALARI	55
2.1. Yeni Merkantilizm Kavramı	55
2.2. Çok Uluslu Şirketler ve Yeni Merkantilizm	61
2.3. Birinci Dünya Savaşı Öncesi Dönemde Yeni Merkantilizm	63
2.3.1. ABD'de Yeni Merkantilizmin Ortaya Çıkışı	64
2.3.2. Almanya'da Serbest Ticarete Tepki ve Ekonomik Milliyetçilik Akımı ...	67
2.3.3. 1887 – 1898 İtalyan – Fransız Ticaret Savaşı	71
2.3.4. İngiltere'de Yeni Merkantilist Düşünceye Yaklaşım.....	73
2.4. Birinci ve İkinci Dünya Savaşları Arasındaki Dönem.....	77
2.4.1. ABD'nin İki Dünya Savaşı Arasındaki Yeni Merkantilist Yaklaşımları..	78
2.4.2. İki Dünya Savaşı Arasındaki Dönemde Avrupa'da Korumacılık	83
2.4.2.1. Milletler Cemiyeti'nin Kurulması	84
2.4.2.2. İngiltere'nin Korumacılık Politikaları	85
2.4.2.3. Almanya'nın Korumacılık Politikaları	87
2.4.3. Japon İmparatorluğu'nun Korumacılık Politikaları	90
2.4.4. SSCB'nin Korumacılık Politikaları.....	91
2.5. Uluslararası Ticarete Serbestleşme: 1945 – 1973 Dönemi	93
2.5.1. 1945 – 1973 Döneminin İktisadi Yapısına Genel Bakış	93
2.5.2. Uluslararası Kurumlar ve Ticaretin Serbestleşmesi	99

2.5.2.1. Bretton Woods Konferansı ve Sistemi	100
2.5.2.2. Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması	105
2.5.3. Hegemonyacı İstikrar Teorisi	115
2.5.4. Tarım Sektörü ve Yeni Merkantilist Politikalar	122
2.6. Petrol Krizleri ve Yeni Merkantilizme Dönüş	127
2.6.1. 1973 ve 1978 – 1979 Petrol Krizleri	127
2.6.2. 1970’lerden İtibaren Yükselen Yeni Korumacılık Akımı	132
2.6.3. Asya Ülkeleri ve Yeni Merkantilizm	138
2.6.3.1. Japonya’nın Yeni Merkantilist Politikaları.....	138
2.6.3.2. Asya Kaplanları ve Yeni Merkantilist Büyüme Politikaları.....	145
2.6.4. Yeni Korumacılık Dalgası ve 1980’li Yıllara Yansıması.....	149
2.6.4.1. Latin Amerika Borç Krizi	151
2.6.4.2. Erken 1980’ler Küresel Durgunluğu	155
2.6.4.3. 1980’lerde ABD’nin Korumacılık Politikaları	156
2.6.4.4. 1980’lerde AET’nin Korumacılık Politikaları.....	161
2.6.4.5. Kalkınmakta Olan Ülkeler ve Yeni Korumacılık Akımı.....	164
2.6.4.6. Uruguay Raundu ve DTÖ’nün Kuruluşu.....	166
2.6.5. 1990’lı Yılların Ekonomik Seyri.....	171
2.6.5.1. Erken 1990’lar Küresel Resesyonu	171
2.6.5.2. 1997 Doğu Asya Finansal Krizi	173
2.7. Çin’in Dünyaya Açılması ve 20. Yüzyıldaki Merkantilist Politikaları.....	177
3. BÖLÜM: 21. YÜZYILDA YENİ MERKANTİLİZM	182
3.1. 21. Yüzyılın Ekonomik Krizleri.....	183
3.1.1. Erken 2000’ler Resesyonu.....	183
3.1.2. 2007 – 2008 Küresel Finans Krizi.....	185
3.1.3. Avrupa Borç Krizi	194

3.2. Çin'in 21. Yüzyıldaki Yeni Merkantilist Politikaları	198
3.2.1. Çin ve Rezerv Birikimi.....	199
3.2.2. Çin'in Lehte Ticaret Dengesine Yönelik Politikaları.....	200
3.2.3. Tek Kuşak, Tek Yol Projesi	203
3.2.4. Çin ve Yeni Sömürgecilik	205
3.2.5. Çin ve İnovasyon Merkantilizmi.....	208
3.3. Enerji Sektörü ve Yeni Merkantilizm	213
3.3.1. Rusya'nın Enerji Sektöründeki Yeni Merkantilist Politikaları	215
3.3.2. Çin'in Enerji Sektöründeki Yeni Merkantilist Politikaları	219
3.4. ABD'de Donald Trump Yönetimi Ve Ticaret Savaşları.....	220
3.4.1. Trans – Pasifik Ortaklığı Anlaşması.....	221
3.4.2. Sektörel Bazda Ticaret Savaşları.....	222
3.4.2.1. Güneş Panelleri ve Çamaşır Makineleri	223
3.4.2.2. Çelik ve Alüminyum	224
3.4.2.3. Teknoloji Ürünleri ve Fikri Mülkiyet Hakları.....	229
3.4.2.4. Otomotiv	234
3.4.2.5. Telekomünikasyon ve Yarı İletkenler	235
3.4.2.6. Ticaret Savaşlarının Sonuçları.....	237
3.4.2.7. Donald Trump'ın Merkantilist Politikalarının Değerlendirilmesi...244	
3.5. Covid-19 Salgını Ve Yeni Merkantilizm.....	247
3.6. Yeni Merkantilizm ve Dünya Ticaretinin Gelişme Hızı.....	254
4. BÖLÜM: YENİ MERKANTİLİST POLİTİKALARIN ETKİLERİNİ ARAŞTIRAN LİTERATÜR ÇALIŞMALARI	259
4.1. Uluslararası Ticaret Özgürlüğü Endeksi	259
4.2. Merkantilizm ile Ekonomik Büyüme İlişkisi.....	262
4.3. Merkantilizm ile İhracat ve İthalat İlişkisi.....	266

4.4. Merkantilizm ile Rezervler İlişkisi	269
4.5. Merkantilizm ile İmalat Sektörü İlişkisi	272
4.6. Merkantilizm ve Cari Denge İlişkisi	275
5. BÖLÜM: YENİ MERKANTİLİST POLİTİKALARIN BELİRLİ MAKRO DEĞİŞKENLER ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: AMPİRİK ÇALIŞMA.....	277
5.1. Metodoloji.....	277
5.2. Dinamik Panel Veri Modeli	278
5.2.1. Hausman Testi	280
5.3. Sabit Etkiler Tahmincisi	282
5.3.1. Birinci Farklar Tahmincisi	282
5.3.1.1. Anderson ve Hsiao Tahmincisi.....	283
5.3.1.2. Arrelano ve Bond Genelleştirilmiş Momentler Tahmincisi	284
5.3.1.3. Arellano ve Bover / Blundell ve Bond Sistem GMM Tahmincisi ..	286
5.4. Uygulama	289
5.4.1. Veri Seti, Dönemi ve Model.....	289
5.4.2. Sabit Etkiler – Tesadüfi Etkiler’in Tespit Edilmesi	292
5.4.3. Arrelano – Bond GMM Tahmincisi Test Sonuçları.....	292
5.4.4. Arrelano ve Bover / Blundell ve Bold Sistem GMM Tahmincisi Test Sonuçları.....	294
5.4.5. Arrelano ve Bover/Blundell ve Bold Sistem GMM Tahmincisi Roodman Yaklaşımı Test Sonuçları	295
SONUÇ VE ÖNERİLER	298
KAYNAKLAR	305
ÖZGEÇMİŞ	305

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: ABD ve AET'nin Anti-Damping Uygulamaları.....	149
Tablo 2: ABD'nin Seçili Ülkeler ve Dünya İle Yaptığı Dış Ticaretin Miktarları ve Değişim Oranları.....	239
Tablo 3: Seçili Ülkelerin Yurt İçi Ham Çelik Üretim Rakamları ve Değişim Miktarları	240
Tablo 4: Seçili Ülkelerde 2020Q1 – 2020Q4 Dönemindeki Reel GSYİH Büyüme Oranları	248
Tablo 5: Seçili Ülkelerin 2020Q1 – 2020Q4 Dönemindeki İhracat Büyüme Oranları	249
Tablo 6: Analizde Verileri Kullanılan Ülkeler Listesi	289
Tablo 7: Uluslararası Ticaret Özgürlük Endeksi Verilerinin Seçili Ülkelerde 2001 ve 2019 Yılları Arasında Karşılaştırılması	290
Tablo 8: Modelde Kullanılan Değişkenlere Ait Betimleyici İstatistikler	292
Tablo 9: Hausman Testi Sonucu	292
Tablo 10: Arrelano – Bond GMM Tahmincisi Test Sonucu.....	293
Tablo 11: Arrelano – Bover/Blundell ve Bold Sistem GMM Tahmincisi Test Sonuçları	294
Tablo 12: Arrelano – Bover / Blundell ve Bold Sistem GMM Tahmincisine Roodman Yaklaşımı Test Sonuçları	295
Tablo 13: Tüm Tahmin Sonuçlarının Özeti	296

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1: 1970 – 1989 Döneminde Latin Amerika Ülkelerinin Ödenmemiş Borç Tutarı	152
Grafik 2: 2009 – 2020 Döneminde Devletlerin Piyasaya Müdahaleleri.....	183
Grafik 3: 1990 – 2010 Döneminde ABD'nin Dış Ticaret Açığı ve GSYİH'e Oranı ..	191
Grafik 4: 2000 – 2019 Döneminde Seçili Ülkelerin Toplam Borç/GSYİH Oranları ..	195
Grafik 5: 2001 – 2020 Döneminde Çin'in Toplam Rezervleri (Altın Dâhil)	200
Grafik 6: 2017M1 – 2020M12 Dönemi ABD'nin İthalatı, İhracatı ve Dış Ticaret Açığı	237
Grafik 7: 2020M1 – 2020M12 Döneminde Seçili Borsa Endeksleri Değişim Oranları	247
Grafik 8: Ocak 2020 – Aralık 2020 Dönemi Müdahale Politikaları Yoğunluğu Haritası	251
Grafik 9: 1990 – 2019 Dönemi Toplam Ticaret/GSYİH ve GSYİH Büyüme Oranları	255
Grafik 10: 1990 – 2017 Döneminde Tüm Ürünlere Uygulanan Dünya Ağırlıklı Tarife Oranı.....	256
Grafik 11: 1990 – 2020 Döneminde Mal ve Hizmet İhracatları Büyüme Oranları	257

KISALTMALAR

5G	Fifth Generation
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AIIB	Asian Infrastructure Investment Bank
AR&GE	Araştırma ve Geliştirme
ARDL	Autoregressive Distributed Lag
ASEAN	Association of Southeast Asian Nations
BP	British Petroleum
BRICS	Brazil, Russia, India, China, and South Africa
CAP	Common Agricultural Policy
DKY	Dai-Ichi Kangyō
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
ECB	European Central Bank
Ed.	Editör
FCC	Federal Communication Commission
FED	Federal Reserve Board
FSOC	Financial Stability Oversight Council
GATT	General Agreement on Tariffs and Trade
GM	General Motors
GMM	Generalized Methods of Moments
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	Gayri Safi Yurt içi Hasıla
IBRD	International Bank for Reconstruction and Development
IMF	International Monetary Fund
ITC	International Trade Commission
ITO	International Trade Organization
JFTC	Japanese Fair Trade Commission
KİT	Kamu İktisadi Teşekkülü
LDP	Liberal Demokrat Parti
LIBOR	London Interbank Offered Rate
MITI	Ministry of International Trade and Industry

NAFTA	North American Free Trade Agreement
NATO	North Atlantic Treaty Organization
OBOR	One Belt One Road
OCTA	Omnibus Trade and Competitiveness Act
ODA	Official Development Assistance
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development
OPEC	Organisation For Petrol Exporting Countries
PARC	Policy Affairs Research Committee
RBS	Royal Bank of Scotland
RMB	Renminbi
RTAA	Reciprocal Trade Agreement Act
S&P	Standard & Poor's
SCAP	Supreme Commander of the Allied Powers
ss.	Sayfa Numara Aralığı
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TOBB	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TPP	Trans-Pacific Partnership
UN	United Nations
UNCTAD	United Nations Conference on Trade and Development
USD	US Dollar
USDA	United States Department of Agriculture
USITC	The United States International Trade Commission
USMCA	United States – Mexico - Canada Agreement
USTR	United States Trade Representative
vd.	Ve Diğerleri
WB	World Bank
WITS	World Integrated Trade Solution

GİRİŞ

2017'nin Ocak ayında Donald Trump 45. Başkan olarak göreve başladıktan hemen sonra, seçim kampanyasında da açıkça belirttiği gibi, Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) uzun yıllardır istikrarlı bir biçimde yürüttüğü serbest dış ticaret politikalarını değiştirmeye yönelik çeşitli hamleler yapmaya başlamıştır. Öncelikle, 2016'da Barack Obama döneminde imzalanan ve Pasifik Okyanusu kıyısında yer alan 12 ülkenin üyesi olduğu Trans Pasifik Ortaklığı – *Trans Pasific Partnership* (TPP) Anlaşması'ndan çekildiğini duyurmuş, daha sonra Ticaret Temsilciliği'ne, yapılan ithalatın ABD'nin ulusal güvenliğine zarar verip vermediğinin araştırılması konusunda talimatlar vermiştir. 2017 içerisinde başlayan araştırmalar, 2018'in başından itibaren sonuçlanmıştır. Araştırmaların çoğunda yapılan ithalatın ABD'nin ulusal güvenliğini tehdit ettiği sonucuna varılmış, akabinde çelik ve alüminyum sektörleri başta olmak üzere birçok sektörde uygulanan tarifeler hızla yükseltilmiştir. Bu müdahaleler Çin başta olmak üzere ABD'nin neredeyse tüm ticaret ortaklarını olumsuz etkilemiştir. Ancak söz konusu ülkeler, Trump'ın korumacılık politikalarını karşılıksız bırakmayarak misilleme tarifeleri uygulamaya başlamışlardır. Bu durum, hem yeni bir ticaret savaşı döneminin başlangıcı olmuş hem de yüzyıllardır süregelen merkantilizm tartışmalarını yeniden alevlendirmiştir.

Merkantilizm, 15. yüzyılın sonunda Amerika kıtasının keşfedilmesi ile ortaya çıkmış bir ekonomi doktrindir. Söz konusu doktrin, lehte ticaret dengesi elde ederek daha fazla değerli maden biriktirme amacına hizmet eden politikaların bir bütünü olarak değerlendirilebilir. Merkantilist doktrin, uluslararası ticaret politikalarının yanı sıra nüfus, istihdam, sömürgecilik, para ve faiz gibi farklı konuları kapsayan politika önerilerini de barındırmaktadır. Uluslararası ticarete sıfır toplamlı bir oyun olarak yaklaşan ve politika önerilerini bu doğrultuda sunan merkantilizm, uluslararası ilişkiler teorisi olan realizm ile de direkt olarak bağlantılıdır. Buna göre, bir ülke küresel arenada üstün bir pozisyonda yer alabilmek için güçlü bir orduya sahip olmak zorundadır. Güçlü bir ordu oluşturabilmenin öncelikli koşulu ülkenin varlıklı olmasıdır. Ülkeyi varlıklı bir hale getirebilmek için ise mümkün olduğunca fazla değerli maden, yani rezerv biriktirilmesi gerekmektedir. Tüm bu unsurlar bir araya getirildiği zaman

merkantilizmin özünde, küresel güce ulaşmak için izlenmesi gereken politikaların tümünü içeren bir doktrin olduğu anlaşılmaktadır.

Adam Smith'in "Ulusların Zenginliği" kitabının yayımladığı ve merkantilizme ağır eleştiriler getirdiği 1776 yılı, merkantilist politikaların sona erdiği, klasik iktisatla beraber ekonomide yeni ve modern bir çağın başladığı tarih olarak kabul edilmektedir. Ancak, klasik merkantilizmin 1776'da sona erdiği düşünülse bile, Smith'in doğduğu ülke olan İngiltere'de dahi serbest ticaret politikalarının tüm sektörleri kapsayacak şekilde uygulanmaları ancak Tahıl Ticareti Koruma Yasası'nın kaldırıldığı 1846'da başlamıştır. Ancak İngiltere'nin, Sanayi Devriminin getirdiği düşük üretim maliyetleri sayesinde elde ettiği güçlü rekabetçilik avantajına dayanarak desteklediği serbest ticaret akımı, sanayileri henüz gelişmemiş birçok ülke için yıkıcı etkiler ortaya çıkarmıştır. Yeni kalkınmaya başlayan bu ülkelerin, iç piyasalarını söz konusu yıkıcı etkilerden korumak için gösterdikleri reaksiyonlara ve uyguladıkları politikalara ise yeni merkantilizm adı verilmektedir. Klasik merkantilizm gibi yeni merkantilizm de uluslararası ticarete sıfır toplamlı oyun olarak yaklaşmakta, ancak sadece ülkenin hazinesini zenginleştirip güçlü bir ordu kurarak güvenliğini artırmayı ve küresel hegemon pozisyona ulaşmayı hedeflememekte, bununla beraber halkın refahını da artıracak ticaret, finans ve kalkınma politikalarına odaklanmaktadır. Klasik merkantilizmin ve yeni merkantilizmin beraber olarak ele alındığı ve 15. yüzyılın sonundan başlayıp günümüze kadar ulaşan bu çalışma, toplam 5 bölümden oluşmaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde klasik merkantilizm ele alınmıştır. Öncelikle merkantilizmin ilk ve en ilkel örneği olan, aynı zamanda İspanyol merkantilizmi olarak da adlandırılan külçecilik akımı incelenmiştir. Külçecilik akımının neden olduğu enflasyon sorunu, dönemin ekonomik koşulları ile ilgilenen birçok düşünürün dikkatini çekmiştir. Bu düşünürlerin yaptıkları çalışmalar klasik merkantilist düşüncenin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Söz konusu çalışmalarda merkantilizm kapsamındaki ticaret politikaları, para teorileri, ücret ve istihdam konuları ele alınmış, bunların yanı sıra merkantilist düzenin devamlılığı için önemli bir unsur olan sömürgecilik faaliyetlerine de yer verilmiştir. Genel olarak İngiltere'nin 16. yüzyıl - 18. yüzyıl döneminde uyguladığı politikalara merkantilizm adı verilse de, merkantilizme oldukça benzer olan

Kameralizm ve Colbertizm uygulamaları da bu çalışma kapsamında incelenmiştir. Smith'in öncülüğünü yaptığı, merkantilizm ile ilgili çeşitli düşünürlerin değerlendirmelerine de bu bölümde yer verilmiştir. Son olarak, merkantilizme oldukça yakın olan ve aynı kökleri paylaşan ekonomik milliyetçilik ve realizm kavramlarının detayları da bu bölümde yer almaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, yeni merkantilizm kavramı detaylı olarak incelenmiş ve 21. yüzyıla kadarki çeşitli uygulamaları ele alınmıştır. Söz konusu uygulamalar incelenirken dönemlere ayrılmıştır. İlk dönem, İngiltere'nin serbest ticaret politikalarını sert bir şekilde uyguladığı ve hegemon güç olduğu, bunun karşısında özellikle ABD'nin ve Almanya'nın yeni merkantilist politikalara başvurduğu Birinci Dünya Savaşı öncesi dönemdir. Bu dönem altında, Batı Avrupa ülkelerinin kendi aralarındaki ticaret savaşlarına ve yeni merkantilist uygulamalarına da yer verilmiştir. İkinci dönem, Birinci ve İkinci Dünya Savaşı arasındaki dönemdir. Bu dönemin en önemli özelliği, küresel olarak etkili herhangi bir hegemon gücün olmamasıdır. Birinci Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında nispi olarak serbest ticaret politikaları uygulanmış, ancak 1929'daki Büyük Buhran'ın ardından hızla artan politik ve ekonomik istikrarsızlıklar, yeni merkantilist politikaların tekrar yoğunlaşmasına yol açmıştır. Bu dönemde, ülkelerin uyguladıkları ekonomi politikaları ele alınmıştır. Üçüncü dönem, ABD'nin küresel hegemon güç haline geldiği ve kapitalizmin altın çağını da kapsayan 1945-1973 dönemidir. Söz konusu dönemde uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi amacı ile çeşitli adımlar atılmıştır. Bretton Woods sistemi ve Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması - *General Agreement on Tariffs and Trade* (GATT), ticaretin serbestleşmesini sağlayan en önemli iki unsur olmuştur. Ancak 1973'te Bretton Woods sisteminin tamamen çökmesi ve petrol krizinin başlaması ile yeni bir döneme girilmiştir. Dördüncü dönem olarak ele alınan bu dönemde, hem korumacılık önlemleri tekrar yükselişe geçmiş, hem de Japonya öncü olmak üzere çeşitli Asya ülkeleri kalkınma amacı ile yeni merkantilist politikalar izlemeye başlamışlardır. Bu dönem altında kalkınmayı desteklemeye yönelik uygulanan yeni merkantilist politikalar ve diğer ülkelerin söz konusu politikalara gösterdiği reaksiyonlar incelenmiştir. Beşinci dönem olan 1980 ve 1990'lar başlığı altında ise Latin Amerika borç krizi ve onun tetiklediği küresel durgunluk, ABD'nin ve AET'nin korumacılık politikaları, 1986'da başlayan ve 1994'de DTÖ'nün kurulması ile sonuçlanan GATT'ın Uruguay Raundu,

1990'ların başındaki küresel durgunluk ve 1997'de başlayan Asya Finansal Krizi ile bunların neden olduğu korumacılık politikaları ele alınmıştır. İkinci bölümün son başlığında ise, 1970'ten itibaren açık kapı politikası izlemeye başlayan Çin'in zaman ile yeni merkantilist bir niteliğe bürünen politikalarının ilk uygulamalarına yer verilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünü, 21. yüzyıldan günümüze kadar olan yeni merkantilizm uygulamaları oluşturmaktadır. Bu dönemin şekillenmesinde rol oynayan üç önemli ekonomik kriz vardır. Bunlar, ABD'de 2000'lerin başında başlayan Dot-com krizi, 2004'te ilk sinyallerini veren, 2007-2008 döneminde tepe noktasına ulaşan küresel finans krizi ve küresel finans krizinin tetiklediği, bir dizi ülkenin borçlarını ödeyemez hale gelerek IMF'ye başvurmalarına yol açan Avrupa borç krizidir. 21. yüzyılda yeni merkantilist politikalara en çok başvuran ülke ise Çin olmuştur. Bu kapsamdaki uygulamaları, başta imalat ve teknoloji olmak üzere birçok sektörü derinden etkilemiştir. Ülke yeni merkantilist politikalarını, çeşitli altyapı çalışmaları ve borçlandırma yolu ile desteklediği sömürgeleştirme stratejileri ile güçlendirmiştir. Çin'in benimsediği politikalar karşısında, Donald Trump yönetiminin, ABD'nin iç piyasasını haksız rekabetten koruma argümanı ile 2018'den itibaren uygulamaya başladığı tarifeleri yükseltmeye dayalı korumacılık önlemleri, 1930'da yürürlüğe giren Smoot-Hawley Tarifeleri Yasası'ndan sonra, ülkenin yeni merkantilist politikalara yöneliminin en net işareti olmuştur. Ancak bu politikalar karşısında ticaret ortaklarının uygulamaya başladığı misilleme tarifeleri ise yeni bir ticaret savaşı dalgasının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Üçüncü bölümde son olarak, 2019 sonunda başlayan ve 2020'nin başında küresel bir hale gelen Covid-19 salgınının ekonomik yansımalarına ve ülkelerin başvurduğu korumacılık politikalarına yer verilmiştir.

Çalışmanın dördüncü bölümünü literatür kısmı oluşturmaktadır. Bu bölümde uluslararası ticareti serbestleştirmeye ve yeni merkantilist politikalara yönelik yapılan akademik çalışmalara yer verilmiştir. Aynı zamanda tezin ekonometrik analizinin bağımlı değişkenini oluşturan, serbestleşme veya korumacılık eğilimlerinin rakamsal bir göstergesi olarak değerlendirilen ve The Heritage Foundation tarafından hazırlanan Uluslararası Ticaret Özgürlüğü Endeksinin detayları da bu bölümde yer almaktadır.

Çalışmanın beşinci bölümünde, ekonometrik analizde kullanılan yöntemlerin teorik yapıları açıklanmış ve analiz sonuçlarına yer verilmiştir.

Bu çalışmanın temel olarak iki amacı bulunmaktadır. İlk amaç, geçmişte kaldığı düşünülen merkantilizmin çok daha kapsamlı ve etkili uygulamalar ile günümüzde dahi geçerliliğini koruyan bir doktrin olduğunu ortaya koymaktır. Klasik merkantilist dönem 18. yüzyılın sonunda bitmiş olsa da, 19. yüzyılın başından itibaren birçok ülke yeni merkantilist politikalar uygulamıştır. Günümüzün uluslararası ticaret ağlarında söz sahibi olan büyük ülkelerin tamamı, yeni merkantilist politikalara aktif bir şekilde başvurmaya devam etmektedirler. Bu çalışma ile merkantilizmin hala geçerli bir doktrin olduğu ortaya koyulmuş, ayrıca 15. yüzyılın sonundan başlamak üzere, uygulanan tüm klasik ve yeni merkantilist politikaların nedenleri, uygulanma şekilleri ve sonuçları tek bir kaynak altında toplanmıştır. Çalışmanın ikinci amacı ise, yeni merkantilist ve liberal politikalar ile aralarında direkt bağlantı olduğu düşünülen makroekonomik değişkenlerin, söz konusu politikalar ile ilişkilerinin geçerliliğini araştırmaktır. Bu bağlamda direkt ilişkili olarak belirlenen makroekonomik değişkenler, ekonomik büyüme, ihracat, ithalat, imalat sanayisi, cari işlemler dengesi ve rezervler olarak seçilmişlerdir. 38 ülkenin verileri kullanılarak yapılan ekonometrik analiz, 2001-2019 döneminde, serbestleşme politikaları ile ekonomik büyüme ve cari işlemler dengesi arasında herhangi bir ilişki olmadığını göstermiştir. Ayrıca uluslararası ticaretin daha serbest hale gelmesi ve korumacılık politikalarından uzaklaşılması ile ithalat arasında pozitif; imalat sektörü ve toplam rezervler arasında ise negatif ilişki olduğu tespit edilmiştir. Yapılan analizlerden ikisi serbestleşme politikaları ile ihracat arasında negatif bir ilişkinin olduğunu gösterirken, biri herhangi bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

1. BÖLÜM

KLASİK MERKANTİLİZM

1.1. Merkantilizm Öncesi Dönem

15. yüzyılın sonundan başlayıp, 18. yüzyılın son çeyreğine kadar olan dönemde, öncelikle Kıta Avrupası olmak üzere neredeyse tüm dünyanın ekonomik düşünme şeklinde etkili olan merkantilizm kavramını incelemeden önce, bu dönemden önceki şartlar değerlendirilmelidir. Bundan dolayı, merkantilizm hakkında derinlemesine bilgi sahibi olmak adına, bu düşünce sisteminin hâkim olmaya başladığı 16. yüzyıla kadar süregelen orta çağ şartlarının incelenmesi gerekmektedir. Söz konusu dönemde, küçük derebeyliklerin kendilerini diğer devletlerden ve topluluklardan korumak adına bir araya gelerek daha büyük birimler oluşturmak zorunda kaldıkları görülmektedir. Sürekli savaşmak zorunda olan krallar, bütçe hesabı tutmak, elde ettikleri serveti değerlendirmek ve vergi toplamak için bürokratik kurumlar oluşturmuşlardır. Farklı bölgelerdeki yöneticiler, söz konusu bürokratik süreçlerde görev olan soyluları kontrol altına alabilmek adına kendilerini birer devlet otoritesi olarak ilan etmişlerdir (Chang, 2008: 40-43). Her ne kadar kendilerini devlet otoritesi olarak ilan etmiş olsalar da, yöneticilerin birçoğu, ordularına destek sağlamanın ve vergilerin belirlenerek toplanmasını devam ettirmenin karşılığında mutlak mülkiyet haklarını ve soylular üzerindeki güçlerinin sınırlı olduğunu kabul etmişlerdir. Bununla beraber, devam eden yüzyılda ulus devletlerin ortaya çıkışı başlamıştır (Balaam & Dillman, 2013: 55).

Orta çağ döneminde, günümüzde olduğu gibi uluslararası çapta bir ekonomiden bahsetmek pek mümkün değildir. Bu dönemde yapılan bölgelerarası ticaret genellikle sınırlıdır. 12. yüzyıl ile 15. yüzyıla arasındaki geç Orta Çağ döneminde hüküm süren ekonomik sistem, şehir ekonomisi ya da bölgesel ekonomi olarak adlandırılmaktadır (Rubin, 1979: 19). Bu dönemde her şehir, kendisini çevreleyen tarımsal bir araziye sahipti ve ayrı bir ekonomik bölge olarak değerlendirilmişti. Söz konusu yapı, tam mânasıyla feodal sistemi yansıtmıştır. Şehir merkezlerinde ekonomik aktivite ise küçük üreticilerin kendi el aletleri ile üretim yaparak ürünlerini yerel pazarlarda sattığı, oldukça az bir düzeyde kalmıştır. Orta çağ döneminde bu kısıtlı ekonomik şartlarda çok

büyük bir çapta uluslararası ticaret bahsetmek imkânsız görünmektedir, ancak yine de bölgelerarasında bir ticaret söz konusuydu. Bu ticaretteki en büyük engel ise geçiş ücretleriydi. Günümüzde ülkeler arasında uygulanan tarifelerden farklı olarak orta çağ döneminde gerçekleştirilen iç ticarete kara yolundan, deniz yolundan ve kent geçişlerinden çeşitli ücretler alınmaktaydı. Bu geçişlerin ücretlendirilmesinde ortak bir sistem bulunmamaktaydı. Çünkü her bölge, kendi belirlediği koşullara göre bir geçiş ücreti düzenlemekteydi ve bu durumun herhangi bir şekilde ortak olarak yönlendirilmesi söz konusu değildi. Farklı ücretlendirmelerin neden olduğu karmaşanın kendisi bir sistem olarak adlandırılmaktaydı. Bu durum, feodal sistemi oluşturan koşulların bir özelliği olarak değerlendirilmiştir (Heckscher, 1994: 45).

15. yüzyılın sonlarına doğru gelindiğinde denizaşırı ülkelere yapılan keşifler aracılığıyla ticaret genişlemeye başlamış, artan talep ile beraber Avrupa'da artan mal fiyatları uluslararası ticareti daha kârlı bir hale getirmiştir. Bu durum, Batı Avrupa toplumlarının iktisadi temellerini değiştirecek çeşitli faktörlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Kazgan, 2008: 43). Yeni Dünya olarak adlandırılan Amerika kıtasının keşfedilmesi ve 16. yüzyılda başlamak üzere bazı Avrupalı ülkelerin bu topraklarda koloniler kurması, yüksek miktardaki altın ve gümüş madenlerinin Meksika ve Peru'dan Avrupa'ya akması ile sonuçlanmıştır. Bu, Kıta Avrupası'nda meydana gelen talep artışının temel nedenidir. Bu noktadan itibaren ticaret gittikçe daha da önemli bir hale gelmiş ve tüccarlar iç ekonomi de dâhil olmak üzere tüm ekonomi üzerinde kritik roller oynamaya başlamışlardır. Feodal dönemin kırsal ekonomisi ve kısıtlı pazarları yavaş yavaş genişleyerek komşu bölgelerdeki pazarlar üzerine yoğunlaşmaya başlamıştır. Bu durum yarı-barter takasların ve kademeli olarak paranın daha genişçe kullanılmasının önünü açmıştır. Söz konusu dönemde ortaya çıkmaya başlayan merkantilist burjuva, uluslararası ticaretin getirdiği fırsatlardan daha fazla faydalanabilmek için devlet ile müttefik haline gelmiştir. Yapılan müttefiklikler, modern dünyanın ilk ticari şirketlerinin oluşması ile sonuçlanmıştır (Vaggi ve Groenewegen, 2006: 15). Bu şirketlerin devam ettirdikleri keşif faaliyetleri ile hem ülkeler arasındaki ticaret gittikçe artmış, hem de bölgesel ticaretteki bağımsız ve kaotik ücretlendirme yapısının yerine daha düzenli bir sistemin kurulması ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Gelişen yeni koşullar, merkantilizm kavramının ortaya çıkmasında öncü rol oynamıştır.

1.2. Merkantilizm Tanımı

Merkantilizm dar anlamda bakıldığında zaman mutlak monarşi döneminde Avrupa devletlerinin ekonomik yapısını tanımlamak için kullanılan bir kavramdır. Ancak, daha geniş bir bakış açısı ile yaklaşıldığında, üç farklı şekilde ele alınması mümkündür (Schefold, 1997: 63):

- Ekonomi tarihinde bir dönem
- Ekonomik bir doktrin
- Genel bir ekonomi politikaları bütünü

Genel bir tanımlama olarak ise, feodalizmin zamanla ortadan kalkması ile beraber ticaretin daha önemli bir hâle gelmesi sonucunda ortaya çıkan, iktisadi ve askeri yayılcılığı haklı gören doktrine merkantilizm adı verilmektedir (Bocutoğlu, 2012: 18). Merkantilizm aynı zamanda devletlerin ve yöneticilerin kanuni müdahalelerine dayalı ekonomik kalkınma politikaları olarak da tanımlanabilir (Tribe, 1993: 177). Söz konusu dönemin iktisadi yapısını yansıttığı için merkantilizm, bazı tarihçiler tarafından aynı zamanda erken veya ticari kapitalizm olarak da tanımlanmaktadır (Islahi, 2006: 1).

Merkantilizm kavramı yazılı olarak ilk defa *systeme mercantile* şeklinde, Honoré Gabriel Riqueti de Mirabeau tarafından yazılan ve 1764'te yayımlanmış olan “Kırsal Felsefe veya Tarımın Genel Ekonomisi ve Politikası - *Philosophie Rurale, Ou Economie Generale Et Politique de L'Agriculture*” kitabında geçmektedir (Magnusson, 2015; 3). Ancak, merkantilist sistemi modern anlamda asıl tanımlayan ve popüler hale getiren Adam Smith olmuştur. Smith merkantilizm kavramını, özünü servetin para miktarı ile ölçülmesi yanlıgısının oluşturduğu bir “ticari sistem” olarak ifade etmiş ve bu sistemin iki önemli özelliği olduğunu vurgulamıştır. Bunlardan ilkinе göre merkantilizm, toplumun sadece belirli bir kısmını etkileyen, vatansever olmayan ve tüccarların çıkarlarına hizmet eden bir sistemdir. İkincisine göre ise merkantilist sistemin doğurduğu sonuçlar oldukça yıkıcı olmuş, öncesinde gelişmekte olan tarımsal ulusların iflas etmelerine yol açmıştır. Bunlara rağmen Smith, ticaret ve sanayinin yarattığı sermaye birikiminin, feodal sistemin modern burjuvazi toplumuna dönüşümünde belirleyici bir rol oynadığını kabul etmektedir. (Herlitz, 1964: 102).

Günümüzde klasik merkantilizmin öncüsü olarak değerlendirilen düşünürlerin metinlerinde, söz konusu doktrine ait net bir tanım bulmak mümkün değildir. Bu metinlerde, dönemin koşullarını oluşturan şartlar kavramsal olarak tanımlanmamıştır. Bunun yerine sistemin uygulamasına odaklı genel bilgilere yer verilmiştir. Ayrıca merkantilizmin ana çerçevesinin belirlenmesini sağlayacak bir takım analitik prensipler de sunulmuştur. Bu prensiplere göre merkantilist politikalar izleyen bir ülke, ithal ettiği miktardan daha fazlasını ihraç etmelidir. Böylece net külçe girişinin sağlanması mümkün olacaktır. Belirlenen hedefe ulaşmanın temel yolu ise aktif bir ticaret politikası izlemektir. İzlenen politika sayesinde öncelikle devlet, onunla da beraber halk daha zengin bir hale gelecektir. Bu, pozitif ticaret dengesi teorisinin de özünü oluşturmaktadır (Samuels, Biddle ve Davis, 2003: 46).

Merkantilizm, ortaya çıktığı günden bugüne kadar oldukça tartışılmalı bir kavram olmuştur. Tarih boyunca bu kavram, farklı düşünürler tarafından farklı şekillerde yorumlanmıştır. Bunun yanı sıra, klasik merkantilizme yapılan katkılar, fizyokratların veya klasiklerin teorilerinin aksine ortak bir sonuca ulaşmamıştır. Hatta bazı iktisat tarihçileri merkantilizm çalışmalarının ortak olarak kabul edilebilecek prensiplerinin ya da analitik yöntemlerinin olmadığını öne sürmüşlerdir (Blaug, 1997: 10). Diğer bir grup iktisat tarihçileri ise bu kavramın kendine özgü ve belirgin bir paradigma olduğunu ve bu paradigmaya dair ortak tahminlerin ve sonuçların bulunduğunu, bundan dolayı da merkantilist düşünürlerin hipotezlerinin bazılarının formüle edilebildiğini ifade etmiştir. Merkantilizmin ekonomiye dayalı bir düşünce doktrini olduğu sonucuna ise, uzun dönemde ülkenin üretim potansiyelini artırma amacına hizmet ettiği göz önünde bulundurulduğunda varılmaktadır (Peukert, 2012: 95). Düşünürlerin birbirlerine zıt görüşlerinden dolayı, merkantilizm kavramına dair mutlak bir yorum yapmak ve söz konusu kavramı buna göre değerlendirmek mümkün değildir. Kavramı tam olarak anlayabilmek için bu düşünceyi temsil eden yazarların eserlerini, farklı ekonomi tarihçilerinin olumlu ve olumsuz yorumları ile bir arada ele almak gerekir. Mevcut çalışmalar değerlendirildiğinde ise merkantilist doktrinin temel bileşenlerini aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür (Barnhill, 2015: 624):

- Bir ülkenin refahı, sahip olduğu değerli metal miktarına bağlıdır. İngiltere, Fransa ve İspanya değerli metallerin ihracatını yasaklamıştır, çünkü bunların

ulusal serveti temsil ettiğine, arzdaki dalgalanmalara karşı rezerv şeklinde tutulmalarının gerekli olduğuna ve miktarları kısıtlı olduğu için kaybedilmelerinin başka bir ülkenin kazancı haline geleceğine inanmışlardır.

- Lehte ticaret dengesi ulusal külçe stokunu artırırken rekabeti azaltacaktır.
- Sömürgeler ve yurt içi tarım fazlası kendi kendine yeterliliği sağlayacaktır ve hammadde, vergi kazancı ve yeni pazarlar sağlayarak ulusal kazancı artıracaktır.
- Uluslararası ticaret, yurt içindeki mallar ile rekabet edebilecek ithal mamul mallara yüksek, hammaddelere ise düşük tarifeler uygulanacak şekilde düzenlenmelidir. Ucuz hammadde ve gıda temini, lehte ticaret dengesinin sağlanmasında yardımcı olacaktır. İthal edilen ucuz hammadde ile üretilen mamul malların yüksek fiyatlar ile ihraç edilmesi, ülkeye daha fazla kazanç sağlayacaktır.
- Kalite, ticaretin devamlılığı için gereklidir. Otoriteler fiyatların düşük, kalitenin ise yüksek olmasını sağlayacak düzenlemeler yapmalıdır. Bu nedenle Avrupalı devletler tarifeler ile beraber ticaret ve üretim mevzuatlarını da sıkılaştırmıştır.
- Güçlü gemi filoları oluşturulmalıdır. Bu filolar, yabancı gemilerden bağımsız olunmasını sağlayacak ve deniz aşırı pazarlara ulaşımın devamlılığını garantileyecektir. Ayrıca hem ülkenin saygınlığının, hem de askeri gücünün bir işaret olacaktır.
- Büyüyen ekonomilerin ve devletlerin çalışacak kalabalık nüfusa ihtiyaçları vardır. Bu yüzden nüfusu artırmaya yönelik politikalar desteklenmelidir.
- Tutumlu yaşam biçimi arzulanabilir olmalıdır. Lüks tüketim ekonomide başka yerlerde kullanılacak kaynakların boşa harcanmasına neden olur.
- Devlet, yukarıdaki hedeflere ulaşmak için gerekli olan politikaların uygulanmasını sağlamak için gerekli bir yapıdır.

Merkantilizmin ilkeleri, devlet kurmanın ekonomik bileşenlerine dayanmaktadır. İngiltere, Fransa ve İspanya'nın ulusal birleşme süreçleri için gerekli olan politika önerilerini bu ilkeler sağlamıştır. Ticaret yapan insanlar kraliyetten, ekonomik aktivitelerini genişletmelerinin temeli olarak gördükleri korumacılık politikaları ve düzenleyici kanunlar ile beraber, tekel olmaya devam edebilmek için teşvikler de talep etmişlerdir. Yöneticiler ise yurt içindeki otoritelerini pekiştirmek ve sömürgeleştirme

faaliyetlerini devam ettirmelerini sağlayacak yabancı seyahatleri finanse etmek için maddi kaynaklar aramışlardır (Allen, 1991: 441). Bu durum tüccarlar ile yöneticilerin çıkarlarının kesişmesine neden olmuştur. Böylelikle merkantilist düşünce, 250 yıl boyunca baskın bir sistem olarak ekonomi politikalarının şekillendirilmesinde kritik bir rol oynamıştır.

Merkantilizme genel olarak bakıldığında, 17. ve 18. yüzyıl Avrupasını etkisi altına alan temel koşulları yansıttığı görülmektedir. Söz konusu koşullar şu şekildedir: Bu dönemde yeni keşfedilen Amerika kıtasından Avrupa'ya yüksek miktarlarda değerli maden ithal edilmiştir. Nicel artışlar ve sömürgelerle yapılan ticaret beraberinde coğrafi gelişmeleri getirmiştir. 1618-1648 arasında meydana gelen Otuz Yıl Savaşı, nüfus ve üretim üzerinde olumsuz sonuçlara neden olmuştur. Ekonomi içindeki önemi gittikçe artan tüccarlar, yöneticilerden daha fazla destek ve özgürlük talep etmişlerdir. Bilimsel gelişmeler hız kazanmaya başlamıştır. Ulusal ekonomiler doğmaya başlamıştır. Rönesans ve reformların etkisi sonucunda kişisel çıkarlar ve özerk hedeflere yönelik rasyonel amaçlar baskın hale gelmiştir. Bu şartlar göz önünde bulundurulduğunda merkantilist düşünce yapısı ile ilgili bir sonuca varmak mümkündür. (Schmidt, 1994: 38–39). Ayrıca, toplumun bütün olarak ticari bir şirketmiş gibi değerlendirilmesi de merkantilizmin neden olduğu sosyal bir problem olarak başı çekmiştir.

Merkantilist dönemi kronolojik olarak incelemeye, erken dönem merkantilizmi olan ve bulyonizm olarak da isimlendirilen külçecilik akımı ile başlamak gerekir. Bu akım, 17. yüzyılda altın çağını yaşamış olan merkantilist düşünce yapısının 16. yüzyılın başındaki doğuşuna ışık tutmaktadır.

1.3. Külçecilik

1492'de Christopher Columbus'un "Yeni Dünya" olarak adlandırılan Amerika kıtasını keşfetmesinin ardından Avrupa devletleri buradaki sömürgeleştirme faaliyetlerinin ilk adımlarını atmış ve özellikle Meksika ve Peru'dan Avrupa'ya doğru çok yüksek miktarlarda altın ve gümüş madenleri akmaya başlamıştır. Bu madenler ile metal paralar ve külçeler yapılmış, böylece merkantilizmin en ilkel örneği olan külçecilik akımı ortaya çıkmıştır. Külçecilik akımı 16. yüzyılın sonuna kadar baskın

ekonomik yaklaşım olmuştur. Bu yaklaşım göre külçeler, tamamen likit olduğundan ve ticarete kolaylıkla kullanılabilirdiğinden dolayı, bir ülke için para şeklinde sahip olunabilecek en değerli varlık olarak değerlendirilmiştir (Grant, 2001, 107). Köklerini orta çağdan alan külçeciliğin öncü destekçisi İspanya olduğu için, aynı zamanda İspanyol Merkantilizmi olarak da bilinmektedir (Schaeffer, 1981: 96).

İspanya’da ortaya çıkan bu erken merkantilizm uygulaması, sonraki yıllarda diğer ülkelerde etkili olan klasik merkantilizm için olumsuz bir örnek oluşturmuştur. Çünkü ülkede, külçeciliğin uç bir noktası olan ve değerli madenlere aşırı düşkünlüğü ifade eden, Midas Yanılgısı olarak da bilinen krizohedonizm görüşü hâkim olmuştur (Reeves, 1999: 129). Krizohedonist varsayıma göre erken dönem merkantilistleri olarak adlandırılan külçecilik yanlıları, servet ile değerli madenleri birbirine karıştırmıştır (Viner, 1930: 264). Bunun sonucunda İspanya’nın Amerika kıtasındaki sömürgelerinden akan değerli metaller yüksek enflasyonu da beraberinde getirmiştir. Bu dönemde ekonomi bilimine katkı adına İspanya’da altın bir çağ yaşanmıştır. Bu katkılardan en önemlisi, İspanyol teologların ekonomi de dâhil olmak üzere çeşitli alanlardaki entelektüel düşüncelerini yansıtan Salamanca Okulu’nun parasalcı görüşüdür. Paranın miktar teorisi, ekonomideki en eski teorilerden biri olup, temeli Salamanca Okulu’na dayanmaktadır (Looney, 2001: 1291). Bu okulun teologlarını külçeciliğin neden olduğu enflasyonu detaylı olarak incelemiştir. Okulun ekonomik fikirlerinin öncüsü olan Martín González of Cellorigo, çalışmalarını özellikle enflasyon üzerine yoğunlaştırmıştır. Yüksek enflasyonun nedeninin Peru’da üretilip İspanya’ya getirilen fazla miktardaki değerli madenler olduğunu dile getirmiştir. Sancho de Moncada, bu miktar teorisini daha anlaşılır bir biçimde ifade etmiştir. Buna göre, Amerika’dan ithal edilen bol miktardaki altın ve gümüş, arzı fazla olan tüm mallarda olduğu gibi paranın da değerini düşürmüştü ve bunun sonucunda diğer malların reel değeri artmıştır (Perrotta, 1993: 26). Salamanca Okulu düşünürleri, fiyatların otoriteler tarafından düzenlenmesine karşı çıkmıştır. Onlara göre otoritelerin müdahaleleri, hatalı fiyatlandırmaya yol açacak ve piyasanın bozulması ile sonuçlanacaktır. Örneğin, ekmek ve ayakkabı fiyatları dengede tutulmak isteniyorsa buğday ve deri fiyatları da kontrol altına alınmalıdır. Sadece ekmek ve ayakkabı fiyatlarına müdahale edilmesi, piyasayı bozacaktır. Bununla beraber fiyatların resmi yoldan düzenlenmesi yolsuzluklara da

neden olur. Ortaya çıkan sahtekârlıklar ve yasadan kaçınmalar, uzun dönemde ilgili kanunların işlevlerini yitirmeleri ile sonuçlanacaktır (Baeck, 1988: 385).

Salamanca Okulu'nun üzerinde çalıştığı enflasyonist etki o kadar yüksektir ki, 1500'den 1650'ye gelindiğinde Avrupa kıtasındaki fiyatlar üç katına çıkmıştır. Bununla beraber yüksek enflasyonun sosyal etkileri de oldukça yıkıcı bir şekilde gerçekleşmiştir. Özellikle aristokrat ve rahip sınıfları kademeli olarak fakirleşmiştir. Bu sınıfların sabit olan gelirleri, yüksek enflasyonun neden olduğu değer kayıplarına çok yavaş bir şekilde uyum sağlamıştır. Tüccar sınıfı ise aşırı kârlılık nedeni ile eşi görülmemiş bir şekilde zenginleşmiştir. Bu zenginleşme enflasyon ile beraber daha da hızlanarak artmıştır. Orta sınıfın parasal servetinin büyümesine karşılık eski baskın sınıfların kademeli olarak mülksüzleştirilmesi, ilkel birikim sürecinin temel unsurlarından birisini oluşturmuştur (Screpanti ve Zamagni, 2005: 27-28).

Külçeciler, ülke içerisinde dolaşımda olan para miktarının fazla olmasının, yüksek vergi gelirini garantilediğini düşünmüşlerdir. Bu yüzden altın ve gümüş ihracatı çok sert önlemler ile yasaklanmıştır. Söz konusu dönemde sıklıkla başvurulmuş başka bir uygulama ise yabancı paraların satın alma güçlerinin kanuni olarak yükseltilmesidir. Böylelikle yurt içine para akışı sağlanmıştır. Ayrıca ithalat yapan firmalar, ödemelerini para yerine mal olarak yapmaları için zorlanmıştır. Son olarak, İspanya'nın izlediği en temel politika, sözleşmeler dengesi olmuştur. Bu dengeye göre, eğer yabancı bir ülke İspanya'ya mal ihraç ediyorsa, o ülkeden ithal edilen malların değeri, İspanya'nın ihraç ettiği malların değerini aşmamalıdır (Screpanti ve Zamagni, 2005: 32). Bu şekilde net değerli maden çıkışına engel olunmaya çalışılmıştır.

Külçecilik akımının neden olduğu önemli bir problem, günümüzde Gresham Kanunu olarak bilinen prensibin de ortaya çıkmasını sağlamıştır. Paranın değerinin, içerdiği değerli maden miktarı ile ölçüldüğü bu dönemde bankerler ve tüccarlar, çeşitli hileler ile söz konusu değeri olduğundan daha yüksek göstermeye çalışmışlardır. Bununla beraber piyasada iki farklı tipte para dolaşmaya başlamıştır. Paraların bir kısmı, üzerinde yazan değer tam karşılığı kadar değerli metal içerirken, kalan kısmı ise belirtilen değerden daha az değerli metal içermiştir. İnsanlar, değerli maden miktarını tam olarak taşıyan paraları bir birikim aracı olarak ellerinde tutmayı tercih edip, ticari işlemlerinde değeri düşük olan hileli paraları kullanmaya başlamışlardır.

Bunun sonucunda hilesiz paralar zamanla artan bir şekilde dolaşımdan çıkmaya başlamıştır. Sir Thomas Gresham bu durumu gözlemlemiş ve “*kötü para iyi parayı kovar*” tespitinde bulunarak Gresham Kanununu ortaya çıkarmıştır (Jones, 2001: 107). Gresham Kanununa göre, eğer dolaşımda aynı nominal değer sahip olmalarına rağmen farklı reel değerlere sahip iki para türü varsa, insanlar yurt içinde yaptıkları ödemelerde reel değeri düşük olan, yani kötü parayı kullanma eğilimindedirler. Değeri tam olan iyi para ise birikim amacı ile stoklanacak, eritilecek veya yurt dışı ödemelerde kullanılacaktır. En sonunda iyi para dolaşımdan tamamen çıkacaktır. (Screpanti ve Zamagni, 2005: 33). Söz konusu durum, külçecilik akımının ülke ekonomisi üzerindeki en önemli olumsuz etkilerinden birini yansıtmaktadır.

İspanya'nın 16. yüzyıl başında yüksek değerli maden arzına sahip olması, ülkeyi zamanının en görkemli ülkelerinden birisi haline getirmiştir. Ancak külçecilik akımını destekleyen politikalar, sömürgelerden gelen değerli madenlerin zamanla azalması ve mamul malların artan miktarlarda ithal edilmeleri ile ekonomi tamamen çökmüştür. Ülke hazinesini kaybetmiş ve yurt içi sanayisini geliştirememiştir. Bunların sonucunda İspanya, Avrupa'nın en zengin ülkesi iken en fakir ülkelerden biri haline gelmiştir.

1.4. Klasik Merkantilizmin Ortaya Çıkışı

17. yüzyılın başlarına gelindiğinde külçeciler, ortaya koydukları savların doğru oldukları konusunda hâlâ iddialıydılar. Ancak, aynı yüzyıl içerisinde ekonomi politikalarına yönelik farklı yaklaşımlar ortaya çıkmaya başlamış, mevcut konjonktüre dayalı iktisadi fikirlerini ortaya koyan çeşitli yazarlar, günümüzde klasik merkantilizm olarak adlandırılan doktrinin temellerini atmışlardır. Bu düşünürler genellikle İngiltereli iş adamları ya da devlet memurları olmuşlardır (Allen, 1991: 440).

Merkantilizm genel olarak İngilizler ile bağdaştırılsa da, kurucusu olarak değerlendirilen kişi, İtalyan filozof ve düşünür Antonio Serra olmuştur. Serra'nın merkantilist düşüncelerini yansıtan en önemli çalışması 1613'te yayımlanmış olan “Maden Yokluğunda Dahi Krallıkların Bol Altın ve Gümüşe Sahip Olmalarının Nedenleri Üzerine Kısa Bir İnceleme - *Breve Trattato Delle Cause Che Ğossono Far Abbondare Li Regni D'oro e D'argento Dove Non Sono Minier*” adlı eseridir (Reinert

ve Patalano, 2016: 1). Bu eser, İtalyan iktisat tarihi profesörü Cosimo Perrotta tarafından merkantilizm açısından değerlendirilmiştir. Serra söz konusu eserinde, İtalya'nın İspanyol ve Kuzeyli tüccarlara olan politik ve ekonomik bağımlılığını ele almıştır. Napoli, uluslararası politika bağlamında yabancı tüccarlar tarafından hükmedilen ve feodal toprak sahipleri tarafından ezilen bir sömürge statüsündeydi. Bundan dolayı etkili bir kalkınma politikası benimseyememiştir. Buradan yola çıkarak, çalışmanın odak noktasını geri kalmışlık ve bağımlılık oluşturmuştur. Serra, Napoli Krallığını incelerken uluslararası sistemdeki karşılaştırmalı kalkınmayı da ele almış, az gelişmişliği, gelişmişliğin tam tersi olarak tanımlamıştır (Reinert ve Patalano, 2016: 8). Ayrıca kalkınmayı, altın ve gümüşün yurt içine akışı açısından değerlendirerek merkantilist bir biçimde incelemiş, bunu sağlayan dört unsuru, üretim aktiviteleri, ticaretin yaygınlaşması, girişimci davranış biçimi ve iyi yönetim olarak özetlemiştir. Tipik merkantilist bir yaklaşım gösteren Serra, kalkınma için tarımsal fazlanın sanayi ürünlerinden çok daha az önemli olduğunu ifade etmiştir (Perrotta, 2016: 218). Bunlarla beraber kendisi, ödemeler dengesi kavramını dikkate alan ilk düşünür olarak değerlendirilmektedir. Serra'ya göre kurlar ödemeler dengesi ile belirlenmekteydi. Ödemeler dengesi bozukluklarını ise maden akışları düzenlemekteydi. Kurlar düzenlenemezse ortaya çıkan açıklar devalüasyona neden olmaktadır (Gomes, 1987: 40). Thomas Mun ise Serra'nın bu düşünceleri bir adım öteye taşımıştır.

Klasik merkantilizmin kurucularının Thomas Mun öncülüğünde İngilizler olduğu düşünülse de, 16. yüzyıldan itibaren İtalya, Fransa ve diğer Avrupa ülkelerinde de merkantilizm ile alakalı olarak yapılmış birçok çalışma mevcuttur. Kimi ekonomi tarihçileri İtalyan düşünür Giovanni Botero ile birlikte Salamanca Okulu teologları İspanyol düşünürler Francisco de Vitoria, Domingo de Soto, Martin de Azpilcueta ve Luis de Ortiz'i merkantilizmin ilk temsilcileri olarak görmüştür. Bu düşünürlerin, ekonomik milliyetçiliğin öncüleri olan ABD'li Alexander Hamilton ve Friedrich List'in kurucusu olduğu Alman Genç Tarihçi Okulu üyelerinin merkantilist yaklaşımlarına önemli katkılar yaptıkları görüşü hâkimdir. Bundan dolayı merkantilizm, 16. yüzyılın başından itibaren tüm Avrupa'da benimsenmiştir. Devletlere mümkün olduğunca fazla altın ve gümüşü ülke içinde tutabilmek adına, uluslararası ticaret organizasyonunun net ihracatı en yüksek seviyeye getirecek şekilde organize edilmesine yönelik önerileri içeren ortak bir dil olarak değerlendirilmiştir (Magnusson, 2003: 50).

Merkantilist sistemin ekonomik yapısını şekillendiren en önemli düşünürlerden bir diğeri ise İngiliz yazar ve tüccar Thomas Mun'dur. Mun'un dedesi, İngiltere Kraliyeti'nin madeni paralarını basmakla yükümlü olan The Royal Mint kurumunun müdürü olarak görev yapmıştır. Babası ise kumaş tüccarıdır. Kendisi de çok başarılı bir tüccar olmuş, 1615'te The British East India Company'de direktör pozisyonuna gelmiştir. Ayrıca, 1622 ve 1623'te, Kral I. James'in talebi üzerine İngiltere'nin para biriminin değer kaybı probleminin araştırılması üzere kurulmuş olan önemli bir komitenin de üyesi olarak görev yapmıştır (Vaggi ve Groenewegen, 2006: 15). Yayımlanmış olan eserleri iki kısa kitapçık şeklindedir. İlk eseri "İngiltere'den Doğu Hindistan'a Doğru Yapılan Ticaretin Bir Araştırması - *A Discourse of Trade from England un to the East Indie*" adlı eseridir. İkinci ve en önemli eseri ise, ölümünden sonra oğlu tarafından 1664'te yayımlanan ancak 1620'lerde yazıldığı tahmin edilen "Dış Ticaret Yoluyla İngiltere'nin Zenginliği - *England's Treasure By Forraign Trade*" olan kitapçığıdır (Kindleberger, 1990: 87). Bu eserler bir bütün olarak ele alındıklarında merkantilizmin genel düşünce yapısı hakkında en önemli ipuçlarını içermektedir.

Mun'un merkantilist görüşünün oluşmasında, yaşadığı dönemin önemli etkileri olmuştur. Hayatının çoğu ticaretin ve ekonominin kötü olduğu yıllarda geçmiştir. Bu yılların ekonomik olarak kötü olmasının en temel nedenleri, kuraklık probleminin dolaylı Akdeniz'deki verimsiz hasatlar ve Kuzey Avrupa'da İsveçlilerin Otuz Yıl Savaşları boyunca Baltık limanlarını kontrol altında tutmasıdır. Bu durum, Batı'nın ihtiyaç duyduğu tahılların akışına engel olmuştur. Bunun dışında, Polonya, Doğu Almanya ve Rusya Çarlığı 16. yüzyıl boyunca sürdürdükleri refahlarını yitirmişlerdir. Çünkü Akdeniz ve Batı'nın nüfusu, tarımsal verimlilikten daha hızlı bir şekilde artış göstermiştir. Ayrıca İspanya'nın Hollanda'da 80 yıl boyunca ayaklanma başlatmaya çalışması, Fransa ve İspanya arasındaki din savaşları, İspanyolların aynı dönemde Akdeniz'de Türkler ile savaşması, İspanyol krallarının sürekli olarak borç içinde olmaları ve iflaslarını ilan etmesi, söz konusu dönemde ekonomik bir kaosun hüküm sürdüğünü göstermektedir (Kindleberger, 1990: 89).

Mun külçecilerin, bir ulusun sadece değerli metal biriktirerek fayda elde edebileceği düşüncelerine karşı çıkmamıştır. Ancak devletin dolaşımdaki para miktarına müdahale için direkt önlemler almasının serveti artırmayacağını ifade etmiştir. Faydasız

olduğu düşünölen bu müdahaleler arasında para ihracatının yasaklanması, sabit döviz kuru rejimi, madeni paraların içerdiği değerli metal miktarının değiştirilmesi gibi önlemler yer almaktadır. Bir ülkenin içine veya dışına doğru olan para akışları, yalnızca ticaret dengesinin pozitif ya da negatif olmasına bağlıdır (Rubin, 1979: 49). Mun'un, servetin oluşumu ile ilgili görüşünün temelini bu şekilde ifade etmek mümkündür. Ancak, toplamda 21 bölümden oluşan “Dış Ticaret Yoluyla İngiltere'nin Zenginliği” kitapçığı, hem kendisinin hem de yaşıadığı dönemin merkantilist düşünceleri ile ilgili çok daha fazla bilgi içermektedir. Bu kitabın bölümleri, ilgili teorilerin başlıkları altında detayları ile ayrıca incelenmektedir.

1620'ler, İngiltere'nin ticari ve sanayi krizi içerisinde olduğu yıllardır. 1620'de tekstil sektöründe başlayan kriz 4-5 yıl kadar sürmüş, ihracat önemli ölçüde azalmış, birçok tekstil üreticisi iflasın eşiğine gelmiş, bunun sonucunda ortaya çıkan işsizlik ülke geneline yayılmıştır (Magnusson, 2015: 135). Bu dönemde Mun'un yanı sıra, klasik merkantilist düşüncenin genel yapısını ortaya koymuş iki önemli düşünür daha bulunmaktadır. Bunlar, 1585-1627 arasında yaşıadığı düşünölen İngiliz tüccar Gerard de Malynes ve 1608-1654 arasında yaşamış olan ve Malynes gibi İngiliz bir tüccar olan Edward Misselden'dir. Her iki düşünür de yaşıadıkları dönemde devam eden ekonomik buhranın sebebinin değerli madenlerin ülke dışına çıkması olduğu konusunda hemfikirdirler, ancak bu çıkışın sebepleri konusunda fikir ayrılıkları vardır. Söz konusu ayrılıklar, Mun ile beraber bu üç düşünür arasında tartışmalara neden olmuştur.

İngiltere'deki krize parasalcı bir yaklaşım getiren Malynes'in bankerlik konusunda tereddütleri bulunmaktaydı. Bu tereddütlerini 1601'de yayımlanmış olan “İngiltere için Saint George: Alegorik Olarak Tanımlanmış - *Saint George for England: Allegorically Described*” eserinde dile getirmiştir. Malynes, bankerleri kulaklarından tutulan birer kurt olarak tanımlamış, tutulmalarının tehlikeli, başıboş bırakılmalarının ise daha tehlike olduğunu ifade etmiştir. Bunun yanı sıra, yine 1601'de yayımlanan “İngiliz İmparatorluğu'nun Yozlaşması Üzerine Bir İnceleme - *A Treatise of the Canker of England's Common Wealth*” kitabında ise, ithalat miktarının ihracat miktarından fazla olması durumunda halkın refahının nasıl bir azalmaya maruz kalacağını anlatmış ve bu durumu “bilinmeyen hastalık” olarak tanımlanmıştır. Malynes, söz konusu hastalığın öncelikli sebebinin, sahip olduğu güçleri kendi çıkarları uğruna, döviz kurunu

manipüle etmek için kullanan bankerler olduğunu ifade etmiştir. Bankerlerin hamleleri, ülke parasının gittikçe daha fazla değer kaybetmesine neden olmaktadır. Bu da İngiltere'nin ithalat için daha fazla ödeme yapmasına ve ihracatdan da yeterince gelir elde edememesine yol açmaktadır. Böylece değerli metal kıtlığı ortaya çıkmaktadır. Çözüm olarak ise devletin kanunlar koyarak, dövizin belirlenmiş bir paritenin dışında dalgalanmasına engel olmasını önermiştir (Gomes, 1987: 42-43).

Edward Misselden, 1622'de yayımlanan "Ticareti Zenginleştirmek İçin Araçların Serbest Ticareti - *Free Trade of the Means to Make Trade Flourish*" eserinde, krizden çıkılabilmesi için para arzının artırılması önerisinde bulunmuştur. Arzın artırılması ise ya para yapımında daha az değerli maden kullanılmasıyla ya da piyasaya daha fazla para sürülmesiye mümkün olacaktır. Böylece para değer kaybedecektir. Bu kayıp sayesinde ise yurt dışındaki değerli madeni paraların yurt içine çekilmesi sağlanacak ve yurt içindeki değerli madeni paraların da yurt dışına çıkmasına engel olunacaktır. Ancak Malynes, 1622'de yayımlanan "Serbest Ticaretin Korunması - *The Maintenance of Free Trade*" eserinde bu fikre karşı çıkmıştır. İki yazar arasındaki başlayan tartışma, özellikle Misselden'in 1623'te "Ticaret Döngüsü - *The Circle of Commerce*" kitabı yayımlayınca oldukça şiddetli hale gelmiştir. Kendisi, ticaret dengesi kavramını ortaya koymuş ve Malynes'in geçersiz olduğunu düşündüğü önerisine şöyle bir düzeltme getirmiştir: "Doğal özgürlük öyle bir şeydir ki... Tanrı'nın buyruğu dışında hiçbir emir ile hareket etmez" (Misselden, 1623: 112).

Mun, ekonomik buhranın sebeplerine ve çözüm yollarına Misselden'e benzer ancak Malynes'ten daha farklı bir şekilde yaklaşmıştır. Yaklaşımların birbirlerinden farklı olmalarının nedeni, Mun ve Misselden'in özellikle yabancı alıcıların İngiliz mallarına daha az talep göstermesine yaptıkları vurgulardır. Onlara göre azalan talepten dolayı uluslararası piyasalarda İngiliz malları eskisinden daha ucuza takas ediliyordu. Bu talep azalması önce negatif ticaret dengesine neden olmuştu. Bununla beraber ülke içindeki değerli metaller dışa akarak ekonomik krize yol açmıştı. Ancak, birçok ekonomi tarihçisinin de vurguladığı üzere, İngiltere'nin ticaret hadlerinin kötüleşmesinde Otuz Yıl Savaşları'nın tetiklediği parasal kaosun önemli bir rolü vardı (Roover, 1974). Mun ve Misselden'e göre İngiliz parasının değerinin düşük olmasının diğer bir nedeni ise ödemeler dengesiydi. Her iki düşünür de bu fikirleri ile uyumlu

olarak, arz-talep prensibinin önemini kavramışlar ve söz konusu fikirlerini mal ve parasal kriterleri göz önünde bulundurarak fiyat oluşumuna tatbik etmişlerdir. Malynes ekonomik buhranın sebebini bankerlerin bireysel çıkar odaklı hareket etmelerine bağlayarak ahlâki yönden yorumlamıştır. Mun ve Misselden ise Malynes'ten farklı olarak ekonomiyi ahlâk düzeni çerçevesinde değerlendirmemişlerdir. Onlara göre insanlar kendi çıkarlarını düşünürler ve kimileri de kötü niyetlidir. Ancak ekonomi ahlâktan bağımsız olarak arz-talep kurallarının yönettiği, kendi kendini düzenleyen ve kendi içinde dengeleri olan bağımsız bir sistemdir. (Magnusson, 2003: 52).

1.5. Merkantilizmin Ekonomi Politikaları

1.5.1. Merkantilist Ticaret Politikaları

Merkantilist ticaret politikalarının genel bir özeti Mun'un merkantilizmin temeli olarak görülen eserinde yer alsa dahi, bu politikalara farklı düşünürler tarafından çeşitli katkılar yapılmıştır. Tüm bu politikaların özünü ise tüm merkantilist düşünürlerin sahip olduğu uluslararası ticarete sıfır toplamı oyun yaklaşımı oluşturmaktadır. Bu yaklaşım aynı zamanda 17. yüzyılın ticaret ortamının saldırgan yapısını yansıtmaktadır. Buna göre, eğer bir ülke kârlı ticaret rotalarını kontrol altında tutarsa, diğer ülkeler kaybetmek zorundadırlar (Magnusson, 2015: 61). Merkantilist düşünce, uluslararası ticaretten kazanç elde etmenin yegâne yolunun daha fazla ihracat olduğu fikrini taşıdığı için, bunu sıfır toplamı oyuna eşit görmüştür (Irwin, 1991: 1296). Sıfırlı toplamı oyun politikasına aynı zamanda “komşuyu dilendirme politikası” adı verilmektedir. Çünkü bir ülkenin dış ticaret fazlası vermesinin tek yolu, diğer ülkelerin dış ticaret açığı vermesidir. Ekonomilerini merkantilist politikalar ile yöneten ülkeler, ticaret politikalarını da bu kavramın üstüne inşa etmişlerdir.

Refah ve gücün değerli metallere sahip olmaya bağlı olduğunu düşünen merkantilistlere göre, altın ve gümüş madenleri olmayan ülkeler için lehte ticaret dengesi, servet biriktirmenin tek yoludur. Bundan dolayı ticaret politikalarını oluştururken ticaret dengesine ve net değerli maden akışını sağlayan mekanizma olarak döviz kurlarına yoğunlaşmışlardır. Lehte ticaret dengesi kavramı, 16. yüzyılın sonlarına doğru Avrupa'da yaygın bir şekilde maden eksikliği endişesinin ortaya çıkmasından dolayı

ortaya çıkmıştır. Birçok ülkedeki baskın görüşe göre ülke içindeki değerli paraların tükenmesinin sebebi, yabancı para birimlerinin değerlerinin düşürülmesi veya farklı yollar ile manipüle edilmesi sonucunda ortaya çıkan devalüasyondur. Bunun karşılığında ekonomiyi yöneten otoriteler döviz kontrolleri getirerek külçe ihracatını sıkı bir şekilde kontrol altına almışlardır (Gomes, 1987: 40).

Merkantilist düşünceye göre ticaret lehte ticaret dengesi hedefine ulaşmak için izlenmesi gereken çeşitli yöntemler vardır. Öncelikle istihdamın çeşitlendirilmesi amacıyla tüm doğal kaynaklardan ve balık yetiştiriciliği tam olarak faydalanılmalıdır. Zorunlu olmayan ya da lüks ithalat yüksek tarifeler ile kısıtlanmalıdır. Tüccarlar yabancı tüketicilerin talep esnekliklerini dikkate almalı, toplam ihracat değerini en yüksek miktara çıkaracak esnek fiyatlandırma politikaları izlenmelidirler. Tüm uluslararası ticaret işlemlerinin yapılabileceği kentler ve limanlar kurulmalıdır. Uzun mesafeli ticaretin yapılabilmesi için devlet, tüccarlara teşvikler vermelidir. Yurt içi üretimde kullanılacak hammaddelerin ithalatına düşük tarifeler uygulanmalı, böylelikle üretim maliyetleri ve fiyatlar düşük tutularak uluslararası piyasalarda rekabetçi olmaları sağlanmalıdır. Talep artışı aynı zamanda yurt içindeki üretimi ve istihdamı uyaracak ve lehte ticaret dengesine katkıda bulunacaktır (Gomes, 1987: 51).

Merkantilist ticaret politikalarının uygulanmasında kullanılan en önemli araç tarifelerdir. 17. ve 18. yüzyıllardaki merkantilist literatür tarifeler ile sanayi kollarının korunması politikalarına mantıksal bir açıklama getirmiştir. Merkantilist teoriye göre tarifeler lehte ticaret dengesi amacına hizmet etmektedirler. Bu dönemdeki ulusal güvenlik kaygıları, söz konusu politikaların şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Ayrıca, İngiltere tarifeleri sadece ithalatı azaltmak için değil, aynı zamanda tarımsal üretimde otarşiyi desteklemek için de kullanmıştır. Tahıllara uygulanan yüksek ihracat ve ithalat vergileri ile ülkenin tarımsal üretimi uluslararası ticarettten izole edilmiş, yurt içindeki yeterli üretimin yapılması garanti altına almıştır. Merkantilist ticaret politikaları çerçevesinde tarifeler sadece İngiltere’de değil, diğer Avrupa ülkelerinde de kullanmışlardır. Örneğin, Fransa’da 1667’de Jean-Baptiste Colbert tarafından mamul mallara ithalat, hammaddelere ise ihracat vergileri uygulanmıştır. Fransız monarşisi bu şekilde hem yurt içi sanayi üretimini koruyan, hem de İngiltere gibi tarımsal üretimi izole eden bir tarife politikası uygulamayı uygun görmüştür (Waite, 2015: 875-877).

Mun, “Dış Ticaret Yoluyla İngiltere’nin Zenginliği” eserinde merkantilistlerin ticarete yaklaşımları ve ticaret politikaları hakkında önemli bilgiler vermiştir. Kitabın ilk bölümünde, bir tüccarın sahip olması gereken özellikleri açıklamıştır. İyi bir tüccar öncelikle, ticaret yapılanlar başta olmak üzere tüm yabancı ülkelerin ölçüleri, ağırlıkları ve para birimleri hakkında bilgi sahibi olmalıdır. İhracat ve ithalat süreçlerini bilmelidir. Döviz kurlarını gayretli bir biçimde gözlemlemelidir. İhracatı ve ithalatı yasak olan malları iyi bilmelidir. Taşımacılık ücretlerine hâkim olmalıdır. Yani, genel olarak ticaretle ilgili kavramlar konusunda bilgi sahibi olmak, bir tüccarın asli görevidir. Bunun yanı sıra Mun, ideal tüccarın sermaye biriktirip tutumlu bir yaşam sergilemesi gerektiğine vurgu yapmaktadır. Tüccarın kişisel çıkarları ile toplumun çıkarlarının birbirleri ile bütünleşik olduğunu ifade etmiştir (Mun, 1664: 2-6).

Kitabın ikinci bölümünde Mun, hem merkantilizmin temelini oluşturan hem de merkantilist ticaret politikalarının en net özeti olan fikrini ortaya koymaktadır. Bu bölümde “*Servetimizi ve hazinemizi arttırmak için yabancı ticarete her zaman şu kuralı gözetmek zorundayız; onlara yıllık olarak, onlardan alıp tükettiğimiz malların değerinden daha fazlasını satmalıyız*” diyerek lehte ticaret dengesi kavramını olan desteğini açıkça ifade etmektedir (Mun, 1664: 7-9).

Kitabın üçüncü bölümünde Mun, ihracatı arttırıp ithalatı azaltmanın yollarından bahsetmiştir. Kullanılmayan toprakların işlenmesi, aşırı ve lüks tüketimin kısıtlanarak ithalatın azaltılması, taşımacılıkta İngiltere’ye ait gemilerin kullanılmasının ve böylelikle navlun ücretlerini de ülkenin tüccarlarının kazanmasının sağlaması gibi çeşitli önerilere yer vermiştir. Üçüncü bölümde dikkat çeken maddelerden birisi ise ihraç edilen mallara olan talebin fiyat esnekliği ile yakından alakalı olan bir maddedir. Söz konusu madde şu şekildedir; “*ihracat yaparken sadece fazla ürettiğimiz malları değil, komşularımızın ihtiyaçlarını da göz önünde bulundurmalıyız... almak zorunda oldukları ancak başka yerden tedarik edemedikleri ürünleri mümkün olduğunca fazla üretilip onlara satmaya gayet etmeliyiz. Bu malların fiyatlarının yükseltilmesi, satış miktarını daha az azaltır. Ancak başka ülkelere de tedarik edebilecekleri malları... üstünlüğümüzü kaybetmek yerine mümkün olduğunca ucuza satmalıyız.*” (Mun, 1664: 10). Burada Mun, net bir şekilde ihraç edilen mallara olan talebin fiyat esnekliğinden bahsetmektedir. Buna göre, esnekliği düşük olan malların üretimi artırılarak, bunların

daha fazla miktarda ve yüksek fiyattan satılması suretiyle kazancın artırılabilceğini ifade etmiştir. Talebinin fiyat esnekliği yüksek olan malların ise mümkün olduğunca ucuz fiyattan satılması gerektiğini ve böylelikle İngiltere'nin uluslararası piyasalarda rekabet gücünü korumaya devam edebileceğini dile getirmiştir. Buradan yola çıkarak, merkantilizmin tartışmasız bir şekilde uluslararası ticaret ile ilgili modern teorilerin temelini oluşturan kavramların bir kısmını içerdiğini söylemek mümkündür.

Kitabın dördüncü bölümünde Mun, üretimin, servetin, takasın, ihracatın ve ithalatın gelişerek ilerlemesinin, sadece ülkeler arasında ortak bir denge varsa işe yarayacağını anlatmıştır. İhracatın devam edebilmesi için, ithalatı yapacak olan ülkede bu mallara olan talep dengede olmak zorundadır. Alış ve satış işlemleri her iki ülkede de aktif olmalıdır. Eğer kazanılan metaller sadece ülke içinde tutulursa, diğer ülkeler, üretici ülkenin ihraç ettiği ürünlere olan taleplerini artırmayacaklardır. Burada Mun, 4 farklı fikri birleştirmiştir. Bu fikirler şu şekildedir; dinamik üretim artışı fikri, tüccarın yabancılaşma ile kârlılık elde etmesi fikri, aktif ticaret dengesi fikri ve karşılıklı faydaya dayalı uluslararası ticaret fikri. Bu bölümde ayrıca daha modern ticaret koşulları külçecilik ile bir araya getirilerek, mutlak monarşi yönetimi ve yükselen tüccar sınıfını arasında uzlaşma sağlayacak sosyal bir sınıf arayışı fikri de birleştirilmiştir. Bu fikirleri değerlendirirken, Mun'un The British East India Company yönetim kurulu üyesi olduğunu da göz ardı etmemek gerekir. Kendisi şirketin faaliyetlerini, bulunduğu sınıfın çıkarlarına hizmet ettiği için açıkça desteklemektedir (Peukert, 2012: 100).

Merkantilistlerin ticaret politikaları ulusal gemiciliğe de önem vermiş ve ticari deniz filosunun güçlendirilmesini amaçlayan birçok öneriyi de kapsamıştır. Bu bağlamda denizcilik yasaları büyük önem taşımıştır. Denizcilik yasaları, İngiltere'nin mal ticaretini desteklemek ve dünya çapında imparatorluğunu kurmak için kullandığı bir dizi düzenlemeden oluşmaktaydı. Bu yasalar ilk olarak Oliver Cromwell idaresi altında ilan edilmiş ve 1649-1651 döneminde uygulanmıştır. Söz konusu yasalar çerçevesinde tüm yabancı menşeli gemiler serbest İngiliz kıyı ticaretinden men edilmiştir. Sadece özel lisanslara sahip olan gemiler İngiliz sömürgeleri ile ticaret yapabilmıştır. İngiltere'ye ithal edilen mallar ya İngiliz ya da direkt ürünün menşei ülkesine ait gemiler ile taşınmıştır. Bu uygulamalar Hollanda'nın ticaret egemenliğini tehdit etmiş ve iki ülke arasında 1652, 1665 ve 1672 yıllarında üç farklı savaşa yol

açmıştır (Stockwell, 2015: 693). İngiltere'nin sıkı bir şekilde uyguladığı denizcilik yasaları, navlun ücretlerinden ve taşımacılık servislerinden kâr edilmesinin de önemli bir yoluydu. Bu kârın elde edilebilmesi için uygulanan yasalar ile Hollanda gibi benzer hizmetleri sağlayan yabancı rekabetçilerin piyasadaki aktivitelerine engel olunması amaçlanmıştır. Merkantilistler sadece mal ticareti dengesinin değil, tüm cari dengenin önemli olduğunu keşfetmişlerdir. Bundan dolayı özellikle taşımacılık hizmetleri ve gemicilik faaliyetleri, arzulanan lehte ticaret dengesine ulaşılabilmesi adına oldukça önemli birer unsur olarak değerlendirilmiştir (Vaggi ve Groenewegen, 2006: 21).

1.5.2. Merkantilist Para Teorileri

Merkantilistler düşünürler, paranın miktar teorisi ile ilgili ilk formülleştirmeleri yapmışlardır. Amerika kıtasının keşfinden sonra buradan Avrupa'ya akan değerli metallerin neden olduğu ve fiyatların 150 yılda üç katına çıkması ile ortaya çıkan yüksek enflasyon, başta Salamanca Okulu'nun ekonomi ile ilgilenen teologları olmak üzere birçok düşünürün dikkatini çekmiştir. Böylece Avrupa'da fiyatların artması ile dolaşımdaki değerli metal miktarının artması arasındaki ilişki erken dönemde kurulmuştur. Teoriyle ilgili en erken çalışma, 1517'de para politikaları üzerine yaptığı incelemelerden dolayı Nicolaus Copernicus'a atfedilmektedir. Copernicus, "*para bol olduğunda değer kaybeder*" şeklinde bir açıklama yapmıştır (Hegeland, 1951: 14). Ancak konu ile ilgili modern teorileri benzer ilk çalışmalar, Martin de Azpilcueta Navarro, Luis de Molina ve Jean Bodin tarafından yapılmıştır. 1556'da Azpilcueta Navarro, döviz kurlarının gelişimi ile ilgili bir açıklama yapmış ve paranın değerinin miktarına bağlı olduğunu dile getirmiştir. 1560'larda ise Molina para arzı ile fiyatlar seviyesi arasında bir bağlantı kurmuştur (Volckart, 1997: 437).

Paranın miktar teorisine erken dönemde yapmış katkılardan en önemlisi, bunu bilinçli olarak formüle Bodin'e aittir. Bodin çalışmasında Jehan Cherruyt, Sieur de Malestroict'in 1566'da yazmış olduğu, Fransa'da meydana gelen fiyat artışları ile ilgili tezden ilham almıştır. Malestroict'e göre fiyatlar, "kırpma işleminden dolayı" dolayı parasal birim yönünden artmıştır. Ancak metal paraların içindeki değerli maden miktarı azalınca, altın cinsinden fiyatlar hiç artış göstermemiştir. Bodin, metal paraların içindeki

değerli maden miktarı azalmasının, yüksek enflasyonu sadece kısmen açıkladığını ifade etmiştir. Fiyatlar hem parasal birim, hem de değerli metal cinsinden yükselmiştir ve değerli metal cinsinden yükselmesi daha önemlidir. Kendisi nicel veriler kullanarak enflasyonun temel nedeninin dolaşımdaki altın miktarının artışından kaynaklı olduğunu göstermiştir. Bodin'in miktar teorisi, diğer birçok merkantilist tarafından kabul edilmiş, John Hales, Bernardo Davanzati ve Antonio Serra daha açık şekilde bu durumu açıklamışlardır (Screpanti ve Zamagni, 2005: 38).

17. yüzyılın ortalarından itibaren Amerika'dan gelen değerli metallerin hızla azalması ve ticaretin sıfır toplamlı oyun olarak görülmesi sadece ticaret politikalarına değil, para teorilerine de yansımıştır. Para akışının yavaşlaması ile enflasyon kaygısı ortadan kalkmış, ticareti devam ettirmek için gereken paranın tedariki daha önemli bir konu haline gelmiştir. Artık temel görüş, paranın ticareti uyardığı yönündedir. Değerli metallerin yurt içine akışı, ülkenin uluslararası ticaret fazlası vermesi ile sağlanacaktır ve bu dolaşımdaki para miktarını artırmanın tek yoludur. Yurt içindeki para miktarındaki artışın ekonomik faaliyetleri uyaracağı düşüncesi direkt mekanizma ile açıklanmıştır (Screpanti ve Zamagni, 2005: 39). Bu mekanizma ile ilgili en büyük katkıyı ise John Law yapmıştır. Law'ın 1705'te yayımlanan "Ulus Para ile Destekleme Önerisi ile Para ve Ticaretin Değerlendirmesi - *Money and Trade Considered; with a Proposal for Supplying the Nation with Money*" kitabının özünü, paranın ticareti uyardığı teorisi oluşturmaktadır. Vatandaşı olduğu İskoçya ekonomisindeki buhranın ve işsizliğin sebebinin metal para kıtlığı olduğunu ifade etmiş, bu eksiğin bankalar tarafından düzenlenmiş kâğıt paralar ile kapatılması gerektiğini söylemiştir. Law'a göre kâğıt para stokunun genişlemesi fiyatları yükseltmeden çıktı seviyesini yükseltecektir. Bu iddiasını da sabit fiyatlardan mevcut olan atıl kaynaklara ve ölçeğe göre sabit getiriye dayandırmaktadır (Humphrey, 1999: 58). Law, aslında burada, toplam arz eğrisinin tam istihdam seviyesine kadar tamamen yatay olduğunu savunmaktadır. Paranın uyardığı artışlar, toplam talep eğrisini arz eğrisi boyunca sağa kaydırarak fiyatları yükseltmeden reel çıktığı yükseltecektir (Blaug, 1997: 20).

Genel olarak bakıldığında merkantilist miktar teorilerinin fikirleri aşağıdaki maddeler ile özetlenebilir (Humphrey, 1999: 48):

- Para ticareti uyarır.

- Reel maliyet, fiyatları ve enflasyon oranını belirler.
- Faiz oranı tamamen parasal bir değişkendir, yüksek veya düşük olması para kıtlığının veya bolluğunun göstergesidir.
- Ticarete kullanılmayan tüm nakit, atıl stoklar tarafından mahsup edilir.
- Sebebiyet ilişkisi fiyatlardan ve reel parasal işlemlerden ortaya çıkar. Örneğin para stoku, ticaretin ihtiyaçlarına pasif olarak uyum sağlayacaktır.
- Para stoku, reel malın nominal değeri ile desteklendiği sürece paranın ihtiyaçtan fazla basılması mümkün değildir.
- İrade, para politikasını yöneten kuralların hepsinden daha üstündür.

Merkantilistlerin para politikalarına ilk karşı çıkanlardan birisi David Hume olmuştur. Hume, 1752’de yayımlanan “Ticaret Dengesi Üzerine - *On the Balance of Trade*” kitabında, fiyat – altın para akım mekanizması teorisi ile merkantilistlerin kalıcı lehte ticaret dengesi ve buna karşılık gelen kalıcı altın para akışı hedeflerine itiraz etmiştir (Humphrey, 1999: 62). Bu mekanizma ile ülke içine gerçekleşen külçe akışı fiyatları yükseltecek, ihraç edilen malların pahalılaşması, ithal edilen malların ucuzlamasıyla beraber ticaret dengesi ülkenin aleyhine dönecektir. Tamamen otomatik olarak işleyen bu kuvvetler ile değerli madenlerin birbirleriyle ticaret yapan ülkeler arasında doğal bir şekilde dağılması sağlanacaktır. Oluşan yurt içi fiyatlar ile her ülkenin ihracat değerleri ve ithalat değerleri birbirlerine eşitlenecektir (Negishi, 2001; 13). Ancak, Hume’un bu eleştirisine karşı gerekli olan tüm unsurlar daha öncesinde Richard Cantillon tarafından açıkça formüle edilmiştir. Öncelikle, merkantilistler paranın miktarı ile işlem değeri arasındaki bağlantının farkındaydılar. Özellikle 17. ve 18. yüzyılda fiyatlar değil, çıktı seviyesi üzerine olan teorilere yoğunlaşmışlardı. İkincisi, sadece Cantillon değil, Malynes ve diğer birçok merkantilist yazarın da dile getirdiği üzere, bir ülkede ticaret fazlasından dolayı para miktarının artışı ile kısmen de olsa enflasyon yükselir ve bu ticaret hadlerinin iyileşmesi sayesinde gerçekleşir. Hadlerdeki iyileşme ile ticaret fazlası azalmaz, tam aksine daha da artış gösterir. Bu hipotezin geçerli olması, ithalat ve ihracat mallarına olan talebin fiyat esnekliğinin düşük olmasına bağlıdır. Uluslararası fiyatlara oranla iç fiyatların yükselmesi ihracatın değerini artıracaktır, ticaret hadlerinin iyileşmesi de ödemeler dengesine pozitif olarak yansıtacaktır (Screpanti and Zamagni, 2005: 41). Merkantilistler, sürekli ticaret fazlası verme hedeflerini para teorisi çerçevesinde bu şekilde savunmuşlardır.

Mun, “Dış Ticaret Yoluyla İngiltere’nin Zenginliği” eserinde para ile ilgili düşüncelerini de paylaşmıştır. Paranın hammadde alımı için ihraç edilmesinin ve üretimin artırılarak mamul mal ihracatının genişletilmesinin en nihayetinde net değerli metal girişini artıracaklarını ifade etmiştir (Mun, 1664: 25). Aynı bölümde değerli metal ihracatı için iki neden daha vermektedir. İlk neden, artan mal ihracatı ve metal ithalatı en nihayetinde enflasyona neden olacaktır. Bu, temel bir paranın miktar teorisini yorumudur. İkincisi ise, metal miktarındaki sürekli artış, toplumun büyük bir kısmı için zararlı olacaktır. Çünkü bu durum en nihayetinde ihraç mallarının fiyatının artmasına yol açarak ihracat hacmin daralmasına neden olacaktır. Bundan dolayı metal fazlası ile yurt dışına yatırım yapılmalıdır (Peukert, 2012: 99). Kitapta, İspanya’nın yaptığı yüksek miktardaki kıymetli metal ithalatının fakirleşmeye neden olduğunu ve madeni paraların içerikleri ile oynanmasının sadece olumsuz etkiler yaratacağını ifade etmiştir.

Merkantilistlerin ilgilendiği diğer bir konu ise faiz oranlarıydı. 17. yüzyılın başlarında, Hollanda’nın İngiltere’den daha hızlı büyüyüp daha fazla refaha sahip olmalarının önemli bir sebebi olarak faiz oranları görülmüştür. Bundan dolayı İngiliz yöneticiler en yüksek faiz oranlarının Hollanda’nın faiz oranlarından daha düşük olması için çaba sarf etmişlerdir. Faizlerin düşürülmesi ile ilgili en temel çalışma Thomas Culpeper’a aittir. Culpeper, 1621’de yayımlanan “Yüksek Faiz Oranlarına Karşı Makale - *Tract Against the High Rate of Usury*” adlı eserinde yüksek faiz oranlarının İngiliz ticaretini engellendiğini ifade etmiş, onun çabasıyla parlamento en yüksek faiz oranlarını 8% - 10% bandına indirmiştir. Culpeper’ın bu eserinden ilham alan ve kraliyet ticaret komitesinin daimi bir üyesi olan Josiah Child ise bu oranının en yüksek 4% ile sınırlandırılmasını talep etmiştir. Ancak, Child’ın bu önerisine John Locke karşı çıkmıştır. Locke’a göre, borç alan tüccarlar 4% gibi düşük faiz oranından dolayı mutlu olacaklardır ancak, borç alanın bu kazancı, ulusun kazancı olarak görülemez. Çünkü borç verenler aynı miktarda kayba uğrayacaklardır. Locke, aşırı düşük faiz oranlarının tasarrufları ve kredi arzını kısıtlayarak ekonomiyi daha kötü hale getireceğini ifade etmiştir (Rothbard, 2010). Merkantilistlerin genellikle çok yüksek faiz oranlarına karşı oldukları görülmektedir. Malynes’in faizciliği “İngiltere’nin yozlaşması” olarak değerlendirmesi, bu görüşün önemli yansımalarından biridir. Mun da düşük faizlerin takas ekonomisine fayda sağlayacağına dair görüş bildirmiştir.

1.5.3. İstihdam ve Ücrete Merkantilist Yaklaşım

Merkantilizmin lehte ticaret dengesi ile ilgili görüşlerinin temelinde sadece daha fazla değerli metale sahip olma arzusu yatıyor gibi görünse de, bu görüşle bağlantılı diğer bir konu da istihdamdır. İhraç edilen mallar, üretildikleri ülkenin kendi işgücü ile ortaya çıkmaktadır. Ancak ithal edilen, özellikle de yurt içindeki üretimin muadili olan mamul mallar ülkedeki mevcut işgücünün de yerini almaktadır. Buna göre ihracat artıp ithalat azaldıkça ülke içindeki istihdam da artmaktadır. Merkantilistlerin istihdam konusuna dikkat çekmekleri ile malların üretiminde kullanılan sadece hammaddeler değil, aynı zamanda emek de önem kazanmıştır. İhraç edilen mallar, aynı değere sahip ithal hammaddelerden daha önemli olarak değerlendirilmişlerdir, çünkü ihraç edilen mamul mallar yüksek miktarda emek içermektedir. Bu durum bazı merkantilist yazarların yeni bir ticaret dengesi kavramı ortaya koymalarına neden olmuştur. Buna göre, ihracatın ve ithalatın değerleri, söz konusu malların içerdikleri emeğe göre hesaplanmalıdır. Buna “emek dengesi” ya da “istihdam dengesi” adı verilebilir. Bu konuya en yakın ilk çalışma Nicholas Barbon’un 1690’da yayımlananmış olan “Bir Ticaret Söylemi - *A Discourse of Trade*” kitabında yer almaktadır (Viner, 1965: 38). Barbon’a göre ihraç edilen mallarından elde edilen fayda, bu malların İngiltere’ye sağladıkları istihdam ile ölçülür. Benzer bir şekilde ithal edilen hammaddelerin değeri de, kullanılacakları mamul malların üretimi için gerekli olacak emeği ne kadar artırdıkları ile ölçülebilir (Barbon, 1690: 23).

Çoğu merkantilist, üretim ile beraber istihdamı da artırmak için uygulanacak korumacılık politikalarının bir sınırı olduğunun farkına varamamışlardır. Tarifeler, ithalat ile rekabet eden sanayi kollarında istihdam artışı sağlayabilir. Ancak bunun karşılığında, ithalatçı ülkeler de misilleme tarifeleri uygulayabilirler. Veya tarifelerden dolayı ihracatı azalacağı için toplam gelirleri düşecek ve daha az ithalat yapacaklardır. Böylece kimi sektörlerdeki istihdam artışı, kimi sektörlerdeki istihdamın azalması ile dengelenecektir. Bu yüzden yüksek tarifeler elde edilen fayda uzun dönemde kalıcı olmayacaktır. Bu tür politikalar, ancak reel ücretlerin düşmesi ile etkili olabilir ki bu da geçici bir süreyle meydana gelecektir (Gomes, 1987: 69).

Merkantilistler, üretim maliyetlerini düşürmek için mevcut emek arzının artırılması gerektiğini ve bunun da nüfus artışı ile mümkün olabileceğini ifade etmişler,

buna yönelik çeşitli politika önerilerinde bulunmuşlardır. Evliliğin kolaylaştırılması, geniş ailesi olan babalara finansal destek sağlanması, yetim ve terk edilmiş çocuklara üretimde rol oynamalarını sağlayacak eğitimlerin verilmesi, yöneticilerin evliliği teşvik ederek yasadışı birlikteliklere engel olması gibi politikalar tavsiye edilmiştir. Bazı Avrupa ülkelerinde bekârlığı ve çocuksuzluğu caydıracak önlemler alınmıştır. Kamu görevlilerinin işe alımında bekârlara negatif ayrımcılık uygulanmıştır. İspanya, 25 yaşından önce evlenen vatandaşlara vergi muafiyetleri getirmiştir. Fransa'da göç etmek yasaklanmıştır ve 20 ile 24 yaşları arasında evlenenlere 25 yaşına gelene kadar tüm vergilerden muafiyet uygulanmıştır. 10 tane çocuğu olan soylulara 1000 Fransız Livresi, 20 tane çocuğu olan soylulara ise 2000 Fransız Livresi yıllık ödenek tahsis edilmiştir (Overbeek, 1973: 109).

Merkantilistler istihdamla beraber ücret konusunda da teoriler ortaya koymuşlardır. Ücretler İngiliz mallarının uluslararası piyasadaki rekabetçiliğini devam ettirebilmeleri için düşük tutulmalıdır. Nominal maaşların ise, temel gıda maddesi olduğu için öncelikle mısıra, daha sonra da diğer gıdaların fiyatlarına bağlı olduğunu düşünmüşlerdir. Ancak, söz konusu gıda ürünlerinin fiyatlarının çok düşük olmasını da desteklememişlerdir. Tam tersi, mısır fiyatı maaşa göre çok ucuz olmamalıdır, Eğer işçiler maaşları ile tüm ihtiyaçlarını kolaylıkla satın alabilecek hale gelirlerse tembelleşeceklerdir. Merkantilistler aynı zamanda maaşların düşük olmasının üretimde verimliliği uyardığını da öne sürülmektedirler (Vaggi ve Groenewegen, 2006: 19). Ayrıca, bu dönemde ekonomik aktivite, ulusal tüketim yerine ulusal çıktıya göre değerlendirildiği için bireylerin fakir olmasının ve yurtiçi tüketimin azaltılmasının ulusun çıkarına olacağı inancı hâkim olmuştur (Landreth ve Collander, 2005: 47).

1.6. Merkantilizm ve Sömürgecilik

Merkantilist politikalar izleyen ulusların öncelikli hedeflerinden biri de üretim yapmak için gerekli olan hammaddeleri tedarik edebilecekleri ve üzerlerinde tekelci kontroller sağlayabilecekleri sömürgeler kurmaktır. Merkantilistler sömürgelerin, orada yaşayan insanların faydasına değil, emperyalist ülkelerin faydasına hizmet etmek için var olduklarına inanmaktaydılar (Belshaw, 2015: 180). Kazanç sağlamayan sömürgeler

gereksiz olarak görülmekteydi. Sömürgeci ülkeler sömürge ülkelerdeki hammaddeleri kendilerine alıp, onlara mamul malları satarak lehte ticaret dengesi elde etmeyi amaçlamışlardır. Bu ticaretin tekelci olması ve yabancıların dâhil olmalarının engellenmesi büyük önem taşımaktaydı. Bundan dolayı merkantilistler sömürgecilik politikalarını açıkça desteklemişlerdir (Becchetti, Bruni ve Zamagni, 2020: 21).

Avrupalıların ilk sömürgecilik girişimleri ticaret ile oldukça yakından alakalıdır. İlk küçük sömürgeler, 16. yüzyılda Portekiz tarafından Asya ve Doğu Afrika'da kurulmuştur. Portekizliler bu sömürgeler ile Asya-Avrupa ve Asya içi deniz ticaretini Portekiz gemilerine yönlendirmeyi amaçlamışlardır. Kurdukları sömürgeler, Hint Okyanusu ve Güney Çin Denizi'nin stratejik noktalarında yer alan ticaret merkezleri ve deniz üsleri konumuna gelmiştir. İspanya'nın ilk küçük sömürgeleri de Karayiplerde yer almıştır. Bunlar Asya rotalarının ve Amerika kıtasındaki servetin araştırılmasında üs rolü oynamıştır. Meksika ve Peru'daki Mezoamerikan krallıkların keşfedilip fethedilmesi ve 1540'larda bu ülkelerde zengin gümüş yataklarının bulunması ile sömürgecilik faaliyetleri hız kazanmıştır (Smith, 2015: 190).

Sömürgeler, sadece İspanya ve Portekiz'in değil, aynı zamanda Kuzeybatı Avrupa ülkelerinin deniz aşırı genişlemelerinde de önemli rol oynamışlardır. Kuzey Amerika'daki ilk kalıcı İngiliz, Fransız ve Hollandalı sömürgeler 17. yüzyılın başlarında kurulmuştur. Ticari olarak asıl önemli sömürgeler ise Batı Hint Adaları'nda kurulmuş olanlardır. Bu sömürgeler, Avrupa piyasalarında büyük önem taşıyan ve gittikçe daha kârlı bir mal haline gelen şeker üretiminde önemli bir rol oynamışlardır. İngilizler, şeker üreten sömürgelerin kuruluşunda başı çekmişlerdir. Sömürgecilik sistemi ile beraber oldukça karmaşık bir ticaret ağı da kurulmuştur. Bu ticaret ağının en önemli unsurunu ise üretim için gerekli emeğin sağlanması için Batı Afrika ile yapılan köle ticareti oluşturmuştur. Kuzey Amerika'da üretilen gıdalar ile köleler beslenmiş ve Avrupa'da şeker ve şeker ürünlerinin satışı gerçekleştirilmiştir. Böylece Atlantik'te oldukça dinamik bir ekonomi ortaya çıkmıştır. 18. yüzyıl boyunca Fransızlar ve İngilizler ekonomiyi zenginleştiren bu sömürgeleri kurmaya devam etmişlerdir (Smith, 2015: 191).

Sömürgeler ile yapılan ticaretin yoğunlaşması ile beraber, ticari aktivitelerin yönetilmesi, ticareti yapılan malların üretiminde emek gücü olarak kullanılan kölelerin

taşınması için, söz konusu ticarete dâhil ülkelerde bu işleri yönetecek şirketler ve onlara ait gemi filoları kurulmaya başlanmıştır. Bu şirketlere, kuruldukları ülkelerin yönetimleri tarafından tekelci imtiyazlar verilmiş, hem taşımacılık faaliyetleri esnasında korsanlık, rekabet gibi tehditlerden korunabilmeleri için, hem de ticaret yaptıkları sömürgelerde güvenliklerini sağlayabilmeleri için kendi silahlı güçlerine sahip olma hakları tanınmıştır. Hatta bu şirketler, ticaret yaptıkları sömürgelerde bağlı oldukları devletler adına resmi antlaşmalar yapma yetkileri ile donatılmışlardır. Söz konusu şirketlerin en büyükleri ve Doğu Hindistan bölgesinde en aktif olanları İngiliz Doğu Hindistan Şirketi ve Hollanda Doğu Hindistan Şirketi'dir.

İngiliz Doğu Hindistan Şirketi – *British East India Company*, 1600'de, Kraliçe Birinci Elizabeth'in hükümdarlığının son yıllarında, Doğu Hint Adaları ile ticaret yapılması için kurulmuştur. Bölgenin baharat ticaretindeki yoğun rekabetten dolayı şirket tüccarlarını, İngiliz ticaretini tehdit eden İspanya, Portekiz ve Hollanda savaş gemilerine karşı silahlandırılmıştır. Doğu Endonezya'daki Maluku Adaları bölgesi Hollandalılar tarafından kontrol edildiği için, İngilizler tüm enerjilerini, onların çok daha güçsüz olduğu Hindistan'a yönlendirmiştir. 17. ve 18. yüzyıllarda bölgede hâkim olan Babür İmparatorluğunun gerilmesi ile İngilizler, Hindistan'da göreceli olarak kolay bir şekilde yayılmışlardır. Şirket, pamuk ve ipek mal, çivit, güherçile (potasyum nitrat) ve baharat ticaretine yoğunlaşmıştır (Murphy, 2008: 64). 1620'lerin başlarında köle emeği kullanmaya başlamışlar, köleleştirdikleri insanları Güneydoğu Asya, Hindistan, St. Helena Adası ve Batı Angola'daki tesislerine taşımışlardır. Bu kölelerin büyük bir çoğunluğu Batı Afrika'dan, özellikle Mozambik'ten ve Madagaskar'dan getirilmişlerdir (Logan, 1956: 341). 1750'lere kadar büyük ölçekli olarak devam köle taşımacılığı 1770'lerde tamamen son bulmuştur.

1757'de Hindistan'daki şartların kötüleşmesini fırsat olarak gören şirket, sadece ticari bir faaliyet olmaktan çıkarak bölgenin kontrolünü eline almıştır. 1756'da çıkan ve Hindistan'a da sıçrayan Yedi Yıl Savaşları'nda İngilizler, Bengal'de Fransızları yenmişlerdir. İngiliz Doğu Hindistan Şirketi ordusunun generali olan Robert Clive, Bengal'in ilk valisi olmuştur. 1857'ye kadar hem bölgesini, hem de direkt yönetimini genişletmeye devam etmiştir. 1857'de Meerut'ta başlayan Hint Ayaklanması, şirketin Hindistan'daki yöneticilik pozisyonunu sona erdirmiş, 1858'de İngiltere

parlamentosunda onaylanan Hindistan Hükümeti Kanunu ile bölgenin yönetimi İngiliz hükümetine geçmiştir. (Murphy, 2008: 65). Şirket 1873'te parlamentoda kabul edilen Doğu Hindistan Hisse Senedi Temettü Ödemesi ile resmi olarak feshedilmiştir (Sahni, 2013: 327). 24 bin kişilik ordusu ise İngiliz ordusu ile birleştirilmiştir.

Hollanda Doğu Hindistan Şirketi – *Vereenigde Oost-Indische Compagnie*, 1602'de ülkenin Hint Okyanusundaki ticaretini korumak ve Hollanda'nın İspanya'dan bağımsızlığını kazanma savaşına yardım etmek için kurulmuştur. Dünyanın ilk çokuluslu şirketi olma özelliğini taşımaktadır (Gerstell, 2010: 47) Şirket, 17. yüzyıl boyunca oldukça başarılı bir şekilde Hollanda'nın günümüzde Endonezya olan Batı Hindistan'daki ticaret imparatorluğunu devam ettirmesini sağlamıştır. Hollanda yönetimi, şirkete Ümit Burnu ile Atlantik ve Pasifik Okyanuslarını birleştiren Macellan Boğazı arasında tekel olarak ticaret yapma imtiyazı sağlamış, aynı zamanda yerel prenslikler ile antlaşmalar imzalama, kaleler inşa etme, silahlı kuvvet sahibi olma ve devlet adına yönetsel faaliyetlerde bulunma hakkı tanımıştır. Güçlü generallerin yönetimi altındaki şirket Batı Hindistan'da İngiliz filolarını yenmiş, Portekizlilerin bu bölgedeki ticareti faaliyetlerinin büyük ölçüde ele geçirmiştir. 1637'de ortaya çıkan Lale Çılgınlığı döneminde hisseleri tavan yapan şirketin değerinin günümüzdeki karşılığı 7.8 trilyon ABD doları olarak hesaplanmıştır. 17. yüzyılın sonlarına doğru geldiğinde şirket hem tüccar, hem de deniz kuvveti olarak gücünü yitirmeye başlamıştır. 18. yüzyıla ise ticari taşımacılık vasfını yitirerek Endonezya takımadalarında tarımsal faaliyetleri kontrol eden ve düzenleyen bölgesel bir organizasyona dönüşmüştür. Bu yüzyılın sonlarına doğru iyice yozlaşmış ve aşırı borçlu bir hale gelmiştir. 1799'da şirketin sözleşmesini feshedilmiş, borçları ve mal varlıkları devlet tarafından devralınmıştır (The Editors of Encyclopaedia, 2020).

1.7. Klasik Merkantilizme James Steuart'ın Yaklaşımı

Klasik merkantilizmin İngiltere'de hâla baskın bir doktrin olduğu dönemde yapılan son ve en önemli katkılardan birisi Sir James Steuart'a aittir. Kendisi 1712 – 1780 arasında yaşamış ve İngiltere'ye “politik ekonomi” tanımını kazandırmıştır (King, 1988: 22). En önemli çalışması, 1767'de yayımlanmış olan “Politik İktisat İlkelerinin

İncelenmesi - *Inquiry into the Principles of Political Oeconomy*” eseridir. Bu eser iki ciltte toplanmış yaklaşık 1500 sayfalık beş kitaptan oluşmaktadır. Söz konusu eserden, merkantilist doktrine oldukça sert bir eleştiri getiren Adam Smith hiç bahsetmemiş olmasına rağmen, Avusturyalı iktisatçı ve siyaset bilimci Joseph Alois Schumpeter’in oldukça dikkatini çekmiştir. Schumpeter, Steuart’ın yaşadığı dönemde para teorileri ile ilgilenen en önemli ekonomistlerden birisi olduğunu, ancak çalışmalarının kimi eksiklerden dolayı ilham verici bir kaynak haline gelemediğini ifade etmiştir (Schumpeter, 1963: 367). Steuart parayı, değeri kanun ile belirlenmiş pragmatik bir unsur olarak görüp, temeli değerli metallere dayanmayan bir para teorisi oluşturmak için uğraşmıştır. Çalışmalarında yaptığı seyahatlerden, deneyimlerden, okumalardan yararlanmış ve tümevarım yöntemini izlemiştir (Peukert, 2012: 113).

Steuart öncelikle nüfus ve tarım alanlarında devletin fonksiyonu ile ilgili çalışmıştır. Ona göre devlet, toplumun ruhu içi gereklidir. Toplum ile karşılıklı hedeflerin tasarlanması ve bu hedeflere ulaşılması devlet sayesinde olacaktır. Devletin görevi belirli sınıfların toprağı işlemesini sağlamaktır. Yetiştirilen ürünleri kamu yararına olacak şekilde topluma dağıtır ve bu nüfusu dengeli bir şekilde artırmanın en düzgün yöntemidir (Steuart, 1767: 27). Kendisi bunla bağlantılı olarak emek değer teorisi ile ilgili tespitlerde de bulunmuştur. Dünyadaki kaynakların sınırlı miktarda olduğunu ve belirli bir sayıdan daha fazla insanı besleyemeyeceğini ifade etmiştir. Bunun için emek, doğanın verdiği kaynakları zenginleştirmenin bir yöntemidir ve emeğin zenginleştirdiği kaynaklar ile orantılı olarak, bu kaynaklar ile beslenecek olan insanların sayısı da artırılabilir (Steuart, 1767: 150).

Ticaret ve sanayi konularında da çalışan Steuart’a göre bu iki unsur birbirlerine bağlıdır. Ticaretin sürmesi için tüketiciye, üreticiye ve tüccara ihtiyaç vardır. Sanayinin kurulabilmesi için ise özgürlük gereklidir (Steuart, 1767: 483). Bu bölümde ayrıca, malların değerinin nasıl belirleneceği hakkında da bilgi vermiş, üretim maliyeti ve satış fiyatı arasındaki farkı açıklamıştır. Üretim maliyetlerini emeğin harcadığı zaman, çalışanların giderleri ve kullanılan girdilerin değerleri belirlemektedir. Satış fiyatı ise bu üç unsura yabancılaşma üstünden elde edilen kârlılığın eklenmesi ile belirlenir (Steuart, 1767: 485). Yabancılaşma üstünden elde edilen kârlılık, mal fiyatlarının gerçek değerinden daha pahalı olması ile ortaya çıkar. Buna göre bir tarafın sağladığı kazanç,

diğer tarafın kaybına bağlıdır ve bu kârlılık ile ilave bir stok yaratılmaz (Marx, 1863: 221) Steuart, dış ticarete başarılı olmanın yolunun düşük ve kararlı fiyat politikası olduğunu ifade etmiştir. Bu politika ilk etapta yabancıların piyasadan çekilmelerine neden olacaktır. Buna pasif ticaret adı verilir. Böylece rekabet sona erecek, tüccarlar ihraç ettikleri malları diğer ülkelerden daha pahalıya satabileceklerdir. Bunu da aktif ticaret politikası olarak isimlendirmiştir (Steuart, 1767: 485). İş ve talep dengesi, ülkenin hem dış hem de iç çıkarlarına fayda sağlayacaktır. İş dengesi ile yurt dışındaki güc ve üstünlük artacaktır. Talep dengesi ile ise yurt içindeki herkese istihdam sağlanacaktır (Steuart, 1767: 493).

Steuart, ticaret ve endüstrideki talebin büyüme üzerindeki etkisi konusuna özellikle değinmiştir. Üç aşamalı bir büyüme yaklaşımı geliştirmiştir. İlk aşamada talebin kaynağı olarak varlıklı insanların lüks harcamalarını göstermiştir. Bu insanların lüks tüketimleri ile beraber üretim artmaktadır. Üretim artışı, endüstride yeni makinelerin piyasaya sunulmasını sağlamakta, ayrıca tarımdaki verimlilik artışını da tetiklemektedir. Bunun sayesinde emeğin verimliliği de artmaktadır. Büyümenin ikinci aşamasına ise, ülke ihracat fazlası üretim yapmaya başladığı zaman ulaşılır. Bu aşamada lüks, yerini tutumluluğa bırakmalıdır. Büyümenin devamlılığı ticaret fazlası ile sağlanır. Üçüncü aşama ise, kalıcı ticaret dengesi fazlasının devam ettirilemediği süreçte oluşur. Bu noktada büyüme iç talep ile devamlı hale getirilir ve lüks tüketim, tekrar uyarıcı bir unsur olarak rol oynamaya başlar (Screpanti and Zamagni, 1995: 65).

Para teorisi, Steuart'ın çalışmasında yer verdiği bir diğer konudur. Metal paralara içerdikleri değerli madenden daha fazla değer biçilmesinin, ticaretin kâğıt para veya takas yoluyla yapılmasına neden olacağını ifade etmiştir. Kâğıt paranın hem işe yaramaz hem de zararlı olduğunu düşünmüştür (Pesante, 1999: 188). Hume tarafından formüle edilen paranın miktar teorisine ise eleştirel bir şekilde yaklaşmıştır. Para miktarındaki değişimin fiyatlar genel seviyesi üzerinde bir etkisi olmadığını savunmuştur (Sen, 1947: 23). Çünkü fiyatlar, talep ve rekabetin karmaşık işleyişi ile belirlenmektedir. Dolaşıma yeni metal veya kâğıt para girmesi talebin artmasına neden olur, ancak atıl kapasiteden dolayı arz da aynı oranda büyüyeceği için fiyatlar sabit kalacaktır. Kâğıt paralar, bu parayı kullananların işi biter bitmez borç verene geri dönecektir, Bu durum, dolaşımdaki kâğıt paranın ne kadar faydasız olduğunu göstermektedir (Steuart, 1767: 400).

Merkantilist literatüre katkısının yanı sıra Steuart'ın eseri, Karl Marx'ın iktisadi düşüncesine de katkı yapmıştır. Marx "Ekonomi Politîğinin Eleştirisine Bir Katkı - *Zur Kritik der politischen Ökonomie*" kitabında, diğer İngiliz ekonomistlerin, Steuart'a kadar üretim şekillerinin tarihi farklılıkları konusundaki ayrıma sahip olmadıklarını ifade etmiştir. Marx'a göre Steuart, emeği sadece üretime hizmet eden somut bir girdi olarak değerlendirmemiş, aynı zamanda bu emeğin farklı sosyal şekillerini de birbirlerinden ayırmıştır. Emeğin burjuvazi halinin, antik ve orta çağdaki halinden farklı olduğunu görmüştür (Marx, 1859: 83). Steuart malın, sadece kapitalizmde toplumu bir bütün olarak organize eden bir unsur olduğunu fark etmiştir. Marx, bu durumu şu şekilde ifade etmiştir: "*Steuart'ı diğerlerinden ayırdeden şey, değişim değerinde beliren özgül olarak toplumsal emekle amacı kullanım değerleri üretimi olan somut emek arasında yaptığı kesin ayırmadır. Sanayi olarak emeği yalnızca somut emekten değil, emeğin öteki toplumsal biçimlerinden de ayırt etmektedir. Burjuva öncesi dönemlerde de ürünün meta biçimine ve metanın da para biçimine döndüğünü iyi bilmekteydi ama o, ayrıntılara da girerek servetin ilkel temel biçimi olarak metanın ve mülk edinmenin egemen biçimi olarak değişiminin ancak burjuva dönemine ait şeyler olduğunu ve bunun sonucu olarak da değişim değeri yaratıcısı emeğin niteliğinin özellikle burjuva olduğunu kanıtlar.*" (Marx, 1859: 83-84).

Marx'ın para teorisinde Steuart'ın olumlu bir etkisi olmuştur. Bu etkileri altı farklı maddede özetlemek mümkündür. Birincisi, Steuart paranın miktar teorisinin kaynağını araştırmış ve Hume'un para teorisini eleştirel bir açıdan yaklaşılmasını sağlamıştır. İkincisi, paranın değer ölçü birimi, dolaşım ve ödeme aracı olarak farklı fonksiyonlarını geliştirip dile getirmiştir. Üçüncüsü, somut emeği soyut emekten ayırt etmese de, değişim değerini yaratan emeğin özgül sosyal karakterini açıkça ortaya koymuştur. Dördüncüsü, Steuart'ın paranın ideal standardına dair teorisi, Marx'ın para ile ilgili eleştirilerinin temelini oluşturmuştur. Beşincisi, Steuart, gelirin harcanmasında kullanılan para ile sermaye avansı olarak kullanılan parayı birbirlerinden ayırmıştır. Son olarak, bir önceki madde ile bağlantılı bir şekilde, geri akış yasasının, para, sermaye avansı olarak kullanıldığında, kredi araçlarının ve bankacılık sisteminin gelişmesi olarak tanımlamıştır (Betancourt ve Manigat, 2018: 1044). Geri akış yasasına göre, bankaların fazla para basması enflasyona neden olmaz, çünkü basılan para hızla

mevduat, kredi ödemesi ya da parasal taban olarak bankaya geri döner (Sproul, 2010: 2). Bu altı unsur, Marx'ın paranın miktar teorisi eleştirisine katkı yapmıştır.

Genel olarak bakıldığında Steuart'ın ekonomi bilimine temel katkılarının olduğu görülmektedir. Öncelikle oluşturduğu sistem, politik ekonomi tarihinde önemli bir rol oynamıştır. Kapitalizmin tarihi özelliklerini, söz konusu sistem çerçevesinde algılayışı göz önünde bulundurulduğunda, politik ekonomi tarihinin ilk düşünürlerinden birisi olduğu görülmektedir. Kendisi sermaye oluşumunun tarihi süreci ile de ilgilenmiş, sınıf farklılaşması, nüfus artışını teşvik eden güçler, vergilendirme gibi unsurlar arasındaki bağlantılar üzerinde çalışmıştır. Ayrıca, değer ve kâr ile ilgili kavramların basitçe sınıflandırılmasına karşı çıkmıştır. Diğer merkantilistler gibi kârı sadece takas değeri üzerinden değerlendirmemiş, malın “gerçek değeri” kavramını da göz önünde bulundurmıştır. Bu değer için üretimde kullanılan emeği de dâhil etmiştir. (McColloch, 2011:2). Çalışmaları sadece merkantilist düşünceyi detaylı bir biçimde yansıtmakla kalmamış, aynı zamanda modern ekonomi ile ilgili birçok kavramı da içinde barındırmıştır. Merkantilizmin sadece Mun'un eseri üzerinden değerlendirilmesi, Steuart'ın çalışmalarına bakılınca bu kavramın bir sistem olmadığına dair getirilen yorumların yanlı olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır.

1.8. Merkantilizm Benzeri Uygulamalar

1.8.1. Kameralizm

Kameralizm 18. yüzyıl ile 19. yüzyılın başı arasında, özellikle Prusya ve İsveç'te etkili olmuş Alman yönetim şekline verilen isimdir. Hedefi merkantilizm ile oldukça benzer olup, temel olarak devletin çıkarlarına hizmet eden merkezi yönetimi desteklemektedir. Kameralist öğretisi, kaynakların verimli bir şekilde kontrol edilerek ortak fayda adına devlet için harcanması gerektiğini, bunun da prenslik gelirinin artırılması suretiyle mümkün olacağını savunur. Böylece iyi yönetilen bir devlet oluşturulacak ve ekonominin istikrarlı bir biçimde büyümesi sağlanacaktır. (Seppel ve Tribe, 2017: 1). Kameralizm, genel olarak Alman bölgesel eyaletlerindeki politik, ekonomik olguları ve problemleri yansıtmaktadır. Ekonomi politikası, yasama, yönetim ve kamu finansmanı konularını kapsar. Merkantilizme benzer bir şekilde ortak bir

analitik kaynak mevcut değildir, ancak farklı düşünürlerin çalışmaları ile bu öğretiye ait temel bir çerçevenin oluşturulması mümkün olmuştur (Recktenwald, 2008: 1374). Gustav von Schmoller (1896), Alman merkantilizminin bir yansıması olan Kameralizm'in ortaya çıkmasının altında, bölgesel devletlerin az gelişmiş olması, bunların oluşturulmasında geç kalınması, İngiltere ve Fransa'ya ticari olarak bağımlı olunması, ülke sınırlarında politik anarşinin hüküm sürmesi ve ekonominin hâla kalkınmamış olması gibi sebepler yattığını ifade etmiştir. Bu noktada Kameralizm, yerel ekonomik kurumları ortadan kaldırıp yerine sağlam bir devlet ve sağlam bir ulusal ekonomi yaratmayı amaçlamıştır.

Kameralizm'in özünde ne olduğuna dair birçok farklı tartışma mevcuttur. ABD'li sosyolog Albion Woodbury Small, Kameralizm'i devlet yönetiminin bir tekniği ve teorisi olarak tanımlamaktadır. Ona göre Kameralistler, 16. yüzyılın ortasından 18. yüzyılın sonuna kadar, Alman yönetim sistemi ile uyumlu olarak, sivil problemlere ortak bir bakış açısı ile yaklaşmış ve buna göre sivil teoriler geliştirmiş bir dizi Alman yazardan oluşmaktadır (Magnusson, 2016: 62). Small'a göre Kameralist öğretinin özü devletin problemleridir ve geliştirilen teoriler, devleti hazır araçlar ile donatma görevinden yola çıkarak oluşturulmuşlardır (Small, 1909: 3). İngiliz iktisat tarihçisi Keith Tribe ise Kameralizm'in bir çeşit yönetim ekonomisi olduğu hususunda Small ile hemfikirdir. Ancak, ondan farklı olarak, 1720'lerde Prusya üniversitelerinde ortaya çıktığını, 1770'lere gelindiğinde Alman üniversitelerinin çoğunun öğretim programlarında yer aldığını ifade etmiştir (Tribe, 1998: 11). Kameralist yaklaşımının amacı hem devletin yönetim kademelerinde yer alabilecek ve problemleri çözebilme yeteneğine sahip memurlar yetiştirmek, hem de ulusal ekonomiyi geliştirmek için gerekli olarak uygulamaları öğretmektir. ABD'li tarihçi Andre Wakefield ise kameralizme çok daha geniş bir açıdan yaklaşmış ve bu olguyu Small ve Tribe gibi sadece ekonomi ve yönetim bilimi çerçevelerinden değerlendirmemiştir. Wakefield'e göre, Kameralistler, bilim ve ekonomik kalkınma arasındaki ilişki üzerinde çalışmışlardır. Onlara göre, kalkınma sadece doğa ve insan bilimlerinin sistematik uygulanması ile sağlanabilecektir (Wakefield, 2009: 25).

Alman devlet adamı ve akademisyen Veit Ludwig von Seckendorff en önemli Kameralist olarak bilinmektedir ve kimi kaynaklarda Kameralizmin kurucusu olarak

anılmaktadır (Rothbard, 1995: 493). Seckendorff otarşiyi ve yabancı sanayiden tamamen bağımsız olmayı destekleyen sosyo-ekonomik bir görüş sunmuştur. Buna göre yerel çalışanların yaşadıkları bölgeleri terk etmeleri engellenmeli, yabancı çalışanlar bölgeye çekilmeli, tarım ve sanayi sektörleri arasında bir uyum sağlanmalıdır. Bununla beraber üreticilerin, derneklerin ve şirketlerin baskılarından uzak olmalarının sağlanması ve yurt içinde üretilen malların fiyatların serbest bırakılması, tüm ekonomiyi canlandırarak fiyatların adil bir seviyede oluşmasını sağlayacaktır (Reinert, 2005; 282).

Kameralizmin diğer önemli bir temsilcisi ise Johann Joachim Becher'dir. Kendisi aslında fizik, kimya ve simyacılık ile ilgilenen bir bilim adamıdır. Ancak, 1666'da Viyana'da ticaret meclisi üyesi olduktan sonra, 1668'de yazdığı kitaptan dolayı hem Kameralist, hem de merkantilist olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca, girişimci olarak da mevcut ekonomik fırsatları değerlendirmiş, yün, keten ve ipek atölyeleri kurup üretim faaliyetlerinde bulunmuş, Guyana'nın kolonileştirilmesi projesine katılmış, yeni sanayi ve üretim projeleri üzerinde çalışmıştır. Becher, devlet yönetimi ile pek ilgilenmemiş, genel olarak ticaret ile ilgili konulara yoğunlaşmıştır. Almanya'daki kötü organize edilmiş ticaretin nasıl düzeltilebileceği üzerinde çalışmış, serbest ticareti, nüfus artırma hedefi ile çakışmadığı sürece desteklemiştir (Rothbard, 1995: 493). Becher'in serbest ticareti desteklemesinin arkasında Hollanda bulunmaktadır. Ona göre, Hollanda'nın bu kadar zengin bir devlet haline gelmesinin nedeni tüccarlara verilen imtiyazlardır. Hammaddelerini kendileri işlemektedirler. Kameralizmin de amacı tüm ülkenin servetini artırıp halkın gelir seviyesini yükseltmektir ve bunun temelini üretim oluşturmaktadır. Tarım, zanaat ve imalat sektörleri arasında iyi bir denge kurulmalıdır. Çünkü bunlar tüketimi artırılmasında birer uyarıcıdır. Tüketim de üretim gibi ülkenin refahının arttırılmasında merkezi bir rol oynamaktadır (Magnusson, 2016: 64).

Becher ile aynı dönemde Kameralizm'i şekillendiren diğer bir isim Philipp Wilhelm von Hörnigk olmuştur. Hörnigk aslında bir hukukçudur ve Becher'in akrabasıdır (Rothbard, 1995: 493). Yaşadığı dönemde Fransızlar Trier ve Strasbourg'u ele geçirmişlerdi ve Türkler Viyana'nın kapılarına ulaşmışlardı. Bu sebeplerden dolayı Hörnigk, agresif ve milliyetçi bir tutum sergilemiştir. Ancak aynı zamanda Avusturya'nın o dönemdeki zayıflığının nedeninin mevcut iç politikalar olduğunu da ifade etmiştir. Örneğin, keten ticaretinin yabancılara bırakılması, ülkenin servetinin de

yabancılara bırakılmasına neden olmuştur (Hörnigk, 1948: 32). Hörnigk, politik ekonomi bağlamında ulusal kurtuluşu sağlayacağını düşündüğü bir sistem sunmuştur. Buna göre, Avusturya'nın ulusal bağımsızlığını kazanıp kendi kendine yetebilmesi için esas yöntemin ekonomik ve yönetsel araçların oluşturulması olduğunu ifade etmiştir. (Hörnigk, 1948: 70). Hammaddeler ülke içinde işlenmelidir ve bunun gerçekleştirilebilmesi için nüfusu artırmaya yönelik doğru araçlar kullanılmalıdır. Ayrıca, altın ve gümüş mümkün olduğunca ülke içinde tutulmalıdır. Hammaddeleri, üreticilerin ve tüccarların kendi üretimleri için kullandıkları takip edilmelidir. Eğer herhangi bir malın ithal edilmesi gerekiyorsa, ithalat mümkünse para ödeyerek değil, takas karşılığında yapılmalıdır. Ülke içinde üretilen malların ithalatına ise hiçbir şekilde müsaade edilmemelidir (Hörnigk, 1948: 33).

Hedefler ve prensipler açısından değerlendirildiğinde Kameralizm ile merkantilizme birbirlerine oldukça benzemektedir. Merkantilizm ile Kameralizmin ortak hedefleri temel olarak aynıdır. Ancak, özellikle jeopolitik nedenlerden dolayı Kameralistler, bu hedeflere ulaşma doğrultusunda merkantilistlerden daha farklı çözüm ve politika önerilerde bulunmuşlardır. Merkantilist devletlerde yöneticiler, kendi ülkeleri içerisinde yer alan bölgeleri kontrol altında tutabildikleri için yurt içindeki kaynak hareketleri oldukça düşüktü. Bundan dolayı tarifelerin öncelikli hedefi, devletin gelirlerini mümkün olduğunca yükseltmektir. Ancak, Kameralist düşüncenin hâkim olduğu yerlerde oldukça ayrı bölgeler mevcuttu. Yüksek tarifelerin dış ticarete engel olması ihtimali söz konusuydu ve ticaretin diğer bölgelere kaymasına neden olmayacak düzeyde tutulmaları gerekiyordu. Ayrı bölge yapısının devam etmesinin en önemli neden ise feodal kurumların hâla güçlü olmasıydı. Bu durum, Alman bölgelerinde kaynakların oldukça mobil olmasına sebebiyet vermekteydi. Söz konusu dönemde toplamda 300'den fazla Almanca konuşulan bölge vardı. Askerler, zanaatkârlar, tüccarlar ve köylüler daha iyi koşullar için bölgeler arasında rahatlıkla hareket edebiliyorlardı. İnsan gücü oldukça önemli bir kaynaktı ve farklı bölgelerin yöneticileri, kendilerine göç eden insanları, geldikleri bölgelere geri göndermek konusunda gönüllü değillerdi. Ayrıca, o zamanın koşulları göz önüne alındığında, dış göçe engel olmak da aşırı maliyetliydi (Backhaus ve Wagner, 1987: 6).

Kameralist yaklaşımın merkantilizmin diğerk bir farkı da vergi oranları ve vergi tabanı konularındadır. Devlet vergi gelirlerini arttırmaya heveslidir, bunu vergi tabanı ile ilişkili bir şekilde özellikle tüketim vergisi yoluyla yapmaya çalışır. Arthur Laffer'in de açıkladığı gibi vergi tabanı, vergi oranı ve vergi geliri arasında uzun dönemli bir ilişki söz konusudur. Bu görüş sadece Laffer'e özgü değildir ve Kameralistler de benzer bir şekilde düşünmüşlerdir. Vergi tabanı veri iken iki noktada toplam vergi geliri aynıdır. Örneğin vergi %0 iken de, %100 iken de toplam vergi geliri 0'dır. Ayrıca vergi oranı çok yüksek olursa, vergi tabanı küçülür. Bundan dolayı ortalama vergi oranı Laffer eğrisinin her zaman solunda olmalıdır. Eğer sağ tarafta olursa taban sürekli daralacaktır. Vergilendirme meselesi, vergi tabanını oluşturmak ve toplam vergi gelirini yükseltmekten ibarettir ve uzun dönemli maksimum vergi geliri sabit bir vergi tabanı ile elde edilebilir. Bundan dolayı Kameralistler en yüksek geliri elde etmelerini sağlayacak ılımlı bir vergilendirme politikası uygulamışlardır (Backhaus, 2016: 75).

Genel olarak bakılığında Kameralizm, feodalizmin faal olduğu bir ortamda ekonomik büyümeyi sürdürme ve güçlü bir orduya sahip olma çabasından doğmuştur. Kameralizmin temel ilkelerine göre iş insanlarını yönetici olarak değerlendirilmiş ve onların faaliyetleri devletlerin faaliyetleri gibi görülmüştür. Merkantilizmde olduğu gibi, rant arayışı da dâhil olmak üzere, Kameralizm de kurumsal bir çerçevede bireysel çıkarlar peşinde koşmanın bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Merkantilizm ve Kameralizm arasındaki temel farklılık, hedeflerdeki farklılıklardan değil, devletlerin karşılaştığı zorlukların farklı olmasından, dolaylı farklı programlar ve politikalar uygulamalar zorunda kalmalarından ortaya çıkmıştır (Backhaus ve Wagner, 1987: 5).

1.8.2. Colbertizm

Merkantilizm benzeri başka bir ekonomi politikası da Colbertizm'dir. Colbertizm, 17. yüzyılda Fransız Krallığı'nda uygulanmış olan, uygulama ve teori odaklı ekonomi ve para politikalarına verilen addır (Wolfe, 1966: 471). Genellikle Fransız devlet insanı Jean-Baptiste Colbert ile ilişkilendirilmiş ekonomi politikalarını tanımlamak için kullanılan Colbertizm, bazen de merkantilist politikalar ile eşanlamlı olacak şekilde kullanılmaktadır.

Colbert, temelde iş adamlarının kendi çıkarları doğrultusunda hareket ettiklerini düşünmüştür. Bundan dolayı iş adamlarının değil, toplumun genel yararına olacak şekilde hareket etmeyi tercih etmiştir. Ona göre tüccarların kârlılık peşinde olmaları desteklense bile, yaptıkları uygulamaların düzenlemeler ve kanunlarla, Fransa'ya daha çok servet ve güç getirecek şekilde sonuçlanması sağlanmalıdır. Yani Colbertizm kralın, görevliler aracılığı ile ekonomik aktiviteleri sistematik bir şekilde kontrol etmesi ve bu doğrultuda çeşitli kuralları uygulamasıdır. Bundan dolayı merkantilizmin mutlak devletçi bir çeşidi olarak da tanımlanabilir. Ancak, Colbertizm'de, merkantilizmde olduğu gibi tüccar veya üreticilerin devlete baskı yapması gibi bir durum söz konusu değildir. Bundan dolayı, Colbertizm ile merkantilizm arasında benzerlikler olsa bile, uygulamalarında çeşitli farklılıklar bulunmaktadır (Coleman, 1990: 51).

Colbertizmin özünü, Colbert'in üreticilere yaklaşımı net bir şekilde yansıtmaktadır. Colbert, Fransa'nın işgücü ve zanaatkârları ile çok büyük bir sanayi potansiyeline sahip olduğunu görmüş ve ülkeyi endüstriyel açıdan iyileştirme amacı ile çeşitli politikalar uygulamıştır. Bunun için teşvikler, özel vergi indirimleri veya muafiyetler, korumacılık politikaları, erken evliliğin ve büyük ailelerin teşviki, özel imtiyazların verilmesi ve soylu bir üretici sınıfının ortaya çıkarılmasının sağlanması gibi ekonomi politikaları kullanmıştır. Hollanda'dan ve İngiltere'den ithal edilen yün ürünlerine karşı, bu ürünlerin yurt içinde üretilmeleri için üreticilere destek olmuş, söz konusu ülkelerden ithal edilen ürünlere ise çok yüksek tarifeler uygulamıştır. Bu uygulama sadece yün içeren ürünler için yapılmamış, halılar, cam eşyalar, sabun, denizcilik malzemeleri, toplar ve lüks ürünleri de kapsamıştır. (Coleman, 1990: 52). Otarşi ve sanayi kalkınma politikaları korumacılık önlemleri ile desteklenmiştir. Özellikle 1664-1667 döneminde çok yüksek tarifeler uygulanarak ithal mallar ile rekabet eden endüstriler koruma altına alınmıştır. Kimi yönleriyle İngiltere'nin uyguladıklarından çok daha sert olan denizcilik yasaları yürürlüğe alınmış ve Hollanda'nın ticari gücü zayıflatılmaya çalışılmıştır. 1659'da Fransız limanlarını kullanan tüm gemilerden hem girişlerde, hem çıkışlarda tonaj vergileri alınmaya başlanmıştır. Ancak üç yıl sonra bu vergiler hafifletilmiş ve sadece çıkışlarda alınacak şekilde uygulanmalarına devam edilmiştir (Gomes, 1987: 89).

Rekabetin artışı ile beraber Colbert, Fransız ürünlerine hem yeni standartlar getirmek hem de mevcut olan standartları güçlendirmek için çeşitli çalışmalar yapmıştır. Bu kapsamda öncelikle piyasadaki tüm kumaşların satış öncesinde marka ofisleri tarafından uygunluk damgası ile sertifikalandırılması zorunluluğu getirilmiştir. Söz konusu sertifikalar ile malların kaliteleri konusundaki belirsizliklerin azaltılması, üreticilerin fırsatçı davranmalarına engel olunması ve alıcıların güvenlerinin güçlendirilmesi amaçlanmıştır. Üreticilere güvenemeyeceğini, çünkü onların kişisel çıkarları ile meşgul olduklarını düşünen Colbert, belirlenmiş olan standartlar çerçevesinde piyasayı dernekleri, serbest tüccarları ve imtiyazlı üreticileri kapsayacak şekilde tüm üreticiler açmış, bunları da mevcut rekabetin içine dâhil etmiştir. Bu yöntem, kaliteyi tüm üretimlerde benzer seviyelere getirmenin bir yolu olmuştur. Farklı üreticiler tarafından üretilen ürünlerin damgalanarak satılması sayesinde, yurt içindeki endüstrilerin uluslararası piyasalardaki itibarları sağlamlaştırılmıştır (Minard, 2008: 80).

Colbertizm uygulamalarını üç unsur çerçevesinde özetlemek mümkündür. Birincisi, Colbert eskiden var olan bazı uygulamaları yeniden düzenleyerek orta çağ kökenli devletçiliği devam ettirmiştir. İkincisi, Fransız ekonomisine bu önlemlerin uygulandıkları dönemde İngiltere de benzer uygulamaları denemiştir ancak onlar başarısız olmuşlardır. İngiltere’de tekstil üretimini denetlemeye yönelik yasal girişimler 1678’de çökmüştür. Üçüncüsü, Colbert’in öncüsü olduğu düzenleme politikaları ölümünden sonra da devam etmiştir. Kendisinden sonra çok daha detaylı düzenlemeler uygulamaya alınmıştır (Coleman, 1990: 53).

Colbert’in kurulumunu teşvik ettiği imtiyazlı ve tekelci ticaret şirketleri, onlardan daha önce kurulmuş olan Hollandalı ve İngilizli şirketler ile benzerlikler göstermiştir. Ancak Colbert’in uygulamalarında Fransız şirketlerinin üzerine olan devlet baskısı çok daha fazla olmuştur. Yine de Fransa’nın 18. yüzyıldaki ticari ve endüstriyel kalkınmasında Colbert’in politikalarının uyarıcı etkisi oldukça yüksektir. Fakat bir süre sonra, bu sistemi kontrol eden bürokratik mekanizma yozlaşmıştır ve uygulamalar Fransa ekonomisinin ihtiyaçları ile alakasız bir hale gelmiştir. İşlevini yitiren Colbertizm’in de bu şekilde sonuna gelinmiştir. (Coleman, 1990: 53).

1.9.Klasik Merkantilizm Üzerine Tartışmalar

1.9.1. *Adam Smith'in Klasik Merkantilizm Değerlendirmesi*

Adam Smith, 1723-1790 arasında yaşamış, merkantilist dönemi sonra erdiren ve modern ekonominin babası olarak görülen, aynı zamanda klasik iktisadın kurucusu olan İskoç ekonomisttir. Kendisi sermaye birikimini toplumsal devrimin en önemli faktörlerinden birisi olarak görmüş ve bunun önündeki en önemli engelin ise feodal sistem olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca tüccarların devlet yönetimine dahi müdahale edebildiği merkantilist sisteme de karşı çıkmıştır. Kendisi, merkantilizmin iki önemli özelliği olduğunu savunmaktadır. Birincisi, belirli bir kesime hitap eden ve vatansever olmayan tüccarların çıkarlarından ilham almıştır. İkincisi, söz konusu sistemin ekonomik sonuçları yıkıcı olmuştur ve merkantilizm öncesindeki dönemlerde gelişmekte olan tarımsal toplumları iflasa götürmüştür. (Smith, 1896: 220)

Smith'e göre merkantilist sistem, ticari problemler karşısında karar alması gereken ve paranın servet olduğu yanılgısına sahip soylular ile toprak sahiplerinin, ticaretin daha fazla para getirerek ülkeyi zenginleştirmesine dayalı doktrinine kurban olmuştur. Tüccarlar ise ticaretin kendilerini nasıl zenginleştirdiğinin tamamen farkında oldukları için para ve külçe ithalatını desteklemişlerdir, ancak istedikleri hedeflere ulaşabilmeleri için, yönetici sınıfının da çıkarları ile uyumlu görüşler üretmeleri gerekmiştir. Bu açıdan bakıldığında ticaret dengesi doktrini, sağlam bir argüman ve safsata karşımı olarak, en tatmin edici açıklama olmuştur. Söz konusu doktrin, yönetici sınıfının ilgisini külçeden ticaret dengesine kaydırarak, uluslararası ticarete öncelik vermektedir. Smith bu durumu utanç verici, karışık ve karışık olduğu kadar da faydasız olarak değerlendirmektedir (Smith, 1977: 565). Bundan dolayı merkantilizm hem mantıksız, hem de rasyoneldir. Mantıksızdır, çünkü argümanlarını yönetici sınıfın ön yargılarını yok edecek şekilde sunmuştur. Ancak, bu sistemin propagandasından fayda gören tüccar sınıfı, halkın çıkarları pahasına tekel hakları kazanmıştır. Yani, tüccar sınıfı açısından bakıldığı zaman, merkantilizm oldukça rasyonel bir doktrindir (Smith, 1977: 588).

“Ulusların Zenginliği” kitabında Smith, fizyokrat düşüncenin, ticaret ve endüstrinin verimsizliğine dair doktrinini de eleştirmeyi amaçlamış, ancak bunu

yaparken teorik olarak yetersiz kalmıştır. Kendisi, tarımın doğal olarak en verimli ve avantajlı ekonomik aktivite olduğuna dair argümanın savunucu haline getirmiştir. (Smith, 1977: 505). Bu durum onu, ulusların ilerlemesinin ve toprakların iyileştirilmesinin neticesinde ortaya çıkan doğal sürece ters olarak, ticaret ve endüstrinin gelişimini bir sonuç değil, sebep olarak tanımlamak zorunda bırakmıştır. Yine de, Smith'in merkantilizm üzerine yaptığı tespitler, bu doktrinin eksiklerini ortaya koymuştur. Ona göre değerli maden yataklarına sahip olmayan ülkeler, dış ticaret yapabilmek için altın ve gümüş ithal etmek zorundadırlar. Bu kıymetli metallere olan efektif talep ise piyasada kendisini hızla düzenleyebilir. Eğer, bir ülkeye ithal edilen altın ve gümüş miktarı o ülkedeki efektif talebi aşarsa, bu metallerin fiyatları diğer ülkelere göre ucuzlar ve devletin aldığı hiçbir önlem bunların tekrar ihraç edilmelerini engelleyemez. Tam tersi meydana gelir, altın ve gümüş miktarı efektif talebin altına düşerse bu metallerin fiyatı, komşu ülkelerdeki fiyatların üstüne çıkar ve böylece tekrar ithal edilmeleri sağlanır. (Smith, 1977: 567). Değerli metallerin esas fonksiyonu, değişim aracı olmalarıdır, serveti göstermezler. Para, ulusal sermayenin bir kısmını oluştursa da, bu toplam sermayenin ancak küçük bir kısmına denk gelmektedir (Smith, 1977: 570). Makineler, dayanıklı mallar, tüketim malları gibi reel unsurlar, ulusal sermayenin asıl bölümünü oluştururlar. Savaşlarda da başarılı olmanın asıl yolu altın rezervlerine sahip olmak değil, yabancı ülkelerde üretilen malların ithalatına yeterli olacak kadar üretim yapabilen bir iç sanayiye sahip olmaktır. 15. ve 16. yüzyıllarda, İspanya'ya akan Amerikan altınları Avrupa'yı zenginleştirmek yerine, enflasyona neden olarak paranın satın alma gücünü düşürmüştür. Yani, bir ülkenin kazancı, sahip olduğu altın ve gümüş miktarına bakarak ölçülmez. Bunun ölçümünde önemli olan ülkedeki arazi ve emeğin kullanılması ile elde edilen toplam üretimin takas değeri, diğer bir deyişle ülkede yaşayanların toplam kazancıdır (Smith, 1977: 640).

1.9.2. Eli Filip Heckscher'in Klasik Merkantilizm Değerlendirmesi

İsveçli politik iktisatçı ve iktisat tarihçisi Eli Filip Heckscher'in 1931'de yayımlanan "Merkantilizm – *Mercantilism*" kitabı, bugüne kadar merkantilizm üzerine yapılmış olan en kapsamlı çalışmadır. Bu kitap, sadece merkantilizmin güvenilir bir analizi değil, kapsamlı ve akla yatkın bir araştırmanın önemli bir örneği olarak

değerlendirilmektedir. Heckscher merkantilizmi orta çağ döneminde Batı Avrupa’da ulus devletlerin yükselişi bağlamında değerlendirmiştir. Kendisine göre merkantilist sistem, orta çağ partikülarizmine rağmen ulusların birlik olmalarını ve güçlenmelerini sağlamıştır. Bu politikalar başarılı da, başarısız da olsalar ekonomik kalkınma sürecinde önemli bir rol oynamıştır (Heckscher, 1931: 23). Heckscher, hem merkantilizmin hem de liberalizmin iki farklı uçta görüş olmalarına rağmen, ortak bir amaca hizmet ettiklerini ve bu amacın ulusun servetini arttırmak olduğunu, ancak bunu sağlamak için farklı temel araçlar kullandıklarını ifade etmiştir (Heckscher, 1931: 26).

Gustav von Schmoller, William Cunningham gibi Alman Genç Tarihçi Okulu’nun etkisi altında çalışmalarını yapan düşünürler, merkantilizmin özünü, birleşmiş bir ulus ile sağlam bir devlet gücünün bir araya gelmesinin oluşturduğunu savunmuşlardır. Heckscher de bu görüşü kısmen benimsemiş, ancak yetersiz kaldığını ifade etmiştir. Çünkü bu görüş, merkantilist teorilerin ve politikaların sadece belirli kısımlarını temsil etmektedir. Merkantilist sistem, aynı zamanda bir ulusun ekonomik refahını artırmak amacıyla ülkenin uluslararası ticaretteki pozisyonunu güçlendirmek için kullanılan ve üretim faktörlerinin hızlıca kalkınması için gerekli zemini hazırlayan teori ve uygulamaların bütünüdür. Merkantilistlerin bu hususta liberallerden farkı, bu politikanın uygulanmaları için merkeze piyasayı değil, devlet kurumlarını oturtmalarıdır. Ancak Heckscher, bir ulusun daha verimli bir şekilde güçlenmesi ve zenginleşmesi için insanların serbest bırakılarak kendi kendilerini zenginleştirmelerine izin verilmesi görüşünü de göz önünde bulundurmıştır (Heckscher, 1931: 106).

Genel olarak bakıldığında, Heckscher, merkantilizmi “ekonomi politikası tarihinde bir evre” olarak ele almıştır. Orta çağda başlamak üzere tüm Avrupa’da ticaret anlayışı yaygınlaşmaya başlamış, bu anlayış ortaya çıktığı ülkelerin çoğuna da istikrarlı bir şekilde uyum sağlamıştır. Heckscher’in de işaret ettiği üzere merkantilizm, bu doğrultuda ulusları birleştirme amacı taşıyan bir ekonomi politikasıdır. Söz konusu amaca hizmet eden merkantilist doktrininin çekirdeğini oluşturan üç temel unsur bulunmaktadır. Bunlar ekonomi politikasında devletin rolü, ticaret dengesi teorisi ve sıfır-toplamlı oyun fikridir (Heckscher, 1931: 108).

Heckscher kitabında özellikle devletin dış gücünü ve koşullarını, merkantilizmin ana konusu ve hedefi olarak değerlendirmiştir. Aktif ticaret dengesini ve para

konularını, merkantilist düşüncenin ikincil yönleri olarak görmüştür. Merkantilizm bu konularla ilgili teorik unsurları da içerir ve popüler ekonomik düşüncelere benzerlik göstermektedir. Heckscher'e göre merkantilizmde en önemli unsur, birleştiriciliği arzulayan güçlü bir devlettir. Bu noktada kendisi Smith'ten farklılaşır, çünkü Smith, merkantilist politikaların arkasındaki gücün devlet değil, tüccar sınıfının çıkarları olduğunu söylemektedir. "Merkantilizm" kitabında da 450 sayfa boyunca bu durumun tarihsel zemini açıklanmış, özellikle orta çağda partikularizmin üstünlüğünden, İngiltere ve Fransa'daki tarifelerden, sanayi düzenlemelerinden ve döviz kurundan bahsedilerek söz konusu görüş desteklenmiştir.

Heckscher'e göre merkantilizmin diğer önemli bir özelliği de güç sistemi kavramını temsil etmesidir. Kitapta, devletin çıkarları doğrultusunda hareket etmesi ve uluslararası rekabetçi ortam ele alınmıştır. Bu konuda İngiltere'nin denizcilik yasaları gibi özel önlemleri ve ekonomiyi kalkındırmak için uyguladıkları yöntemler incelenmiştir. Ele alınan diğer bir temel unsur, merkantilizm bir koruma sistemi olmasıdır. Bunun yanı sıra paranın merkantilist görüşe göre analizine de yer verilmiştir. Heckscher bunların yanı sıra merkantilist teori ve uygulamalardaki bir dizi hataya da değinmiştir. Örneğin, güç ilişkilerinin saplantı haline getirilmesinden dolayı merkantilistler, ticareti yapılan ürünlerin net miktarını ve bu malların vatandaşlara olan faydalarını göz ardı etmişlerdir. Uygulanan politikaların hedefleri değerlendirildiğinde merkantilistlerin sadece yabancı ülkelerden göreceli olarak daha üstün olmayı mesele ettikleri görülmektedir. Heckscher, Mun'un eserlerini referans göstererek bu yaklaşımın oldukça abartılı olduğu sonucuna varmıştır.

Günümüz bakış açısı ile değerlendirildiğinde, Heckscher'in kitabının en ilgi çekici bölümlerinden birisi, merkantilizmi diğer toplumsal görüşlerle karşılaştıran bölümüdür. Heckscher bu bölümde şunu iddia etmektedir; orta çağın dünya görüşü, 19. yüzyılın tutucu ve romantik eğilimleri ile karşılaştırıldığında, liberalizm ve sosyalizm özellikle sosyal açıdan birbirlerine çok yakındırlar. Merkantilizmin bunlara göre eski bir ekonomi doktrini olarak değerlendirilmektedir, ancak doğal haklar açısından bakıldığında her iki düşünce de ulusal sınırlar ile kısıtlanmış özgürlüğü desteklemiş, işletmelerin devlet tarafından yönetilmesini reddetmiştir. Her iki görüş de ekonomik ve materyalist bakış açısından en asgari ahlâki görüşe sahiptir. Örneğin, krediler için faizi bir problem olarak

değerlendirilmemiştir. Bunun yanı sıra lüks tüketim de etik bir unsur olarak değil, tamamen ekonomik bakış açısı ile ele alınmaktadır. İnsanlar zayıftır, çıkarıcıdır az ya da çok da olsa açgözlüdürler. Merkantilizmden farklı olarak bu düşüncelerde toplum rasyonalist bir şekilde değerlendirilmekte ve her iki düşünce de sosyal nedensellik fikrini paylaşmaktadır. Hecksher'in söz konusu fikirlerine göre ekonomik kalkınmanın doğal çizgisini kanun veya politik düzenleme ile kayda değer bir şekilde değiştirmek mümkün değildir.

Heckscher piyasaya müdahale edilmesi konusunda ise liberalizm ve merkantilizmi karşılaştırmıştır. Liberalizme göre piyasa güçlerinin kendi kendilerine hareket etmelerinin doğal bir mantığı vardır ancak merkantilistler buna inanmamaktadırlar. Bu yüzden düzenleme ve müdahaleyi tercih etmektedirler. Ancak merkantilizmin öncülerinden Mun bile, mutlak monarşi döneminde dahi vergilendirmenin ortalama düzeyde yapılmasını ve yöneticilerin ekonomiye müdahalesinin kısıtlı olmasını tercih etmiştir. Kendisi bu şekilde merkantilizmin iki tarafı olduğunu göstermiştir. Bunlardan birisi liberalizme daha yakındır, diğeri ise daha güçlü müdahaleyi desteklemektedir. Bu iki taraf kendi içlerinde sürekli çekişme halindedir. Heckscher de liberalizmi sosyal alanda merkantilizmin uygulayıcısı olarak görmüş ve merkantilizmin modası geçmiş antik bir ekonomi görüşü olduğu fikrine karşı çıkmıştır.

Hecksher'in "Merkantilizm" eseri, iktisadi düşünce tarihine katkı bağlamında oldukça önemli bir kaynaktır. Ancak, yaptığı değerlendirmelerin gerçekçi olmayan tarafları da mevcuttur. Kendisi özel şartları ve belirli problemleri göz ardı etmiştir. Oysa gerçek hayatta asıl hedefleri ne olursa olsun, devletleri oluşturan insanlar özel şartlara özgü problemler ile ilgilenmişlerdir (Coleman, 1957: 25). Yine de eseri, Batı Avrupa ülkelerinin yaklaşık 500 yılı kapsayan ekonomi politikalarının anlaşılmasına büyük katkılar yapmış bu konuda çalışan araştırmalar için yol gösterici olmuştur.

1.9.3. John Maynard Keynes'in Klasik Merkantilizm Değerlendirmesi

Merkantilizm ile ilgili önemli değerlendirmelerden birisi de İngiliz iktisatçı John Maynard Keynes tarafından yapılmıştır. 1936'da yayımlanan ve ekonomi tarihine yön veren "İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi - *The General Theory of Employment,*

Interest and Money” kitabının 23. bölümünde, “Merkantilizm Üzerine Notlar, Tefecilik Yasaları, Damgalı Para ve Yetersiz Tüketim Teorileri - *Notes on Mercantilism, The Usury Laws, Stamped Money and Theories Of Under-Consumption*” başlığı altında merkantilizm ile ilgili tespitlerde bulunmuştur ve öncelikle, merkantilizm ile ilgili tartışmalarının temelini, entelektüel bir karışıklığa dayandığını ifade etmiştir. Örneğin Marshall, merkantilizme tamamen karşı olmasa da, merkez teorilerine önem vermemiş ve bu teorilerin içerdiği gerçekleri göz ardı etmiştir. Bununla beraber, eğer o dönemin koşullarında yaşasalardı çeşitli imtiyazlar vermeye gönüllü olacak olan serbest ticaret destekçisi ekonomistler, merkantilist doktrinin özünü oluşturan unsurlar arasındaki bebek endüstrilerin desteklenmesi, ticaret hadlerinin iyileştirilmesi gibi konuları göz ardı etmişlerdir (Keynes, 1936: 298).

Keynes’e göre, eğer tüketim eğilimini, likidite tercihlerini ve paranın miktarını değerli metaller ile birbirlerine bağlayan sağlam bir parasal sistemden oluşan, bunun yanı sıra birim ücretlerin de dengeli olduğu bir topluma isteniyorsa, otoritelerin ticaret dengesine dikkat etmeleri gerekmektedir. Dış ticaret fazlası aşırı artış göstermediği sürece teşvik ediciyken, dış ticaret açığı ise kalıcı çöküntülere neden olma riski taşımaktadır. Ayrıca erken dönemdeki merkantilistler, bu konuya oldukça dikkat çekmişler ve ticaret kısıtlamalarına sıklıkla karşı çıkmışlardır, Çünkü bu kısıtlamaların uzun dönemde lehte ticaret dengesini bozacak etkiler yaratabileceklerini düşünmüşlerdir (Keynes, 1936: 301). Burada Keynes, merkantilizmde devletin ticaret dengesi üzerindeki etkisini desteklemiş, klasiklerin sıklıkla göz ardı ettiği, birçok merkantilistin ticaret engellerine karşı olduğu gerçeğini ise tekrar vurgulamıştır.

Keynes, merkantilistlerin ticarete yoğun bir şekilde müdahale edilmesinin uluslararası rekabete zarar vereceğini bildiklerinin ve uluslararası emek bölüşümünün yararlarına dikkat çektiklerinin farkına varmıştır. Burada serbest ticarete destek verilmektedir. Ancak bu doktrininin, tam istihdamın sağlanması durumunda uygun faiz oranının kendi kendine oluşacağına dair iddiasının da yanlış olduğunu göstermeyi amaçlamıştır. Bununla beraber, merkantilistlerin daha önce bu konu ile ilgili çalıştıklarını ve faiz oranlarının kendi kendilerine uygun bir seviyede oluşacağı varsayımının yanlış olduğunu belirttiklerini ifade etmiştir. Yani kendisi kısmi olarak hem serbestleşme politikalarına hem de merkantilist politikalara destek vermiştir.

Ayrıca, Keynes'e göre merkantilistler, ortaya çıkan problemlere teorik çözümler getirmemiş olsalar dahi, konuları uygulama açısından doğru bir şekilde kavramışlar, ekonominin uyarılması için tasarruf eğiliminin, yatırım teşvikinden daha güçlü bir unsur olduğunu dile getirmişlerdir. Son olarak, Keynesyen görüş, Mun'un ilgilendiği asıl konunun, yapısal yatırımların azlığı olduğunu savunmuştur.

1.9.4. Maurice Dobb'un Klasik Merkantilizm Değerlendirmesi

Merkantilizm, birçok farklı perspektif ile beraber Marksist açıdan da değerlendirilmiştir. Maurice Dobb, 1946'da yayımlanmış olan "Kapitalizmin Gelişimi ile İlgili Çalışmalar - *Studies in the Development of Capitalism*" kitabının sermaye birikimi ve merkantilizm ile ilgili bölümünde, merkantilizmin sermaye birikim çağında ve ticaretin bu birikim için devlet kontrolü ile bir araç olarak kullanılması durumunda fayda sağladığını vurgulamıştır. Dobb'a göre, tüm kapitalistlerin ortak hedefleri vardır. Bunlar, düşük maaş, hammadde arzının genişletilmesi, yurt içindeki endüstriler için ithalat rekabetçiliğine karşı korumalar, yabancı hammaddeler için düşük ithalat vergileri gibi unsurlardır (Peukert, 2012: 105). Söz konusu kitabında merkantilistleri, Mun'a da yer vererek şu şekilde değerlendirmektedir: "*tartışmasızdır ki tüccar merkantilistler ve Elizabeth destekçisi ticaret şirketleri ilk başlangıç günlerinde İngiliz üreticiler için genişleyen piyasayı getirdiler ki, bu onların sınırlı bir görünüşüydü. İmtiyazların giderek artması ve diğer tüccarların dışlanması 16. yüzyılın sonuna doğru baskın bir hale geldi. Ticarete yer alan insan sayısının kısıtlanması, sanayi yatırımına zarar vermesi pahasına lehte ticaret dengesi üzerinde çok fazla durulması, onları, servetleri sanayinin genişlemesine bağlı olan kişilerle karşı karşıya getirdi. Örneğin, kıyafet üretimi kalkındıkça, kumaşçılar yün ihracatının yasaklanmasını savunurken kıyafet ihracatının desteklenmesinden çıkar sağlamışlardır*" (Dobb, 1946: 193).

Dobb, merkantilizmin kritik bir çelişkisinin üstünde durmuştur. Kalkınmanın ve yeni sermaye birikiminin gerçekleşebilmesi için, piyasanın sürekli olarak genişlemesi gerekmektedir. Ancak, yatırımını daha önce yapılmış olan sermayeyi korumak ve bunun kârlılığını zenginleştirmek için ise, kimi zamanlarda tekelci kısıtlamalara başvurulmaktadır. Bu tekelci kısıtlamalar, piyasayı engellemekte ve yeni genişleme

fırsatlarına ket vurmaktadır. Sistemin olgunlaşması sürecinde ortaya çıkan bu çelişki, eski kapitalistler ile yeni ticaret ve sanayi kolları ile beraber yeni üretim yöntemlerine yatırım yapan kapitalistler arasında ortaya çıkmaktadır. Bundan dolayı piyasaya daha önce girmiş olan kapitalistler, mevcut pozisyonlarını korumak için otokratik rejimleri destekleyip devrimsel değişikliklere karşı çıkarlar (Dobb, 1946: 219). Merkantilist düşüncenin uygulamasındaki bu çelişki, sistemin genişlemeye yönelik politikaları ile uyumlu değildir. Bir taraftan yeni sermayenin yaratılmasının daha fazla güçlenebilmek için bir ön koşul olması, diğer yandan bu genişlemeyi sağlayacak olan yeni yatırımcıların, eski yatırımcılar tarafından engel olarak görülmesi bu durumun bir çıkar çatışması haline gelmesine yol açmaktadır. Bu çatışma, merkantilist politikaların ifade edildikleri şekilde uygulanmalarında büyük bir engel oluşturmaktadır.

1.9.5. Robert Ekelund ve Robert Tollison'un Klasik Merkantilizm Değerlendirmeleri

Birçok ekonomi tarihçisi merkantilizmi kısmen de olsa olumlu olarak değerlendirmiştir. Ancak Robert Ekelund ve Robert Tollison, “Rantçı Bir Toplum Olarak Merkantilizm: Tarihi Perspektiften Ekonomik Düzenlemeler - *Mercantilism as a Rent-Seeking Society: Economic Regulations in Historical Perspective*” adlı kitaplarında merkantilist doktrine oldukça olumsuz olarak yaklaşmışlar ve öncelikle neden Fransa ve Almanya'nın İngiltere gibi sanayi devrimi yapamadıkları sorusunu sorulmuşlardır. Merkantilizmi yeni kurumsalcı bir bakış açısı ile ele almışlar ve merkantilistlerin sadece mülkiyet hakkı peşinde koşan ve rant arayışı içinde olan kişiler olduklarını öne sürmüşlerdir. Gustav von Schmoller'in ve Werner Sombart'ın merkantilizmi devletin oluşturmasında bir araç olarak görmelerini eleştiren Ekelund ve Tollison, onların, rant arayışı içerisinde olan tüccarların yaptıklarını bir mantığa oturtma çabası içinde olduklarını ifade etmişlerdir. Bu süreçte rant arayışı içinde olanların kurları manipüle ettiklerini, verimliliğin ve toplumun ekonomik refahının azalmasına neden olduklarını, bunun sonucunda da mülkiyet haklarının halkın zararına olacak şekilde el değiştirmesine yol açtığını öne sürmüşlerdir. Devletin arzı, tüccarların ise talebi oluşturduğu bu modelde, tekel haklarının sadece imtiyazlı tüccarlara aktarıldığı bir denge ortaya çıkmış, bu durum toplumun geneline zarar vermiştir. Tüccarlar, tekel haklarını elde edebilmek için mevcut kaynakları rüşvet, lobicilik gibi faaliyetlerde

kullanmışlar ve sosyal açıdan bakıldığı zaman toplumun faydasına kullanılacakları kaynakları, kendi çıkarları uğruna heba etmişlerdir (Ekelund ve Tollison, 1981: 19).

Ekelund ve Tollison'un merkantilizmi sadece rant arayışı peşinde olanların faydasına hizmet eden bir doktrin olarak görmeleri, birçok ekonomi tarihçisi tarafından kabul görmemiş ve yazdıkları kitap olumsuz eleştiriler almıştır. Öncelikle, kitabın akademik olarak bir katkı yapmadığı, Heckscher'in "Merkantilizm" kitabının bir açıklaması niteliği taşıdığı söylenmiştir. Heckscher'in kitabı, bazı noktalarda Heckscher'in kanıtlarına itiraz etmek için, bazı noktalarda ise bu itiraz edilen kanıtların ispat edilmesi için kullanılmıştır. İkinci olarak, merkantilizmin altında yatan kurumsal anlaşmalara neredeyse hiç yer verilmemiştir. Bu dönemde, İngiltere Anayasası, rant arayışı peşinde koşanlar için önemli engeller koymuştur. Son olarak, Ekelund ve Tollison, kitabın son kısmında, İngiliz entelektüellerinin İngiltere'deki kamu politikaları üzerinde neredeyse hiç etkilerinin olmadığını iddia etmişlerdir ancak bu dönemdeki fikirlerin, politikalar üzerindeki etkilerine hafife almamak gerekir (Anderson, 1982: 978). Sonuç olarak, merkantilizmin devlete ve kamuya hizmet eden politikalardan oluşan bir ekonomi doktrini olmadığı, bunun yerine sadece rant arayışı peşindeki tüccarların çıkarlarına hizmet eden bir olgu olduğu görüşü, 20. yüzyılın sonlarında yapılan güncel çalışmalara rağmen ekonomi tarihçilerinin geneli tarafından kabul görmemektedir.

1.10. Merkantilizm ile Ortak Görüşü Paylaşan Kavramlar

1.10.1. Ekonomik Milliyetçilik

Merkantilizm ile birebir bağlantılı olan, hem klasik merkantilist, hem de yeni merkantilist yaklaşımların anlaşılabilirliklerinde önemli bir rol oynayan başlıca kavram, uluslararası ekonomi politikalarının en önemli doktrinlerden birisi olan ekonomik milliyetçilik kavramıdır. Ekonomik milliyetçilik, geçen birkaç yüzyılda farklı şekillerde anılmıştır. Bunlar merkantilizm, devletçilik, Alman Genç Tarihçi Okulu gibi kavramlar olarak sıralanabilirler. Ekonomik milliyetçiliğin merkezinde, merkantilizmde ve korumacılıkta olduğu gibi, tüm ekonomik aktivitelerin devlet oluşturma hedefine ve ulusun çıkarının desteklenmesine hizmet etmesi fikri yatmaktadır (Gilpin, 1987: 31).

Günümüzde ise ekonomik milliyetçilik, korumacılığın modern hali olarak değerlendirilmektedir. Ekonomik milliyetçiler serbest ticareti desteklemezler ve küreselleşme kavramını ulusun ekonomik, sosyal ve kültürel hastalıklarının sorumlusu olarak görerek sürekli eleştirirler (Cooper, 2007: 3).

Alexander Hamilton ve Friedrich List merkantilist teori çerçevesinde ekonomik milliyetçiliğin iki ünlü savunucularıdır. Hamilton, daha öncesinde ekonomik milliyetçilik politikalar izlemiş, 1790'lardaki yazılarında ABD'lileri, yurt içindeki üreticileri yabancı rekabetten korumaları için teşvik ederek sanayileşme yolu ile güçlenmeyi hedeflemiş olsa da, bu alandaki ilk bilimsel çalışma, Friedrich List'in 1841'de yayımlanan "Politik Ekonominin Ulusal Sistemi - *Das nationale System der politischen*" kitabı olarak kabul edilmektedir (Levi-Faur, 1997: 360). Hamilton gibi List de Almanya'nın ticaret engelleri arkasında sanayileşmesi gerektiğini savunmuştur. İngiltere, 18. yüzyılın ortasında Sanayi Devrimi'ni başlatmış ve 19. yüzyıldan itibaren sınırlarını serbest ticarete açmış olsa da, bu dönemde hem Almanya hem de ABD korumacılık önlemlerine dayanan ekonomik milliyetçilik politikaları izlemişlerdir (O'Brien ve Williams, 2016: 8).

Ekonomik milliyetçilik teorileri de merkantilizm gibi devleti küresel ekonomik politikanın ana aktörü olarak görmektedirler. Söz konusu teorilere göre politika, sosyal yaşamın diğer yönlerinden daha üstündür. Bu bağlamda devletçi düşünürler, bireyler yerine devlet ve ulus üzerine yoğunlaşırlar. Genel olarak değerlendirildiğinde, teorilerinin iki temel varsayımına dayandığı görülmektedir. Birincisi, devletlerarası sistem anarşiktir ve her devlet kendi çıkarlarını korumakla sorumludur. Ekonomik milliyetçilik tarihinin farklı çeşitlerinin özünde, ekonomik bir topluluk olan devletin, ülkede yaşayan tüm halkın faydasını gözettiği inancı yatmaktadır. İkinci varsayım ise devletin politik yaşamdaki üstünlüğüdür. Devlet, insanların hedeflerine ulaşmasını sağlayan yegâne araçtır ve hem ulusal, hem de uluslararası alanlarda üstün bir oyuncu olmaya devam eder. Ekonomi politikaları daha güçlü bir devlet kurmak için kullanılmalıdır. Bu bakış açısına göre devlet piyasadan önce gelir ve piyasa ilişkilerini sahip olduğu politik gücü ile şekillendirilir. Ekonomik milliyetçi düşünce hem tanımlayıcı hem de öngörücüdür. Bu görüşü benimseyenler üretim, tüketim, takas ve yatırımın tamamen politik güç ile yönetildiğini savunurlar. Piyasalar doğal değildir ve sadece sosyal bir bağlamda var

olur. Merkantilistler, politik hedeflere devletin oluşturulması ve sosyal hayatın merkezinde devletin koyulması ile ulaşılabileceğini savunmuşlardır. Ancak ekonomik milliyetçiler bu tanımlamanın ötesine geçip, devletin gücünün desteklenmesine ve korunmasına yönelik politika tavsiyelerde de bulunmuşlardır.

Ekonomik milliyetçiler piyasa esaslı olan firmalar gibi oyuncuların öneminin farkına varmışlardır. Ancak bunların devlet kadar önemli olmadıklarını düşünmüşlerdir. Bu açıdan bakıldığında uluslararası şirketlerin ekonomik gücü kabul edilir ancak toplam güçleri sınırlı olacaktır. Nihayetinde firmalar, devletlerin koydukları kanunlara tâbidirler. Eğer firmalar, tüm ekonomiye yön veren birer oyuncu haline geldiyse, bunun sebebi devletin düzenleyici önlemler almaması ve sermaye hareketleri üzerindeki kontrollerini azaltmasıdır. Ancak, devletin fonksiyonunun azaldığı, firmaların baskın hale geldiği ülkelerde dahi, söz konusu firmalar uluslararası piyasalarda herhangi bir ekonomik veya politik problemler ile karşılaştıklarında, yine devlete başvurmakta, korumacılık önlemleri talep etmekte ve hızla iç piyasaya dönmektedir (O’Brein ve Williams, 2016; 9).

Köklerini klasik merkantilizmden alan ekonomik milliyetçilik kavramı, korumacı politikaların tekrar artışa geçtiği 1970’lerde hem uluslararası iktisatta, hem de uluslararası ilişkilerde tekrar sıklıkla söz edilen önemli bir kavram haline gelmiştir. Bunun yanı sıra, ekonomik milliyetçiliğin günümüzde direkt olarak yeni merkantilizm kavramı ile beraber kullanılması, her iki kavramın da serbest ticaret ve liberalizm kavramları karşısında duran ve tartışılmaya devam edilen birer doktrin olduklarını ortaya koymaktadır.

1.10.2. Realizm

Realizm, uluslararası ilişkiler ve politik ekonomi alanlarının en eski paradigmalardan biridir. İdealizm ya da liberalizm gibi ülkeler arasında işbirliğini savunan kavramların tam tersi olarak değerlendirilir ve uluslararası ilişkilerin rekabetçi ve ihtilafli yönünü ele alır (Karpowicz, 2010). Realizmin dayandığı üç farklı temel unsur bulunmaktadır; bunlar devlet, ulusal çıkarların gözetilmesi ve anarşi ile tanımlanabilecek bir çevre olarak tanımlanabilirler (Mark vd., 2009: 35). Bu üç temel

unsurdan yola çıkıldığında realizm, küresel politikalarda, devletin uluslararası çıkarlarının ve askeri gücünün rolünü vurgulayan uluslararası ilişkiler teorileri grubu olarak tanımlanabilir (Bell, 2017). Realizm genellikle uluslararası etkileşimler ve güvenlik üzerinden değerlendirilse de, politik ekonomi üzerinde çalışan ekonomistlerin birçoğu realist anlayışı ülkeler arasındaki ekonomik ilişkileri tanımlamak için de kullanmışlardır. Realizmin uluslararası politik ekonomi ile yakından alakalı olmasının nedeni, gücün ve askeri kabiliyetin sermaye birikimi ve ekonomik kalkınmaya bağlı olmasındandır. Bundan dolayı birçok ekonomist, merkantilizm ve ekonomik milliyetçilik kavramlarını realizm çerçevesinde incelemiştir (Kat, 2015: 1).

Uluslararası ekonomi politikası açısından bakıldığında realizm, devletlerarası ilişkilerin ve devletlerin birbirlerine karşı olan davranışlarının merkezine güç kavramını koymaktadır. Realistler, küresel devletlerin doğal davranışlarına karşı kuşkuyla yaklaşır. Onlara göre bu devletler diğer devletleri engelleyerek kendi çıkarları doğrultusunda hareket ederler. Bu durum, kendi çıkarları için güçlerini artırmanın yollarını arayan devletlerin arasında ihtilafli bir ortamın oluşmasına yol açar. Bu ihtilaf doğrultusunda realistler, politik sistemin anarşik olduğunu ve devletlerin bağımsız, rasyonel ve meşru birer kuruluş olarak gücü ellerinde tuttuklarını savunurlar. Bunlar, tüm ulusal çıkarları kontrol altına alırlar, böylelikle yabancıların çıkarlarına ve bağımlılığa karşı mücadele verirler. Realizm, otonom, birikmiş kaynağa sahip, savunma ve diplomasi kapasitesi olan, piyasası istikrarlı millileşmiş devletlere ihtiyaç duyar. Bu sayede ekonomik çıkarlar korunarak sürdürülebilirler. Devlet kontrolü, küresel piyasalarda ortaya çıkan serbest ticaret rejimi ile beraber yabancı mal ve hizmetlerin akımına uğrayan ulusal piyasaların güvenliğini sağladığı için önem arz etmektedir (Ranchord, 2017: 2).

Merkantilizm ile realizm, işbirliği içinde olan iki kavram olarak değerlendirilmektedir. Realizmin dünya politikasına dair sistematik bir görüşü ve açıklayıcı bir modeli temsil ettiği göz önünde bulundurulduğunda, merkantilizm bu paradigmanın varsayılan uluslararası ekonomi politikası haline gelmektedir (Gilpin, 1975: 41). Realist politik ekonomi zaman içerisinde entelektüel sorunlara ve tarihi olaylara bağlı olarak değişiklik göstermiştir. Ancak, temelindeki filozofik yaklaşım ele alındığında, köklerinin klasik merkantilizme dayandığı görülebilir. Bunun yanı sıra

realizm, 19. yüzyıl yeni merkantilizmi ile daha yakın bir ilişki içerisinde olmuştur. Gelişimini ise 20. yüzyılın kargaşalı dünya politikasında ortaya çıkan yeni uluslararası ilişkiler disiplinleri ile beraber devam ettirmiştir (Kirshner, 2009: 37). Klasik merkantilistler ile onlara rakip olarak görülen liberaller arasındaki devamlı ilişki, gücün ve birikimin artırılmasına odaklanmış ve her iki görüş de uzun dönemde bu iki hedef arasında bir uyum olduğunu ifade etmiştir. Hamilton, List ve Schmoller, merkantilizmi Smith'in yıkıcı eleştirilerine karşı savunmamışlar, bunun yerine realistler ile birlikte liberal politikaların varsayımlarından yola çıkmışlar ve yeni bir ekonomik düşünce biçimi ortaya koymuşlardır. Bu yeni ekonomik düşünce biçimi, yeni merkantilizm kavramının doğmasını sağlamıştır. Ayrıca, klasik merkantilizmden yeni merkantilizme dönüşüm sürecinde bir temel olarak yer almaya devam eden devlet kavramı, realist düşüncenin de güçlenmesini sağlamıştır (Krishner, 2009: 38).

Merkantilistler ülkeye yönelik ekonomik tehditler üzerine odaklanırken realistler ise fiziksel tehditler üzerine vurgu yapmaktadırlar. Realizm, ülkeye yapılacak saldırılara karşı hem askeri hem de ekonomik araçların kullanılmasını desteklemektedir. Günümüzün küresel dünyasında, ulus devletlerin karşılaştığı ekonomik ve askeri tehditleri birbirlerinden ayırmak her zaman mümkün değildir ve realizmi de kapsayan yeni merkantilist görüş, ülkelerin birbirlerine bağlı olduğu mevcut koşullarda, toplumların kendilerini korumasını sağlayacak başta ekonomik olmak üzere geniş çaplı önlemleri içermektedir (Balaam ve Dillman, 2013: 54). Bir sonraki bölüm bu doğrultuda yeni merkantilizm doktrininin detaylı incelemesinden ve tarihsel gelişiminden oluşmaktadır.

2. BÖLÜM

YENİ MERKANTİLİZM KAVRAMI VE 21. YÜZYILA KADAR ÇEŞİTLİ UYGULAMALARI

2.1. Yeni Merkantilizm Kavramı

Günümüzün uluslararası ekonomi politikalarındaki baskın bakış açısı liberalizm olmasına rağmen, ekonomistler arasında hâlâ tartışılan ve 21. yüzyılda özellikle 2007-2008 küresel finans kriz ile beraber uluslararası ekonomiyi daha da etkisi altına alan diğer bir politika da yeni merkantilizm olmuştur. Klasik merkantilizm, Avrupa'nın 1500-1750 dönemindeki ekonomik düşünce sistemini temsil ettiği için, bu dönemden sonraki merkantilizm temelli yaklaşımlar çoğunlukla yeni merkantilizm olarak tanımlanmışlardır. Yeni merkantilizm, genellikle realizm ile beraber ele alınmaktadır. Bu kavramların her ikisi de gücü, küresel ilişkilerin esas merkezi olarak değerlendirmektedir. Ancak realizm askeri güç üzerine yoğunlaşırken, yeni merkantilizm, bu gücün ekonomik yönü ile ilgilenmektedir. Yeni merkantilistler genel olarak devletin sahip olduğu ekonomik kaynakları, ulusal çıkarları güçlendirmeye yönelik stratejilerin oluşturulması için kullanması hususuna yoğunlaşmaktadırlar (Cohn, 2016: 86). Bu bağlamda yeni merkantilizm, ihracatı teşvik eden, ithalatı caydıran, sermaye hareketlerini kontrol eden ve kurlar ile ilgili kararları merkezi bir devletin kontrolüne bırakan uluslararası bir ekonomi politikası rejimi olarak tanımlanabilir. Sanayi Devrimi ile teknolojinin tarımdan üretime kayması, din, politika ve ekonomi alanlarındaki özgürlük hareketleri, altın standardının terk edilerek itibari para kullanımına geçilmesi, bankacılık ve finans sistemlerinin modernleşmesi ile beraber klasik merkantilist görüş, yerini yeni merkantilist görüşe bırakmıştır. Temelde yeni merkantilizm, klasik merkantilizme benzer bir şekilde dış lehte ticaret dengesini savunur. Bu durum, her iki görüşte de uluslararası ticaretin sıfır toplamlı bir oyun olarak değerlendirilmesinden kaynaklanmaktadır (D'Anieri, 2011: 257).

Klasik merkantilizm ile yeni merkantilizmi birbirlerinden ayıran en önemli unsur nihai amaçlarında yatmaktadır. Klasik merkantilizmin temel amacı ticaret, keşif, egemenlik, savaş ve vergilendirme gibi çeşitli yöntemler ile monarşinin değerli maden

rezervini arttırmaktır. Sömürgeleştirme ve emperyalizm kavramları da bu amaçlar doğrultusunda izlenen yöntemler ile beraber ortaya çıkmıştır. Devletin gücü, sahip olduğu hazine ile ölçülür. Elde edilen ganimetler, monarşiyle yönetilen devletin hazinesinde biriktirilerek savaşlar ve inşaatlar için harcanır. Günümüzde ise yeni merkantilizm, sadece dış ticaret fazlası getiren politikalara odaklanmak yerine, refah yaratacak ve ulusal güvenliği güçlendirecek korumacı ticaret, finans ve kalkınma politikaları çeşitlerini ele almaktadır (Balaam ve Dillman, 2013: 511). Klasik merkantilist düşünceden farklı olarak yeni merkantilist düşünceye göre ülkenin gücü sahip olduğu rezervler ile değil, istihdam, ulusal gelir, gayri safi yurt içi hâsıla, ekonomik büyüme gibi farklı değişkenler ile ölçülür. Dış ticaret fazlasının öncelikli amacı monarşiyi devam ettirmek değil, ulusal istihdamı ve geliri arttırmaktır. Klasik merkantilizm devletlerin davranışları ile açıklanabilirken, yeni merkantilizm kavramını anlayabilmek ve için hem devletlerin, hem de çok uluslu şirketlerin hareketlerini göz önünde bulundurmak gerekir. Günümüzde çok uluslu şirketlerin sahip olduğu ağlar ve stratejiler, uluslararası ticaret politikalarındaki değişimleri tekrar tanımlamanın ve organize etmenin yanı sıra, yeni devlet yönetim modellerini oluşumunu sağlar. Bu şirketler rol aldıkları piyasalara yeni kurallar ve prensipler getirir.

Ekonomik milliyetçilik ile paralel bir kavram olarak ele alındığında, yeni merkantilizmin ortaya çıkışı farklı şekillerde değerlendirilmektedir. Kimi kaynaklarda yeni merkantilizmin İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıktığı ifade edilirken bazı kaynaklara göre ise bu kavram Adam Smith'in "Ulusların Zenginliği" eserinin merkantilizm eleştirisine bir reaksiyon olarak ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada ise yeni merkantilizm kavramı 18. yüzyıldan başlayacak şekilde ele alınacaktır. Bu yüzyıldan itibaren serbest ticaret anlayışı geniş kitlelerce destek görse de, birçok düşünür bu anlayışın ülkelerinin servetlerine ve güçlerine zarar vereceğine yönelik fikirlerini sunmuşlardır. Yeni merkantilist yaklaşımlar temellerini klasik merkantilizmin düşünce ve uygulamalarından alır ve bu düşünceyi savunanlar, ulus devletin servetini ve gücünü arttırmak için korumacılık politikalarını kullanmasını ve ekonomik aktivitelere müdahalesini desteklemektedirler (Helleiner, 2019: 9). Örneğin, ABD'nin kurucuları arasında olmasının yanı sıra, ekonomik milliyetçilik doktrininden birisi olarak değerlendirilen Alexander Hamilton, aynı zamanda erken dönem yeni merkantilistlerinden birisi olarak da görülmektedir. Hamilton'un 1791'de yayınladığı

“İmalat Konusu Hakkında Rapor - *The Report on the Subject of Manufactures*” raporunda yer alan politika önerileri temellerini merkantilist sistemden almıştır. Hamilton’un önerdiği ekonomi politikaları rasyonel bir şekilde değerlendirildiğinde de kendisinin merkantilist bir görüşe sahip olduğu sonucuna varmak mümkündür (Moramarco, 1967: 34). Bunun yanı sıra 1870 – 1920 arasında İngiltere’de klasik ve neo-klasik ekonomiye karşı getirilen eleştiriler de, yeni merkantilist düşünce sisteminin ortaya çıkışı olarak değerlendirilmektedir (Koot, 1993: 187). Aralarında Arnold Toynbee, William James Ashley, Herbert Somerton Foxwell, William Cunningham ve William Albert Samuel Hewins’in de bulunduğu İngiliz Ekonomi Tarihçileri, sosyalizm ile düzenlenmemiş kapitalizm arasında orta bir yol aramışlardır (Koot, 1988: 4). Bu düşünürleri tanımlamak için “yeni merkantilist” teriminin kullanılmasının uygun olmasının sebepleri aşağıdaki gibidir (Koot, 1988: 5):

- İngiltere’nin ekonomi tarihindeki merkantilist düşünce yapısını yeniden canlandırmışlardır.
- Merkantilist ekonomi politikalarının kusursuz olmadığını ancak en azından günün acil sorunlarıyla uğraşmaya çalışan politikalar olduğu fikrini sürekli olarak tekrarlamışlardır.
- Klasik ve neo-klasik ekonomi bireylerin refahını savunurken, merkantilizm toplumun refahını savunmuştur. Bunun da merkantilizmi daha üstün ve ahlaklı bir yaklaşım haline getirdiğini öne sürmüşlerdir.
- Ortodoks iktisat teorilerinden popüler ve dogmatik olanlar hariç, diğerleri sadece serbest ticareti fikrini savunmamalarına rağmen, İngiliz Ekonomi Tarihçileri eleştirilerini bu fikre açık bir şekilde karşı çıkmışlardır.
- Yeni merkantilizm terimi, tam olarak İngiliz Ekonomi Tarihçileri’ni tanımlayabilmek ortaya çıkmıştır.

Yeni merkantilizm ile ilgili en net tanımlamalardan birisi, önemli Post Keynesçi ekonomistlerden birisi olan Joan Robinson tarafından, 15 Ekim 1965’te Cambridge Üniversitesi’nde yaptığı açılış konferansında dile getirilmiştir. Robinson’a göre, liberal ekonomistlerin savunduğu serbest ticaret kavramı, bu konu ile alakalı olan tüm diğer unsurların çeşitli varsayımlar ile göz ardı edildiği bir modele dayanmaktadır. Söz konusu modelin varsayımlarına göre tüm ülkelerde tam istihdam vardır. Emek göçü ve

uluslararası yatırımlar söz konusu değildir ancak ülkelerin kârlılık seviyeleri arasında büyük farklar olabilir. Ülke içindeki emek tamamen hareketlidir ve üretim faktörleri kusursuz bir şekilde birbirlerinin yerine geçebilirler. Tam rekabet mevcuttur. Ülkelerin ihracatı ve ithalatı arasında denge her zaman ve hızla sağlanır. Bu dengede büyük bozukluklar olsa da, uluslararası para mekanizması ile beraber göreceli fiyat hareketleri bozulan dengenin yeniden oluşmasını sağlar (Robinson, 1966: 201).

Klasik ekonominin ortaya çıkışından 1914'e kadar devam eden dönemde serbest ticaret kavramını destekleyen politikalar işe yarar gibi görünse de, sistemi oluşturan varsayımların geçerli olmaması, bu kavramın kurucuları tarafından dahi tereddütsüz desteklenmesinin sona ermesine neden olmuştur. 1914'e kadar olan dönemde işsizlik, para-ücret oranları ile kontrol altında tutabilecek seviyede gerçekleşmiştir. Fakat ülkeler arasında yüksek miktarda emek arzı hareketliliği mevcuttur ve uluslararası yatırımlar ülkeler arasında akmaya devam etmiştir. Ayrıca finansal hareketlerin ve ithalatın aynı kaynaktan geleceği ve ihracat fazlasının dışa akan sermayeyi dengeleyeceği varsayımı geçerli olmamıştır. Bunun yanı sıra, mükemmel bir uyum söz konusu olmadığında dengeyi tekrar sağlaması beklenen piyasa mekanizması ise çalışmamıştır (Robinson, 1966: 202). Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile ciddi bir zarar gören ve küresel ölçekte destekçi kaybeden serbest ticaret kavramı, 1929'da başlayan Büyük Buhran tarafından tetiklenen ve 1930'ları etkisi altına alan büyük durgunluk ile tamamen un ufak olmuştur. Kazançları düşen ve işsizlik oranları artmaya başlayan her ülke, küçülmekte olan küresel piyasadan daha fazla pay alabilmek için tarifeler, ithalat kotaları, teşvikler, para değerini düşük tutma gibi farklı araçları ardı ardına uygulama başlamıştır. İhracatı ile göreceli olarak ithalatını azaltan ve ithal ettiği malları yurt içi üretimler ile ikame eden ülkeler çok daha az zorluklarla karşılaşmıştır. Bu durum, Keynes'in serbest ticaret doktrinine hararetli bir şekilde karşı çıkmasına neden olmuştur. Kendi kişisel çıkarları peşinde koşan ülkeler birbirine karşı tarifeleri yığmıştır (Robinson, 1966: 203). Bu politikalar en nihayetinde İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile sonuçlanmıştır.

Büyük Buhran'ın etkileri bittikten sonra dahi ülkeler, hem istihdam seviyelerini koruma hem de ulusal gelirlerini artırma çalışmalarına devam etmişlerdir. Yine de, kapitalist dünyanın ürettiği mal miktarı, kârlı fiyattan satılabilecek mal miktarını aştığı

için küresel piyasa bir alıcı piyasası olma pozisyonunu korumuştur. Bazı ülkelerde fazla talep ortaya çıksa da söz konusu talep fazlası hızla kendini düzeltmiştir. Bu kronik problemlerden dolayı sanayi kuruluşları yeni satış fırsatları aramaya devam etmiştir. Piyasadaki toplam talep, tüm firmaların ürettikleri malları denge fiyatından satabilmelerini sağlayacak kadar hızlı büyümektedir. Bundan dolayı her ülke kendi vatandaşlarının faydası için küresel piyasadaki paylarını artırmalarını sağlayacak hedeflere yönelmeyi gerekli görmüştür (Robinson, 1966: 204). Joan Robinson yeni merkantilizmi, devletlerin bu hedef doğrultusundaki ekonomi politikalarının bir toplamı olarak tanımlamıştır.

Yeni merkantilizmin başka bir çıkarımı da serbest ticareti destekleyen uluslararası ticaret politikalarının olumsuz oldukları kanısıdır. Çünkü birçok insanın inandığının aksine, serbest ticaret, verimsiz üretimi ortadan kaldırıp dünyadaki toplam çıktıyı arttırmak konusunda başarı gösteremeyecektir. Bununla beraber toplu olarak serbest ticarete dâhil olmaları tüm ulusların çıkarlarına hizmet etse de, kendi çıkarlarına göre hareket eden ülkeler arasındaki rekabetçi mücadele, serbest ticaretin tamamen gerçekleşmesinin pek mümkün olmadığını göstermektedir (Burbidge, 1978: 45).

Planlı ekonomi ile yönetilen, kaynak dağılımının adaletsiz olduğu ve farklı seviyelerde rekabet için yeterli üretim kapasitelerine sahip olmayan ülkeler, özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren uluslararası piyasalara girebilmek için reform çalışmalarına başlamıştır. Bunun için ise yeni teknolojilere ve üretim kalitesini iyileştirecek tekniklere odaklanıp rekabetçiliği artırarak, yatırımları ülkelere çekmeye çalışmıştır. Yine de uluslararası ticarete dâhil olabilmeleri için kendi çıkarlarını korumaları gerekmektedir. Bu bağlamda korumacılık, liberal ekonomilerde dahi merkantilist bir biçimde ortaya çıkmaktadır (Panchenko ve Reznikova, 2017: 97). Yeni merkantilizm çerçevesinde uluslararası ticarete korumacılık politikalarını savunanlar, ileri teknoloji üreten ve geleneksel nitelikte olan, fakat yüksek katma değer ve yüksek maaşlar ile özdeşleşmiş büyük çaplı diğer sanayi kollarının, ülkenin ulusal gücünün inşa edilmesi ve rekabetçiliğinin artırılması için desteklenmesi gerektiğini ifade etmektedirler. Onlara göre devletler, toplumun tüm sanayi ve teknolojik yapısını, korumacılık politikaları kapsamında çeşitli müdahaleler ile yönlendirmeli ve şekillendirmelidir (Gilpin, 2001: 2001).

Yeni merkantilist doktrinin savunucularının da kendi aralarında farklılıkları vardır. Tüm yeni merkantilistlerin temel hedefleri aynıdır ve bu hedef ulus devletin refahının ve gücünün artırılmasıdır. Merkantilist öncüleri gibi yeni merkantilistler de bu iki hedefin birbirleri ile ilişkili olduğunu düşünmektedirler. Ulus devletin güçlendirilmesi aynı zamanda refahın da artışı ya da tam tersi ile sonuçlanacaktır. Yeni merkantilizm savunucularının fikir ayrılıkları ise bu temel hedeflerin önceliklendirilmesi hususunda ortaya çıkmaktadır. Örneğin, bazı yeni merkantilistler öncelikli olarak ulusal servetin toplamının artırılmasını destekler. Diğer taraftaki “sosyal yeni merkantilistler” olarak adlandırılabilir akademikler ise bu hedefi yurt içindeki eşitsizliklerden ve kötü koşullardan dolayı ortaya çıkan sosyal meseleler ile birleştirirler. Ulusal gücün tartışıldığı noktada bazı merkantilistler ise öncelikli olarak ülkelerinin otonom bir güç haline gelmesini desteklerken kimi merkantilistler bu gücün diğer ülkeleri de etkileyecek şekilde oluşturulması gerektiğini savunurlar. Bu ayrım defansif ve ofansif yeni merkantilizm olarak tanımlanabilir. Defansif yeni merkantilistler diğer ülkelerin yeni merkantilist hedeflerine sempati ile yaklaşırken, ofansif merkantilistlerde böyle bir durum söz konusu değildir (Helleiner, 2019: 9).

Yeni merkantilistler, ulus devletin servet ve güç elde etmesi sürecinde kullanacağı araçlar konusunda da farklı düşüncelere sahip olmuşlardır. Tüm yeni merkantilistler stratejik ticaret korumacılığını destekler. Ancak bazıları bu korumacılığın güçlü bir şekilde tüm sektörleri kapsamaması gerektiğini savunurken bazıları ise belirli sektörlere odaklanmış kısmi korumacılığı savunur. Bununla beraber, ulusal refahı ve gücü desteklemek için kullanılacak araçlar konusunda da fikir ayrılıkları söz konusudur. Ofansif yeni merkantilistler genellikle ihracatı teşvik edecek, ithalatı caydıracak ve yurt dışındaki faaliyet gösteren ulusal firmaları destekleyecek dışa dönük uluslararası ekonomi politikalarını savunurken, defansif yeni merkantilistler ise iç piyasayı güçlendirecek yurt içine dönük ekonomi politikalarına daha çok önem verilmesi gerektiğini ifade ederler. Geniş anlamda bakıldığında ise, sosyal yeni merkantilistler genellikle ulusal elitleri eleştiren popülist politikaları benimsemişlerdir. Diğerleri ise daha elit sınıf odaklı olmakla beraber bireylerin değil, tüm toplumun refahının desteklenmesini teşvik eden, yani temel olarak klasik merkantilistlerin savundukları ile benzer ekonomi politikaları savunmuşlardır (Helleiner, 2019: 10).

2.2. Çok Uluslu Şirketler ve Yeni Merkantilizm

Merkantilist uygulamalara sadece devletler değil, zamanla kimi devletlerden daha güçlü pozisyona gelmiş çok uluslu şirketler de yönelmiştir. Özellikle gelişmekte olan kimi ülkelerde, uluslararası ticaret sisteminin yönetimi devletlerden söz konusu çok uluslu şirketlere geçmeye başlamıştır. Bu şirketler kurumsal merkantilizmi öncü bir model haline getirmiştir (Phillips, 1992: 57). Çok uluslu şirketler ana bir şirketin etrafında kümelenmiş ve farklı ülkelerde iştirakleri veya şubeleri olan, ortak bir yönetim, finans ve teknolojik kaynak havuzundan yararlanan yapılar olarak tanımlanabilir. Ana firma, koordine küresel stratejiyi kullanarak tüm diğer firmaları yönetir. Uzun dönemli kurumsal büyüme hedeflerinin tutturulabilmesi için satın alma, üretim, pazarlama, araştırma gibi aktiviteler ana firma tarafından organize edilir. Dikey bütünleşme ve karar verme mekanizmasının merkezileşmesi ile beraber ana firma teknoloji, sermaye ulaşımı gibi konulardaki tekel pozisyonunu sürdürmeyi hedeflemektedir (Gilpin, 1976: 184).

Yeni merkantilizm, korumacılık politikalarının birer temsilcisi haline gelmiş büyük firmalar ile devletler arasında var olan bir mekanizmayı da temsil etmektedir. Bu mekanizma aşağıdaki şekilde özetlenebilir (Uzunidis ve Laperche, 2011: 375):

- Devletler, direkt ve dolaylı korumacılık politikalarını kullanarak, servet yaratabilmek için birbirleri ile rekabet etmektedirler ve bu durum yurt içindeki refahın korunmasında ve uluslararası ekonomik ilişkilerin güçlenmesinde merkezi bir rol oynamaktadır.
- Yeni rekabet koşullarının ortaya çıkması ile refah seviyelerini ve güçlerini korumak isteyen devletler, uluslararası piyasalarda üretim, ticaret ve finans faaliyetleri olan çok uluslu şirketler ile çalışmaya başlamıştır.
- Devletlerle koordine olarak çalışıp, zamanla devletin kendisi gibi davranmaya başlayan bu şirketler, kendi aralarında işbirlikleri yapmışlardır.
- Girişimler, bankalar ve finansal kurumlar gibi çok uluslu şirketler tarafından yönetilen kuruluşlar, uluslararası piyasa kurallarının da oluşturucusu haline gelmişlerdir. Söz konusu şirketler, oluşturdukları ağlar ve stratejileri ile sadece uluslararası ticareti yeniden tanımlayıp organize etmemiş, aynı zamanda yeni yönetim biçimlerini de ortaya çıkarmıştır.

Yeni merkantilist doktrine çok uluslu şirketler açısından yaklaşımın temelini, genel olarak birçok uluslararası şubesi olan ABD merkezli şirketler oluşturmaktadır. Bu şirketler, 17. ve 18. yüzyıldaki Avrupa merkezli British East India Company ve Dutch East India Company gibi merkantilist girişimlerin yerini almıştır. Bunlar da coğrafi sınırların ötesinde faaliyet göstermektedir ve kârlılıklarını garantilemek için büyümek, büyümeyi finanse etmek için ise kazançlarını arttırmak zorundadır (Levitt, 1970: 24). Çok uluslu şirketler aynı zamanda, güçsüz devletlerin egemenlikleri üzerinde kontrol sahibi olmanın yollarını arayan güçlü ulus devletler için birer araç işlevi görmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, ulus devletler kendilerini dengeleyici birer unsur olarak kullanmaktadır. Söz konusu şirketler ile şirketlerin kurulduğu ana ülkeler arasında çıkar ilişkisi bulunmaktadır. Örneğin, ABD çok uluslu şirketleri, hem ulusal refahın devamlılığını garanti altında almak hem de ordusunu ve denizaşırı operasyonlarını finanse etmek için gereken yabancı kazancın temel kaynağı olarak değerlendirilmektedir (Gilpin, 1976: 189). ABD Hazine Müsteşarı Henry Fowler, 1965'te yapmış olduğu açıklamada, çok uluslu şirketlerin önemine şöyle değinmiştir: *“Bu şirketlerin sadece ticari önemi yoktur, aynı zamanda Atlantik ülkelerinin de onayını almış ABD dış politikasında oldukça önemli bir rol oynamaktadırlar. ABD hükümeti, Özgür Dünya vasıtası ile sağlam ve güçlü ekonomik süreçlerine devam edebilmek için bir araç olarak gördüğü çok uluslu şirketlerin rolünü geliştirmenin ve genişletmenin yollarını aramıştır ve aramaya devam edecektir.”* (Levitt, 1970: 100).

19. yüzyılda başlayan küreselleşme süreci, 20. yüzyılın ortasından itibaren farklı bir aşamaya geçmiştir. Bu farklı aşamaya geçişte en büyük rolü çok uluslu şirketler oynamıştır. Söz konusu şirketlerin genel merkezleri belirli bir ülkede olsa dahi, güçleri sınırların ötesine geçmiştir. Faaliyet gösterdikleri ülkelere büyük sermaye yatırımları yaparak ciddi istihdam olanakları sağlamıştır. Çıkarlarının tehdit edilmesi, yatırdıkları sermayeyi ve oluşturdukları istihdamı beraberlerinde götürme riskini ortaya çıkarmıştır. Sahip oldukları bu gücü ise yeni merkantilist politikalar uygularken bir araç olarak kullanmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra oldukça hızlı bir şekilde büyümeye başlayan çok uluslu petrol şirketleri, söz konusu güce başvurup, yeni merkantilist politikalarını dayatan organizasyonların arasında başı çekmektedir. Bu şirketlerin bazılarının tek başlarına elde ettikleri yıllık ciroları, faaliyet gösterdikleri az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin GSYİH rakamlarından daha yüksektir. Bunun yanı sıra,

söz konusu şirketler, özellikle az gelişmiş ülkelere yeni teknolojilerin transferini sağlayarak, bu ülkelerin ekonomilerinde hayati bir faktör olarak yer almıştır. Bu sayede istedikleri politikaları, faaliyet gösterdikleri ülkelerin yönetimlerine uygulatabilir hale gelmişlerdir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, çok uluslu şirketler ile bu şirketlerin merkezlerine ev sahipliği yapan devletlerin arasında karşılıklı bir ilişki olduğu sonucuna varılabilir. Çok uluslu şirketler, kendi politikalarını küresel ekonomide geçerli hale getirebilmek için devletleri aracı olarak kullanarak, şirketlerinin çıkarlarına hizmet edecek merkantilist politikaların yürürlüğe konulmasını sağlayabilmektedir. Korumacılık kapsamında uygulanan tarifeler ve tarife dışı engeller göz önüne alındığında, bu engellerin uygulanmasına neden olan çok uluslu şirketlerin eksik rekabete neden oldukları, ekonomik süreci bozdukları ve piyasaları içselleştirerek teknelci rant elde ettikleri görülmektedir. Bu unsurlar, söz konusu şirketleri yeni merkantilizmin birer aracısı haline getirmektedir (Fieldhouse, 2000: 176). Devletler de bu şirketleri hem dış ekonomi politikalarını diğer ülkelere dayatmak için bir araç olarak kullanmakta, hem de bunlardan vatandaşlarının refah seviyelerini korumak ve güvenlik ihtiyaçlarını finanse etmek için ekonomik birer kaynak olarak yararlanmaktadır.

2.3. Birinci Dünya Savaşı Öncesi Dönemde Yeni Merkantilizm

19. yüzyılın büyük bir kısmında, özellikle Avrupa'da tarifelerin düşük, ticaretin ise nispi olarak serbest olduğu bir dönem yaşanmıştır. İngiltere, Sanayi Devrimi ile Avrupa'nın tartışmasız lideri haline gelmiş ve bu süreçte öncü rol oynamıştır. 1846'da Tahıl Ticareti Koruma Yasası'nı kaldırarak uluslararası ticaretin serbestleşmesi adına en büyük adımı atmıştır. Bu tarifeleri kaldırma hamlesini kimi ülkeler de takip etmiştir. Büyük bir ihracatçı olmasının yanı sıra, bölgenin en geniş ithalat pazarı olması, diğer ülkelerin İngiltere ile karşılıklı olarak tarifeleri kaldırmalarının en büyük sebebidir. Örneğin, Fransa ve İngiltere arasında 1860'da imzalanan Cobden-Chevalier antlaşması, karşılıklı fayda sağlamak adına tarifelerin kaldırılmasındaki en önemli hamlelerden biridir. Söz konusu antlaşma ile Fransa belirli mamul malların serbest girişine izin vermiş, İngiltere de şarap ve kömür ticaretindeki tarifelerden muaf tutulmuştur.

İngiltere'nin 1860'dan önce uyguladığı düşük tarifeler de Cobden-Chevalier antlaşması ile devam ettirilmiştir (Nolde, 1932: 101). Fransa ve İngiltere arasındaki imzalanan antlaşmayı diğer ülkeler arasında imzalanan başka antlaşmalar takip etmiştir.

Avrupa'da imzalanan ticaret antlaşmalarının ortaya çıkardığı ağda, bu antlaşmaların yenilenme dönemine gelindiğine, değişen siyasi ve ekonomik ortamdan dolayı aksamalar yaşanmaya başlamıştır. 1873 ile 1896 arasında kıtada yaşanan Uzun Bunalım sırasında, uluslararası ticarete konu olan malların fiyatları sürekli olarak düşmeye devam etmiştir. Bu dönem boyunca söz konusu malların fiyatı üçte bir oranında gerilemiştir. Yine de İngiltere, Birinci Dünya Savaşı'na kadar serbest ticaret ilkelerine sadık kalarak, düşük tarifeler uygulama devam etmiştir (World Trade Organization, 2007: 37). Ancak, ABD ve Almanya gibi tarımda kuvvetli, sanayide güçsüz olan ve yeni gelişmeye başlayan ülkeler, kendilerini İngiltere'nin saldırgan serbest ticaret politikalarından korumak için çeşitli önlemler almıştır. Ekonomik milliyetçilik kavramının öncüleri olarak görülen ABD'li Hamilton'ın ve Alman List'in politika önerileri, yeni merkantilist doktrin çerçevesinde değerlendirilmektedir. Hem Hamilton'ın hem de List'in vatansever ekonomik milliyetçilik yönelimleri, İngiltere'nin liberalleşme fikirlerine ve serbest ticaret politikalarına karşı tepki olarak ortaya çıkmıştır. List, İngiltere'nin uyguladığı politikalardan ihracatçıların ve ithalatçıların eşit olarak yararlanmadığını ifade etmiştir. İngiltere'nin daha gelişmiş teknolojiye sahip olup emek gücünü daha verimli kullanabilmesinden dolayı, ürettikleri mallar, diğer ülkelerin yerel olarak ürettiği muadil mallardan daha ucuza gelmiştir. List, bu durumun ithalatçı ülkelerin gelişmesine engel olduğunu savunmuş, dönemin korumacılık politikalarının başlıca destekçilerinden birisi olmuştur (Balaam ve Dillman, 2013: 59).

2.3.1. ABD'de Yeni Merkantilizmin Ortaya Çıkışı

Modern anlamda ekonomik milliyetçiliğin temellerini atan Hamilton'ın, ABD Senatosu'na 5 Aralık 1791'de sunduğu "İmalat Konusu Hakkında Rapor" başlıklı rapor, Smith'in savunduğu serbest ticaret politikalarına en önemli erken tepkilerden birisini olmuştur. Aynı rapor, ABD korumacılık politikalarının da mihenk taşı olmuştur. Söz konusu rapor ilk sunulduğunda, senatoda James Madison ve destekçileri tarafından

reddedilse de, ilerleyen zamanlar kademeli olarak fiilen uygulanmış ve ABD'nin sanayi üretimi ile ilgili olan ticaret politikalarında uzun bir süre etkili olmuştur. Bu rapor, günümüzde ABD'nin hâlâ uygulamaya devam ettiği korumacılık önlemleri de dâhil olmak üzere, serbest ticarete karşı 18. yüzyıldan bu yana yeni merkantilist doktrin çerçevesinde uygulanan tüm uluslararası ticaret politikaların özünü oluşturmaktadır (Irwin, 2004: 800).

Hamilton, söz konusu raporunda hem yurt içi üretimin teşvik edilmesini önermiş, hem de hükümete korumacılık politikalarına yönelik çeşitli eylemlerle ilgili özel tavsiyelerde bulunmuştur. Söz konusu tavsiyeler morina balıkçılığı gibi seçilmiş ekonomik faaliyetlerin maddi olarak desteklenmesi ve üretimin sübvansede edilmesinin yanı sıra, belirli mamul malların ithalatına yüksek tarifeler uygulanması ve kalifiye emeğin yurt içine göçü için devlet teşviki gibi konuları da içermektedir (Irwin, 2004: 800). Genel olarak bakıldığında Hamilton, yurt içinde sanayinin kalkınması için devlet müdahalesinin gerekliliğinin önemli bir savunucusudur. Bunun altında ise yeni sanayi kollarının ancak büyüyüp tam olarak geliştikleri zaman kendi başlarına ayakta kalabilecekleri düşüncesi yatmaktadır. Bu düşünce kendisinden sonra gelen ekonomistler tarafından da benimsenmiştir. Özellikle List, söz konusu düşüncüyü geliştirerek “bebek endüstriler tezi” olarak bilinen bir kavram haline getirmiştir. Hamilton'ın yeni sanayi kollarını kalkındırmaya yönelik yaklaşımı tarım sektörü için de oldukça avantajlı olmuştur. ABD'li tarım üreticilerinin değişken talepten dolayı karşılaştıkları problemlere dikkat çekmiş, endüstriyel büyüme ile artan göçlerin ve nüfusun, yurt içi piyasalardaki tarım ürünlerine olan talebin de artmasını sağlayacağını ifade etmiştir (Heilperin, 1960: 56-58).

ABD'de imalat sektörünün teşvik edilmesi için alınan korumacılık önlemleri, merkantilist politikalar çerçevesinde uygulanmıştır. Hamilton, klasik merkantilizm savunucularına benzer bir şekilde korumacılık politikalarının, ülkenin özgürlüğünü savunmak ve güvenliğini artırmak için anahtar bir rol oynadığını ifade etmiştir: “*Büyük hedefleri olan ülkeler, temel ulusal ihtiyaçlarının tümünü kendileri üretebilmek için çaba göstermek durumundadır. Bu ihtiyaçlar geçim, barınma, kıyafet ve savunmayı kapsamaktadır*” (Hamilton, 1791: 161). Serbest ticareti savunanlar, uluslararası ticaretin genişlemesinin daha barışçıl bir dünyaya yol açacağını savunurken, Hamilton bu

konuya kuşku ile yaklaşmış, ülkeler arasındaki düşmanlıkların, insanlar hırslı, kindar ve açgözlü oldukları için devam edeceğini ifade etmiştir. Hamilton'un bu görüşleri, yaşadığı dönemde geniş çevreler tarafından kabul görmüştür (Helleiner, 2019: 12). Yine de, özüne bakıldığında Hamilton'ın ithalatı tamamen engellemekten çekindiği ve önerdiği tarifelerin çok yüksek olmadığı görülmektedir. Çünkü kamu borcunun finanse edilmesinde ithalattan alınan vergilerin kritik bir önem taşıdığını ifade etmiştir. (Irwin, 2004: 800). Yüksek tarifelerin toplam vergi gelirini azaltacağı çekincesinden dolayı Hamilton, ılımlı korumacılık politikalarını savunmuştur.

Yeni merkantilist doktrinin ABD'de uygulanmasında rol alan diğer önemli bir isim Henry Charles Carey'dir. Kendisinin fikirleri ticaret politikaları üzerindeki en az Hamilton'inkiler kadar etkili olmuştur. 1783-1879 arasında yaşayan Carey, Abraham Lincoln'ün baş ekonomi danışmanı olarak görev yapmıştır. 1836'da yayımlanan "Faizlerin, Tarımın, İmalatın ve Ticaretin Uyumu - *The Harmony of Interests, Agricultural, Manufacturing and Commercial*" adlı kitabında serbest ticaret politikalarına olan yaklaşımını şu şekilde dile getirmiştir: "Teorik olarak değerlendirildiğinde ticaretin tam serbest olmasının avantajları konusunda kuşku yoktur. Farklı devletlerin katılımı ile böyle bir serbestlikten elde edilecek faydalar aşikârdır; dünyanın çeşitli devletlerinin ve krallıklarının da ticarete dâhil olacağı şekilde genişletilmiş bir sistem, benzer sonuçlar ortaya çıkaracak ve başarısız olmayacaktır. Ancak, şimdiye kadarki her teşebbüs başarısız olmuştur. 1816 – 1827 arasında ticaret mallarının çoğuna uygulanan düşük vergiler, 1828'de ilk gerçek korumacı tarifinin ortaya çıkışını tetiklemiştir. Tam serbest ticaret girişiminin olumsuz sonuçları 1840'ta politik bir devrime neden olmuş ve daha sert korumacılık önlemlerinin alınması ise sonuçlanmıştır. Bunlar kuşku verici gerçeklerdir ve dikkatli bir şekilde incelenmeleri gerekir" (Carey, 1868: 3).

Carey'in fikirleri, 1860'larda ABD'nin uluslararası ticaret politikalarında temel bir kaymaya neden olmuştur. 1861'de, iç savaş tarifesi olarak da bilinen ve ismini Senato temsilcisi Justin Smith Morrill'den alan Morrill Tarifesi'nin yürürlüğe girmesi ile en köklü değişim başlamıştır. Bu tarife ile beraber kapsamlı bir tüketim vergisi sistemi oluşturulmuştur. Demir ve çelik, kömür, yağ, kâğıt, deri ve diğer malların üretimlerine özel vergiler uygulanmıştır. Bunların yanı sıra değer esaslı genel bir vergi

sistemi de uygulamaya geçirilmiştir. Birçok mesleğin yapılabilmesi için lisans şartı getirilmiştir. Demiryolu şirketleri, vapurlar, ekspres şirketleri brüt gelirleri üzerinden vergi ödeme yükümlülüğüne tâbi tutulmuştur (Taussig, 2010). Birçok tarihçi, 1861-1865 arasındaki iç savaş dönemi boyunca yeni Cumhuriyetçi Parti'nin uygulamış olduğu korumacılık politikalarının temelinde Carey'nin fikirlerinin yattığını düşünmektedir. Kendisinin fikirleri, aynı zamanda 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında ABD'nin uyguladığı korumacılık rejiminin meşrulaştırılmasında temel bir destek olarak da kullanılmıştır (Helleiner, 2019: 14).

ABD, 19. yüzyılın en sert korumacılık önlemlerini 1890'da McKinley Tarifesi ile uygulamaya başlamıştır. Tarifenin arkasında yurt içindeki politik baskılar ve bebek endüstrileri İngiltereli üreticilerden koruma isteği bulunmaktaydı (Palen, 2010: 397). Bununla beraber birçok mamul malın vergi oranları yaklaşık 50% artırılmış, kahve ve şeker gibi mallar serbest ticaret listesine alınmıştır (The McKinley Tariff of 1890, t.y.). McKinley Tarifesi küresel çapta bir etki göstermiştir. Örneğin, tütüne getirilen ilave tarifelerden dolayı İspanyol Küba, 40'tan fazla küçük tütün fabrikasını kapatmak zorunda kalmıştır (Palen, 2010: 397). Ancak, bu tarifelerden sadece diğer ülkeler değil, ABD'nin kendisi de zarar görmüştür. Uygulamadan bir yıl önceki ile bir yıl sonraki vergilendirilebilir ithalattan elde edilen toplam gelirler hesaplanmış, bunların 508 milyon ABD dolarından 467 milyon ABD dolarına gerilediği, yani 8% oranında düştüğü tespit edilmiştir. Aynı zamanda tarife gelirleri de 4% azalmış, 225 milyon dolardan 215 milyon dolara düşmüştür (Irwin, 1997: 16). 1894'te yürürlüğe giren Wilson-Gorman Tarifesi ile McKinley Tarifesi'nin getirdiği vergiler az da düşürülmüştür. Yeni düzenleme ile kereste ve yün serbest ticaret listesine dâhil edilmiş, mamul mallar üzerindeki genel vergiler azaltılmış ve şeker tekrar vergilendirilen mallar listesine geri alınmıştır (Castle, 1999: 79)

2.3.2. Almanya'da Serbest Ticarete Tepki ve Ekonomik Milliyetçilik Akımı

Smith'in ortaya koyduğu serbest ticaret doktrinine gelen ilk tepkilerden birisi Hamilton ile beraber Alman ekonomist Friedrich List'e aittir. Merkantilizme eşdeğer bir kavram olarak değerlendirilen (Gilpin, 1987: 31) ekonomik milliyetçilik kavramı ile

ilgili yapılmış olan ve List'in bu doktrinin kurucu babası olarak görülmesini sağlayan en temel eser, kendisinin 1841'de yayımlanan "Politik Ekonominin Ulusal Sistemi" adlı kitabıdır. Kitap, toplam dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm milletlerin zenginliklerinin tarihi ile ilgili çalışmaları içermektedir. Burada List, modern, varlıklı ve güçlü bir Alman ulus devletinin oluşturulmasını sağlayacak konular üzerinde çalışmıştır. İkinci bölümde, birinci bölümde yer verdiği tarihi analizi kullanarak ekonomik milliyetçilik teorisini formüleştirmiştir. Üçüncü bölümde Smith'in ve destekçilerinin savunduğu serbest ticaret fikrine karşı düşüncüleri yer alırken, dördüncü ve son bölümde ise uluslararası ekonomik ilişkileri ele almıştır. List'in kitabında yer alan, servet ve ulusların güç ile ilgili kaynakların arayışına dair çalışmalar, tarih boyunca tartışılmış ve halkın en büyük meselelerinden biri olmuş olguları ele almaktadır. List, ülkelerin gücünün kaynağını üretim olduğunu savunmuştur (Levi-Faur, 1997: 360-361).

Serbest ticaret karşıtı söylemlerine rağmen List, bu sistemin ticari ve finansal çıkarlara fayda sağlayabileceği ihtimalini kabul etmiştir. Yine de, uzun dönemli ekonomik kalkınmanın, dengeli bir tarım ve sanayi ekonomisinden beslendiğini ifade etmiştir. İngiltere, başlangıçta ticari ve finansal çıkarlarının yanı sıra, hem sanayi hem de tarım sektörlerini korumuştur. Ancak dünyanın en güçlü üreticisi haline geldikten sonra serbest ticareti savunmaya başlamıştır, çünkü bu sistemin asıl amacı İngiltere'nin ulusal üstünlüklerini korumaya devam etmesini sağlamaktır (Koot, 1993: 191). List İngiltere'yi, "*kendisinin tırmandığı merdivenleri, arkasından başkalarının tırmanmasına engel olmak için iten bir adam*" olarak tanımlamıştır (List, 1928: 295).

List'in yapmış olduğu kalıcı ve uzun soluklu çalışmalar, neo-liberal çağın politik gerçekleri göz önünde bulundurulduğunda açıkça piyasa karşıtı olarak değerlendirilmektedir. Bundan dolayı söz konusu çalışmaları, uluslararası ekonomik kuralların yıkıcı etkilerinden uzak durmayı amaçlayan ve gelişmekte olan ülkeleri için politik bir sığınak görevi görmüştür (Balaam ve Veseth, 2005: 47). List'in de savunduğu gibi, İngilizler'in kendi çıkarlarına hizmet ettiği için serbest ticareti dayatmaları, 19. yüzyılda Almanya başta olmak üzere birçok ülkenin kalkınma süreçlerine engel olmuştur. Günümüzde de kalkınma politikalarının, küresel piyasaları yöneten kurumların sahip olduğu neo-liberal fikirler çerçevesinde sınırlandırıldığı öne

sürülmektedir. Bu bağlamda, List'in "Politik Ekonominin Ulusal Sistemi" kitabı söz konusu iddiayı destekleyen değerli bir kaynak olarak değerlendirilmektedir. List, bu eseriyle aynı zamanda Smith'in serbest ticaret düşüncesinin net bir kritiğini de ortaya koymuştur (Ravenhill, 2017: 34).

List, Alman Genç Tarihçi Okulu'nun da kurucuları arasındadır. Bu okul yeni merkantilizme tamamen farklı bir yaklaşım getirmiştir. Bu olumlu yaklaşımın başlıca temsilcileri Gustav von Schmoller ve Werner Sombart olmuşlardır. Smith'ten farklı olarak merkantilizmi genel bir ekonomi politikası modeli olarak görmüşler ve Smith'in vardığının tam tersi sonuçlara varmışlardır. Schmoller, klasik ekonomik teorisinin dayanmakta olduğu kişisel çıkar ve mutlak rekabet kavramlarına karşı çıkmış, temel ekonomi politikalarının asıl hedefinin kamunun yararını gözetmek olduğunu ve bunun bireysel çıkarların yerine geçmesi gerektiğini savunmuştur (O'Brien, 1987: 27). Prensip olarak Schmoller, ticaretin serbest olması gerektiğini ifade etmiştir. Ancak üreticilerin kalkınma aşamasında korumacılık önlemlerine ihtiyaç duydukları fikrini de desteklemiştir (Magnusson, 1994: 198). Merkantilizm ve kameralizm uygulamalarının mevcut iktisadi problemlere karşı geliştirdiği pratik çözümlerin, İngiliz klasik ekonomistlerin savunduğu kuramsal teorilerden daha önemli olduğunu düşünmüştür. Çünkü merkantilizm, gerçek deneyimler ile ilişkilidir. Diğer bir deyişle Schmoller, devlet oluşturmak için uygulanan ekonomi politikalarının, varsayımlara dayalı olarak üretilmiş makroekonomi ve mikroekonomi politikalarından daha önemli olduğunu düşünmüştür. Kendisi tüm çabasını, modern devlet adamlarının ve akademisyenlerin teorileri yerine, tarihi uygulamalı politikaları açıklığa kavuşturmak için harcamıştır (Shionoya, 1995: 71). Ekonomik hayat ile sosyal ve politik hayatı kontrol eden temel unsurlar arasındaki ilişkiye yoğunlaşmış, politik yapının doğası gereği, her dönemde ana ekonomik kurumlara ihtiyaç duyulduğunu ve bağımlı olduğunu ifade etmiştir (Schmoller, 1967: 2). Bununla beraber Schmoller'e göre, modern devletler ve ulusal ekonomiler tarihi sürecin bir sonucu olarak yükselmişlerdir. Almanya göz önüne alındığında, merkantilist prensipler sayesinde güçlü bir devlet ve ulusal bir ekonomi kurulmuştur. Bunun için, ülkedeki yerel ve bölgesel ekonomik kurumlar yıkılmış, yabancı devletlere olan ve gittikçe artan bağımlılıktan uzaklaşmış, ekonomik otarşiyi sağlayacak hedefler takip edilmiştir (Schmoller, 1898: 55).

Schmoller merkantilist sisteminin özünün para, ticaret dengesi gibi doktrinler olmadığını ifade etmiştir. Ancak soylulara, şehirlere, şirketlere ve bölgelere karşı girilen savaflara karşı etkili önlemler alınabilmesi için düzgün bir para, kredi ve yönetim sistemi gerekmektedir. Tüm bu ön koşullar ise temelde emek ve refahın yeniden bölüşümünü hedeflemektedir. Schmoller, bu düşüncesini şu şekilde ifade etmiştir: *“Gündemde politik güçle alakalı sorular vardır. Tehlikede olan ise, birleşik yapılar olarak reel politik ekonomilerin yaratılmasıdır. Merkezde olması gereken ve tüm yönlere ulaşan devlet politikasının değil, birleşmişlik duygusunun canlı olmasıdır. Bunu sadece merkantilizmi düşünenler anlayabilir ve merkantilizm devlet oluşturmanın en temel çekirdeğidir – hem devleti hem de ulusal bir ekonomi yaratmanın çekirdeğidir. Bunun sağlanması için de ekonomik kalkınma aşamaları, bunları kontrol eden unsurlara göre ayrılmalıdır: kabile, köy, bölge, devlet ve hatta devletler federasyonu, kalkınmayı kontrol edecek başlıca unsurlardır”* (Peukert, 2012: 107).

Werner Sombart, Schmoller’in merkantilizm doktrinine yaklaşımını kabul etmiştir. Buna göre devletin ekonomide karar mercii olması, kapitalizmin erken dönemindeki ticari teşebbüslerin kuruluşu sürecinde önemlidir. Kendi çıkarı ile beraber ulusun çıkarını da korumayı amaçlayan monarşi, yükselen kapitalizmle birlikte yeni merkantilist politikalar geliştirir. Ekonomide girişimci pozisyonunda yer alan mutlak devlet, kapitalist sanayileri ve büyük ölçekli dış ticareti teşvik eder (Shionoya, 1995: 112). Sombart, 1900’de yayımlanan *“Modern Kapitalizm - Modern Capitalism”* kitabında, merkantilist nitelikteki ulusal ekonomik sistemin mantıklı bir açıklamasını yapmaya çalışmıştır. Ona göre erken dönem kapitalizminin özünü oluşturan teori merkantilist bir ruhta yazılmıştır ve bu teorinin merkantilizme karşı olan yaklaşımı oldukça olumludur. Söz konusu geleneği savunan tüm düşünürler ortak çıkarların önemini vurgulamaktadırlar. Özellikle devletin çıkarı, gücü ve bağımsızlığı, herşeyin üzerinde yer almaktadır. Devletin ise gücü, sahip bölgenin genişliği gibi coğrafi ve karakteristik özelliklerinden değil, toplam nüfustan gelmektedir. Ekonomi, Smith’in dile getirdiği *görünmez el* gibi bilinmeyen güçlerin serbest oyunu olarak anlaşılmalı, farklı unsurların bir araya gelerek oluşturduğu fonksiyonel bir etkileşim olarak görülmelidir. Sombart bu bağlamda, devletin sahip olduğu kontrolün özgür irade kadar önemli olduğunu savunmuştur (Peukert, 2012: 107).

Almanya, ekonomisini yeni merkantilist politikalar çerçevesinde şekillendirmiştir. 1879'da Şansölye Otto von Bismarck önderliğindeki Reichstag, korumacı tarifeler içeren gümrük mevzuatlarını yürürlüğe almıştır. Bismarck, korumacılığın kazançları artırmada bir araç olacağını ve bu sayede Reichstag'ın ulusal liberallere olan bağlılığından kurtulacağı sonucuna varmıştır (Klug, 2001: 225). Uygulanan bu tarifeler geniş kapsamlı bir şekilde sanayi ve tarımsal ürünleri içermiştir. Söz konusu uygulama, 19. yüzyılda Avrupa'nın tarifeler tarihinde bir dönüm noktası olmuştur. Bu tarihe kadar gelen onlarca yıl boyunca bölgenin uluslararası ticaret politikaları çoğunlukla serbest ticareti desteklerken, bu tarifenin yürürlüğe girişinden sonraki dönem, kıta Avrupası'nda korumacılık politikalarına geri dönülen yıllar olarak adlandırılmıştır (Zussman, 2002: 1). Bismarck'ın tarifeler kanunu, aynı zamanda "Demir ile Çavdarın Evliliği" olarak adlandırılmıştır. Çünkü söz konusu tarifeler, ortak çıkarlara hizmet ettikleri için ağır sanayi işletmeleri sahipleri ile Prusyalı tarım arazisi sahipleri arasında bir koalisyon oluşturulmasına aracılık etmiştir (Schonhardt-Bailey, 1998: 299). Tarifelerin uygulanmaya başlanması, ticaret akımlarının da yön değiştirmesine neden olmuştur. Avrupalı sömürgeci güçler, kontrol ettikleri bölgelerle olan ticari bağlarını sağlamlaştırmışlardır. Taşımacılık maliyetlerinin düşmesi ile beraber sömürgelerin değeri artmış ve oldukça önem taşıyan birer hammadde kaynağı haline gelmişlerdir. Göçlerin artması ile beraber nüfus artışı hızlanmış ve yabancı yatırımlar artmıştır (World Trade Organization, 2007: 37).

2.3.3. 1887 – 1898 İtalyan – Fransız Ticaret Savaşı

1879'da Almanya'nın yürürlüğe koyduğu tarifeler, kıta Avrupası'ndaki korumacılık önlemlerinin sıkışmasının ve serbest ticaretten uzaklaşılmasının en önemli göstergesi olmuştur. Bununla beraber, İtalya ve Fransa arasında 1887-1898 arasında karşılıklı olarak tarifelerin ciddi oranlarda yükseltilmesiyle ortaya çıkan bir ticaret savaşı yaşanmıştır. Bu savaş, yeni merkantilist politikaların neden olduğu bir ticaret savaşı olarak nitelendirilmektedir.

İtalya hem sanayi üretimini ve tarımsal ürün ihracatını artırma hem de elinde koz bulundurma isteği ile 1887'de yeni bir tarife yasası uygulamaya başlamıştır. Bu yasa ile

gümrüğe tâbi ürünler üzerindeki ortalama vergi oranı 60%'a yükseltilmiştir. Bununla beraber Fransa, İtalya'ya ihraç ettiği ürünlerde söz konusu tarifelere tâbi olmamak için karşılıklı bir ticaret anlaşması imzalamayı reddetmiştir. İtalya Fransa'dan, Fransa'ya ihraç ettiği ipek, şarap, yağ ve sığır ürünlerine uyguladığı tarifeleri düşürmesini talep etmiş, eğer bu talepleri karşılanmazsa daha da yüksek tarifeler uygulayacakları konusunda Fransa'yı tehdit etmiştir (Conybeare, 1985: 159). Tarifelerin bu kadar yükselmesi, Fransa'nın ticaretin İtalya'dan İspanya'ya kaymasına neden olmuştur. Yumurta, tereyağı, kuru meyve, keten, ipek kenevir gibi ürünlere de 1892'ye kadar ek tarifeler uygulanmıştır. 1892'de ise Fransa, Méline Tarifelerini uygulamaya başlamıştır. (Clapham, 1955: 182). Méline Tarifesi, kıta Avrupası'nda yer alan ve korumacılık politikalarını destekleyen tüm ülkeleri etkilemiştir. Bu tarife ile beraber sadece uygulanan oranlar yükselmemiş, daha detaylı ve karmaşık tarife cetvelleri ortaya çıkmıştır. Bu karmaşıklık tüccarlar için belirsizlikler yaratmıştır. Cetvellerdeki detayların artmasının kısmen de olsa başka bir sebebi ise, uluslararası ticareti yapılan mamul mal çeşitliliğinin artmasıdır. Bu malların özelliklerindeki artış, bazen rakip yabancı mallara karşı ayrımcılık yapmak için korumacılık aracı olarak kullanılmıştır (World Trade Organization, 2007: 38).

İtalya ve Fransa arasındaki ticaret savaşının sonuçlarına rakamsal olarak bakıldığında, korumacılık politikalarından iki ülkenin de makroekonomik düzeyde ciddi zararlar gördüğü sonucuna varılabilir. 1887'den 1896'ya gelindiğinde İtalya'nın Fransa'ya yaptığı toplam ihracat miktarı 57% azalırken, Fransa'nın İtalya'ya yaptığı ihracat miktarı 21% azalmıştır. 1887'de, İtalya'nın Fransa'ya yaptığı ihracatın, toplam ihracatı içindeki payı 40% iken, Fransa'nın İtalya'ya yaptığı ihracatın toplam ihracatının içindeki payı 6%'dır (Conybeare, 1985: 161). Bu ticaret savaşı sonunda en ciddi kaybı, tarifeleri ilk yükselten ve savaşı başlatan İtalya görmüştür. Ancak, söz konusu ticaret savaşının neden olduğu korumacılık dalgasından dolayı ortaya çıkan kayıpların toplamına bakıldığında, en büyük zararı az gelişmiş ülkelerin gördüğü ortaya çıkmaktadır. Bu ülkelerin ulusal gelirlerinin büyük bir kısmını tarım oluşturmaktaydı. Sanayisi gelişmiş ticaret ortakları ise tarımsal ürünlerin çoğunluğunu ithal etmekteydiler. Tarifelerin yükselmesi ile meydana gelen küçülme, büyük ülkelerin yurt içinde tarım sektörü ile ilgili yaşadıkları problemlerini, az gelişmiş tedarikçi ülkelere ihraç etmelerine sebebiyet vermiştir (Conybeare, 1985: 164).

2.3.4. İngiltere’de Yeni Merkantilist Düşünceye Yaklaşım

Adam Smith’in serbest ticaret doktrinini desteklediği “Ulusların Zenginliği” kitabı 1776’da yayınlamış olsa dahi, 1815’te yürürlüğe giren ve *Corn Laws* olarak adlandırılan Tahıl Ticaretini Koruma Yasası, korumacılık politikalarının eşi benzeri görülmemiş bir şekilde artmasına neden olmuştur. Bu yasa, 1815 ile 1846 arasında yürürlükte kalmıştır. 1830’larda uygulanması tepe noktaya ulaştığında, ad valorem tarife oranı 54%’e kadar çıkmıştır. 1846’da söz konusu yasanın yürürlükten tamamen kaldırılması ile beraber İngiltere’nin korumacılık politikaları, yerini tamamen serbest ticarete bırakmıştır (Williamson, 1990: 125). Ancak, tahıl ticaretini korumaya yönelik tarifelerin tamamen kaldırılması sonucunda tarım sektöründe hızlı bir gerileme başlamıştır. 1870’lerden 1880’lere gelindiğinde tarımsal arazilerden elde edilen rant 25% oranında azalmıştır. Ancak ticarete ve sanayide genel bir problem söz konusu olmamıştır. Aslında tahıl ticaretinin serbest rekabete açılması da İngiliz tarım sektörüne hemen zarar vermeye başlamamıştır. Ancak, 1870’lerden itibaren hem Avrupa’nın hem de ABD’nin refah seviyelerinin yükselmesi, tarımsal teknolojilerin gelişmesi, deniz aşırı taşımacılığın iyice ucuzlaması, kıtalararası demiryolu ağlarının kurulması ve Kuzey Amerika ve Rusya’dan ithal edilmeye başlanan ucuz tahıllar, bir süre sonra İngiltere’nin tarıma elverişli arazileri için tehlike arz etmeye başlamıştır. Özellikle İrlanda’da köylü mal sahiplerinin yaşadıkları sıkıntılar sonucunda, kırsal kalkınma ile ulusal refah arasındaki ilişki sorgulanmaya başlanmıştır. Tarımdaki küçülme, gelirini ranttan elde eden toprak sahiplerinin toplum içerisindeki sosyal ve politik pozisyonlarında mutlak bir düşüşe neden olmuştur (Koot, 1988: 6).

İngiltere’de ticaretin serbestleştiği dönemde gelişmekte olan ülkeler yeni merkantilist politikaları uygulayarak kendilerini İngiltere’nin serbest ticaret emperyalizminden korumaya çalışmışlardır. 1871’de İkinci Reich olarak da adlandırılan Alman İmparatorluğu’nun kurulması ile beraber, İngiltere’nin uluslararası ticaretteki hegemonyası da ciddi zorluklar ile karşılaşmıştır. Bu dönemden itibaren yeni merkantilist politikalar tekrar ortaya çıkmış ve serbest ticaret düzenini değiştirmeye başlamıştır. Sanayileşme ilerledikçe, sosyal reformlar geliştikçe ve imparatorluklar arasındaki rekabet arttıkça Avrupa’daki korumacılık politikaları yeniden hız kazanmıştır. Bunların yanı sıra 1873’te Viyana Borsası’nın çökmesine neden olan

bankalar paniği de kısa sürede bütün Avrupa kıtasını ve ABD'yi etkilemiştir (Akbaş, 2017: 85). 1873-1879 arasını kapsayan bu döneme Uzun Durgunluk dönemi adı verilmektedir. Söz konusu dönemde toptan mal fiyatları düşmüş ve bu düşüş uzun bir süre de devam etmiştir (Fels, 1949: 69). Yeni merkantilist politikalar bu Uzun Durgunluk döneminde ülkelerin kendilerini korumak adına aldıkları önlemler olarak da değerlendirilebilir. Ayrıca, Almanya, Avusturya ve İtalya gibi orantısız bölgesel kalkınmaya maruz kalmış ülkelerdeki demokratikleşme baskısı, ekonomik milliyetçilik kavramını yeniden ateşlemiştir. 1814 ve 1815'te yapılan Viyana Kongresi'nden sonra ortaya çıkan güç dengesi daha istikrarsız bir hale gelerek askeri maliyetlerin artışına neden olmuş, bu da birçok Avrupa ülkesinin gelirlerini artırmak istemelerine yol açmıştır. Ülkeler arasındaki nezaketin azalması, daha fazla ekonomik özgürlüğe sahip olma isteğini kıskırtmış ve tüm bunlar stratejik sektörlerin korunmasına yönelik politikaların sıkılaşması ile sonuçlanmıştır (O'Brein ve Pigman, 1992: 104).

Bu dönemde İngiltere'nin ekonomi politikasında baskın olan ve serbest ticaret destekçisi Alfred Marshall'ın kurucusu olduğu neo-klasik okulun yanı sıra, bu okulun öğretilerine ve tündengelim yaklaşımına karşı, farklı sosyal fikirlere ve politika önerilerine sahip, aynı zamanda da tümevarım yaklaşımına geri dönülmesini destekleyen ekonomistlerin dâhil olduğu bir İngiliz Tarih Okulu mevcuttu. Genel olarak bakıldığında bu tarih okulunun üyelerini yeni merkantilistler olarak tanımlamak mümkündür (Koot, 1988: 6). Alman Genç Tarihçi Okulu'nun ve özellikle Schmoller'in ekonomiye yaklaşımı, İngiliz iktisat tarihçilerinin Ortodoks İngiliz iktisadına karşı koymalarına ve yeni merkantilizm politikalarını desteklemelerine vesile olmuştur (Koot, 1993: 191). William Cunningham, William Albert Samuel Hewins ve William James Ashley'in başı çektiği bu yeni merkantilist ekonomistler, serbest ticaret geleneğini ve Ortodoks ekonominin üstünlüğünü değiştiremeseler de akademik anlamda tarihçi iktisat geleneğinin gelişmesinde büyük rol oynamışlardır.

Merkantilist düşüncenin İngiltere'de yeniden canlanmasına neden olan en önemli çalışmalar William Cunningham'a aittir. 1849'da Edinburgh'da doğan Cunningham'ın asıl mesleği rahipliktir. Milliyetçi ve tarihçi ekonomi yaklaşımının temelinde de dini ve filozofik görüşleri yatmaktadır. Cunningham'a göre modern hayatının en büyük problemi insanların bireyci yaklaşımı ve içinde buldukları topluma

yabancılaşmalarıdır. Organik toplum bağlarının yeniden oluşturulması ile modern insanın tanrıdan, doğadan ve toplumdan uzaklaşmasının sona ereceğini dile getirmiştir (Koot, 1993: 199). Cunningham'ın İngiliz Tarih Okulu'nun en önemli kaynağı olarak değerlendirilen eseri, 1882'de yazdığı ve daha sonra üç cilt olarak genişlettiği "Modern Zamanlarda İngiliz Sanayisinin ve Ticaretinin Büyümesi - *The Growth of English Industry and Commerce in Modern Times*" kitabıdır. Bu kitapta, serbest ticaretin İngiltere için talihsiz sonuçlar doğurduğunu savunmuş ve özellikle işçi sınıfının yaşam standartlarının düştüğünü ifade etmiştir. Cunningham'a göre tarımsal üretimin azalması ve sanayileşme ile beraber insanlar kırsaldan kente göç etmek zorunda kalmışlardır. Bunun sonucunda da geçekondulaşma başlamıştır. Serbest ticareti desteklemek uğruna İngiltere'nin kendi iç piyasası ihmal edilmiştir. Uygulanan serbest ticaret emperyalizmi az gelişmiş bölgelerin gıda ve hammadde üretimine mahkûm olmalarına yol açmıştır. (Koot, 1993: 200). Merkantilist sistemin ortadan kalkması ile beraber, yüzyıllar boyunca ülkenin büyümesini sağlayan İngiltere Krallığı'nın da gücü kısıtlanmıştır (Cunningham, 1903: 866).

İngiltere'de 1903'e kadar korumacılık politikaların desteklenmesi adına herhangi bir ciddi tepki ortaya çıkmamıştır. Ancak, 1903'te Sömürgeler Bakanı Joseph Chamberlain, sömürgelerle olan yakın ilişkileri güçlendirmeye yönelik imtiyazlı tarifeleri içeren politikalar hakkında bir kamu tartışması başlatmıştır. Aynı yılın Mayıs ayında başlayan bu tartışma, Ekim'de yine Chamberlain'in öncülüğünde bir tarife reformu kampanyası haline getirilmiştir (Klug, 2001: 222). Söz konusu kampanya "Tarife Reformu Ligi" olarak isimlendirilmiştir. Chamberlain'e göre diğer ulus devletlerin rekabetçiliklerinden korunmak için imparatorluğun yeniden düzenlenmesi gerekiyordu. Almanya ve ABD'nin hızla büyümeleri Tarife Reformu Ligi'nin başlıca meselesiydi. Bu devletler devasa kaynakları ve artan nüfusları ile İngiliz gücüne karşı direkt bir rekabet unsuru oluşturuyordu. İngiltere'nin ekonomik egemenliği tehdit altındaydı. Lig'in üyeleri özellikle tekelci yabancı tröstlerin oluşumundan ve Kanada ve ABD arasındaki ticaret savaşının, zamanla bir işbirliğine dönüşeceğinden endişe duyuyorlardı (Thompson, 1997: 1308). Tarifeleri destekleyen Lig, ülke içinde çok büyük destek görmüştür. 1910'a geldiğinde 600'den fazla şubesi, 100 binden fazla üyesi olan bir organizasyon haline gelmiştir (Croft, 1948: 66). Bununla beraber çok büyük finansal yardımlar da almıştır. Tarife Reformu Ligi, muhafazakârlar tarafından

desteklenmiştir ancak zamanla onlar da kendi içlerinde bölünmeler yaşamışlardır. Söz konusu bölünmeler Lig'i destekleyen muhafazakârlar ile onların bir fraksiyonu olan Liberal Birlik Partisi (LBP) arasındaki iş birliğinin sona ermesine neden olmuştur. Bu durum, 1906'da yapılan genel seçimlerde, Arthur Balfour liderliğindeki muhafazakârların, serbest ticareti destekleyen Henry Campbell-Bannerman'ın liderliğindeki liberallere karşı seçimi kaybetmelerinde temel bir faktör olarak rol oynamıştır (Irwin, 1994: 82). Lig, Birinci Dünya Savaşı sonuna kadar faaliyetlerini sürdürmüştür. Ancak LBP, tarife uygulamalarının, imparatorluğu yeniden bir araya getirmek için doğru strateji olduğu konusunda ikna edememiştir. (Thompson, 1997: 1053). Yine de, bu Lig sayesinde, serbest ticaret destekçileri ticareti doğal akışına bırakmak gerektiği konusundaki fikirlerinde ısrarcı olmalarına rağmen, dış ve sömürge pazarlarının önemini kabul etmek zorunda kalmışlardır (Thompson, 1997: 1054).

İngiltere'de Birinci Dünya Savaşı'ndan önce uygulanan en son tarifelerden birisi de 1915'te Maliye Bakanı Reginald McKenna tarafından getirilen McKenna Vergileri'dir. Bu tarifeler sinematografik filmleri, saatleri, arabaları, motosikletleri ve müzik enstrümanlarını kapsamıştır. Uygulama oranı yaklaşık 33% olmuştur. McKenna Tarifeleri, Ağustos 1924'e kadar her yıl yenilerek yürürlükte kalmıştır (Varian, 2019: 704). Genel olarak bakıldığında ise Tahıl Ticaretini Koruma Yasası'nın kaldırıldığı dönemden Birinci Dünya Savaşı'na kadar olan dönemde, İngiliz Tarihçi Okulu ekonomistlerine ve Tarife Reformu Ligi gibi kampanyalara rağmen, İngiltere'nin sıkı bir şekilde serbest ticaret politikalarına bağlı kaldığı sonucuna varmak mümkündür.

İkinci Dünya Savaşı öncesindeki dönemde, 1788 - 1901 arasında İngiltere'nin bir kolonisi olan Avustralya'da da korumacılık politikalarına başvurulmuştur. İlk tarifeler 1800'de Yeni Güney Galler bölgesinde uygulanmıştır. Söz konusu tarifeler, damıtılmış alkollü içecekler, şaraplara ve biralara getirilmiştir. 1852'de ise Viktorya kolonisi kurulmadan hemen önce Yeni Güney Galler, Deas-Thompson tarifelerini uygulamaya başlamıştır. Daha geniş kapsamlı olan bu tarifelerden ise yine alkollü içecekler, şeker ve şeker ürünleri ile çaylar ve kahveler etkilenmiştir (Lloyd, 2017: 324-325). 1901'de ülke bağımsızlığını elde ettikten sonra I. Dünya Savaşı'na kadar oldukça sıkı bir şekilde korumacılık politikaları uygulamaya devam etmiş, savaştan sonraki 70 yıllık dönemde de imalat sektörünü etkileyen tarifeler etkisini göstermiştir (Anderson, 2020: 1044).

2.4. Birinci Ve İkinci Dünya Savaşları Arasındaki Dönem

İngiltere, 1846'da Tahıl Ticaretini Koruma Yasası'nın kaldırarak uluslararası ticaretin serbestleşmesinde önemli bir adım atmış olsa da, 19. yüzyılın sonlarına doğru gelişmekte olan ulus devletler, serbest ticaretin getirdiği rekabetten kendilerini korumak için yeni merkantilist adımlar atmış, tarifeleri hızla yükselterek korumacılık politikaları uygulamaya başlamıştır. Bu dönemde, özellikle de 1929'da başlayıp 1930'ların sonuna kadar devam eden ve küresel ekonominin daralmasına neden olan Büyük Buhran esnasında sadece tarifeler kullanılmamış, aynı zamanda rekabetçi kur ayarlamaları, döviz kuru kontrolleri gibi tarife dışı korumacılık yöntemleri de benimsenmiştir (Cohn, 2016: 93). İki savaş arasındaki yıllarda büyük ülkeler arasındaki ekonomik çatışmalar neredeyse sürekli devam etmiştir. Ülkelerin parasal işbirlikleri kurma teşebbüsleri genellikle sonuçsuz kalmış, kurulan işbirlikleri ise başarısızlık ile sonuçlanmıştır. Tüm ticaret politikaları zamanla daha da korumacı hale gelmiştir. Savaş sonrasında müttefiklerin ABD'ye olan borçları, bu ülkeler arasında sürekli anlaşmazlıklar çıkmasına neden olmuştur (Frieden ve Chinn, 2011: 27). Birinci Dünya Savaşı ile beraber ABD dünyanın ana kreditorü konumuna gelmiş, iki savaş arasındaki dönemde izlediği uluslararası ticaret politikaları, küresel ticaret politikalarının da belirleyicisi olmuştur.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında alınan birçok korumacılık önlemine rağmen 1920'li yıllar uluslararası ticaret açısından şaşırtıcı bir biçimde oldukça başarılıdır. 1920–1921 arasında yaşanan kısa dönemli bir deflasyon sürecinden sonra, uluslararası ticaret tekrar büyümeye başlamıştır. 1921'den 1929'a gelindiğinde dünyadaki toplam ihracat miktarı 82.5% büyüme göstermiştir. Ancak 1929'dan itibaren ortaya çıkan iki büyük küresel şok, uluslararası ekonomik aktivitenin hızla yavaşlayıp gerilemesine neden olmuştur. Bunlardan ilki Büyük Buhran iken, diğeri ise bunun tetiklediği, 1930'da ABD tarafından yürürlüğe sokulan ve tüm dünyada korumacılık politikalarının hızla devreye alınmalarını sebebiyet veren Smoot-Hawley Tarifeleri'dir (Jacks ve Novy, 2020: 121). 1929'dan 1932'ye geldiğinde ABD doları nominal olarak 50% değer kaybetmiştir. Sabit fiyatlarla hesaplanan küresel ticaret hacmi, 1932'de, 1929'un 30% altında gerçekleşmiştir. 1938'e gelindiğinde ise temel tüketim ürünlerinin ve mamul

ürünlerin küresel üretimi yeniden toparlanmış, buna rağmen 1929 seviyesinin 90%'ına ancak ucu ucuna ulaşabilmiştir (Eichengreen ve Irwin, 1995: 2).

Büyük Buhran'dan sonraki dönemde uygulanan korumacılık politikalarının en büyük belirleyicilerinden birisi de altın standardı olmuştur. Özellikle 1930'ların başında uygulanan döviz kuru rejimleri ve bunlarla alakalı ekonomi politikaları, ticaret politikalarına da yön vermiştir. Altın standardını korumaya devam eden ülkelerin korumacılık politikaları uygulamaya daha yakın oldukları görülmektedir. Diğer ülkeler devalüasyona izin verip zararlarına da olsa rekabetçilik gücü kazanırlarken, altın standardı kullanan ülkeler ödemeler dengesini tutturmak adına altın kayıplarını azaltma yoluna gitmiştir. Bu standardı bırakan ve para birimlerinin değer kaybetmesine izin veren ülkelerin ilk önce bozulan ödemeler dengeleri ise uluslararası ticaret sayesinde zamanla düzelmiştir. Çünkü artan ihracat ile beraber ülke içine döviz ve altın akışı da artmıştır. Korunması gereken bir altın paritesi olmadığı için merkez bankaları faiz oranını değiştirme konusunda daha özgür davranmıştır. Bu ülkeler korumacılığı öncelikli bir araç olarak kullanmamıştır (Eichengreen ve Irwin, 2010: 872).

1930'lardan itibaren altın standardından uzaklaşılması ve uluslararası parasal birliğin sağlanamaması sonucunda küresel ekonomi muhalif bloklara ayrılmıştır. Birbirlerini ekonomik ve politik olarak destekleyen bu bloklar Sterlin bölgesi, Altın Bloku, otoriter rejimlerin baskın olduğu Nazi Almanyası ve Japonya olarak sayılabilir. Bu dönem, üst üste gelen devalüasyonlar, kur kontrolleri ve ticaret bariyerlerinin devamlı uygulanmaları ile dikkat çekmektedir. Söz konusu uygulamalar büyük ülkelerin, Ortodoks ekonomi politikalarına ait *laissez faire*, serbest ticaret ve dengeli para birimleri fikirlerinden uzaklaşmalarına neden olmuştur (Feinstein, Temin ve Toniolo, 2008: 4). Bu koşullardan yola çıkılarak mevcut bölümde, iki dünya savaşı arasında güçlenen yeni merkantilist yaklaşımlar, özellikle korumacılık uygulamaları perspektifinde ele alınacaktır.

2.4.1. ABD'nin İki Dünya Savaşı Arasındaki Yeni Merkantilist Yaklaşımları

Birinci Dünya Savaşı, ABD'nin ekonomik yapısını yeniden şekillendirmiş, savaş sonrasında büyük bir yıkım yaşayan Avrupa ile beraber tüm dünyada bozulan

uluslararası ekonomiyi yoluna koyma görevini yüklenmesine neden olmuştur. Bu dönemde ülkede uluslararası ekonomiye iki farklı yaklaşım söz konusudur. İlki, tüm ticaret bariyerlerinin düşürülmesini ve kendi otomatik mekanizması ile uluslararası dengesizlikleri düzelttiği öne sürülen altın standardına savaş öncesinde olduğu gibi geri dönülmesini talep eden enternasyonalist yaklaşımdır. Bu yaklaşım, neoklasiklerin uluslararası ekonomi ve finans öğretilerini geçerli kabul eden Ortodoks iktisatçıların desteklediği bir yaklaşımdır. Diğer tarafta ise, o dönemde Ticaret Bakanlığı ve ABD Başkanlığı yapmış Herbert Clark Hoover bulunmaktaydı. Hoover ve kendisini destekleyenler enternasyonalistlerin argümanlarına sert bir biçimde karşı çıkmışlar, Birinci Dünya Savaşı öncesinde uygulanan ticaret politikalarına dönmeyi reddetmişlerdir. Hoover, ABD'nin kendisini Avrupa devletlerinin yıkıcı rekabetçilik politikalarından koruması gerektiğini savunmuştur. Aynı zamanda, yurt içinde kalıcı bir refah seviyesi elde edilebilmesi için sınıfsız bir toplum oluşturulmasını sağlayacak tek taraflı önlemler alınması gerektiğini ifade etmiştir (Barber, 1993: 222 - 223).

Hoover'ın izlediği yeni merkantilist stratejiler çeşitli amaçlara hizmet etseler de de bu stratejilerin tam istihdam ve yüksek maaş olmak üzere iki temel hedefi vardı. Bu hedefler ABD'nin yeni bir ekonomik düzene doğru kayışının en önemli işaretçileriydi. Özellikle yüksek maaşların verimliliği ve tüketici talebini artıracığının yanı sıra, sosyal sınıflar arasındaki ayrışmaları da azaltacağı düşünülüyordu (Barber, 1985: 29). Bunu sağlamak için ise ekonomik milliyetçilik temelli bir yaklaşım göstermek gerekmekteydi. ABD'li çalışanların gelirlerinin, yabancı ucuz emekten korunması gerekiyordu. Bu korumanın sağlanması için gereken tarifelere ise ücretlerin düşük olduğu bir ülkeden ithalat yapmanın, ithalatçı ülkede de ücretlerin düşmesine neden olacağını savunan "düşük ücretli emek argümanı" ile yaklaşılmaktaydı. Uygulanacak tarifeler sadece mevcut durumu korumakla kalmamalı, ulusun üretkenliğini, yaşam standartlarını da artırmalı ve mevcut kaynakların farklı sektörler arasında verimli bir şekilde yeniden dağılımını sağlamalıydı (Barber, 1993: 224). Hoover'ın yeni merkantilist yaklaşımı iki farklı bileşenden oluşmuştur. İlki, ithal edilen özellikle keten, yün ve şeker ürünlerine yüksek tarifelerin uygulanmasıydı. Uygulanan tarifeler iç piyasadaki fiyatları arttıracak, artan fiyatlar ve kâr oranları tarımsal üretimin ithal edilen söz konusu ürünlere kaymasına neden olacaktı. Bir süre sonra ise artan arz sonucunda fiyatlar yeniden düşüşe geçecekti. Hoover'ın asıl üstünde durduğu nokta ise sınai üretimin tarifeler ile

dış rekabetten korunmasıydı. Yurt içinde yüksek maaş seviyesine erişilebilmesi için bu bir şarttı. Yurt dışından ithal edilen ürünlerin fiyatlarının tarifeler sonucunda yükselmesi ile beraber bu ürünlerin yurt içindeki üretimleri artacak, bu da kırsal kesimdeki nüfusun yaşam şartlarını iyileştirebilmek için tarımdan sanayiye yönelmesini sağlayacaktı (Barber, 1993: 225).

Hoover'ın yöneldiği yeni merkantilist politikalar devletin politik ve ekonomik gücünü arttırmaya yönelik milliyetçi hedefleri gözetmiştir. Ancak bu yaklaşım, uluslararası ekonomik ilişkiler açısından bakıldığında zarar verici olarak nitelendirilmekteydi. Aşırı devletçiliğin küresel bazda verimliliği azaltacağı ve kaynakların optimum dağılımına zarar vererek ekonomik büyümeye yavaşlatacağına inanılmaktaydı. 1914'ten önce Almanya'nın izlediği benzer taktiklerin Birinci Dünya Savaşı'nın çıkmasına neden olan önemli faktörlerden birisi olduğu düşünülmekteydi. Bu tür yeni merkantilist politikalarından kaçınılmasının, hem askeri hem de ekonomik çatışmaların önüne geçilmesini sağlayacağı savunulmuştur. Böylece uluslararası barışın ve istikrarın sağlanması mümkün olacaktır. Enternasyonalist yaklaşıma göre küresel barış ve istikrar, tüm dünyada refah artışı sağlayacaktır (Gelfand, 1979: 148).

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ABD ekonomisi en büyük problemi tarım sektöründe yaşamıştır. Savaş zamanında Avrupa'nın tarımsal ürün talebi, savaş içindeki ülkelerde tarımsal faaliyetlerin durmasından dolayı ABD tarafından karşılanmıştır. 1918 sonunda savaşın bitmesi ile beraber Avrupa'da tarımsal üretim tekrar artmıştır. ABD'nin reel net çiftlik gelirleri 1919 ile karşılaştırıldığında 1920'de 26%, 1920'den 1921'ye geldiğinde ise 45% düşmüştür (Bureau of the Census, 1975: 484). Senato, Avrupa'da tekrar artmaya başlayan tarımsal üretimin neden olduğu rekabetçi fiyatlardan yurt içindeki çiftçileri korumak için 1922'de genel tarife artışlarını kapsayan Fordney-McCumber Tarifeleri'ni yürürlüğe koymuştur. Bunun sonucunda 1920'den 1923'e geldiğinde vergilendirilebilir ithalat mallarındaki ortalama vergi yükü 16.4%'ten 36.17%'ye çıkmış, tüm ithalat ürünlerindeki ortalama tarife oranı ise 6.38%'ten 15.8%'e yükselmiştir (Hayford ve Pasurka, 1992: 31). Bu tarifeler, o zamana kadar herhangi bir ülke tarafından alınmış en uç korumacılık önlemi olarak tanımlanmıştır. Artan talepten dolayı tüm dünyada savaş sonrası hızlı bir şekilde yükselen fiyatlar aynı

hızla düşmüş, uluslararası ticaret yapan büyük ülkeler küçülmeye başlamış ve bütçe dengelerini sağlamakta büyük zorluklarla karşılaşmıştır (Bidwell, 1930: 15).

Herbert Hoover, 1921-1928 arasında Ticaret Bakanı, 1929-1932 arasında ise ABD'nin 31. Başkanı olarak görev yapmıştır. Büyük Buhran döneminin başında ABD'de kendisinin ekonomi politikaları uygulanmıştır. 17 Haziran 1930'da uygulamaya konan ve Smoot-Hawley Tarifesi olarak da bilinen 1930 yılı Tarife Yasası, Hoover'in imzası ile yürürlüğe girmiştir. Bu tarifenin uygulanmasındaki temel nedenin tarım sektörüne koruma sağlamak olduğu ifade edilmiştir. Ancak ilave tarifeler sadece tarımsal mallara değil, birçok sanayi malına da uygulanmış, toplamda 20 bin farklı ürünü kapsamıştır (Archibald ve Feldman, 1998: 860). Bu yasa, ABD tarihinde o güne kadar getirilmiş en yüksek tarifeleri içermiştir. Aynı zamanda 19. yüzyılın ortalarında başlayan ve ilan edildiği 1930'a kadar devam ettirilen karşılıklı ticaret müzakere sisteminin de tamamen çöküşünü temsil etmektedir (Capie, 1995: 180). Smoot-Hawley Tarifesi, 1930'ların başında uluslararası ticaret sisteminin çökmesinde önemli bir rol oynamıştır. Yine de, 1930'dan 1932'ye gelindiğinde ithalattaki 40% oranındaki azalmanın en büyük nedeni olarak artan tarifeler değil, krizden dolayı azalan gelirler olarak gösterilmiştir. Ancak söz konusu tarifeler, Büyük Buhran'ın zaten yıkıcı olan etkilerinin daha artmasına yol açmıştır. Vergilendirilebilir gelirin üçte ikisini oluşturan ad valorem vergiler, deflasyon döneminde artış göstermiştir. 1930'da Smoot-Hawley ile ilave 20% tarife uygulanması planlanmış, ancak deflasyonun etkisi ile gerçekleşen ilave tarife oranı 30%'a çıkmıştır. 1929'da 50% düşen ithalat fiyatları, reel efektif tarife oranlarının da çarpıcı bir biçimde yükselmesine yol açmıştır (Irwin, 1998: 336).

1932'ye gelindiğinde dünyanın ekonomik durumu 1929'da olduğundan oldukça farklıydı. Geçen 3 yılda dünya ticaret hacmi 26% daralmış ve sanayi üretimi 32% küçülmüştür. Bu dönemde tarifeler, ithalat kotaları, döviz kısıtlamaları gibi geniş çerçeveli korumacılık yöntemleri sıklıkla kullanılmıştır. Ancak Hoover yönetimi uluslararası politika kapsamında herhangi bir önlem almamıştır. Ne çözüm önerilmiş, ne de izlenen politikalarda bir değişikliğe gidilmiştir (Irwin, 1998: 337). Hoover aynı zamanda 1931'de İngiltere'nin altın standardını bırakmasına rağmen ABD dolarının bu standarda bağlı olmaya devam etmesini desteklemiştir. Merkez Bankası pariteyi korumak için faizleri yükseltmiş ve bu durum Büyük Buhran döneminde yeniden

toparlanma için gereken yatırımların yapılmasına engel olmuştur. Zaten problem yaşayan bankacılık sistemi, artan faizlerden dolayı ticari kredilere olan talebin iyice azalmasıyla daha da zora girmiştir. 1933'te Hoover'ın görevi bıraktığında ABD'nin finansal sistemi büyük bir kriz durumundadır (Barber, 1993: 230).

Mart 1933'de Hoover'ın yerine 32. ABD Başkanı olarak Franklin Delano Roosevelt olarak seçilmiştir. Seçilmesinden itibaren de bütün dikkatini Büyük Buhran'ın iç piyasadaki etkilerine yönlendirmiştir. Göreve geldikten hemen sonra, Nisan 1933'te diğer ülkeler ile karşılıklı tarife düşürme anlaşmaları yapmak istediğini ifade etmiş ve bu doğrultuda çalışmalara başlamıştır (Irwin, 1998: 339). Demokratların bir kısmı da, Roosevelt yönetime gelir gelmez tarifeleri azaltmayı teklif etmişlerdir, ancak bu dönemde krizin yol açtığı yüksek işsizlik ve üretimdeki durgunluktan dolayı ekonomide büyük bir belirsizlik söz konusudur. Bu durumda tarifelerin tek taraflı azaltılması için politik destek almaları mümkün olmamıştır (Irwin, 1998: 338). Roosevelt, 1933-1939 arasında “Yeni Düzen - *New Deal*” adlı bir ekonomi programı yürütmüştür. Bu program, ABD'yi içinde bulunduğu derin kriz durumundan kurtarmayı hedefleyen bir dizi reformu barındırmıştır. Yeni Düzen programının ilki kapsamında sanayide adil rekabet için “Ulusal Kalkınma İdaresi”, tarım sektörü için ise “Tarımsal Düzenleme İdaresi” faaliyete geçirilmiştir (Fishback, 2017: 248). Bu iki idare, başkana hem sanayi hem de tarım ürünlerinin fiyatlarının dengelenebilmesi için tarifeleri düzenleme ve ithalat miktarı kısıtlama yetkileri vermiştir (Barber, 1993: 231).

Roosevelt göreve geldikten sonra tarifelerle ilgili atılan en önemli adım, 12 Haziran 1934'te yürürlüğe giren “Karşılıklı Ticaret Anlaşması Yasası - *Reciprocal Trade Agreement Act (RTAA)*” olmuştur. RTAA ile beraber ABD Başkanı'na diğer ülkeler ile karşılıklı tarife düşürme anlaşmaları imzalama konusunda uzlaşma yetkisi verilmiştir (Suranovic, 2012: 26). RTAA, ABD'nin krizden çıkarak dünya lideri haline gelmesi sürecinde önemli bir basamak niteliğindedir. Roosevelt tam bir iyileşmenin, yurt içi büyümeyi ve toplam talebi artırarak mümkün olacağına, bunun için de uluslararası ticaretin güçlendirilmesi gerektiğine inanmıştır. Ona göre ABD'nin küresel ekonomideki yerini garantilemek için Başkan ve Kongre beraber çalışmalı, tarifeleri azaltmak için ticaret anlaşmaları imzalanmalı ve ABD'nin ihracatı artırılmalıdır. RTAA sayesinde bu sağlanmış, 1934-1939 arasında 19 yeni ticaret anlaşması imzalanmış, bu

anlaşmalar ile beraber ABD'nin ihracatı güçlü bir şekilde büyümüş ve ekonominin Büyük Buhran'dan sonra yeniden toparlanması mümkün olmuştur (USTR, 2014). Bu anlaşmanın temel prensiplerini ise 1933-1943 yılları arasında Dışişleri Bakanı olarak görev yapmış olan Cordell Hull oluşturmuştur (Dam, 2004: 1). RTAA'nın çok önemli olmasının iki temel nedeni vardır. Bunlardan ilki, ABD Kongresi'nin ABD Başkanı'na ticaret politikası yapma yetkisini direkt olarak verdiği ilk anlaşma olmasıdır. Sonraki yıllarda bu uygulama devamlılık gösterse de, diğer ticaret serbestleştirme anlaşmalarının müzakere edilmesi için ayrı bir ticaret geliştirme otoritesi kurulmuştur. İkinci nedeni ise GATT kapsamında yapılacak olan müzakereler için, ana çerçevenin oluşturulmasında temel bir model olarak hizmet etmesidir (Suranovic, 2012: 27).

İkinci Dünya Savaşı'ndan önce ABD, RTAA ile beraber iki önemli liberalleşme adımı daha atmıştır. Bunlardan ilki 1936'da imzalanan "Üç Taraflı Para Antlaşması - *Tripartite Monetary Agreement*" olmuştur. ABD, Fransa ve İngiltere arasında yapılan bu üçlü antlaşmaya göre katılımcı ülkeler para birimlerindeki dalgalanmaların dengelenmesini piyasa güçlerine bırakmak yerine kendi istikrar fonlarını kullanacaktır. Bunun için ise her ülke kendi para birimini, altın alıp satacağı fiyat üzerinden diğer iki ülkenin para birimlerine bağlayacak ve iş günü sonunda bu üç ülke altının alış ve satış fiyatını ortak olarak belirleyecektir (Schwartz, 1987: 395). Bu antlaşmayı Bretton Woods'un öncüsü olarak da değerlendirmek mümkündür. Diğer adım ise 1938'de imzalanan sadece İngiltere ve ABD'yi değil, tüm Birleşik Krallık sömürgelerini ve Newfoundland'i de kapsayan Anglo-Amerikan Ticaret Anlaşmasıdır. Buna antlaşma çerçevesinde gıda ve hammadde ticaretinde tarifelerin karşılıklı olarak azaltılması planlanmıştır (B.S.K, 1938: 1120). Ancak her iki adım da, ABD'nin Smoot-Hawley Tarifesi ile büyük zarar verdiği küresel ticareti yeniden düzeltme noktasında işlevsiz kalmış, İkinci Dünya Savaşı'nın başlangıcına doğru yaklaşıldıkça daha da artan korumacılık politikalarının azaltılması konusunda etkin rol oynayamamıştır.

2.4.2. İki Dünya Savaşı Arasındaki Dönemde Avrupa'da Korumacılık

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'da dış ticareti kısıtlayan birçok korumacılık önlemi devreye alınmıştır. Ülkeler, ithal ettikleri ürünlerin muadillerini yurt

içinde üretmeye başlamış, sanayi üretimi kalkınmaya başlayınca da söz konusu muadil ürünleri dış rekabetten korumanın yollarını aramıştır. Tarifeler, sadece sanayi değil, tarım ürünleri için de yükseltilmiştir. Genellikle ana üreticiler bu korumacılık politikalarının kapsamında tutulmuştur. Bir yandan yeni mamul malların üreticileri, diğer yandan da ticaret hadlerinden dolayı durumları iyice kötüleşen tarım ürünleri üreticileri, uluslararası ticaretin neden olduğu rekabetten korunmayı talep etmiştir. Bu dönem aynı zamanda Avrupa kıtasında hem yeni ülkelerin kurulmaya başlandığı, hem de eski ülkelerin Birinci Dünya Savaşı sonrasında dış rekabete dayanaksız bir pozisyona düştükleri bir dönemdir, Söz konusu faktörler, korumacılık politikalarına sıklıkla başvurulmasa neden olmuştur. Alınan önlemler sonucunda, Avrupa’da neredeyse tüm tarife oranları yükselmiştir (Capie, 1995: 188).

2.4.2.1. *Milletler Cemiyeti’nin Kurulması*

Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra ülkeler, kendilerini savaşa sürükleyen anlaşmazlıkları çözmek için bir araya gelerek uluslararası diplomatik bir grup kurdular. Bugünkü Birleşmiş Milletler organizasyonunun da öncüsü olan bu diplomatik grup Milletler Cemiyeti’dir. 1932’de Türkiye’nin de üye olduğu Milletler Cemiyeti’nin antlaşması, 10 Ocak 1920’de, Cenevre’de imzalanmış ve yürürlüğe girmiştir (Tams, 2007: 6). Milletler Cemiyeti’nin faaliyetleri, 1920’lerin başında neoliberal politikalara doğru yönelimin artmasında neden olsa da, katılımcı ülkelerin çoğu ekonomik milliyetçilik politikalarını izlemeye devam etmiştir (Akamatsu, 1961: 204).

1924’ten itibaren Avrupa’daki döviz kurları dengelenmeye başlayınca Milletler Cemiyeti, dikkatini esas konulardan birisi olan uluslararası ticaretin serbestleşmesine çevirmiştir. Serbest ticaret hedefi, imzalanan antlaşmada da dile getirilmiş ve uluslararası altın standardının yeniden oluşturulması hedeflenmiştir. 1920’lerin ortasına gelindiğinde, küresel çapta fiyat dalgalanmalarına izin verilmiştir. Bazı ülkelerin para birimlerinin aşırı değerli, bazılarınıninkilerin ise aşırı değersiz olduğuna dâir kuşkulardan dolayı Milletler Cemiyeti, uluslararası korumacılık uygulamalarının izlendiği ve bu konuda uzlaşmaların sağlandığı temel bir platform haline gelmiştir. Cemiyet’in

küreselci yaklaşımı sıklıkla Avrupa'nın ulusal korumacı ve bölgeselci politikalarının antitezi olarak değerlendirilmiştir (Clavin, 2013: 39).

1946'ya kadar varlığını sürdüren Milletler Cemiyeti, 1930'lardan itibaren etkisini yitirmeye başlamıştır. Cemiyetin başarısız olmasına sebep olan iki farklı unsur vardır. Bunlardan ilki, üye ülkeler arasındaki güven ortamının sürdürülmesini sağlayacak yeterli garantiyi sağlayamamasıdır. Bundan dolayı otoriter devletler daha saldırgan politikaları tercih ederek silahlanma yarışı içine girmişlerdir. İkincisi unsur ise 1920'li ve 1930'lu yıllarda, silahsızlanma politikalarını üye ülkelere kabul ettirmekte başarısız olmasıdır (Eloranta, 2011: 47). Sonuç olarak Milletler Cemiyeti, barış yanlısı politikalar izlenmesini sağlayamamıştır. Bu durum üye ülkelerin hem askeri, hem de ekonomik açılardan kendilerini korumalarını sağlayacak politikalar izlemeye devam etmesine neden olmuştur. Artan milliyetçilik eğilimleri aynı zamanda ekonomiye de yansımış, uygulanan korumacılık politikaları yeni merkantilizm perspektifinde değerlendirilebilecek tarife ve tarife dışı önlemlerin artışına yol açmıştır.

2.4.2.2. *İngiltere'nin Korumacılık Politikaları*

İngiltere'nin 100 yılı aşkın süredir devam ettirdiği serbest ticaret uygulamalarının sonu olarak 1932'de yürürlüğe giren İthalat Vergileri Yasası olarak gösterilse de, 1915'te McKenna Tarifeleri ile başlayan korumacılık politikaları Birinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra çıkarılan yeni tarife yasaları ile de devam etmiştir. Savaşı izleyen yıllarda iki önemli tarife yasası uygulamaya alınmıştır. Bunlardan ilki 1920'de yürürlüğe giren ve lisanssız boyarmadde ithalatını yasaklayan Boyarmadde Kanunu'dur. İkincisi ise 1921'de yürürlüğe giren Sanayiye Koruyucu Gümrük Resmidir. Bu kanunun ile çoğunlukla kimyasal maddeleri kapsayan çeşitli ürünlere 5 yıl boyunca 33.3% oranına ad valorem tarifeler uygulanmıştır. 1925'te itibaren yürürlüğe giren ilave tarifeler ile de korumacılık önlemleri tam anlamıyla yeniden canlanmış, farklı sanayi kolları söz konusu önlemlerin kapsamına dâhil edilmiştir (Varian, 2019: 704).

1929 başlayan Büyük Buhran'dan İngiltere'de en çok etkilenen kesim, ihracat ağırlıklı üretim yapan üreticiler olmuştur. Aynı zamanda başka üreticiler de içinde buldukları zor durumun sorumlusunu ithalattan kaynaklı rekabet olarak görmüştür.

Buhran'ın neden olduğu ekonomik kriz sonucunda İşçi Partisi politik desteğini kaybedince, muhafazakârlar uzun süredir istedikleri tarifeleri uygulama şansına erişmiştir. Bu uygulamaların başında ise o dönemin Maliye Bakanı olan Arthur Neville Chamberlain bulunmuştur (Eichengreen, 2004: 337). Neville Chamberlain, 1903'te Tarife Reformu Ligi kampanyasını başlatan ve korumacılık politikaları şiddetle destekleyen Joseph Chamberlain'in oğludur. Şubat 1921'de Genel Tarifeler yürürlüğe girmiştir. Bu tarifeler sanayi ürünlerinin korunmaları için 10% ad valorem vergi uygulanmasını içermektedir. Gümrük Vergileri Tavsiye Komitesi'nin önerileri ile başka sanayi kolların için de ilave vergiler getirilirken, 1920'lerde korunmaya başlanmış kimi sanayi kolları ise bu genel tarifenin dışında tutulmuştur (Lloyd ve Solomou, 2020: 42). Yeni tarifeler sonucunda söz konusu mallar üzerindeki tarife yükü 15%-33% arasında değişen oranlarda artırılmıştır (Glickman, 1947: 443). İngiltere'nin 1930'larda uluslararası ticaret politikalarında sert bir kayma yaşanmasının nedenleri ise artan işsizlik oranları ve savaştan sonra ülkenin genel anlamda rekabetçiliğini kaybetmesi olmuştur. Yapılan çalışmalar ise uygulanan tarifelerin kısmi de olsa faydalı olduklarını göstermiştir. Foreman-Peck (1983) tarafından yapılan çalışma, artan tarifelerin İngiltere'nin toplam çıktı miktarını 3% oranında yükselttiğini göstermiştir. Okun Kanunu'na göre yükselen çıktı ile işsizliğin yaklaşık 1.5% azalmış olabileceğini hesaplanmıştır. Kitson ve Solomou (1990) bu tarifeler sayesinde kaynakların ölçek ekonomisi yaratan sektörlere kaydırıldığını, bunun da çıktı ve verimlilik artışına göreceli olarak güçlü bir destek sağladığını ifade etmişlerdir. Bu çalışmalar referans alındığında, belirli koşullarda ve geçici olarak uygulanan tarifelerin olumlu etkilerinin olabileceği görülmektedir.

1930'ların başında İngiltere'nin aldığı en önemli kararlardan birisi de altın standardını terk etmek olmuştur. Sterlinin değer kaybını önlemek için maliye politikalarının giderek sıkılaştırılması, dengeleyici diğer politikaların etkilerini kısıtlamış ve krizden dolayı zaten küçülmüş olan ekonomik aktivitelerin daha çok zarar görmesi ile sonuçlanmıştır. 21 Eylül 1931'de ise altın standardı fiilen terk edilmiştir. Böylelikle faiz oranlarının para politikası aracı olarak kullanılması suretiyle döviz kuru paritesinin korunmasına son verilmiştir. Standartın terk edildiği aynı gün içerisinde sterlin 25% değer kaybetmiştir. Bununla beraber hem yurt içinde üretilen malların uluslararası piyasalardaki rekabetçiliği artmış, hem de düşen faiz oranlarının getirdiği

ucuz para, yatırımların artmasını sağlayarak ekonomik büyümeyi tetikleyici bir rol oynamıştır (Kitson, 2012: 7-8).

1932'nin Temmuz ve Ağustos aylarında Kanada'nın Ottawa şehrinde İngiliz yetkililer, sömürgeler ve bağımsız dominyonlar ile Büyük Buhran'ın sonuçlarını tartışmak için bir araya gelmişlerdir. İngiliz İmparatorluğu Ekonomik Konferansı ya da Ottawa Konferansı olarak bilinen bu konferansta İngiliz Krallığı sınırları içerisinde tarifeler düşürülmesi ve diğer ülkelere yüksek tarifeler uygulanmaya devam edilmesi kararlaştırılmıştır. İngiltere'nin bu konferanstaki asıl amacı, ihracat yapmaya devam edebilmek için gerekli olan piyasalara erişim koşullarını garantilemek olmuştur (Eichengreen ve Irwin, 1995: 6). Kanada, ithal ettiği İngiliz ürünlerine ilave vergi uygulamayı bırakmış, sterlini Kanada dolarına piyasa değerinden çevirmeyi kabul etmiştir. Avustralya İngiliz ürünlerine 15%-20% oranlarında gümrük vergisi imtiyazı tanımıştır. Güney Afrika, İngiltere'ye birçok malda zaten uygulamakta olduğu imtiyazlara demir, çelik gibi sanayi mallarını da eklemiştir. Yeni Zelanda İngiliz mallarına uyguladığı ek gümrük vergilerini kaldırmıştır. Hindistan, bazı ürünlerde 50%'yi bulan gümrük vergilerini, İngiltere için çoğu malda 10%'a, otomobillerde ise 7.5%'a indirecek şekilde imtiyazlar sağlamıştır. İlerleyen yıllarda Dominyonlar ve Hindistan arasında da karşılıklı ticaret anlaşmaları imzalanmıştır. Bu konferans sonucunda düşürülen tarifeler sayesinde, İngiltere'nin krallığı altındaki ülkelere yaptığı ihracatının toplam ihracatı içindeki payı 1930'da 43.5%'tan 1938'de 49.9%'a çıkmıştır (Glickman, 1947: 444 – 446).

2.4.2.3. *Almanya'nın Korumacılık Politikaları*

1918'de sona eren Birinci Dünya Savaşı'ndan Almanya yenik olarak ayrılmıştır. Ülke, 28 Haziran 1919'da imzaladığı Versay Barış Antlaşması ile çok ağır yükümlülüklerin altına girmiş, karşılığı 50 bin ton altına denk gelen toplam 6.6 milyar sterlin tutarında savaş tazminatı ödemeye mahkum edilmiştir. Bu anlaşma neticesinde topraklarının 10%'unu, tüm denizaşırı sömürgelerini, nüfusunun 12.5%'unu, toplam kömürünün 16%'sını ve demir endüstrisinin 48%'ini kaybetmiştir (The Treaty of Versailles, t.y.). Bunların yanı sıra, Ekim 1918 ile Mart 1919 tarihleri arasında ülke

çapında bir devrim hareketi gerçekleşmiştir. Sosyalistler ve milliyetçiler arasında yeni bir anayasal devletin kurulabilmesi için sert mücadeleler yaşanmıştır. Bu dönem Alman Devrimi olarak adlandırılmaktadır (Henig, 1998: 8). 9 Kasım 1918'de ise Weimar Cumhuriyeti kurulmuştur (Gerwarth, 2006: 1) Yeni kurulan cumhuriyetin ilk dört yıllık süreci oldukça problemlili geçmiştir. Devlet, Versay Antlaşmasını müzakeresiz olarak kabul etmek durumunda kalmıştır. 1923'e geldiğinde hiperenflasyon problemi yaşanmaya başlamıştır (Lee, 1998: 19). 1914'te 1 ABD doları, 4.2 Alman markı iken savaşın sonra erdiği 1918'de 1 ABD doları, 8.9 Alman markı olmuştur. 1923'ün Kasım ayına geldiğinde ise 1.2 trilyon Alman Markı, 1 ABD dolarına denk gelecek şekilde inanılmaz bir değer kaybı yaşamış, ülkenin parasal sistemi tamamen çökmüştür (Lee, 1998: 50). 1923'te Şansölye Gustav Stresemann Almanya'nın bu ekonomik krizden çıkabilmesi için pragmatik ve sert önlemler almıştır. Kamu harcamalarında gerekli kesintiler yapılırken sıkı bütçe kontrolleri getirilmiştir. Devalüe olan para birimi yerine Rentenmark getirilerek, bu para birimine Reichsmark'ın savaş öncesi altın karşılığındaki değeri verilmiştir. Getirilen radikal önlemler, Almanya'nın krizden süratle çıkmasını sağlamıştır (Lee, 1998: 56).

1924'e geldiğinde Weimar Cumhuriyeti realist milliyetçi bir bakış açısına sahip Stresemann sayesinde dış politikada da başarılar elde etmeye başlamıştır. Versay Antlaşmasının revize edilmesi ile beraber sanayi üretimi güçlenmiş, 1913'teki kapasitenin %95'ine ulaşmıştır (Henig, 1998: 47). Versay Antlaşması'nın revize edilmesi ise, Ağustos 1924'te imzalanan Dawes Planı ile olmuştur. Bu plan ile savaş borçları yeniden yapılandırılmış ve yabancı bankaların Alman hükümetine ekonominin dengelenmesi için 200 milyon ABD doları kredi vermesi sağlanmıştır (The Dawes Plan, t.y.). 1925-1929 arasında Almanya sanayisi ABD çizgisinde rasyonalize edilmiştir. Sanayi kollarının yöneticileri, çalışanların verimliliğini artırmak için fabrikalarını modernize etmişlerdir. Seri üretim daha organize hale getirilmiş, emek bölüşümü ile çalışan başına çıktı miktarı oldukça arttırılmıştır (Henig, 1998: 47). Bu dönemde ülkede tarım sektörünün desteklenmesi için de korumacılık politikaları uygulamış, 1925'te yürürlüğe giren gümrük tarifesi kanunu ile aslında 1902 yılında yürürlüğe koyulan ve 1906-1914 arasında etkili olan ikili tahıl vergisi sistemi yeniden kurulmuştur. Ancak uygulanan yeni gümrük vergisi oranları savaş öncesi vergi oranlarından daha düşük olacak şekilde gerçekleşmiştir (Friedmann, 1965: 33).

1929'da başlayan Büyük Buhran, tüm dünyayı olduğu gibi Almanya'yı da oldukça olumsuz bir şekilde etkilemiştir. 1924'ten itibaren ABD'den Almanya'ya akan krediler, krizin başlaması ile aniden geri çağırılmıştır. Bu durum sanayi üretiminde kesintiye neden olmuş, işsizlik oranlarını artırmıştır. Almanya, savaş tazminatı ödemelerini yapmaya devam edemez hale gelmiştir (Lee, 1998: 98). Bununla beraber bankaların, büyük şirketlerin ve büyük tarımsal birimlerin kamusallaştırılmaları, ancak yeniden dağıtımlarının bir türlü yapılamaması, tekrar ortaya çıkan yüksek enflasyon problemi ve ekonomik çıkar gruplarının politik kararlarda etkili olmaya başlaması gibi nedenlerden dolayı 1933'te Weimar Cumhuriyeti dağılmıştır (Borchardt, 1991: 162). Ocak 1933'te Adolf Hitler'in şansölye olması ile birlikte Weimar Cumhuriyeti'nin yerini Nazi Almanyası almıştır.

1934-1937 arasında Nazi Almanyası ekonomi bakanı olarak Hjalmar Schacht görev yapmıştır. Schacht, Almanya'nın büyük dış borcunu, tekrar yapılandırılan sanayi üretimi organizasyonunu ve ticari ilişkilerdeki köklü değişimleri yeni merkantilist bir gelenek ile yönetmiştir. Liberal uluslararası finansal sistemi İngiltere'nin yönetemez hale gelmesi ve ABD'nin de bu dönemde sistemi devam ettirmekte gönülsüz olması Schacht'a eşî görülmemiş bir hareket alanı sağlamıştır. Uluslararası ticareti, ticaret hadlerini değiştirmeye gücünün yeteceği daha az gelişmiş ülkelere yönlendirmek için çaba sarf etmiştir. Nazi Almanya'sının ekonomik diktatörlüğü de İngiltere gibi ekonomik bir krallık kurmanın fırsatlarını aramıştır (Barbieri, 2015: 11).

Hitler, Almanya'nın jeopolitik konumu nedeniyle kronik olarak hammadde kaynağı sıkıntısı yaşadığının ve mutlak otarşinin imkânsızlığının farkındaydı. Diğer ülkeler ile ticarete devam edilmesi gerektiğini de biliyordu. Bu yüzden devlet, kısıtlı olan döviz rezervlerinin etkili bir biçimde kullanılabilmesi için ihracat ve ithalata direkt müdahale etmiştir. Ticaret odalarının görevleri, devlet yönetimindeki yabancı ticaret bürolarını devredilmiştir. Schacht tarafından tasarlanan ve Nisan 1934'te uygulamaya konulan yeni plan, ulusal sosyalist bir ticaret politikası olarak değerlendirilmiştir. Bu planın temel özellikleri karşılıklı imtiyazlardan, döviz kuru kontrollerinden, ithalat kotalarından ve ihracat teşviklerinden oluşmasıdır. İthalat, sadece silahlanma için gerekli olan hammaddelerin satın alınması prensibine dayandırılmıştır (Braun, 1990: 101). Yeni plan ile beraber ticaret, Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'dan, Güney ve Doğu

Avrupa'ya kaymıştır. Buradaki amaç, tarımsal ve endüstriyel hammaddelere mümkün olduğunca yakın olabilmektir (Braun, 1990: 102).

Milliyetçi sosyalist ticaret politikası Mart 1938'de Romanya ile imzalanan antlaşma ile yeni bir aşamaya geçmiştir. Anlaşmanın amacı dünyanın sanayileşmesinde aktif bir rol oynayarak toplam ihracatı arttırmaktır. Antlaşma kapsamındaki beş yıllık plana göre Romanya tarımsal ürünler ve hammaddeler ihraç ederken, Almanya üretim ve işleme için gerekli olan fabrikaları ve makineleri tedarik edecektir (Volkman, 1975: 101). Ancak bu anlaşma uzun soluklu olmamıştır. 1939'da İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile beraber ülkeler arasındaki çatışmalara kısmi veya tam ticaret ambargolarının uygulanması eşlik etmiştir. Savaş koşulları sadece devletlerin değil, özel şirketlerin de uluslararası ticarete girme maliyetlerini artırarak uluslararası ticaret akışlarının dünya çapında azalmasına neden olmuştur (Glick ve Taylor, 2005: 2).

2.4.3. Japon İmparatorluğu'nun Korumacılık Politikaları

İki dünya savaşı arasındaki dönemde en sert korumacılık politikalarını izleyen ticaret bloklarından birisi de Japon İmparatorluğu olmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında uygulanan gümrük vergilerinin sayısını savaştan sonra artırılmaya başlanmış, 1926'da üreticilerini dış rekabetten daha fazla korunması için temel bir tarife düzenlemesi yapılmışlardır (Chase, 2005: 55). 1926'da yapılan genel tarife düzenlemesi Japonya'nın tarife sisteminin sanayi korumacılığına yoğunlaştığını göstermektedir. Japonya Başbakanı Osachi Hamugachi, tarife uygulamalarındaki genel kriterleri aşağıdaki şekilde açıklamıştır (Ministry of Finance, 1963: 46):

- Sanayi üretimi için gerekli olan ancak yurt içinde üretilmeyen ya da küçük miktarlarda üretilen hammaddeler gümrük vergilerinden muaf olmalı ya da düşük oranda vergilere tâbi olmalıdır.
- Henüz tam olarak kalkınmamış, ancak kalkınma ihtimali olan sektörlerle yabancı sektörler ile rekabet edebilmeleri için yeterli koruma sağlanmalıdır.
- Tam olarak kalkınmış ve yabancı ürünlerle rekabet edebilen sektörlerde tarifeler düşürülmeli veya mevcut seviyede bırakılmalıdır.

- Günlük ihtiyaç malzemeleri tarifelerden muaf olmalı veya mümkün olan en düşük seviyede tutulmalıdır.
- Lüks tketicilernn yurt içinde tüketiminin caydırılması için mümkün olan en yüksek tarifeler uygulanmalıdır.

Japonya'nın uyguladığı tarifeler için sunduğu sebepler değerlendirildiğinde, bu sebeplerin merkantilist prensiplerle neredeyse birebir aynı olduğunu görülmektedir. Hammadde ithalatına izin verilmesi, bebek endüstrilerin korunması için tarifelerin yükseltilmesi, lüks tüketimin caydırılmaya çalışılması, 17. ve 18. yüzyıllarda merkantilizm doktrinini savunan düşünürlerin argümanlarından hiçbir farkı bulunmamaktadır. 1926'da yapılan tarife düzenlemesinin kapsamı, ilerleyen yıllarda daha da genişletilmiştir. 1927'de şeker ve nişastaya, 1929'da keresteye, 1931'de yapay ipeğe, 1932'de ise pik demire ve diğer ağır sanayi ürünlerine ilave gümrük vergileri getirilmiştir (Yamazawa, 1990: 146).

Japonya sadece tarifeler değil, birçok farklı tarife dışı korumacılık önlemleri de uygulamıştır. 1921'de çıkan Pirinç Yasası ile hükümete tahıl arzının kontrol edilebilmesi için piyasaya müdahale edebilme yetkisi verilmiştir. Bu sisteme 1924'te sentetik boyarmadde ithalatı da eklenmiştir. Ocak 1937'de döviz kuru kontrolü ile yeni dengeleme politikalarına başvurulmuş, şirketlere performanslarına dayalı olarak ticaret sertifikaları verilmiştir (Yamazawa, 1990: 156). Taşımacılık ve iletişim firmaları ile tarım sektörü devlet sübvansiyonları ile desteklenmiştir (Yamazawa, 1990: 157). Yine 1920'li yıllarda ihracatın özendirilmesi için çeşitli faaliyetlerde bulunulmuştur. İpek, pamuk, tekstil ürünleri ve sentetik ipek gibi geleneksel Japon ihracat ürünleri için kalite kontrol sistemleri kurulmuştur. İlave olarak bu malların ihracatının arttırılması için Latin Amerika, Orta Doğu ve Avustralya gibi pazarlara girilmesi teşvik edilmiş, bu doğrultuda, ihracat senetlerine devlet güvencesi verilmiştir (Yamazawa, 1990: 159).

2.4.4. SSCB'nin Korumacılık Politikaları

1917 Ekim Devrimi ile iktidarın Vladimir Lenin nderliğinde Bolşeviklere geçmesi ile beraber başlayan iç savaş zafer ile sonuçlanmış ve 30 Aralık 1922'de Rusya Federatif SSC'nin, Beyaz Rusya SSC, Ukrayna SSC, Orta Asya ve Kafkas

Cumhuriyetleri ile birleşmesi ile beraber Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) resmen kurulmuştur. Sovyetler Birliği'nin uyguladığı uluslararası ticarete politikalarının arka planı oldukça açıktır. SSCB, iktisadi bakımdan kendi kendine yeterlilik politikaları izlemiştir. Gerekli ithalatı yapabilmek için lazım olan döviz elde edebilme amacı ile ihracat yapmış ve uluslararası ticaretini otarşiyi sağlayacak şekilde organize etmiştir. İthalatı sosyalist devletin sahibi olduğu makinelerin verimliliğini ve üretkenliğini arttırmak için yaparken, ihraç ettiği mallar ise genelde hammadde ve gıdalar olmuştur (Armstrong, 1948: 368).

Sovyetler tarzı ekonomi sistemi, sosyalist modelin merkezi planlama sistemine dayalı olsa da, yapılan uygulamalar yeni merkantilist toplum modelleri ile büyük benzerlikler göstermiştir. Sovyetler Birliği ekonomisinin yeni merkantilizm kapsamında değerlendirilebilecek uygulamaları aşağıdaki şekilde özetlenebilmektedir (Anderson ve Boettke, 1997: 41):

- Devlet, bir otokrat tarafından yönetilmekteydi.
- Otokratik devlet ekonomiye geniş bir şekilde müdahale etmekle beraber tekel ve kartel anlaşmalarını desteklemekteydi.
- Tekel pozisyonları ve rekabetçi piyasa kısıtlamaları, otokrat tarafından geliri artırma aracı olarak görülerek satılmaktaydı.
- Otokrat, imtiyaz verdiği tekellerin birbirleri ile işbirliği yaparak rekabetçi davranmalarına engel olmak ve bu tekellerin hareketlerini izlemek, aynı zamanda da piyasaya dışarıdan girişi caydırmak için tasarlanmış olan engelleri tatbik etmek için bu konuda uzmanlaşmış bir bürokrat ekibi ile çalışmaktaydı.

Açık bir şekilde anlaşılabilceği üzere, Sovyetler Birliği topluma hizmet edecek sosyalist politikalar yerine, yeni merkantilist sistemin güçlü bir yönetime sahip olmak için uyguladığı politikaları benimsemiştir. Birliğin idari komuta yönetimi denge mantığı üzerine kurulmuştur. Planların hedefi hem tarımsal hem de sanayi ürünlerinin arz ve talep dengesini sağlamaktır. Devlerin rolü göz önünde bulundurulduğunda Sovyet politikasının merkantilizm ile benzer olduğu görülmektedir (Gregory ve Sailors, 2003: 202). Asher Isaacs (1948) merkantilizmi, ekonomik araçların kullanılması aracılığı ile güçlü politik devletler inşa etmeyi ve ekonomik otarşiyi sağlamayı hedefleyen fikirler

ve uygulamalar bütünü olarak tanımlamıştır. Sovyetler Birliği'nin idari komuta yöntemi de bu doğrultuda faaliyet göstermiştir.

İdari komuta sistemi ile yönetilen Sovyetler Birliği'nde ihracat, ithalat ve döviz yükümlülükleri, uluslararası ticaret tekelinin yönetsel aksiyonları ile dengelenmiştir. Alıcı ve satıcıların piyasaya direkt olarak katılmaları yasaklanmıştır. SSCB'de kredi verilmesine aracılık edebilecek bir finansal sistemi olmadığı için toplam ithalat değeri, toplam ihracat değeri ile sınırlı kalmıştır. Uluslararası Ticaret Bakanlığı ülkelerle karşılıklı ticaret anlaşmalar imzalamıştır. Bu ortamda ticaret akımları ve sermaye oluşumları, döviz kurları, tarifeler ve tarife dışı önlemler gibi dış faktörlerden etkilenmemişlerdir. Sovyetler'in ihracat kazançlarını, özellikle tahılların, kerestenin, metallerin ve ihracatına izin verilen diğer ürünlerin fiziksel miktarları belirlemiştir. Tüm yurt içi işlemler, devlet tarafından belirlenen yerel fiyatlar üzerinden yapılmıştır. Dünya piyasasında yapılan işlemlerden elde edilen kazançlar ise direkt olarak devlet bütçesine tevdi edilmiştir (Gregory ve Sailors, 2003: 203).

2.5. Uluslararası Ticarete Serbestleşme: 1945 – 1973 Dönemi

2.5.1. 1945 – 1973 Döneminin İktisadi Yapısına Genel Bakış

1930'lardaki küresel ekonomik koşullar, İkinci Dünya Savaşı'nı tetikleyen en önemli faktörleri oluşturmuştur. Özellikle Büyük Buhran'ın etkisi ile bozulan ekonomik şartların Weimar Cumhuriyeti'nin yıkılması ile sonuçlanması küçük bir grup olarak politik hayatına başlayan Nazilerin, ülkenin en büyük partisi haline gelmelerinin önünü açmıştır. Ülkeler, zaten kötü durumda olan ekonomik koşullarının daha da bozulmasını engellemek adına iç piyasalarını dış rekabetten korumaya çalışmışlar, bundan dolayı sert korumacılık önlemlerine başvurmuşlardır. Artan korumacılık önlemleri ile beraber uluslararası ticaret hacmi azalmış ve özellikle hammadde tedariki konusunda problemler yaşanmıştır. Sonuç olarak 1 Eylül 1939'da Almanya'nın Polonya'yı işgal etmesi ile İkinci Dünya Savaşı başlamış, 15 Ağustos 1945'te Japonya'nın teslim olması ve 2 Ekim 1945'te teslim olduğuna dair belgeleri imzalaması ile sona ermiştir (Beever, 2012: 776). İkinci Dünya Savaşı öncesindeki dönemde ekonomik milliyetçilik politikalarının artmasının iki temel nedeni olduğunu söylemek mümkündür. Bunlardan birincisi, 1919-

1920 yıllarında imzalanan barış antlaşmalarında Almanya'ya çok yüksek miktarda savaş borcu ve tazminatı yüklenmesidir. Bu durum, Nazilerin ve Ulusal Sosyalizm'in yükselişindeki en büyük nedenlerden birisi olmuştur. Diğer bir sebep de piyasa odaklı ekonomilerin 1930'lu yıllardan itibaren deflasyonist politikalara yoğunlaşmasıdır. Bu politikaları tetikleyen temel nedenler ise İngiltere'nin 19. yüzyılda sahip olduğu hegemon gücünün tamamen zayıflaması ve 1929'daki Büyük Buhran'dan dolayı ABD Federal Rezerv sisteminin komple çökmesidir (Corbridge, 1994: 1832-1833).

İkinci Dünya Savaşı'nın çıkmasına neden olacak koşullara zemin oluşturduğu için 1945 sonrası dönemde korumacılık, dünya ekonomisinin dengeli işleyişini ve refahını tehdit eden bir politika olarak değerlendirilmiştir. Korumacılığın artması ile beraber ticaret ve ekonomik büyüme oranlarının önemli oranda düşeceği, bunun da tekrar iki dünya savaşı arasındaki dönemde olduğu gibi tarife ve misilleme savaşlarına yol açacağı öngörülmüştür (Thompson ve Reuveny, 1998: 421). Bundan dolayı İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllar, ülkelerin iki taraflı anlaşmalar ile birbirlerini destekleyip, diğer ülkeleri korumacılık duvarları ile yaptıkları uluslararası ticaretin dışında tuttıkları çift taraflı sistemi yerine, çok taraflı sistemin desteklendiği yıllar olmuştur. Çok taraflılık, kısaca üç ya da daha fazla ülkenin belirli prensipler çerçevesinde ilişkilerini düzenlemesi olarak özetlenebilir (Ruggie, 1992: 568). Çok taraflı ekonomik bağlılığın desteklenmesi sayesinde küresel ölçekte eşi görülmemiş ekonomik büyüme sağlanmıştır. 1950-1973 arasında küresel GSYİH yıllık ortalama %5 oranında büyümüştür. 1973-1974 ve 1979-1980 döneminde petrol fiyatlarının yükselmesi ayrıca Latin Amerika ve Afrika'daki borç krizleri resesyona yol açmıştır. Bunların sonucunda 1973'ten itibaren büyüme hızı yavaşlamıştır ancak yine de yıllık ortalama %3 oranında büyüme devam etmiştir. Bu oran dahi, 1945 öncesindeki tüm dönemlerden daha yüksektir. Dahası, uluslararası ticaret dünyadaki toplam üretim miktarından daha hızlı büyümüştür. 1950-1973 döneminde küresel ihracat yıllık %8 ortalama ile büyürken ondan sonraki 25 yıl boyunca ortalama yıllık %5'lik bir büyüme oranı yakalanmıştır (Maddison, 2006: 262). Uluslararası hale gelen sektörler birçok ülkede giderek daha fazla önem kazanmıştır. Bundan dolayı ticaret politikaları bağlamında yurt içi politik çıkarların dengelenmesi de dikkat çeken bir konu haline gelmiştir (Ravenhill, 2017: 16).

1930'lu ve 1940'lı yıllardaki kargaşa ve savaş ortamından Batılı güçlerin temel olarak beş ders çıkardıklarını söylemek mümkündür. İkinci Dünya Savaşı sonrasını izleyen yıllarda uygulanan ekonomi politikalarını şekillendiren bu dersler aşağıdaki şekilde sıralanabilirler (O'Brien & Williams, 2016: 87):

- Uluslararası finansal karışıklık Almanya'da faşizmin yükselişini kolaylaştırmış ve finansal sistemin çökmesine neden olmuştur. Uluslararası parasal sistemin dengesini korumak ve likidite akışını sağlamak için bir mekanizmaya ihtiyaç vardır. Bu görüş Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası gibi kuruluşların ve Marshall Planı'nın oluşturulmasının önünü açmıştır.
- Rekabetçi bölgelere ayrılmış ekonomik bir sistemin tehlikeli olduğu kanıtlanmıştır. Ülkeler arasındaki ticaretin serbestleşmesi için çaba sarf edilmesi gerekmektedir. Uluslararası bir ticaret organizasyonunu oluşturmanın başarısız olmasından sonra buna karşılık olarak GATT şeklinde çok taraflı bir ticaret sistemi kurulmuştur.
- Kitlelerin ve işçilerin gücü kontrol altında tutulmalıdır. Solcu siyasi güçler, destekçilerinin endişelerini göz önüne alınarak uygulanacak politikalar ile köreltilebilir. Bu politikaların kaynağı gelirin nüfusun geniş bir kısmına yeniden dağılımını sağlamayı amaçlayan Keynesçi devlettedir.
- Yapılan ekonomik anlaşmaların, güçlü güvenlik anlaşmalarına dayanmaları gerekmektedir. Devletler, sonraki bir zamanda meydana gelebilecek büyük savaşlara engel olabilmek için küçük savaşlara girmeye hazırlıklı olmalıdır. Bundan dolayı, 1945 sonrası dönemde Soğuk Savaşın ortaya çıkması, NATO gibi bir dizi askeri ittifakların oluşturulması ve süper güçler arasında herhangi bir savaşın ortaya çıkmasına engel olmak için nükleer silahlara güven gibi unsurlar ortaya çıkmıştır.
- Yukarıdaki 4 maddenin uygulanması ancak ABD'nin 1920'li ve 1930'lu yıllarda olduğundan daha aktif bir uluslararası rol oynaması ile mümkün olmuştur. İki savaş arası dönemden farklı olarak uygulanacak politikalar üzerine yapılan tartışmaları küreselciler kazanmış sonrasındaki süreçlerde ABD, uluslararası güç bağlamında Batı Bloğu'nun lideri haline gelmiştir. Bundan dolayı 20. yüzyılın ortasından günümüze kadar olan dönem ABD çağı olarak adlandırılmıştır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönem, nitelik olarak diğer dönemlerin tümünden farklı olmuştur. Bu dönemi ABD şekillendirildiği için, izlenen politikalar da büyük ölçüde ABD'nin çıkarlarını yansıtmaktadırlar. Yeni dönemin temel özellikleri liberalizm, yasallık ve çok yanlılık olmuştur (O'Brien ve Williams, 2016: 88). Devletler özellikle tam istihdamı sağlamayı ve korumayı prensip edinmiş, bunun için de yurt içi ekonomilerini koruma ile uluslararası ticarete ve yatırıma açılma arasında bir uyum sağlama çabasına girmiştir. Bu bağlamda söz konusu devletlerin gerektiği takdirde geçici olarak iç ekonomik hedeflerini tehdit eden uluslararası anlaşmalardan çekilmeleri uygun görülmüştür. Dahası, ülkelerin yurt içindeki ekonomik hedeflerini yakalamaya yönelik prensiplerine öncelik vermelerinin meşruluğu, diğer ülkeler tarafından da kabul edilmiştir. Yapılacak ekonomik işbirliklerinin temelini ise politik pazarlıklar oluşturmuştur. Sanayi sektörü hızla serbestleşirken tarım sektörünün uzun yıllar korunmaya devam edilmesinin sebebi de budur. Çünkü tarımsal ürün ticaretinin serbestleştirilmesine yönelik yapılan anlaşmaların yurt içindeki politik riskleri oldukça fazlayken, diğer sektörlerdeki serbestleşme hamlelerinin politik riskleri çok daha azdır (Ravenhill, 2017: 15). John Ruggie (1992) tarafından Keynesçi prensiplere dayalı bu dönem, "gömülü liberalizm" olarak tanımlanmıştır (O'Brien & Williams, 2016: 88).

İktisadi doktrin açısından değerlendirildiğinde 1945-1973 dönemindeki ekonomiye yaklaşım neoklasik sentez olarak adlandırılmaktadır. Bu tanım ilk olarak Paul Samuelson tarafından dile getirilmiştir. Samuelson bu durumu şu şekilde ifade etmiştir: *"Son yıllarda Amerikalı iktisatçıların 90%'ı Keynesçi veya Anti-Keynesçi olmayı bıraktılar. Bunun yerine klasik iktisatta ve modern teorilerde gelirin belirlenmesini sağlayan neler varsa onları sentezleme doğrultusunda çalışmalar yaptılar"* (Samuelson, 1955: 212). Eski neoklasik doktrinden farklı olarak yeni sentezde serbest ticaret altında tam istihdamın sağlanması beklentisine girilmemiştir, ancak para ve maliye politikalarının uygun kullanımının eski klasik gerçekleri tekrar geçerli hale getireceğine inanılmıştır (Blanchard, 1991: 504). Neoklasik sentez üç temel prensibe dayanmaktadır. İlki, makroekonomik politika tavsiyesi talebi, ikincisi kısa dönemli fiyat yapışkanlığının ekonomik dalgalanmaların temel nedeni olduğu inancı, üçüncüsü ise makroekonomik davranış modellerini genelde mikroekonomide kullanılan optimizasyon yaklaşımı ile açıklama çabasıdır (Goodfriend ve King, 1997: 231).

Neoklasik sentez ile tanımlanan 1945-1973 dönemi kapitalizmin altın çağı olarak adlandırılmaktadır. Bu dönemde uluslararası kurumlar ve antlaşmalar sayesinde yeni merkantilist politikalardan oldukça uzaklaşmış ve liberalizm yanlısı politikalar uygulanmıştır. Söz konusu dönemdeki hızlı büyümenin en temel nedeni genel kanıya göre, geçmiş dönemlerde mamul mallara olan ancak savaş şartlarından dolayı bastırılan tüketici talebidir. Bastırılmış talebin özgür hale gelmesi uluslararası ticareti uyarmış, bunun sayesinde de toplam çıktı artmıştır. Lamfalussy (1963), büyüyen ihracatın yurt içindeki yatırımları hızlandırdığını, verimlikle beraber çıktıyı artırdığını, ekonomileri uluslararası piyasalarda daha rekabetçi bir hale getirdiğini ve yurt dışı satışlarda daha çok artışa yol açtığını ifade etmiştir. Eichengreen (1996) ise liberalleşmeye bağlılığın güvence altına alınmasının dış talepte artışa neden olduğu ifade etmiştir. Böylece yatırımlar daha kârlı hale gelmiş ve yüksek yatırım - yüksek verimlilik - düşük maliyet denkleminin oluşturulması kolaylaşmıştır. Bu durum 1950'li ve 1960'lı yıllarda Batı ekonomilerinin temelini oluşturmuştur.

Kapitalizmin altın çağı, özellikle Batı Avrupa ülkelerine önemli faydalar sağlamıştır. Reel GSYİH bir önceki dönem ile karşılaştırıldığında iki kat daha hızlı büyümüştür (Eichengreen, 1996: 38). Bu büyümenin en temel açıklaması ise yakınsama hipotezidir. Bu hipotezde ABD lider ülke, diğer ülkeler ise yakınsama fırsatına sahip takipçi ülkeler olarak ele alınmaktadır. Yakınsama hipotezinin temel düşüncesine göre söz konusu durum ülkelerin sermaye stoklarındaki şekillenmiş teknoloji seviyesi ile alakalıdır. Lider ülkedeki şekillenmiş teknolojinin, yatırım zamanında sınırda olduğu varsayılmaktadır. Sermayenin teknolojik yaşı ile kronolojik yaşı aynıdır. Takipçi ülkelerde ise verimlilik seviyesi düşüktür ve sermaye stokunun teknolojik yaşı, kronolojik yaşına göre daha fazladır. Stok, yaşına göre dahi eskidir. Lider ülke eski stokunu elden çıkarıp yenilediğinde bunun getirdiği verimlilik artışı, eski sermayenin kurulduğu ve yenilediği dönemdeki bilgi birikimi ile sınırlı olacaktır. Ancak, geride olan ülkeler, daha fazla sıçrama yapma potansiyeline sahiptir. Yeni sermayenin bilgi sınırı vardır ancak yerine geçtiği sermaye teknolojik olarak eskidir. Bundan dolayı, teknoloji büyüdükçe lider ve takipçi ülke arasındaki verimlilik farkı da büyür. Diğer değişkenler sabitken takipçi ülkenin verimlilik büyüme potansiyeli ne kadar yüksekse, bu ülkenin büyüme hızının o kadar büyük olması beklenmektedir. Takipçiler başlangıçta ne kadar gerideyse o kadar hızlı yakınsama eğilimine sahiptirler (Abramovitz, 1986:

385-386). Batı Avrupa'daki hızlı büyümenin altında, ABD ile arasında olan teknoloji farkının olduğunu öne süren bu hipotez birçok iktisatçı tarafından kabul edilmiştir. Uluslararası ticaretin liberalleşmesi, sermaye akışları, iç piyasalardaki kurumsallaşma, beşeri sermayeye yapılan yatırımların artışı ile beraber ABD'nin yönetim metotlarına uyum sağlanması, takipçi ülkelerin koşullarını teknolojik yakınsama için daha uygun bir hale getirmiştir (Vonyo: 2008: 222).

Kapitalizmin altın çağının öncüsünün ABD olmasındaki en büyük neden Büyük Buhran'dan sonra izlenen politikalar olmuştur. Bu dönemden sonra ABD, küllerinden yeniden doğmuştur. Savaş sonrası yenilenmenin adımları bu politikalar sayesinde atılmıştır. Büyük Buhran'dan dolayı ülkede yoğun bir rekabet dalgası başlamış, firmaların birçoğu bu rekabete dâhil olabilmek için eski model fabrikalarını ve üretim araçlarını yenilemiştir. 1939'a gelindiğinde ABD firmaları 1933'te sahip oldukları üretim araçlarının yarısından fazlasını yenilemiş hale gelmiştir (Staehele, 1955: 127). Söz konusu dönemde miktar az olmasına rağmen, yapılan yatırımların neredeyse tamamı ekipmanların modernleştirilmesine yönelik olmuştur. Savaş esnasında da işletmeler bünyelerine modern ekipmanlar eklemeye devam etmiş, modernleşme çalışmaları ile ABD, tüm dünyanın gıpta ettiği yüksek verimliliğe sahip bir sermayeye sahip olmuştur. Savaş sonrasında ABD, savaştan önce elde ettiği çıktı miktarının aynısını 15% daha az sermaye ve 19% daha az emek kullanarak elde edebilecek kapasiteye gelmiştir (Staehele, 1955: 133). Avrupa, ekonomik olarak çökmüş bir vaziyette iken ABD'nin dünya ekonomisinin hegemon gücü haline gelerek lider ülke rolünü oynamasının temelinde bu modernleştirme politikaları yatmaktadır.

1971'de Bretton Woods sisteminin çöküşünün başlaması altın çağın sonuna yaklaşıldığının bir işaretçisi olmuştur. Bu dönemin sonunda ılımlı ve başarılı kalkınma politikaları ortadan kalkmaya başlamış, finansal piyasaların deregülasyonu finansal istikrarsızlıkların tekrar önünü açmıştır (Pereira, 2020: 8). Bu çağın bitişinin temelinde ise iki ana faktör söz konusudur. Bunlardan ilki tam istihdam ve kârlılık baskılarının neden olduğu içsel problemlerdir. Problem, üretim sistemi ile emek ve sermaye arasındaki temel koordinasyon sorunundan ortaya çıkmıştır. Diğer problem ise uluslararası taraftadır. Enerji şokları nedeniyle kârlılıkların azalması ve ABD hegemonyasının gücünü kaybetmesi, bununla beraber ABD'nin hegemon gücü ve

göreceli genişleyici talep yönetim politikaları arasındaki çelişkiyi baskılayan uluslararası anlaşmalardan feragat edilmesi söz konusu çağın bitmesine neden olan uluslararası nedendir (Marglin, 1988: 22). Sonuç olarak altın çağ uzadıkça verimlilik ve büyüme oranları ciddi düşüşler yaşamaya başlamış, maaşlar durağanlaşmış ve kârlılıklar azalmıştır başlamıştır (Perelman, 2007: 29). Söz konusu unsurlar serbest ticaretin en üst noktaya ulaştığı bu dönemin sonra ermesine ve korumacılık politikalarına yeniden dönülmesine neden olmuştur.

2.5.2. Uluslararası Kurumlar ve Ticaretin Serbestleşmesi

İki dünya savaşı arasında geçen yaklaşık 20 yıllık süreçte, Batı ülkelerinde sıklıkla meydana gelen ekonomik istikrarsızlıklardan yola çıkılarak, İkinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası ticaret ilişkilerinin düzenlenmesi gerektiği net bir şekilde görülmüştür. Birinci Dünya Savaşı'nı takip eden dönemde ülkeler arasındaki ekonomik ilişkileri düzenleyecek gerekli kurumsal mekanizmaların olmaması ticaret engellerinin azaltılmasına engel teşkil etmekle kalmamış, aynı zamanda mevcut tarifelerin ve tarife dışı bariyerlerin hızlı bir şekilde artışı ile sonuçlanmıştır. Avrupa ülkelerinin ticaret politikalarındaki zayıflıkları bilindiği için, Milletler Cemiyeti sözleşmesine ticaret koşullarında eşitlik ile alakalı maddeleri eklemek istenmiş, ancak reddedilmiştir. 1927'de yapılan Dünya Ekonomi Konferansı'nda da yöneticilere ithalat kotaları, lisans yükümlülükleri ve kur kontrolleri gibi savaş dönemi ticaret politikalarından vazgeçmeleri teklif edilmiş ve bu teklif de kabul edilmemiştir. Buna rağmen İkinci Dünya Savaşı sırasında, hem İngiltere, hem de ABD, savaş sonrası küresel ekonominin tüm ticari engellerin kaldırılmasına ve ayrımcı tarife ayrıcalıklarının sınırlandırılmasına dayalı olması gerektiğini öngörmüştür. (Irwin, 1993: 1). Bu öngörüden yola çıkılarak, savaştan sonra uluslararası ticaretin serbestleşmesini sağlayacak kurumların oluşturulmasına ve bu kurumlar aracılığı ile çeşitli antlaşmaların yapılmasının sağlanmasına yönelik kesin adımlar atılmıştır. Uluslararası ticaretin kurumsallaştırılması doğrultusundaki en önemli hamleler, 1944'te gerçekleşen ve parasal sistemin yeniden belirlenmesini sağlayan Bretton Woods Konferansı ve 1947'de ilk toplantısı yapılan GATT'tır. Bu konferans ve anlaşma, dünyada serbest ticaretin devamlılığını sağlayacak kurumların ortaya çıkmasına vesile olarak, özellikle Batı

ülkelerinin 1945-1973 döneminde, uluslararası ticarete dayalı bir şekilde eşi benzeri görülmemiş büyüme rakamlarını elde etmelerine imkân vermiştir.

2.5.2.1. *Bretton Woods Konferansı ve Sistemi*

Çok taraflılık perspektifinde liberalleşmenin en önemli ilk adımlarından birisi resmi adı Birleşmiş Milletler Para ve Finans Konferansı olan Bretton Woods Konferansıdır. Bu konferans 1- 22 Temmuz 1944 arasında ABD'nin New Hampshire eyaletinin Bretton Woods kentinde 44 farklı ülkeden delegelerin katılımı ile yapılmıştır. Toplantının amacı İkinci Dünya Savaşı sonrası uluslararası parasal sistemi düzenlemek için yeni kuralların belirlenmesini sağlamaktır. Bu toplantının sonunca bugün küresel finansal yönetimin merkezini oluşturan Uluslararası Para Fonu – *International Monetary Fund* (IMF) ve Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası – *International Bank for Reconstruction and Development* (IBRD) kurulmuştur. Bu anlaşmalar sayesinde, gömülü liberalizm çerçevesinde yeni müdahaleci ekonomi politikaları ile birlikte çok taraflılığa bağlılığın oluşturulması sağlanmıştır (Helleiner, 2014:1). Bretton Woods konferansı, çok sayıda ülkenin kalıcı uluslararası bir düzen kurmak ve ortak ekonomik problemler ile başa çıkmak için bir araya geldikleri ilk toplantılardan biri olduğu için de büyük bir önem taşımaktadır. Bretton Woods sisteminin başlıca tasarımcıları İngiliz ekonomist John Maynard Keynes ve ABD Hazine Bakanlığı Baş Uluslararası Ekonomisti Harry Dexter White'tır. Keynes, Clearing Union adı altında küresel bir merkez bankası kurulmasını planlamıştı. Bu banka yeni bir uluslararası para birimi düzenleyecek ve uluslararası dengesizlikleri gidermekten sorumlu olacaktı. White'ın planı ise Stabilization Fund adı altında yeni bir parasal kurum kurmaktı. Bu kurum ise yeni bir para birimi düzenlemek yerine 5 milyon ABD Doları karşılığında yerel para birimi ve altından oluşan bir havuz oluşturacaktı (Ghizoni, 2013). Bretton Woods toplantısında kabul edilen plan, White'ın planına benzer olmuş, bunun sonucunda da IMF kurulmuştur.

Bretton Woods sisteminin kurucularının oluşturmak istedikleri parasal sistemin amacı, klasik altın standardının avantajlarını dalgalı döviz kuru sisteminin avantajları ile birleştirmektir. Böylece klasik altın standardının döviz kurlarını dengeleme özelliği

kullanılacak, aynı zamanda dalgalı döviz kuru ile devletlerin tam istihdam hedeflerine ulaşmaları konusunda özgür olmaları sağlanacaktı (Bordo, 1993:4). Buna istinaden Bretton Woods sisteminde ayarlanabilir sabit kur sistemi benimsenmiştir. Ülkeler, para birimlerinin değerlerini çıpa para birimi olarak belirlenen ABD dolarına sabitlemişlerdir. 1 ABD dolarının karşılığı da 1/35 ons altın olarak belirlenmiştir. Tüm para birimleri ABD doları üzerinden dolayı olarak altın değerine sahip olduğu için sabit kur sistemi ile bağlantılı hale gelmişlerdir. Ülkeler, para birimlerinin değerini paritenin 1%'lik sınırı içerisinde tutma sözü vermiştir (Melvin ve Norrbin, 2017: 29). Böylelikle kurlar kısa vadeli siyasi hedefler için değil orta vadede ödemeler dengesini sağlayacak bir politika aracı olarak kullanılacaktır. Buradaki temel amaç, ülkelerin 1930'larda olduğu gibi para birimlerini komşuyu dilendirme politikası aracı olarak kullanmalarına engel olmaktır (Williamson, 1985: 74). 27 Aralık 1945'de kurulan IMF'nin de amacı, ödemeler dengesi açısından dolayı parite değerini korumakta güçlük çeken ülkelere yardımcı olmaktır. IMF, bu sistemin işleyişini takip etmek ve geçici ödemeler dengesi problemleri yaşayan ülkelere kısa vadeli krediler sağlamakla yükümlüdür. Bu kredilerin verilmesi, IMF'nin belirlediği ödemeler dengesi eşitsizliğini düzeltecek yurt içi politikaların uygulanması şartına bağlanmıştır (Melvin ve Norrbin, 2017: 29). Yine Bretton Woods konferansı sonucunda 1944'te kurulan ikinci kurum IBRD'nin görevi Avrupa'nın İkinci Dünya Savaşı sonrasında yeniden yapılanmasını sağlamak olmuştur. IBRD günümüzde alt ve orta gelir seviyesindeki ülkelere kredi ve danışmanlık hizmetleri sağlamaktadır (The World Bank, 2003: 12).

Bretton Woods konferansına katılan ülkeler, konferansta alınan kararları onaylamış ve bu kararlara bağlılık göstermişlerdir. Bunun sonucunda ödemeler dengesi bozukluklarının IMF destekli krediler ile düzeltilebileceği beklentisi ortaya çıkmıştır. Ancak savaşın neden olduğu büyük yıkımı düzeltmek için bu önlemler yeterli olmamıştır. İngiltere, İrlanda ve İskandinav ülkeleri savaş öncesi üretim seviyelerine kolayca ulaşmış olmalarına rağmen, Almanya, İtalya, Yunanistan ve Hollanda gibi ülkeler ise bu konuda başarısız olmuşlardır (Eichengreen v.d., 1992: 18). Henry Truman ve idaresindeki yönetim, ABD'nin refahının ihracat pazarının genişlemesine ve bu genişlemenin de Avrupa'nın ekonomik şartlarının düzelmesine bağlı olduğunun farkındaydı. Dışişleri Bakanı George Marshall ve diğer ABD'li yetkililere göre ise sağlam bir Avrupa ekonomisinin çekirdeğinde zengin bir Almanya olmalıydı

(Eichengreen, vd., 1992: 21). Bununla beraber, Sovyetler Birliği, Doğu Avrupa'yı kontrolü altında tutmaktaydı ve Batı Avrupa ülkeleri, SSCB'nin genişlemeci politikalarına karşı savunmasızdı. Marshall, 5 Haziran 1947'de Harvard Üniversitesi'nde yapmış olduğu konuşmada, Avrupalı devletlerin ekonomilerini yeniden inşa eedebilmeleri için bir plana ihtiyaç olduğunu ve bunun da ABD tarafından desteklenmesi gerektiğini ifade etti. 3 Nisan 1948 tarihinde Başkan Harry Truman, bugün Marshall Planı olarak bilinen Avrupa Kalkınma Programı kanununu imzaladı. Bu planın imzalanmasından sonraki 4 yıllık süreçte toplamda 13.3 milyar ABD doları değerinde yardım yapılmıştır (U.S. National Archives & Records Administration, t.y.). Marshall Planı çerçevesinde kurulan Avrupa Ekonomik İşbirliği Komitesine ilk etapta Avusturya, Belçika, Danimarka, Fransa, Yunanistan, Hollanda, İzlanda, İrlanda, İtalya, Lüksemburg, Norveç, Portekiz, İsveç, İsviçre, Türkiye ve İngiltere katılmıştır. Fransa'nın endişelerine rağmen ABD Dışişleri Bakanlığı, Almanya'yı da yardım planına dâhil etmiştir (Magid, 2012:3). Finlandiya, SSCB'ye yakınlığından dolayı plana katılmayı reddetmiştir. İspanya ise Francisco Franco'nun iktidarda olmasından dolayı bu plana davet edilmemiştir (Prentzas, 2011: 32). Marshall Planı Avrupa'da oldukça etkili olmuştur. Savaş öncesi çıktı seviyesine ulaşılması ve fiyatların dengelenmesi sadece 4 yıl sürmüştür. Bu sürede Batı Avrupa'da toplam çıktı 32%, tarımsal üretim 11% ve sanayi üretimi 40% artış göstermiştir (Magid, 2012: 4). Marshall Planı imzalandığında 30 Haziran 1952'de bitmesi planlamıştır ancak Haziran 1950'de başlayan Kore savaşının neden olduğu politik koşullardan dolayı planlanandan 6 ay önce sona ermiştir. Avrupa İşbirliği Yönetimi, 31 Aralık 1951 itibari ile operasyonlarına tamamen son vermiştir (Prentzas, 2011: 81).

Bretton Woods konferansı 1944'te düzenlenmesine rağmen ayarlanabilir sabit döviz kuru sistemine tam olarak geçiş Aralık 1958'de sağlanmış, 1967'ye kadar da bütün üye ülkeler bu sistemi uygulamıştır. ABD doları alıp satmak sureti ile parite 1%'lik sınırın içinde tutulmuştur (Bordo, 1993: 49). Ancak sistem işlemeye başladığı tarihten itibaren çöküşe doğru ilerlediğine dair tahminler yapılmıştır. Söz konusu çöküşe neden olacağı düşünölen bir takım problem vardır. Bunlardan ilki denkleşme mekanizmasıdır. Klasik altın standardında ödemeler dengesi denkleşmesi, kısa dönemli sermaye akışları desteği ve fiyat altın para akımı mekanizması aracılığı ile otomatik olarak ayarlanır. Bretton Woods sisteminde ise ücret katılığının işsizliğe neden olacağı

endişesi, açık veren ülkelerin deflasyonist düzeltmeler yapmayı ertelemelerine neden olacaktır. Ayrıca, kısa dönemli sermaye hareketlerinin kontrol altında olması otomatik mekanizmanın işlemesine engel teşkil eden başka bir faktördür. Ekonominin açık olduğu basit Keynesyen modele göre de gelir ve tüketimdeki değişimler, otomatik denkleştirme mekanizmasını çalıştıracaktır. Ancak, Bretton Woods sistemine tam uyum için ihtiyari para, maliye ve gelir politikaları ile direkt ticaret kontrollerine ihtiyaç duyulmaktadır. Diğer bir problem ise likiditedir. Bretton Woods sistemi anlaşmasındaki uluslararası rezervler hükmü çeşitli denkleştirme mekanizmalarının kullanımının geciktirilmesine veya bunların kullanımından tamamen kaçınılmasına neden olabilir. Bu sistemdeki likidite probleminin sebebi, mevcut kaynakların çıktığı ve ticareti desteklemeye yeterli olmamasıdır. Diğer bir problem ise güven ile alakalıdır. İki savaş arasındaki dönemde olduğu gibi ABD doları ve altın arasında bir portföy kayması yaşanmıştır. Diğer ülkelerin dolar yükümlülükleri, ABD'nin parasal altın stokuna göre fazlaca yükselmiştir. ABD doları tutan ülkelerin paralarını aynı anda sabit fiyattan altına çevirme ihtimallerinin söz konusu olması, küresel piyasalarda güvensizliğe neden olmuştur (Bordo, 1993: 50 – 51). Gerçekte de, ekonomik büyümenin sağlanması için gereken rezerv artışı ile ABD dolarına karşılık gelen altın miktarının artışı birbirlerine ayak uyduramamıştır. 1956'da altın, uluslararası rezervlerin 2/3'ünü oluştururken, 1973'e gelindiğinde toplam rezervlerin içindeki altın miktarı 25%'ten daha düşük olmuştur (Foreman-Pack, 1983: 334).

Bretton Woods sisteminin tasarımındaki hata konusunda en net tanımlama 1960'ta Belçikalı ekonomist Robert Triffin tarafından yapılmıştır. Triffin Paradoksu olarak adlandırılan bu durum şu şekilde açıklanabilir: Bretton Woods sisteminin arkasında iki temel fikir bulunmaktadır. Bunlar, ABD'nin doların değerini altın karşısında sabit tutarak enflasyona karşı koruma sağlaması ve daha fazla para basarak dünyanın geri kalanına likidite sağlamasıdır. Ancak, ABD'nin ekonomilerini yeniden inşa etmeleri için yardım ettiği ülkeler, bir zaman sonra kalkınarak rakip haline gelmiştir. Bu yüzden ödemeler dengesi açığı verilmeye başlanmıştır. Eğer ABD ödemeler dengesi açığı vermezse de uluslararası sistem, en önemli rezerv para kaynağını yitirecektir. Likidite kıtlığının yaşanması, daraltıcı para politikası etkisi yaparak arz ve talep arasında dengesizliğe neden olacaktır. Eğer ödemeler dengesi açığı vermeye devam edip, ekonomik büyümeyi desteklemek için piyasaya para sürmeye

devam ederse ve ABD doları bolluğu meydana gelirse, bu durum ABD dolarının değerine olan güvenin sarsılmasına neden olacaktır. Güvenilmeyen bir para biriminin, rezerv para birimi olarak kabul edilmesi mümkün değildir. Bu da sabit döviz kuru sisteminin bozulmasına ve istikrarsızlığa neden olur (Triffin, 1960). Triffin'e göre bu sorunun çözümü yeni rezerv para birimlerinin oluşturulmasıdır. Bu para birimleri altına veya başka para birimlerine bağlı olmayacak, ancak dünyanın toplam likiditesini artıracaktır. Bu şekilde yeni rezerv para birimlerinin ortaya çıkması, ABD'nin ödemeler dengesi açıklarını azalmasını sağlayacak, bu sırada da küresel ekonomik genişleme devam edecektir.

Bretton Woods sistemindeki diğer bir aksaklık ise Gresham Kanunu ile açıklanabilir. Gresham Kanunu'nun çalışması için gerekli iki koşul, iki farklı para birimi arasında sabit bir fiyat belirlenmesi ve tarafların bu fiyatlar üzerinden işlem yapma hususunda mutabık olmalarıdır. Piyasada daha fazla miktarda olan paranın fiyatı ucuzlayacağı için değer kaybeder ve ekonomik araçlar bu parayı resmi değeri olan sabit ve yüksek fiyattan satın, piyasada az ve değeri yüksek olan parayı daha ucuza elde ederler. Bu da miktarı az olan paranın piyasadaki yavaş yavaş kaybolmasına neden olur. Bretton Woods sisteminde de bu durum ABD doları ve altın arasında sabit bir fiyat olduğu için ortaya çıkmıştır. 1959'da 16 milyar olan ABD doları rezervi 1969'da 33 milyara çıkarken aynı dönemde altın rezervi yıllık sadece 1 milyar dolar artmıştır. Dolar miktarındaki artış ABD'de 40%'lık bir enflasyona neden olmuş, ancak altının dolar fiyatı 35 ons olarak sabit kalmıştır. Altın, kıt para haline gelmiştir. Piyasada dolaşımda olan ve bankalardaki altının yerini dolar almış, 1968'de altın-döviz standardı fiilen sadece ABD doları standardı haline gelmiş ve Bretton Woods sisteminin çöküşünde Gresham Kanunu önemli bir rol oynamıştır (Ertürk, 2016: 344).

1971'in başından itibaren ABD doları piyasası üzerinde çeşitli spekülasyon hamleleri başlamıştır. 15 Ağustos 1971'de ABD Başkanı Richard Nixon resmi olarak ABD dolarının altına çevrilebilirliğini askıya alarak Bretton Woods sisteminin tam olarak çöküşünü başlatmıştır. Aynı yılın Aralık ayında Belçika, Kanada, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya, Hollanda, İsveç, İngiltere ve ABD, Smithsonian Anlaşmasını imzalamışlardır. Bu anlaşmaya istinaden Avrupa para birimleri tekrar düzenlenmiş, yeni bir döviz kuru sepeti ABD dolarına sabitlenmiş ve ABD doları altına göre 8% devalüe

edilmiştir. Avrupa para birimlerinin ABD doları karşısında dalgalanma sınırı 1%'den 2.25%'e genişletilmiştir (CVCE, 2016:2). 1973'e gelindiğinde piyasaların korumacılık politikalarına yöneliminden ve uluslararası parasal sistemdeki reform eksikliğinden dolayı artan endişeler, Smithsonian Anlaşmasına olan güvenin de hızla azalmasına neden olmuştur. 12 Şubat 1973'te Avrupa ve Japonya piyasaları kapandıktan sonra ABD'nin doları 10% devalüe etmiş ve bir ons altının fiyatı 42 ABD dolarına çıkmıştır. Bunun üzerine Japonya geçici olarak serbest döviz kuru sistemine geçmiştir. 10 Mart 1973'te Almanya, Fransa, Belçika, Hollanda ve Danimarka kendi aralarında 2¼ bandında sabit döviz kuru sistemini devam ettirme kararı alırlarken para birimlerini ABD dolarına karşı serbest dalgalanmaya bırakmışlardır. Norveç ve İsviçre de ortak dalgalanmaya dâhil olmuş, İtalya, İsviçre ve İngiltere de Japonya gibi tamamen serbest döviz kuru sistemine geçmişlerdir (Bordo, Humpage ve Schwartz, 2011: 63). İlerleyen günlerde Avrupa ülkelerinin ayarlanabilir sabit kur sistemini tamamen terk etmeleriyle 1973'te Bretton Woods sistemi resmi olarak komple sona ermiştir.

2.5.2.2. Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması

İki dünya savaşı arasındaki dönemin Büyük Buhran'dan sonraki bölümünde artan korumacılık, ticari ayrımcılık ve çok taraflı anlaşmaların bozulması ile beraber dış ticaret rakamları oldukça düşmüştür. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde ise, 19. yüzyılda olduğu gibi uluslararası ticaretin sistemsiz bir şekilde yeniden başlaması mümkün görünmemekteydi. 1940'ların başında ABD ve İngiltere, savaş sonrası yapılacak ve ticaret bariyerlerini düşürüp ayrımcı tarife imtiyazlarını sınırlandıracak ticaret politikalarını uygulamak için gerekli uluslararası anlaşmalara yönelik zemini hazırlamaya başlamıştır (Irwin, 1995: 324). Uluslararası parasal sistemin yeniden yapılandırılması için Bretton Woods sisteminin düzenlendiği gibi, uluslararası ticaret sisteminin yeniden yapılandırılması için de çeşitli çalışmalar yapılmaya başlanmıştır.

İkinci Dünya Savaşı öncesindeki korumacılık dönemine dönülmemesi için 1945'te ABD Dışişleri Bakanlığı'nın yapmaya başladığı çalışmalar, 1946'da 56 ülkenin katılımıyla, Havana Şartı – *Havana Charter* ile sonuçlanmıştır. Havana Şartı kapsamında, 1948'e kadar Uluslararası Ticaret Örgütü'nün – *International Trade*

Organization (ITO) kurulması planlanmıştır. (Irwin, 1993: 5). Ancak, Havana Şartı'nın onay sürecinin ABD'deki yurt içi çekişmelerden dolayı yavaş bir şekilde ilerlemesi, ITO'nun henüz kurulmadan çökeceğinin bir işaretçisi olmuştur. Süreç uzadığı için de antlaşma henüz onaylanmadan, ülkeler kendi aralarında tarifeleri düşürmek için uzlaşmaya başlamışlardır. 30 Ekim 1947'de ise Cenevre'de Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması imzalanmıştır. ITO'nun şekillenmesi sürecinde, GATT'ın ITO'nun içine dâhil olacağı tahmin edilmiştir. Ancak Havana Şartı ABD'deki ne korumacılık ne de serbest ticaret politikaları destekçilerini tatmin etmiştir. Korumacılık destekçileri ITO'nun düşük maliyetli ithalatın önünü açıp ABD'nin ticaret politikasına zarar vereceğinden çekinirken, serbest ticaret destekçileri ise anlaşmanın cayma şartlarının ve muafiyetlerinin liberalleşmeyi engelleyeceğine inanmışlardır. Bundan dolayı ABD kongresi Havana Şartı'nı ve dolayısıyla ITO'nun kuruluşunu hiçbir zaman onaylamamış, GATT ise hükmen küresel ticaret organizasyonu haline gelmiştir (Cohn, 2016: 277). Tarife uzlaşmalarını ilk tamamlayan ülkeler Avustralya, Belçika, Brezilya, Burma, Kanada, Seylan, Şili, Çin, Küba, Çekoslovakya, Fransa, Hindistan, Lübnan, Lüksemburg, Hollanda, Yeni Zelanda, Norveç, Pakistan, Güney Rodezya, Suriye, Güney Afrika Birliği, İngiltere ve ABD'dir. Türkiye bu anlaşmaya 1951'te dâhil olmuştur (Wilkinson ve Scott, 2008: 480). 1947'de yapılan oturumlarda 23 ülke arasında toplamda 123 farklı antlaşma imzalanmış, bu anlaşmalar 45 binden fazla tarife maddesini kapsamıştır. 1953'e gelindiğinde GATT'a katılan ülke sayısı 33'e ulaşmış, toplamda 58000 farklı tarife oranı düşürülmüş veya sabitlenmiştir (World Trade Organization, 1953: 3).

GATT, uluslararası bir ticaret anlaşmasıdır. Anlaşma, katılımcı ülkelerin tarifelere karşı aldıkları çeşitli kararları ve bu kararlar kapsamında oluşturulmuş kuralları içerir. Burada amaç, uluslararası ticarete devletlerin uyguladıkları kısıtlamalara karşı önlemler almaktır. GATT'ta yer alan kurallar, dâhil olan tarafların uyguladığı kantitatif ithalat ve ihracat kısıtlamalarını ve yurt içindeki vergilerin kullanımını düzenler. Ayrıca, anlaşmanın yönetiminden kaynaklı meydana gelmesi muhtemel farklılıkların ortak bir şekilde görüşülmesi ve çözülmesine yönelik düzenlemeler GATT'ın kuralları içerisindedir. Sözleşmeyi imzalayan ülkeler tarafından kabul edilen yükümlülükler, ticaret ilişkilerini düzenleyen kurallar üzerinde bir mutabakat oluşturulmasına yardımcı olur. Eğer uluslararası ticareti etkileyen sorunlar varsa, anlaşmayı imzalayan ülkelerin

temsilcilerinin katıldığı oturumlardan oluşan forumlarla bu sorunları çözümlenmesine yönelik adımlar atılmasını sağlar (World Trade Organization, 1953:4). GATT, bir takım temel ilkelere dayanmaktadır. Bu ilkeler temel olarak karşılıklılık ve ayırım gözetmemedir. Ticari tavizler karşılıklıdır, yani tüm üye ülkeler ticaret bariyerlerini indirmeye ortak olarak karar verirler. Bu prensip ülkeleri tek taraflı ticaret bariyerlerini yasalılaştırmaktan caydırmak için tasarlanmıştır. Yurt içi sanayi için korumacılığın ortadan kalkması yabancı piyasalara daha serbest erişim ile dengelenecektir (Balaam ve Dillman, 2013: 134). Bunlarla beraber aşağıdaki ilkeler de GATT'ın temel prensipleri arasındadır (Ertürk, 2016: 238):

- **En Çok Kayırılan Ülke Kuralı:** Bu kurala göre, üye ülkelerden birinin başka bir ülkeye gümrük kolaylıkları sağlaması halinde diğer ülkeler, herhangi bir yükümlülük altına girmeksizin aynı kolaylıktan yararlanabilirler. Bu yararlanma sadece tarife indirimlerinden ibaret kalmamakta, ithalat ve ihracat üzerindeki bütün formaliteler de sağlanan kolaylıklara dâhil edilmektedir. Burada amaç çift taraflı ticaret savaşlarından kaçınmaktır. Yine de ticaret bölgesi oluşturma gayreti ile birliğe dâhil olmayan ülkelerin en çok kayırılan ülke kuralından yararlanamaması bu kuralın istisnasıdır. Ayrıca, ülke içinde kıt olan malların ihraç edilmesini önleyici müdahaleler, sanayileri koruma, tarım politikaları gerekleri ve ödemeler dengesi güçlükleri de bu kuralın istisnaları arasında sayılabilirler.
- **Fiyat Mekanizmasına Sadakat Kuralı:** Dış ticarete ülkelerin temel olarak kullanabileceği, tarife ve tarife dışı engeller olmak üzere iki yöntem bulunmaktadır. Gümrük tarifeleri fiyat mekanizmasını sükût ettirmedikleri için koruma görevini bu mekanizma içinde yerine getirirler. Tarifeler ise terbiye edicidir ve çok yüksek olmadıkları sürece yerli üreticinin dinamizmini öldürmezler. Fakat mutlak korumacılığın gerektiği sektörlerde ya da kronik ödemeler dengesi sorunları olması durumunda kotalara başvurulabilir. Ancak kotalar üreticiyi rakipsiz bırakan kesin koruma aletleridir ve arz talep ilişkilerinden ve maliyetlerden büyük ölçüde sapmaya yol açacakları için fiyat mekanizmasınom da sapmasına neden olur. Bu yüzden GATT, tarife dışı araçlarla fiyat korumacılığına destek vermemiştir.

- **Ticaret Savaşına Muhalefet Kuralı:** Uluslararası ticarete ülkelerin uyguladığı korumacılık politikaları kimi zamanlarda savaşa dönüşerek ticaret hacmini daraltıp küresel resesyona neden olabilmektedir. GATT'ın bu konudaki temel prensibi ticaret savaşı değil, müzakereler yoluyla ticaret tartışmalarını çözerek korumacılık savaşlarına son vermek yahut makul koruma düzeylerinde anlaşılmasını sağlamaktır.
- **Ticaret Kısıtlamalarını Tedricen Azaltma Kuralı:** Dünya ticaretini serbestleştirme çabaları, GATT çerçevesinde bütün üye ülkelerin tarife hadlerini aşağıya çeken rauntlar ve bölgesel entegrasyon olmak üzere iki koldan yürümektedir. Ancak bölgesel entegrasyon, bölgeyi oluşturan ülkeler dışındaki diğer ülkelere karşı yeni kısıtlamalara yol açmaktadır. Bu da bir anlamda yeni korumacılığa neden olmaktadır. Ancak, GATT'ın 24. maddesine göre bu durum iki kısıtlama ile karşı karşıya gelmektedir. Birincisi, getirilen yeni ve müşterek kısıtlama GATT çerçevesinde ulaşılan tarife düzeyinin üzerinde olamaz. İkincisi ise bölgeselleşmeden diğer GATT ülkeleri haberdar edilmelidir. Eğer üye ülke şiddetli bir dış ekonomik ilişkiler krizine maruz kalmışsa 12. madde uyarınca geçici olarak kotaya başvurabilir. GATT'ın 18. maddesi söz konusu uygulamayı geliştirmekte olan ülkelere de bir ruhsat olarak sunmuştur.

GATT'ın başka önemli bir özelliği de tek seferlik bir anlaşma olmamasıdır. Özellikle gelişmiş ülkeler tarifelerin düşürülmesini oldukça ciddiye aldıkları için sadece genel prensipler üzerine anlaşmak yerine bu tarife düşüşlerini sürekli hale getirmek istemişlerdir. Bundan dolayı GATT, uzun süreli bir anlaşma haline gelmiş, temel prensipleri, yeni tek yönlü ve çoklu anlaşmalar eklenerek genişletilmiştir. Yeni anlaşmaların yapıldığı her bir sezon raunt olarak adlandırılmıştır. İlk rauntlar GATT katılımcıları arasında belirli bir yerde ve kısa sürede yapılan tek oturumlar olmuştur. Sonraki rauntlar ise bir seri genişletilmiş anlaşmalardan ve bir yıldan uzun süren toplantılardan oluşmuştur. Her bir raunt bir öncekinden daha uzun sürmüştür (Buterbaugh ve Fulton, 2007: 16). İlk raunt, 1947'de yapılan Cenevre Raundu olmuştur. Burada GATT'ın temel prensiplerini oluşturan 24 madde belirlenmiş, ticaretin serbestleştirilmesi özellikle vurgulanmıştır (Zeiller, 2012: 106).

1947’de yapılan ilk raundu 1949’da Annecy-Fransa’da, 1950-1951’de Torquay-İngiltere’de ve 1955-1956’da tekrar Cenevre’de yapılan tek oturumluk rauntlar izlemiştir. Annecy’de yapılan raunda GATT’a altı ülke daha katılmıştır ancak tarifelerdeki düşüş çok fazla olmamıştır. Torquay’da ise İngiltere, tek taraflı ve imparatorluğunu koruyacak anlaşmalar talep etmiştir. Tarifelerdeki düşüş miktarı çok yüksek olmamasına rağmen, üç yeni ülkenin daha GATT’a katılımı sağlanmış ve çoğunluğu uç olmak üzere yaklaşık 8700 ürünün daha tarifelerinin düşürülmesi üzerinde mutabakata varılmıştır. İkinci Cenevre raundu, Japonya’nın yükselen ihracatını desteklemek için ABD’nin verdiği çift taraflı imtiyazların gölgesinde geçmiştir. Japonya, GATT’a bu rauntta üye olmuştur. Benzer bir şekilde bu raunt sonucunda tarife düşüşleri ortalama seviyede kalmıştır. Yapılan ilk dört raunt, GATT mutabakatlarının nispeten kolay gerçekleştiği rauntlar olarak değerlendirilebilir (Buterbaugh ve Fulton, 2007: 27).

GATT kapsamında yapılan rauntlar sonucunda tarifeleri düzenli bir şekilde düşürülmüş ancak bunların yerini, zamanla artan şekilde tarife dışı engeller almaya başlamıştır. Tarife dışı engeller, gümrük vergisi koymadan ithal edilen malların miktarlarını kısıtlayarak yurt içindeki piyasayı korumaya yönelik engellerdir. İthalat kotaları, gönüllü ihracat kısıtlamaları, yurt içi içerik gereksinimleri, teknik standartlar ve piyasayı bölüştüren anlaşmalar, tarife dışı engellerin çeşitleri arasında sayılabilirler. İthalat kotaları miktar veya değer kısıtlaması getirir ve bu miktarı potansiyel ithalatçılar arasındaki paylaştırır. Bundan dolayı yurt içindeki fiyatlar, dünya ortalama fiyatının üstünde oluşurlar. Gönüllü ihracat kısıtlamaları, bir çeşit ithalat kotasıdır. Bu kotalar ithalatçı değil, ihracatçı ülke tarafından uygulanmaktadır. Burada ithalatçı ülke, ihracatçı ülkeden, diğer ticaret kısıtlamalarını kaldırılması karşılığında belirli malların ihracatına kota uygulanmasını talep etmektedirler (Kurgman ve Obstfeld, 2006: 191). Diğer tarife dışı engeller de genellikle ithalatçı ülkeler tarafından uygulanmaktadır. Bu engeller, yerli firmalar tarafından kullanılan girdilerin bir kısmının yabancı kaynaklardan ziyade yerli olması şartını, iç standartlara uygun olmayan malların ithalatını engelleyen teknik şartları, ürün tanımlarını, hükümetin sadece yerli malları satın alması ve iç pazardaki talebin bir kısmının yerli üreticilerden karşılanmasının zorunlu tutulması gibi çeşitli unsurlardan oluşmaktadır (Peterson, 2015: 703).

İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki dönemde tarife dışı bariyerler çeşitli sektörlerde yoğunlaşmaya başlamıştır. Örneğin, 1956'da ABD, Japonya'yı pamuklu tekstil ürünleri ihracatına gönüllü ihracat kotası uygulamaya ikna etmiştir. Benzer bir anlaşma İngiltere ve Hong Kong arasında da yapılmıştır. Tarifelerin azalırken tarife dışı engellerin artmasının çeşitli nedenleri vardır. Öncelikle, gelişmiş ülkelerdeki etkili gelir vergisi sistemleri, devletin finansmanı için tarifelere daha az ihtiyaç duyulmasını sağlamıştır. İkincisi, özel çıkar gruplarının kimileri çok büyük olduklarından dolayı toplumun tepkisini çekme kaygısı ile ihtiyaç duydukları korumalar için tarifeler yerine tarife dışı engellere yönelmeyi uygun görmüştür. Üçüncüsü ise, bu tip özel çıkarlara daha az bilinen ve daha zor ölçülebilen yöntemlerle hizmet etmek, hem yurt içinde hem de yurt dışında politik olarak daha avantajlıdır. Tarife dışı engellerin toplum refahı üzerindeki olumsuz etkilerini hesaplamak çok daha zordur. Bu sebeplerden dolayı devletler, tarifeler ile direkt kazanç elde etmek yerine, özel çıkar gruplarına tarife dışı engeller ile örtük bir biçimde destek vermeyi tercih etmiştir (Ray, 1987: 303). Tarife dışı engellerin önemli bir dezavantajı ise, tarifelerden farklı olarak ülke içindeki talebe ve uluslararası talebe yönelik üretim yapan endüstriler arasında net bir ayırım yapmamasıdır. İhracat odaklı üretim yapan sektörlerin devlet tarafından sübvansede edilmeleri, yabancı üreticilere karşı bir avantaj sağlamaktan daha çok, sübvansede edilen üreticiye, aynı ülke içinde üretim yapan diğer sektörlerin tümüne göre mali bir imtiyaz sağlanmasına neden olmaktadır (Krauss, 1978: 41). Bu durum tarife dışı engellerin, sadece eş sektörlerde uluslararası serbest ticarete değil, aynı zamanda yurt içindeki farklı sektörlerin ticaretine de zarar verdiğini göstermektedir.

Tarife dışı engeller üzerine ilk görüşmelere 1964-1967 arasında yapılan Kennedy Raundu'nda başlanmıştır. Bu dönemde devletler, cayma hükümlerini, artan nicel kısıtlamaları, anti-damping uygulamalarını, devlet ticaretlerini ve üretimlerini, gümrük değerlemelerini, ayrımcı ithalat kısıtlamalarını, sınırda vergi ayarlamalarını ve giderek artan teknik ve sağlık standartlarını içeren, oldukça kapsamlı tarife dışı engellere dikkat çekmeye başlamıştır. 1963'te Kennedy Raundu için yapılan ön görüşmelerde ticaret bakanları müzakerelerin sadece tarifeler değil, tarife dışı engeller için de yapılması üzerine uzlaşmıştır. Ancak Kennedy Raundu'nun tarife dışı engellerin kaldırılması konusundaki başarısı sınırlı kalmıştır. En önemli kazanım, "Anti-Damping Kanunu" olarak adlandırılan ve ulusal anti-damping kanunlarının daha hızlı ve daha şeffaf olarak

uygulanmasını sağlayacak bir yasa üzerinde olumlu bir ön mutabakat yapılmasıdır (World Trade Organization, 2012: 41). 1973-1979 arasında yapılan Tokyo Raundu'nun merkezini tarife dışı engellerin iyileştirilmesine ve bunlar karşı kuralların kapsamalarının genişletilmesine yönelik müzakereler oluşturmuştur. Raundun açılış bildirgesinde duyurulan temel hedefler, koşulların uygun olduğu durumlarda tarife dışı engellerin tamamen kaldırılması, değilse de azaltılması ve zararlı etkilerinin kısıtlanmasına yönelik önlemlerin alınması hakkında olmuştur (World Trade Organization, 2012: 42).

ABD Kongresi, GATT'a rağmen ülke içinde yabancı üreticiler ile rekabet etme olanağı bulunmayan sanayi kollarını korumak için bazı önlemler almıştır. Bunlar daha öncesinde de bahsedildiği üzere cayma hükümleridir. ABD'nin liberalleşme politikalarından önce yürürlüğe koyduğu korumacılık yasalarına bakıldığında, cayma hükümlerinin elde edilmesi zor ve farklı karar noktalarında itiraz edilebilir oldukları görülmektedir. Bunların yanı sıra, bir kere elde edildiklerinde de korumacılık vasıflarını devam ettirebilmeleri için sürekli yenilenmeleri gerekmektedir. Bu bağlamda ciddi bir ticaret bariyer oluşturma potansiyeline sahip olmalarına rağmen, ulaşılması zor bir şekilde oluşturulmuşlardır. Cayma hükümlerinin uygulanması için talep edilen dosyalar, bağımsız bürokratlardan oluşan ve katılımcılarını Kongre'nin objektif olarak belirlediği kriterler doğrultusunda seçen Uluslararası Ticaret Komisyonu – *International Trade Commission* tarafından değerlendirilmiştir. (Goldstein, 1988: 188). Buna rağmen bu hükümler, özellikle Batı Avrupalı devletler tarafından GATT'a katılmayı talep eden Doğu Avrupalı devletlere karşı, yeni merkantilist hedeflere hizmet eden unsurlar olarak sıklıkla kullanılmıştır.

Uluslararası ticarete karşılaşılan en büyük problemlerden birisi damping ve fiyat farklılaştırması uygulamalarıdır. Damping, temel olarak yurt dışına satış fiyatının, yurt içine satış fiyatından daha düşük olması olarak tanımlanmaktadır. Bu tanım tek başına yeterli olmadığı için, daha geniş anlamda dampingi “maliyetinden daha ucuza satmak” olarak da ifade etmek mümkündür. Firma, maliyetinden daha ucuza satışı sadece yurt dışında değil, yurt içi piyasasında yapsa dahi damping olarak tanımlanmaktadır (Deardorff, 1989: 2). Damping uygulaması hem sanayi ürünlerinde, hem de tarımsal ürünlerde oldukça yoğun olarak göze çarpmaktadır. Örneğin, fiyatları piyasa dengesinin üzerinde tutmayı hedefleyen tarımsal destek programları sonucunda devletlerin elinde

genellikle fazla üretimden kaynaklı yüksek miktarda stok birikmektedir. Devletler bu biriken stoku yurt dışına daha düşük fiyatlardan satmaktadır. Bu uygulamaya devlet dampingi adı verilmektedir. Özel sektör damping uygulamaları ise üç farklı kategoride değerlendirilmektedir. Bunlardan ilki arada bir yapılan dampingtir. Burada fazla üretim ya da stok, yabancı ülkelere arada sırada boşaltılmaktadır. Fiyatlar kısa süreliğine piyasa denge fiyatının altına düşer ancak bir süre sonra tekrar denge fiyatına geri döner. İkinci damping türü ise yıkıcı dampingtir. Yurt içindeki yerleşik firma rakiplerini ekarte etmek ve piyasanın kontrolünü ele geçirmek için yurt dışına, yurt içinden daha düşük fiyatta satış yapar. Bu firma piyasanın kontrolünü ele geçirdikten sonra denge fiyatının da üstüne çıktıkları yüksek fiyatlar ile tekel gücünü kullanarak piyasayı sömürür. Bu, dampingin en zararlı halidir. Üçüncüsü ise sürekli dampingtir. Bu durumda üretici tekel durumdadır ve ithal ürünler ile rekabetten, navlun ücretleri veya devletin ithalat kısıtlamaları ile korunmaktadır. Ancak, bu üretici uluslararası ticarete rekabete açıktır. Yani, talep esnekliği yurt içinde düşükken yurt dışında yüksektir. Burada üretici firma, toplam net gelirini arttırmak için yurt dışı piyasalarda yurt içi piyasalardan daha ucuza satış yapar. Bu damping yurt dışı üreticiler için zararlıdır (Koo ve Kennedy, 2005: 127).

Kennedy Raundu'nda damping uygulamaları konusunda anlaşmaya varılmış ve 1 Temmuz 1968'de anlaşma kuralları VI. madde olarak uygulamaya koyulmuştur. Tokyo Raundu'nun çok taraflı ticaret konusundaki uzlaşma oturumlarında ise VI. madde ile alakalı iki anlaşma daha yapılmış ve bunlar da 1 Ocak 1980 itibari ile yürürlüğe girmişlerdir. GATT'ın VI. maddesine göre, dampingi engellemek için, dampinge maruz kalan taraf, damping marjını geçmeyecek şekilde vergi uygulama hakkına sahiptir. Damping marjı ise malın yurt içindeki fiyatı ile ithalat fiyatının arasındaki fark kadardır (Yarrow, 1987: 75). 1980 öncesinde anti-damping politikalarının çok etkili olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu tarihten önceki uygulamalar genellikle ABD, Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) – *European Economic Community* ülkeleri, Avustralya, Kanada, Güney Afrika ve Yeni Zelanda tarafından yapılmışlardır. GATT'ın bu dönemdeki kuralları anti-damping uygulamaları için tatmin edici değildir. Örneğin, 1950'lilerde ABD, anti-dampinge karşı herhangi bir vergi uygulamamıştır. 1960'larda ise anti-damping uygulamalarının sadece 10%'u vergilendirilmiştir. 1970'lerin ortasına kadar dünya çapındaki uygulamalar oldukça azdır ve bu dönemdeki anti-damping

uygulamalarının yaklaşık sadece 5%'lik kadar bir kısmının vergilendirildiği hesaplanmıştır (Blonigen ve Prusa, 2003: 254).

Anti-damping uygulamaları 1970'lerin ortasından itibaren yoğunlaşmaya başlamıştır. Tokyo Raundu'nda yapılan düzenlemeler konunun daha ciddi olarak ele alınmasına vesile olmuştur. Öncelikle “adil değerden daha düşük - *less than fair value*” tanımlaması yapılmıştır. Bununla beraber sadece fiyat ayrımcılığı değil, aynı zamanda maliyetin altında satış yapma durumu da kapsam içine alınmıştır. Maliyet odaklı anti-damping değerlendirmeleri ABD'nin anti-damping yasalarının en baskın özelliği olmuştur (Horlick, 1989: 13). Ayrıca, Kennedy Raundu'nda, dampinge konu olan ithalata vergiler uygulanmadan önce açıkça önemli zarara neden olması koşulu getirilmiştir. Ancak, büyük ülkeler tarafından yapılan baskılar sonucunda Tokyo Raundu'nda bu koşul kaldırılmıştır. Bu iki değişiklik ile Tokyo Raundu'nu izleyen ilk 3 yılda, 1970'lerin tamamından daha fazla vaka dosyası sunulmuştur. 1980'lerde yaklaşık 1600 farklı anti-damping dosyası hazırlanmıştır. 1980-1985 döneminde dosyalardan 99%'u ABD, AET, Avustralya ve Kanada tarafından hazırlanmışken, 1985'lerden itibaren bu rakam artmış, 1990'ların başında ise anti-damping dosyalarının üçte biri yeni katılımcı ülkeler tarafından hazırlanmıştır (Blonigen & Prusa, 2003: 255).

GATT'ın ticareti serbestleştirmeye yönelik politikalarını uygulamasında üye ülkelerin merkantilist eğilimleri de önemli bir sorun olmuştur. Yeni merkantilist bakış açısına göre Batılı ülkeler ulusal güvenlik hedeflerini güçlendirmeye devam etmişlerdir. Doğu Avrupa ülkelerinin GATT'a katılım başvurularında bu ülkelere özel anlaşma şartlarının sunulmak istenmesi Batılı ülkelerin, ticaret kazançlarının dağılımı konusunda endişeli olduklarını göstermektedir. Bundan dolayı GATT üyesi Batı Avrupalı ülkeler, Doğu Avrupalı ihracatçıların piyasaya erişimini kısıtlayacak, ancak kendilerinin Doğu'ya daha fazla ihracat yapmalarına imkân verecek olan, söz konusu ülkelerin uygulamakta olduğu mevcut ithalat bariyerlerini düşürmeleri şeklinde bir imtiyaz talebinde bulunmuştur. (Haus, 1991: 166).

Batı Avrupa ülkelerinin Doğu Avrupa ülkelerine karşı uyguladığı merkantilist tutum Polonya, Romanya ve Macaristan'ın GATT'a katılma süreçlerinde net olarak ortaya çıkmıştır. Söz konusu süreçlerdeki en önemli tartışma konusu, Batı Avrupa ülkelerinin, uluslararası ticareti devletin yönettiği Doğu Avrupa ülkelerine uyguladıkları

kotalardır. Doğu Avrupa ülkeleri GATT'ın ayırım gözetilmemesi prensibi çerçevesinde kotaların kaldırılmalarını talep etmiştir. Ancak Batı Avrupa ülkeleri şiddetli bir biçimde buna karşı çıkmış ve anlaşmalara ayırım gözetmeme prensibinden vazgeçmelerine olanak verecek ve miktar kısıtlamalarını uygulamaya devam etmelerini sağlayacak cayma hükümlerinin eklenmesi konusunda baskı yapmıştır (Haus, 1991: 174). Ticaret kazançlarının dağılımına bakış açıları, karşılıklılık, ulusal otonomi ve ulusal güvenlik konuları, Batı Avrupalı ülkelerin yeni merkantilist yaklaşımlarını açıklamaktadır. Ayrımcı ithalat düzenlemelerini kaldırmaya gönüllü olmamaları ise iki sebebe dayanmaktadır. Bunlar, karşılıklı kazançları garantileme arzusu ve güvenlik hedeflerine ulaşmakta bir araç olarak kullandıkları ekonomi politikaları üzerindeki ulusal kontrolü koruma arzusu olarak tanımlanabilir (Haus, 1991: 176). Ayrıca bu miktar kısıtlamalarını Batı Avrupa ülkeleri Doğu Avrupa ülkelere karşı, karşılıklı uzlaşma süreçlerinde bir pazarlık unsuru olarak da kullanmıştır (Haus, 1991: 177). Macaristan, Polonya ve Romanya ile varılan son anlaşmalarda Batı Avrupa ülkeleri miktar kısıtlamalarına karşı hükümler üzerine yapılan müzakereleri geçiştirmiş ve farklı şekillerde yorumlanabilecek biçimde bırakmıştır. AET'ye Yunanistan'ın dâhil edilmesi ve AET ülkelerinin GATT üyesi ülkeler için kaldırdığı kota kısıtlamalarını, piyasa dışı ekonomi ülkeleri dışında, GATT üyesi olmayan birçok ülke için de kaldırmaları büyük bir tartışma konusu olmuştur. Yani, daha önce tüm ülkelere uygulanan ve herhangi bir ayırım gözetmeyen kotalar, ayrımcı kotalar haline gelmiştir. Bu da GATT'ın temel prensiplerine aykırıdır. Batılı bir yetkilinin *“Avrupa Topluluğu'nun anlaşma şartlarını yerine getirmemesinin pratikte çok az etkisi vardır, çünkü Doğu Avrupa ülkeleri ve onların vatandaşları GATT tarafından ikinci sınıf olarak görülmektedirler ve söz hakları yoktur”* şeklinde yaptığı açıklama, GATT üyesi ülkelerin piyasa dışı ülkelere olan yaklaşımının bir tezahürüdür (Haus, 1991: 180).

GATT kapsamında yapılan en son raunt, Uruguay Raundu olmuştur. Eylül 1986'da başlayan Uruguay Raundu, Mart 1994'te Fas'ta sonuçlanmıştır. Bu raunt, GATT'ın toplam sekiz raundun en başarılısı olmuştur. Tarım dışı ticarete tarifeler önemli miktarda düşürülürken, tarım ticaretinin serbestleşmesi için de bir plan kabul edilmiştir. Bunlarla beraber servis ticaretleri ve fikri mülkiyet hakları da ticaret sistemi içerisine dâhil edilmiştir (Preeg, 2012: 122). 15 Nisan 1994'te imzalanan Marakeş Anlaşması ile 1 Ocak 1995'te Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) – *World Trade*

Organization organizasyonunun kurulması konusunda anlaşmaya varılmıştır (Koul, 2018: 29). DTÖ'nün kurulması ile beraber GATT teknik olarak sona ermiştir ve GATT kapsamında yapılan tüm anlaşmaların geçerliliği DTÖ çatısı altında devam ettirilmiştir.

2.5.3. Hegemonyacı İstikrar Teorisi

Hegemonya, liderlik ve kural anlamına gelen Yunanca bir sözcüktür. Uluslararası ilişkilerde hegemonya, bir edimcinin, zorlayıcı veya zorlayıcı olmayan yöntemler aracılığı ile uluslararası sistemi şekillendirmek konusunda sahip olduğu ezici gücünü ifade eder. Hegemonya imparatorluktan farklı bir kavramdır, çünkü hegemon devlet, diğer devletleri ya da onların topraklarını hâkimiyet altına almak yerine onları farklı unsurlar üzerinden etkileyerek kontrol eder. Hegemon devlet sadece askeri güce değil, aynı zamanda ekonomik, sosyal ve kültürel güce de sahiptir (Norrlöf, 2015: 1). Bunun yanı sıra diğer ülkeler de hegemon devletin liderliğini kabul etmelidir. İkna, zorlama, ortak görüşlere sahip olma ya da korunma isteği hegemonu kabul etmelerinin nedenleri olarak sayılabilir (Cohn, 216: 96). Tarih boyunca uluslararası sistemleri belirleyen en yaygın yapılardan birisi, güçlü devletlerin güçsüz devletleri kontrol ettikleri ve onlar üstünde egemenlik kurdukları hegemonya olmuştur. Çalışmalar tüm uluslararası sistemlerin küresel imparatorluğa dönüşme eğiliminde olduğunu göstermektedir (Gilpin, 1981: 29). Hegemonyacı istikrar teorisi destekçileri, farklı ülkelerin, işbirlikçi bir dayanışma ruhunu ortaya çıkarmayı hedefleyen kuralları kabul etmesi durumunda, hegemonyanın dünya ekonomisini daha istikrarlı bir hale getirdiğini ve büyümenin daha hızlı gerçekleşmesini sağladığını ifade etmiştir. Bu tür kuralların olmadığı, diğer ülkeler tarafından kabul edilmediği, ya da hegemon ülkenin sadece kendi çıkarlarına yönelik politikalar uyguladığı bir dünya, uluslararası ekonomik istikrarın bozulmasına karşı savunmasız olacaktır (Corbridge, 1994: 1838). Piyasada baskın bir oyuncunun olması istikrarlı serbest ticaret rejiminin de devamlılığını sağlayacaktır. Bu serbest ticaret rejiminden baskın ülke fayda sağlasa da, küçük ülkeler çok daha fazla kazanç elde etmektedir. Bu ülkeler, baskın ülkenin istikrarı sağlamak için katlandığı maliyetlere maruz kalmadıkları halde, sağladığı istikrarın faydalarının tamamını kullanmaktadır (Snidal, 1985: 581).

Hegemonya teorisi ile 20. yüzyıl Marksist düşünceye en büyük katkısı İtalyan Komünist Partisinin Genel Sekreteri Antonio Gramsci yapmıştır. (Bates, 1975: 351). Hegemonyanın ön koşulu, kişilerin sadece kuvvet ile değil, fikirler ile de yönetilmesidir. Marx'a göre her çağda hükmedici olan fikirler, hükmeden sınıfın düşüncelerini yansıtmaktadır (Marx ve Engels, 1959: 26). Gramsci de hegemonyanın sadece askeri güçten oluşmadığını söyler ve bunu fikirselsel bir yönetim şekli olarak, üretim araçlarının da kontrol edilmesi olarak tanımlar. Gramsci'ye göre 20. yüzyılda Batılı egemen devletler sahip oldukları gücü sadece ekonomilerinden değil, aynı zamanda insanların düşünce ve davranış biçimlerini kontrol edebilmelerinden alır (Slattery, 2015: 241). Kendisi hegemonyanın hiçbir zaman tam olarak var olmadığını ve ideolojik mücadelenin her zaman devam ettiğini savunmuştur. İnsanlar üzerinde tam bir egemenlik kurmak, totaliter bir devlette dahi mümkün değildir. Kapitalist fikirler tüm dünyada baskın olsalar dahi, insanlar bunların zararlarını görebilirler ve olduğu gibi kabul etmek yerine reforma ihtiyaç duyulduğunu ifade edebilirler (Slattery, 2015: 242).

Günümüzde hegemonya kavramına bakıldığında üç farklı yaklaşımın olduğu görülmektedir. Bunlar temel olarak hegemon devletin neye sahip olduğu, ne istediği ve ne yaptığı sorgulamaktadır. Bu soruların cevaplarını arayan söz konusu yaklaşımlar aşağıdaki şekilde kısaca özetlenebilir (Williams, Lobell ve Jesse, 2012: 3):

- İlk yaklaşım tamamen maddidir ve hegemon olarak adlandırılmak için gerekli olan güç kapasitesine yoğunlaşır.
- İkinci yaklaşım bir devletin hegemonyayı uygulamasına neden olan etkenleri sorgular.
- Üçüncü yaklaşım hegemonyaya, baskın devlet ve sistem içinde yer alan diğer devletlerin aralarındaki belirli bir ilişki olarak yaklaşır.

Robert Keohane (1984), hegemonyayı “temel güç modeli” olarak değerlendirmektedir. Bu modele göre hegemon devleti, sistem içindeki gücün maddi dağılımını belirlemektedir. Hegemon sadece güçlü olan değil, aynı zamanda sisteme liderlik etme azmi olan devlettir. Yani hegemon devlet, devletlerarası ilişkilerin yönetimindeki esas kuralları koruyacak kadar güçlü ve bunu yapmaya da istekli olmalıdır. Stephen Krasner (1976) hegemon devleti “çok daha büyük ve göreceli olarak daha gelişmiş bir devlet” olarak tanımlamıştır. Robert Gilpin (1981) ise hegemon

devletin “*politik olarak en güçlü ve ekonomik olarak en verimli devlet*” olduğunu ifade etmiştir. Askeri güç, özellikle ekonomik kaynakların korunması açısından büyük bir önem taşımaktadır. Gilpin’e göre uluslararası çapta etkili rejimlerle beraber ortaya çıkan sorunlar için geçerli çözümleri oluşturmak için temel gereksinim, güçlü uluslararası liderlik ve uluslararası yönetim yapısıdır. Rejimler tek başlarına yönetim yapılarını oluşturamaz, çünkü yönetimin en temel bileşeni olan, bu rejimlere uyulmasını sağlayacak güçten yoksundur. Bundan dolayı söz konusu rejimler liderlik ve işbirliğine dayalı politik bir zemine dayanmalıdır. Birçok liberal akademisyen hegemonya ve rejim kavramlarının birbirleri ile uyumsuz hatta tam zıt olduklarını düşünmelerine rağmen, ekonomik ilişkileri yöneten rejimler güçlü bir lider veya hegemon olmadan fonksiyonlarını yerine getiremez. Hegemonyacı istikrar teorisinde de lider ülkenin uluslararası işbirliğini sağladığı ve rejimin kurallarından sapılmasına engel olduğu varsayılmaktadır (Gilpin, 2001: 97). David Lake (1988), sistem içerisindeki her ülkenin, dünya ticaretindeki payına göre hesaplanmış göreceli büyüklüğüne ve göreceli emek verimliliğine dikkat çekmiş, hegemon devleti en yüksek emek verimliliği olan büyük devlet olarak tanımlamıştır.

19. yüzyılın ortasından Birinci Dünya Savaşı’nın başladığı döneme kadar olan süreçte küresel düzenin hegemon gücü İngiltere olmuştur. Bu dönemde İngiltere, ticaretin liberalleşmesi ve parasal istikrarın sağlanması için çaba sarf etmiştir (Gilpin, 2001: 101). 1830-1880 arasındaki dönemde İngiltere’nin egemenliği zirveye ulaşmıştır. Altın standardı uluslararası ekonomik sistemin temeli olarak görülmüş ve serbest ticaret desteklenmiştir (Worth, 2015: 30). 1846’da Tahıl Ticaretini Koruma Yasası’nın kaldırılması, İngiltere’nin merkantilizmden liberal hegemon politikalara geçişini simgelemektedir. Bunu izleyen yıllarda serbest ticareti tüm dünyada aktif olarak desteklemiştir. Uzun uzlaşmalar sonucunda hem diğer Avrupa güçleri ile hem de ABD ile anlaşmalar imzalayarak bu ülkeler ile arasındaki ticareti ciddi miktarlarda artırmıştır (Nester, 1990: 5). 1850’lere gelindiğinde İngiltere, Avrupa ülkeleri arasında nüfusunun 20%’sinden fazlası şehirlerde yaşayan tek ülkedir. Bu şehirleşme sayesinde iç piyasa uluslararası rekabete açılmıştır. Diğer ülkeler de İngilizlerin bu politikalarından etkilenmiş ve ekonomik genişlemenin getirdiği kalkınmadan faydalanmıştır. Ancak Birinci Dünya Savaşı ile beraber İngiltere küresel ekonomideki hegemon pozisyonunu kaybetmiştir. İki savaş arasındaki dönemde uluslararası ekonomik ilişkileri yönlendiren

hegemon bir güç var olmamış, İkinci Dünya Savaşı'nın bitişinden itibaren ise ABD, küresel hegemon güç haline gelmiştir.

ABD'nin hegemon güç olarak şekillendirdiği politikaların temelinde SSCB ile arasındaki Soğuk Savaş yatmaktadır. SSCB'nin güçlenmesi ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrasya'nın çöküşü, ABD'nin Sovyetler'in gücü karşısında daha çok endişelenmesine neden olmuştur. Bundan dolayı uyguladıkları politikalar Sovyetler'in genişlemesini engellemeyi ve Avrupa ile Asya'da güç dengesinin yeniden sağlanmasını amaçlamıştır. Bu denge göreceli olarak kötüleştiğinde ise ABD, ekonomik ve askeri yükümlülüklerinin kapsamını genişletmiştir (Avey, 2012: 152). Komünizm karşıtı politikalar çerçevesinde, Japonya ve Pasifik Bölgesi'nde de askeri gücünü aktif olarak kullanmış ve bölgedeki tüm ülkelere bir teklifte bulunmuştur. Buna göre, söz konusu ülkeler hem korunacak hem de ABD'nin piyasalarına, teknolojisine ve açık küresel ekonomi çerçevesinde kaynaklarına erişim imkânı elde edecektir. Bunların karşılığında ise ABD bu ülkelere diplomatik, ekonomik ve lojistik destek sağlayan, istikrarlı birer ortak olmalarını talep etmiştir. Bunun sayesinde sadece Avrupa'da değil, Doğu Asya'da da ABD merkezli komünizm karşıtı bir düzen kurulabilmiştir (Ikenberry, 2004: 355).

Liberalizmi destekleyen ekonomistlerin, İkinci Dünya Savaşı sonrası ekonomik kalkınmanın, uluslararası ticarete gösterilen bağlılıktan kaynaklı olduğunu iddia etmelerine rağmen, yeni merkantilizm savunucularına göre devletlerarası güç dağılımı, bu kalkınmayı güçlendiren daha önemli bir faktördür. Yeni merkantilistler, liberalizm ve tarihsel materyalizmden faydalanmış melez bir teori olan hegemonyacı istikrar teorisini güçlü bir şekilde desteklemişlerdir (Cohn, 2016: 94). Hegemonyacı istikrar teorisi ise uluslararası ekonomik açıklığın ve dengenin sadece tek bir baskın devletin olması ile mümkün olduğunu savunan ayrıca 1945 yılından bu yana gelişmiş kapitalist ülkelerin ekonomik ilişkilerinin örgüsünü açıklayan, Amerikan politika bilimcileri arasındaki en öne çıkan yaklaşımdır. Hegemon ülkenin gücü, kaynakların dağılımının dengeli olmasına ve açık bir uluslararası ekonomik sistemin kurulmasında en büyük yardımcı olmuştur (Webb ve Krasner, 1989: 183). Hegemonyacı istikrar teorisi destekçilerine göre küresel ekonominin istikrarlı olabilmesi için bir dengeleyiciye ihtiyaç vardır. Dengeleyici ülke problemleri için piyasa yaratmalı, dengesizlik durumunda sermaye akışlarını sürdürmeli, parasal sistem panik halinde donduğunda ise

reeskont mekanizması ile sistemin devamlılığı için gerekli olan likiditeyi sağlamalıdır (Kindleberger, 1981: 247). ABD'nin tüm dünyada aktif olarak hegemon olduğu dönemde elde edilen ekonomik başarılar, hegemonyacı istikrar teorisi kapsamında değerlendirilmiştir.

Liberal düzende en önemli unsurlardan birisi piyasa rasyonalitesidir. Ancak, bu durum, söz konusu düzende otorite boşluğu olduğu anlamına gelmemektedir. Tam tersine, liberal düzendeki otoriter ilişkiler, piyasayı engellemek yerine piyasa güçlerine mümkün olan en geniş kapsamda hareket etme şansı vermektedir. Bu rejimler özellikle para ve ticaret alanlarına hizmet eder. Ülkelerin kendi kendilerini düzenleyen para ve mal piyasalarına müdahale etmelerine ise bu otorite engel olmaktadır. Bunun sayesinde, rekabetçi uluslararası politik sistemde, ülkelerin kendi çıkarları için ulusal ve uluslararası ekonomik ilişkilere direkt olarak müdahale edememektedir. Otoriter rejimlerin gücü, hegemon olma kapasiteleri ile desteklenmektedir. Eğer hegemon devletin ekonomik yeterlilikleri azalırsa liberal düzenin çözülmesi, rejimlerin zayıflaması ve yerlerini yeni merkantilist anlayışlara bırakmaları beklenmektedir. Bunun sonucunda da ulusal politik otoriteler, uluslararası ekonomik güçler üzerinde tekrar etkili olacaktır (Ruggie, 1982; 381). Küresel anlamda politik ve ekonomik istikrarın sağlanması için hem ekonomik, hem askeri, hem de sosyal alanlarda güçlü ve hegemon bir ülkenin varlığı bu sebeplerden dolayı oldukça büyük önem taşımaktadır.

Uluslararası ekonomik ilişkilerin 19. yüzyıldan 1970'lere kadar olan yapısını hegemonyacı istikrar teorisi çerçevesinde değerlendirmek mümkündür. Charles Kindleberger, Robert Gilpin ve Stephen Krasner'a göre 19. yüzyılda İngiltere hegemon devlet olarak dengeyi sağlamış ve uluslararası ekonomide liberalleşmeyi teşvik etmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki yıllarda da ABD hegemon güç olarak benzer fonksiyonları göstermiştir. Bunlara göre iki savaş arasındaki dönemde ekonomik ilişkilerde ortaya çıkan dengesizliğin ve kapalılığın nedeni, hegemon bir devletin olmamasıdır. İngiltere bu dönemde hegemon olma isteğini ve yeteneğini yitirmiştir ve ABD'de de hegemon olarak rol almak için henüz gönüllü değildir. 1970'lerde Bretton Woods sisteminin tamamen çöküşü ve petrol krizi ile ABD'nin üstlendiği hegemon rolü zayıflamış, bundan dolayı liberalleşme politikaları zarar görmüş ve daha büyük bir dengesizlik durumu ortaya çıkmıştır (Webb ve Krasner, 1989: 183). Çünkü Bretton

Woods, açık görüşlü enternasyonalizmin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır ve bu enternasyonalizm baskın bir güç tarafından somutlaştırılmış, garantilenmiş ve yürürlüğe konulmuştur. Hegemonyacı istikrar teorisine göre ABD'nin hegemon gücü sayesinde 1950'ler ve 1960'lar kapitalizmin altın çağı olmuştur. Bu dönemde hane halkının reel geliri iki katına çıkmış, işsizlik oranları tam istihdam seviyesine oldukça yakın olacak şekilde, 5%'in altında seyretmiş, aynı dönemde enflasyon OECD ülkelerinin çoğunda 5%'in altına gerçekleşmiştir. 1950'den 1970'e gelindiğinde uluslararası ticaret hacmi 10 kat artış göstermiştir (Corbridge, 1994: 1835). 1970'den itibaren ise ekonomi tekrar doğal durumu olan anarşik yapıya geri dönmüştür. Hegemonya sistemin zayıflaması ile beraber ise İkinci Dünya Savaşı öncesindeki döneme benzer bir şekilde yeni merkantilist uygulamalar tekrar yoğunlaşmaya başlamış ve bu sistemin çöküşünün bedelini küresel çaptaki enflasyon, borçluluk, işsizlik ve ödemeler dengesi krizleri ile tüm dünya ödemiştir.

Hegemonyacı istikrarın sağlanması için hegemon ülkenin oynaması gereken en önemli rollerinden birisi, uluslararası sistemin bankeri pozisyonunda olmasıdır. Para birimleri belirleyici olmayan ülkeler, dünya ekonomisinin istikrarını bozmadan devalüasyon yapabilme şansına sahiptirler ancak bu belirleyici olmayan para birimlerinin bağlı olduğu temel para biriminin sahibi ülkelerin devalüasyon yapmaları küresel istikrarı bozarak, söz konusu ülkelerdeki yükümlülüklerin, bankalardan ve para piyasalarından ayrılmalarına neden olabilir. Bu durum bankaların ve diğer finansal kurumların yeniden finansman yapmalarını imkânsız hale getireceği için bir krize neden olacaktır (Minsky, 1979: 3). Bundan dolayı sistemin istikrarı, ABD ekonomisinin banker olarak gücüne ve yükümlülüklerinin dünyanın geri kalanı tarafından ne kadar kabul edildiğine bağlıdır. ABD'nin banker olarak ödeyebilme gücü ise ülkenin bir şirket gibi kâr etmesini gerektirmektedir. Ancak kâr eden bir banka verdiği krediler için gerekli olan maddi desteği elde edebilir. ABD'nin kâr elde ederek küresel genişlemeyi sağlayacak kredileri dağıtamaya devam edebilmesi için ise ticaret fazlası vermesi gerekmektedir. Bu ticaret fazlası ile ABD, hegemon pozisyonunu devam ettirerek uluslararası sistem için gerekli olan yatırımları yapabilmekte, uluslararası politika, ordu ve yardım giderlerini finanse edebilmektedir (Guerrieri ve Padoan, 1986: 33). ABD dünyanın bankası rolü ile sistemin büyümesini sağladığı sürece, Avrupa'nın yeni merkantilist politikalar ile büyümeyi sürdürmesi oldukça yüksek oranlarda ve çok az

engelle karşılaşarak devam edecektir. Bretton Woods'un genişleme yanlısı ortamı, aynı zamanda Avrupalı űlkelerin kısıtlayıcı ticaret politikaları olmadan yeni merkantilist stratejiler izlemelerine ve hem iç hem de dış piyasada dengeyi sağlamalarına olanak vermiştir. űlkeler, ticari liberalleşme ve tarife dūřuřleri ile yeni merkantilist hedeflerine ulaşmıştır (Guerrieri ve Padoan, 1986: 34).

Hegemonyacı istikrar teorisinin uluslararası para meselelerine uygulanmasında ű problem vardır. Bunlardan ilki, teoriyi oluřturan kavramların belirsizlikleridir. Bu kavramlar hegemonya, hegemonun sahibi olduęu dūřünűlen gű ve hegemonyacının uyguladıęı gű ile istikrarını saęladıęı rejimdir. Bu kavramlar farklı teorisyenler tarafından tartıřmalı olarak ele alınmıřlardır. İkinci belirsizlik ise hegemon űlkenin uluslararası parasal meseleleri dűzenlemek için kullandıęı araçlardır. Bu űlke, koyduęu kurallara riayet etmeyen űlkeleri disipline etmek için parasal, mali ve ticari politikalarını kullanarak temel bir gű mű uygulayarak, yoksa iřbirlikçi olmayan bu űlkeleri askeri ya da diplomatik yaptırımlarla mı yola getirmeye çalıřır, bu bir soru iřaretidir. űncű belirsizlik ise hegemonyacı istikrar teorisinin uluslararası parasal meselelere uygulanması hususundaki kapsamın belirsizlięidir (Eichengreen, 1987: 4). Sűz konusu belirsizlikler hegemonyacı istikrarı teorisinin geçerlilięinin sorgulanmasına neden olmaktadır.

Hegemonyacı istikrar teorisinin geçerlilięi sorgulanmaya açık bir durum olsa bile, hegemon űlkenin bu konumunun zamanla zayıfladıęı ařıkardır. Bunun temel nedeni ise hegemon űlkenin, kendisine uluslararası ticarete űstűnlűk saęlayan karřılařtırmalı űstűnlűęűnű zamanla kaybetmesidir. Liberal hegemon endűstriler, bu űstűnlűklerini teknolojinin yayılmasından, yabancı rakiplerinin yűnetimsel kabiliyetlerini giderek geliřtirmesinden ve sermayelerini artırmalarından dolayı kaybetmektedir. Yabancı űreticiler, liberal hegemonun piyasaya açık űretim tekniklerini űęrenip geliřtirerek avantaj elde etmektedir. Bu yabancı rakipler, hegemon űlkenin teknikleri ile űrettikleri malları, bařlangıçtaki arařtırma ve geliřtirme maliyetleri olmadıęından liberal hegemonu daha ucuza satmaktadır. Karřılařtırmalı űstűnlűklerdeki deęiřim, liberal hegemonun rakip űlkeler űzerindeki baskısının azalması ile daha yıkıcı sonuçlara yol açmaktadır. Hegemon űlkenin űreticileri, kendilerini uluslararası piyasalarda gittikçe daha dezavantajlı bir konumda bulmaktadır. Bunun sonucunda da ekonomik gűcűn

merkezi kademeli olarak başka ülkelere kaymakta ve hegemon olarak yeni ülkeler ortaya çıkmaktadır (Nester, 1990: 9). Hegemonya sisteminin buna birçok açığının olması, hegemon ülkenin, mevcut pozisyonunu korumak için uyguladığı politikaların en nihayetinde, bu ülkenin gücünün azalmasına yol açması, hegemonya sisteminin uzun süre devam ettirilebilmesinin mümkün olmadığını göstermektedir. Bundan dolayı Bretton Woods'un çöküşünden sonra ABD'nin hegemon pozisyonu zayıflamıştır, ancak bu pozisyonunu tamamen kaybedip kaybetmediği günümüzde hala tartışılan bir konudur. Ancak, ABD hegemon gücünü tamamen kaybetmiş olsun ya da olmasın, bu gücün zayıflaması dahi, 1970'li yıllarda uluslararası ekonomi politikalarının hızla yeni merkantilist eksene kaymasına neden olmuştur. Söz konusu durum, hızla artan korumacılık politikalarına da yansımıştır.

Hegemonya kavramı her ne kadar 1970'lerde popülerlik kazanmış gibi görünse de, merkantilist düşüncenin uluslararası ekonomik ilişkilere yaklaşımının temelinde de hegemonyacı politikalar yatmaktadır. Buna göre, ekonomik ve politik olarak baskın bir aktör, serbest ticaret ve yatırımlar arasında bir ilişki vardır. Merkantilistler, bu ilişkinin, hegemon ülkenin küresel ekonomide kısıtlamaları kaldırmaya yönelik hamleler yapması ile ortaya çıkacağını savunmaktadırlar. Bu hamleler sayesinde uluslararası ticaret serbestleşecek ve yatırımlar artacaktır. Hatta daha geniş kapsamda bakıldığında merkantilistler de ülkeler arasında açık bir ekonomik ilişkinin olabilmesi için hegemon bir gücün gerekli olduğunu savunmaktadırlar (Lawson, 1983: 320). Hegemonya kavramının temelini bakıldığında, 19. yüzyılın başından itibaren İngiltere'nin hegemon ülke haline gelmesi ile beraber, yeni merkantilistlerin de uluslararası ticaretin serbestleşmesine bu kavram üzerinden yaklaştıkları görülebilmektedir.

2.5.4. Tarım Sektörü ve Yeni Merkantilist Politikalar

Merkantilist politikalar ile tarım sektöründe korumacılık önlemlerinin uygulanması 16. yüzyıla dayanmaktadır. Bu dönemlerde uluslararası ticareti yapılan mallar, ağırlıklı olarak tahılların başı çektiği tarımsal ürünlerden oluşmuştur. Merkantilist sistemde tarım sektörünün temel görevi gerekli gıdayı uygun fiyata sağlamaktır. Uygun fiyatlı gıda, üretim maliyetlerinden emeğin de fiyatını düşük

tutacağından dolayı uluslararası ticarette rekabet gücü edilmesi adına oldukça önemlidir. Bu yüzden tarımsal ürünlerin ithalatı değil, ihracatı yasaklanmıştır. Yurt içinde gerekli olan tarımsal maddelerin ihracatı, yüksek gümrük vergileri ve diğer yasaklayıcı önlemler ile kısıtlanmıştır. Bu sektördeki sert merkantilist politikaların uygulanmasında Fransa öne çıkarken, Prusya da Fransa'yı takip etmiş, İngiltere ise ihracat primleri ile yurt içinde üretilen tarımsal ürünlerin yüksek fiyatlı olmalarını destekleyen bir politika izlemiştir (Pawlak, 2011: 78).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki liberalleşme politikaları sadece sanayi ürünlerinde değil, aynı zamanda tarımsal ürünlerin ticaretinde de oldukça etkili olmuştur. Ancak, tarımsal ürünlerin uluslararası ticaretine yönelik yaklaşımların, mamul malların ticaretine yönelik yaklaşımlardan çok daha temkinli olduklarını söylemek mümkündür. Bu yüzden tarım sektörü sanayileşmiş ülkelerde en çok korunan sektörlerden birisi olmuştur. Korumacılığa dayalı tarım politikaları sadece kalkınmış ülkeler için değil, aynı zamanda kalkınmakta olan ülkeler için de oldukça maliyetlidir. Bu korumacılık politikaları iki farklı koşul sonucunda ortaya çıkmışlardır; birincisi tarım sektöründeki karşılaştırmalı dezavantaj, ikincisi ise sanayileşmiş ülkelerin yurt içi politikalarında, çiftçi topluluklarının göreceli yüksek müzakere güçleridir. Bu bağlamda sanayileşmiş ülkelerin tarıma politikalarının merkantilist doktrine dayalı oldukları sonucuna varmak mümkündür (Nogues, 2007: 119).

Tarım sektöründeki korumacılık uygulamalarının çok çeşitli örnekleri mevcuttur. Örneğin, GATT çerçevesindeki uzlaşmalarda ABD Kongresi, tarımsal ürünlerdeki tarifelerin düşürülmesini bir tehdit olarak görmüş, mandıra ürünleri, keten, keten tohumu yağı, yer fıstığı, yer fıstığı yağı ve Çin yağı üzerindeki ithalat kontrollerine devam etmiştir (Porter ve Bowers, 1989: 5). ABD'nin tarım ürünlerindeki ithalat kısıtlamaları 1960'lara kadar devam etmiştir. 1963 ve 1964'te Yeni Zelanda, Avustralya ve İrlanda ile gönüllü ihracat kısıtlamaları üzerinde anlaşılmıştır. 1948'den itibaren Kongre tarafından şeker ithalatına kota uygulanmış, bu kotalar söz konusu kanunun 1951 ve 1956'da yenilenmesi devam etmiştir. 1959'da Fidel Castro'nun Küba Devrimi'nden sonra 1960 ve 1961'de kotalar tekrar belirlenmiş, Küba'dan ithal edilecek şekerin kotası sıfırlanırken, bu kısıtlamadan doğan kaybın başka ülkelere yapılacak ithalat ile telafi edilmesine izin veren düzenlemeler yapılmıştır (Ballinger, 1978: 52-57).

1 Temmuz 1964'te İngiltere, tahıl ürünleri ithalatına taban fiyat uygulamaya başlamış, bu fiyatın altında ithal edilen ürünlere ilave gümrük vergisi uygulanarak belirlenen fiyata ulaşılması sağlanmıştır. Bu durum, yurt içindeki satıcıların bir araya gelmeleri ve fiyatları yükseltmeleri için açık bir davetiye niteliği taşımıştır (Johnson, 1964: 917). GATT kapsamında yapılan Kennedy Raundu'nda tüm ülkeler tarımda ticaret fırsatlarının genişletilmesi gerektiğinin farkındaydı. Ancak, tarım üstünde yapılan uzlaşma oturumları raundun sonlarına kaldığı için bu konuda yapılan serbestleştirmeme çalışmaları, sanayi ürünlerinin ticaretinin serbestleştirilmesi ile karşılaştırıldığında orta düzeyde kalmıştır (Malmgren ve Schlechty, 1969: 1325).

Tarım ürünlerinin uluslararası ticareti konusunda İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra uygulanmış en önemli politikalardan birisi Ortak Tarım Politikası – *Common Agricultural Policy* (CAP) olmuştur. AET'nin kurulduğu 1957'de imzalanan Roma Antlaşması ile üzerinde çalışmalara başlanan bu anlaşma, 1962'de yürürlüğe girmiştir. CAP'ın asıl amacı, AET'nin İkinci Dünya Savaşı esnasında yaşadığı gıda kıtlığının tekrar yaşanmasına engel olmaktır. Bu amaç doğrultusunda tarımsal ürünlerin AET üyesi ülkeler arasında serbestçe hareket etmesi ve piyasaya müdahale mekanizmalarının, ülke sınırı olmayan piyasa olgusunun temel prensipleri ile çakışmaması hedeflenmiştir (Davies, 2013: 2). CAP, çeşitli kaldıraçlar, tazminatlar, tarifeler ve üretim kotalarından oluşan ve fiyatları dünya seviyesinin oldukça üstünde tutan karmaşık bir sistemden oluşmaktaydı. Bunun sonucunda AET üyesi ülkelerin tüketicileri, dünya fiyatları ile karşılaştırıldığında süt tozunu beş kat, tereyağını dört kat, beyaz şekeri ve peyniri iki buçuk kat, dana etini iki kat ve tahılı bir buçuk kat daha pahalıya satın almak durumunda kalmıştır. Tüketicilerin gıda ürünlerine daha ucuza ulaşmalarına engel olmak için ithal ürünler daha yüksek eşik fiyatlar ile satılmış ve elde edilen ekstra kazançlar CAP'ın bütçesine aktarılmıştır. Fiyatların yüksek olması, AET'de toplam talepten daha fazla tarımsal üretim yapılmasına neden olmuştur. Fazla üretimler, öncelikle ihraç edilmiş veya hayvan yemi olarak kullanılmak üzere alt kullanıma yönlendirilmiş, bunlardan sonra elde kalan miktarlar ise devletler tarafından satın alınmıştır (Koester ve Bale, 1990: 99).

CAP'ın gıda kıtlığına engel olmanın dışında, çiftçilerin adil bir yaşam standardına sahip olması, piyasa istikrarı ve tüketicilerin makul fiyatlar ile tarımsal ürünlere

ulaşması gibi hedefleri de vardır. Ancak, bu hedeflerin çoğuna ulaşmak mümkün olmamıştır. Özellikle çiftçilerin adil yaşam standartlarına sahip olması hedefi İngiltere gibi çok kısıtlı sayıdaki ülkede ulaşılabilen bir hedef olmuştur. Almanya, Portekiz gibi ülkelerde tarımdan elde edilen gelir, ortalama gelirin çok altında kalmıştır. Bu düşük gelir seviyesi, Fransa, İtalya ve İspanya gibi ülkelerde sektörün yeniden yapılanmasının arkasındaki en önemli nedendir. Söz konusu ülkelerde çiftçi nüfusu hızla azalırken ortalama çiftlik boyutu hızla bir şekilde büyümüştür (Bureau ve Matthews, 2005: 7).

CAP'ın uygulanmasından önceki ve sonraki korumacılık seviyeleri karşılaştırıldığında, tarifelerin oldukça arttığı görülmektedir. 1959-1968 dönemi incelendiğinde uygulanan tarife oranlarının canlı hayvanlar için 14%'ten 49%'a, et için 19%'dan 52%'ye, mandıra ürünleri için 19%'dan 137%'ye çıktığı hesaplanmıştır. Yüksek korumacılık seviyesinden dolayı AET, tarımda dünyanın en çok korunan bölgesi haline gelmiştir. CAP'ın yeni merkantilist özellikleri, ithalat kaldıraç sisteminin sorgulanmasına neden olmuştur. Bu sistem aslında daha az zarar verici bir şekilde uygulanabilirdi. Örneğin, bu kaldıraçlar satış baskısını ya da ticaret yapan devletlerin anormal fiyatlandırmalarını sınırlandırmak için kullanılabilirdi. Ancak Avrupalılar bu sistemi ithalat korumacılığını daha da arttıracak, ihracatta ise daha saldırgan hale getirecek şekilde kullanmayı tercih etmişlerdir. Çok sıkı korumacılık politikalarından dolayı ihracatçı ülkeler kendilerini yönedikleri piyasalarda yoğun bir şekilde rekabet eder halde bulmuştur. Bu problem ile beraber, AET'nin uyguladığı sübvansiyonlar, üçüncül pazarlara yapılan ihracat fiyatlarına aşağı yönlü ağır bir baskı uygulamıştır. Bundan dolayı CAP, tam olarak yeni merkantilist bir politika haline dönüşmüştür. Dünyada liberalleşme politikaları izlenirken, CAP'ın politikaları ithalatın azalmasına, yurt içindeki üretimin artmasına, ihracatın yapay olarak yönlendirilmesine ve diğer ülkelerin üçüncül piyasalara yaptıkları ihracattan caymalarına neden olmuştur (Malmgren ve Schlechty, 1969: 1329).

Tarım sektöründeki korumacılık politikaları, ekonomisi tarımsal ürün ihracatına bağlı gelişmekte olan ülkeler açısından da oldukça zararlı olmuştur. Sanayileşmiş ülkeler tarımsal ürün ticaretinin serbestleşmesine yönelik çalışmaları GATT sürecindeki tarife müzakerelerinin sistematik olarak dışında tutulmuştur. Devasa maliyetlerine rağmen korumacılık politikalarının uygulanmalarına devam edilmiştir. AET içerisindeki

tarımsal üretimin artışı ile beraber üye ülkelerin kendi kendilerine yeter hale gelmeleri, gelişmekte olan ülkelerin ihracatında ciddi azalmalara yol açmıştır (Nogues, 2007: 125). CAP çerçevesinde hareket eden ülkeler teşviklerden dolayı iç taleplerini karşılamamanın ötesine geçmişler ve fazla üretimlerini topluluk dışındaki diğer ülkelere ihraç etmeye başlamıştır. İhracat odaklı bu politikalar gelişmekte olan küçük ülkeler üzerinde yıkıcı etkiler yaratmıştır. Yerel üreticiler, AET'den ithal edilen ucuz tarımsal ürünler ile rekabet edemez hale gelmişlerdir (Swinnen, vd., 2016: 5).

CAP gibi tarım sektörünü hedefleyen korumacılık önlemlerinin yeni merkantilist nitelikleri, birçok gelişmekte olan ülkenin ihracatı üretim süreçleri emek-yoğun olan tarımsal ürünlere dayandıkları için oldukça kritiktir. Söz konusu ülkeler bu tip politikalar yüzünden hem tarifelerle, hem de gönüllü ihracat kısıtlaması anlaşmaları gibi tarife dışı engeller ile karşı karşıya kalmıştır. Tarım sektörü, gelişmiş ülkelerin teknolojiye dayalı sanayi sektörleri karşısında gelişmekte olan olan ülkelerin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip oldukları sektördür (Nogues, 2007: 129). Kalkınmış ülkeler, yıllar boyunca Ricardo'nun karşılaştırmalı üstünlükler teorisine dayanarak serbest ticareti desteklemiştir. Ancak tarıma uygulanan ağır korumacılık önlemleri, direkt olarak kalkınmakta olan ülkelerin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu sektörü hedef almıştır. Ululararası ticarete dayalı kalkınma politikalarını desteklediklerini iddia eden ülkeler, aynı klasik merkantilizm döneminde olduğu gibi, kendi çıkarları tehlike altına girer girmez korumacılık politikalarına başvurmaktadır. Söz konusu durum, tarımın uluslararası ticaretini engelleyen uygulamaların yeni merkantilist niteliklere sahip olduklarının ve serbest ticareti destekleyen kalkınmış ülkelerin çoğunun aslında merkantilizmden hiçbir zaman vazgeçmediklerinin en önemli göstergesidir.

Tarım politikalarını etkileyen diğer bir durum da 1972-1975 döneminde yaşanan gıda krizidir. Bu dönemde uluslararası tahıl fiyatları üç katına kadar yükselmiş, açlık krizleri Afrika ve Asya'da, özellikle Bangladeş, Etiyopya ve Batı Afrika kıyılarında iki milyon insanın hayatını kaybetmesi ile sonuçlanmıştır (Gerlach, 2015: 930). Bu gıda krizinin temel olarak üç farklı nedeni vardır. Bunlar; artan petrol fiyatları, piyasadaki arz ve talep şokları ve uluslararası gıda mal piyasası üzerindeki uzun dönemli baskılardır. ABD'nin üretim ve ticaret politikaları da bu krizde oldukça etkili olmuştur. 1930'larda Kuzey Amerika yılda 5 milyon ton tahıl ihraç ederken 1966'da bu miktar 60

milyon tona ulaşmıştır. Dünya tahıl piyasasını elinde tutan ABD, fazla üretimden dolayı piyasada kronik bir artık ve çok düşük fiyat problemi olduğu kanısına varmıştır. ABD ile beraber yüksek miktarda buğday stoku bulunduran Avustralya ve Kanada, 1970'in ortasından 1972'nin ortasına gelindiğinde buğday stoklarını üçte bir düşürmüşlerdir. Arz tarafında bu şekilde kırılanlaşan tahıl piyasası, Haziran 1971'de Nixon yönetiminin Çin, Doğu Avrupa ve SSCB'ye ihracatı serbestleştirmesi ile beraber kuvvetli bir talep şoku ile karşı karşıya kalmıştır. SSCB, 1972'de ABD'nin toplam ürettiği tahılın 25%'ini ithal etmiştir. Ayrıca Kanada'dan da tahıl ithal ederek Kuzey Amerika tahıl stokunu iyice eritmiştir. Temmuz 1972'de 1.68 ABD doları olan buğdayın kile fiyatı, Ağustos 1972'de 2.40 ABD dolarına fırlamıştır. Komünist ülkelerden gelen yüksek talebin yanı sıra, tahıl rekoltesini olumsuz etkileyen sert kış koşulları ve tropik siklonlar, Arjantin, Avustralya, Hindistan, Peru ve Filipinler gibi ana tahıl üreticisi diğer ülkelerin üretimlerinin de azalmalarına yol açmış, tüm bu unsurlar, yaklaşık 3 yıl süren bir gıda krizine neden olmuştur (Headey ve Fan, 2010: 82-85). Bu kriz ithalatçı birçok ülkenin, gıda güvenliği kaygılarından dolayı tarımda korumacı politikalar benimsemesine neden olmuş, söz konusu sektörde yeni merkantilist politikalar tekrar yükselişe geçmiştir.

2.6. Petrol Krizleri Ve Yeni Merkantilizme Dönüş

2.6.1. 1973 ve 1978 – 1979 Petrol Krizleri

Bretton Woods sisteminin çökmesi ve altın standardının sona ermesi ile beraber 1973 yılında ilki yaşanan petrol krizleri, tüm dünyanın liberal politikalardan uzaklaşmasına neden olmuştur. Bu dönem, ülkelerin kendilerini uluslararası ekonomik şoklardan korumak adına yeni merkantilist politikalara dönüş yaptıkları ve korumacılık uygulamalarını artırdıkları kritik bir dönemdir. Söz konusu dönemden sonraki yıllarda kapitalizmin altın çağı olarak adlandırılan 1960'lardaki eşi görülmemiş büyüme oranları bir daha elde edilememiştir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, özellikle taşımacılık, enerji üretimi ve petrokimya sanayilerindeki hızlı büyüme, petrol üretim ve tüketiminin hızlı bir şekilde artmasına neden olmuştur. ABD halkının günlük yaşamlarının bir parçası olan

otomobiller Avrupa’da da giderek daha önemli bir hale gelmeye başlamıştır. Bunun yanı sıra, 1920’lerden itibaren ticari havacılık faaliyetlerinin hızlanması ve deniz taşımacılığında da akaryakıtın artan bir şekilde kullanılmaya başlanması, petrolü küresel ekonomide hayati bir unsur haline getirmiştir (Venn, 1986: 4). Ancak petrolün ekonomideki kritik rolünün farkında olan üreticiler, bu ürünü üretim kesintileri ve ambargolar vasıtasıyla bir ticari bir silah haline getirmişlerdir. Petrolün Arap Yarımadası’ndaki üreticiler tarafından ticari bir silah olarak kullanılmasının geçmişi 1948’de başlayan Arap – İsrail savaşı sonrasında Arap yöneticilerin İsrail’i destekleyen ülkeleri, petrol arzı kesintisi ile tehdit etmeleriyle başlamıştır. Bunu, 1956 ve 1957’deki Süveyş Krizleri ve 1967’deki Altı Gün Savaşı izlemiştir. Bu savaşlardan dolayı uygulanan ambargoların etkileri kısıtlı olmuştur. ABD, İngiltere ve Fransa’nın ihtiyacı olan petrolün büyük bir kısmı yurt içi üretimler ile tedarik edilmiştir. Talebin eksik kalan kısmı için ise büyük şirketlerin tedarik zincirlerini ambargoyu delegecek şekilde yeniden düzenlemeleri ile beraber, uygulanan kısıtlamaların etkisi oldukça küçük olmuştur (Stork, 1974: 3).

Petrol üreten ülkeler arasında bir birliğin oluşturulmasının ilk adımı, 1949’da Venezuela’nın, İran, Irak, Kuveyt ve Suudi Arabistan’a görüş paylaşımı yapmak ve düzenli olarak fikir alışverişinde bulunmak üzere yaklaşması ile atılmıştır. 1959’da uluslararası petrol şirketlerinin tek taraflı olarak Venezuela ham petrolünün varil fiyatını önce 5 cent, sonra 25 cent, Orta Doğu ham petrolünün varil fiyatını ise 18 cent düşürmesinden sonra Kahire’de ilk Arap Petrol Kongresi toplanmıştır. Bu kongrede uluslararası petrol şirketlerinin tek taraflı fiyatları düşürmeden önce üretici ülkelerin yöneticileri ile iletişime geçmeleri talep edilmiştir. Ağustos 1960’ta petrol şirketleri, Orta Doğu ham petrol fiyatlarını önce 10 cent, sonra 14 cent olarak tekrar düşürmüş, buna karşılık olarak Irak hükümeti, İran, Kuveyt, Suudi Arabistan ve Venezuela’yı petrol fiyatlarının devamlı olarak tek taraflı düşürülmesi hususunu tartışmak için Bağdat’a davet etmiştir. Bunun sonucunda, 10 – 14 Eylül 1960 tarihlerinde Bağdat’ta gerçekleştirilen bir konferansta “Petrol İhraç Eden Ülkeler Teşkilatı - *Organization For Petrol Exporting Countries* (OPEC)” kalıcı bir organizasyon olarak kurulmuştur (OPEC, 2012: 1). OPEC’in 2021 itibari ile Angola, Birleşik Arap Emirlikleri, Cezayir, Ekvator Ginesi, Gabon, İran, Irak, Kongo Cumhuriyeti, Kuveyt, Libya, Nijerya, Suudi Arabistan ve Venezuela olmak üzere toplamda 13 üyesi bulunmaktadır (U.S. Energy

Information Administration, 2021: 3). OPEC'in uluslararası bir topluluk olarak doğuşu, eksiden sömürge olan devletlerin anti-emperyalizm, milliyetçilik ve egemenlik arayışları doğrultusunda, Batı hegemonyasına karşı yaptıkları kurumsal, ekonomik ve ideolojik bir harekettir (Fuccaro, 2020: 15).

1973'deki petrol krizinin çıkışının nedeni ise 6 Ekim 1973'te başlayan ve 20 gün süren Yom Kippur Savaşı'dır. Bu savaş, 4. Arap – İsrail Savaşı olarak da adlandırılmaktadır. Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Birliği – *Oil Exporting Union of Arab States* (OAPEC) tarafından, bu savaşta İsrail'i destekleyen Kanada, Japonya, Hollanda, İngiltere, ABD, Portekiz, Rodezya ve Güney Afrika'ya Eylül 1973'te başlayan ve Mart 1974 yılına kadar süren bir ambargo uygulanmıştır. Ambargonun uygulanmaya başlanmasını takip eden iki ayda dünyadaki toplam petrol arzı 9.8% azalmıştır (Ikenberry, 1988: 3). Ambargonun sonunda ise fiyatlar 4 katına çıkmış, petrolün küresel varil fiyatı 3 ABD dolarından 12 ABD dolarına yükselmiştir (Darmstadter, 2013: 2). Ekim 1973'te başlayan bu krizi aslında birbiri ardından gelen birden fazla krizin kesişimi olarak değerlendirmek mümkündür. Bunlardan ilki, petrol ihracatçısı üye ülkelerin OPEC aracılığı ile fiyat kontrolünü büyük petrol şirketlerinin ellerinden almaları ve ekonomik faaliyetleri petrole muhtaç olan ülkelerin çıkarlarından bağımsız olarak üretim ve fiyat seviyelerine karar vermeleriydi. İkincisi, uzun süredir devam eden Arap-İsrail ihtilafıydı. Özellikle 1967'deki 6 Gün Savaşı sonucunda İsrail'in Sina Yarımadasını, Batı Şeria'yı ve Gazze Şeridi'ni işgal etmesi, 1973'deki krizi tetikleyen önemli bir unsur olmuştur. Üçüncüsü, Arap ülkelerinin bir kısmının İsrail'e sempati duyan Batı ülkelerini cezalandırmak istemesiydi (Venn, 2002: 7-8). Tüm bu faktörler çeşitli ülkelerin de desteklediği Yom Kippur Savaşı ile birleşince, OAPEC ülkeleri ambargo uygulamasını devreye sokmuştur

Bretton Woods'un çökmesi ile ortaya çıkan durgunluk, yüksek enflasyon gibi birçok mevcut problemin üstüne gerçekleşen petrol krizinin küresel ekonomi üzerindeki etkileri oldukça yıkıcı olmuştur. Ambargo, ABD'de petrol üretiminin azaldığı ancak talebin ve dolayısıyla ithalatın hızla arttığı bir döneme denk gelmiştir. OPEC'in üretimi azaltması, üretimin artık kapasitede gerçekleştiği şartlarda hızla petrol kıtlığına yol açmıştır. Bu ambargo sonunda fiyatlar sadece dörde katlanmamış, aynı zamanda OPEC dünya petrol piyasasını kontrol eder hale gelmiştir (Ilie, 2006: 1). Bu kadar hızlı fiyat

artışının temelinde petrol ürünlerinin, neredeyse tüm endüstriyel süreçlerde ya da tüketici ürünlerinde temel girdi olarak kullanılmasıdır. Bundan dolayı talebinin fiyat esnekliğinin oldukça azdır. (Krymm, 1974: 63). Dolayısıyla yüksek fiyat artışına rağmen talep azalışı çok sınırlı bir oranda kalmış, birçok ülkenin petrolde dışa bağımlı olmaları ödemeler dengelerinde ciddi bozulmalara neden olmuştur. ABD'nin 1973'teki toplam petrol ithalatı 70 milyar ABD doları değerindedir ve ülkenin toplam ithalatının 10%'una denk gelmektedir. 1974'te petrol ithalatının toplam ithalat içindeki payı 25%'e yükselmiştir. Bu durum dış ticaret açığının artmasına ve ödemeler dengesinin bozulmasına neden olmuştur. Söz konusu dönemde Batı Avrupa enerji arzının 60%'ında, Japonya ise 80%'inde ithal petrole bağımlıydı. Avrupa 1974'te, petrol ithalatına 1973'te ödediğinin iki katını ödemek durumunda kalmıştır. Japonya'nın ise petrol ithalatının toplam ithalatı içindeki payı 45% olduğu için petrol krizinin etkisi daha şiddetli olmuştur. OECD ülkeleri de ambargodan olumsuz etkilenmiştir. Üye ülkeler 1973'te toplam 3 milyar ABD doları dış ticaret fazlası vermişlerken bu fazla 1974'de 35 milyar ABD dolarlık bir açığa dönüşmüştür. Az gelişmiş ülkelerde ise ambargonun sonuçları gelişmiş ülkelerde olduğundan daha kötü olmuştur. Yüksek petrol fiyatları, kalkınma için gerekli olan gıda ve sermaye mallarından feragat edilmesine yol açmıştır (Safer ve Mills, 1974: 22).

Ortodoks ekonomi politikaları, 1960'ların sonundan itibaren süregelen ekonomik durgunluk, giderek artan işsizlik oranları ve petrol fiyatlarındaki hızlı artışın neden olduğu enflasyon gibi sorunlarla başa çıkmakta zorlanmaktaydı. Bretton Woods'tan sonra birçok ülkenin serbest kur sistemine geçmesi petrol krizi ile beraber para birimlerindeki dalgalanmayı artırmış ve hareketlerin oldukça sert gerçekleşmesine neden olmuştur. Ekonomik değişikliklerin öngörülemez olması, planlama ve koordinasyon çalışmalarını zorlaştırmıştır. Ülkeler, petrol talebini düşürmek için çeşitli önlemler almaya başlamıştır. Örneğin, İngiltere'de 6% olan ortalama yıllık faiz oranı 1973 sonunda 10%'a çıkarılmış, 1973-1976 döneminde bu oran 10% - 12% bandında seyretmiştir (Cappie ve Webber, 1985: 494). İlerleyen yıllarda dış ticaret açıkları daha da artmış, 1977'de ABD'nin toplam ticaret açığı 26.5 milyar dolara çıkmıştır (Paterson ve Clifford, 1995: 206). Avrupa'da 1973'ün Aralık ayında sanayi ürünlerindeki yıllık enflasyon oranı 7% iken, bu oran Aralık 1974'te 14%'e yükselmiştir. Petrol fiyatlarındaki aşırı yükseliş, Batılı ekonomileri Keynesçi ekonomi politikalarının

özellikle ekonomik büyüme ve tam istihdam hedeflerini terk etmek ve yüksek enflasyon sorunu üzerinde yoğunlaşmak zorunda bırakmıştır. (Venn, 2002: 155).

Petrol ambargosunun hemen akabinde kalkınmış ülkelerin liderlerinin birçoğu acil önlemler almıştır. Karayollarında hız sınırlamaları, ısınma sınırlamaları, Pazar günleri sürüş yasakları, akaryakıt istasyonlarının belirli saatlerde hizmet vermeleri bu önlemlerden bazılarıdır. 1973'ten itibaren daha geniş önlemlerle akaryakıt bağımlılığının azaltılması planlanmıştır. 1974'te Uluslararası Enerji Ajansı kurulmuş, OECD ülkelerinin enerji çıkarlarının korunması için çeşitli önlemler alınmıştır. Ancak, petrol kullanımının azalacağına yönelik tahminler oldukça iyimser kalmıştır. Petrole dayalı enerji kullanımı evlerde, ofislerde, sanayide ve kamu kuruluşlarında artmaya devam etmiştir. İlk krizden sonra alınan acil önlemler petrol talebi artışını kısmen yavaşlatsa dahi, 1975'in sonunda bu kısıtlamaların bir kısmı gevşetilmiştir. 1973'ten 1979'a gelindiğinde küresel petrol tüketimi 7% artmıştır. Bunun yanı sıra, 1973'te dünyadaki toplam petrolün 45%'i Orta Doğu'dan tedarik edilirken 1979'da bile bu oran 43% gibi oldukça yüksek bir seviyede gerçekleşmiştir. (Schumacher, vd., 1985: 25).

1973'deki ilk petrol krizine benzer bir şekilde, 1970'lerin ikinci petrol krizi de Orta Doğu'daki politik olaylar ile yakından ilgiliydi. Ocak 1978'de başlayan ve Şah Muhammed Rıza Pehlevi ile beraber monarşinin çökmesi ve Ayetullah Humeyni'nin İslam Cumhuriyeti'ni kurması ile Şubat 1979'da sonra eren İran Devrimi, 1978-1979'da yaşanan ikinci petrol krizine neden olmuştur. Devrim ile bağlantılı olarak İran'ın petrol üretimi günde 4.8 milyon varil azalmıştır ve bu o dönemdeki küresel petrol üretiminin 7%'sine denk gelmektedir (Graefe, 2013). İran'daki petrol arzı azalışının 33%'lük kısmı Suudi Arabistan ve diğer ülkeler tarafından telafi edilmiştir (Hamilton, 2013: 252). Buna rağmen, 1979'un ilk aylarında spot piyasalarda ham petrolün varil fiyatı 19 ABD Doları'ndan 31 ABD Doları'na çıkmıştır. Yaşanan iki petrol krizinin sonucunda, enflasyondan arındırılmış ham petrol fiyatı 7 yılda 500% artmıştır (Ikenberry, 1988: 3). Buna rağmen, 1978-1979 petrol krizinin direkt etkisi, İran'ın azalan petrol arzının diğer petrol üreten ülkeler tarafından telafi edilmesinden dolayı 1973'teki petrol krizi kadar kalıcı olmamıştır. Ancak 1980'lerde tüm dünyayı etkisi altına alan uluslararası borç krizlerini tetikleyen en önemli faktörler, 1970'li yıllarda yaşanan iki petrol krizi olmuştur.

2.6.2. 1970'lerden İtibaren Yükselen Yeni Korumacılık Akımı

İkinci Dünya Savaşını izleyen yıllarda uluslararası ticaretin hızlı genişlemesi, kalkınmış ülkelerin ekonomik büyümelerine katkı sağlamıştır. Kalkınmış ülkelerin ekonomik büyümeleri ticaret aracılığı ile kalkınmakta olan ülkelere de aktarılmıştır. Kalkınmış ülkeler, kalkınmakta olan ülkeler için önemli bir ihracat pazar haline gelmiştir. Bu gelişmeler, ABD'nin öncülüğündeki ticari serbestleşme politikaları ile elde edilmiştir. Ancak, 1973'te yaşanan petrol krizi, öncesinden gelen enflasyon baskısı ile birleşince devletler, hem enflasyon karşıtı politikalara yoğunlaşmış, hem de ödemeler dengesi açıklarını kapatmaya çalışmıştır. Enflasyonu düşürmeyi ve ödemeler dengesi açıklarını kapatmayı hedefleyen politikalar, işsizlik oranlarının yükselmesine neden olmuştur. İşsizlik oranlarının düşürmek ve dış ticaret açıklarını kapatmak isteyen ülkeler ise yurt içindeki üretimi arttırmaya yönelik korumacılık politikaları uygulamaya başlamıştır. 1973 petrol krizini, İkinci Dünya Savaşı'ndan bitişinden itibaren süregelen liberalleşme politikalarını sona erdiren ve ülkelerin ulusal çıkarlarını korumak adına tekrar yeni merkantilist politikalara yöneldiği bir kırılma noktası olarak değerlendirmek mümkündür. Bu dönemde yeni merkantilizm çerçevesindeki korumacılık politikaları, tarifelerin yerini alan tarife dışı ticaret engeller, sanayinin rasyonalizasyonun korunmasına yönelik devlet yardımları ve dünya çapındaki piyasa paylaşım anlaşmaları olarak sıralanabilir.

1970'lerde korumacılık politikalarına olan talep artışının en büyük nedeni refah devleti oluşturmaya yönelik sosyal politikalarlardır. Refah devletlerinin en önemli görevlerinden birisi ekonomik güvenliği sağlamaktır. Ekonomik güvenliği sağlamanın önkoşulu ise yüksek düzeydeki verimliliği desteklemektir. Batı ülkelerinde reel gelir artışının sürekliliğinin garanti altına alınmak istenmesi, korumacılık politikalarına olan talebi de beraberinde getirmiştir. Bununla beraber, ticaretin serbestleşmesi sürecinde, gelişmiş ülkeler tarafından bu süreci desteklemek için sunulan argümanlar, ilerleyen yıllarda aynı ülkeler için birer tehdit haline gelmiştir. Geçmişte sanayi sektörlerinde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip ülkelerin söz konusu üstünlükleri, hızla gelişmekte olan ülkelere geçmiştir. Ayrıca uluslararası piyasalara entegre olunması, yurt içinde para arzının yönetimini daha karmaşık bir hale getirmiştir. Son olarak, petrol kartellerinin

enerji fiyatlarını öngörülemez bir hale getirmeleri, korumacılık politikalarına olan talebin artışı ile sonuçlanmıştır (Krauss, 1978: 42).

Yeni korumacılığın özünde, ekonomik düalizm olarak da bilinen teknik ve ekonomik farklılıklar yatmaktadır. Talebin gelir esnekliği yüksek ve sermaye yoğun ürünlerin üretildiği sektörlerde güçlü olan, ayrıca ürün ve süreç geliştirmeye yönelik devamlı yeniliklerin yapıldığı ülkelerde ticaret serbestleşmiştir. Bu ülkelerde söz konusu sektörler dinamik olduklarından dolayı korumacılığın maliyeti yüksektir. Bundan dolayı serbestleşme politikaları gönüllü olarak izlenmektedir. Ancak, göreceli olarak talebinin gelir esnekliği düşük, emek yoğun ürünler üreten ve standart süreçlere sahip sektörleri korumak için ticaret bariyerleri uygulanmaya devam edilmiştir. Bu bariyerler uzun vadede işlevsizdir. Ancak orta vadede, yüksek miktarda istihdam sağlayan, tesis ve makine için ciddi miktarlarda yatırım almış sektörlerin piyasaya uyum süreçlerinin sosyal ve politik maliyetleri oldukça yüksektir. Korumacılık politikalarının maliyetleri, sosyal ve politik maliyetlerden daha az olduğu için bu politikalar tercih edilmektedir (Mahon ve Mytelka, 1983: 554). Burada, serbest ticaretin sadece ürün bazında değil, aynı zamanda istihdam bazında da bir rekabete yol açtığı görülmektedir. Söz konusu rekabet, ekonomik büyüme performansının düşük olduğu dönemlerde, yapısal değişikliklere fazlaca ihtiyaç duyulmasına rağmen, özellikle politik kaygılardan dolayı bunların gerçekleştirilmesini oldukça güçleştirmektedir. Geciktirilmiş ya da yetersiz yapısal düzenlemeler uzun dönemde sektörel işsizliği artırmaktadır. Düzenleme baskısı arttıkça, yöneticilerin serbest ticareti kısıtlamak suretiyle yapısal değişikliklerden kaçınma eğilimleri de artmaktadır. Söz konusu ülkelerdeki problemler, uluslararası emek bölüşümüne dayalı uzmanlaşmanın yoğun olduğu sektörlerde baş gösteriyorsa ve bu sektörler, göreceli olarak genişleme imkânının zayıf olduğu sektörler ise daha da ciddi bir hale gelmektedir (Lang, 1984: 129).

Ulusal çıkarlar için yeni korumacılık kapsamında önlemlerin uygulandığı sektörler, Susan Strange tarafından çelik, gemi inşası ve tekstil sektörleri olarak ifade edilmiştir. Strange'in hipotezine göre bu sektörler, genel olarak ulusal girişimciler tarafından organize edilmektedir. Diğer sektörlerde ise üretim artışı ile beraber firmaların çoğu uluslararası hale gelmiştir. Bu firmalarda üretim faaliyetleri birden fazla ülkede gerçekleşmeye başlamıştır ve merkezi yönetim yapısına geçilmiştir. Ancak

1970'lerde çelik, gemi inşası ve tekstil sektörlerinde faaliyet gösteren şirketler yerel üretime devam etmekteydi. Çalışmalar, uluslararası üretimin ülkeler arasındaki çakışmaları düşürdüğünü ancak ulusal üretimin bu çakışmaları artırdığını göstermektedir. Strange'in sözünü ettiği sektörlerde üretim emek yoğunudur ve yönetimler korumacılık politikalarına başvurarak istihdam seviyelerini korumaya çalışmıştır. Söz konusu sektörlerin ürettiği ürünlere olan talebin azaldığı ya da sektörel büyümenin yavaşladığı durumlarda meydana gelen çakışmalar ise uluslararası nitelik taşımıştır. Gelişmiş ülkelerin hükümetleri, bu üç sektörde, ülkelerinin ekonomik çıkarlarını uluslararası ortak çıkarların önüne koymuştur. Bu durum uluslararası anlaşmalara, imtiyazlara ve hatta gümrük uygulamalarına olan güvenin azalması ile sonuçlanmıştır (Strange; 1979: 328). Sonuç olarak, emek yoğun sektörler üzerine yoğunlaşmış ve gelişmiş ülkeler tarafından gelişmekte olan ülkelere karşı uygulanan yeni korumacılık önlemleri, önemli birer tehdit haline gelmiştir. Gelişmekte olan ülkelerin mevcut tarifelere göre oluşturdukları ticaret örgüleri artan tarife dışı engellerden dolayı zarar görmüş ve bu ülkeler, karşılaştırmalı üstünlüklere sahip oldukları emek yoğun üretimden uzaklaştırılmıştır. Bu durum üretimin yerel firmalardan, genel merkezleri gelişmiş ülkelerde olan çokuluslu şirketlere kaymasına neden olmuştur. Gelişmiş ülkeler en çok kayırılan ülke kuralı kapsamında tarifeleri azaltmak yerine, gelişmekte olan ülkelerin yoğunlaştığı sektörlerin tâbi olduğu, özel ve farklılaştırmış önlemlere yönelmiştir. Söz konusu ayrımcı korumacılık politikaları, gelişmekte olan ülkelerin büyüme oranlarına zarar vermiştir (Helleiner, 1980: 90).

Gelişmiş ülkelerin yeni korumacılık politikalarına yönelmelerinin başlıca sebebi Hindistan, Pakistan ve Japonya gibi ülkelerin 1950'lerde tekstil ürünleri ihracatını artırmaya başlamaları ve bu artışın 1960'larda ve 1970'lerde tüm dünya ekonomisini etkileyecek boyuta gelmeleridir (Greenaway, 1983: 153). Söz konusu artış, yeni korumacılık döneminin ilk anlaşmalarından olan Çok Elyaflılar Anlaşmasını – *Multi Fiber Agreement*'i da beraberinde getirmiştir. İhracatı yüksek olan ülkelerin, düşük maaşlar sayesinde tekstil ürünlerinin ucuza üretmeleri ve bu durumun haksız rekabete yol açarak uluslararası rekabete zarar verdiği iddiası 1950'lerden itibaren GATT'a ele alınmıştır. (Erkan, 2013: 93). İlk defa 1961'de imzalanan, 1962 ve 1967'de yenilenen Pamuklu Sözleşmeleri yerini, 1973'te imzalanıp 1974'te yürürlüğe giren Çok Elyaflılar Anlaşması'na bırakmıştır. Bu anlaşmanın yürürlüğe girmesiyle, tekstil sektöründeki

korumacılık doruk noktasına ulaşmıştır (Öztürk, 1999: 63). Anlaşma, neredeyse tüm gelişmiş ülkelerle önemli tekstil ve kıyafet ihracatçısı olan gelişmekte olan ülkeleri kapsamıştır. Bu anlaşma çerçevesinde gelişmiş ülkelere, gelişmekte olan ülkelere yaptıkları tekstil ve kıyafet ithalatına kota uygulayabilme hakkı verilmiştir. Gelişmekte olan ülkelere ise ihraç ettikleri mallara uygulanacak kotaların dağılımı konusunda karar verme hakkı tanınmıştır (Silberston, 1990: 63).

Çok Elyaflılar Anlaşması, GATT'ın temel prensipleri ile çelişen bir anlaşmadır. GATT ülkelerin ayrımcı ticaret önlemleri uygulamalarını yasaklamaktadır. Anlaşmanın 19. maddesine göre bir ülkenin ithal ettiği herhangi bir ürünün miktarındaki artış, eğer ülke içinde faaliyet gösteren yerel üreticilere ciddi bir zarar tehdidi oluşturuyorsa, söz konusu ülke tarife uygulamakta serbesttir (GATT, 1994: 1). Ancak bu önlem geçici olmalı ve adil bir şekilde uygulanmalıdır. Bununla beraber, ithalat kısıtlamaları uygulayan ülkeler, ihracatçı ülkenin kaybını, başka malların ihracatına, uyguladıkları kısıtlamalara eşdeğer imtiyazlar tanıyarak telafi etmelidir. Çok Elyaflılar Anlaşması görünüşte kabul edilebilir kotalar sunmuştur ve her anlaşma için bir bitiş tarihi belirlenmiştir. Belirlenen kotaların uygulanmaları GATT Tekstil Komitesi'nin değerlendirmelerine tâbi tutulmuştur. Buna rağmen, her yeni anlaşma daha fazla kota uygulanmasının önünü açmış ve sonsuz defa yenilenebilir bir nitelik taşımıştır (Grennes, 2011: 108). Özellikle 1981'de imzalanan ikinci Çok Elyaflılar Anlaşması, ABD ve AET'ye yapılan ihracatın çoğunu kısıtlayan ve ticaret büyüme oranını etkileyen çift taraflı anlaşmalar grubundan oluşmuştur. GATT'ın çok taraflılık prensibini de ihlal eden bu anlaşma 4 defa yenilenmiş ve 1994'te sona ermiştir. Ancak anlaşmanın getirdiği kota sistemi 1994'te tamamen kalkmamış, Avrupa Birliği ülkeleri, ABD, Kanada ve Norveç, 1 Ocak 1995'te yürürlüğe giren ve 10 yıllık bir geçiş süresini kapsayan Tekstil ve Hazır Giyim Anlaşmasını – *Agreement on Textile and Clothing* imzalamışlardır. Bu anlaşma da 1 Ocak 2015'te sona ermiş, bu tarihten itibaren tekstil ve hazır giyim ürünlerinin uluslararası ticareti, DTÖ'nün genel kuralları kapsamında ele alınmıştır (Whalley ve Yao, 2016: 1). Tekstil sektörü örneğinde görülebileceği üzere, yeni merkantilist politikalar, ithalat korumaları ve ihracat sübvansiyonları şekillerinde artarak hız kazanmıştır (Lütkenhorst, 1984: 178).

1970'lerde gelişmiş ülkelerde uluslararası rekabetten zarar gören diğer bir sektör de çelik sektörü olmuştur. 1974'ten itibaren ABD ve AET'nin toplam çelik üretimi 30%, bu sektörlerdeki istihdam ise 30%'dan daha fazla düşmüş ve sektör krize girmiştir. Söz konusu krize yol açan çeşitli unsurlar mevcuttur. Öncelikli neden, tekstil sektöründe olduğu gibi çelik üretiminin de, ihracat ve ithalat dengelerinden dolayı keskin kaymalar yaşanmasıdır. 1950'de ABD, Dünya'daki toplam çeliğin yarısına yakın bir miktarını üretirken, 1980'lerde bu oran 12%'ye kadar düşmüştür. Benzer bir şekilde AET de 1950-1970 arasında toplam çelik üretimini 3 katına çıkarmış, ancak toplam çıktı miktarı 1970'lerden itibaren düşmeye başlamıştır. 1960'larda 1970'lerde Japonya, uluslararası çelik piyasalarındaki ana oyuncuların birisi haline gelmiştir. 1973'e gelindiğinde çelik üretimi 1960 ile kıyaslandığında 100 milyon ton artış göstermiştir. 1970'lerin sonundan itibaren Güney Kore ve Brezilya da uluslararası çelik piyasasındaki büyük üreticiler arasında yer almaya başlamıştır. Piyasadaki üretici sayısının gittikçe artması ile beraber çeliğe olan talep de zamanla azalmaya başlamıştır. 1973-1974 döneminde çelik talebi tavan yaparak 519 milyon tona ulaşmış, ancak 1980'den yıllardan itibaren 500 milyon tonun altına düşmüştür. (Tarr, 1988: 175).

ABD, hızla küçülen ve krize giren çelik sektörünü 1969'tan itibaren çeşitli önlemler ile korumaya başlamıştır. Krizin derinliği arttıkça, belirli aralıklar ile korumacılık önlemleri uygulamaya devam etmiştir. İlk olarak gönüllü kota uygulamalarına başvurulmuş, bunun için önce Japonya, sonrasında AET ile anlaşmaya varılmıştır. Uygulama, 1974'e kadar devam etse de üreticilerin çoğu için sadece 1971-1972 döneminde bağlayıcı olmuştur. Kotalar sonucunda ABD iç piyasasındaki çelik fiyatları 1971-1972 arasında 1.2% ile 3.5% arasında yükselmiştir (Crandall, 1987: 273). Ancak bu önlemler yeterli olmamış, çelik sektörü küçülmeye devam ederek çok ciddi politik baskı yaratmıştır. Bunun üzerine ABD yönetimi, 1978'in başında Tetik Fiyat Mekanizması'nı uygulamaya başlamıştır. Bu mekanizma, çelik ithalatı için bir fiyat belirlemektedir. Referans fiyatın altına düşen çelik ithalatı, damping kapsamında olup olmadıklarına dair bir araştırma dosyası açılmasını tetiklerler. Tetik fiyat, dünyanın en etkili çelik üreticilerinin, özellikle de Japonya'nın üretim maliyetlerine dayalı olarak belirlenmiştir. Bu fiyat, 8% kâr payı, hammadde, işçilik ve diğer giderler, değişken maliyetlerin 20%'si oranında hesaplanan dolaylı maliyetler ve ABD'nin dört farklı bölgesine bu çeliği taşımanın maliyeti bir araya getirilerek oluşturulmuştur (Bright &

McKinney, 1984: 42). Jimmy Carter yönetimi bu mekanizma ile üç temel hedefe ulaşmayı amaçlamıştır. Birinci ve en görünür hedef, çelik dampingini hızla tespit ederek araştırma verilerine ulaşabilmektir. Bu mekanizma sayesinde, Japonya'nın çeliği maliyetinin altına satmasına engel olunması planlanmıştır. İkinci hedef, ihraç çeliğin fiyatını artırıp piyasadaki yabancı çelik arzını kısıtlamaktır. Bu hedef da anti-damping önlemleri ile alakalıydı. Bu sayede ithal çeliğin fiyatının adil fiyat altına düşmesini engellenecekti. Tetik Fiyat Mekanizması uygulamasının son hedefi ise daha kısıtlayıcı önlemlere başvurmadan, kota ve tarifeler uygulamadan çelik ithalatının yurt içindeki üreticilere verdiği zararın önüne geçmektir. (Anderson, 1982: 2). Mekanizmanın yürürlükte olduğu Şubat 1978 – Şubat 1982 dönemi verileri kullanılarak yapılan çalışma sonucunda, bu uygulamanın yıllık olarak tüketicilere 535 milyon ABD doları kaybettirdiği, yerel üreticilere ise 460 milyon ABD doları ilave kazanç sağladığı hesaplanmıştır. Kaynakların daha verimsiz kullanılmasından dolayı ortaya çıkan yıllık kayıp ise 2.26 milyon ABD doları olarak hesaplanmıştır. Tarife dışı engel uygulanmasından dolayı ortaya çıkan dara kaybının da yıllık 75 milyon ABD doları olduğu görülmektedir. Tetik fiyat mekanizmasının yürürlükte olduğu 42 aylık süreçte, bu uygulamanın ekonomide neden olduğu toplam kaybın da 263 milyon ABD doları olduğu hesaplanmıştır (Bright ve McKinney, 1984: 44).

AET'nin 1970'lerde yaşadığı çelik krizi, ABD de olduğu topluluk üyesi ülkelerin ekonomileri üzerinde de çeşitli sorunlara yol açmıştır. 1977'ye gelindiğinde üretim miktarı, 1974'ün üretim miktarı olan 155 milyon tonun altında kalarak 126 milyon ton olarak gerçekleşmiş, 1978 yılında 134 milyon tona yükselmesine rağmen 1974 rakamını yakalayamamıştır. Toplam üretim kapasitesinin 200 milyon ton olduğu göz önünde bulundurulduğunda, ciddi bir atıl kapasitenin ortaya çıktığı görülmektedir. Sadece üretim miktarı azalmakla kalmamış, 1977'deki reel çelik fiyatı, 1974'ün %50'sine kadar düşmüştür (Commission of the European Communities, 1979: 2). Bunun üzerine Mart 1977'de Davignon Planı sunulmuştur. Bununla beraber sadece çelikten imal edilmiş güçlendirme barlarına asgari sabit fiyat uygulanmış ve yeni eklenen her üretim kapasitesine karşılık eşit veya daha fazla miktarda çelik ithalatının azaltılması şartı getirilmiştir. Bu planın asıl amacı çelik arzının aşırı artışını önleyip, ilerleyen dönemlerde ortaya çıkması muhtemel ticaret savaşlarına engel olmaktır (Schulman, 1979: 51). 1977'de AET yeni bir ithalat kontrol programı başlatmış, düşük fiyatlı çelik

arz eden ülkelerin maliyetlerinin hesaplanmasıyla taban bir fiyat belirlenmiştir. Taban fiyatın altındaki ithalat direkt olarak dumping kapsamına alınmışlardır. Ancak, gönüllü kota uygulamasını kabul eden ülkeler bu minimum fiyat uygulamasından muaf tutulmuşlardır (Tarr, 1988: 189).

2.6.3. Asya Ülkeleri ve Yeni Merkantilizm

2.6.3.1. Japonya'nın Yeni Merkantilist Politikaları

Japonya, İkinci Dünya Savaşı'ndan en çok etkilenen ülkelerden birisi olmuştur. Savaş sırasında Hiroşima ve Nagazaki'ye atılan atom bombalarının yanı sıra, havadan ve denizden de 119 farklı şehir bombalanmış, sivil ve asker olmak üzere toplamda 3 milyondan fazla insan hayatını kaybetmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan devasa bir yıkım ile çıkan ülkenin ekonomik rotası da bu savaştan sonra netleşmiş ve toplumsal değişiklikler sınai temellere dayandırılmıştır (Zhang, 1998: 126). Bu bağlamda ülkenin sanayileşmesi, çeşitli sanayi politikaları ile teşvik edilmiştir. Ancak bu sanayileşmenin arka planındaki mantık liberal ekonomi politikaları olmamıştır. Statik ve dinamik piyasaya kusurlarına çözümler yaratılmak yerine, yeni merkantilist politikalar izlenmiştir. Rekabet olumsuz olarak değerlendirilmiş ve rekabeti kısıtlayıcı politikalar uygulanmıştır (Kimura, 2009: 11). Söz konusu politikaların uygulanması için 1945'te Ticaret ve Sanayi Bakanlığı kurulmuş, bu bakanlık 1949'da yerini "Uluslararası Ticaret ve Sanayi Bakanlığı'na – *Ministry of International Trade and Industry (MITI)*" bırakmıştır. Bu bakanlık, sanayi politikalarının hem planlanmasından hem de uygulanmasından sorumlu olmuştur (Okazaki, 2017: 57). Sanayileşmeyi destekleyecek ulusal teknolojinin altyapısı 1920'lerde tamamlansa dahi, çok yönlü bürokrasi, vasıflı çalışanlar, modern eğitim ve disiplin için kültürel bir altyapı gibi unsurlar, savaştan sonra daha da artan bir önem taşımıştır. Bunların yanı sıra, ABD'nin Japonya'yı işgali de ülkenin modernizasyon sürecinde yanlış bir yola sapmasına engel olmuştur. 1945-1952 dönemini kapsayan bu dönem, Japonya tarihinde "İşgal Periyodu" olarak adlandırılmaktadır. ABD'nin askeri işgali, ekonomide, politikada ve eğitimde yeni kurumların yapılandırılmasında büyük rol oynamıştır (Moore, 1981: 317).

İşgal döneminde Japonya'nın ekonomik büyümesinin alt yapısını hazırlayan iki temel faktör vardır. İlk faktör, 1948'de Detroit Bankası Başkanı Joseph Dodge tarafından hazırlanmış ve Japonya'yı ABD yardımları olmadan Soğuk Savaş'a karşı hazır olacak şekilde güçlendirmek için uygulanan Dodge Planı'dır. Bu plan çerçevesinde Japonya'nın ciddi enflasyon problemini çözmek ve istikrarı sağlamak için üç temel politika önerilmiştir. Bunlardan ilki bütçe dengesidir. İkincisi Yeniden Yapılanma Finans Bankası'ndan yeni kredilerin verilmesinin durdurulmasıdır. Bu önlem, yeni para biriminin kaynağından kesilmesi için önerilmiştir, çünkü yüksek enflasyonun temel sebebi olarak bu görülmüştür. Üçüncü politika önerisi ise teşviklerin azaltılması ve zamanla tamamen kaldırılmasıdır (Takada, 1999: 10). İkinci faktör ise 1950'de başlayan Kore Savaşı'dır. Bu savaş, Japonya için ekonomik bir hediye niteliği taşımıştır. Kore Savaşı boyunca Japonya'nın GSYİH'si yıllık ortalama %10 büyüme göstermiştir. Sanayi üretim endeksi Haziran 1950'de 94'ten Temmuz 1951'de 142'ye çıkmıştır. Aynı dönemde Japonya'nın sınai çıktı miktarı %50'den fazla artmıştır. Bu, çalışanların gelirlerine de yansımıştır. Örneğin, Toyota Motor Company'de çalışan işçilerin maaşı, savaşın başladığı 1950'den 1953'e gelindiğinde reel bazda iki buçuk kat artmıştır. Savaşın ilk iki yılında Japonya'nın ihracatının toplam değeri %53 artarken, dış ticaretinin toplam artış oranı ise %84'e ulaşmıştır. Kore Savaşı, Japonya ekonomisi için tam manasıyla bir ekonomik patlama dönemi olmuştur (Dingman, 1993: 42).

Japonya'nın uyguladığı ve genel olarak yeni merkantilizme dayalı ekonomik politikaları net bir şekilde belirlenmiştir. Söz konusu politikalar bürokrasiden başlayıp, Liberal Demokrat Parti'den (LDP) geçen ve oradan da Ulusal Genel Meclisin onayına ulaşan bir yol izlemiştir. LDP'nin ve genel meclisin, her bakanlık dairesine karşılık gelen bir politika komitesi mevcuttu. Sanayi ve ticaret politikaları tasarıları MITI, Finans Bakanlığı veya Tarım, Ormancılık ve Balıkçılık Bakanlığı bünyesindeki orta dereceli kurumlardan çıkmaktaydı. Sunulan tasarılar bakanlık içindeki alakalı dairelerde görüldükten sonra onay için bakana gönderilirdi. Bu teklifler, sonrasında benzer yavaş ve sancılı tartışma ve uzlaşma süreçlerin yaşandığı ve konu ile dolaylı olarak alakalı olan diğer bakanlıklara gönderilirdi. Tüm bakanlıklar son hâli üzerinde fikir birliğine ulaştıklarında, tasarı LDP'nin "Politika İlişkileri Araştırma Komitesi – *Policy Affairs Research Committee (PARC)*" içinde yer alan ilgili bölüme aktarılırdı. PARC içinde de fikir birliğine ulaşıldığında, tasarı PARC Yürütme Kurulu tarafından onaylanır

tartılmak üzere uygun olan genel meclis komitesine gönderilirdi. Burada da onaylandıktan sonra genel meclisin tamamı tarafından oylanırdı. Bürokratik engelleri aşan politikalar, LDP ve genel meclis tarafından genellikle çok küçük revizyonlar ile onaylanırdı. Genel meclise 1945-1975 arasında sunulan tasarıların yaklaşık 85%'i bakanlıklar tarafından desteklenmiştir ve Japonya'da kabul edilen tüm mevzuatların ise 90%'ı devlet destekli olmuştur (Nester, 1990: 142). Bu karmaşık bürokratik süreç, savaş sonrası yeni merkantilist politikaların oluşturulmasında ve uygulanmasında baskın bir rol oynamıştır. Ekonominin devlet tarafından sıkı bir şekilde kontrol edildiği 1950'li ve 1960'lı yıllarda bürokratlar, Japonya'nın ekonomik kalkınmasının yönünü tayin eden bu karmaşık araçları kullanmaya devam etmişlerdir.

1949-1954 döneminde Japon bürokrasisi hızlı büyümeyi destekleyecek şekilde yeniden şekillendirmiştir. 1954'te Şigeru Yoşida'nın LDP'nin yönetimini Ichirō Hatoyama'ya devretmesinden sonra MITI tarafından tasarlanan yeni bir sistem uygulanmaya başlanmıştır. Bu sistem ile hükümet tarafından seçilmiş sanayi kollarının korunması, bunların ürettiği ürünlerin ticaretleştirilmelerinin kusursuzlaştırılması ve kıran kırana rekabeti kontrol etmeye yönelik araçların geliştirilmesi amaçlanmıştır (Johnson, 1982: 199). Yeni sistemi şekillendiren bürokratik yapı, mevzuatların yürütülmesi süreçlerinde bakanlıklara oldukça geniş yetkiler vermiştir. Bu yapı genellikle öneriler ve uyarılar içeren bir rehber statüsündedir. Söz konusu rehberler ise uzun müzakereler veya bakanlık ve sanayi temsilcileri arasındaki yoğun fikir alışverişleri sonucunda hazırlanmıştır. MITI, fiyatlar, yatırımlar, üretimler veya farklı sektörlerdeki her bir firmanın ihracat seviyeleri konusunda önerilerde bulunmuştur. Yasal olarak bakıldığında, MITI'nin bu önerilerini açık bir biçimde dayatacak otoritesinin yoktur. Ancak çeşitli yönetsel ödüller veya cezalar ile oldukça yüksek gücü elinde bulundurmıştır. Burada, hazırlanan yönetsel rehberlerin tarife dışı bariyer görevi gördüklerini söylemek mümkündür. Çünkü bu rehberlerin yasal bir dayanakları bulunmamasına rağmen Japonya'da iş yapan herkes bunlara uymak zorundaydılar. Bu rehberlerden dolayı, Japonya'nın yabancı firmalar ile yerel firmalar arasında piyasa paylaşım anlaşmaları aracılığı ile bir ayrımcılık yaptığını kanıtlamak çok zordu (Nester, 1990: 145).

Japonya'nın yeni merkantilist politikalarının temelinde yatan önemli unsurlardan birisi de Keiretsu adı verilen sistemdir. Keiretsu sistemi, 19. yüzyılda oluşmaya başlamış Zaibatsu sisteminin bir devamıdır. Zaibatsu sistemi, banker ailelerin oluşturduğu, kapalı ve monolitik üstyapıya sahip, tek bir şirketin birçok küçük şirketi bir arada tuttuğu sistemdir. Zaibatsu sistemi ile büyük sanayi firmaları ortaya çıkmış, bunlar ülkedeki neredeyse tüm sektörleri kontrol etmişlerdir. 1930'larda Zaibatsular gücün kaynağı olmuşlar ve Japon militarizminin yönetici kuvveti haline gelmiştir. Müttefik güçler, Zaibatsu yapısının demokrasinin oluşturulması sürecinde büyük bir engel teşkil ettiğini savunarak sistemi yok etmeye teşebbüs etmiştir. Ancak 1952'de ABD ve işgal güçleri Japonya'yı terk edip, Japon hükümetine de zımnen kısıtlamaları gevşetme yetkisi verince, Zaibatsu şirketleri eski ittifaklarını yenilemeye başlamış, ancak bu sefer daha gevşek bir şekilde birbirlerine bağlanarak ve daha farklı alanlara yönelerek yapılanmışlardır. Keiretsu'lar teknik olarak Zaibatsu'ların parçalarından oluşmuştur (Johnson III, 1992: 1157). Keiretsu olarak yapılan ilk 6 büyük şirket Mitsui, Mitsubishi, Sumitomo, Fuyo, Sanwa ve Dai-Ichi Kangyō (DKY) Bank'tır. Fuyo, Sanwa ve DKY aynı zamanda 1950'lerdeki ve 1960'lardaki büyük bankaları oluşturmuştur. Bu büyük Keiretsu grubunun yanında, Bağımsız Şirketler Grubu olarak Toyota, Hitachi, Toshiba ve Sony'den oluşan başka bir Keiretsu grubu daha oluşmuştur. Yakın sermaye bağları, uzun dönemli kontratlar, finansal ve teknolojik destekler Keiretsu sisteminin avantajları olarak değerlendirilmiştir. Ancak bu sistem, aynı zamanda Japonya'nın yabancı firmalara ve yatırımcılara kapalı olan sisteminin de bir temsilcisi olmuştur. Kapalı sistemin temelini oluşturan bu yapı, özünde oligopol fonksiyonu taşımış, serbest ticaretin zarar görmesine yol açmıştır (Tajima2008: 1244).

Japonya'nın İkinci Dünya Savaşı sonrasında izlediği politikalar, sanayi üretimini bireysel tüketimin önüne koymuştur. Bu eğilim, özellikle devletin ekonomi üzerinde en fazla kontrole sahip olduğu 1950-1960 döneminde kendisini göstermiştir. Uygulanan makroekonomik politikalar çeşitli bileşenlerden oluşmuştur. Bunlar kamu sektörünü görece olarak küçük tutmak, düşük vergilendirme politikaları izlemek, gelirden ziyade tüketimi vergilendirmek, bankalara ve sanayiye düşük maliyetli fonlar sağlayacak finansal bir sistem tasarlamak, faiz oranlarını düşük tutmak ve yaşam kalitesini yükseltmekten çok sanayi altyapısını desteklemek şeklindedir (Williams, 1993: 80). MITI, bu süreçte sanayi politikalarının en önemli uygulayıcısı konumunda yer almıştır.

Devletin ekonomiye müdahalesi, MITI'nin yeni sanayi kuruluşlarının korunmaları sürecinde uyguladığı aşamalardan da açık bir şekilde görülmektedir. Söz konusu aşamalar şu şekildedir; öncelikle, MITI tarafından yeni kurulacak sanayi dalına olan ihtiyaç ve bunun başarılı olma ihtimali araştırılır. İkinci olarak gerekli döviz kaynakları tahsis edilir, Üçüncü olarak yabancı teknolojinin ithal edilmesi için gerekli lisanslar verilir. Dördüncü olarak, yeni doğan sanayi koluna yapılacak yatırımların hızlanması için özel statü sağlanır. Beşinci olarak fabrikanın kurulacağı arazi ücretsiz veya en düşük maliyet ile tahsis edilir. Altıncı olarak bu sanayi koluna özel vergi imtiyazları sağlanır. Yedinci olarak MITI tarafından bu sanayi içerisindeki firmalar arasındaki rekabeti düzenlemek ve yatırımları koordine etmek için yönetsel kartel rehberi kurulur (Johnson, 1982: 236). Tüm bu makroekonomi ve sanayi politikaları, Japonya'nın izlediği yeni merkantilist büyüme stratejisini net bir şekilde ortaya koymaktadır.

MITI tarafından uygulanan yeni merkantilist sanayi politikalarının yanı sıra, Japonya aktif bir şekilde ihracatı teşvik edip ithalatı engelleyen politikalar da izlemiştir. Bu bağlamda izlenen öncelikli politika, Japon yeninin değerinin düşük tutulması olmuştur. Müttefik Kuvvetleri Yüksek Komutanlığı – *Supreme Commander of the Allied Powers (SCAP)* tarafından 365 Japon yeni 1 ABD dolarına eşit olacak şekilde parite belirlenmiş, bununla da Japon sanayisinin tüm dünyada rekabetçi olması amaçlanmıştır. 1950-1970 döneminde bu düşük değerlendirme politikaları derinleşerek devam etmiştir (Nester, 1990: 175). 1972'de Dünya'daki esas para birimlerinin yeniden rekabet düzeyine getirilmesi ile beraber Japon yeninin de değeri ABD doları karşısında 16.88% yükseltilmiş ve ABD'li üreticilerin Japon ithalat akımlarından korunmaları amaçlanmıştır. Ancak, Japonya'daki gözlemciler, yeninin değerinin 30% kadar düşük tutulduğunu belirtmiştir. Yani 16.88%'lik değer artırımını dahi yeninin mevcut değerinin, gerçek değerinden önemli bir oranda düşük kalmasına engel olamamıştır (Haitani, 1972: 57). 1973'te serbest döviz kuru sistemine geçilmiş fakat yen üzerindeki baskılar ve devletin piyasaya müdahaleleri farklı aşamalardan geçerek devam etmiştir (Quirk, 1977: 642). Japonya yönetimi, uluslararası rezervlerini kullanarak yeni, değerini olması gerekenden düşük kalmaya devam edecek manipüle etmeyi sürdürmüştür.

Japonya'nın yeni merkantilist politikalarından biri de kartelleri desteklemesidir. 1947'de SCAP tarafından taslağı hazırlanan ve "Japon Adil Ticaret Komisyonu – *Japanese Fair Trade Commission (JFTC)*" tarafından uygulanan Japon Tekel Karşıtı Yasası yürürlüğe girmiştir. 1947 -1951 arasında sıkı bir şekilde uygulanan bu yasa, 1952'de işgalin sonra ermesiyle beraber özellikle işadamlarından, politikacılardan ve devlet bürokratlarından büyük tepkiler almıştır (Uesugi, 1982: 709). İşgal güçlerinin tamamen çekilmesi ile etkinliğini oldukça yitiren JFTC, kartellerin kurulmasının önüne geçememiştir. Eski Zaibatsu şirketlerinin yeniden onay alıp Keiretsu haline gelmeleri, JFTC'nin etkinliğini yitirdiği dönemde meydana gelmiştir. Örneğin, işgal güçleri tarafından 139 farklı şirkete ayrılan Mitsubishi Trading, 1954'te Keiretsu statüsüne gelerek temel bir ihracat – ithalat oyuncusuna dönüşmüştür (Uesugi, 1982: 711). 1953'te Tekel Karşıtı Yasası revize edilmiş, yeniden satış fiyatının tedarikçi tarafından belirlenmesi kontratları, durgunluk karteli ve rasyonalizasyon karteli konularında muafiyetler sağlanmıştır. Dahası, 1950'li ve 1960'lı yıllarda durgunluk kartelleri, rasyonalizasyon kartelleri ve aşırı rekabetten kaçınma kartelleri Tekel Karşıtı Yasadan bağımsız olarak çeşitli durumlar altında yetkilendirilmiştir (Takahashi, 2003: 1). Rasyonalizasyon kartelleri aracılığı ile yasa, sanayi teknolojilerini geliştirme, ürünleri satın alma ve kullanma, taşımacılık birimlerini paylaşma ve diğer verimliliği arttırıcı uygulamalar için gizli anlaşmalar yapılmasına izin vermiştir. Durgunluk kartelleri ise zarar eden sanayilerin korunması adına üretim sınırlandırmalarına ve fiyat sabitleme anlaşmalarına izin vermek için tasarlanmıştır (Trustbusting in Japan, 1981; 1070). 1963'e gelindiğinde Japonya'da aktif 1000'den fazla kartel anlaşmasının olduğu, bunun toplam çıktının yaklaşık 28%'ini etkilediği hesaplanmıştır (Yoshino, 1968: 169).

Japonya'nın izlediği yeni merkantilist politikalar, 1950'lilerden itibaren küresel piyasalar üzerinde oldukça etkili olmuştur. Japonya, oldukça saldırgan bir ihracat politikası uygulamış, ihracatçı firmalar, ucuz mal satın alan piyasaları hedefleyip bir sektöre odaklanarak, bu sektördeki rakiplerini tamamen yok etmeye yönelik fiyat politikaları izlemiştir. Küçük araçlar, yarıiletkenler gibi ucuz ürün pazarlarını ele geçirdikten sonra diğer sektörler üzerine yoğunlaşmış, ölçek ekonomisi oluşturup tüm pazarlarda baskın hale gelene kadar ilerlemeye devam etmiştir. Baskın pazar payını elde ettikten sonra ise bu firmalar fiyatlarını yükseltmiştir. Japonya'nın önemli sanayi kolları olan tekstil, televizyon, çelik, araba, tüketici elektronikleri, videokaset kayıt aletleri ve

yariletkenler sektörlerinin tümü bu örgüyü izlemiştir. Büyük ölçekli üretim ve ABD'nin tamamen açık piyasa koşullarına sahip olmasından dolayı bu saldırgan dış ticaret stratejisinden ilk olarak ABD'li şirketler etkilenmiştir. ABD'de güce kavuşan Japon firmaları, daha sonra farklı ülkelerin pazarlarına yönelmiştir. İlerleyen zamanlarda ise Japonya, bu büyüme stratejisini süper bilgisayarlar, biyoteknoloji, endüstriyel seramikler, robotlar, mikro elektronikler, optik fiberler gibi daha teknolojik endüstri dallarında da uygulamaya devam etmiştir. Japon ihracatçıların aldığı banka kredileri ve Keiretsu destekleri, firmaların baskın hale gelene kadar kârlılıklarından feragat etmelerine yardımcı olmuştur. Yapılan çalışmalar, 1978'de Japon ihracat mallarının üçte ikisinin üretim maliyetlerinin altında satıldığını ortaya koymuştur (Nester, 1990: 176).

1950'lerin ortasında Japonya'nın dış yardım programı olan Resmi Kalkınma Yardımı – *Official Development Assistance (ODA)* çerçevesinde Güneydoğu Asya ülkelerine savaş tazminatları ödenmeye başlanmıştır. Diğer sanayileşmiş ülkelere kıyasla Japonya'nın ODA programı yavaş işlemeye başlasa da yıllar geçtikçe daha kapsamlı hale gelmiştir. Japon Devleti 1977'de 1.4 milyar ABD doları olan yardım miktarını 1981'de 2.8 milyar ABD dolarına çıkartmış, 1981-1985 döneminde bu miktarın da iki katına çıkarılmasına karar verilmiştir. Haziran 1988'de Başbakan Noboru Takeshita beş yıllık döneme yayılmış toplam 50 milyar ABD Doları tutarında dış yardım yapacaklarını duyurmuş ve bu paket ile Japonya, dünyanın en büyük bağışçısı haline gelmiştir (Zhou, 1991: 341). Ancak, ODA programına getirilen yeni realist yaklaşım, Japonya'nın bu programı yurt dışındaki ticari çıkarlarını korumak için kullandığı iddiasını öne sürmüştür. Bu program sayesinde Japonya yeni merkantilist hedeflerini sağlama almaktadır (Schraeder, Hook ve Taylor, 1998: 300). Bu düşünce özellikle ABD, İngiltere, Japonya, Almanya ve Fransa arasında, Japon yeni ve Alman markı karşısında ABD dolarına değer kaybettirilmesi için 1985'te imzalanan Plaza Anlaşması'nın imzalanması ve Asya'daki yabancı direkt yatırımın hızlıca büyümesinden dolayı ortaya çıkmıştır. Bununla beraber, Japon firmaları ODA programına dâhil olan ülkelerdeki yatırımlarını yoğunlaştırmış, bu ülkelerdeki yurt içi tüketici taleplerini Japonya'dan ithal ettikleri mamul ürünler ile karşılamış ve Japonya'nın ihracatını desteklemiştir (Tuman ve Strand, 2006: 65). Ayrıca, bu ülkelere ile kurulan yakın ilişkiler sayesinde Japonya'ya düşük ücretli emeğin ve ucuz

hammadenin ithal edilmesini sağlamıştır. Bu durum yeni merkantilist bir avantajın yaratılmasına yardımcı olmuştur (Chan, 1992: 7).

Japonya'nın İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra uyguladığı politikalar bütünüyle ele alındıklarında oldukça sert yeni merkantilist niteliklere sahip oldukları sonucuna varmak mümkündür. Devlet kurumlarının ve bürokrasinin ekonomiye sürekli olarak müdahale etmeleri, ihracatta rekabetçiliğin artırılması için Japon yeninin değerinin serbest kur rejiminde dahi rezervler ile manipüle edilerek düşük tutulması, ana sanayi kollarında kartel oluşumunun devlet eli desteklenmesi, ithalatın sürekli olarak, özellikle tarife dışı engellere maruz bırakılması bu durumu açıkça gözler önüne sermektedir. Yeni merkantilist politikaların hem dış ticarete devlet tarafından benimsenmesi hem de özel şirketler tarafından büyüme stratejisi olarak kullanılması, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra hızla liberalleşen dünyada Japonya'yı yeni merkantilist doktrini benimsemiş en önemli devletlerden birisi haline getirmiştir.

2.6.3.2. *Asya Kaplanları ve Yeni Merkantilist Büyüme Politikaları*

Asya ülkelerinin kalkınmaları belirli dalgalar halinde gerçekleşmiştir. İlk dalga, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Japonya'nın yeni merkantilist stratejiler izleyerek kalkınmasıdır. İkinci dalga ise Asya Kaplanları olarak bilinen Singapur, Güney Kore, Hong Kong ve Tayvan'ın kalkındığı dönem olarak tanımlanabilir. 1960'lı yıllarda başlayan Asya Kaplanlarının kalkınma süreci, 1997'de meydana gelen Asya Finansal Krizi'ne kadar sürekli olarak devam etmiştir (Bouman, t.y.: 10). 1960-1990 arasında Hong Kong, Singapur ve Tayvan yıllık ortalama 6%'lik reel GSYİH büyüme oranı yakalarken, Güney Kore'de bu oran 7% olmuştur (Mascelluti, 2015: 19). Bu ülkelerin hızlı büyüme rakamlarına ulaşip bunu da uzun yıllar devam ettirebilmelerinin temel nedeni ihracata yönelik büyüme stratejileridir. Bu büyüme stratejilerinin özünde ise belirli tarihi ve jeopolitik unsurlar vardır. Hong Kong ve Singapur, İngiltere'nin eski sömürgeleridir (Robinson, 2017: 1). Sömürge yönetimi, ihracata yönelik büyüme stratejisinin başlaması için gerekli olan altyapının ve uluslararası bağlantıların önceden oluşturulmasını sağlamıştır. Dahası, farklı devletlerden sağlanan politik destek ile beraber Hong Kong dışındaki diğer ülkelerdeki yöneticiler, güçlerine ana bir muhalefet

olmadan sahip olmuştur. Bu avantajı kullanıp, etkin bir şekilde büyüme ve ihracat odaklı kalkınma politikaları izleyebilmişlerdir. Bunların yanı sıra, Güney Kore ve Tayvan, ABD'den yüksek miktarda dış yardım almıştır. ABD bu süreçte piyasalarını Asya'dan gelen ucuz ithal ürünlere tamamen açtığı için söz konusu ülkeler ihracata yönelik büyüme politikalarını kolaylıkla izleyebilmiştir (Gulati, 1992: 161).

Asya Kaplanları'nın ihracata yönelik büyüme politikalarının temelinde Japonya'nın politikalarına benzer bir şekilde yeni merkantilist unsurlar bulunmaktadır. Dışa yönelimin uluslararası ticaret ve yabancı direkt yatırım politikaları ile nitelendirildiği bu ülkeler, kapalı piyasa şartlarında kendi kendilerine kalkınmalarına yetecek kadar büyük olmadıklarından dolayı, sanayi malları üretimi ve bunların ihracatı üzerine yoğunlaşmıştır. Asya Kaplanları'nın ölçek ekonomisi yaratmaları, uluslararası piyasalara açılmaları sayesinde gerçekleşmiştir. Bundan dolayı, ihracat teşviki bu ülkelerin sanayi politikalarının özünü oluşturmuştur. Ancak, bu ülkeler kendi aralarında serbest ticaret yapmamışlar ve buna yönelik politikaları desteklememiştir. Bunun yerine merkantilist politikalar uygulayarak ithalatı sınırlandırıp, ihracatı artırmışlardır (Krause, 1989: 110). Bu ülkelerden özellikle Tayvan ve Güney Kore'nin ekonomilerinin yeni merkantilist ve milliyetçi eğilimleri oldukça yüksektir ve bu kapsamda devlet müdahalesi ve büyük ekonomik kümeleşmeler sıklıkla görülmektedir (Kross, 2013: 8).

Japonya gibi Asya Kaplanları da uyguladıkları sanayi politikalarında üç temel hedef üzerine yoğunlaşmıştır. Bunlar; ihracatın teşviki, plastik ve çelik gibi bir dizi ara malların üretilmesi için yurt içi üretim kapasitesinin oluşturulması ve belirli sanayi kollarının ve yabancı teknolojinin ithalatının desteklenmesi şeklindedir. Teknoloji transferinin gerçekleşmesini sağlayacak beşeri altyapıyı oluşturabilmek için özellikle mühendislik ve bilim eğitimlerine oldukça önem verilmiştir. Devlet, finans piyasasına müdahale ederek sermayenin emlak gibi alanlara yatırılmasına engel olmuş, bunun yerine daha fazla teknolojik fayda sağlayan fabrika ve donanım yatırımlarına yönlendirilmesini sağlamıştır. Çok fazla firma bulunan bazı sanayiler kollarında devlet teknoloji programları uygulamıştır. Bilim merkezlerini de içeren bu programlar sayesinde, kendi bünyesinde yeni ürünlerin tasarlanması ve genişletilmesi için gerekli birimlerin bulunmadığı şirketlere, AR&GE faaliyetleri için imkân sağlamıştır. Direkt

uygulanen en önemli sanayi politikası ise ucuz krediler ile desteğe ihtiyaç duyan şirketleri açık veya örtük bir şekilde sübvansiyon etmesidir (Stiglitz, 1996: 157).

Asya Kaplanları'nın odaklandığı diğer bir nokta ise selektif sanayi politikası olmuştur. Bu politikanın en büyük özelliği tüm endüstriyi etkileyen genel politikalar olması yerine, belirli sanayi kollarının kalkınmasına yoğunlaşmış özel politikalarından oluşmasıdır (Kross, 2013: 13). Selektif sanayi politikalarında belirli sanayi kolları özellikle seçilmekte ve diğerlerinden daha üstün olarak görülmektedir. Burada asıl amaç hem verimliliği artırmak hem de üretkenlik artışını desteklemektir (Chang, 2009: 2). 1960'ların sonlarında ve 1970'lerde Güney Kore yönetimi, seçili bebek endüstrileri, geçici tekel olarak adlandırdığı büyük ölçekli girişimler ile teşvik etmiştir. 1960'larda çimento, gübre ve petrol rafine, 1960'ların sonunda ve 1970'ler boyunca gemi inşası, diğer kimyasallar, sermaye malları ve dayanıklı tüketim malzemeleri üreticileri selektif sanayi politikalarından faydalanmıştır. İlerleyen yıllarda ise özellikle elektronik sektöründeki küçük ve orta ölçekli firmalara imtiyazlar sağlanmıştır. Bu sanayi kollarında faaliyet gösteren firmalara kredilere avantajlı ulaşım, vergi indirimi ve en önemlisi yabancı rekabetten korunma gibi imkânlar tanınmıştır. Sanayi politikalarından bir dereceye kadar Tayvan ve Singapur da yararlanmışlardır. Örneğin, 1980'lerde sonra emek yoğun sektörlerde karşılaştırmalı üstünlüğünü kaybeden Tayvan'da, belirli stratejik sektörlerin desteklenmesi için imtiyazlı krediler, teknolojik yardımlar ve yönetim destekleri sağlanmıştır. 1960'lardan itibaren Singapur yönetimi, devletin sahip olduğu kuruluşlara yatırım yapmış, özel yatırımcıları belirli kilit sektörlerle yönlendirebilmek için teşvikler sunmuştur (Glick ve Romeno, 1997: 23).

İhracat odaklı büyüme stratejisi izleyen ülkeler genelde serbest dış ticareti destekleseler de Asya Kaplanları'nda durum farklıdır. ABD, bu ülkelere iç piyasaları dış rekabete açık olmadığı için uzun süre baskı yapmıştır. Söz konusu ülkelere de yasal tarifeler, nitel ve nicel kısıtlamalar ve döviz kurlarının düşük tutulması gibi politikalar uygulanmıştır. Hong Kong dışında Asya Kaplanları, ihracat teşvik politikalarını, diğer tarafların karşılık beklemediği tek yönlü birer politika olarak değerlendirmiştir. Bu politika, kuşkusuz merkantilizmdir (Krause, 1989: 105). Serbest ticaret yapmak yerine sübvansiyonları, tarifeleri ve kotaları kullanmışlardır. ABD'nin bu ülkelere dış rekabete açık olmadıkları için baskı yapmasına rağmen vermeye devam ettiği maddi destekler,

yeni merkantilist süreci hızlandıran önemli bir unsur olmuştur. ABD hegemonyasının eşlik ettiği politik istikrar ve ekonomik tecrit, ucuz ve uysal emeğe sahip üretim tesisleri kurmak isteyen ABD ve diğer çokuluslu şirketlere önemli fırsatlar ve dışsallıklar yaratmıştır. Bunun karşılığında, Asya Kaplanları'na gelen yeni teknoloji ve piyasa uzmanlığı bu ülkelerin kalkınmasında büyük önem taşımıştır. ABD'nin Asya ülkelerine verdiği destekle beraber yabancı sermayenin akışı, belirli grupları, bireyleri ve sektörleri kayırmak isteyen otoritelere büyük destek sağlamıştır. Bunun sayesinde yöneticiler, kendilerini yurt içindeki baskı gruplarından izole edebilmişlerdir. Bu politik kayırma gücünü devletler, özellikle finans kurumları üzerinde kullanmıştır. Söz konusu kurumlar üzerindeki kontrol, devletlere belirli politikaları uygulayabilmeleri için muazzam bir güç vermiştir. Örneğin, Güney Kore'de özel şirketlere sağlanan finansmanın 80%'i devlet tarafından kontrol edilen finans kurumları tarafından verilmiştir. Hatta hane halkı tasarrufları dahi posta tasarruf sistemi ile piyasaya dağıtılmıştır. Singapur'da yabancı şirketlere verilen teşvikler sayesinde yerel yatırımlar zayıf olmasına rağmen, liberal olduğu iddia edilen devlet, maaş oranlarını mali ve parasal teşvikler aracılığı ile manipüle etmiş ve bu sayede yabancı yatırım modellerinin yönlendirilmesi üzerinde önemli kontrole sahip olmuştur. Tayvan'da da vergi muafiyeti ve hızlandırılmış amortisman tenzilatları ile yatırımların istenilen sektörlere yönlendirilmesi sağlanmıştır (Gulati, 1992: 168 - 169). Tamamen serbest ticareti desteklediğini iddia eden ülkeler dahi, çeşitli yeni merkantilist politikalar uygulamaya devam etmişlerdir.

Asya Kaplanları'nın izledikleri politikalar genel olarak değerlendirildiklerinde, Japonya'nın izlediği politikalar ile oldukça benzer oldukları göze çarpmaktadır. Asya'daki kalkınma sürecinin ilk dalgasını oluşturan Japonya, kendisinden sonraki ikinci kalkınma dalgasını oluşturan Asya Kaplanları'na da yol gösterici olmuştur. Özellikle Güney Kore ve Tayvan, yoğun ihracat teşvikleri ile ülkelerini uluslararası piyasalarda rekabetçi bir hale getirmiş, ihracat odaklı büyüme stratejilerini yeni merkantilist politikalar ile destekleyerek, ekonomik kalkınma sürecinde geç de olsa başarıyı yakalayan ülkeler arasında yer alma fırsatını elde etmiştir.

2.6.4. Yeni Korumacılık Dalgası ve 1980'li Yıllara Yansıması

1970'lerde yaşanan ve tüm dünyayı derinden etkileyen iki önemli petrol krizi ile beraber, Asya ekonomilerinin de giderek artan bir şekilde yeni merkantilist politikalar izlemeleri, Bretton Woods döneminde olduğu kadar serbest ticaret politikalarının benimsenmediği izlenimini oluşturmaktadır. Ancak bu dönemde uygulanan tarifeler göz önünde bulundurulduğunda, GATT'tan önceki dönemde uygulanan tarifelerden çok daha düşük seviyede kaldıkları görülmektedir. 1979'ta yapılan Tokyo Raundu sonrasında kalkınmış ülkelerin çoğunda en çok kayırılan ülke tarifelerinin ortalama oranları, tarımsal mallar dışında 10%'un altına düşmüştür. Ancak, resmi tarifelerin ve kotaların yerini, 1970'li yıllarda olduğu gibi 1980'li yıllarda da giderek artan ve GATT tarafından yasaklanmamış olan adil ticaret yasaları almıştır. Bu adil ticaret yasaları, genel olarak anti-damping vergileri ve zamanla giderek artan gönüllü ihracat kısıtlamalarından oluşmuştur. Hem ABD'de, hem de AET'de hızla artış gösteren anti-damping uygulamalarına ait sayılar ise Tablo 1'de görülebilir (Irwin, 1994: 5):

Tablo 1: ABD ve AET'nin Anti-Damping Uygulamaları

	Amerika Birleşik Devletleri		Avrupa Ekonomik Topluluğu	
	Araştırmalar	Eylemler	Araştırmalar	Eylemler
1981	15	5	22	13
1982	50	48	36	22
1983	40	8	26	33
1984	46	33	33	23
1985	61	28	34	22
1986	63	25	23	18
1987	41	40	17	9
1988	31	22	30	9
1989	25	29	29	9
1990	24	64	16	28

Kaynak: GATT, çeşitli yıllardaki verilerden derlenmiştir.

1970'lerde başlayan ve 1980'lerde giderek artan korumacılık politikaları oldukça dikkat çeken bir konu olmuştur. Söz konusu dönemlerdeki yeni korumacılık politikaları uygulamalarının kökleri genel olarak aşağıdaki ekonomik ve sosyal unsurlara dayanmaktadır (Sassoon, 1990: 11):

- 1970'lerin ortasından itibaren emek yoğun sektörlerde Japonya'nın ve yeni sanayileşen ülkelerin piyasaya girişi ile rekabet artmaya başlamıştır. Sanayileşmiş ülkelerde, özellikle çok sayıda düşük kalifiyeli elemanın çalıştığı ve rekabetten dolayı küçülen sektörleri koruma içgüdüğü, iç politik baskılardan dolayı oldukça güçlü bir hale gelmiştir.
- Sosyal tercihler ve muhafazakâr işçi sendikalarından dolayı, 1960'lardan itibaren özellikle Avrupa'da ve birçok sanayileşmiş ülkede işgücü kaynaklarının profesyonel ve coğrafik hareketliliği gittikçe düşmeye başlamıştır. Emek gücünün adaptasyonunun azalması, bu gücün diğer sektörlerle yeniden tahsis edilmesini sosyal olarak daha zor, ekonomik olarak ise daha maliyetli bir hale gelmiştir. Bu problemin önüne geçilebilmesi için söz konusu sektörlerde faaliyet gösteren firmalar tarafından daha çok koruma talep edilmeye başlanmıştır.
- Resesyonlar ve uluslararası istikrarsızlıklar politika uygulayıcıları için korumacılığı daha cazip bir politika haline getirmiştir. 1970'li ve 1980'li yıllarda üretim büyüme hızının yavaşlamasından kaynaklı işsizliğin artışı, birçok gelişmiş ülkede zayıflayan sektörler için korumacılık önlemlerinin alınmasını teşvik etmiştir. Bu kapsamdaki politikalar, uygulandıkları ülkelerde genellikle daha fazla ticaret ve ödemeler dengesi sağlayacakları argümanları ile desteklenmiştir. 1980'lerde önce ABD korumacılık politikalarına yeniden yönelmiş, onu İtalya, Fransa ve İspanya gibi Avrupa ülkeleri ile beraber Brezilya, Venezuela ve Avustralya gibi ülkeler izlemişlerdir. Resesyonlar sadece ithalattan dolayı rekabetçilik baskısı hisseden sanayileri zorlamamış, ayrıca korumacılık arzını daha esnek hale getirmiştir. Yavaş büyüme hızından dolayı, kaynak hareketliliği daha katı, dış rekabete uyum daha zorlu bir hale gelmiş, etkilenen sektörler halktan sempati kazanmaya başlamıştır.
- Serbest döviz kuru politikalarının neden olduğu aksaklıklar korumacılık politikalarını da artırmıştır. Reel döviz kurundaki değişiklikler uluslararası rekabetin de değişmesine neden olmuştur. Para birimi değer kazanan ülkeler korumacılık önlemlerinin uygulanması için oluşan aşırı iç baskıya karşılık vermiştir. Önlemlerin çoğunun, söz konusu ülkelerin para birimleri değer kaybetmeye başlamalarına rağmen uygulanmasına devam edilmiştir.

1980'lerde refah devletlerinin üretim kapasiteleri, 1970'lerin krizlerine verdikleri yanlış tepkilerden dolayı düşmeye başlamıştır. Bunun üzerine söz konusu ülkeler İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra elde ettikleri yüksek yaşam standartlarını ve gelir dağılım modellerini devam ettirebilmek adına çeşitli korumacılık politikalarına başvurmuştur. Yüksek büyüme oranları elde ettikleri süreçlerde serbest ekonomi politikalarını sıkı bir şekilde destekleyen ana kapitalist ülkeler, bu güçlerini hızla sanayileşen özellikle Asya ülkelerine kaptırmaya başlayınca yeni merkantilist korumacılık önlemlerine giderek daha fazla önem vermeye başlamıştır.

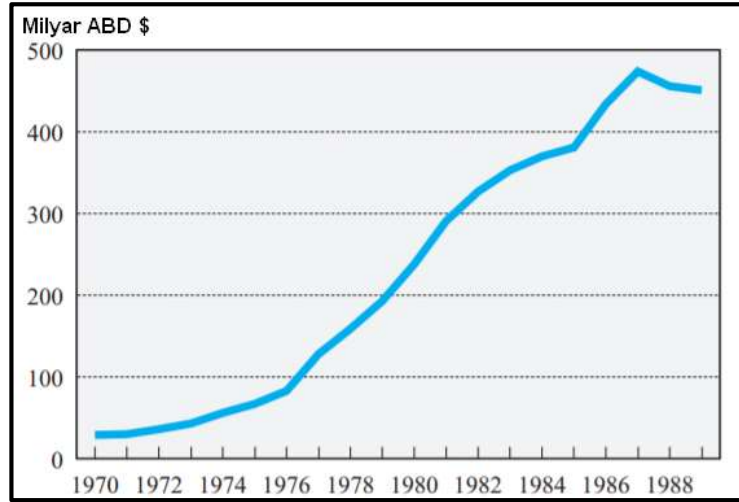
2.6.4.1. *Latin Amerika Borç Krizi*

1970'lerin ekonomik konjonktürden dolayı fiyatlarda meydana gelen keskin artışlar, birçok gelişmekte olan ülkenin borçlanmaya yönelmelerine neden olmuştur. Bu fiyat artışlarının neden olduğu yüksek enflasyon ve sanayi üretimi üzerindeki baskılar, büyük ödemeler dengesi problemlerine yol açmıştır. Latin Amerika'da da 1970'lerin başından itibaren borçlanma düzeyi düzenli olarak artış göstermiş, petrol krizi ile beraber bu artış daha da hızlanmıştır. 1970'in sonunda tüm kaynaklardan alınan borç miktarı 29 milyar ABD doları iken, 1978 sonunda bu miktar 160 milyar ABD dolarına çıkarak yıllık ortalama %24 artmıştır. Bu oran Arjantin için %12 iken, Venezuela için %42'ye kadar ulaşmıştır. 1978'deki Latin Amerika ülkelerinin toplam dış borcunun 89 milyar ABD dolarlık kısmı Meksika ve Brezilya'ya aittir. 1982'ye gelindiğinde ise toplam borç miktarı 327 milyar ABD dolarına ulaşmıştır (Curry, 1997: 193). Dahası, bu ülkeler değişken faiz oranları ile borçlanmıştır. Yani kreditorler, borcun faiz oranını faiz hadlerinin yükselişine intibak etme hakkını ellerinde tutmuşlardır. ABD'nin yaşamakta olduğu durgunluğa çare olarak uygulamaya başladığı sıkı para politikaları dolar faiz hadlerinin de yükselmesi ile sonuçlanmıştır. Dolar ve markın beraber yükselmesi, mevcut borçların yükünü arttırmış, Londra Bankalararası Faiz Oranının - *London Interbank Offered Rate (LIBOR)* da yükselmesi ile yeni borçlanmalar daha maliyetli hale gelmişlerdir (Ertürk, 2016; 453).

1980'lerin başında LIBOR faizlerinin tavan yapması, toplam borcun krize dönüşme aşamasına geçmesine neden olmuştur. 1982'nin Ağustos ayında Meksika

Maliye Bakanı Jesus Silva Herzog, ülkesinin toplam 80 milyar ABD dolarına ulaşan borcunun faiz ödemelerini dahi karşılayamayacak durumda olduğunu duyurarak moratoryum ilan etmiştir. 1982'nin sonuna gelindiğinde yaklaşık 40 ülkenin faiz ödemelerinin vadesi geçmiş durumdaydı. Bir yıl sonra, dört büyük Latin Amerika ülkesini oluşturan Meksika, Brezilya, Venezuela ve Arjantin'i de içeren toplam 27 ülke mevcut borçlarını yeniden yapılandırmak için masaya oturmuşlardır. Kalan borçlanma miktarı, birçok bankanın deniz aşırı ülkelere borç vermekten kaçınması ve mevcut borç portfolyolarını toplama girişiminde bulunmalarından dolayı önemli oranda azalmıştır. 1983'ten 1989'a gelindiğinde Latin Amerika'nın bekleyen borç miktarı 20% fazla azalmış, 56 milyar dolardan 44 milyar dolara düşmüştür (Curry, 1997: 206).

Grafik 1: 1970 – 1989 Döneminde Latin Amerika Ülkelerinin Ödenmemiş Borç Tutarı

Kaynak: World Bank, 1991.

Latin Amerika borç krizine bakıldığında, krizin oluşmasına neden olan üç temel aktör olduğu görülmektedir. Bunlardan ilki, borçlu ülkelerin dar görüşe sahip yöneticilerinin, harcamalarını dış fonlar ile beraber artırmalarıdır. Söz konusu harcamalar reel faiz oranları düşük olduğu için oldukça kolay artırılmış, birçok Latin Amerika ülkesi fazlasıyla borçlanmıştır. İkinci grup aktörler ise petrol ihraç eden ülkelerin elde ettiği petro-dolarları döngüye sokan kreditorlerdir. Söz konusu kreditorler bölgenin yüksek borçluluk oranına maruz kalmasına bakmadan yeni borç vermeye devam etmişlerdir. Üçüncü grup ise IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlardır. Tarafları fazla borçlandıkları için uyararak yerine sermaye kontrollerini

gevşeterek daha çok borçlanmanın önünü açmıştır (Delvin ve Davis, 1995: 18). Özetle, borç krizinin kökeni, küresel unsurlar, çokuluslu bankalar ve yerel politikalar olmak üzere üç temel unsura dayanmaktadır (Ertürk ve Yılmaz, 2014: 160).

Latin Amerika borç krizi, bölgenin hatalı ithalat sübvansiyon politikalarını da açığa çıkarmıştır. Gerçekdışı devlet regülasyonları ve kontrolleri, kapsamı iyice artmış korumacılık önlemleri ile bir araya gelince fiyat sisteminin oldukça bozulmasına neden olmuştur. Bundan dolayı üretken sermaye yanlış olarak dağıtılmıştır. Sermaye, ülkenin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip sektörlerine yönlendirilmek yerine, çok az geri dönüşü olan ya da hiç geri dönüşü olmayan devasa girişimlere veya büyük yatırımlara yönlendirilmiştir. Alınan borçlar aynı zamanda yolsuzluklara ve verimliliği arttırmayan, ihracatı daha rekabetçi hale getirmeyen veya ekonomik büyümeyi hızlandırmayan altyapı projelerine harcanmıştır. Büyük kamu harcamaları fiyat ve enflasyon baskısı yaratmış ve bu koşullar borcun hızla birikmesine yol açmıştır. 1982’de pesonun çöküşü ile beraber para birimi bir yılda değerinin yaklaşık 75%’ini kaybetmiştir. 1980’ler Latin Amerika için “Kayıp 10 Yıl” olarak adlandırılmıştır (Edwards, 2009: 582).

Borç krizi 1980’lerin başında başlamış olmasına rağmen, uzun yıllar süren etkileri derin durgunluklara dönüşmüştür. Kriz başladıktan sonraki 7 yıllık süreçte Latin Amerika ülkelerinin kişi başına düşen milli gelirleri çok az büyümüş, sosyal koşullar hızla bozulmuş ve bazı ülkeler çok ciddi hiper enflasyon ile karşı karşıya kalmıştır. Arjantin’in enflasyon oranı 1989’da 3000%’e, Bolivya’nın 1985’te 12000%’e, Brezilya’nın ise 1990’da 3000%’e ulaşmıştır (Edwards, 2009: 582). Söz konusu problemlerin önüne geçilebilmesi için çeşitli planlara başvurulmuştur. Bunlardan ilki Baker Planı’dır. 1985’te ABD Hazine Bakanı James Baker tarafından sunulan plan, büyüme odaklı planlama ile borç yönetimine geleneksel bir yaklaşımdan oluşmaktadır. Bu planın 6 temel bileşeni bulunmaktadır; (1) Ticari banka borçlarının faiz ödemeleri serbest piyasa faiz oranına dayalı olarak ve zamanında yapılmalıdır, (2) Ticari banka borçları ve ikili resmi borçlar nedeniyle ödenmesi gereken anapara ödemeleri yeniden yapılandırılmalıdır, (3) Vadesi gelen faizin bir kısmının yeniden finanse edilebilmesi için ticari bankalar tarafından yeni kredilendirme yapılmalıdır, (4) Borçlu ülkeler, IMF ve Dünya Bankası’nın gözetiminde olma şartını kabul etmelidirler, (5) Uluslararası finans kurumları (Dünya Bankası, IMF ve Inter-Amerikan Kalkınma Bankası dâhil)

yeni kredileri ağır şartnameler çerçevesinde vermelidirler, (6) Bankalar ve borçlu ülkeler arasındaki yenilikçi finansman düzenlemeleri (örneğin çıkış tahvilleri, borç geri ödemeleri ve borç-öz sermaye takasları) gönüllü olarak tercih edilebilir birer seçenek haline getirilmelidir. Bu 6 prensibin her ülkenin ihtiyaç durumuna göre düzenlenmesi planlanmıştır (Sachs, 1989: 7). 1989'da ise ABD'nin o dönemdeki Hazine Bakanı Nicholas Brady yeni bir planı yürürlüğe koymuştur. Bu plan ile Baker Planı'nın maddeleri ile uyumlu bir şekilde, geçmiş deneyimlere dayanarak gönüllü borç ve borç ödemesi azaltılması teklifinde bulunulmuştur. Yeni stratejide IMF ve Dünya Bankası fonlarının, bono takasları için teminatsız borçları destekleyici birer mekanizma olarak kullanılmasını önerilmiştir. Bu plan, aynı zamanda ödenmemiş borçları veya nakit geri alımını takiben, bankaların rezervlerini yenilemek için kullanılacak fonlar ile beraber, faiz ödemelerinin bir kısmının indirimini teminat altına almak için kullanılacak fonlara uygulanacak önemli bir indirimi de içermiştir (Monteagudo, 1994: 59).

Latin Amerika borç krizinin korumacılık bağlamında en büyük etkisi, 1930'lu yıllardan itibaren bu ülkelerin benimsedikleri ithal ikameci sanayileşme politikalarından vazgeçmeleri olmuştur. İthal ikameci sanayileşme politikaları, yurt içinde üretilebilecek mamul malların ithalatının kısıtlanması için korumacı tarifelerin ve/veya döviz kuru kontrollerinin kullanılması, yeni sektörleri kalkındırmak için sermaye malı ithal eden yerli veya yabancı firmalara teşvikler verilmesi, endüstriyel hammadde, enerji ve ara malları için imtiyazlı ithalat döviz kuru belirlenmesi, özellikle yeni endüstrilerde tamamlayıcı olması için devletin altyapı inşa etmesi, devletin, yerli ya da yabancı sermayenin yatırım yapmak istemediği belirli endüstrilere direkt olarak kendisinin yatırım yapması gibi unsurlar içermekteydi. Birçok ülkede bu politikalar rastgele uygulanmış, karşılaştırmalı üstünlük potansiyeli bulunan sektörlerin kalkınması için çok az girişimde bulunulmuştur (Baer, 1984: 125). Söz konusu verimsiz politikalar borç krizine direkt olarak neden olmasalar da, bu politikaların ithalata karşı olan açık önyargıları krizden kaçışı zorlaştırmıştır. Latin Amerika ülkeleri borçlarını ödemek için dünya piyasalarına satmak istediklerinde, geleneksel tarım malları ve madenler dışında karşılaştırmalı üstünlüğe sahip çok az ürüne sahip olduklarını görmüşlerdir. İthal ikameci sanayi ile yurt içindeki üretimin oldukça büyümesine rağmen genel olarak oldukça korumacı bir şekilde sadece yurt içindeki talebin karşılanmasını hedefleyen yatırımlar yapılmış ve uluslararası piyasalara girilememiştir (Gerber, 2019: 113). Kriz

ile beraber bu ülkeler ithal ikameci politikalar yerine serbest ticaret ve yabancı yatırımın teşvik edilmesi gibi unsurları da içeren daha az devletçi, daha fazla ihracat odaklı dış ticaret politikalarına yönelmiştir (Jayanti, 1991: 39).

2.6.4.2. Erken 1980'ler Küresel Durgunluğu

1970'lerin sonunda meydana gelen ikinci petrol krizi, bu kriz ile beraber ABD ve diğer gelişmiş ülkelerin sıkı para politikaları uygulamaları ve Latin Amerika borç krizi, 1980'lerin başında küresel bir durgunluğun meydana gelmesine neden olmuştur. 1979 yılında İran Devrimi sonucunda petrol fiyatları hızlı bir şekilde yükselmiş, bu durum gelişmiş ülkelerde enflasyon oranlarının yeni rekorlar kırmasına neden olmuştur. Buna karşılık olarak, Almanya, İtalya, Japonya, İngiltere ve ABD gibi ülkeler sıkı para politikaları uygulamaya başlamıştır. Bunun sonucunda üretim aktivitelerinde sert düşüşler yaşanmış ve özellikle 1982 ve 1983'te işsizlik oranlarında dikkate değer yükselmeler meydana gelmiştir. Artan küresel faiz oranları ve mal fiyatlarının çöküşü küresel büyümenin yavaşlamasına neden olmuş, bu durum Latin Amerika ülkelerinin borçlarını ödemelerini zorlaştırarak bölgede, tüm dünyayı etkileyen bir borç krizine yol açmıştır (Köse, Sugawara ve Terrones, 2020: 11). Bu küresel durgunluk ile beraber çok taraflı ticaret sistemi zayıflamaya başlamış, kısa dönemli ulusal ve sektörel çıkarlar için yeni merkantilist politikalara olan yönelimler hız kazanmaya başlamıştır (United Nations, 1987: 53).

Enflasyona karşı uygulanan sıkı para politikalarının tetiklediği ekonomik durgunluğun önemli bir sebebi, 1960'lı ve 1970'li yıllarda ekonomistlerin ve politika yapıcılarının işsizliği yüksek enflasyon ile düşürebilecekleri inancıdır. Bu değiş tokuş aynı zamanda Phillips Eğrisi olarak da bilinmektedir. 1970'lerde FED, yüksek enflasyon ve yüksek işsizlik ile savaşmak için ekonomistlerin "dur-kalk" para politikası olarak adlandırdıkları alternatif bir politika izlemiştir. Kalkış dönemlerinde FED faiz oranlarını indirip, para politikalarını gevşeterek işsizliği azaltmayı hedeflemiştir. Duruş dönemleri ise enflasyonun çok arttığı dönemlerdir ve FED enflasyon baskısını azaltmak için faizleri yükseltmiştir. Ancak Phillips Eğrisi'nin uzun dönemde dengesiz olduğu, 1970'lerin ortasında enflasyon ve işsizliğin beraber yükselmesi ile kanıtlanmıştır.

1979'un sonlarına doğru işsizlik çok az düşerken, enflasyon hızla yükselmeye devam etmiştir (Sablik, 2013).

Yüksek enflasyon, yüksek işsizlik ve yavaşlayan ekonomik büyüme sonucu ortaya çıkan küresel dengesizlikler ile başa çıkmak isteyen gelişmiş ülkeler çeşitli önlemler almışlardır. Bu küresel dengesizlikler korumacılık önlemlerinin de artışı ile sonuçlanmıştır. Çok taraflı ticaret müzakerelerinin yapıldığı GATT'ın Tokyo Raundu'nda tarifelerin kademeli olarak düşürülmesi konusunda uzlaşmalar devam ederken ABD ve Avrupa, Japonya'nın agresif ihracat politikalarından sert bir şekilde şikâyetçi olmuşlardır. ABD ve Avrupa'nın resmi ve gayri resmi yollarla Japonya'ya yaptıkları gönüllü ihracat kısıtlamaları baskıları bu dönemde artmıştır. Anti-damping davaları hızlanmış, gelişmekte olan ülkelere karşı korumacı önlemleri sertleştirilmiştir. Çok Elyafılar Anlaşmasının bu dönemde tekrar yenilenmesi ile kalkınmakta olan ülkelerin tekstil ve giyim ürünleri ihracatı azalmıştır (United Nations, 2017: 50). 1980'lerin küresel durgunluğu, daha önceki bölümlerde incelenen yeni merkantilist uygulamaların daha da sertleşmesinin başlıca nedenlerinden biridir.

2.6.4.3. *1980'lerde ABD'nin Korumacılık Politikaları*

ABD, 1980'lerde siyasi ve ekonomik olarak yeni bir döneme girmiştir. Bu dönemin en önemli özelliği, 1981-1989 arasındaki Ronald Reagan başkanlığıdır. Reagan, serbest ticareti açık bir biçimde destekleyen ilk başkan olmuştur. Herbert Hoover'dan itibaren tüm ABD başkanları uluslararası ticaret bariyerlerinin azaltılmasını desteklese de, Reagan, bu desteğini net bir biçimde beyan etmiştir (Cooper, 1989: 90). Reagan döneminde uygulanan ekonomi politikaları Reaganomics olarak da tanımlanmaktadır. Bu politikalar genel anlamıyla geniş çaplı vergi kesintileri, sosyal harcamaların azaltılması, savunma harcamalarının arttırılması ve yerel piyasalardaki devlet denetiminin kaldırılması olarak özetlenebilir (Magazzino, 2012: 319). Reaganomics aynı zamanda arz yanlı olarak da tanımlanmaktadır. Arz yanlı iktisada göre vergi kesintileri, emek ve sermaye gibi üretken kaynakların arzında muazzam bir artışa neden olacak ve GSYİH'i hızla arttıracaktır (Chugh, 2015: 171). Ticaret politikasına bakıldığında ise yönetiminin izlediği yöntem, stratejik geri çekilme olarak

tanımlanmaktadır. Reagan'ın asıl hedefinin hem yurt içinde hem de yurt dışında serbest ticaret politikalarının uygulanmasını sağlamak olmasına rağmen, başkanlık yaptığı dönem, yurt içindeki politik baskılardan dolayı Hoover'dan sonra en çok ticaret kısıtlaması uygulanan dönem olmuştur (Niskanen, 1988: 137). Söz konusu politik baskı özellikle ikinci dönemde artmıştır. Asya'dan yapılan kelepirci ithalattan dolayı kongredeki korumacılık duyarlılığı artmış, elektronik aletler, tekstil, kıyafet, oyuncak ve otomobil sektörlerinin korunmaları için 300'den fazla kanun teklifi sunulmuştur (Merry, 2016: 28).

1980'lerin başında meydana gelen küresel durgunluk direkt olarak büyüme oranlarını etkilemiştir. Bu dönem boyunca ABD'nin yıllık ortalama büyüme hızı 2.3% olmuştur. Bu, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kaydedilmiş en düşük ortalamadır. ABD dolarının diğer para birimleri karşısında uzun bir süredir fazla değerli olması, uluslararası müzakerelerde ülkenin çıkarlarının korunmasına dair uygulanan politikadaki başarısızlıklar ve kamu yatırımlarının azalmasının rekabetçiliği olumsuz etkilemesi, büyümenin yavaşlamasına neden olan en temel faktörlerdir (Hackney ve Shafer, 1987: 203). Bu koşullar özellikle işsizlik oranları konusunda da ciddi sorunlar yaşamasına neden olmuştur. 1981'de 8.5% ile geçmiş yılların ortalamasının zaten üstünde gerçekleşen işsizlik oranı, 1982'de 10.8%'e ulaşmıştır. Bu oran İkinci Dünya Savaşı sonrasında gerçekleşen en yüksek işsizlik oranı olarak hesaplanmıştır. 1982'nin Eylül ayında, 1941'den sonra ilk defa çift rakamları işsizlik oranı görülmüş, yılsonunda toplam işsiz insan sayısının 12 milyon kişiye ulaştığı hesaplanmıştır. Durgunluk öncesi en düşük işsizlik oranının hesaplandığı Temmuz 1981'e göre 1982 Aralık'ta işsiz sayısı 4.2 milyon kişi artış göstermiştir (Urquhart ve Hewson, 1983: 3). İşsizlik problemi özellikle çelik ve otomotiv sektörlerinde ortaya çıkmıştır (Quayle, 1983: 2). İşsizlik dışındaki diğer bir problem ise enflasyon oranlarında yaşanmıştır. 1980'de ABD'nin enflasyon oranı yıllık 15.2% olarak hesaplanmış, Federal Rezerv Kurulu'nun o dönemdeki başkanı Paul Volcker çözümün sıkı para politikası olduğunu düşünmüştür. 1981'e gelindiğinde FED, nominal faiz oranlarını yıllık 20%'ye kadar yükseltmiştir (Huang, 2008: 1). Bunun yanı sıra 1980'de, kredi kartları ile beraber tüketici kredilerine yeni kontroller getiren Kredi Kontrol Yasası da yürürlüğe koyulmuştur. Tüketiciler kredi almayı zorlaştıran yeni uygulamalara hızla tepki göstermiş, tüketici kredi borçlanmalarında büyük düşüşler yaşanmış, bu da ekonomik büyümede kayda değer bir

yavaşlamaya neden olmuştur. 1980'in Ocak ayında GSYİH'nin 0.3% oranında küçülmüştür. Aynı yılda ABD'li işçilerin satın alma güçleri 1972'den o tarihe kadarki en düşük seviyeye gerilemiştir (Hogan, 2010: 109).

ABD, karşı karşıya kaldığı durgunluk ile baş edebilmek için öncelikle otomotiv sektöründe çeşitli önlemler almıştır. Bu sektördeki kısıtlamalar direkt olarak sadece Japonya'ya hedeflemiştir. 1981'in Nisan ayında başlamak üzere Mart 1984'e kadar Japonya'dan ABD'ye ithal edilecek binek otomobillerin sayısı yıllık 1.68 milyon birim olacak şekilde sınırlandırılmıştır. 1984'te bu sınır 1.85 milyon, 1985'te ise 2.3 milyon birime çıkartılmıştır. 1980-1984 döneminde ABD doları hızlı bir şekilde değer kazanmasına rağmen ABD'deki toplam otomobil satışları içerisindeki Japon otomobillerinin oranı 21.2%'ten 18.3%'e düşmüştür (Crandall, 1987: 274). Söz konusu ithalat azaltımı, 1 Mayıs 1981'de uzlaşılan gönüllü ihracat kısıtlaması anlaşması ile gerçekleştirilmiştir. Bu anlaşma, ABD'nin ülke içinde yaşadığı otomotiv sektörü krizini hafifletmek için gösterdiği çabanın doruk noktasını temsil etmektedir. Ancak, iki devlet tarafından uygulanan gönüllü kota uygulaması, uluslararası ticaret prensiplerine ilişkin çeşitli tartışmaların çıkmasına neden olmuştur (Sousa, 1982: 431). Öncelikle, Japonya'dan yapılan otomotiv ithalatının kısıtlanması, GATT'ın en çok kayırılan ülke prensibini ihlal etmektedir. Tek taraflı uygulanan bu kota, GATT üyelerinden sadece Japonya'ya etkilemektedir. Bu durum hiçbir kota uygulamasına tâbi olmayan diğer otomobil ihracatçısı ülkeleri avantajlı konuma getirmektedir. Bu uygulama GATT'ın en temel prensibine aykırı bir durumun ortaya çıkışına neden olmuştur (Sousa, 1982: 441). Ayrıca, Japonya'ya uygulanan tek taraflı kısıtlama Avrupa'dan ithal edilen otomobil fiyatlarını da etkilemiştir. Almanya, Fransa ve İsveçli üreticiler sadece ABD'deki pazar paylarını genişletmek ile kalmamış, ayrıca ABD'de sattıkları araçların fiyatlarını 3'te 1 oranında artırmışlardır. Bu durum da ABD'li tüketicilerin refah kaybı ile sonuçlanmıştır (Dinopoulos ve Kreinin, 1988: 491).

ABD ile Japonya arasındaki gönüllü ihracat kısıtlaması anlaşması hem Japon üreticilerin, hem de ABD'li tüketicilerin refah kaybına neden olsa da sonuçlarının tamamen olumsuz olduğunu söylemek mümkün değildir. Japon üreticiler gönüllü ihracat kısıtlamalarına uyum gösterip ihraç ettikleri araç miktarını azaltsalar da, ihracat kayıplarını denizaşırı üretim tesisleri kurarak telafi etme konusunda önemli adımlar

atmışlardır. Gönüllü ihracat kısıtlaması uygulanmaya başlanmadan önce ilk olarak 1978’de Honda Amerikan iştirakini kurmuş, 1982’de üretime başlamıştır. Honda’yı 1980’de Nissan, 1984’te Toyota takip etmiştir. Daha küçük araç üreticileri ise ABD’li şirketler ile ortaklık kurarak ABD’de üretime başlamışlardır. 1983’te Mazda ABD’deki iştirakini kurmuş, 1987’de Ford ile beraber araç üretimine başlamıştır. 1988’de Mitsubishi, Chrysler ile iş ortaklığına başlamıştır. Subaru ve Suzuki de 1989’da ABD’de üretime başlamıştır. 1980’lerin sonunda, neredeyse tüm Japon otomobil üreticileri ABD’de üretim yapar hale gelmiş, 1982’de ABD’de üretilen Japon aracı sayısı 1500 iken, bu rakam 1989’da 1.13 milyon araca ulaşmıştır (Atsumi, 2017: 91). Kısıtlamalar sayesinde ABD’ye çekilen Japon otomotiv sektörü yatırımları uzun vadede bu sektördeki istihdamın artmasında da kayda değer rol oynamıştır. 2018’de Japon üreticilerin ABD’de otomotiv sektöründe yarattıkları direkt istihdamın toplam yaklaşık 784 bin kişi olduğu hesaplanmıştır (Prusa, 2019: 2).

ABD 1980’lerde sadece otomotivde değil, çelik endüstrisinde de uluslararası rekabetten kaynaklı sıkıntılar yaşamıştır. Çelik endüstrisindeki problemler aslında 1970’lerde başlamış, ancak alınan önlemler söz konusu problemlerin çözülmesini sağlayamamıştır. Sektörün karşı karşıya olduğu bu problemlerin temel nedenleri düşük verimlilik, birim emek maliyetinde artış ve ABD dolarının güçlü olması şeklinde sıralanabilir. Ancak, kimi ülkelerin ulusallaşmış çelik üretimini sübvansetmeleri, bu durumu daha da kötü hale getirmiştir. 1982’nin Ocak ayında bazı ABD’li çelik üreticileri anti-damping yasalarının işletilmesi için ABD Uluslararası Ticaret Komisyonuna başvurular yapmışlardır. İngiltere, Almanya, Fransa, İtalya, Belçika, Lüksemburg, Hollanda, İspanya, Romanya, Güney Afrika ve Brezilya’dan yapılan düşük fiyatlı çelik ithalatının yurt içi çelik piyasasına zarar verdiğini dile getirmişlerdir (Quayle, 1983: 25). 1982’nin Ekim ayından itibaren ise çeşitli önlemler alınmaya başlanmıştır. Öncelikle AET ile Kasım 1985’e kadar sürecek gönüllü ihracat kısıtlaması anlaşmasına varılmıştır. 1984’te Uluslararası Ticaret Komisyonu, Bethlehem Çelik ve Çelik İşçisi Sendikası’nın yaptığı kaçış hükümlerinin kötüye kullanılması başvurusunu kabul etmiş ve çeşitli çelik mamullerine ekstra gönüllü ihracat kısıtlaması uygulanması konusunda anlaşmaya varmıştır (Moore, 1996: 75). ABD, 1980’lerde çelik endüstrisinde de, otomobil endüstrisinde olduğu gibi gönüllü ihracat kotaları aracılığı ile korumacılık politikaları izlemeye devam etmiştir.

ABD'nin korumacılık politikaları kapsamında değerlendirilebilecek en önemli hamlelerinden birisi 1988'de kongreden geçen Geniş Kapsamlı Ticaret ve Rekabet Yasası – *the Omnibus Trade and Competitiveness Act* (OCTA) olmuştur. Bu yasa, ABD ekonomisini etkileyen çeşitli küresel problemleri belirlemeyi amaçlamakta ve bunun da özünde gittikçe artan dış ticaret açığını kapatma isteği yatmaktadır (Lennon, 1990: 387). OCTA ile beraber en önemli değişiklik, 301. madde üzerinde yapılmıştır. 301. madde, 1962'de imzalanan Ticari Genişleme Kanunu'nda başkana ticaret konusundaki anlaşmaları çözme yetkisi vermek için yürürlüğe konulmuştur. 1984'te bu maddede düzenlemeler yapılarak uluslararası ticarete “gerekçesiz”, “mantıksız” ve “ayrımcı” uygulamaların tanımları yapılmış, bu konular üzerine Birleşik Devletler Ticaret Temsilciliği – *United States Trade Representative* (USTR) tarafından gerekli araştırmaların yapılmasına izin verilmiştir. 1988'de OCTA ve 301. madde üzerinde yapılan düzenleme ile birlikte, bu madde kapsamındaki konularla ilgili son karar yetkisi başkandan alınarak USTR'ye verilmiştir. Başkanın otoritesi devam etse de araştırmalarda ve uygulamalarda etkisi oldukça azalmıştır (Puckett ve Reynolds, 1996: 677). 301. maddenin amacı GATT hükümlerini ihlal eden yabancı devletlerin eylemlerini engellemek ve/veya azaltmak, bununla beraber ABD'ye yapılan ithalata karşı yeni engeller koymak ya da mevcut engelleri devam ettirmektir. Kongre, ABD'nin GATT hükümlerine uyarken, diğer üye ülkelerin bu hükümlere uymadığını ve GATT'ın iç mekanizmasını anlaşmazlıkların çözümünde yetersiz kaldığını düşünmekteydi. (King, 1991: 252). Bu madde ile beraber ABD, anlaşmazlıkların çözümünde kendisini yetkilendirmiştir.

OCTA ile ilgili en temel eleştiri, çok kapsamlı bir mevzuat olmasıdır. Büyüklüğünden dolayı çeşitli hatalarla dolu olduğu, detaylarının kapsamlı olarak incelenip takip edilemediği ve mevzuata tam olarak uyum sağlayamadığı ifade edilmiştir. Bu kanun, aynı zamanda “yöntemsel koruma” etiketi altında potansiyel tehlikeler de içermektedir. ABD ticaret politikasını formüle etme girişiminde bulunması, ithalat rekabeti ile ilgili kararların alınma yetkisinin yönetiminden çıkarak bunlardan şikâyetçi olanların eline geçmesi ve yönetimin şikâyet dilekçelerini geri çevirmesini zorlaştırması, OCTA'nın serbest ticarete zarar veren özellikleri olarak değerlendirilmektedir. Bunları tümü “adil ticaret” adına yapılmış olsa da, ithalatın daha fazla kısıtlanması, ABD'li tüketicilerin daha yüksek maliyetler ile karşılaşmasına neden

olmuştur. Ayrıca, Başkan'ın ticaret politikalarının oluşturulmasında daha fazla direkt rol oynamasının, ABD'nin ticaret politikasını korumacılığa karşı ve daha uyumlu hale getireceği ifade edilmiştir (Cooper, 1989: 92). OCTA'nın korumacılık taraftarı yaklaşımı, yeni formda merkantilist bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir.

ABD'nin 1980'lerdeki diğer bir korumacılık uygulaması da 1982'de şeker ithalatına uyguladığı kotadır. Bu kota ile beraber devlet, iç piyasa için dünya şeker fiyatı seviyesini aşan bir fiyat seviyesi belirlemiştir. Yüksek şeker fiyatı ABD'deki şeker üretimini tetiklemiş, şeker üretimindeki hızlı artış ve talebin farklı tatlandırıcılara kayması ile beraber şeker ithalatında büyük düşüşler yaşanmıştır. Ancak, bu uygulama sonucunda 1983'te ABD'deki şeker fiyatı pound başına 2.8 sent artış göstermiştir. Uygulanan kota üretici rantını 616 milyon ABD doları artırıp devletin 167 milyon ABD doları tarife geliri elde etmesini sağlarken, tüketici rantını toplamda 1.26 milyar ABD doları azaltmıştır. Uygulamanın neden olduğu toplam rant kaybı 483 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Şeker ithalatına uygulanan kota üreticiye fayda sağlarken, tüketicinin zararına neden olmuştur (Coughlin ve Wood, 1989: 41).

1980'lerde ABD, Ronald Reagan başkanlığında serbest ticareti destekleyen politikalara yönelmiş olmasına rağmen, özellikle iç piyasadaki ekonomik aktörlerin baskılarından dolayı korumacılık kapsamındaki uygulamalarına devam etmek durumunda kalmıştır. Bir ABD Başkanı'nın serbest ticarete olan desteğini açık bir şekilde ilk defa beyan ettiği bu dönemde, ifade edilenin tam aksine faaliyetlerde bulunmuş, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dış ticareti en çok etkileyen yasalar, söz konusu dönemde yürürlüğe girmiştir. Önceki dönemlerde olduğu gibi, özellikle Asya pazarından gelen ucuz ürünlerin ABD'li üreticilere hem iç, hem de dış piyasada zarar vermeleri, bu durumun istihdamı olumsuz yönde etkileyerek ülke içinde politik kaygılara neden olması, teoride serbest ticareti açıkça desteklenmesine rağmen yeni merkantilist olarak değerlendirilebilecek önlemlere başvurulması ile sonuçlanmıştır.

2.6.4.4. 1980'lerde AET'nin Korumacılık Politikaları

1970'li ve 1980'li yılların ciddi durgunlukları tüm dünyada olduğu gibi Avrupa'da da toplam çıktının azalmasına ve işsizlik seviyelerinin artmasına neden

olmuştur. Bölgenin izlediği ekonomi politikaları da bu sorunların üstesinden gelmeye yöneliktir. 1980'e gelindiğinde Fransa'da işsizlik oranı 6%'ya, İtalya ve İngiltere'de 7%'ye ve Batı Almanya'da ise 3%'e yükselmiştir (Lewis-Back, 1988: 3). Bu dönemde Avrupalılar, artan işsizliğin en temel nedeninin hızla büyüyen ve özellikle Japonya ve gelişmekte olan diğer ülkelerden yapılan ithalat olduğu sonucuna varmıştır. Ticaret örgüsü, 1980'li yıllarda ABD gibi AET için de değişiklik göstermiştir. 1970'te AET'nin yaptığı ihracatın dünyadaki toplam ihracat içindeki payı 36.1% iken bu oran 1980'de 30.7%'ye gerilemiştir. Mamul mal ihracatındaki payı ise 1971'de 59.9%'dan 1984'te 54.6%'ya gerilemiştir. Gelişmekte olan ülkelerin toplam mamul mal ihracatındaki paylarının 1971'de 7.1%'ten 1983'te 11.0%'te çıkması, uluslararası ticaretteki kaymanın bir göstergesidir (Baldwin, 1986: 9). Avrupa ekonomilerinin rekabetçi diğer ekonomilere açılması, hem işsizliğin daha çok yükseleceği kaygısını doğurmuş, hem de bu durumun politik ve sosyal refah üzerinde tehdit teşkil ettiği kanısını ortaya çıkarmıştır. Bu unsurlar, özellikle İngiltere, Fransa ve Almanya'nın daha yüksek ticaret bariyerlerini desteklemelerine yol açmış, topluluğun uyguladığı korumacılık önlemleri gittikçe daha da sıkılaştırmıştır (Hine: 1985; 8). AET ile ortak pazar oluşturulması Avrupa ülkelerinin büyümesini desteklerken, aynı zamanda da izolasyon ve daha yüksek seviyede korumacılık için bir seçenek haline gelmiştir. Bu süreçte Federal Almanya Cumhuriyeti tam piyasa serbestliğini desteklese dahi, birliğin diğer üyeleri tarafından, en azından geçici ve belirli ürünlere uygulanan korumacılık önlemleri geçerli ve zorunlu uygulamalar olarak değerlendirmiştir (Rozo, 2001: 145).

AET, 1980'lerde dünyadaki en düşük ortalama tarife seviyesine sahipti. Tokyo Raundu sonrasında Avrupa'nın uyguladığı ortalama tarife oranı 2% iken, ABD'nin 3.6%, Japonya'nın ise 4.1% olmuştur. Ancak birçok ülkede olduğu gibi AET de tarifeleri düşürürken tarife dışı bariyerleri yükseltmiştir. Bu kısıtlamaların çoğunluğu Roma Antlaşması'nın 115. maddesine dayanan ithalat miktar kısıtlamalarından oluşmuştur. AET, 1988'de uyguladığı yaklaşık 70 girişimden dolayı, GATT tarafından gri alanların ortaya çıkmasının temel nedeni olarak değerlendirilmiştir (Petersmann, 1988: 27). 1986'dan itibaren ise topluluk, özellikle anti-damping konusunda ABD'den çok daha agresif bir tutum sergilemiştir. Hem uygulama alanları farklılaşmış korumacılık önlemlerinin, hem de anti-damping soruşturma dosyalarının sayıları giderek artış göstermiştir (Rozo, 2001: 146).

AET'nin uyguladığı tarife dışı engeller üzerine yapılan çalışmalar, ithalatın söz konusu engellerden olumsuz bir şekilde etkilendiklerini göstermiştir. Bu engeller, genellikle belirli bir ülkeden yapılan belirli ürünlerin üzerine yoğunlaştıkları için hesaplanmaları ve takip edilmeleri oldukça zor olmuştur. 1981 ile 1986 yılları karşılaştırıldığında, tarife dışı bariyerlerin toplam ticareti kapsama oranının 12.6%'dan 14.3%'e çıkarak 1.7% artış gösterdiği tespit edilmiştir. Topluluk içerisinde tarife dışı bariyerlerin toplam ticareti kapsama oranı en yüksek olan ilk üç ülke, 1986 yılı rakamları ile 21.4% ile Hollanda, 20.1% ile Yunanistan ve 18.6% ile Fransa olmuştur. Sektörel olarak bakıldığında ise AET'nin 1986'da uyguladığı tarife dışı engeller deri ürünlerinin 7.7%'sini, tekstil ürünlerinin 34.7%'sini, demir ve çelik ürünlerinin 46.2%'sini, taşımacılık mallarının 23.6%'sini, kıyafetlerin ise 65.7%'sini kapsamıştır. Benzer bir şekilde tarımsal ürünlerde de CAP çerçevesinde uygulanan tarife dışı bariyerlerin toplam ticareti kapsama oranının oldukça yüksek olduğu hesaplanmıştır. 1986 verilerine göre bu oranların canlı hayvanlar için 60.2%, et ürünleri için 77.8%, mandıra ürünleri için 99.7%, tahıllar için 96.9%, şeker ve bal için ise 85.8% olduğu görülmektedir. Ülkeler bazında bakıldığında ise özellikle Latin Amerika'dan yapılan ithalatın kayda değer bir kısmının tarife dışı engellerden etkilendiği belirlenmiştir. 1986'da kalkınmış ülkelerin Latin Amerika'dan yaptıkları ithalatın ortalama 19.9%'u tarife dışı engeller ile karşılaşırken bu oran AET ülkeleri için 21.7% olmuştur. AET ülkelerine yaptıkları toplam ihracatın tarife dışı engellerden etkilenme oranı Uruguay için 50.9%, Arjantin için 38.4% ve Ekvador için 26% olarak hesaplanmıştır (Laird ve Yeats: 1990). Bunlar, tarife dışı bariyerlerden en çok etkilenen ülkelerdir.

1980'lerde AET tarafından uygulanan korumacılık önlemlerine bakıldığında, genel tarifelerin değil, belirli sektörlerde yoğunlaşmış uygulamaların giderek hızlandığı görülmektedir. Özellikle tekstil sektörüne yönelik yapılan anlaşmalar ve uygulamalar bu eğilimi net bir şekilde yansıtmaktadır. Bu anlaşmaların zamanla mal ve ülke kapsamı artmakla kalmamış, aynı zamanda kullanılan düzenleyici mekanizmalar da giderek daha saldırgan bir hale gelmişlerdir. İthalat kotaları gittikçe genelleşmiştir. Bunun yanı sıra, CAP uygulamaları da 1980'lerden itibaren daha müdahaleci ve korumacı bir hale gelmişlerdir. Tekstil sektöründe uygulanan politikaların merkantilizmleştirmeleri ile ilgili kaygılar, tarım sektöründe de kendisini göstermiştir

2.6.4.5. *Kalkınmakta Olan Ülkeler ve Yeni Korumacılık Akımı*

Gelişmiş ülkelerde 1970'lerden itibaren tekrar yükselmeye başlayan korumacılık dalgasının ve artan yeni merkantilist politikaların etkileri kısa süre içerisinde gelişmekte olan ülkelere yansımıştır. Bu korumacılık önlemleri özellikle hızla gelişen ve yeni sanayileşen ülkeler üzerinde etkili olmuştur. Kalkınmış ülkelerin tarife ve tarife dışı engel uygulamaları genellikle demir ve çelik, elektronik ürünler, tekstil ürünleri, kıyafetler, ayakkabılar ve deri ürünleri üreten sektörler üzerine yoğunlaşmıştır. Bu sektörler de yeni sanayileşen ülkelerin en çok üretim yaptıkları ve karşılaştırmalı üstünlüklere sahip oldukları sektörler olarak başı çekmektedir. Gittikçe artan korumacılık baskısı sadece sanayi ürünlerinde değil, özellikle 1980'lerden itibaren gelişmiş ülkelerin ticaret bariyerlerini giderek yükselttiği tarım ürünlerinde de etkili olmuştur. Bu korumacılık önlemleri, sadece korumacılık politikalarını uygulayan ülkelerde refah kaybına neden olmakla kalmamış, bunlara maruz kalan ülkelerdeki kaynak kullanımları ve gelir dağılımları üzerinde de olumsuz etkiler yapmıştır.

Uluslararası ticaret, kalkınmakta olan ülkelerin ekonomileri üstünde oldukça önemli bir etkiye sahiptir. Bu ülkeler genellikle küçük ve göreceli olarak dış piyasaya açık ülkelerdir. İhracat, statik ve dağıtımsal etkinlik sağlayarak, dinamik öğrenme etkilerini tetiklemekte ve ihracatçı ülkelerin refah ve kalkınma imkânları üzerinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Bunun yanı sıra, ihracat ve sermaye akışları ithalat kapasitesini belirleyerek, sermaye ve ara malları üretiminin kısıtlı olduğu ülkelerde yatırım imkânlarını ortaya çıkarmaktadır. Bu ülkelerde, en azından kısa dönemde ekonomik büyüme ağır bir şekilde ithalat kapasitesine bağımlıdır (Grilli, 1990: 121). Kalkınmış ülkelerin uyguladığı tarife ve tarife dışı engeller kalkınmakta olan ülkelerin ihracatını azaltmakta, ihracatı azalan ülkelere olan sermaye akışları yavaşlamakta, bu durum da ülkenin ara malı ithalatı kapasitesini azaltarak ekonomik büyümesinin olumsuz bir şekilde etkilenmesine neden olmaktadır.

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde dünya ticaret hacmi, GATT kapsamında yapılan müzakereler sonucunda tarifelerin düşürülmesi ile beraber artmıştır. 1980'lere bakıldığında ise Tokyo Raundu sonrasında tüm tarife düşürme mevzuatlarının yürürlüğe girmeleri ile beraber ortalama tarife oranlarının ABD'de 30%, AET'de 28% ve Japonya'da 46% düştüğü hesaplanmıştır (Balassa ve Balassa, 1984: 180). Ancak,

gelişmekte olan ülkelere uygulanan tarifelere bakıldığında, bu ülkelere ortalamadan ABD'nin 11.4%, AET ve Japonya'nın ise 9-10% civarında daha yüksek tarife uyguladıkları tespit edilmiştir. Ayrıca, gelişmekte olan ülkelerin sıklıkla ihracatını yaptığı mamul tekstil ve kıyafet ürünlerindeki ortalama tarifenin 20.6% gibi yüksek bir oranda olduğu hesaplanmıştır. Örneğin, uygulanan ortalama tarife oranlarının odun ve kağıt ürünlerine 7%, kimyasallar, makineler ve taşımacılık ekipmanları için ise 7.8% ile 10.5% arasında olduğu görülmektedir. Yani, gelişmiş ülkelerin, basit ve emek yoğun sanayi ürünleri ile ham ve yarı işlenmiş maddelere uyguladıkları tarifeler düşükken, mamul ürünlere uyguladıkları tarifeler yüksektir. Bu durum, söz konusu ülkelerin uluslararası ticarete ayrımcı politikalar izlediklerini göstermektedir (Hughes vd., 1986: 412). Gelişmiş ülkeler, kendi mamul mal üretimleri için gerekli olan hammaddelerin, ara malların veya ekipmanların ithalatında düşük gümrük vergileri uygularken, kalkınmakta olan ülkelerin katma değeri yüksek mamul mallarının ithalatına ise yüksek gümrük vergileri uygulamaktadır. Bu durum, klasik merkantilizmde uygulanan ticaret politikalarına, 20. yüzyılın sonuna doğru dahi neredeyse aynı şekilde devam edildiğinin bir ispatı niteliğindedir.

Tarife dışı engeller değerlendirildiğinde ise, gelişmekte olan ülkelerin diğer ülkelerden çok daha fazla gönüllü ihracat kısıtlamalarına maruz kaldıkları görülmektedir. 1986'da GATT'ın karşılıklı ihracat kısıtlama anlaşmalarını tespit etmek için yaptığı çalışma sonucunda, bu niteliğe sahip toplamda 96 anlaşma olduğu ve bu anlaşmaların GATT'ın temel prensiplerine uymadığı saptanmıştır. Anlaşmaların 53 tanesi AET üyesi ülkeleri korurken, 32 tanesi ise ABD'yi korumaktadır. Geri kalan tüm ülkelerin imzaladığı söz konusu niteliğe sahip anlaşma sayısı ise sadece 11'dir. Anlaşmaların yaklaşık üçte biri ise kalkınmakta olan ülkeleri hedef almıştır. Bu rakam, Japonya, ABD ve AET'nin tâbi olduğu tüm anlaşmalardan daha fazladır. Güney Kore, karşılıklı ihracat kısıtlama anlaşmalarının neredeyse yarısının hedefi olmuştur. AET ve ABD'nin ihracatını etkileyen karşılıklı ihracat kısıtlaması anlaşmalarının sayısının sadece 4 tane olduğu belirlenmiştir (Sampson, 1989: 177). Çalışmalar, tarifelerin olduğu gibi tarife dışı engellerin de çoğunluğundan gelişmekte olan ülkeleri etkilediğini göstermektedir.

Tarife dışı engellerden özellikle gönüllü ihracat kısıtlamaları ve iç piyasayı düzenleme anlaşmaları, kalkınmakta olan ülkeleri etkileyen temel bir korumacılık prensibi haline gelmiştir. Detaylı çalışmalar, kalkınmakta olan ülkelerin en çok kayırılan ülke prensibinden faydalanamadıklarını ortaya koymuştur. 1986'da yapılan bir çalışma, gelişmekte olan ülkelerin yaptıkları toplam ihracatın 30%'luk kısmının gelişmiş ülkelerin uyguladıkları tarife dışı engellere maruz kaldığını göstermektedir. Kalkınmış ülkelerde ise bu oran 18% olarak hesaplanmıştır. Bununla beraber, 1980'lerden itibaren kalkınmış ülkelerin uyguladıkları ticaret önlemlerinin sayıları da giderek artmıştır. Bu ülkelerin uyguladıkları ticaret önlemleri, petrol dışı ithalatın 1981'de 19.6%'sını kapsarken 1986'da 22.7%'sini kapsar hale gelmiştir. Bu durum tekstil, kıyafet ve gıda ürünleri üzerindeki geleneksel kısıtlamaların devam ettiğinin bunlarla beraber teknolojik ürünler de dâhil olmak üzere yeni sektörlerle yeni kısıtlamalar getirildiğinin bir göstergesidir (Sampson, (1989: 184).

2.6.4.6. *Uruguay Raundu ve DTÖ'nün Kuruluşu*

GATT katılımcıları, 20 Eylül 1986'da, Uruguay'ın Punta de Este kentinde anlaşmanın başladığı 1947'den itibaren sekizinci olan görüşmelerine başlamıştır. Uruguay Raundu, üyelerin katıldığı en karışık ve iddialı müzakere sezonu olmuştur (Winham, 1989: 280). Bu müzakerede yapılan pazarlıklar 7 yıldan uzun sürmüş, ancak 15 Aralık 1993'te, İsviçre'nin Cenevre kentinde 117 ülkenin temsilcileri raundun nihai anlaşması üzerinde mutabakata varmıştır. Tarihteki en kapsamlı ticaret anlaşması olan bu anlaşma toplamda 26 bin sayfadan oluşmasının yanı sıra oldukça detaylı ve teknik bir dile sahiptir (Fieleke, 1995: 3).

Uruguay Raundu'nun sonuçları farklı kategorilerde özetlenebilir. Öncelikle, imzalanan anlaşma ile beraber gelişmiş ülkeler, tarifeleri yaklaşık 40% oranında düşürmüştür. Bu oran yaklaşık 787 milyar ABD dolarlık sanayi ürünü ticaretine ticaretine denk gelmektedir. Kalkınmış ülkelerin sıfır tarife ile ticaretini yaptıkları sanayi ürünlerin oranı 20%'den 44%'e çıkarken, ortalama tarife oranı ise 6.3%'ten 3.8%'e düşmüştür. Zorunlu tarife oranları tüm ürünlerin 94%'ünden 99%'una çıkarılmıştır. Kalkınmakta olan ülkeler ise 300 milyar ABD dolarlık sanayi ürününü

kapsayan yaklaşık 20%'lik bir tarife azaltımında uzlaşmıştır. Ayrıca, ülkelerine yapılan ihracatın tarife bağlayıcılığını 14%'ten 59%'a yükseltmişlerdir. Kalkınmakta olan ülkelerde uygulanan ortalama tarife oranı ise 15.3%'ten 12.3%'e düşmüştür (Buterbaugh ve Fulton, 2007: 191).

Tarım, kalkınmış ülkelerin en çok koruduğu alanlardan birisi olmuş, bu sektörde uygulanan korumacılık önlemleri, ihracatı ılıman ve subtropikal tarımsal ürünlere bağlı ülkelerin kalkınmaları sürecinde önemli engeller teşkil etmiştir Uruguay Raundu'nda, üstünde en çok durulan konulardan birisi de tarım koruma politikaları olmuştur (Valdes, 1987: 571). Bu raunt sonunda iç destekleme programları 20%'ye indirilmiştir. Kırmızı, amber ve yeşil olmak üzere üç farklı kategori belirlenerek yeşil kategorideki tarımsal ürünler anlaşma kapsamındaki yükümlülüklerden muaf tutulmuştur. İhracat sübvansiyonları 36% azaltılmıştır. Piyasaya erişim şartları tarifeliendirmeler ile iyileştirilmiştir. Anlaşmanın imzalanması ile beraber tarımsal ürünlere uygulanan toplam tarife oranı kalkınmış ülkeler için 24%'e, kalkınmakta olan ülkeler için ise 36%'ya düşürülmüştür (Buterbaugh ve Fulton, 2007: 191).

Uruguay Raundu'nda, tarifelerden ve tarife dışı engellerden yüksek derecede etkilenen tekstil sektörü için de önemli çalışmalar yapılmıştır. Yapılan müzakerelerde temel olarak bu sektördeki anlaşmaların, güçlendirilmiş GATT prensipleri ile uyumlulaştırılması ve Çok Elyafılilar Anlaşması'nın sonlandırılması amaçlanmıştır (Smeets, 1995: 97). Bu kapsamda imzalanan Tekstil ve Kıyafet Anlaşması ile en çok kayırılan ülke prensibi altında, uygulanan karşılıklı kısıtlamaların on yıllık süreçte tamamen kaldırılmasını şart koşmuştur. On yıllık sürecin sonucunda sektörün GATT prensipleri ile tamamen uyum sağlaması ve anlaşmanın da sona erdirilmesi planlanmıştır (Leebron, 1995: 28). Dört aşamadan oluşan bu uyum süreci sonucunda, 1995'te üye ülkeler Çok Elyafılilar Anlaşması kapsamındaki kotaların 16%'sını kaldırmışlardır. Üç yıl sonra kotaların ilave 17%'si, dört yıl sonra ise 18%'i daha kaldırılmıştır. 2005'te ise Çok Elyafılilar Anlaşması kapsamındaki tüm kota uygulamaları tamamen sona erdirilmiştir. Yapılan anlaşma ile ithalatçı ülkelerin kendi iç piyasalarını korumak için farklı kotalar uygulamalarına izin verilmiş, ancak bu kotaların kullanımı sıkı kurallara bağlanmıştır (Buterbaugh ve Fulton, 2007: 192).

Uruguay Raundu'nda ele alınan diğ er bir sektör de hizmetler sektörü olmuştur. Bu kapsamda “Hizmet Ticareti Genel Anlaşması – *General Agreement on Trade in Services*” oluşturulmuştur. Bu anlaşmanın oluşturulmasındaki amaç hizmet ticaretinin prensip ve kurallarını belirlemek, aynı zamanda da bu sektörü serbestleştirmektir (Seade, 1996: 13). Yapılan anlaşma hizmetler için de en çok kayırılan ülke prensibinin uygulanmasını şart koşturmuştur. Anlaşma, 12 kategorideki toplam 161 sektörü kapsamaktadır. Bunların içine telekomünikasyon, finans, denizcilik, enerji, eğitim, çevre ve dağıtım servisleri de dâhildir (Chanda, 2003: 1567). Yapılan bu anlaşmanın her beş yılda bir tekrar görüşülerek kapsamının genişletilmesi kararlaştırılmıştır.

21. yüzyılın en önemli konularından birisi olan fikri mülkiyet hakları ile ilgili uluslararası düzenlemelerin en önemlilerinden birisi de Uruguay Raundu ile ortaya çıkmıştır. Farklı standartlardan dolayı üye ülkeler arasında meydana gelen fikri mülkiyet hakları konusundaki anlaşmazlıkları ortadan kaldırılması için “Ticaretle Bağintılı Fikri Mülkiyet Anlaşması – *The Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights*” oluşturulmuştur. Anlaşma, fikri mülkiyete tüm üye ülkelerin uluslararası standartlarda muamele görmesini şart koşturmuştur. Anlaşmazlıkların sona erdirilmesi için en düşük seviyede korumacılığın uygulanması öngörülmüştür. Bu anlaşmada aynı zamanda üye ülkelerin hangi tip fikri mülkiyet haklarını korumaları gerektiği de belirtilmiştir (Buterbaugh ve Fulton, 2007: 193).

Uruguay Raundu'nun en önemli çıktısı ise Dünya Ticaret Örgütü'nün kurulmasıdır. Katılımcılar, küresel ekonominin hızla değiştiğ inin ve GATT kapsamındaki düzenlemelerin yetersiz kalarak güvenilirliklerini kaybettiklerinin farkındaydılar. Bunun üzerine ABD, yeni müzakereler için çağrı yapmış, Japonya ve bir dizi gelişmiş ülke bu çağrıyı desteklemiştir. Tüm ülkelerin, çok taraflı ticaret sisteminin korunması ve farklı ekonomik problemlere daha ç abuk reaksiyon verilmesi gerekliliğ inin farkında olmasından dolayı GATT'tan daha etkili bir sistemin kurulması konusunda mutabakata varılmıştır (Latif, 2012: 53). 1995'te Uruguay Raundu'nun Fas'ın Marakeş kentinde sonlanması ile beraber uluslararası ticaretin düzenlenmesinde yeni bir çağ açılmış, GATT, yerini daha usule uygun olarak düzenlenmiş ve güçlendirilmiş DTÖ'ye bırakmıştır. Uruguay Raundu'nun nihai anlaşması olan Marakeş Anlaşması, 123 katılımcı ülke tarafından Nisan 1994'te imzalanmış, DTÖ'nün

kurulacağına dair mutabakat da bu anlaşmanın içinde yer almıştır. DTÖ, 1 Ocak 1995'te 76 üye ülke ile çalışmalarına başlamış, 1995 sonuna gelindiğinde toplam 112 üyesi olan ve küresel ticaretin %91'inden sorumlu bir organizasyon haline gelmiştir (World Trade Organization, 2015: 10). DTÖ ile GATT arasındaki temel farklar ise şu şekildedir: GATT kapsamındaki anlaşmalar geçici iken DTÖ kapsamındaki anlaşmaların kalıcıdır; GATT'da ülkeler katılımcı taraf iken DTÖ'de üye olarak anılırlar; GATT genel olarak mal ticareti ile ilgili anlaşmalara yoğunlaşırken DTÖ hizmet ve fikri mülkiyet ticareti anlaşmaları ile de ilgilenir; DTÖ'nün anlaşmazlık çözüm sistemi daha hızlı ve otomatik olarak işler ve son olarak DTÖ'de ticaret politikası gözden geçirme mekanizması yürürlüğe koyulmuştur ve bu da üye ülkelerin ticaret politikalarını ve uygulamalarını daha şeffaf değerlendirilebilir bir hale getirmiştir (Nehra, 2015: 102).

DTÖ, GATT'a benzer bir şekilde serbest ve açık uluslararası ticaretin sürdürülmesini ve teşvik edilmesini amaçlamaktadır. Bu organizasyon, temel olarak üç prensibe dayanmaktadır. Bunlar en çok kayırılan ülke, milli muamele ve şeffaflık prensipleridir. Bu üç prensip kapsamında, uluslararası piyasalarda ayrımcılık yapılmasının engellenmesi hedeflenmektedir (Matsushita, 2002: 567). Bunların yanı sıra, DTÖ'nün kuruluş anlaşmasında da belirtildiği üzere, yaşam standartlarının yükseltilmesi, tam istihdamın garantilenmesi, reel gelirin ve efektif talebin istikrarlı olarak büyümesinin sağlanması, mal ve hizmet üretiminin ve ticaretini genişletilmesi de örgütün hedefleri arasındadır (Ministry of Economy Trade and Industry, 2019: 253). Bu hedeflere ulaşılması adına DTÖ aşağıdaki faaliyetleri göstermektedir (Barnor, Twumwaah ve Osei, 2015: 95):

- **Anlaşmaların Yönetimi:** DTÖ, Uruguay Raundunun sonuçlanması ile imzalanan toplam 29 anlaşma ile raunttan sonraki anlaşmaların yönetiminden sorumludur.
- **Ticaret Bariyerlerini Azaltma Anlaşmalarının Uygulanması:** Uruguay Raundu sonrasında katılımcı ulusların kararlaştırdığı üzere tarife kesintileri ve tarife dışı engellerin azaltılması ile ilgili uygulamaların yapılmasını sağlar.
- **Üye Ülkelerin Ticaret Politikalarının Kontrolü:** DTÖ, üye ülkelerin imzaladığı ticaret anlaşmalarının, belirlenmiş temel prensipler ile uyumlu olduklarını kontrol eder.

- **Uluslararası Ticaret Bilgilerinin Toplanması:** DTÖ üye ülkelerden ithalat, ihracat, çeşitli ticaret ölçekleri ve diğer ticaret istatistiklerini toplar.
- **Anlaşmazlıkların Çözülmesi:** Üye ülkeler arasındaki ticaret anlaşmazlıkları DTÖ tarafından, uzlaşma mekanizması ile barışçıl bir biçimde çözülmeye çalışılır. Bu anlaşmazlıklar DTÖ'nun güç veya kural odaklı sistem yaklaşımları ile çözülmektedir.
- **Danışmanlık Servisi:** DTÖ, uluslararası ticareti sürekli takip ederek üye ülkelere gerekli konularda danışmanlık hizmeti sağlar.
- **Uzlaşma Oturumları:** DTÖ, aynı zamanda tüm üye ülkelerin ticari imtiyazlar konusunda fikir alışverişinde buldukları bir oturumdur. Bu imtiyazların temel çerçevesini DTÖ belirler
- **IMF ve IBRD'e Destek:** DTÖ, üye ülkelerin yanı sıra IMF ve IBRD'e de destek vererek bu kurumların küresel ekonomik politika yönetimi ile uyum içinde olmalarını sağlamaktadır.
- **Tüzüğün Oluşturulması:** Uluslararası ticaret kurallarını belirleyen tüzüklerin oluşturulmasından DTÖ sorumludur.

DTÖ ile beraber uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi çalışmalarında ve özellikle tarife ve tarife dışı engellerin azaltılması konularında önemli adımlar atılmasına rağmen, küresel ekonomideki konjonktürel gelişmeler, yeni merkantilist politikaların ve korumacı pratiklerin farklı alanlarda sıklıkla uygulanmalarının devamına yol açmıştır. Örneğin, uluslararası ticarete tartışılan yeni meseleler genellikle gelişmiş ülkeler tarafından ortaya koyulmaktadır. Ancak, bu ülkelerin yeni merkantilist eğilimleri, gelişmekte olan ülkelerin, söz konusu meseleler üzerinde yapılan anlaşmalardan sadece gelişmiş ülkelerin fayda sağlayacağı konusunda endişe etmelerine neden olmaktadır (Kauka, 2017: 16). Bunun yanı sıra, gelişmiş ülkeler merkantilist önceliklerinden dolayı çok taraflılık prensiplerini göz ardı ederek ticaret kapasitelerini çift taraflı artırmaya yönelik anlaşmalara odaklanmaktadır. DTÖ'nün temel hedeflerinden birisinin, gelişmekte olan ülkeleri de uluslararası ticarete entegre etmek olmasına rağmen, gelişmiş ülkeler arasında imzalanan çift taraflı anlaşmalar bu entegrasyon sürecine zarar vermektedir (Birkbeck, 2010: 29). DTÖ'nün kuruluşu ile, uluslararası ticaretin daha da serbest bir hale getirilebilmesi için önemli adımlar atılmış

olsa da, özellikle sektörel bazdaki yeni merkantilist uygulamaların tamamen önüne geçilmesi mümkün olmamıştır.

2.6.5. 1990'lı Yılların Ekonomik Seyri

1990'larda küresel ekonomi, önceki dönemlerde olduğu gibi oldukça çalkantılı bir seyir izlemiştir. 1989'da Batı Almanya ile Doğu Almanya'yı birbirinden ayıran Berlin Duvarı'nın yıkılması ve Demir Perde'nin sona ermesi bir dizi olayı tetiklemiş, Aralık 1991'de SSCB'nin tamamen dağılması, 20. yüzyılın sonunda hiç beklenmeyen hızlı ve büyük bir sosyal dönüşümün ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu çözülme sürecinde komünizm yanlısı yönetimler yıkılmış, devlet sosyalizmine dayalı ekonomik sistemler büyük ölçüde ortadan kalkmış ve en nihayetinde Sovyet ulus-devletler birer birer bağımsızlıklarını ilan etmeye başlamışlardır (Mayer, 2002: 760). Bunu yanı sıra, toprak alanı küçük olmasına rağmen dünyanın en büyük petrol üreticisi ve ihracatçısı ülkelerinden birisi olan Kuveyt'in Irak tarafından işgal edilmesinden sonra, 17 Ocak 1991'de Birinci Körfez Savaşı olarak da bilinen Basra Körfezi Savaşı başlamıştır (Gimblett, 2016). Savaştan dolayı petrol fiyatları ve reel faiz oranları tekrar yükseltilmiştir. Birçok ülkenin de kendi içlerinde yaşadıkları ekonomik problemler, 1990'ların başında küresel bir ekonomik durgunluğun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu ekonomik durgunluk sonrasında 1991 Hindistan ekonomik krizi, 1991-1993 dönemi Finlandiya ve İsveç bankacılık krizleri, 1994 Meksika ekonomik krizi birbirlerini izlemişler, 1997'de başlayan Doğu Asya Finansal Krizi ile beraber küresel ekonomiye büyük bir darbe vurulmuştur. Birbirleri ardına gelen bu ekonomik krizler, serbest ticaret politikalarına da zarar vermiş, yeni merkantilist nitelikteki korumacılık uygulamalarının birçok ülke tarafından yeniden benimsenmelerine neden olmuştur.

2.6.5.1. Erken 1990'lar Küresel Resesyonu

1980'lerin ekonomik krizleri sonucunda tüm dünyada ortaya çıkan korumacılık dalgası, 1990'lar başındaki küresel durgunluk ile beraber artmaya devam etmiştir. Basra Körfezi Savaşı'nın petrol fiyatlarında hızlı bir artışa neden olması ve savaş sonucunda

küresel belirsizliklerin yoğunlaşması, tüm dünyayı etkileyen durgunluğun en temel nedeni olmuştur. Bununla beraber, ABD’de kredi kuruluşlarının 1980’lerin ortasından itibaren ağırlıklı olarak emlak piyasasında belirgin bir şekilde güç kaybetmeleri ve 1990 ve 1991’de bankaların kredi verme faaliyetlerini azaltmaları da bu durgunluğu tetikleyen diğer faktörlerdir (Köse, Sugawara ve Terrones, 2020: 11).

1990’ın ilk yarısında petrol piyasasında fiyatlar oldukça zayıf kalmış, Haziran ayına doğru azalmaya devam etmiştir. Piyasada petrolün aylık ortalama varil fiyatı 15 ABD dolarının altında seyrederken 2 Ağustos 1990’da Çöl Fırtınası Harekâtının başlamasından hemen sonra ortalama fiyat 30 ABD dolarına yükselmiştir. Daha önceki petrol krizlerinden farklı olarak bu krizde fiyatlar birkaç ay sonra düşmeye başlamış ve kısa süre sonra eski seviyelerine gelmiştir (Hutchison, 1991: 34). Petrol fiyatlarındaki bu dalgalanma, durgunluğu tetikleyen en önemli unsur olarak görülebilir. Ancak, İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki diğer durgunluklar ile karşılaştırıldığında en hafifi olmasa da, göreceli hafif bir kriz olarak değerlendirilebilir. Çalışan yaştaki sınıfın nüfusunun artması ve istihdama yeni katılımın azalması ile beraber, durgunluğun işsizlik oranlarına yansımaları da daha hafif olmuştur. Ancak, finansal sistemlerdeki kırılmalıklar, beklemede olan devasa borçlar, yeniden yapılandırma dalgası ve tüketici güveninde rekor oranda çöküş yaşanması, ilerleyen dönemlerde de yeni durgunluk dalgaları ile karşılaşılabilirdiği riskini ortaya çıkarmıştır (McNees, 1992: 15).

ABD’de bankaların kredi verme faaliyetlerini azaltması, bu durgunluğa neden olan başka bir faktördür. Söz konusu dönemde banka yöneticileri kredi vermek için daha fazla sermaye gerekliliği talep etmişlerdir. Ayrıca varlıklar için daha sert değerlendirme standartları getirilmiş ve daha yüksek sigorta depozit oranları uygulanmıştır. Diğer aracı kurumların ya da ticari senetlerin ve diğer menkul kıymetler borsalarının düzenlemelerinde ise kayda değer değişiklikler yapılmamıştır. Bunların sonucunda da toplam finansmanda bankaların payı azalmış, hem sabit yatırımlar hem de envanter yatırımları durgunluk döneminde düşüş göstermiştir (Hall, 1993: 277). Yine de, kredi faaliyetlerinin azalmasının durgunluğu kötüleştirilmesi konusunda kuşkucu yaklaşımlar da mevcuttur. Bankaların borç verme sermayesindeki düşüşün anlamlı olmasına rağmen küçük olması, banka sermaye – varlık oranları ve istihdam büyümesi arasındaki ilişkinin zayıf olması ve borçlanma azalmasının asıl nedeninin kredi

talebindeki azalmadan kaynaklı olduğunun düşünülmesi bu soru işaretlerinin temel nedenleridir (Bernanke ve Lown, 1991: 206).

1990'ların başındaki küresel durgunluk, diğer durgunluklarda olduğu gibi ülkelerin korumacılık politikalarına yönelmek suretiyle iç piyasalarını canlandırma stratejilerini benimsemelerini tetiklemiş, ancak etkileri, daha önceki durgunluklarda olduğu gibi kapsamlı olmamıştır.

2.6.5.2. *1997 Doğu Asya Finansal Krizi*

Doğu Asya'daki finansal kriz, diğer finansal krizlerde olduğu gibi bölgeye sermaye akışlarının hızlanması ile başlamıştır. 1990'ların başında bölgedeki ticari bankaların, hem diğer bankalara, hem de sendikaya tâbi olmayan yapıdaki firmalara verdikleri kısa vadeli borçların hacmi hızla artmıştır. Bu kredilerin hem uluslararası kredi veren kuruluşlar için, hem de Asyalı borç alan firmalar için kârlı olacakları öngörülmüştür. Ancak, Doğu Asya ülkelerine akan sermayenin çoğunun kârlılığı düşüktür ve dönüşlerin riskleri, hem kredi verenler, hem de bu kredileri alanlar tarafından yanlış hesaplanmıştır (Akyüz, 2000: 3). Politik baskılardan dolayı yüksek oranlı ekonomik büyüme rakamlarını koruyabilmek için özel projelere uzun vadeli devlet garantilerinin verilmesi, bunların devlet teşviki ile sağlanmış krediler ile desteklenmesi, finansal krizin diğer bir nedenidir. Kişisel ve politik iltimasların finans ve sanayi politikalarında ağırlık kazanması, devletlerin sorunlu şirketlere müdahale etme noktasında gönüllü olmamaları da borç krizini tetikleyen diğer faktörlerdir (Corsetti, Pesenti ve Roubini, 1998: 4). Başka bir faktör ise ihracat büyüme hızlarının yavaşlamasıdır. İhracat odaklı kalkınmanın yükseldiği dönemlerde Doğu Asya ülkelerinin ihracatı yıllık ortalama 18% büyümüştür. Ancak 1990'ların ortasından itibaren ihracat büyümesi yavaşlamaya başlamış, 1996'da ise önemli bir gerileme yaşanmıştır. Doğu Asya ülkelerinin para birimlerinin değer kazanmaları ve Çin'in gittikçe güçlenerek rekabetçi ihracatını artırması, söz konusu ülkelerin ihracat büyüme hızlarının yavaşlamasına etkide bulunmuş ve finansal krizi tetiklemiştir (Blaszkiwicz, 2000: 19). Varlık fiyatları balonu finansal krizin nedenlerinden birisidir. Doğu Asya'da kredilere erişimin kolay olması ve yurt içinde verilen kredilerin hızla hisse senedi

alımları için kullanılmalrı, varlık piyasalarında balonların oluşmasına sebebiyet vermiştir. Tüm bunlarla beraber bölgedeki emlak fiyatları 1990'ların başından itibaren hızla artarak bir emlak balonu oluşmasına neden olmuştur (Miller ve Luangaram, 1998: 70-71).

Doğu Asya Finansal Krizi, iki aşamalı olarak patlak vermiştir. İlk panik 2 Temmuz 1997'de Tayland'ın, döviz spekülörlerinin yaptığı baskılardan dolayı para birimi olan bahtı devalüe etmesi ve ABD dolarına sabitlemeyi bırakması ile başlamıştır. 1996'ın sonlarında bahta yapılan saldırıyı, Tayland Borsa'sının düşüşü ve emlak piyasasındaki problemler izlemiştir. Mart 1997'de bahta karşı yapılan spekülatif baskılar, devletin, kötü nitelikteki emlak borçları yüzünden ağır yük altındaki Taylandlı finans kurumlarına müdahale etmesi ile sonuçlanmıştır. Mayıs 1997'de sermaye kontrolü getirilmiş, maliye bakanı Tayland'ın en büyük finans şirketi olan Finance One'ı kurtaracak birleşmeyi gerçekleştirmekte başarısız olunca istifaya zorlanmıştır. Yeni maliye bakanının finans kurumlarına yaptığı habersiz ziyaretlerde, merkez bankasının, döviz rezervinin toplamını oluşturan 30 milyar ABD Doları'nın neredeyse tamamının vadeli sözleşmelere taahhüt edildiği görülmüştür. Bunun üzerine maliye bakanı Finance One'ın kamu kaynakları ile yeniden yapılandırılmasına yönelik verilen sözden caymak durumunda kalmış, firmanın batmasına göz yummuştur. Bu hamle, yabancı bankerler ve kurumsal yatırımcılar tarafından hükümetin sözünde durmayarak piyasaya ihanet etmesi olarak değerlendirilmiş ve yatırımlarının devlet tarafından korunmayacağı korkusunu ortaya çıkarmıştır. Bunun sonucunda da yabancı sermaye ülkeyi terk etmiş, Tayland devleti para birimini devalüe etmek ve IMF'yi çağırarak zorunda kalmıştır. (King, 2001: 441). Tayland'ın bu durumu, Doğu Asya'da domino etkisi yaratmıştır. Komşu ülkelerde de benzer durumlar ortaya çıkmış, özellikle Endonezya, kısmen Malezya ve Filipinler de rupi, ringgit ve pesoya yapılan saldırılar karşısında harekete geçmişlerdir. Bu ülkeler de ABD dolarına karşı *de facto* sabitleme politikalarını terk etmişlerdir. Kasım 1997'ye gelindiğinde ABD doları karşısında Tayland bahtı 31.9%, Endonezya rupisi 28.1%, Malezya ringgiti 24.2% ve Filipinler pesosu 22.4% değer kaybetmiştir (Dowling, 2000: 206). Tayland gibi Endonezya da, IMF de dâhil olmak üzere bir dizi uluslararası kuruluştan finansal destek almak durumunda kalmış, bunun üzerine hızla bir kurtarma paketi üzerinde anlaşılmıştır. Cari açığın düşürülmesi, tarifelerin azaltılması, temel gıda ürünlerinin ithalatına yönelik

düzenlemelerin sona erdirilmesi ve ithalat süreçlerinin sadeleştirilmesi gibi bir dizi önlemin yer aldığı bu paket hemen uygulamaya koyulmuştur (Parliament of Australia - Joint Committee on Foreign Affairs and Defence, 1998: 79).

Krizin ikinci şoku, Güney Kore'nin o dönemde finansal olarak sorun yaşayan kamulaştırılmış firması Kia Grubu'ndan kaynaklı yaşanmıştır. Nakit sıkıntısı yaşayan firma Temmuz 1997'de, faaliyetlerini yeniden yapılandırma ve darboğazdan çıkış planlarını duyurmuştur. Ekonomik baskının iyice arttığı bu dönemde Standart and Poor's, Korea First Bank ve ana kreditor banka olan Hanbo'nun kısa ve uzun vadeli kredi puanlarını düşürmüş, bunu da Moody's'in devlet kredi derecelendirmesini durağandan negatife çevirmesi izlemiştir (Lee, 2011: 9). Aynı dönemde Hong Kong da gecelik faiz oranlarını 7%'ten 300%'e çıkarmış ve para birimini spekülörlere karşı savunmuştur. Bu faiz artışı, 3 günde Hong Kong borsasındaki hisse senetlerinin yaklaşık 25%'inin satılması ile sonuçlanmıştır. Krizden ABD ve Avrupa borsaları ilk defa ciddi bir biçimde etkilenmiş ve borsalarında keskin düşüşler ile karşı karşıya kalmışlardır. 1 Kasım 1997'de Endonezya, sorunlu olan 16 bankasını kapatmıştır (King, 2001: 442). Öncesinde Japonya'da da etkilerini göstermeye başlayan kriz, Kasım 1997'de oldukça şiddetlenmiştir. Otoriteler Batı Japonya'nın Kansai bölgesindeki sorunlu bankalara karşı adım atmış, bu hamleyi sırasıyla Sanyo Securities, Hokkaido Takushoku Bank, Yamaichi Securities ve Tokuyo City Bank finansal kuruluşlarının iflasları izlemiştir. Kasım 1997'de Japonya'nın ana finansal kurumları neredeyse her hafta teker teker çökmüşlerdir. The Bank of Japan, bu kriz döneminin yönetiminde, daha önce eşi görülmemiş bir boyutta son kredi mercii olarak görev yapmıştır (Nakaso, 2001: 8). Japonya'nın İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşadığı en büyük finansal çöküşe söz konusu krize neden olmuştur. Güney Kore, 16 Kasım 1997'de yabancı yatırımcıların güvenini yeniden kazanmak için son bir hamlede bulunmuş, ülkeyi kurtarması beklenen bir finansal reform tasarısını meclisten geçirmeye çalışmıştır. Ancak siyasi partiler bu reform paketi kapsamında hareket etmeyi reddetmişlerdir. Böylece yabancı fonların geri çekilmesi hızlanmıştır. Ülke, 21 Kasım 1997'de IMF'den resmi olarak yardım talep etmek zorunda kalmıştır (Kihwan, 2006: 10).

1997'de başlayan ve 1998'de de devam eden finansal krizin çeşitli olumsuz etkileri olmuştur. Bu etkiler öncelikle ekonomik büyüme oranları üzerinde görülmüştür.

Krizden büyüme bağlamında en çok etkilenen ülkeler Endonezya, Malezya, Filipinler, Tayland ve Güney Kore olmuştur. 1990-1996 döneminde yıllık ortalama 7% - 8% büyüme oranı yakalayan ülkeler 1997'den itibaren 3% ile 10% arasında değişen küçülme oranları ile karşı karşıya kalmışlardır. Finansal koşulların sıkılaşması, para birimlerindeki yüksek değer kayıpları, yurt içi kredi arzındaki düşüş gibi faktörler, yurt içi talebin azalması ile sonuçlanmış ve ekonomik küçülmenin sebepleri olmuşlardır. Krizdeki ülkelerin para birimlerinin reel olarak 40%'a varan oranda değer kaybetmeleri ise bu ülkelere uluslararası piyasalarda rekabet gücü kazandırmıştır. 1998'in ilk çeyreğinde gerçekleşen toplam ithalat rakamı 1997 yılına göre 30% daha az gerçekleşmiş, bu durum da direkt olarak cari dengeye yansımıştır. 1998 sonunda Endonezya, Güney Kore, Malezya, Filipinler ve Tayland toplamda 57 milyar ABD doları cari fazla vermişlerdir. Ticaret dengesindeki gözle görülür iyileşme, ülkelerin finans sistemlerindeki ağır yıkımlar karşısında önemli bir tezat oluşturmuştur. (Cabalu, 1999: 310). Tüm yıkıcı niteliklerine rağmen bu büyük krizden Güney Asya ülkeleri oldukça hızlı bir biçimde çıkmıştır. 1999'un ikinci çeyreği ile 2000'in son çeyreği arasındaki dönemde krizden etkilenen ülkeler süratle toparlanmıştır. Güney Kore, Tayland, Malezya ve Filipinler kriz öncesindeki ekonomik büyüme rakamlarına tekrar ulaşmışlardır. Bu süreç sonunda en büyük kazancı Güney Kore elde etmiş, 1998'de 6.7% küçülen GSYİH'si 1999 ve 2000'de sırasıyla 10.7% ve 11.2% büyüme göstermiştir. Benzer bir şekilde Hong Kong ve Çin de 2000'in ilk çeyreğinde 14.3%, ikinci çeyreğinde 10.8% büyümüştür. Öz sermaye yatırımlarının dışa akışları önce dengelenmiş, 1999-2000 döneminde ise pozitif dönmüştür. Varlık fiyatlarındaki sert düşüşler ve yabancı varlık sahiplerine uygulanan kuralların gevşetilmesi ile yabancı direkt yatırımlar da artış göstermiştir. 1998 ve 1999'da IMF'nin sağladığı 35 milyar ABD dolarlık finansal destek ile beraber diğer uluslararası kaynaklardan gelen ilave 85 milyar ABD dolarlık destek, bu dönemde sanayi alt yapısının herhangi bir zarar görmemesi, ihracat yapan sektörlerle gerekli finansal yardımların yapılması ve bunların etkili bir biçimde kullanılmalrı, krizin cari hesap değil, sermaye hesabı krizi olması, ihtiyatlı maliye ve para politikalarının uygulanması gibi unsurlar krizden sonra toparlanma sürecinin hızlı ve başarılı olmasında büyük rol oynamıştır (Sharma, 2003: 340-343).

Doğu Asya ülkelerini oldukça sarsan bu kriz, söz konusu ülkelerin uluslararası ticaret politikalarında da köklü değişiklikler yapmalarına yol açmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren birçok Asya ülkesi, yeni merkantilist büyüme politikaları izleyerek kalkınmıştır. Bölgenin geleneksel değerleri göz önünde bulundurulduğunda, bu yeni merkantilist strateji, neoliberal politik ekonomi modelinin sağlayacağından daha hızlı bir şekilde kalkınmalarını sağlamıştır. Ancak 40 yıldan uzun süre büyümeyi sağlayan yeni merkantilist model, zamanla etkinliğini yitirmiştir. Temel olarak bakıldığında küresel ekonominin devlet odaklı değil piyasa odaklı hale gelmesi, söz konusu modeli geçersiz hale getirmiştir (Pang, 2000: 589). Devletlerin piyasaya sıklıkla müdahale ettikleri kredileri, sübvansiyonları yönettikleri, tarifelerle iç piyasayı korudukları ve Asya Tipi Kalkınma Modeli olarak bilenen ve merkantilist köklere dayanan korumacılık politikaları 1997'deki kriz ile beraber çökmüştür.

2.7. Çin'in Dünyaya Açılması ve 20. Yüzyıldaki Merkantilist Politikaları

1997'de yaşanan Doğu Asya finansal krizinin en önemli nedenlerinden birisi, krize maruz kalan ülkelerin 1990'ların başından itibaren rekabetçiliklerini kaybetmeleri ve ihracat büyüme rakamlarının küçülmesidir. Söz konusu faktörler ihracata dayalı, köklerini yeni merkantilizmden alan büyüme stratejilerinin geçerliliğini yitirmesine neden olmuştur. Bu şartların ortaya çıkmasında 1970'lerin sonunda dünyaya açılan ve oldukça saldırgan ihracat politikaları uygulayan Çin'in önemli bir etkisi bulunmaktadır. Çin, izlediği yeni merkantilist stratejiler ile 1997'deki finansal krize giden süreçte büyük bir rol oynamıştır.

1949-1976 arasına Komünist Parti'nin başkanı Mao Zedong, Çin'i kendisinin geliştirdiği, tarımda ve sanayi öncesi toplumdaki sosyalist bir devrimden doğan, Marksizm ve Leninizm'in bir çeşidi olan Maoculuk prensipleri ile yönetmiş, bu süreçte ülke, kapalı bir ekonomiye sahip olmuştur. Ancak, 1976'da Zedong'un ölümü, Çin için bir dönüm noktası olmuştur. 1978'de ise Çin Komünist Partisi'nin (CCP) genel sekreteri Deng Xiaoping liderliğindeki reformist bir grup dış ticarete açık kapı politikasını izlemeye başlamıştır (Watson ve Loulin, 1986: 91). Çin'in açık kapı politikası, yabancı ticaret, yabancı yatırım ve yabancı borçlanma politikalarını kapsayan

bir reformlar grubudur. Bu açılma sürecinde Çin, Batı ve Japonya ile bağlarını hızla genişletmekle kalmamış, sosyal ve politik alanlarda da büyük atılımlar yapmıştır. Söz konusu değişimler etkilerini, yabancı ekonomik ilişkiler bağlamında devletin farklılaşan rolünde de göstermiştir (Howell, 1991: 119).

Açık kapı politikası ile beraber, uluslararası ticaretin de desteği ile Çin, çok hızlı büyüme oranları kaydetmiştir. 1980'lerin başından 1990'ların ortasına kadar Çin'in ihracat büyüme oranı yıllık ortalama 17% olmuştur. 1980'in başından 1990'ın başına gelindiğinde, Çin'in toplam ihracatı neredeyse 9 katına çıkarak 80.6 milyar dolara ulaşmış, 1970'lerin ortasına kadar tüm dünyaya kapalı olan ülke, 1991'de en çok ihracat yapan 13. ülke haline gelmiştir. Bu dönemde planlı ekonomiden piyasa ekonomisine doğru bir kayma yaşanmıştır. Ancak yine de, Çin'in ticaret politikasının merkantilist olduğunu söylemek mümkündür. Rezerv biriktirmek için maliyetlerin göz ardı edilmesi ve ihracatın artırılmaya çalışılması bunun önemli göstergelerinden birisidir (World Bank, 1993: 1). Çin'in büyüme stratejisi, Japonya ve Asya Kaplanları'nın stratejileri ile büyük benzerlikler göstermektedir. Bu stratejiye göre kapasite artırma faaliyetlerini desteklemek için başvurulmuş yeni merkantilist model, korumacılık ile yakından alakalıdır ve kalkınmacı model bağlamında egemenliğini sürdürebilmek için dış ilişkileri kontrol eden bir otoriteye ihtiyaç duymaktadır (Strange, 2014: 43). Çin, açık kapı politikasını uygularken dış ticaret ilişkilerini serbest piyasa koşullarına bırakmamış, devlet bu ilişkilerin düzenlenmesinde aktif rol oynamaya devam etmiştir. Burada devlet, dış ilişkileri kontrol eden bir otorite pozisyonundadır.

Çin'in kalkınma politikaları yeni merkantilizm çerçevesinde değerlendirildiğinde, kalkınmacı devlet, dış ekonomik çevre ile olan özellikle ticaret, yatırım ve finans ilişkilerini kontrol altında tutacak güce sahip olmuş, bu ilişkileri de yurt içindeki kalkınma hedeflerine uyumlu hale getirerek, dış baskıların müdahalelerinden zarar görülmesini engellemiştir (Johnson, 1982: 217). Burada kalkınmacı devlet, ticaret ve yatırım akışının tamamen serbest olduğu bir piyasayı reddederek yurt içi ekonomiyi yabancı rekabetten ve etkilerden korumayı hedeflemektedir. Çin, reformdan önce aşırı korumacı bir politika izleyerek, dış ticaretini sadece çevresindeki komünist bloğu ülkeleri ile ve belirli sektörleri kapsayacak şekilde sınırlandırmıştı. Reformdan sonra uygulanan açık kapı politikası çerçevesinde dış ilişkiler kuvvetlendirilse de 1990'ların

başına kadar sıkı korumacılık politikalarının uygulanmasına devam edilmiştir. Bu döneme kadar tarifeler oldukça yüksek seviyede tutulmuş, tüm sektörlerde uygulanan tarifelerin ortalaması 40% civarında iken, bazı hedef sektörlerde bu oran 200%'e kadar çıkmıştır. Ancak bu tarifelerin ihracat malları üretimi üzerindeki cezalandırma etkisi, gümrük vergisi geri ödemeleri ve ihracat odaklı yatırım projelerine verilen teşvikler ile ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır (Rodrik, 2006: 3). Çin'in yeni merkantilist korumacılık politikaları kendisini sadece artan tarifelerde göstermemiştir. Yabancı sermayeye, patent paylaşımı ya da liberalleştirilmesi, müşterek girişim kapsamında yatırım yapılması gibi zorunlulukların getirilmesi, teknoloji transferlerine çeşitli şartnameler uygulanması, üretimde yerel üreticilerden alınan girdilerin kullanılması gibi tarife dışı korumacılık önlemleri de uygulanmıştır (Strange, 2014: 50).

Çin'in en önemli yeni merkantilist politikalarından birisi de para biriminin değerini kasti olarak düşük tutarak uluslararası ticarete rekabetçiliği artırmaktır. Bu strateji, ihraç mallarını ucuzlatıp ihracatı arattırırken, ithal malları pahalılaştırıp ithalatı azaltmak suretiyle dış ticaret fazlası elde edilmesini sağlamaktadır. İthalatın azalması aynı zamanda yurt içi piyasa için korumacılık mekanizması niteliğindedir (Sachse, 1989: 76). 1986'dan itibaren Çin, para birimi olan yuanın resmi değerini ABD dolarına sabitlemiştir. İlk dönemlerde, döviz politikasına uygun bir şekilde sık ama küçük ayarlamalar yapılırken, 1990'lara doğru bu politika değişmiştir. Yuan, ABD doları karşısında 1989'da 21%, 1990'da 9% devalüe edilmiştir. Nisan 1993'e gelindiğinde reel efektif döviz kuru 1986'ya göre 33%, 1980'e göre ise 70% değer kaybetmiştir (Zhang ve Sato, 2008: 7). Ocak 1994'te Çin, resmi ve takas döviz piyasalarını birleştirmiştir. Bunun sonucunda yuanın resmi değeri 5.80 RMB/USD'den 8.70 RMB/USD'ye düşmüş, yuan dolar karşısında yaklaşık 50% değer kaybetmiştir (Bhalla, 1998: 12).

Çin'in yuanı devalüe etmesi, Asya finansal krizini tetikleyen önemli faktörlerden birisi olmuştur. Devalüasyondan dolayı diğer Doğu Asya ülkelerinin dolara sabitlenmiş para birimlerini yuan karşısında değer kazanmış ve ülkelerin uluslararası ticaretteki rekabetçilikleri zarar görmüştür. Devalüasyonları, çeşitli reformlar izlemiştir. Döviz bulundurma kotası sisteminin terk edilmesi, vergi sisteminin revize edilerek ihracat yapan yurt içi firmalara ve yeni kurulmuş yabancı fonlu girişimlere sıfır katma değer vergisi uygulanması, teknoloji yoğun sektörlerdeki yabancı direkt yatırımlara özel vergi

teşvikleri verilmek suretiyle açık kapı politikasının daha da gevşetilmesi ve sahil kıyılarında bulunan özel ekonomik alanlarda cömert tarife imtiyazlarının uygulanması, bu reformlardan bazılarıdır. Yapılan reformlar, Çin'in bölgedeki rekabetçiliğini daha da güçlendirmiştir. 1990-1997 arasında Çin'in sanayileşmiş ülkelere olan ihracatı yıllık ortalama 15.5% büyümüş, 1995-1997 döneminde dünya ticaret büyüme hızı azalmasına rağmen Çin'in ABD'ye yaptığı ihracatın toplam hacmi 8% büyümeye devam etmiştir Aynı dönemde Japonya'nın ABD'ye yaptığı ihracat hacmi ise 2.4% küçülmüştür. Reform döneminin başlamasından 1990'ların sonuna kadar olan süreçte, Çin'in dünya ticaretindeki payı yaklaşık 4 katına çıkmıştır (Sharma, 2003: 257).

Çin'in 1990'larda uyguladığı korumacılık politikaları, özellikle ağır sanayi sektörlerini hedef almıştır. Coğrafi olarak yoğunlaşmış ve geniş hacimli bu sektörleri dış rekabetten korunmuştur. Verimli olmayan sektörlerin, serbest ticaret ile beraber uluslararası rekabete açılmasının işsizliğe neden olması ve sosyal dengesizlik yaratması riski, sıklıkla izlenen korumacılık politikalarının önemli bir nedeni olmuştur. Coğrafi olarak yoğunlaşmış bu sanayilerin büyük bir kısmı, kamu iktisadi teşekkülü (KİT) olarak faaliyet göstermektedirler (Takeuchi, 2013: 26). Çin'deki KİT'lerin temeli 1950'lere dayanmaktadır. SSCB etkisi altında kalan ülkede, merkezi planlama stratejisi ile tüm özel sanayi teşebbüsleri kamulaştırılmıştır. Açık kapı politikasına geçilmesi ise planlı ekonomiyle olan bağları gevşetmiş, devlet ile teşebbüsler arasındaki ilişki de zayıflamaya başlamıştır. Ancak, KİT'ler, Çin ekonomisindeki önemlerini hiçbir zaman kaybetmemişlerdir. 1990'lardan itibaren bu teşebbüsler modern şirketlere dönüşmeye başlamışlardır (Geng, Yang ve Janus, 2009: 157). Dışa açılmanın getirdiği rekabet, KİT'lerin ürettiği mal ve hizmetlerin üretim şartlarının ve fiyatlarının piyasa tarafından belirlenmeye başlamasına yol açmıştır. Bu durum, birçok teşebbüsün kârlılığının azaltmıştır. 1990'ların ortasına gelindiğinde ise sanayi KİT'leri net kazanç sağlayamaz hale gelmişler, ancak buna rağmen mâli ve yarı mali kaynakların yaklaşık 5%'ini kullanmışlardır. 1994'te yürürlüğe giren Şirket Yasası ile KİT'ler yavaş yavaş sınırlı sorumlu şirketlere veya iştirak şirketlerine dönüşmeye başlamışlardır. 1990'ların sonuna doğru bu dönüşüm hız kazanmış, "büyük olanı tut, küçük olanı bırak" stratejisi haline gelmiştir. Merkez hükümet büyük ve önemli KİT'leri kontrol etmeye devam etmiştir. Yerel yönetimlere ise küçük KİT'leri yeniden yapılandırma yetkisi verilmiştir. Bunun sonucunda birçok KİT kapanmıştır. Devlet bu kapanan KİT'leri yönetmek için

uğraşmak yerine, verimsiz ve sürekli zarar eden büyük KİT'leri kurtarmak üzerine yoğunlaşmıştır. Bu strateji sonuç vermiş, büyük KİT tekrar verimli ve kâr edebilir hale gelmişlerdir. Böylece ülkenin stratejik sektörlerdeki pozisyonu güçlenmiştir. (Gang ve Hope, 2011: 5).

Genel olarak bakıldığında Çin, 1970'lerden itibaren açık kapı politikası ile dış yatırımlara ve uluslararası rekabete kapılarını açıp Mao dönemindeki içe kapalı yapısını terk etmiş olsa bile, modern anlamda liberal ekonomik yapıya tam olarak hiçbir zaman geçiş yapmamıştır. Bunun aksine, yeni merkantilist politikalar izleyerek rekabetçiliğini oldukça arttırmıştır. Hem ülke içindeki ucuz işgücünü kullanarak, hem de para birimini sürekli devalüe ederek neden olduğu rekabet ortamı, bölgedeki diğer ülkelerin dış ticaretlerine oldukça zarar vermiş, 1997'deki finansal krize yol açan önemli faktörlerden birisi olmuştur. 1990'lardan itibaren ise özellikle KİT'ler şirketleştirilerek serbest piyasa ekonomisine uygun hamlelerde bulunulsa da, stratejik sektörlerdeki devletin kontrolü daha da artmıştır. Çin, küresel ekonomiyi kökten etkileyen yeni merkantilist stratejileri 21. yüzyılda daha da artırarak uygulamaya devam etmiş ve uluslararası ticaret politikaları üzerinde kalıcı değişikliklere neden olmuştur.

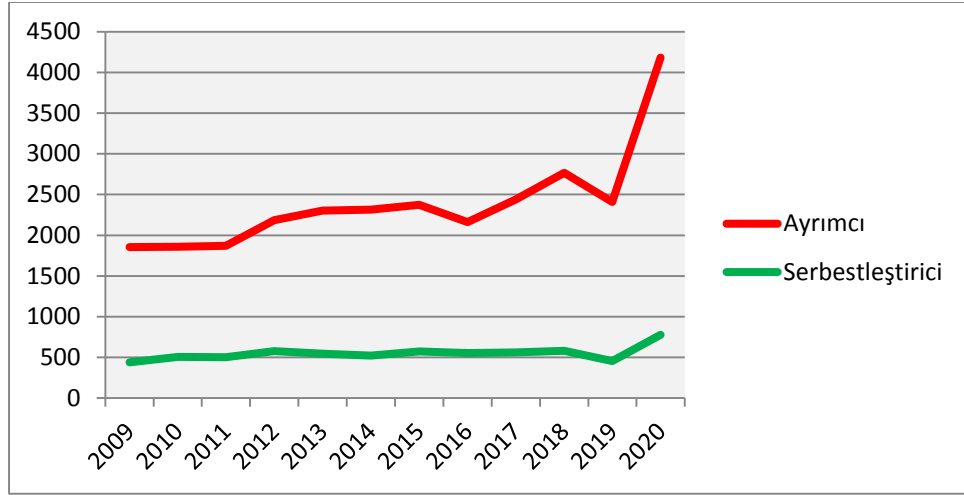
3. BÖLÜM

21. YÜZYILDA YENİ MERKANTİLİZM

1973'te Bretton Woods sisteminin tamamen çöküşü ile beraber bunu izleyen yıllarda ekonomik konjonktür dalgalı bir seyir izlemeye devam etmiştir. Petrol krizleri korumacılık politikalarının artışında büyük rol oynamış, bu krizleri 1980'li ve 1990'lı yıllarda Asya ve Latin Amerika ülkelerinde yaşanan ekonomik krizler izlemiştir. Bunların yanı sıra, ABD'nin hegemon gücü zayıflamaya başlamış, 1980'lerden itibaren ise Çin dış dünyaya açılarak ucuz işgücü sayesinde uluslararası piyasalardaki ağırlığını hızla artırmıştır. 1991'de SSCB'nin dağılması ile bir kaos ortamı oluşmuş, 1992'de kurulan Rusya Federasyonu'nun yeni yönetimi fiyatları serbest bırakmak ve ticari engelleri kaldırmak gibi radikal kararlar almış, merkez planlı sistemden piyasa ekonomisine geçerek ülkeyi Çin'e benzer şekilde dış piyasalara açık bir hale getirmiştir (Duman ve Samadov, 2003: 26). Çin ve Rusya gibi iki büyük ülkenin uluslararası piyasalarda güç kazanmaları, ABD öncülüğündeki küresel tek kutuplu yapının yerini çok kutuplu bir yapıya bırakmasına neden olmuştur. Bu durum ise yeni merkantilist politikalarda ve korumacılık eğilimlerinde gözle görülür artışlara yol açmıştır. Ortaya çıkan yeni çok kutuplu yapının yanı sıra, ekonomik krizlerin, resesyonların devam etmesi ve 2020'de başlayan Covid-19 salgını, 21. yüzyıldaki ekonomik koşulların da önceki dönemlere benzer şekilde oldukça dalgalı bir seyir izlemesine neden olmaktadır.

2007-2008'de yaşanan küresel finans krizinin dünyadaki korumacılık eğilimlerinin artmasındaki payı önemlidir. Son yıllarda ise Çin ile ABD arasındaki ticari gerginliğin artması, Brexit süreci gibi durumlar güçlü ülkelerin kendilerini diğer ülkelerin üstünde konumlandırarak şekilde pozisyon almalarına neden olmuştur. Özellikle Donald Trump yönetiminin tekrar "bir ülke kazancını sadece diğer ülkenin kaybindan elde edebilir" önermesi ile hareket etmesi, merkantilist politikaların tekrar yükselişe geçtiği düşüncesini ortaya çıkarmıştır (Rawlinson, 2019). 2008'den bu yana ticareti etkileyen devlet müdahalelerini takip eden "Küresel Ticaret Alarmı – *Global Trade Alert*" veri tabanı bu müdahaleleri ayrımcı ve serbestleştirilen müdahaleler olarak ikiye ayırmaktadır. Veriler, müdahalelerin takip edilmeye başlamasından bu yana ayrımcı müdahalelerin hızlı bir şekilde arttığını ortaya koymaktadırlar.

Grafik 2: 2009 – 2020 Döneminde Devletlerin Piyasaya Müdahaleleri

Kaynak: Global Trade Alert, 2021

Dünyada yeni merkantilist eğilimlerin artması, ekonomik belirsizlikleri de artırmaktadır. 2020’de başlayan Covid-19 salgını ile beraber hem dünyadaki neredeyse tüm ekonomilerin küçülmesi, hem de küresel ticarete ciddi bir daralma yaşanması, ülkelerin korumacılık politikalarına başvurmalarına neden olmaktadır. 21. yüzyılın yeni merkantilist seyri bu bölümde ele alınmıştır.

3.1. 21. Yüzyılın Ekonomik Krizleri

3.1.1. Erken 2000’ler Resesyonu

1990’ların sonuna doğru birçok gelişmiş ülkedeki ekonomik aktiviteler yavaşlamaya başlamışlardır. Bu yavaşlama 2000’lerin başından itibaren makroekonomik değişkenlere de yansıyor daha belirgin bir hale gelmiştir. 2000’in sonunu ve 2001’in başını kapsayan döneme bakıldığında ise ABD’nin de bu yavaşlamadan olumsuz bir biçimde etkilendiği görülmektedir.

ABD’nin uluslararası ticaret hacmi Mart 1990’dan itibaren genişlemeye başlamış, bu tarihi izleyen yaklaşık 10 yıllık dönem, ekonomik büyümenin güçlü olduğu, istikrarlı bir şekilde istihdamın yaratıldığı, enflasyonun düşük, verimin yüksek olduğu bir ekonomik patlama dönemi olarak adlandırılmıştır. Bu dönemde petrol fiyatları nispeten düşük seviyede seyretmiştir. Bilgi teknolojilerindeki devrim ile

beraber daha fazla yeni işkolu ortaya çıkmış ve işgücüne katılım artmıştır. Ayrıca tasarruf artışları ile beraber kredi imkânları da genişlemiştir. 1995'ten ekonomik büyüme daha da hızlanmış, 1997 yılında ise hem yatırım hem de tüketim hızlı bir şekilde artarak 1990'lı yılların ekonomik genişleme eğilimine ciddi katkılar yapmıştır (Kotz, 2003: 20). Bu dönem, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'nin yaşadığı en uzun ekonomik genişleme dönemi olmuş, bundan önceki en uzun genişleme dönemi olan 1961-1969 döneminden yaklaşık 1 yıl daha uzun sürmüştür (Kliesen, 2003: 23).

ABD'nin İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki en uzun süren genişleme dönemi, 2001'in Mart ayında girilen resesyona son bulmuştur. 2000'in yaz mevsiminin sonuna doğru üretim azalmaya başlamış ve 2001'de azalma oranı daha da artmıştır. Bu dönemde işletmeler makine, bilgisayar ve diğer sermaye mallarına yaptıkları yatırımları kısıtlamışlardır (Langdon, McMenamin ve Krolik, 2002: 3). Bunun arkasındaki en büyük nedenlerden birisi Dot-com balonunun patlamasıdır. 1998'in Ocak ayından Şubat 2000'e kadar olan dönemde internet sektörünün hisse senedi kazançları yaklaşık 1000% oranında artmıştır (Ofek ve Richardson, 2003: 1113). Bu hızlı artış, söz konusu sektörde bir balonun oluşmasına yol açmıştır. Mart 2000'de Nasdaq endeksi bir önceki yılın neredeyse iki katına çıkmış, bununla birlikte Dell ve Cisco gibi büyük teknoloji şirketleri, sahip oldukları hisse senetleri için yüksek miktarda satış emirleri vermişlerdir. Bu durum yatırımcılar arasında paniğe neden olarak endeksin birkaç hafta içerisinde 10% değer kaybetmesine neden olmuştur. Dot-com şirketlerine yapılan sermaye yatırımları hızla azalmaya başlamış, milyon dolarlarca yatırım alan şirketler çok kısa sürede değersiz bir hale gelmişlerdir (Hayes, 2019). Ayrıca, 11 Eylül 2001'de ABD'ye yapılan saldırılar özellikle tüketici güvenini olumsuz etkileyerek, tüketimin azalmasında önemli bir rol oynamıştır.

2001'deki resesyona ABD'de en büyük etkisini istihdam üzerinde göstermiştir. Tarım dışı istihdam 2000'e göre 762 bin kişi azalmıştır. Tüketimin azalması ile beraber fabrikalar yaklaşık 1 milyon işçinin maaşlarında kesintiler uygulamıştır. Bu durum özellikle toptancılık ve taşımacılık sektörlerinde ortaya çıkmıştır. 11 Eylül'den sonra havacılık sektörü başta olmak üzere birçok taşımacılık şirketi toplu işten çıkarmalar yapmıştır. 2001'in dördüncü çeyreğinde işsizlik oranı 5.6%'ya kadar çıkmıştır. Bu oran, son 30 yılın en yüksek işsizlik oranı olmuştur. Bu çeyrekte işsiz insan sayısı yaklaşık 8

milyona ulaşmıştır. Bu rakam bir önceki dönemden 2 milyon kişi daha fazladır (Langdon, McMenamin ve Krolik, 2002: 3). 2001'deki resesyonda reel GSYİH 0.20% büyüme göstermesine rağmen sabit yatırımlar 6.16%, ihracat 10.04%, ithalat ise 6.04% düşüş göstermiştir. Sanayi üretiminde 4.19% azalma görülürken S&P 500 endeksi 1.06% gerilemiştir (Kliesen, 2003: 26).

Resesyona önüne geçebilmek için George W. Bush yönetimi vergi indirimine gitmiştir. İmzalanan Ekonomik Büyüme ve Vergi İndirimi Uyumlaştırma Yasası ile en yüksek gelir vergisi oranı 39.6%'dan, 35%'e indirilmiştir (Amadeo, 2021). İndirimler sayesinde vatandaşların harcanabilir gelirleri artmıştır. Harcanabilir gelirin artışı tüketimi artırarak GSYİH üzerinde olumlu etki yaratmış, 2001'in dördüncü çeyreğinde tekrar pozitif büyüme rakamları elde edilmiştir. Toplam tüketimi artırmak için ilave olarak parasal ve mali genişlemeye de başvurulmuştur. Federal fon faiz oranı 6.5%'tan 1.75%'e indirilmiştir. Kamu harcamalarının GSYİH içindeki payı 1% arttırılmıştır (Labonte ve Makinen, 2003: 5). Bu önlemler sayesinde ABD ekonomisi tekrar toparlanmaya başlamıştır. Ancak ABD'yi orta dereceli bir resesyona sürükleyen Dot-com balonu, yerini hızla büyümeye başlayan emlak balonuna bırakmış, 2007'de patlayan bu balon ise küresel ölçekte bir krize neden olarak çok daha büyük bir yıkıma yol açmıştır.

3.1.2. 2007 – 2008 Küresel Finans Krizi

2007-2008 döneminde yaşanan finans kriz, ekonomiyi küresel ölçekte derinden sarsmıştır. Bu kriz birçok ekonomist tarafından 1929'da başlayan Büyük Buhran'dan sonra Dünya'nın yaşadığı en büyük kriz olarak nitelendirilmektedir. Küresel finans krizi olarak da bilinen söz konusu krizin sonucunda ekonomik büyüme, istihdam, enflasyon gibi çoğu makroekonomik değişken oldukça ciddi zararlar görmüştür. 2007'de başlayan ve 2008'de etkileri tavan yapan finans krizinin zaman akışını aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür (Hausman ve Johnston, 2014: 2668):

- **2004 – 2006:** Faiz oranlarının yükselmeye başlaması ile değişken oranlı ipotek teminatlı ev kredisi çekmiş ev sahipleri borçlarını ödeyemez hale geldiler.

- **Şubat 2007:** HSBC, riski yüksek kişilere verilen yüksek faizli, diğer adı ile subprime kredilerin kredi kayıp karşılığı sinyalleri vermeye başladığını duyurdu.
- **Nisan 2007:** Subprime krediler üzerinde uzmanlaşmış New Century Financial isimli gayrimenkul yatırım ortaklığı şirketi, ABD iflas kanununun 11. maddesi kapsamında başvuru yaparak iflas ettiğini ve mahkeme gözetimi altında faaliyetlerini yeniden düzenleyebileceğini bildirdi.
- **Temmuz 2007:** New York merkezli uluslararası bankacılık ve finansal hizmetler şirketi olan Bear Stearn yatırımcılarını subprime ev kredilerine yapmış olduğu yüksek riskli yatırımlarının çökmek üzere olduğu konusunda uyardı.
- **Ağustos 2007:** American Home isimli ev garanti şirketi iflas başvurusunda bulundu. Lehman Brothers ve HSBC ofislerini kapatmaya başladılar. ABD ve Avrupa bankaları piyasaya para sürerek ve rezerv faiz oranlarını düşürerek gitgide büyüyen krizi önlemeye çalıştılar. Alman Landesbank Sachsen, rakibi Landesbank Baden-Württemberg tarafından satın alınarak batmaktan kurtuldu.
- **Ekim 2007:** Merrill Lynch, 8 milyar ABD dolarından fazla tutardaki kötü krediyi zarar hesabına devrettiğini duyurdu.
- **Kasım 2007:** Morgan Stanley yaklaşık 4 milyar ABD doları kaybetti.
- **Aralık 2007:** S&P, subprime kredilere maruz kalan şirketlerin yatırım puanlarını düşürdü.
- **Ocak 2008:** Borsalar bir günde çok büyük değerlerde kayıplar yaşamaya başladılar.
- **Şubat 2008:** G7, subprime ev kredilerinden dolayı toplam kaybın 400 milyar ABD doları olduğunu duyurdu.
- **2008 1. Çeyrek:** ABD'deki problemlili şirketlerin kayıpları daha da arttı ve bu kayıplar Norveç, Fransa ve diğer Avrupa ülkelerine de sıçradı. Zürih merkezli UBS Bankası 18 milyar ABD dolarından fazla kaybının olduğunu duyurdu.
- **Mart 2008:** Bear Stearns iflas etti ve JP Morgan tarafından satın alındı.
- **2008 2. Çeyrek:** Kayıplar artarak devam etti ve Deutsche Bank, Washington Mutual, Wachovia, National City Bank ve RBS'ye sıçradı.
- **Nisan 2008:** Emlak fiyatları 10 yıldan sonra ilk defa düştü.

- **Mayıs 2008:** Fannie Mae olarak bilinen ABD'nin Federal Ulusal Mortgage Birliği 6 milyar ADB doları nakdi desteğe ihtiyaç olduğunu duyurdu. Kaliforniya'nın Vallejo şehri iflas ettiğini ilan etti.
- **Haziran 2008:** ABD'li Countrywide Mortgage şirketi kredi verme kurallarını ihlal ettiği gerekçesi ile dava edildi.
- **Temmuz 2008:** IndyMac Mortgage şirketine devlet tarafından el koyuldu.
- **Ağustos 2008:** BNP Paribus yatırımcılara belirlenen iki fondan ekilemeyeceklerini duyurdu. İngiltere'de emlak fiyatlarının 10%'dan fazla değer kaybettiği bildirildi.
- **Eylül 2008:** Krizin tepe noktası bu ayda yaşandı. Fannie Mae ve Freddie Mac mortgage şirketlerini devlet devraldı. Lehman Brothers şirketi battı. Merrill Lynch'i Bank of America devraldı. Euro bölgesindeki kimi bankalar batmamaları için kamulaştırıldılar. Dünya piyasalarının çöküşü ile beraber Rusya, 18 Eylül'de borsasını kapattı. HBOS şirketi Morgan Stanley tarafından devralındı ve batmaması için Wachiova ile birleştirildi. Morgan Stanley ve Goldman Sachs yatırım bankası statülerini kaybettiler. İrlanda resesyona girdiğini duyurdu. Washington Mutual devlet tarafından haczedildi.
- **Ekim 2008:** Resesyonun dünya çapına yayılması ile tüm borsalar gerilemeye devam ettiler.
- **Kasım 2008:** Çin, ekonomisini desteklemek için teşvik paketi uygulayacağını duyurdu. Citygroup kurtarma paketi aldı.
- **Aralık 2008:** ABD'li resmi kurumlar resesyonun varlığını onayladılar. Öncü göstergeler son 20 yıldaki en düşük seviyelere indiler. Sorunlu Varlıkların Kurtarılması Programı kapsamında Chrysler ve GM kurtarma paketi aldı.
- **Ocak 2009:** ABD'nin bütçe açığı 1 trilyon ABD dolarına ulaştı. ABD, Avrupa ve Asya ülkeleri çeşitli kurtarma paketleri sundular. Azalan kârlılık oranları Samsung, Sony, American Express ve DuPont gibi büyük şirketlere ciddi zararlar verdi. Microsoft, Nippon Steel, Philips, ING, Hitachi gibi büyük şirketler işten çıkarmalara devam etti.
- **şubat 2009:** Ülkeler bankacılık sektörlerine yönelik yeni düzenlemeleri getirdiler, sorunlu varlıklara sahip bankalar üzerindeki kontrolleri artırdı ve ekonomilerini canlandırmak için piyasaya para sürmeye devam etti.

Yukarıdaki zaman çizelgesinden de görülebileceği üzere, 2004-2006 döneminde mortgage kredilerinin batmaya başlaması ile öncü sinyallerini vermeye başlayan kriz, Şubat 2007'den itibaren etkilerini göstermeye başlamış, 2008 yılında bu etkiler giderek yayılmaya devam etmiş ve 2008'in Eylül ayında tepe noktasına ulaşmıştır. Birçok finans şirketinin batması bir yana, bu küresel kriz tüm dünya ekonomilerini derinden sarsmıştır. ABD'nin reel GSYİH'si 2007 4. çeyrekte 2009 2. çeyreğe gelindiğinde 4.3% küçülmüştür. Bu rakam İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki en yüksek düşüş oranı olmuştur (Rich, 2013). Gelişmekte olan ülkelerde devasa cari açıkların ve emlak balonlarının neden olduğu dengesizlikler, büyüme oranlarındaki hızlı düşüşte önemli rol oynamıştır. Litvanya, Letonya, Ermenistan, Estonya ve Ukrayna, 2009'da yaklaşık 14% küçülmüşlerdir (Verick ve Islam, 2010: 22) Türkiye'de de küresel krizin neden olduğu belirsizlik ortamından dolayı finansal koşullar sıkılaştırmıştır. Yatırım ve tüketimde meydana gelen azalmalar ve tasarruf eğilimlerinin artması iç talepte daralma ile sonuçlanmıştır. 2008'in son ve 2009'un ilk çeyreklerinde ekonomik faaliyetler ciddi bir biçimde gerilemiştir (Öztürk ve Gövdere, 2010: 386) 2002 başından beri büyüyen ekonomi, 2008'in dördüncü çeyreğinde 7% küçülmüş ve yıllık büyüme hızı 0.7%'ye düşmüştür. 2009'da da talep daralmaya devam etmiştir. 2002-2008 arasında ortalama 5.9% büyüyen ekonomi, 2009'da 4.7% küçülmüştür (TOBB, 2010: 22).

Küresel finans krizinin en büyük etkisi istihdam üzerinde olmuştur. ABD'de Aralık 2007-Haziran 2009 döneminde tarım dışı istihdam 5.4% azalmıştır. İşsizlik en çok inşaat sektöründe etkili olmuş, aynı dönemde bu sektörde istihdam -19.8% gibi rekor bir seviyede azalmıştır. İmalat sektörü de krizden sert bir şekilde etkilemiş, 18 aylık dönemde bu sektördeki istihdamın 14.6% azaldığı hesaplanmıştır (Goodman ve Mance, 2011: 6). Küresel olarak bakıldığında yüksek gelirli ülkelerde işsizliğin orta gelirli ve düşük gelirli ülkelere göre daha fazla arttığı görülmüştür. 2008'in başından 2010'a kadar yüksek gelirli ülkeler 7 çeyrek boyunca istihdam kaybına uğramışlardır ve sadece 2009'un ilk yarısında 7 milyon kişinin işini kaybettiği hesaplanmıştır. 2010'un ilk çeyreğinde gelişmiş ülkelerin ortalama işsizlik oranı 9% civarında gerçekleşmiştir ve bu rakam 2 yıl öncesinden 3% daha fazladır. Diğer yandan düşük ve orta gelirli ülkelerde işsizlik küçük miktarlarda artış göstermiş ve 2010'un ilk çeyreğinde ortalama 6% olarak hesaplanmıştır. ABD ve AB ile yakın ekonomik ilişkilere sahip Latin Amerika ülkelerinin ortalama işsizlik oranlarının 2008'de 7%, 2009'da ise 7.7% olduğu

belirlenmiştir (United Nations, 2011: 28). Türkiye’de de işsizlik oranları oldukça yüksek seviyelere çıkmıştır. Nisan 2009’da tavan yapan işsizlik oranı 16.1%’e ulaşmıştır. Ancak iş gücüne katılım oranlarının düşük olması nedeni işsizlik rakamlarının daha yüksek olabileceği ihtimal söz konusudur. Krizden en çok genç istihdam etkilenmiş, bu süreçte 15-24 yaş arası nüfusta işsizlik oranı 30%’a kadar ulaşmıştır (Torun ve Arıca, 2011: 167).

Küresel ekonomiyi şiddetli bir biçimde sarsan ve etkileri uzunca bir süre devam eden bu krize neden olan bir dizi faktör söz konusudur. Bu faktörlerin en başında ihtiyatsız bir şekilde verilen mortgage kredileri gelmektedir. Kredi imkânlarının bol olması, faiz oranlarının düşüklüğü ve borçlanma kriterlerinin hafiflemesi ile birçok insan aslında bütçesinin yetmeyeceği evleri alabilecek hale gelmiştir. Bu durum finans şirketlerinin gevşemelerine neden olmuştur. Fiyatlar düşmeye ve krediler ödenmemeye başlayınca ise finans sistemi büyük bir şok ile karşı karşıya kalmıştır. Subprime kredi miktarının en yükseğe ulaştığı dönemde yaklaşık 1.5 trilyon ABD doları değere sahip olduğu hesaplanmıştır (Murphy, 2008: 5). Kredilerin kontrolsüz şekilde artışı beraberinde emlak balonunu da getirmiştir. ABD Merkez Bankası serbest para politikaları ile emlak fiyatlarının sürdürülemez seviyelere çıkmasına göz yummuştur. Krizi, bu balonun patlaması tetiklemiştir. Dahası, mortgage finansmanında şeffaflığın azalması ve mesuliyet eksikliği, kredilerin kontrolsüzce büyümesinde önemli bir rol oynamıştır. Birçok banka, kayıt dışı olarak özel amaçlı yapılandırılmış yatırım araçları gibi birimler kurmuşlar ve bunlar aracılığı ile riskli ve spekülâtif yatırımlara dâhil olmuştur. Bu birimler, genişleme döneminde bankaların daha fazla kredi vermelerini sağlarken, kriz başladığında beklenmeyen yükümlülüklerin ortaya çıkması ile sonuçlanmıştır. Giderek artan yükümlülükler piyasaların bankalara duydukları güvenin azalmasına yol açmıştır. Aynı zamanda bu özel amaçlı yapılandırılmış yatırım araçları, olası kayıplar karşısında bankaların gerekenden daha az sermaye bulundurmalarının da bir sebebidir. Bu kayıt dışı araçlar yatırımcıların, bankaların gerçek finansal pozisyonlarını görmelerine engel olmuştur (Blundell – Wignall, 2007: 31). Emlak finansman zincirindeki katılımcıların çoğu, riskli mortgage kredilerinin oluşumuna ve kötü tahvillerin satışına katkıda bulunmuştur. Bunun en temel nedeni, verdikleri kötü kararlardan sorumlu tutulmayacaklarına inanmalarıdır. Piyasadaki aracılar, emlakçılar, kredilendirme kuruluşlarındaki çalışanlar ve diğer katılımcılar sadece kendi çıkarlarına

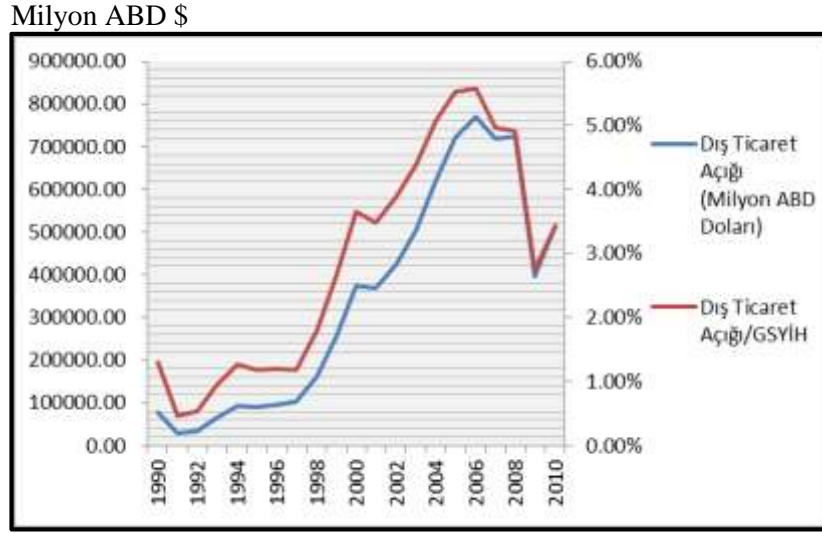
odaklanmışlar ve sistem çökene kadar aslında aşikâr olan sorunları göz ardı etmişlerdir (Snow, 2008). Kredi derecelendirme kuruluşları, subprime konut ipoteğine dayalı menkul kıymetler düzenleyen ve çoğunluğu kriz sonrasında çürük tahvil statüsüne düşürülen şirketlere AAA puan vermiştir. Kötü ekonomik modeller, çıkarların çatışması ve etkili düzenleme kuruluşlarının eksikliği, kredi derecelendirme kuruluşlarının başarısız olmalarına neden olmuştur. Sadece kredi derecelendirme kuruluşları değil, tüm piyasa katılımcıları riskleri görmezden gelmiştir (SEC Approves Measures, 2008).

2007 krizinin başlıca sebebini subprime kredilerin yol açtığı emlak balonu oluştursa da, küresel ölçekte yayılımını bu neden tek başına açıklamamaktadır. Burada, son yıllarda artan küresel dengesizlikler devreye girmektedir. Çin, Japonya ve Almanya gibi ülkeler her yıl yüksek miktarlarda cari fazla verirlerken ABD ve İngiltere gibi ülkelerin devasa açıklar vermeleri, küresel finans akışlarının sürdürülemez bir döngüye girmelerine neden olmuştur. ABD'nin dış açığı, hane halkına ve kamu sektörlerindeki iç açıklara da yansımıştır. Borçlanma süreci sonsuza kadar devam edemeyeceği için bu durum finansal bozulmalara yol açmıştır. Bununla beraber, yetersiz makroekonomik disiplin de krizin önemli bir tetikleyicisi olmuştur. Bazı ülke yönetimlerinin ekonomi politikaları sadece kısa dönemli hedeflere yoğunlaşmış, orta ve uzun vadeli denge ve sürdürülebilirlik göz ardı edilmiştir. Bu durum iç ve dış açıkları daha da genişleterek küresel ekonomideki riskleri artırmıştır (Smaghi, 2008: 2).

Birçok krize olduğu gibi, küresel finans krizini de merkantilist politikalara dayandırmak mümkündür. Merkantilizm politikalarının çekirdeğini dış ticaret dengesi oluşturmaktadır. ABD'nin dış ticaret dengesine bakıldığında, krizin başlangıcından 1 yıl öncesi olan 2006'ya kadar sürekli olarak artan bir şekilde açık verdiği görülmektedir. 1990'da 77.9 milyar ABD doları olan dış ticaret açığı, 2000'de 375 milyar ABD dolarına ulaşmış, 2006'da ise 771 milyar ABD dolarına kadar çıkmıştır. Dış ticaret açığı sadece rakamsal olarak artmamış, bu açığın GSYİH'e olan oranı da hızla büyümüştür. Söz konusu oran 1990'da 1.31% iken 1998'den itibaren hızla artmaya başlamış, 2000'de 3.66% olmuştur. 2006'da ise 5.58%'e ulaşmıştır. Artan dış açık devamlı dış borçlanma ile finanse edilmiştir. Artan borçlar tüketime harcanmış, tüketim ile beraber artan ithalat, dış ticaret açıklarının genişlemesine neden olmuş ancak buna rağmen

ülkelerin büyümelerini sağlamıştır. Ancak borçlanma ile büyümenin geçici bir çözüm olduğu ortadadır. Krizden çıkılabilmesi için dış ticaret dengesinin yeniden sağlanması büyük önem taşımaktadır. Zaten krizin neden olduğu iç talepteki daralma, ihracatın büyük ölçüde azalmasına yol açarak dengenin oluşmasında önemli bir rol oynamaktadır. 2006'da 771 milyar ABD dolarına ulaşmış olan dış ticaret açığının 2009 yılında 396.5 milyar ABD dolarına kadar gerilemesi bunun en önemli göstergesidir. Benzer bir şekilde, dış ticaret açığının GSYİH'e oranı da hızlı bir şekilde düşmüş, 2007'de 4.97%, 2008'de 4.91%, 2009'da ise 2.74% olarak gerçekleşmiştir.

Grafik 3: 1990 – 2010 Döneminde ABD'nin Dış Ticaret Açığı ve GSYİH'e Oranı

Kaynak: World Bank, World Development Indicators, 2021

Dış açıkların gittikçe büyümesi, yenilenmesi ve bunun normal bir durum olarak kabul edilmesi, hem kamuda hem de özel sektörde borçluluğa yönelik politikaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. 2007 krizi öncesinde, sürekli borçlanarak büyümenin kanıksandığı gerçeği bu krizden sonra değişmiştir. Çok düşük faiz oranlarının uygulanması ve bunun bir devlet politikası haline gelmesi, yeni finansal araçların icat edilmeleri ile bu sektörde maceraperest adımların atılması, hane halkı borçlarının çözülemez hale gelmelerinde büyük rol oynamıştır. Bu kriz, dış ticaret açığı vermek yerine dış ticaret fazlası veren, borç alan tarafta olmak yerine borç veren tarafta olan ve genel olarak yeni merkantilist politikalar uygulayan ülkelerin, özellikle de Çin'in, çok daha avantajlı bir pozisyonda olduğunu göstermiştir (Brunet ve Guichard, 2011: 88).

Krizin varlığının tüm dünyada kabul edilmesi ile beraber ardı ardına kurtarma paketleri açıklanmaya başlanmıştır. Örneğin Avrupa Birliği, 1.3 trilyon ABD doları tutarında bir müdahale paketi duyurmuştur. Bununla beraber Ekim 2008'de borsalar tekrar yükselmeye başlamış, küresel olarak uygulanan kurtarma paketlerinin boyutu ise toplamda 3.5 trilyon ABD dolarına ulaşmıştır (Ertürk, vd., 2013: 11). ABD'de 20 Eylül 2008'de yavaşlamanın şiddetlenmesi ile beraber Sorunlu Varlıkları Kurtarma Programı – *Troubled Asset Relief Program* duyurulmuştur. Bu program kapsamında büyük miktarlara ulaşmış, likiditesini tamamen kaybetmiş ve riskli ipoteklere dayalı olan menkul kıymetlerin akışının tekrar sağlanabilmesi için finansal kurumlardan satın alınmaları planlanmıştır. İlk etapta tutarı 700 milyar ABD doları olarak belirlenen bu kurtarma planı 29 Eylül 2008'de kongrede onaylanmıştır. Onaylanmasının hemen ardından Dow Jones sadece bir günde 778 puan düşmüş, söz konusu tarihe kadar tek günde meydana gelmiş en büyük düşüşü yaşanmıştır. Bu düşüş, piyasanın bir günde tam 1.2 trilyon ABD doları değer kaybetmesine yol açmıştır (Moran, 2009: 78).

Küresel finansal krizi tetikleyen subprime kredilerin ortaya çıkışı ele alındığında ise, bunların kaynağının kontrolsüz bir şekilde işleyen türev piyasalar olduğu görülmektedir. Bu kontrolsüzlüğe göz yuman problemlili kredi derecelendirme kuruluşları ve mortgage kredisi veren şirketlerin yeterince denetlenmemeleri çok ağır sonuçlara yol açmıştır. Her şeyden önce, finansal sistemi düzenleyen kanunların, sektörün güçlü, ancak dikkatsiz unsurlarının çıkarlarına hizmet edecek şekilde değil, Amerikan halkını ve ekonomisini koruyacak biçimde şekillendirilmesi ve uygulanması gerektiğini ortaya çıkarmıştır. Kriz ile beraber, finans sektörünü düzenleyen kuralların sıkılaşmasını destekleyen görüşün yanlıları da oldukça artmıştır. Piyasanın kontrol mekanizmasından yoksun bir şekilde tamamen serbest olarak işleminin sağlıklı olmadığı net bir şekilde görülmüştür. Kriz sonrası düzenlemelerin artışına yönelik talepler ise karşılık bulmuştur. Barack Obama yönetimi tarafından 234 kuraldan, 67 farklı çalışmadan ve düzenli olarak hazırlanacak 22 raporun taslağından oluşan, toplam 2319 sayfalık Dodd-Frank Wall Street Reformu ve Tüketici Koruma Yasası - *Dodd-Frank Wall Street Reform and Consumer Protection Act*, 21 Temmuz 2010'da uygulamaya konularak finansal serbestleşme eğilimi tersine çevrilmiştir (Franzese, 2013: 30). Bu kanun ile beraber Hazine Bakanlığı'nın başkanlığında yeni bir düzenleyici şemsiye grubu oluşturulmuştur. Düzenlemelerin uygulanabilmesi için de

Finansal İstikrar Gözetim Konseyi - *Financial Stability Oversight Council* (FSOC) kurulmuştur. Konseye, sistematik olarak önem arz eden ve 50 milyar ABD dolarından daha fazla varlığa sahip bankaları ve finans kuruluşlarını düzenleme yetkisi verilmiştir. Bununla beraber, FSOC’u desteklemesi için Finansal Araştırma Ofisi - *Office of Financial Research* ve tüketicileri korumak için Tüketici Finansal Koruma Bürosu - *Consumer Financial Protection Bureau* da kurulmuştur. Ayrıca, yüksek riskli yatırım fonlarına yeni raporlama ve tescil zorunlulukları getirilmiştir. Kredi derecelendirme kuruluşlarının daha şeffaf olmaları ve yaptıkları değerlendirmelerden yasal olarak sorumlu tutulmaları sağlanmıştır (Webel, 2017: i). Bunların yanı sıra, Volcker Kuralı olarak bilinen düzenleme de uygulama konulmuştur. Eski FED başkanı Paul Volcker tarafından sunulan düzenleme, bankaların hem kendileri için yaptıkları ve vadesi 60 günden kısa olan spekülasyon varlık alım satımlarına sınırlama getirmiş hem de yüksek riskli fonlar ve girişim sermayeleri ile olan ilişkilerine yasaklar uygulamıştır. Bu kural ile bankaların risk barındıran spekülasyon işlemler yapmalarının önüne geçilmiştir (Çelik ve Tekşen, 2019: 15).

Krizden sonra ülkeler, yaşadıkları ekonomik çöküntülerin zararlarını telafi edebilmek adına korumacılık önlemlerine başvurmuşlardır. Kasım 2008 – Eylül 2009 arasında komşuyu dilendirme politikasına dayalı 297 farklı zararlı ticaret politikası önlemlerine başvurulduğu görülmektedir. Bu rakam, aynı süreçte uygulanan ticareti serbestleştirme politikalarından tam 8 kat daha fazladır. Ayrımcı politikaların 34%’lük kısmını şirketlere verilen kurtarma paketleri ve devlet yardımı önlemleri oluşturmuştur. Bunu 21% ile anti-damping, ek gümrük vergileri ve ithalat koruma önlemleri takip etmiştir. Tarifelerin payı ise 15%’tir. Geri kalan 30%’luk kısmı ise ihracat teşvikleri, tarife dışı bariyerler, hijyen kuralları, ihracat vergileri ve kısıtlamaları, göç önlemleri ve ithalat yasakları oluşturmuştur. Uygulanan bu korumacılık önlemlerine en çok hedef olan ilk 5 ülke sırasıyla Çin, ABD, Almanya, Fransa ve Belçika’dır. Tarifeleri en çok yükselten ülkeler ise Rusya, Çin, Endonezya, Almanya, Hindistan ve İngiltere olmuştur. Sektörel olarak bakıldığında ise metal ve kimya endüstrileri, en çok etkilenen sektörlerdir. (Evenett, 2009: 20-23)

Kriz sonrası alınan birçok önleme rağmen, toparlanma süreci orta dereceli diğer krizler gibi kolay ve hızlı gerçekleşmemiştir. Büyük Buhran’dan sonraki en büyük kriz

olarak değerlendirilen küresel finans krizinin etkileri, günümüzde hala tartışılmaktadır. Finansal piyasaların denetlenmesine yönelik önlemler bu sektörün 2007 öncesinden daha sağlıklı olmasını sağlasa da riskler hala mevcuttur. Bunun yanı sıra, kriz döneminde dış ticaret açıkları azalmış ve cari dengeler kısmen iyileşmiştir, ancak 2010'dan itibaren söz konusu açıklar tekrar hızla artmaya devam etmiş, bu açıkların borçlanma yolu ile finansmanından vazgeçilmemiştir. Ayrıca, bu kriz, sektörde ahlaki çöküntünün ne kadar fazla olduğunu da göstermiştir. Birçok finans şirketi yöneticisi, aracı ve piyasa unsurları, sadece kendi çıkarları uğruna tüm dünyayı sarsan krizin önünü açarak milyonlarca kişinin işsiz kalmasına yol açmıştır.

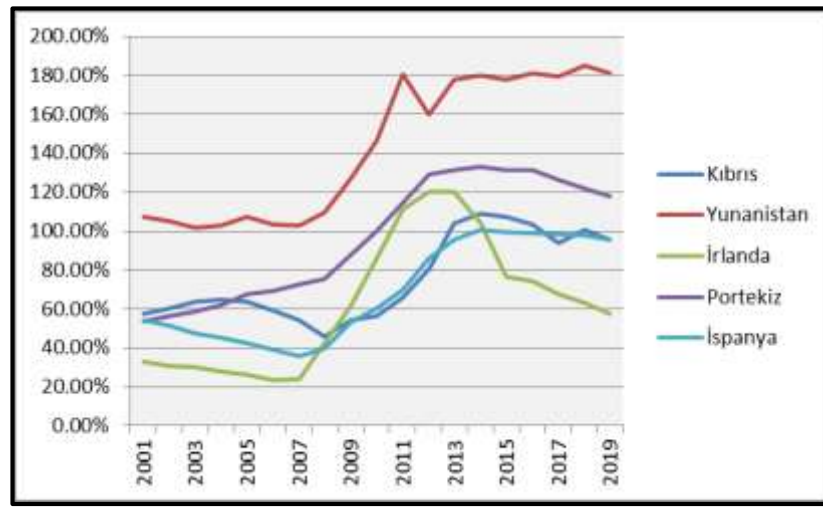
3.1.3. Avrupa Borç Krizi

Avrupa borç krizi, küresel finansal kriz ile Yunanistan, Portekiz, İrlanda, İspanya ve Güney Kıbrıs'ın kamu borçlarını ödeyemez hale gelmelerinden dolayı başlamıştır. Krizin ilk yıllarında kamu borçları konusunda endişeler çok yüksek olmamıştır. Avrupa Merkez Bankası – *European Central Bank* (ECB), küresel finans krizinin borçlardan ziyade diğer makroekonomik etkileri üzerine yoğunlaşmıştır. Krizden çıkmak için kısa dönemli faiz oranlarını düşürmüş, piyasaya yüksek miktarda Euro sürüp takas anlaşmaları yaparak Avrupa bankalarındaki ABD doları baskın likiditeyi Euro ile değiştirmeyi amaçlamıştır (Lane, 2012: 55). Borç krizini, finans krizi tetiklemiş olsa da, asıl sebep önceki dönemlerden süregelen yapısal problemlerdir. Düşen faizler sonucunda ABD'de olduğu gibi Avrupa'da da kredi alma koşullarının kolaylaşması ile yüksek riskli borçlanma faaliyetlerine girilmesi, devletlerin kamu harcamalarına yönelik yanlış politikaları ve problemlili bankaları kurtarmak için çok fazla kaynak harcamaları gibi faktörler bir araya gelerek Avrupa borç krizinin başlamasına neden olmuşlardır.

Borç krizine giren ülkelerin 2000'lerin başından itibaren genel kamu borçlarının GSYİH'e olan oranı hızla artmıştır. Bu konuda özellikle Yunanistan oldukça dikkat çekmektedir. Son 19 yılda, ülkenin genel kamu borcu/GSYİH oranı 100%'ün altına hiç düşmemiş, 2011'de 180%'e ulaşmış, 2012'de 160%'a kadar düşse de sonraki yıllarda yine 180% bandında seyretmiştir. İrlanda'nın 2001-2008 döneminde genel kamu borcu/GSYİH oranı 28% iken, bu rakam 2012'de 120%'e kadar ulaşmış, ancak sonraki

yıllarda istikrarlı bir şekilde gerileyerek 57.33%'e kadar düşmüştür. IMF kurtarma paketine başvuran 5 ülkeden genel kamu borcu/GSYİH oranı en çok gerileyen ülke İrlanda olmuştur. Güney Kıbrıs, Portekiz ve İspanya'da 2000'li yılların başında 50% civarında genel kamu borcu/GSYİH oranına sahipken, 2008'den sonra finans krizinin de etkisi ile borçlanma miktarları hızla artmış, 2013-2014 yıllarında tavan yaparak bir daha 2000'lerin başındaki oranlara gerilememiştir. Söz konusu ülkelerin toplam borç/GSYİH oranı Grafik 4'te yer almaktadır:

Grafik 4: 2000 – 2019 Döneminde Seçili Ülkelerin Toplam Borç/GSYİH Oranları

Kaynak: IMF, 2021

Avrupa borç krizinin zaman akışı kısaca şu şekilde özetlenebilir: finans krizi küresel ekonomiyi etkilemiş, Avrupa'da ekonomisi çöken ilk ülke 2008'de İrlanda olmuştur. Önceki 5 yılda katlanarak şişen emlak balonunun patlaması, bu piyasaya ağır derecede maruz kalan yurt içi finansal sistemin çökmesi ile sonuçlanmıştır (Fitzgerald, 2014: 8). 2009'da ise Yunanistan'da borç krizi başlamıştır. Ülke, borçlarını ödemekte zorlanır hale gelmiş, finansal krizin neden olduğu ekonomik gerileme emeklilik primleri gibi kamu harcama programlarının azaltılmasına neden olmuştur. Başbakan George Papandreou, bütçe açığının gerçekte olduğundan daha az raporlandığını itiraf etmiştir. Bu açıkların GSYİH'e oranının 2009'da raporlandığı gibi 6.7% olmadığını, 15.4%'e denk geldiğini açıklamıştır (Nelson, Belkin ve Mix, 2011: 4). 2010'da IMF ve AB, Yunanistan'a 110 milyar Euro, İrlanda'ya ise 85 milyar Euro tutarında finansal destek verme kararı almışlardır. Bu dönemde kamu borçları oldukça yükselen İspanya ve İtalya

da sert tasarruf önlemlerini uygulamaya koymuşlardır (Esposito, 2014: 3). ECB, 10 Mayıs 2010'da Menkul Kıymetler Piyasaları Programını - *Securities Markets Programme* başlatmış, kamu ve özel sektör varlık piyasalarının düzgün bir şekilde işlemlerini ve parasal aktarım mekanizmasının çalışmasını sağlamayı hedeflemiştir (Kılıcı, 2012: 17). Ancak 2011'de kriz daha derinleşmiş ve ülkeler daha fazla borç ile boğuşmaya başlamışlardır. Portekiz de kurtarma paketi talep eden ülkelerin arasına katılmış, IMF, ECB ve Avrupa Komisyonu'ndan oluşan ve "troyka" adı verilen üçlü ittifak ile toplam 78 milyar Euro tutarında kredi anlaşması imzalamıştır (Pereira ve Wemans, 2012: 22). 2012'de Yunanistan ikinci bir kurtarma paketi daha almıştır. Mart 2012'de İngiltere ve Çek Cumhuriyeti hariç tüm AB ülkeleri mâli sıkılaştırma kararları almışlardır. Bu kararlara çerçevesinde dengeli bütçe zorunluluğu kuralı, çok büyük açıkları azaltma hedefi, devlet borçlarını azaltma göstergeleri ve kamu borçlarını ihraç planları sunulmuştur. Amaç, Euro bölgesindeki mali disiplini güçlendirmektir (European Central Bank, 2012: 101). Yine 2012'de İspanya ve Güney Kıbrıs da kurtarma programları talep ederek, bu programa başvuran dördüncü ve beşinci ülkeler olmuşlardır. İspanya 125 milyar Euro, Güney Kıbrıs ise 2.5 milyar Euro değerinde kurtarma paketleri almıştır. Krizin devam etmesi ile beraber AB'nin tüm kurumları çözüm yolları aramaya devam etmiştir.

Avrupa borç krizinin tetikleyicisi olan küresel finansal kriz, borç krizinin farklı kanallardan ortaya çıkmasına yol açmıştır. İrlanda'da şiddetli kredi daralması ve bankaların sermaye piyasalarına erişemez hale gelmeleri krize neden olmuştur. Likiditenin azalması devlet müdahalesini hızlandırarak kamu borçlarını artırmıştır. Ancak, Yunanistan, İtalya ve Portekiz, küresel finans krizden, zaten eskiden bu yana borçlu olmalarından dolayı sert bir şekilde etkilenmişlerdir. Bu ülkeler, 2008 öncesinde de artan korku ve güvensizlik ikliminden dolayı giderek artan borçları çevirme problemleri ile karşı karşıya gelme potansiyeline sahiptiler. Daha da geriye gidilirse, Yunanistan ve Portekiz'in Euro Bölgesine girmeleri, mevcut mâli dengesizliklerini şiddetlendirmiştir. Her iki ülke için de döviz kuru ile bütçe dengesizlikleri arasında bir ilişki olduğu saptanmıştır. Borç krizinin etkili olmasıyla bu ülkeler de İrlanda gibi kendilerini sermaye piyasalarına erişemez halde bulmuşlar, kamu finansmanlarını istikrara kavuşturabilmek için de IMF, ECB ve Avrupa Komisyonu'nun kurtarma paketlerine başvurmak zorunda kalmışlardır (Beker, 2014: 8). Avrupa borç krizinde

kurtarma paketine başvuran 5 ülkeye bakılırsa, bunlardan sadece İrlanda'nın direkt olarak finansal krizden etkilendiğini görmek mümkündür. Diğer ülkeler, önceden gelen mâli dengesizliklerinden dolayı borç krizine girmişlerdir. Hatta Portekiz ve Yunanistan'ın ağır borçluluklarının altında sırasıyla 1999 ve 2001'de kendi para birimlerini değiştirerek Euro'ya geçmeleri yatmaktadır.

Yeni merkantilist politikalar, Avrupa borç krizinde de önemli bir etkiye sahip olmuşlardır. Farklı çalışmalar, bu politikaların krizin tetiklenmesinde önemli bir rol oynadıklarını göstermektedir. Euro bölgesi içinde, Almanya'nın lideri olduğu ve Hollanda, Belçika, Avusturya ve İskandinav ülkelerinden oluşan yeni merkantilizm destekçisi bir grup bulunmaktadır (Bellofiore, Garibaldi ve Halevi, 2011: 136). Almanya'nın uluslararası ticaret politikalarının temelinde, stratejik rekabetçilik yatmaktadır. Piyasalara arz yönlü selektif müdahaleyi desteklemekte ve rekabetçiliği sağlayacak düşük enflasyon politikaları izlemektedirler. Maaşların şirketleri destekleyecek şekilde belirlenmesini sağlarlar. Uluslararası ticarete tamamen serbest ticareti değil, sadece serbest ihracatı savunurlar (Trautwein ve Körner, 2014: 8). Almanya, stratejik olarak yurt içinde sürdürdüğü düşük enflasyon yanlısı politikalarını, sahip olduğu ekonomik ve finansal gücü ile Euro bölgesine de dayatmış, bölge içerisinde bir deflasyon sarmalı yaratmıştır. Kendisi sürekli ticaret fazlası verirken, ekonomisi daha az gelişmiş ülkelerin ise dış ticaret açıkları artmaya devam etmiştir. Bu durum, bölgenin uyumu noktasında bir tehdit teşkil etmiştir. Bunun yanı sıra, Alman otoriteleri, AB içerisinde deflasyonun neden olduğu düşük efektif talebi canlandırma konusunda da isteksiz davranmışlardır (Bibow, 2006: 6). Küresel finans krizi ile beraber ihracat rakamlarında meydana gelen şiddetli düşüşler, özellikle sürekli açık veren ülkelerin ihracata yönelik büyümeye dayalı yeni merkantilist politikalarının sınırlarına ulaşmalarına neden olmuştur. Ancak, diğer ülkelere farklı olarak Almanya, ABD ve Doğu Asya'ya yaptığı ihracat ile söz konusu stratejinin sınırlarını genişletebilme fırsatını kriz döneminde de korumuştur. Bunun yanı sıra, reel ücretlerin kalıcı olarak durgunluğa girmesi problemi de ayrı bir unsurdur. Bu problem, diğer ülkeler de benzer yeni merkantilist politikalar izledikleri için tüm bölgeye yayılmıştır. Reel ücretlerin durgunluğunun altında ise, Asya ülkelerindeki düşük ücretlerin neden olduğu rekabet ortamından dolayı AB bölgesinde de ücretlerin baskılanmaları yatmaktadır. Kriz,

AB'nin bu konudaki önceden beri süregelen yapısal bozulma sürecini hızlandırmıştır. (Lucarelli, 2011: 221).

Avrupa borç krizi nedeni ile uygulanan kurtarma programları 20 Ağustos 2018'de Yunanistan'ın finansal yardım programından ayrılması ile son bulmuştur. ECB'nin varlık satın alım programları işe yaramış ülkelerin finansal dengesizlikleri hafiflemiştir. Ancak krizin etkileri günümüzde hala devam etmektedir. Avrupa Parasal Birliği'nin geleceği ile ilgili belirsizlikler, makroekonomik dengesizliklerin tam olarak sona ermemesi, üye ülkelerin bir kısmının kamu açıklarının hala oldukça yüksek olması söz konusu etkilerin başlıca emareleridir. Bunların yanı sıra, kriz sonrasında artan gelir eşitsizlikleri, genç işsizliği artışı ve yüksek fakirlik riski, kriz sonrası ekonomik kırılmalıklar olarak değerlendirilebilirler (Szczepanski, 2019: 1).

3.2. Çin'in 21. Yüzyıldaki Yeni Merkantilist Politikaları

1970'lerin sonundan itibaren dünyaya açılan, 80'li ve 90'lı yıllarda hızla büyüyen Çin, 21. yüzyıla gelindiğinde, sahip olduğu kalabalık nüfus sayesinde elde ettiği düşük işçilik maliyetlerinin avantajı ile dünyanın üretim merkezi haline gelmiş, küresel ölçekte süper güç olma yolunda önemli adımlar atmıştır. Asya'da Japonya'nın öncülüğünü yaptığı ve yeni merkantilist unsurlar içeren kalkınmacı politikaların bölgedeki en sıkı takipçilerinden birisi de Çin olmuştur. Bu kalkınmacı politikaların uygulanmasında devletin piyasaya müdahalesi önemli bir rol oynamaktadır. 20. yüzyılda uyguladığı yeni merkantilist politikaları 21. yüzyılda daha kapsamlı bir hale getirerek uygulamaya devam eden Çin'in "merkantilist devlet" olarak değerlendirilmesinin altında çeşitli nedenler bulunmaktadır. Bu nedenleri aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür (Verma, 2016: 5):

- Çin, öncelikle hem ticaret, hem de finans açısından diğer ülkeler tarafından desteklenebilmek için tüm gerekli hamleleri yapmıştır. Dışa açılması ile beraber hem gelişmiş, hem de diğer ülkeler tarafından tanınır hale gelmiştir.
- Çin, izlediği politikalar sayesinde yurt içinde küresel piyasalara üretim yapan sanayi kollarını geliştirmiş, ekonomik gücünü artırmış ve bunlar sayesinde tarihteki en yüksek döviz rezervine sahip ülke konumuna ulaşmıştır.

- Çin'in ürettiği ucuz ürünler dünyanın tüketim örgüsüne yön vermektedir. Bu gücü, sürekli olarak dış ticaret fazlası elde etmesini sağlamakta, ancak karşılığında ticaret ortaklarının ticaret dengelerini bozmakta ve istihdamlarının azalmalarına yol açmaktadır.
- Artan derecede yeni merkantilist politikalar uygulamasına ve ticaret ortaklarının bundan şikâyetçi olmasına rağmen, Çin'in ürettiği mal ve hizmetlere olan küresel talep her geçen yıl artmaktadır.
- Yayınladıkları makro ve mikro ekonomik verilerin şaibeli olmasından dolayı diğer ülkelerin Çin içerisinde ekonomik olarak ne olup bittiğini net bir şekilde analiz edememeleri, ülkenin yeni merkantilizm stratejilerini gizli bir şekilde uygulamasında kolaylık sağlamaktadır.

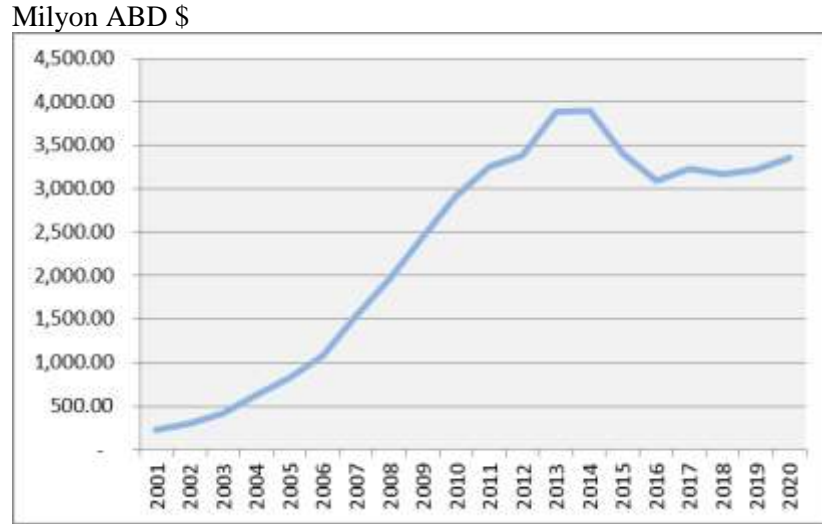
Çin yeni merkantilist uygulamalarını, hem ekonomi politikalarına hem de küreselleşme stratejisi ile çeşitli projelere yansıtmaktadır. Yeni merkantilizm uygulamaları kapsamında küresel alanda rolünü arttırmak için devreye aldığı en önemli proje, 140'tan fazla ülkenin imzacısı olduğu Tek Kuşak, Tek Yol - *One Belt One Road* (OBOR) projesidir. Bunun dışında, yeni merkantilist hedefler kapsamında Afrika başta olmak üzere birçok farklı bölgede yeni sömürgecilik stratejilerine başvurmaktadır. Devletin esas aktör olduğu bu politikalar ve projeler, detayları ile başlıklar halinde aşağıda ele alınmıştır.

3.2.1. Çin ve Rezerv Birikimi

Çin'in 20. ve 21. yüzyılda uyguladığı yeni merkantilist politikaların en başında çok sıkı bir şekilde döviz ve altın rezervi biriktirmeleri yatmaktadır. Klasik merkantilist düşünürler, altın ve gümüşü bir ülkenin esas serveti ve gücü olarak değerlendirmişlerdir. Çin otoriteleri ise yabancı rezerv birikimini, ihracata yönelik ekonomik büyüme stratejilerinde ve emeğin kırsaldan şehre taşınarak sanayi üretimine kaydırılmasında önemli bir araç olarak görmüştür (Bonatti ve Fracasso, 2013: 1045). Özellikle altın ve ABD doları rezervleri Çin için büyük önem taşımakta ve kendileri bunu ABD'nin küresel hegemonyası karşısında bir silah olarak kullanmaktadır. Ülke, 2006'dan bu yana Brezilya, Rusya, Hindistan, Güney Afrika ve kendisinden oluşan BRICS ülkelerinin

arasındadır. Bu ülkelerinin çoğunun yüksek miktarda altın rezervlerinin olmasının yanı sıra altın üretimleri de oldukça fazladır (Yu, 2019: 180). 2020’de, tek başına Çin toplam 368.3 ton altın üretmiştir. Bu üretimi 331.1 ton ile yine BRICS ülkeleri arasında olan Rusya izlemektedir (Holmes, 2021). Çin’in toplam altın rezervi 2020 sonu itibari ile yaklaşık 1950 ton olarak hesaplanmıştır. Döviz rezervine bakıldığında da sürekli olarak bir artışın olduğu görülmektedir. 2020 itibariyle de dünyanın en büyük döviz rezervine sahip olan ülkesi Çin’dir. Toplamda 3.4 trilyon ABD doları değerinde döviz rezervleri bulunmaktadır. Ülkenin altın dâhil toplam rezervleri ABD doları cinsinden Grafik 5’te yer almaktadır:

Grafik 5: 2001 – 2020 Döneminde Çin’in Toplam Rezervleri (Altın Dâhil)

Kaynak: World Bank, World Development Indicators, 2021

3.2.2. Çin'in Lehte Ticaret Dengesine Yönelik Politikaları

Çin'in 1970'lerin sonundan itibaren başladığı ve günümüzde de sürdürmeye devam ettiği lehte ticaret dengesi stratejisi, yeni merkantilist politikalarının en önemli unsurlarından bir diğeridir. Uygulanan bu ticaret politikalarının iki ayırıcı özelliği bulunmaktadır. Birincisi bunların kapsamı ve büyüklüğüdür. Neredeyse her ülke ekonomik kalkınma stratejilerini rekabetçilik avantajı kazanmalarını sağlayacak şekilde tasarlamaktadır. Ancak Çin, bu doğrultudaki en kapsamlı politikalara sahiptir. Söz konusu politikaların büyük bir kısmı DTÖ'nün temel prensipleri ile çelişmektedir.

Çin'in merkantilist politikalarının diğer önemli özelliği ise devletin desteklerini ülke vatandaşlarının sahip olduğu firmalar üzerinde yoğunlaştırmasıdır. Bu firmalara yabancılara ait firmalar karşısında imtiyaz sağlanmaktadır. Birçok ülke, kendi sınırları içerisinde yer alan firmalara teşvikler vermektedirler ancak bunu yaparken firmanın menşei ikinci plandadır. Uyguladıkları ticaret politikaları ise bu iki özelliklerinden dolayı iki gruba ayrılırlar. İlk gruptaki politikalar, firmalar arasında haksızlık yaratacak şekilde ihracatı teşvik ederken ithalatı azaltmayı hedeflemektedir. İkinci gruptaki politikalar ise Çin, kendi sınırları içerisinde yer alan yabancı firmalara açık bir şekilde ayrımcılık uygulamaktadır (Atkinson, 2012: 28). Bu durum, yabancı yatırımcıların ciddi bir biçimde endişelenmesine yol açmaktadır. 2011'de Çin'de faaliyet gösteren Avrupalı şirketlerle yapılan bir anket, yatırımcıların, devletin kendilerine giderek artan bir biçimde ayrımcı politikalar uyguladığı düşüncesinde olduklarını göstermiştir. 2010'da ayrımcı politikalarla maruz kaldığını düşünen yatırımcıların oranı 33% iken, bu oran 2011'de yapılan ankette 43% olarak belirlenmiştir (Davies, 2013: 31). İzlenen bu ayrımcı politikaların altında Japonya'nın stratejisine benzer bir strateji yatmaktadır. Çin de Keiretsu organizasyonları gibi uluslararası piyasalarda rekabet edebilecek büyük ulusal firmalar yaratmaya çalışmaktadır (Froese, vd., 2019: 251).

Lehte ticaret dengesini tutturabilmek için 1980'lerden bu yana uygulanan diğer bir yöntem ise kur manipülasyonudur. Çin, bu konuda uzun yıllar boyunca eleştirilmiştir. 1980'lerde başlayan, para birimini düşük tutarak rekabetçiliği artırma stratejisine 2001'de DTÖ üyesi olunmasından sonra da devam edilmiştir. Özellikle ABD, bu durumdan en çok şikâyetçi olan ülke konumundadır. İmalat, söz konusu stratejiden en çok etkilenen sektör olmuştur. Özellikle Barack Obama yönetiminden itibaren Çin'e karşı defalarca direkt ve dolaylı yöntemler ile para biriminin değerini kasti olarak düşük tuttuğuna dair suçlamalarda bulunulmuştur (Mercurio ve Leung, 2009: 1259). Çin, kur rejimini 2005'te güncellemiştir. Yönetim kurun, ABD doları, Euro ve Japon yeni başta olmak üzere, ticaret yapılan diğer ülkelerin birimleri kullanılarak oluşturulan bir döviz kuru sepetinin hareketleri ile beraber, piyasa arz ve talep dengesine göre ayarlanabilir olacağını duyurmuştur. Yeni rejimin uygulamaya geçmesi ile yuan karşısında ABD dolarının değeri 8.22'den 8.11'e çekilerek yaklaşık 2%'lik bir değer kazanması sağlanmıştır. Bu değer kazandırma süreci Temmuz 2008'e kadar sürmüştür. 2009'da finans krizinin etkisi ile Çin'in ihracatı 15.9% düşmüş ve bundan dolayı birçok fabrika

kapanmış ve işsizlik artmıştır. USD/RMB kuru düştüğü 6.83 bandında Temmuz 2010'a kadar sabit tutulmuştur. Bu tarihten itibaren yuan değer kazanmaya devam etmiş, USD/RMB kuru Temmuz 2013'e kadar 6.17'ye kadar çekilmiştir. Ancak 11 Ağustos 2015'te People's Bank of China, yuanın günlük ayarlama anlaşmasını değiştirdiğini duyurmuştur. Bu hamle ile yuan devalüe olmuş, bir günde 1.9% değer kaybetmiştir 2008'den sonra USD/RMB paritesi ilk defa 7 seviyesini aşmıştır (Mercer, 2015: 1). Yuanın devalüe edilmesinin sebebi küresel ticaretin düşüşte olmasıdır. Bu dönemde tüm dünyada ihracat düşüş eğilimine girmiştir. Ancak Çin'in ihracatını tekrar arttırmak için yaptığı bu değişiklik, rekabet içerisinde olan diğer Asya ülkeleri arasında ticaret gerginliğine neden olmuştur (Okoyeuzu, 2018: 884). Burada, tam anlamıyla klasik merkantilistlerin yaptığı gibi, Çin'in de komşuyu dilendirme stratejisine başvurduğu görülmektedir. Çin'in yeni merkantilist bir ülke olarak değerlendirilmesinin en temel nedenlerinden birisi de, devletin para birimi değerine sürekli ve açık bir şekilde müdahale etmesidir.

Yeni merkantilist ticaret politikaları kapsamında Çin'in başvurduğu diğer bir araç ise tarifeler ve tarife dışı engellerdir. DTÖ üyesi olmasına rağmen Çin, birçok ürüne uyguladığı tarifeler nispeten yüksektir. Örneğin, 2009'da Çin'in ithalata uyguladığı tarife oranı ortalama 9.6% iken, ABD'de aynı oran sadece 3.5% olmuştur. Gümrüksüz olarak ülkeye giren malların tüm ithal edilen ürünler arasındaki payına bakıldığında bu oranın Çin için 46% iken ABD için bu oran 76.3% olarak gerçekleşmiştir (Atkinson, 2012: 29). Çin'in yüksek tarifeler uygulayarak gittikçe daha fazla dış ticaret fazlası vermesini sağlayan yeni merkantilist politikası, ABD ile arasında gerginliğe yol açmıştır. Çünkü ABD'nin Çin ile arasındaki ticaret açığı giderek artmaktadır. 2010'da 273.1 milyar ABD doları olan açık, 2011'de 295.5 milyar ABD dolarına ulaşmıştır. Söz konusu açığın gittikçe artması, Donald Trump'ın yönetime gelmesi ile ticaret savaşına dönüşmüştür. Aynı zamanda şeffaf olmayan ticaret engelleri ve gümrük düzenlemeleri, ithalat izinlerinin verilmesi için karmaşık ve detaylı belge talepleri ve gelişmiş güzel uygulanan ürün lisans talepleri, Çin'in sıklıkla başvurduğu tarife dışı engeller arasında sayılabilirler (Yu, 2019: 183).

Çin tarafından uygulanan yeni merkantilist ticaret politikalarının diğer bir unsuru ise devlet sübvansiyonlarıdır. DTÖ küresel olarak rekabette neden olan bu sübvansiyonları

sınırlandırmaya çalışsa da özellikle Çin, yerel firmaları desteklemek adına bu araca sıklıkla başvurmaktadır. Yıllar boyunca giderek artan bir şekilde verilmeye devam edilen sübvansiyonların 1985-2005 döneminde toplam 300 milyar ABD dolarına ulaştığı hesaplanmıştır. Yapılan çalışmalar, bu sübvansiyonların Çinli firmaların ihracat hacimlerini artırdığını göstermektedir. Verilen destekler sadece rekabet için üretim maliyetine, hatta bu maliyetin altına yapılan satışların neden olduğu kayıpları telafi etmekle kalmamakta, aynı zamanda diğer stratejik maliyetleri de gidermektedir. Bu noktada sermaye yoğun sektörlere yapılan sübvansiyonlar oldukça etkili olmuştur (Haley ve Haley, 2013: 165). Desteklerin verilmesinin altında ise üç farklı neden yatmaktadır. Bunlar, piyasa dengesizliklerine karşı destek yaratmak, üretimde ölçek ekonomisi elde etmek ve sosyal politika hedeflerine ulaşmak olarak sıralanabilirler. Çin, bu hedeflerine kayırdığı sektörlerle ve girişimlere devasa sübvansiyonlar vererek ulaşmıştır (Lim, Wang ve Zeng, 2018: 6). Çin yönetimi, özellikle çelik üretimini oldukça desteklemiştir. Sadece 2007’de ihracatın arttırabilmesi için bu sektör 15 milyar ABD doları sübvansiyonla destek edilmiştir. ABD, yurt içindeki çelik üreticilerine verdiği haksız rekabet avantajından dolayı Çin’e karşı DTÖ’de yasal olarak harekete geçmiştir (Yu, 2019: 183). Sübvansiyonlar sadece çelik sektörü ile sınırlı kalmamış, rüzgâr türbini üretimi, güneş panelleri, cam, kâğıt gibi endüstriler de desteklerden yararlanmıştır (Nager, 2016: 63) Yine ABD, Çin’i 2009-2011 döneminde otomotiv firmalarına en az 1 milyar ABD dolarlık yasadışı destek vermekle suçlamıştır. Çin, DTÖ’ye katılmasının üstünden yıllar geçmesine rağmen sübvansiyonlar konusunda, diğer birçok konuda olduğu kuralları çiğnemeye devam etmiştir (Defever ve Riaño, 2012: 1).

3.2.3. Tek Kuşak, Tek Yol Projesi

2013’te Çin Halk Cumhuriyeti Başkanı Xi Jinping Tek Kuşak, Tek Yol – *One Belt, One Road* (OBOR) adı altında çok yönlü bir uluslararası ekonomi politikası girişimi başlattı. Kendisi bu proje ile Çin tarafından kontrol edilen küresel bir altyapı, nakliye, ticaret ve üretim ağı geliştirmeyi hedeflemiştir. 2049’da tamamlanması planlanan projenin hesaplanan güncel maliyeti 4 ila 8 trilyon ABD doları arasındadır. Başlangıçta Asya, Avrupa ve Afrika odaklı olan kapsam genişlemiş, 2021’de toplam katılımcı sayısı 140 ülkeye ulaşmıştır. Temel hedef ise tarihi İpek Yolu’nun tekrar

canlandırılmasıdır (Kutluay Tutar ve Bahsi Koçer, 2019: 619). Projede yer alacak Çinli şirketler genellikle devlet desteklidir ve ülkenin dış ticaret politikasına hizmet etmeyi amaçlamaktadırlar. Projenin büyük bir kısmını bu devlet destekli firmalar yönetecek ve kontrol edeceklerdir. Söz konusu firmalar direkt olarak devlet tarafından fonlanmakta ve merkez hükümete rapor vermektedir. Liman inşaat eden China Harbor Engineering Company, demiryolu inşa eden China Railway Rolling Stock Corporation, elektrik iletim işleri yapan State Grid, enerji şirketi China Three Gorges ve deniz taşımacılığı şirketi China Ocean Shipping Company projede yer alacak ana şirketlerdir ve hepsi direkt olarak devlete bağlıdırlar (Sutter, Schwarzenberg ve Sutherland, 2021: 2). Çin'in devlet olarak direkt rol oynayacağı bu proje, ülkenin yeni merkantilist düşüncesinin bir yansıması olarak değerlendirilmektedir. Sermaye ve servet birikimi için hükümet odaklı küreselleşme stratejisinin bir ürünü olarak OBOR girişimi bu hedefe ulaşılmasında önemli bir adım olacaktır (Zhang, 2016). Ayrıca, OBOR ile Çin, hem küresel ilişkilerde daha etkin bir rol oynamayı planlamakta, hem de çelik, petrol, kömür ve iletişim gibi endüstrilerin kontrolünü elinde bulundurmaya amaçlamaktadır. Bu proje sayesinde mamul mal üretimi için ihtiyaç duyduğu hammaddelere ulaşımı kolaylaşacak, hem emek yoğun hem de son teknoloji ürünlerinde ve çeşitli servislerde pazar payını arttıracaktır. Bunların hepsi Çin'in saldırgan merkantilist stratejisinin bir göstergesidir. Görünüşte serbest ticareti destekleseler dahi, kendileri bu ticarete devletin sahip olduğu veya sübvansе ettiği firmalar ile dâhil olmaktadır. Söz konusu firmaların yüksek miktarda kredilerden ve ticaret desteklerinden faydalanmaya devam etmeleri, aslında ticareti serbestleştirme görüntüsü altında yeni merkantilist politikalar izlemeye devam ettiklerinin en önemli göstergesidir (Holslag, 2017: 56).

OBOR projesi ile beraber, yapılacak altyapı çalışmalarına fon yaratabilmek adına Çin'in öncülüğünü yaptığı diğer bir önemli girişim de Asya Altyapı Yatırım Bankası – *Asian Infrastructure Investment Bank* (AIIB) olmuştur. 25 Aralık 2015'de kurulan ve merkezi Pekin'de olan bankanın 80 üyesi bulunmaktadır. AIIB, Dünya Bankası gibi çok taraflı bir kalkınma bankasıdır. Çok taraflı kalkınma bankaları genel olarak uzun vadeli ve uygun faiz oranlı kredi bulamayan ülkelere fon sağlarlar ve böylece kalkınmayı destekleyip yoksulluğu azaltmayı hedefler. AIIB de bu ortak hedefleri paylaşmaktadır ancak asıl hedefi Asya ve Pasifik bölgesindeki alt yapıyı güçlendirmek ve bu bölgede yer alan ülkeler arasındaki iletişimi artırmaktır (Gennari, 2017: 48). Genel strateji

açısından bakıldığında ise, Çin'in finansmanı bir araç olarak kullanıp küresel anlamda jeopolitik hedeflerine ulaşma hedefinde AIIB'nin önemli rolleri bulunmaktadır. Buna göre AIIB'nin beş farklı hedefi olduğu görülmektedir. Bunlardan ilki ABD'nin Çin etrafında politik ve ticari bir engel yaratma planına engel olmaktır. Böylece Dünya Bankası'na alternatif olarak AIIB, gerekli fonların oluşturulmasını sağlayacaktır. İkinci hedef Çin'in ulusal gücünü finans sektörüne yansıtmaktır. Üçüncüsü, OBOR projesi kapsamında İpek Yolu'nun yeniden inşasını finanse etmek ve Avrasya'nın büyük ekonomileri arasındaki ticaret bağlantılarının daha da derinleşmesini sağlamaktır. Dördüncüsü, ABD'nin küresel ittifak sistemine bir alternatif oluşturmaktır. Beşincisi ise ABD'nin parasal hegemonyasına meydan okuyacak bir platform niteliği taşımaktır (Alonso-Trabanco, 2019). Yani OBOR ile AIIB, sadece yeni merkantilist hedefler için önemli birer araç olmakla kalmamakta, aynı zamanda ABD'nin hegemonyasını tamamen ortadan kaldırma noktasında stratejik birer araç niteliği taşımaktadır.

3.2.4. Çin ve Yeni Sömürgecilik

Merkantilizmin en önemli unsurlarından birisi sömürgeciliktir. 16. yüzyıldan itibaren merkantilist devletler mamul mal üretiminde kullanacakları hammaddeleri ve emek gücünü sömürge ülkelerden mümkün olduğunca ucuza temin etmeye çalışmışlardır. Hammaddenin ucuza temin edilmesi, üretim maliyetlerinin düşürülmesinde büyük bir paya sahip olduğu için rekabet gücünün artırılarak lehte ticaret dengesinin elde edilmesinde başlıca rol oynar. Çin, küreselleşme stratejisinin bir parçası olarak Afrika politikası uygulamaktadır. Ülkenin Afrika'daki varlığı genel olarak üç farklı çerçeveden ele alınmaktadır. Bunlar; kalkınma ortaklığı, ekonomik rakiplik ve sömürgeleştirmedir. (Alden, 2007: 5). Birçok çalışma, Çin'in yeni Afrika'da bulunmasının temelinde, yeni merkantilist politikalar doğrultusunda sömürgeci bir anlayış olduğunu öne sürmektedir. Çin, yükselen bir süper güç olarak Birleşmiş Milletlerin Liberya, Batı Sahra, Sierra Leone, Fildişi Sahili ve Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nde yürüttüğü barış operasyonlarına katılmıştır. Daha önemlisi ise, son 30 yıldaki hızlı büyüme ile beraber devlet ve özel girişimler hem yurt içi talebi karşılamak, hem de yurt dışında rekabetçiliğe devam edebilmek için Afrika'daki yatırımlarını

genişletmişlerdir (Rich ve Recker, 2013: 61). Çin'in Afrika'ya artan bu ilgisinin altında yeni sömürgecilik stratejisinin önemli bir rol oynadığı düşünülmektedir.

Afrika, Çin'in OBOR projesinin de bir parçasıdır. Kıtanın günümüzdeki en büyük sorunlarından birisi altyapının zayıf olmasıdır. Bu da ülkeler arasında ticaretin gelişmesinde engel teşkil etmekte ve entegrasyonu zorlaştırmaktadır. Afrika'ya yönelik altyapı girişimlerine 2009-2014 döneminde ayrılan 328 milyar ABD dolarlık fonun çok büyük bir kısmı Asya ülkelerinden, özellikle de Çin'den gelmiştir. Sadece 2013'te Çin'in Afrika'daki altyapı girişimlerine ayırdığı fon miktarı 13.4 milyar ABD doları olmuştur. Bu miktarın toplamda 1 trilyon dolara ulaşacağı ve Export – Import Bank of China'nın bölgeye Çin tarafından yapılacak olan yatırımların 75%'ini finanse edeceği hesaplanmaktadır (Deych, 2019: 71).

Çin ile Afrika arasındaki işbirliğinin en önemli adımlarından birisi, Çin – Afrika İşbirliği Forumu – *Forum on China – Africa Cooperation* olmuştur. Bu forum ilk olarak 10 Ocak 2000'de, Başkan Jiang Zemin döneminde Pekin'de düzenlenmiştir. Forum'da Çin ile 53 Afrika lkesi bir araya gelmişlerdir. Afrika lkeleri Çin ile diplomatik bir ilişki kurmuşlardır (Simonaviciute, 2020: 1). Kurulan işbirlikleri ile beraber Afrika ile Çin arasındaki ilişkiler giderek sıkılaşmış, alt yapı yatırımları ve ticaret hacmi hızla genişlemiştir. Ayrıca Çin, Afrika'ya en çok borç veren ülke konumuna gelmiştir. Fakat bunun altında, borç kısılacı yaratmak suretiyle sömürgecilik politikalarını uygulama amacı yattığına dair araştırmalar mevcuttur. Çin'in bu kadar yüklü borç vermesinin ve risk almasının arkasındaki sebepler şu şekilde sıralanabilir (Were, 2018: 4):

- Afrika'nın aldığı borçlar, Çinli müteahhitlere daha fazla iş fırsatı yaratmaktadır. Yapılan altyapı çalışmalarında çoğunlukla Çinli firmalar yer aldığı için bu hem dışa açılmayı kolaylaştırmakta, hem de istihdam sağlamaktadır. Çin'den alınan borçlar, Çinli firmalara yapılan denmelerde kullanılmakta ve Çin'in verdiği borç yine kendisine dönmektedir.
- Çin'in Afrika'yı finanse etmesinin en önemli nedeni kıtanın doğal kaynaklarına kolayca ulaşabilme fırsatı elde etmektir.
- Verilen borçlar ile gerçekleştirilen altyapı çalışmaları sayesinde Çin'in doğal kaynakları transfer sürecindeki nakliye maliyetleri hızla düşürmektedir.

- Çin, Afrika'nın sırtına sürdürülemez borçlar yüklemekte ve bu borçluluğu kıta üzerinde jeopolitik bir kontrol aracı olarak kullanmayı planlamaktadır.
- Verilen borçlar sadece müteahhitlerin değil, farklı sektörlerdeki girişimcilerin de önünü açmakta, kamu ile beraber özel sektörün de kıtadaki fırsatlardan faydalanmasını sağlamaktadır.

Çin ile Afrika arasında ticaret de hızla büyümektedir. Bu sayede Afrika sadece büyük bir hammadde kaynağı olmakla kalmamış, aynı zamanda önemli bir ticaret ortağı haline gelmiştir. Çin, Afrika'nın hem alt yapı projelerini gerçekleştirmekte, hem de ucuz tüketici ürünleri ihraç etmektedir. Afrika'dan ise özellikle petrol, demir cevheri ve konsantrasyonu ile bakır ithal etmektedir. (Gamache, Hammer ve Jones, 2013: 1). 2019 itibariyle Çin'in Afrika'ya toplam ihracat miktarı 81.5 milyar ABD dolarıyken, toplam ithalatı 86.5 milyar ABD doları olmuştur. İhracatının 21.6%'sını tüketim malları, 15.3%'ünü sermaye malları, 12.6%'sını ise ara mallar oluşturmaktadır. İthalatının ise 35.9%'unu hammaddeler, 23.8%'ini petrol, 12.54%'ünü ise ara mallar oluşturmaktadır. Yine 2019'da Çin, toplam hammadde ithalatının 11%'ini Afrika ülkelerinden yapmıştır (WITS, 2021). Bu ticaret ilişkisi, klasik merkantilizmdeki ticaret ilişkisi ile neredeyse aynıdır. Klasik merkantilizmde de merkantilist ülkeler hammaddeyi ucuza ithal edip, karşılığında yüksek kârlılığa sahip mamul malları ihraç etmeyi hedeflemektedirler. Çin, her ne kadar Afrika ülkeleri ile yaptığı ticarete 2019'da 5 milyar ABD doları açık vermiş olsa da, buradan elde ettiği ucuz hammaddelerin rekabetçiliğini artırmasında ve tüm dünya ile yaptığı ticarete fazla vermesinde önemli bir rolü vardır.

Genel olarak bakıldığında, Çin'in Afrika ile olan ilişkisinde çok güçlü yeni merkantilizm ve yeni sömürgecilik unsurlarının olduğunu görmek mümkündür. Afrika ülkelerinden değerli hammaddelerin ithal edilmesi, bu hammaddelerin daha kolay ithal edilebilmesi için altyapı yatırımlarına yüksek miktarlarda fon ayrılması ve bu ülkelere kısa vadeli riskleri göz ardı ederek yüksek miktarlarda borç verilmesi söz konusu yeni merkantilist politikaların en önemli bileşenleridir. 15. yüzyıl ile 17. yüzyıl arasındaki sömürgecilik politikalarının günümüz dünyasına uyarlanmış halini Afrika ve Çin arasındaki ilişki oldukça net bir şekilde yansıtmaktadır.

Afrika'ya benzer bir şekilde, Latin Amerika'nın da Çin ile olan ilişkisi, yeni sömürgecilik örgüsüne benzer unsurlar barındırmaktadır. Örneğin ülke, Brezilya'nın

geniş arazilerini, artmakta olan gıda ve hammadde ihtiyaçları için potansiyel bir çözüm olarak görmüştür. Bunun yanı sıra Brezilya'ya kara yollarını, demir yollarını ve limanlarını iyileştirmek için 5 ila 7 milyar ABD doları arasında yatırım teklif edilmiştir. Benzer bir şekilde Arjantin'le de stratejik ortaklığa girilmiş, temel olarak demir yolları, telekomünikasyon ağları hidrokarbon yakıt üretimini iyileştirmeye yönelik 20 milyar dolarlık yatırım yapılacağı duyurulmuştur. 2018'de ABD ile arasında başlayan ticaret savaşı sonrasında Çin, soya fasulyesi ithalatını ABD'den Arjantin'e kaydırmış, buradan 2018'de 620 milyon, 2019'da ise 3.6 milyar ABD doları tutarında ithalat yapmıştır (WITS, 2021). 477%'lik artış sonrasında Çin, Arjantin'in en büyük soya fasulyesi pazarı konumuna gelmiştir. Benzer bir anlaşma da Kolombiya ile yapılmıştır. Bu anlaşma da diğer ülkelerde olduğu gibi tarım, demiryolu, madencilik ve telekomünikasyon sektörlerini kapsamıştır. Yani Çin, modern sömürgecilik politikalarını sadece Afrika ülkelerine uygulamamakta, bunları Latin Amerika ülkeleri üzerinde de artan bir şekilde uygulamaya devam etmektedir (Hawkins, 2005).

3.2.5. Çin ve İnovasyon Merkantilizmi

2000'lerden itibaren ekonomide çeşitli krizler yaşanmasına ve pek çok sektörde dalgalı bir büyüme seyri izlenmesine rağmen, küresel çaptaki inovasyon faaliyetleri istikrarlı bir şekilde artmaya devam etmektedir. Birçok ülke inovasyonun, uzun dönemli kalkınma ve yaşam kalitesini geliştirme hususlarındaki kritik etkisinin farkına varmış ve inovasyonu ekonomik kalkınma stratejilerinin temel bir unsuru haline getirmiştir. Özellikle gelişmiş ülkeler bu stratejiyi desteklemek için ulusal inovasyon ajansları kurulmuştur. Bu ajanslar tarafından bilim ve teknoloji kullanarak ekonomik büyümeye destek olacak projeler üretilmektedir. İnovasyon stratejileri her alana yayılmış bir şekilde geliştirilmekte, eğitim, göç, ticaret, fikri mülkiyet, devlet alımları, standartlar, vergiler, AR&GE faaliyetleri ile beraber bilgi ve iletişim teknolojilerini de kapsamaktadır. Bunun sonucunda ülkeler arasındaki inovasyon liderliği rekabeti de artmıştır. Rekabete dâhil olan tüm ülkeler, katma değeri çok yüksek olan bu alanda başarılı olmak, çokuluslu şirketlerin AR&GE ve sermaye yatırımlarını kendi ülkelerine çekmek ve kendilerine ait, küresel çapta rekabet gücüne sahip yenilikçi firmalar kurabilmek için kıyasıya çalışmaktadır (Ezell, 2011: 83). İnovasyon sektörü,

vatandaşlar için yüksek ücretli istihdam fırsatı yarattığından dolayı ülkelerin sosyal politikaları için de kritik bir önem taşımaktadır.

İnovasyon alanındaki rekabet sadece bu sektörün güçlendirmeye yönelik ekonomi politikalarının ortaya çıkmasına neden olmamaktadır. Bazı ülkeler yabancı firmaları yerel ölçekte çalışmak zorunda bırakan ya da yurt içindeki firmaları yabancı firmaların aleyhine olacak şekilde destekleyen merkantilist politikalara da başvurmuştur. Bu tür uygulamalara inovasyon merkantilizmi adı verilmektedir. Tanım olarak inovasyon merkantilizmi, devletin yabancı fikirlere ve fikri mülkiyet haklarına karşı, yerel fikirlere ve fikri mülkiyet haklarına pozitif ayrımcılık uygulamaya yönelik politikalar yürütmesine verilen addır (Miller ve Sofio, 2015: 3). İnovasyon merkantilizmin başlıca uygulayıcısı ülke olarak, birçok sektörde olduğu gibi Çin başı çekmektedir. Özellikle 2010'dan itibaren gelişmiş sektörleri hedefleyen, adil olmayan ve merkantilist politikalarını oldukça artırmıştır (Ezell ve Atkinson, 2015: 2). Bu politikaların inovasyon sektörüne yansımaları ise ilk olarak 2006'da ortaya çıkmıştır. Bu yıldan itibaren ülkenin üretim stratejisi çok uluslu şirketlerden yerel inovasyonlara kaymış ve açık bir biçimde Çinli girişimciler desteklenmeye başlanmıştır. Bu yılda yayınlanan ve 2006-2020 dönemini kapsayan Bilim ve Teknoloji Kalkınması için Orta ve Uzun Vadeli program ile 402 önemli teknoloji unsurunun ülke içerisinde devlet tarafından desteklenmesi çağrısı yapılmıştır. Bu teknolojiler akıllı otomobiller, entegre devreler ve ileri teknoloji bilgisayarlar gibi farklı kritik alanları kapsamaktadırlar. Bunlar için de temel strateji, yabancı teknolojinin kazanılmasıdır (Atkinson, 2021a: 2). Çin, yabancı teknolojiyi elde ederken dört basamaklı bir yöntem izlemektedir. İlk aşamada teknoloji ithalatına izin verilmektedir. İkinci aşamada, yabancı firmalara iş ortaklığı kurma ve piyasaya ulaşabilmek için ortak oldukları firmalara teknoloji transferi yapma yükümlülükleri getirmektedir. Üçüncü aşama ise Çinli firmaların teknoloji transferi yapıp kendi başlarına şirketleşmeleri ile başlamaktadır. Bu aşamadan itibaren yabancı firmalardan teknolojiyi transfer eden Çinli firmalar devlet tarafından devasa bir biçimde sübvansede edilmekte, teknolojinin asıl sahibi olan yabancı firmalar ise piyasanın dışına itilmektedir. Dördüncü aşamada transfer ettiği teknolojiyi artık kendi başına üreten ve iç piyasada başarılı olan firmalar yine devlet tarafından yabancı pazarlara girebilmeleri için sübvansede edilmekte, aynı zamanda Çin'in teknik standartlarının küresel teknoloji standartlarından daha baskın hale gelmesi için manipülasyon çalışmaları yapılmaktadır

(Atkinson, 2021b; 2). Kısaca, Çin'in inovasyon merkantilizmini uygulama aşamaları, yerel inovasyon firmalarının yaratılması, bu firmaların teknoloji transferi yapması ve en sonunda da devlet desteği ile uluslararası piyasalara açılması şeklinde özetlenebilir. Buradaki aşamaların her birinde devlet farklı merkantilist araçlar kullanmaktadır. Sadece inovasyon şirketlerine değil, tüm şirketlere uygulanan bu araçlar aşağıdaki şekilde sıralanabilirler (Atkinson, 2012, 29- 50):

- Devlet, Çinli firmalara destek olurken öncelikli olarak devlet alımlarına başvurmaktadır. Çin tarafından üretilen hizmet ve servislerin en az 20%'sinin devlet tarafından satın alındığı gerçeği göz önünde bulundurulduğunda bunun önemli bir politika aracı olduğu görülmektedir. Devlet sadece yurt içinden alım yapmakla kalmamakta, Çin içinde üretim yapan yabancı firmalara ayrımcılık uygulayarak sadece Çinli firmaları tercih etmektedir. Örneğin 2009'da Bilgi Endüstrileri Bakanlığı bir plan hazırlamış ve kullanılacak ekipmanların Çinli firmalardan alınmasını önermiştir.
- İkinci araç, şirketlerin teknoloji transferine zorlanmalarıdır. DTÖ tarafından yabancı yatırımları teknoloji transferine zorlayan uygulamalar yasaklanmış olmasına rağmen, Çin, firmalara ülke içinde yatırım yapma hakkı karşılığında teknoloji transferi şartı getirmektedir. Örneğin, General Motors, elektrikli hibrit aracı Chevrolet Volt'u Çin'de satmaya başlayınca, devlet şirkete aracın çekirdek teknolojilerinden bir kısmını paylaşması için baskı uygulamıştır. Bunu yapmaması durumunda da firmayı, Çin'de üretilmiş ve alternatif yakıtla çalışan araçlara uygulanan ve araç başına 19300 ABD dolarını bulan mali destek kapsamının dışında bırakmak ile tehdit etmiştir (Bradsher, 2011).
- Üçüncü araç, devletin Çin'deki girişimlerin ithalatını kontrol altında tutmasıdır. Bu, yurt içindeki teknolojik kalkınmayı devam ettirmek için kullanılan bir yöntemdir.
- Dördüncü araç zayıf ve ayrımcı tescil sistemidir. Çin'in patent sistemine göre, Çinli firmalar faydalı model ve dizayn patentlerini aşırı kolay bir şekilde almaktadır. Aynı zamanda devlet, firmalara patent başvuruları için destek vermektedir. Bu zayıf patent sistemi Çinli firmaların, yabancı rekabetçilerin açtığı patent davalarına karşı dava açmalarını da kolaylaştırmaktadır. Çin'deki

mevcut patentlerin 95%'inin uluslararası değil Devlet Fikri Mülkiyet Patent Ofisi tarafından verildiği hesaplanmıştır.

- Beşinci araç fikri mülkiyet hırsızlığıdır. Çin, Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşmasını imzalamış olmasına rağmen yurt içindeki firmaların fikri mülkiyet hırsızlıklarına göz yumarak yabancı firmalara zarar vermektedir. USITC, sadece 2009'da Çin'in ABD'den yaptığı fikri mülkiyet hırsızlıklarının yaklaşık bir milyon kişinin istihdamına ve 48 milyar dolarlık ekonomik kayba neden olduğunu hesaplamıştır (Hammer, Linton ve Wise, 2011: 2-15). Bu durum özellikle yazılım sektöründe öne çıkmaktadır. Örneğin, 2011'de, ABD ve Çin'e satılan kişisel bilgisayar sayısı neredeyse eşit olmasına rağmen, Microsoft'un Çin'den elde ettiği kazanç, ABD'den elde ettiği kazancın sadece 5%'i kadar olmuştur. Microsoft, Çin'de kullanılan Office programının 95%'inin, Windows işletim sisteminin ise yaklaşık 80%'inin korsan olduğunu hesaplamıştır (Lee ve Einhorn, 2010).
- Altıncı araç devlet destekli tekellerdir. Devlet, yabancı firmaların yerleşik tekellerle rekabet etmesine engel olmaktadır. Örneğin, Çin Halk Bankası'nın sadece yuan ile işlem yapan elektronik ödeme sistemlerine izin vermesi, yabancı firmaların sistem dışında kalmasına neden olmuştur (Chen ve Maher, 2010).
- Yedinci araç yerel teknoloji standartlarıdır. Küresel olarak teknoloji ve ürün standartları uluslararası bir şekilde gönüllü olarak ve sanayi desteği ile yapılmakta, firmalar bu standartları dünya çapında kullanmayı kabul etmektedirler. Ancak Çin, yurt içinde kendi yarattığı standartları kullanarak rekabetçi ve tekeli bir avantaj sağlamaya çalışmaktadır. Özellikle telekomünikasyon alanında getirilen bu farklı standartlar, yabancı firmaları rekabet dışında bırakmaktadır.

Yukarıdaki yedi unsur, özellikle inovasyon sektöründe sıklıkla görülen yeni merkantilist politikalarıdır. Bunların dışında, diğer sektörlerde olduğu gibi yabancı satışlara kota getirme, kritik materyallerin, özellikle nadir elementlerin ihracatının kısıtlanmaları, devlet bankalarından imtiyazlı kredilerin verilmesi, ihracatın sübvansede edilmesi ve oldukça cömert finansmanlar sağlanması, vergi teşvikleri, fabrikalar için

arazi hibeleri ve kira sübvansiyonları gibi yeni merkantilist araçlara inovasyon sektöründe de sıklıkla başvurulmaktadır.

Çin'in inovasyon sektöründeki en güncel yeni merkantilist uygulamalarından birisi telekomünikasyon sektöründedir. 5G olarak bilinen beşinci jenerasyon kablosuz teknolojisinde iki Çinli firma olan Huawei ve ZTE öne çıkmaktadır. Her iki firma da devlet tarafından desteklenmektedir ve aldıkları büyük destekler, çok daha yenilikçi olan diğer ülkelerin telekomünikasyon firmalarından daha fazla piyasa payına sahip olmalarını sağlamıştır. Huawei, devletten toplamda 75 milyar dolar değerinde hibe, kredi, vergi kesintisi ve farklı çeşitlerde destek almıştır. Ayrıca, rakiplerinin önüne geçebilmesi için ürün fiyatlarını 30% indirmesini sağlayacak kadar teşvik elde etmiştir. 1987'de küçük bir telefon üreticisi olarak kurulan firma, haksız rekabete yol açan devlet desteği ile dünyanın en büyük telekomünikasyon ekipmanı sağlayan şirketlerinden birisi haline gelmiştir (Yap, 2019). Her iki firmanın da Çin devleti ile kuvvetli ilişkileri vardır. Bunun yanı sıra Çin yasaları, telekomünikasyon şirketlerine casusluk faaliyetlerinde bulunmaları için de destek vermektir. Siber risk yaratan bu durum ABD'de yargıya taşınmıştır. Federal İletişim Komisyonu – *Federal Communication Comission* (FCC) bu firmalardan alınan ekipmanların ve hizmetlerin ulusal güvenlik riski teşkil ettiğine karar vermiştir. 30 Ağustos 2020'de, FCC'nin yıllık 8.3 milyar ABD dolarlık Küresel Servis Fonu desteğinin bu firmalardan yapılan satın alımlar için kullanılamayacağını açıklamıştır (FCC Designates Huawei, 2020). Sadece ABD değil, Avustralya, Belçika, Brezilya, Kanada, Almanya, Fransa, ve Japonya da, Huawei ve ZTE'nin 5G ürünlerini siber güvenlik gerekçeleri ile yasaklamışlardır.

Çin'in inovasyon merkantilizminde ele alınacak son unsur ise devlet destekli patent havuzlarıdır. Devlet, bir havuz yaratarak buraya dâhil olan araştırma enstitülerine maddi destekte bulunmaktadır. Bu patent havuzlarının amacı yurt içindeki inovasyonu ticaret odaklı ve eşit muamele ile desteklemek olsa da aynı zamanda büyük yerel firmalara avantaj sağlayıp yabancı rekabeti sona engellemeye çalışan endüstriler için bir araç olarak da kullanılabilirler. Çin'in 2006'da Hu Jintao döneminde başladığı ve 2014 yılında Xi Jinping'in de sürdürdüğü yerli inovasyon atılımında söz konusu patent havuzlarının önemi büyüktür. Ancak, diğer desteklerde olduğu gibi, patent havuzlarının da yerel firmalara patent ve lisanslara imtiyazlı erişim sağlayacak şekilde kullanılmalrı,

söz konusu projenin inovasyon merkantilizmi için kullanılmasının bir yöntemidir. Dahası, havuza dâhil olabilmek için zorunlu lisans rejimlerinin uygulanması ya da yabancı şirketlere yerel şirketler ile ortak olma zorunluluğunun getirilmesi, destek amacı ile oluşturulmuş söz konusu sistemin ayrımcı ve yeni merkantilist bir şekilde kullanılmasına yol açmaktadır (Miller ve Sofio, 2015: 4). Çin, hâlihazırda iç piyasada inovasyonu desteklemek amacı ile oluşturduğu patent havuzunu, diğer firmaların sadece yurt içinde değil uluslararası piyasalarda da rekabet etmesini engelleyecek bir unsur olarak görmektedir.

3.3. Enerji Sektörü Ve Yeni Merkantilizm

Enerji, modern dünyanın en temel ihtiyaçlarından biridir. Artan nüfus ve üretim aktiviteleri ile beraber, hâlâ ağırlıklı olarak fosil yakıtların kullanılması enerji tedarikini tüm ülkeler için kritik bir hale getirmektedir. 2001’de dünyadaki toplam enerji tüketimi 123.2 bin terawatt/saat iken bu rakam 2019’da 173.3 bin terawatt/saat’e çıkarak 41% artış göstermiştir. Yenilenebilir kaynakların kullanım oranı her geçen yıl artsa da, geleneksel fosil yakıtlar olan doğalgaz, petrol ve kömür en temel enerji üretim kaynakları olmayı sürdürmektedir. 2019’da tüketilen toplam enerjinin 23%’ü doğalgazdan, 31%’i petrolden, 25%’i ise kömürden elde edilmiştir (Our World in Data, 2021). Lehte ticaret fazlası vermek isteyen ve bunun için daha fazla üretmek zorunda olan ülkelerin de enerji ihtiyaçları giderek katlanmaktadır. Bu durum daha fazla fosil yakıtı ihtiyaç duyulmasına neden olmaktadır. Örneğin, dünyanın en büyük ihracatçısı olan Çin, 2019’da 39.4 bin terawatt/saat enerji kullanmıştır. Yani dünyada tüketilen enerjinin yaklaşık 23%’ünü tek başına Çin kullanmıştır. Bu durum, yeni merkantilist politikalar uygulayan ülkelerin, bu politikalarını enerji sektörüne de yansıtmasına neden olmaktadır. Enerji sektöründe devletin yeni merkantilist politikaları uygulama yöntemleri ise temel olarak üç kategoride ele alınabilir (McCharty, 2013: 263):

- **Enerji - Merkantilist Kontrol:** Devletler, ulusal enerji şirketlerinin uluslararası operasyonlara yönelik verdikleri kararlar üzerinde daha fazla etki sahibi olmaya çalışmaktadır.

- **Enerji - Merkantilist Koordinasyon:** Devletler, bakanlıklar, bankalar gibi kurumlar aracılığı ile planlamaları önceden yapılmış ve deniz aşırı çalışan ulusal enerji şirketlerinin başarısını arttırmaya yönelik koordinasyon faaliyetlerinde bulunmaktadır.
- **Enerji - Merkantilist Destek:** Devletler, söz konusu koordinasyon faaliyetlerine benzer bir şekilde resmi veya gayri resmi yollarla ulusal enerji şirketlerin daha başarılı olmaları için desteklerde bulunur.

Petrol ve doğalgaz enerji üretiminde hayati bir önem taşıdığından dolayı özellikle liberal politikalardan uzak ülkelerin yeni merkantilist enerji politikalarına yönelme eğilimlerinin giderek arttığı görülmektedir. Bu noktada petrol ve doğalgazı ayrı ayrı ele almak gerekir, Petrol, küresel pazarda tam olarak ticareti yapılan ve fiyatının belirlenmesinde arz ve talep dengesinin önemli bir rol oynadığı emtiadır. Ancak doğalgaz ticaretinin petrol ticareti kadar küreselleştiğini söylemek mümkün değildir. Önemli bir miktarının ticareti yerel piyasalarda yapılır ve neredeyse 50%'si tankerlerle taşınan petrolden farklı olarak boru hatları aracılığı ile dağıtılır. Sıvılaştırılmış doğalgaz ticaretinin artışı ile gaz piyasası da değişmeye başlamıştır, ancak sabit ve birbirine bağımlı mevcut doğalgaz altyapıları, ülkeler arasındaki politik ilişkilerin, ticari ilişkileri direkt etkilemelerine yol açmaktadır (Ziegler ve Menon, 2014: 21). Yine de, hem petrol, hem de doğalgaz ticareti, teknoloji ile beraber yüksek derecede coğrafi koşullara bağımlıdır. Dünyada 2020 itibariyle varlığı kanıtlanmış doğalgaz rezervlerinin 40.3%'i Orta Doğu ülkelerinde, 30.1%'i ise 1991'de kurulmuş olan Bağımsız Devlet Topluluğu üyelerinden Azerbaycan, Kazakistan, Rusya, Türkmenistan ve Özbekistan'da bulunmaktadır. Ayrıca, bu rezervlerin 46.7%'si Hazar Denizi'ne kıyısı bulunan ülkelerde tespit edilmiştir. Rusya 19.9% ile dünyadaki toplam doğalgaz rezervlerinin en büyük kısmına sahip olan ülkedir (BP, 2021). Orta Asya ülkelerinin denize kıyılarının bulunmamasından dolayı bu emtiaların ticaretinin jeopolitik boyutu ve bölgede faaliyet gösteren büyük güçlerin uyguladığı stratejiler, söz konusu ülkelerin sadece ekonomik değil, aynı zamanda siyasi çıkarlarını da yansıtmaktadır. Bu bağlamda ABD, Rusya'nın bölgedeki etkinliğini ve gücünü kısıtlamaya yönelik politikalar uygulamaktadır. Rusya, ihracat yolları üzerinde sahip olduğu tekelci gücünü korumaya, Çin ise kendi stratejik çıkarlarını koruyabilmek adına arz ağlarını çeşitlendirmeye çalışmaktadır (Ziegler ve Menon, 2014: 22).

3.3.1. Rusya'nın Enerji Sektöründeki Yeni Merkantilist Politikaları

Rusya için enerji sektörü, hem ekonomiyi büyütmek, hem de politik ilişkileri şekillendirmek için kullandığı kritik bir araçtır. Bundan dolayı ülkenin enerji politikaları planlı ekonomiye bağlı bir yapıya sahiptir ve bu özelliği, SSCB'den kalma bir miras olarak değerlendirilebilir (Kivinen, 2012: 46) Enerji ticareti, ülkenin ana gelir kaynaklarından birini oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra ihracata dayalı ekonomik büyüme politikasında enerji ihracatının payı büyüktür. 2016'da ülkenin kamu bütçesinin 36%'sını petrol ve doğalgazdan elde ettiği gelirler oluşturmuştur (U.S. Energy Information Administration, 2017: 1). Enerji sektörü devlet tarafından çok sıkı bir şekilde kontrol edilmektedir. Ülkenin en büyük iki enerji şirketi Gazprom ve Rosneft'tir. Gazprom'un 50.23%, Rosneft'in ise 50% hissesi devlete aittir. 2000'lerin başına kadar doğalgaz fiyatları, marjinal üretim maliyetinin altında olduğu için, devlet bu sektörde faaliyet gösteren şirketleri ihracat sübvansiyonları ile desteklemiştir. Ancak 2009'da Gazprom başabaş noktasında olduklarını raporlamıştır. Bu noktadan itibaren beraber yönetim, şirketin maliyet ve fiyatlandırma süreçlerine daha sıkı müdahale etmeye başlamıştır. Vladimir Putin, başkanlığının erken dönemlerinden itibaren enerji sektörü ile oldukça yakından ilgilenmiş, Gazprom'u kişisel bir proje haline getirmiştir. Ona göre bu sektör sadece ülkenin büyümesi için değil, küresel sistemdeki pozisyonunu kuvvetlendirilmesi için de büyük önem taşımaktadır (Barkanov, 2011: 199). Şirketin kâr etmeye başlaması ile beraber Doğu Sibirya'daki ve Uzakdoğu Rusya'sındaki doğalgaz çıkarma ve bu rezervlerin mevcut boru hatları ile bağlanması operasyonları da Gazprom'un sorumluluğuna verilmiştir. Şirket devlet politikalarına giderek daha fazla maruz kalmıştır. Şirketin CEO'su Alexei Miller, Vladimir Putin tarafından St. Petersburg'un Belediye Başkanı Yardımcısı pozisyonuna getirilmiştir (Gusev ve Westphal, 2015: 11).

Gazprom, Rusya'nın doğalgaz üretiminin yaklaşık 80%'ini gerçekleştirmektedir ve doğalgaz ihracatını, boru hatları üzerindeki sahip olduğu kontrol ile tekel haline getirmiştir. Petrol boru hatlarının kontrolü de ülkenin yeni merkantilist stratejisi kapsamında devletin 78.6%'sına sahip olduğu Transneft şirketine verilmiştir. Putin yönetimi, politik ve ekonomik anlaşmazlıklarda doğalgazı bir tehdit unsuru olarak kullanmaktadır. 6 Ocak 2009'da Rusya, Ukrayna ile yaşadığı anlaşmazlık sonucunda

Ukrayna üzerinden Güneydoğu Avrupa ülkelerine giden doğalgaz kaynaklarının tamamını kesmiştir. Bu kesinti ile beraber doğalgaz tedarikinde Bulgaristan, Sırbistan, Bosna Hersek, Makedonya ve Moldova 100%, Yunanistan 80%, Hırvatistan 40%, Romanya ise 34% eksik pozisyona düşmüşlerdir (Kovacevic, 2009: 11). Arzda bu şekilde büyük bir kesinti yaşanması, AB yetkililerini enerjiye olan dışa bağımlılıklar konusunda yasal aksiyonlar almaya sevk etmiştir ve enerji kaynaklarının farklılaştırılması için alternatif yöntemlerin kullanılması tartışılmaya başlanmıştır. Bu kesintiler, AB'nin Rusya'ya enerji açısından ne kadar bağımlı olduğunu da göstermiştir. 2009'daki doğalgaz krizinin de gösterdiği üzere, Rus devleti ve sahip olduğu ulusal doğalgaz ve petrol şirketleri, ülkenin siyasi hedeflerine ulaşabilmesi için bir araya gelerek yeni merkantilist politikalar uygulamaktan kaçınmamaktadırlar. Ancak, Avrupa'nın da Rusya karşısında müzakere gücü bulunmaktadır. Avrupa ülkelerinin doğalgaz tedariki için Rusya'ya ihtiyacı olduğu kadar, Rusya'nın da çıkardığı doğalgazı satmak için müşteriye ihtiyacı bulunmaktadır (Ziegler, 2010: 81). Ülkenin kamu gelirlerinin 36%'sını enerji ithalatının oluşturduğu göz önünde bulundurulduğunda, uzun süreli doğalgaz kesintilerinin yapılması, Rusya'nın bütçesinde telafi etmekte oldukça güçlük çekeceği açıkların oluşmasına neden olacaktır. Yani, devletin sahip olduğu bu şirketler, ülkenin yeni merkantilist hedeflerine ulaşması için her ne kadar önemli birer araç olsalar da, özellikle Avrupa üzerindeki etkilerinin kısıtlı olduğunu söylemek mümkündür.

Çin, Japonya, Hindistan ve Güney Kore gibi ülkeler hızla büyümeye devam eden ve gittikçe daha fazla enerjiye ihtiyaç duyan ülkelerdir. Doğalgaz ve petrol tüm dünyada olduğu gibi bu ülkelerin enerji üretimleri için de önem taşımaktadır. Coğrafi konumuna bakıldığı zaman, Rusya'nın bu ülkelerin en önemli tedarikçilerinden birisi olduğu görülmektedir. Özellikle Rusya'nın ürettiği doğalgaz söz konusu ülkeler için oldukça kritiktir. 2020'de Çin 330.6 milyar metreküp, Japonya 104 milyar metreküp, Hindistan 59.6 milyar metreküp ve Güney Kore 56.6 milyar metreküp doğalgaz tüketmişlerdir. Bu ülkelerin son 10 yıldaki doğalgaz tüketimleri sırasıyla 29%, 4.5%, 1.1% ve 25.8% artış göstermiştir (BP, 2021). Söz konusu ülkelerin doğalgaz tüketiminin önümüzdeki yıllarda da artmaya devam edeceği öngörülmektedir. Bu ülkelere doğalgaz ve petrol sağlayan Uzakdoğu Rusya'sı ve Sibirya'daki enerji ağları, batıdaki enerji ağları ile karşılaştırıldığında çok daha az gelişmiştir. Ancak, bölgedeki enerji arzı hâkimiyetini

arttırmak isteyen Rusya mevcut ağları geliştirmek için önemli projeler yönetmektedir. Özellikle iki proje, söz konusu geliştirme çabalarında kritik rol oynamaktadırlar. Bunlar, Sakhalin I ve Sakhalin II projeleridir. Her iki proje de Japonya'nın kuzeybatısında yer alan Ohotsk Denizi'nde bulunan Sakhalin Adası kıyılarında yer almaktadır. Sakhalin I projesinde üç farklı kuyu bulunmaktadır. Projenin 30%'u Exxon Mobil'e, 30%'u Japon konsorsiyumu olan Sakhalin Petrol ve Gaz Kalkındırma Şirketine, 20%'si Hindistan devletinin sahip olduğu ONGC Vindesh'e, 20%'si ise Rosneft'e aittir. Burada toplamda 2.3 milyar varil petrol bulunmaktadır ve 2018 yılında 11.63 milyon ton petrol çıkarılmıştır (Sakhalin-1 Oil and Gas Project, t.y.). Sakhalin II projesi ise doğalgaz açısından çok daha büyük önem taşımaktadır. Burada 2020'de 37.9 milyon varil petrol 11.6 milyon ton sıvılaştırılmış doğalgaz üretilmiştir. Küresel sıvılaştırılmış doğalgaz talebinin 3.2%'sini Sakhalin II projesinde yer alan kaynaklardan karşılanmıştır. Bu projenin 50% artı bir hissesi Gazprom'a, 27.5%'u Shell'e, 12.5%'u Mitsui'ye, 10%'u ise Mitsubishi'ye aittir (Sakhalin Energy, t.y.). Toplam paydan da görülebileceği üzere, Sakhalin II projesinde söz sahibi Rusya devletidir. Rusya, ayrıca ülkenin Doğu Sibirya'daki yer alan Kovykta doğalgaz kuyusunu, kuyunun sahibi olan Tyumenskaya Neftyanaya Kompanya (TNK) ve British Petrol (BP) ortaklığından almak için çok ciddi baskı yapmış, hatta TNK – BP'nin boru hatlarına erişimini kısıtlamıştır. Bu baskı yüzünden şirket, hisselerinin bir kısmını Gazprom'a satmıştır. Benzer bir şekilde Gazprom, Barents denizinde yer alan Shtokman gaz kuyusu projesinin de 51%'ini elinde tutmaktadır. Ancak şirket, buradan gaz çıkartmak için gerekli teknolojiye sahip olmadığı için Fransız Total ve Statoil Hydro şirketlerini projeye dâhil etmiştir ancak çıkan gazın tüm pazarlama yetkisi Gazprom'a verilmiştir (Zeigler, 2010: 83).

Çin ve Rusya arasındaki enerji ilişkisi, her iki ülkenin de enerji politikaları için oldukça önemlidir. Çin, giderek büyüyen ve daha fazla enerjiye ihtiyaç duyan bir ülke konumundayken, Rusya ise fazla miktarda doğalgaz ve petrol kaynağına sahip ancak bu kaynakların miktarı ile karşılaştırıldığında iç talebi oldukça zayıf bir ülkedir. Çin, petrol talebinin büyük bir kısmını Basra Körfezi ülkelerinden karşılamakta ancak daha farklı yerlerden de petrol alarak arz kaynaklarını çeşitlendirmeye çalışmaktadır. Rusya, bu hususta Çin için özel bir önem taşımaktadır. Çünkü Rusya'nın Basra Körfezi dışında olmasının yanı sıra, oradan gelen petrol, boru hatları aracılığıyla kara üzerinden iletilmektedir (Downs, 2010: 151). 2009'da ilk fazı, 2012'de ikinci fazı inşa edilmeye

başlanan Doğu Sibirya – Pasifik Okyanusu – *Eastern Siberia – Pacific Ocean* boru hattı, Çin ile beraber Güney Kore ve Japonya’yla da yapılan petrol ticaretinin artmasını sağlamıştır. 2007’de Çin’e yapılan ham petrol ihracatı günlük 292 bin varil iken, 2020’de bu rakam günlük 1.67 milyon varile yükselmiş ve Rusya, Suudi Arabistan’dan sonra Çin’e en çok ham petrol ihraç eden ikinci ülke konumuna gelmiştir (Xu ve Aizhu, 2021). İkinci ve bir diğer önemli proje ise Sibirya’nın Gücü – *Sila Sibiri* doğalgaz boru hattıdır. Mayıs 2014’te Gazprom ve Çin Ulusal Petrol şirketi bu hat üzerinden gaz ticareti yapmak üzere 30 yıllık bir anlaşma imzalamışlardır. 2014’de projenin inşaatı başlamış ve Aralık 2019’da ilk gaz sevkiyatı yapılmıştır. Bu proje ile Rusya’nın Çin’in en büyük gaz tedarikçilerinden birisi olması beklenmektedir. 2018’de 34 milyar metreküp ile Çin’e en çok gaz ihraç eden ülke Türkmenistan olmuştur. 2024’de ise Sibirya’nın Gücü boru hattının tam kapasiteye ulaşması ve bu hat üzerinden Çin’e yılda 38 milyar metreküp gaz taşınması planlanmaktadır (Downs, 2019). Bu iki ülke arasındaki enerji ticareti giderek artsa da, Rusya, bu ilişkinin sadece ticaret ile sınırlı kalmasını istemektedir. 2006’da Çin, Rosneft’in öz sermaye hisselerinin 3 milyar ABD dolarlık kısmını satın almak istemiştir. Ancak Rusya yönetimi, toplam hisselerin 0.62%’ine gelen 500 milyon ABD dolarlık kısmından daha fazlasını satmayı reddetmiştir (Henderson ve Mitrova, 2016: 26). Burada Rusya, Asya’daki hegemon pozisyonunu koruma konusundaki tavrını oldukça net bir şekilde belli etmiştir. Çin’e ticari imtiyaz tanıma konusunda açık olsalar da, kritik Rus enerji şirketleri üzerinde söz sahibi olmalarını istememiştir.

Rusya, dünyanın başlıca enerji tedarikçilerinden birisi olmayı sürdürmektedir. Ancak hem Avrupa’ya, hem de Asya’ya sağladığı enerji arzını özel şirketlere devretmemekte, yapılan tüm yeni projelere devlet destekli şirketleri dâhil etmektedir. Burada özellikle Gazprom rolü büyüktür. 2020’de şirket ve şirkete bağlı ortaklıklar toplam 223.3 trilyon metreküp doğalgazı, Gazprom’un sahip olduğu dağıtım ağı ile dünyaya dağıtmıştır (Pravosudov, 2021). Dünyada 2020’de 3.8 katrilyon metreküp doğalgaz tüketildiği göz önüne alındığında, bu tüketimin yaklaşık 6%’lik bölümünü tek başına Gazprom elinde bulundurmaktadır. Rostneft’in de gaz üretiminde önemli bir payının olduğu ve bu şirketin de 50% hissesinin Rusya devletinin sahip olduğu göz önünde bulundurulduğunda, enerji sektörünün Rusya için yeni merkantilist politikalarını uygulama hususunda kritik bir önem taşıdığı açıktır.

3.3.2. Çin'in Enerji Sektöründeki Yeni Merkantilist Politikaları

Çin, gittikçe büyüyen ekonomisi ile temel girdi olarak enerjiye artan bir şekilde ihtiyaç duymaktadır. Ülke 2020'de günde 14.2 milyon varil petrol ve 905 milyon metreküp doğalgaz kullanmıştır. Kullandığı doğalgazın 59%'una, petrolün ise sadece 27%'sine karşılık gelen miktarı kendi topraklarında üretmiştir (BP, 2021). Tüketicinin gittikçe artması ile Çin, yeni enerji kaynakları bulabilmek için tüm dünyaya ulaşmaya başlamıştır. Petrol üreten firmalarla yaptığı öz sermaye kontratları giderek derinleşmiş, küresel çapta petrol üreten firmaları artan derecede etkilemeye başlamıştır. Buradaki asıl amaç, hem enerji tedarik kaynaklarını mümkün olduğunca çeşitlendirmek ve ticaret yaptığı ülkelerle herhangi bir ekonomik – politik problem yaşaması durumunda üretiminin mümkün olduğunca az zarar görmesini sağlamak, hem de gelecekteki enerji talebi için ihtiyaç duyacağı arzı bugünden garanti altına almaktır. Çin'in enerji politikası, Rusya'nın enerji politikası gibi devlet tarafından düzenlenmekte, izlenmekte ve kontrol edilmektedir. Çin'de bu görevi Ulusal Kalkınma ve Reform Komisyonu üstlenmiştir. Ulusal Enerji Yönetimi, komisyon ile beraber yurt içi satış fiyatlarını belirler, yeni projeleri onaylar ve devletin enerji politikalarını uygular. Çin devleti, enerji güvenliği hedeflerine ulaşabilmek için petrol ve doğalgaz şirketlerinin yatırım ve operasyonlarına diplomatik destek ve finansal yardım sağlamaktadır (Liou, 2009: 670).

Çin, diğer sektörlerde olduğu gibi enerji sektöründe de 2000'lerden itibaren yeni merkantilist adımlar atmaya başlamıştır. Devlet kilit enerji kaynaklarını kontrol edebilmek için ulusal petrol şirketleri kurmakta ve bu şirketleri denizaşırı enerji kaynaklarının satın alınması ve işletilmesi sürecinde sübvansede etmektedir (Lind ve Press, 2018: 170). İlk yatırımlarında 1993'te başlayan bu şirketler, 2005'e gelindiğinde 35'ten fazla ülkede faaliyet gösterir hale gelmişlerdir. Devletin tamamına sahip olduğu üç büyük petrol şirketi bulunmaktadır. Bunlar, 1982'de kurulmuş olan Çin Ulusal Açık Deniz Petrol Anonim Ortaklığı – *China National Offshore Oil Corporation*, 1988'de kurulmuş olan Çin Ulusal Petrol Anonim Ortaklığı - *China National Petroleum Corporation* ve 1998'de kurulmuş olan Çin Petrokimya Anonim Ortaklığı – *China Petrochemical Corporation* (Sinopec)'tir. Bu şirketlerin üçü de tamamının sahibi devlet olacak şekilde kurulmuşlardır (Ma, 2007: 39). 2019'da ise Çin, yeni bir yatırım yaparak, Çin Petrol ve Gaz Boru Hattı Ağı - *China Oil & Gas Piping Network* (PipeChina)

Anonim Ortaklığını kurmuştur. Bu şirketin öncelikli görevi ise ham petrolün, petrol ürünlerinin ve doğalgazın taşınması için gereken boru hattı alt yapısını kurmaktır (Downs ve Yan, 2020: 2). Şirket, 2020’de 55.9 milyar ABD doları değerindeki farklı boru hatlarını ve depolama tesislerini satın almak üzere anlaşmaya varmıştır (Xu ve Manekar, 2020).

Enerji sektöründe uyguladığı yeni merkantilist politikalar, Çin’e çeşitli avantajlar sağlamaktadır. Öncelikle, bu politikalar sayesinde ülkenin enerji kesintisi risklerini azalmıştır. Sadece ulusal petrol şirketleri kurulmamış, aynı zamanda başka ülkelerdeki ulusal ve uluslararası petrol şirketleri ile de iş ortaklıkları yapılmıştır. Enerji tedarikinde farklı kaynaklara sahip olmak, herhangi bir ticari abluka karşısında ülkenin zafiyetlerini de oldukça azaltacaktır. Özellikle boru hatlarına yapılan yatırımlar, deniz ticaretine olan bağımlılığın sona erdirilmesini amaçlamaktadır (Lind ve Press, 2018: 197). Çin, bu konularda avantaj elde etmesini sağlayan süreçleri Rusya’ninkinden çok daha kademeli olarak gerçekleştirmiştir. Ayrıca, başlangıç güçlü olan devlet rolü, yerini şirketlerin otonomisine bırakmıştır. Yine de, Rusya ve Çin’in Orta Asya’nın enerji piyasasını kontrol etme politikalarının değişeceği ve bu iki ülke arasında stratejik bir ortaklığa dönüşeceği düşünülmektedir. Ancak gittikçe artan rekabet, iki ülkenin de söz konusu piyasaya “sıfır toplamlı oyun” mantığı ile yaklaşmalarına neden olmaktadır. Bu rekabet, hem bölgedeki güvenlik işbirliğini hem de çok taraflı kurumların oluşturulmasını önemli bir biçimde etkilemektedir (Ziegler, 2014: 31).

3.4. ABD’de Donald Trump Yönetimi Ve Ticaret Savaşları

Küresel finans krizi, Büyük Buhran’dan sonra yaşanmış en büyük ekonomik kriz olarak dünyada birçok dengenin değişmesine neden olmuştur. Özellikle yüksek hacimli bir şekilde tüketici ürünleri ithalatı yapan ülkelerin sahip oldukları devasa dış ticaret açıkları ve borçlar, finans kriz ile beraber istihdamı da şiddetli bir derecede etkilemiştir. Ticari liberalleşmenin dışa bağımlılığa arttırması ve kriz dönemlerinde bu durumun direkt olarak halkın refahını etkilemesi politik eğilimlerin de değişmesine neden olmuştur. Bu durum ABD’nin başkanlık seçimlerini de etkilemiştir. 2017’deki ABD Başkanlık seçimlerinde Cumhuriyetçi Parti’nin adayı olan Donald Trump, seçim

kampanyalarını bunun üzerinden yürütmüştür. 2016’da başlattığı seçim kampanyasının sloganının “Amerika’yı Yeniden Yücelt / Büyük Güç Yap” - “*Make America Great Again*” (MAGA) olarak belirlemiştir. “Önce Amerika” – “*America First*” sloganı ile yürüttüğü kampanya, ekonomik milliyetçilik politikalarının yeniden doğacağı ve bunun da liberal küresel ticaret sistemini olumsuz yönde etkileyeceğinin en önemli göstergesi olmuştur (Chow, Sheldon ve McGuire, 2019: 2136). Trump, “*Emekçi sınıfımızı soyan, ülkemizin refahına el koyan ve bu paranın avuç dolusu büyük şirketlerin ve siyasi kişilerin cebine girmesine neden olan, mevcut küresel güç yapısıdır*” şeklinde bir açıklama yaparak, uluslararası dengeleri değiştireceğinin net bir şekilde işaretini vermiştir (Newburger ve Higgins, 2018). Ekonomik milliyetçilik politikalarını öne çıkararak yürüttüğü kampanya başarılı olmuş, başkanlık seçimini kazanmış ve 20 Ocak 2017 tarihinde ABD’nin 45. Başkanı olarak göreve başlamıştır.

Donald Trump, oldukça çalkantılı geçen 4 yıllık başkanlık döneminde, ABD’nin hem yurt içindeki dengelerini hem de uluslararası ilişkilerini şiddetli bir şekilde etkileyen birçok karara imza atmıştır. ABD’nin çeşitli anlaşmalardan çekilmesine neden olmakla kalmayıp tarihin en şiddetli küresel ticaret savaşlarından birini başlatan bu kararlar sektörler bazında ele alınarak incelenecektir.

3.4.1. Trans – Pasifik Ortaklığı Anlaşması

Trans – Pasifik Ortaklığı – *Trans Pasific Partnership* (TPP) anlaşması Barack Obama yönetimi tarafından temelleri atılan ve ABD ile beraber Avustralya, Brunei Sultanlığı, Kanada, Şili, Japonya, Malezya, Meksika, Yeni Zelanda, Peru, Singapur ve Vietnam olmak üzere 12 Asya – Pasifik ülkesi arasında açık piyasaya dayalı ve yüksek standartlı ticaret kuralları belirlemeyi hedefleyen bir ticaret anlaşmasıdır (USTR, 2015: 1) Anlaşmanın amacı ticaret bariyerlerini azaltmak ve taraflar arasında geniş kurallara ve disiplinlere dayalı bir ticaret sistemi oluşturmaktır. Dünya ticaretinin yaklaşık 40%’ini kapsaması planlanan bu anlaşma ile ilgili müzakereler 2015 sonunda tamamlanmış, 4 Şubat 2016’da ise imzalar atılmıştır (Fergusson ve Williams, 2016: 1). Bu anlaşma ile beraber katılımcı ülkeler arasındaki ticaretin artırılması, büyümenin uyarılması ve bunun sonucunda da toplam ekonomik refahın artması planlanmıştır.

Yapılan çalışmalar, TPP'nin 2030'a kadar ABD'nin yıllık reel gelirini 131 milyar dolar, yani GYSH'in 0.5%'i kadar, yıllık ihracatı ise 335 milyar dolar, yani toplam ihracatın 9.1%'i kadar arttıracakını öngörmüştür. Ayrıca anlaşmanın tüm dünyanın gelir artışına 2030'a kadar yıllık 492 milyar ABD doları katkı yapacağı hesaplanmıştır (Petri ve Plummer, 2016: 1). Söz konusu büyüme, beraberinde istihdam artışını da getirecektir. Sadece uluslararası ticaret yapan sektörlerde değil, yeni teknolojilerin transferi sayesinde, uluslararası ticaret yapmayan sektörlerde de istihdam artışı sağlanacaktır. 2032 yılına gelindiğinde sadece ABD için bu anlaşmadan kaynaklı istihdamın 128 bin kişi artacağı tahmin edilmiştir (Jackson, 2016: 12).

Donald Trump, daha ABD başkanlığına adaylığını koymadan önce TPP'ye karşı olduğunu dile getirmiştir. Haziran 2016'daki Ohio'da yaptığı seçim kampanyasında TPP için "*Trans – Pasifik Ortaklığı, ülkemizi soymak isteyenlerin çıkarlarına hizmet etmek için yapılan ve yapılmak zorunda bırakılan başka bir felakettir*" şeklinde bir açıklama yapmıştır (Taylor, 2018). Başkan seçilir seçilmez ilk yaptığı uygulamalardan birisi de anlaşmadan çekilmek olmuştur. 20 Haziran 2017'de başkan seçilen Trump, 23 Haziran 2017'de anlaşmadan çekildiğine dair metni imzalamıştır. 8 Mart 2018'de geri kalan 11 katılımcı kendi aralarında Kapsamlı ve İlerici Trans – Pasifik Ortaklığı *Comprehensive and Progressive Agreement on Trans - Pacific Partnership* (CPTPP) anlaşmasını imzalamışlardır (Fergusson ve Williams, 2018: 1). Yeni anlaşmada ABD'nin tekrar katılmasına açık kapı bırakılmıştır.

3.4.2. Sektörel Bazda Ticaret Savaşları

2017 yılında göreve başlamasının ardından ilk iş olarak TPP'den çekilen Donald Trump, sonrasında Ticaret Bakanlığı'na birçok sektör kapsayacak şekilde yapılan ithalatın ABD'nin ulusal güvenliğini tehdit edip etmediğine dair araştırma yapılması talimatını vermiştir. Bu araştırmaların sonucunda 2018'de Çin başta olmak üzere ABD'nin müttefiki olan bir dizi ülkeye karşı ticaret savaşlarını başlatmıştır. Başlatılan her bir savaş, yasal bir nedene dayandırılmıştır. İthalatların çoğunluğunun ülkenin ulusal güvenliğini tehdit ettiği iddia edilmiştir. Bu kapsamda uygulanan tarifeler ve kotalar karşılığında ticaret ortakları da misilleme tarifeleri uygulamışlardır. Bunların

tümü uluslararası ticarete, yatırımlara ve beraberinde küresel ekonomiye zarar vermişlerdir. Ticaret savaşlarının en çok etkilediği sektörler, güneş panelleri, çamaşır makineleri, çelik ve alüminyum, teknoloji ve fikri mülkiyet hakları, otomotiv ve yarıiletkenler sektörleri olarak sıralanabilirler.

3.4.2.1. Güneş Panelleri ve Çamaşır Makineleri

ABD merkezli ve 100% Amerikan sahipli yüksek verimli kristal silikon fotovoltaik güneş paneli üreticisi Suniva şirketi Nisan 2017'in başında iflasını ilan ettikten sonra, 1974 yılı Ticaret Kanunu'nun 201. maddesi kapsamında, 26 Nisan 2017 tarihinde ABD Uluslararası Ticaret Komisyonu'na – *US International Trade Commission* (USITC) güneş paneli ithalatının ABD'li üreticilere zarar verdiği gerekçesi ile bir şikâyet başvurusunda bulunmuştur (SEIA, 2017: 7). USITC, 22 Eylül 2017 tarihinde yayınladığı basın duyurusunda artan güneş paneli ithalatının bu ürünleri üreten yurt içindeki üreticilere zarar verdiğine oybirliği ile karar verdiğini açıklamıştır. Özellikle Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması - *North American Free Trade Agreement* (NAFTA) üyesi olan Meksika'dan yapılan güneş paneli ihracatının en büyük zarar neden olduğu belirtilmiştir ("Increased Imports of Crystalline Silicon", 2017). Benzer bir şekilde çamaşır makineleri için de Whirlpool Corporation 31 Mayıs 2017 tarihinde aynı madde kapsamında şikâyette bulunmuştur. USITC, 21 Kasım 2017 tarihinde yayınladığı basın duyurusu ile Başkan'a üç yıl boyunca çamaşır makinelerine yıllık 1.2 milyon adetlik bir kota uygulanmasını, bu kotayı aşan ihracat ilk yıl 50%, ikinci yıl 45%, üçüncü yıl 40% tarife getirilmesini önermiştir ("USITC Announces Remedy Recommendations", 2017).

USITC'nin yayınladığı başvuru sonuçlarını takiben Donald Trump kademeli olarak tarifeleri onaylamıştır. 22 Ocak 2018'de yürürlüğe giren koruyucu tarifeler, çamaşır makineleri için USITC'nin önerdiği şekilde belirlenirken güneş panellerine uygulanan tarifeler ise ilk yıl 30%, ikinci yıl 25%, üçüncü yıl 20% ve dördüncü yıl 15% olacak şekilde yeniden düzenlenmiştir (USTR, 2018a). Bu tarifelerden özellikle Çin ve Güney Kore etkilenmiştir. 2001'den beri hiç uygulanmayan 201. maddenin uygulanması, 8.5 milyar ABD doları değerindeki güneş paneli ve 1.8 milyar ABD doları

değerindeki çamaşır makinesi ithalatını etkilemiştir (Bown, 2017). Bunun üzerine Çin, 5 Şubat 2018’de, sorgum adı verilen ve yem olarak kullanılan süpürge darısı tahılını ABD’nin uygun olmayacak kadar düşük fiyattan ihracat ettiği gerekçesi ile bir araştırma başlatmıştır (“China: Trade Probe”, 2018). Öncesinde Çin’in ABD’den ithal ettiği sorguma uyguladığı gümrük tarifesi oranı 2% iken, 18 Nisan 2018’de anti-damping ve ek gümrük vergisi kapsamında bu oranı 178.6%’ya yükseltmiştir (Nelson ve Nigh: 2018). 18 Mayıs 2018’de Çin Ticaret Bakanlığı, ABD’ye uyguladığı anti-damping ve ek gümrük vergisi incelemelerini sona erdirdiğini açıklamıştır (MOFCOM, 2018).

Çin, ABD’nin güneş panellerine uyguladığı tarifelerin küresel piyasalara ciddi bir şekilde etkilediği ve ülkenin çıkarlarına zarar verdiği gerekçesi ile 14 Ağustos 2018’de DTÖ’ye şikâyet başvurusu yapmıştır (Stanway ve Xu, 2018). Tarafların konuyu görüşmesi için Ekim 2019’da bir panel düzenlenmiştir, ancak COVID-19 salgınından dolayı konu henüz bir çözüme ulaşmamıştır. Benzer bir şikâyet başvurusunu da 14 Mayıs 2018’de Güney Kore, hem güneş panelleri hem de çamaşır makineleri için DTÖ’ye yapmıştır. 25 Mayıs 2018’de Tayland da bu şikâyete katılımcı taraf olmuştur. Konuyla ilgili müzakerelerin gerçekleştirilebilmesi için panel süreçleri başlatılmış, ancak Çin’in başvurusu gibi bu başvuru da henüz herhangi bir sonuca ulaşmamıştır (USTR, 2021).

3.4.2.2. Çelik ve Alüminyum

Çelik sektörü, modern tarih boyunca birçok devletin en sık müdahil olduğu sektörlerden birisi olmuştur. İnşaat sektörü de dâhil olmak üzere yüksek katma değerli mal üreten otomotiv gibi birçok sektörde çeliğin temel bir girdi olması bununla beraber emek yoğun bir sektör olduğu için istihdam yaratılmasında kayda değer bir rol oynaması, özellikle krizlerden sonra hükümetlerin korumacı ekonomi politikaları kapsamında müdahale ettiği sektörler arasında başı çekmektedir. İşsizlik sorununun ülke içerisinde yarattığı politik kaygılar da bu sektöre sıklıkla müdahale edilmesinin önde gelen sebeplerinden biridir. ABD’de de 1969’da başlayarak çelik endüstrisini korumak adına çeşitli önlemler almış, tarife ve kotalar gibi çeşitli yöntemlere başvurmuştur. Sektördeki korumacılık politikaları bu tarihten itibaren kimi zaman sıkı,

kimi zaman gevşek de olsa neredeyse sürekli devam etmiştir. Donald Trump yönetime geldikten sonra, ilk müdahale ettiği sektörlerden birisi çelik ve alüminyum sektörleri olmuştur. Başlattığı ticaret savaşından en çok etkilenen sektörün de bu sektörler olduğunu söylemek mümkündür.

Donald Trump, Ticaret Bakanı Wilbur Rose'a 20 Nisan 2017'de çelik 27 Nisan 2017 tarihinde ise alüminyum ithalatını, 1962 yılında yürürlüğe giren Ticareti Genişletme Yasası'nın 232. maddesi kapsamında ABD'nin ulusal güvenliğini tehdit edip etmediği konusunda araştırma başlatılması talimatını vermiştir. 232. madde ABD Başkanı'na eğer söz konusu ithalat ulusal güvenliği tehdit ediyorsa ithalat kısıtlamaları uygulama yetkisi veren bir maddedir. Bu kapsamda araştırma yapılması ve uygulamaya konulması oldukça nadir gerçekleşmiştir. 1962 ile 2001 yılları arasında söz konusu madde kapsamında toplam 26 araştırma yapılmış ve 1979'da İran'dan ve 1982'de Libya'dan petrol ithalatının durdurulması gibi sadece birkaçı ithalat kısıtlamaları ile sonuçlanmıştır. (The Aluminum Association, 2019). Trump, 16 yıl aradan sonra bu maddeye başvuran ilk ABD başkanı olmuştur. Yapılan araştırmalar ile ilgili rapor 11 Ocak 2018'de yayınlanmıştır. Raporda iç piyasadaki çelik talebinin 26%'sının ithalat yoluyla karşılandığı, yurt içindeki fabrikaların ise sadece 71% kapasite ile çalıştığı, alüminyum ithalatının 2016 yılında 18% arttığı ve bu hususların ABD'nin ulusal güvenliğini tehdit ettiği belirtilmiştir (U.S. Department of Commerce, 2018). 16 Şubat 2018'de ise Çin ve diğer ülkelerden yapılan çelik ve alüminyum ithalatına ilişkin araştırmalar yapıldığını halka ilk defa duyurulmuştur (Swanson, 2018). Trump, 1 Mart 2018'de tüm ticaret ortaklarını kapsayacak şekilde çelik ithalatına 25%, alüminyum ithalatına ise 10% oranlarında cezalandırıcı tarifeler uygulayacağını açıklamıştır. ABD, 2017'de toplam 31.15 milyar ABD doları değerinde çelik ve alüminyum ithalatı yapmıştır (UN Comtrade, 2021). Söz konusu vergilere çelik ve alüminyumun yoğun olarak kullanıldığı otomotiv sektörü de dâhil birçok sektörden maliyetlerin artacağı gerekçesi ile itirazlar gelmiştir, ABD'nin çelik ithalatına en son 2001'de tarife uyguladığı, bu uygulamanın da yaklaşık 200 bin kişinin işini kaybetmesine neden olduğu açıklanmıştır (Lynch ve Paletta, 2018).

Trump'ın çelik ve alüminyuma tarifeleri uygulayacağını açıklaması, tüm dünyada oldukça büyük tepkilere neden olmuştur. İlk tepki AB'den gelmiştir. 2017'de AB

ülkeleri ABD'ye toplamda 2.5 milyar ABD doları değerinde çelik ve çelik ürünü ile 2.1 milyar ABD doları değerinde alüminyum ithal etmiştir. ABD, AB için bu sektörlerde çok önemli bir ihracat pazarıdır. 2017 yılında 28 AB ülkesinin toplam demir – çelik ve alüminyum ihracatının 16%'sı tek başına ABD'ye yapılmıştır (UN Comtrade, 2021). AB ticaret temsilcisi Cecilia Malmstrom bir açıklama yapmış, çelik ve alüminyuma tarife uygulanması halinde AB'nin de misilleme tarifeleri kapsamında Kentucky viskilerine, Harley Davidson motosikletlere, çelik ürünlerine, kıyafetlere, makyaj malzemelerine, botlara, mısıra, pirince, fasulyeye ve diğer tarımsal ürünlere ek tarifeler uygulayacağını duyurmuştur. AB'nin ABD'den bu ürünlerden 2017 yılında yaptığı ithalatın toplam değeri 3.5 milyar ABD dolardır (Birnbaum ve Ariés, 2018).

8 Mart 2018'de Trump çelik ve alüminyum tarifelerini arttıracak iki kararnameyi 23 Mart 2018'de yürürlüğe girecek şekilde imzalamıştır. Beyaz Saray, bu tarifelerin ulusal ve ekonomik güvenlik için şart olduklarını ifade etmiştir. Önceden tüm ticaret ortaklarını kapsayacağı bildirilen tarifelerden, yeniden müzakereleri süren NAFTA üyesi Kanada ve Meksika muaf tutulmuşlardır. Ayrıca, tarifeler konusunda esnek olunacağı belirtilmiş, tatmin edici alternatif araçlar sunabilen ülkelerin de muaf tutulabileceği açıklanmıştır (Cox, 2018). 22 Mart 2018'de ilave muafiyetler gelmiştir. ABD Ticaret Temsilcisi Robert Lighthizer, AB ülkeleri ile beraber Arjantin, Brezilya, Güney Kore ve Avustralya'nın da tarifelerden muaf olacaklarını duyurmuştur (Gillespie, 2018). Bu muafiyetlerin 1 Mayıs 2018'e kadar geçerli olacağı bildirilmiştir. 23 Mart 2018 tarihinde ise kararnamede de belirtildiği gibi tarifeler uygulanmaya başlanmış, kaldırmalarına dair herhangi bir zaman dilimi veya açık bir kriter belirtilmemiştir (Bown ve Kolb, 2018: 4).

Çelik ve alüminyuma tarifeler uygulanmaya başladıktan sonra ilk sürekli muafiyet ise Güney Kore'ye gelmiştir. Güney Koreli yetkililer ile çelik tarifelerinden kalıcı olarak muaf tutulmaları durumunda ABD'ye yaptıkları ihracatı kısıtlayacakları konusunda anlaşmaya varılmıştır. Bunun için 2.6 milyon tonluk bir kota belirlenmiştir. 2017'de Güney Kore'den yapılan toplam çelik ihracatı göz önünde alındığında kotanın toplamda 21.2%'lik azalmasına neden olacağı hesaplanmıştır (Schott ve Lu, 2018). Ancak bu tarife muafiyeti sadece çelik ithalatını kapsamış, alüminyum ithalatında ise 10%'luk tarife uygulamasına devam edilmiştir. 30 Nisan 2020'de Kanada, Meksika ve

AB ülkelerine uygulanan muafiyet 1 Haziran 2018'e uzatılmıştır. Ayrıca Arjantin, Avustralya ve Brezilya ile anlaşmaya varıldığı ve bu ülkelerin tarifelerden tamamen muaf olduğu açıklanmıştır (Lawder, 2018). Brezilya sadece çelik, Arjantin ise hem çelik hem de alüminyum için gönüllü ihracat kotası uygulayacaklarını açıklamışlardır. Brezilya'ya 10%'luk alüminyum tarifesi uygulanmaya devam ederken, Avustralya herhangi bir kota uygulanmamasına rağmen ABD'ye yaptığı ihracatını tarifersiz olarak sürdürebilen tek ülke konumunu gelmiştir (Lee, 2019: 6-7).

Çin, tarifelerin devreye girmesi ile beraber ABD'ye misilleme tarifeleri uygulamaya başlayan ilk ülkelerden birisi olmuştur. ABD'nin uygulamaya başladığı tarifelerin yol açtığı ticaret dengesi kayıplarına karşı 2 Nisan 2018 tarihinde yürürlüğe girecek şekilde 128 farklı ürüne 25%'e kadar ilave gümrük vergisi uygulanmaya başlanacağı açıklanmıştır. Bu vergilerin yaklaşık 3 milyar ABD doları değerinde ithalatı kapsadığı hesaplanmıştır (China hits back, 2018).

AB ülkeleri, Kanada ve Meksika'ya 1 Haziran 2018'e kadar uygulanacağı bildirilen muafiyetler, bu tarihten sonra tekrar uzatılmamış ve yürürlüğe girmiştir. Bu ticaret ortakları, ABD'nin 2017'deki toplam çelik ve alüminyum ithalatının yaklaşık yarısını yaptıkları için tarifelerin bu ülkeler için uygulanmaya başlaması fazlasıyla etkili olmuştur. 22 Haziran 2018'de AB, daha önceden bildirdiği ürünlere ilave olarak tütün, portakal suyu, motorlu araçlar, kâğıt, cam, koltuk gibi ürünlere de ek gümrük vergileri uygulamaya başlamıştır. Uygulanan ek vergiler ürüne göre değişmekte olup 10% ile 50% arasında belirlenmiştir. Önlem olarak Harley Davidson gibi bazı üreticiler, tarifelerden etkilenmemek için Avrupa'ya gönderecekleri motosikletlerin üretimini ABD'den denizaşırı ülkelere kaydırıp pazar paylarını korumaya çalışacaklarını açıklamışlardır (Moreno, 2018). Kanada'da 29 Haziran 2018'de mamul çelik ve alüminyum ile beraber yoğurt, kahve, şekerleme, viski, mutfak ürünleri, buzdolabı, bot, yatak gibi toplamda 229 farklı ürüne, 1 Temmuz 2018'den itibaren geçerli olmaya başlayacak şekilde 10% ile 25% arasında ilave gümrük vergisi uygulayacağını duyurmuştur. İlave gümrük vergilerinin uygulanacağı ürünlerin toplam değeri 12.6 milyar ABD doları olarak hesaplanmıştır (Wolfe, 2018). 17 Mayıs 2019'da ABD, Kanada ve Meksika'ya uyguladığı çelik ve alüminyum tarifelerine tamamen kaldırmıştır. Kanada ve Meksika da tarım ve tüketici ürünleri ile beraber birçok ürüne

uyguladıkları misilleme tarifelerini kaldıracakları hususunda açıklama yapmışlardır (USTR, 2019).

16 Temmuz 2018’de Trump yönetimi, misilleme tarifelerinin ABD’nin birçok sektörüne zarar verdikleri gerekçesi ile Çin, AB, Kanada, Meksika ve Türkiye’ye karşı DTÖ’ye şikâyet başvurusunda bulunmuştur. Kendilerinin uyguladıkları çelik ve alüminyum tarifelerinin uluslararası anlaşmalar kapsamında haklı olduğunu ancak bunun karşısında uygulanan misilleme tarifelerinin uluslararası kuralları ihlal ettiğini iddia etmişlerdir. ABD Ticaret Temsilcisi Robert Lighthizer *“Bu tarifeler DTÖ anlaşmasına üye olan her bir ülkenin vermiş olduğu taahhütleri ihlal etmektedir. ABD olarak çıkarlarımızı korumak için gerekli her türlü hamleyi yapacağız ve ticaret ortaklarımızı, çelik ve alüminyum sektöründe devasa ve kalıcı fazla kapasiteye neden olan problemler üzerinde yapıcı olarak çalışmaya davet ediyoruz”* şeklinde bir açıklama yapmıştır (USTR, 2018c).

ABD’nin çelik ve alüminyum ürünlerine tarife uyguladığı ürünler arasında Türkiye de bulunmaktadır. ABD’nin tarife uygulayacağını duyurmasından sonra Türkiye, bunlara karşılık vereceğini ilan etmiş, ancak söz konusu tarifelerden muaf tutulmamıştır. ABD, çelik ihracatında Türkiye için oldukça önemli bir pazardır. 2017 yılında toplamda 1.98 milyon ton çelik ihraç etmiş, ABD’nin en çok çelik ithal ettiği altıncı ülke olmuştur. Uygulanan tarifeler çelik endüstrisini oldukça şiddetli bir biçimde etkilemiş, bunun üzerine 21 Haziran 2021’de misilleme tarifeleri uygulanmaya başlanmıştır. Oranları 4% ile 70% arasında değişen tarifeler kömür, kâğıt, kuruyemiş, tütün, pirinç, alkollü ürünler ve otomobil gibi çeşitli ürünleri kapsamıştır. İlave vergilerin etkilediği ithalat miktarı 267 milyon ABD dolarına denk gelmektedir (Horowitz, 2018). 10 Ağustos 2018’de ise Trump, Twitter uygulaması üzerinden Türk Lirası’nın ABD Doları karşısında şiddetle değer kaybettiği gerekçesi ile tarifeleri iki katına çıkardığını duyurmuştur. Böylece çelik üzerindeki tarife oranı 50%’ye, alüminyum üzerindeki tarife oranı ise 20%’ye çıkmıştır (Lambert, 2018). Bunun üzerine 15 Ağustos 2018’de Türkiye gümrük vergisi yükünü otomobil, kuruyemiş ve alkollü ürünler için 3 katına, pirinç ve kâğıt için ise 2 katına çıkarmıştır (Dwyer, 2018). 16 Mayıs 2019’da ise ABD bu tarifeler tekrar yarıya düşürmüş çelik için 25%, alüminyum için 10% olacak şekilde yeniden düzenlenmiştir. Ancak bu sefer de 1975’te başlayan ve

birçok ürünün ABD'ye gümrüksüz olarak ithal edilmesini sağlayan Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi'nde – *General Preferences System* bir değişiklik yapılmıştır. Türkiye, yeterince kalkınmış olduğu gerekçesi ile 1975'ten bu yana dâhil olduğu sistemin dışında bırakılmıştır. Ayrıca 201. madde kapsamında güneş panellerine ve çamaşır makinelerine tarife uygulanan ülkeler arasına Türkiye de dâhil edilmiştir. (“Trump Administration Reduces”, 2018). 15 Ekim 2019'da ise Türkiye'nin Suriye'deki operasyonlarından dolayı çelik ve alüminyum tarifeleri yine iki katına çıkartılacak şekilde düzenlenmiştir (“United States Implements”, 2019).

Trump, 2020'de de alüminyum ve çelik sektörüne tarifeler uygulamaya devam etmiştir. 24 Ocak 2020'de belirli çelik ve alüminyum ürünlerine sırasıyla 25% ve 10% ilave gümrük vergisi uygulanmaya başlanmıştır. 450 milyon ABD doları değerindeki ithalatı kapsayan bu vergiler özellikle Tayvan, Japonya, AB ve Çin üzerinde etkili olmuşlardır (Ernst & Young, 2020). Kanada için Mayıs 2019'da kaldırdığı tarifeleri, 6 Ağustos 2020'de alışımsız ve işlenmemiş alüminyum için 10% oranında tekrar uygulamaya başlamıştır. Söz konusu tarife, 1 Eylül 2020'de ise ABD'ye yapılan ihracatı kısıtlayacak bir kota uygulaması konusunda anlaşmaya varıldığı gerekçesiyle tekrar kaldırmıştır. Kanada da ilave 10% oranındaki misilleme tarifeleri uygulama planından vazgeçtiğini duyurmuş, ancak ihracat kotası üzerinde bir mutabakata varıldığını reddetmiştir (Bown ve Kolb, 2018: 6). Son olarak 19 Ocak 2021'de görev süresinin sona ermesinden bir gün önce Trump, Birleşik Arap Emirlikleri'ne 232. madde kapsamında uygulanan 10%'luk alüminyum vergisini kaldırdığını açıklamış, ancak 20 Ocak 2021'de göreve başlayan yeni ABD Başkanı Joe Biden, bu kararı iptal ederek uygulamanın devam edeceğini duyurmuştur (Leonard ve Deaux, 2021).

3.4.2.3. *Teknoloji Ürünleri ve Fikri Mülkiyet Hakları*

Çin'in 2000'lerin başından bu yana inovasyon sektöründe uyguladığı yeni merkantilist politikalar tüm dünyanın dikkatini çekmiştir. Özellikle 5G teknolojisi alanında Çinli firmaların devlet desteği alarak küresel piyasada baskın bir hale gelmeleri ve yönetimin bu firmalara, topladıkları verileri devlet ile paylaşma zorunluluğu getirmesi birçok ülkeyi ulusal güvenlik konusunda endişelendirmiştir. Bununla beraber

5G teknolojisi hizmeti veren Çinli firmalara çeşitli kısıtlamalar uygulanmış hatta bazı durumlarda topyekûn yasaklamalara başvurulmuştur. ABD, Çin'in siber hırsızlık politikalarına tepki ile yaklaşan ülkeler arasında başı çekmektedir. Trump yönetimi bu konuyla ilgili ilk adım 18 Ağustos 2017'de, Robert Lighthizer'ın 1974 yılı ticaret kanununun 301. maddesine dayanarak bir araştırma başlatması ile atılmıştır. 301. madde ABD Ticaret Temsilcileri kuruluna ihracatçı ülkelerin haksız ticaret uygulamalarında bulunup bulunmadıklarını araştırma, eğer haksız uygulamalar söz konusuysa karşılık verme hakkını tanımaktadır (USTR, 2017). Araştırmanın sonucu 22 Mart 2018'de bir rapor ile açıklanmış, raporda Çin'in, ABD'nin haksız uygulamalar kapsamında aşağıdaki eylemlerde bulunduğu yer verilmiştir (Morrison, 2019: 1):

- Çin, ABD'li firmalara Çinli firmalar ile iş birliği yapmaları ve onlara teknoloji transfer etmeleri için baskı uygulamaktadır.
- ABD'li firmalara piyasa odaklı fikri mülkiyet haklarını almaları için gerekli lisansların verilmesinde adaletsiz davranılmaktadır.
- İnovasyon alanındaki yatırımlar, şirket satın alımları ve fikri mülkiyet transferlerini devlet, ülkenin sanayi politikası hedeflerine ulaşmak için bir araç olarak kullanmaktadır.
- Çinli firmaların ABD bilgisayar ağlarını, değerli ticaret bilgilerini ele geçirmek için kullanmaları devlet eli ile desteklenmektedir.

Bu rapor, yüz milyarlarca dolarlık ticareti hacmini etkileyen ve günümüze yansımaları hâlâ devam eden oldukça kapsamlı bir ticaret savaşının başlangıcı olmuştur. Raporun açıklanmasından sonra 3 Nisan 2018'de Trump yönetimi toplamda 50 milyar ABD doları değerinde ithalatı kapsayan ve Çin'den ithal edilen ürünleri içeren bir liste yayınlamış, bu listedeki ürünlere 25% ilave gümrük vergisi uygulayacağını duyurmuştur (USTR, 2018b). Bunun üzerine Çin misilleme tarifesi olarak 106 farklı ürünü içeren bir liste yayınlamıştır. Bu liste ise otomotiv, uçak, gemi ve özellikle soya fasulyesi olmak üzere bir takım tarım ürünlerini içermektedir (Meredith, 2018). 5 Nisan 2018'de Trump, ilave olarak Çin'den ithal edilen 100 milyar ABD doları değerindeki ürüne daha tarife uygulanabilmesi için araştırma yapılması talimatı vermiştir. Bununla birlikte ek gümrük vergilerinin uygulanması planlanan ithalat değeri 150 milyar ABD dolarına ulaşmıştır. Ancak 20 Mayıs 2018'de Trump yönetimi, uygulamayı planladıkları

geniş kapsamlı tarifeleri beklemeye aldıklarını açıklamıştır. Hazine Bakanı Steve Mnuchin, önceki haftalarda Washington'da iki ülkenin yoğun bir müzakere içine girdiklerini ve şimdilik ticaret savaşını durduklarını ifade etmiştir (Swanson ve Rapoport, 2018). 15 Haziran 2018'de ABD Ticaret Temsilciliği önceki tarife listelerinin revize edildiğini açıklamıştır. 6 Temmuz 2018'den itibaren 34 milyar ABD doları değerindeki 818 ürüne 25% ilave gümrük vergisi uygulamaya başlayacaklarını, ilk tarife planından kalan 14 milyar ABD doları değerine diğer ürünlerin de gözden geçirileceğini duyurmuştur. Çin, aynı gün içerisinde çevrimiçi bir açıklama yapmış, ABD'nin açıkladığı gibi, 34 milyar ABD doları değerindeki soya fasulyesi, hibrit ve elektrik vasıta ve çeşitli et ve deniz ürünlerine 25% ilave ek gümrük vergisi uygulayacaklarını ilan etmiştir (Cheng, 2018). Çin'in misilleme tarifeleri uygulayacağı açıklamasının ardından Donald Trump, 18 Haziran 2018'de bu şekilde karşılık vermeye devam ederlerse 200 milyar ABD doları değerindeki ürünlere ilave 10% gümrük vergisi koyacağını söyleyerek Çin'i tehdit etmiştir (Swanson, Bradsher ve Rogers, 2018).

ABD ve Çin, aylar süren karşılıklı çekişmenin sonucunda, 15 Haziran 2018'de yaptıkları açıklamalardaki gibi, 6 Temmuz 2018'de ilave gümrük vergisi uygulamalarını karşılıklı olarak yürürlüğe koymuşlardır. Bu, uygulanan tarifelerin ilk aşamasını oluşturmaktadır. Trump'ın ilave 200 milyar ABD doları daha gümrük vergisi talebi üzerinde çalışan ABD Ticaret Temsilciliği, 20-23 Ağustos 2018'de yapılacak olan açık oturumdan sonra uygulamaya koyacakları ve ilave 10%'luk tarifenin kapsadığı ürünlerin listesini açıklamıştır. Bununla beraber uygulanması planlanan toplam tarife miktarı 250 milyar ABD dolarına ulaşmıştır. ABD'nin Çin'den 2017'de 504 milyar ABD doları tutarında ithalat yaptığı göz önünde bulundurulduğunda, yeni tarifeler, toplam ithalatın 50%'sini kapsayacak şekilde genişletilmiştir (Aiello, 2018). 20 Temmuz 2018'de Trump yaptığı bir röportajda, Çin'den yaptıkları tüm ithalata ilave gümrük vergisi uygulayabilecekleri konusunda demeç vermiştir. Bunun üzerine Çin, 3 Ağustos 2018'de ise yeni bir liste yayınlamış, tüketici ve sermaye ürünlerini içeren 60 milyar ABD doları değerindeki ürüne 5% ile 25% arasında değişen ek gümrük vergileri uygulayabilecekleri konusunda ABD'yi tehdit etmiştir (Bradsher ve Li, 2018).

ABD Ticaret Temsilciliği, 7 Ağustos 2018'de, ilk etapta 50 milyar ABD doları olarak açıklanan ancak 34 milyar ABD dolarlık kısmı uygulamaya konan tarifelerin geri

kalan 16 milyar ABD dolarlık kısmı üzerindeki çalışmalarını tamamladığını duyurmuştur. Bu listedeki ürünlere de 25% tarife uygulanacağı ve 23 Ağustos 2018'den yürürlüğe gireceği söylenmiştir. Çin de 8 Ağustos 2018'de 16 milyar ABD dolarlık ilave kısmı revize ederek benzer bir şekilde 25% ilave tarife uygulayacağını duyurmuştur. Revize edilen listeden ham petrol çıkartılarak yerine başka ürünler eklenmiştir. Belirtildiği gibi 23 Ağustos 2018'de karşılıklı olarak yeni tarifeler uygulamaya konmuş, 50 milyar ABD doları değerindeki tarife planının ikinci aşaması da bu şekilde tamamlanmıştır (Bryan, 2018).

17 Eylül 2018'de Trump yönetimi, ilave tarife uygulanacak 200 milyar ABD dolarlık tarifenin listesini de tamamlamış, 10% olarak uygulanacak vergilerin 24 Eylül 2018'de yürürlüğe gireceğini açıklamıştır. Ayrıca bu oranın 1 Ocak 2019'da 25% olarak güncelleneceği söylenmiştir. 18 Eylül 2018'de de Çin, 5207 ürünü kapsayan toplam 60 milyar ABD dolarlık ithalata uygulayacağı tarife listesinin tamamlandığını duyurmuştur. Öncesinde 5%-25% olarak belirlenen oranlar 5%-10% olarak değiştirilmiştir. 24 Eylül 2018'de her iki ülke de duyurduğu gibi tarifeleri yürürlüğe koymuşlardır (Chandran, 2018). Bu tarifelerin de uygulamaya girmesi ile beraber ABD, toplam ithalatının tam 12%'sine ilave gümrük vergisi uygular hale gelmiştir (Bown, Jung ve Lu, 2018). Çin, Kanada, AB ülkeleri, Güney Kore ve Meksika, bu tarifelerin en büyük hedefi ülkeler olmuşlardır. 30 Kasım - 1 Aralık 2018 arasında Buenos Aires'de gerçekleşen G20 zirvesinden sonra Donald Trump ve Xi Jinping'in, müzakerelere devam ederken Ocak 2019'da yürürlüğe girecek olan tarife artışlarını durdurmak konusunda mutabakata vardıkları duyurulmuştur. Ancak ortak bir açıklama olmaması, Beyaz Saray'ın ve Çin devlet medyasının beyanatları arasında bazı uyuşmazlıklar olması, detayların şaibeli olmasına yol açmıştır. ABD, 1 Mart 2019'a kadar bir anlaşmaya varılamaması durumunda ilave tarifelerin 25%'e yükseltileceğini açıklamıştır (Bown ve Kolb, 2018: 11).

Çin ile ABD arasında yapılan müzakereler Mayıs 2019'a gelinmesine rağmen bir sonuca ulaşmamıştır. Eylül 2018'de 10% tarife uygulanan 200 milyar ABD doları değerindeki ürünün tarife oranı 5 Mayıs 2019'da 25%'e çıkartılmıştır (Pham, 2018). Bunun üzerine Çin, 1 Haziran 2019'dan itibaren Eylül 2018'de 60 milyar ABD doları değerindeki ürüne uyguladığı tarifeleri, 36 milyar ABD dolarlık kısım için tekrar

yükseltmiştir. Çin, ticaret savaşının başından beri ABD'ye uyguladığı tarifeleri yükseltirken, ABD'nin rakibi olan ülkelere uyguladığı tarifeleri düşürmüş, bunların arasında 14%'lük oran farkı oluşmuştur (Pramuk, 2019). Trump yönetimi, 13 Ağustos 2019'da, önce 1 Eylül 2019'da geçerli olacak şekilde 112 milyar ABD dolarlık ürüne, sonra 15 Aralık 2019'da geçerli olacak şekilde ilave 160 milyar ABD dolarlık ürününe 10% vergi uygulayacağını açıklamıştır. Çin de bunun üzerine 23 Ağustos 2019'da, aynı tarihlerde geçerli olacak şekilde 75 milyar ABD dolarlık ürüne misilleme tarifesi uygulayacağını, en önemlisi, ABD menşeli araçlara uygulanan ortalama 12.6%'lik vergiyi 42.6%'e çıkaracağını duyurmuştur. Donald Trump ise aynı gün 10% olarak uygulamayı planladıkları tarifeleri 15% olarak uygulayacaklarını, 200 milyar ABD dolarlık ithalata hâlihazırda uygulamakta oldukları 25%'lik tarifeyi revize ederek 1 Ekim 2019'dan itibaren 30% olacak şekilde uygulayacaklarını söylemiştir ("US-China trade war", 2019).

Ekim 2019'dan itibaren Çin ile ABD arasındaki ticaret savaşında olumlu gelişmeler yaşanmaya başlamıştır. 11 Eylül 2019'da Çin, 2018'de misilleme tarifesi uygulamaya başladığı ürünlerin arasında yer alan hayvan yemi, kimya, petrol türevi gibi 16 ürünü bu tarifelerin dışında bıraktığını açıklamış, Trump da 200 milyar ABD dolarlık ithalatın ilave tarifesini 25%'ten 30%'a çıkarma tarihini önce 1 Ekim'den 15 Ekim 2019'a ertelemiş, 11 Ekim 2019'da ise Çin ile müzakerelere başlanacağını söyleyerek tamamen iptal etmiştir (Swanson, 2019; Mason ve Lawder, 2019). 15 Ocak 2020'de Trump, Çin ile birinci aşama anlaşmayı imzalamıştır. Bu anlaşma ile Çin, piyasasını ABD'li firmalara daha fazla açacağını, tarım ürünleri ve enerji ihracatını arttıracığını, Amerikan teknoloji ve ticaret sırlarına daha fazla koruma sağlayacağını, ayrıca 2020'de ABD'den ilave 200 milyar ABD doları değerinde ithalat yapacağını açıklamıştır. Ancak bu anlaşmaya rağmen Trump'ın hâlihazırda 360 milyar ABD doları değerindeki ithalata uyguladığı tarifeler kaldırılmamıştır (Swanson ve Rappeport, 2020). Anlaşma, 14 Şubat 2020'de yürürlüğe girmiştir. Ancak Covid-19 salgınından dolayı, Çin'in 2020 için taahhüt ettiği 200 milyar ABD dolarlık ithalat hedefine ulaşması mümkün olmamıştır.

3.4.2.4. Otomotiv

Çelik ve alüminyum sektörü üzerindeki araştırmaları takiben, 23 Mayıs 2018’de Trump yönetimi otomotiv ithalatı üzerinde bir araştırma yapmaya başlamıştır. Bu araştırmalar da çelik ve alüminyum sektörlerinde olduğu gibi 1962 yılı Ticaret Genişleme kanununun 232. maddesi kapsamında yürütülmüşlerdir. Ticaret Komisyonu’nun raporu 17 Şubat 2019’da tamamlanarak Donald Trump’a sunulmuş, ancak halka duyurulmamıştır. Daha sonra Trump, raporun sonucuna göre, ABD’nin yaptığı otomotiv ithalatının ulusal güvenlik için tehdit oluşturduğunu açıklamıştır. Raporda söz konusu ithalatın ABD’li üreticilerin küresel rekabetine, araştırmalarına ve kalkınmasına zarar verdiği sonucuna varmıştır. ABD’nin askeri üstünlüğü, otomotiv sektörüne yakından bağımlı olduğu için, bu sektöre zarar veren uygulamalar, ABD ordusuna da zarar vermekte, böylece ulusal güvenliği de tehdit etmektedir. Burada “ABD’li üretici” kavramı özellikle vurgulanmıştır, çünkü Trump yönetimine göre yabancı menşeli üreticilerin fabrikaları ABD’de olsa dahi ABD’nin ulusal güvenliğine katkıları oldukça azdır. Ancak, 2018 verilerine göre yabancı firmalar ABD’deki fabrikalarına toplamda 114 milyar ABD dolarlık yatırım yapmış ve direkt olarak 435 bin kişiye istihdam sağlamışlardır (Fefer, Canis ve Williams, 2020).

Otomotiv sektöründeki tarife planlarının ilk hedefi Meksika olmuştur. 2018’de ABD, Meksika’dan 93 milyar ABD doları değerinde araç ve araç parçası ithal etmiştir. Bunun yanı sıra, General Motors ve Ford’un da Meksika’da fabrikaları bulunmaktadır (Krishna, 2021). 27 Ağustos 2018’de Trump, Meksika Cumhurbaşkanı Enrique Peña Nieto ile NAFTA’nın anahtar kısımlarını revize etme konusunda mutabakata vardıklarını, eğer Kanada da sürece bir an önce katılmazsa onları bu üçlü anlaşmadan çıkarmaya hazır olduğunu duyurmuştur. Meksika ile varılan mutabakat, daha fazla otomobil üretiminin ABD’ye kaydırılması için vasıta üretimi yöntemi ile ilgili ciddi değişiklikler içermektedir. Yeni kurallara göre, Meksika’nın NAFTA kapsamında belirlenmiş sıfır tarifeden faydalanabilmesi için, aracın değerinin en az %75’lik kısmının Kuzey Amerika’da üretilmesi zorunluluğu getirilmiştir. Bu oran eskiden %62.5 olarak uygulanmaktaydı. Ayrıca, daha fazla yerel çelik, alüminyum ve otomobil parçası kullanılması, üretimde çalışan işçilerin en az %40 - %45’inin saatte 16 ABD dolarından fazla maaş alması gibi ilave şartlar da mevcuttur. Maaşların artırılması

rekabet konusunda hem ABD'ye, hem Kanada'ya bir rahatlık sağlamıştır, hem de NAFTA'ya en önemli eleştirilerden birisi olan düşük maaş konusuna bir çözüm sağlayarak işçi sendikalarının da kazanç elde etmeleri söz konusu olmuştur (Swanson, Rogers ve Rappeport, 2018). 30 Kasım 2018'de NAFTA'da büyük bir revizyona neden olan ABD – Meksika - Kanada Anlaşması – *United States – Mexico - Canada Agreement* (USMCA) imzalanmıştır. Büyük ölçüde TPP metnine dayalı olan söz konusu anlaşma, piyasa erişiminde çok küçük değişiklikler yaparken, daha kısıtlayıcı menşe kuralları ile ticaret ve yatırım ayrışmasını şiddetlendirmiştir. Ayrışmanın şiddetlenmesinin sebebi ise USMCA'nın belirsizliğe neden olarak NAFTA'nın kurumsal çerçevesine zarar vermesi ve NAFTA'nın sağladığı net faydaları ABD'nin lehine olacak şekilde değiştirmesidir. Bu değişiklikler özellikle tarımsal piyasalara erişim, otomotiv, tekstil ve kıyafet, üretim girdileri, yatırımlar ve fikri mülkiyet hakları alanlarında kısıtlayıcı olmuşlardır (Ciuriak, Dadkhah ve Xiao, 2019: 2-4).

17 Şubat 2019'da Ticaret Komisyonu'nun araştırması sona erdikten sonra Trump'ın 90 gün, yani 18 Mayıs 2019'a kadar süresi bulunmaktaydı. Meksika ile USMCA anlaşması kapsamında mutabakata varıldığı için, olası tarifelerin hedefi Japonya, Almanya ve Güney Kore olmuştur. Ancak Trump, 17 Mayıs 2019'da bir açıklama yapmış, otomotiv sektörüne yapılması planlanan tarifeleri ertelediğini duyurmuştur. Bu tarihten itibaren konuyla ilgili herhangi bir gelişme olmamış, otomotiv sektörüne ilave tarifeler uygulanmamıştır.

3.4.2.5. *Telekomünikasyon ve Yarı İletkenler*

Çin'in inovasyon sektöründeki yeni merkantilizm politikaları kapsamında Huawei gibi desteklediği bir diğer önemli firma ZTE'dir. ABD, bu firmaların her ikisinin de ihracatını kısıtlamak için önemli hamleler yapmıştır. İlk olarak 7 Mart 2016'da ZTE'yi Varlık Listesi'ne dâhil etmiştir. Bu listede yer alan firmaların ABD'ye lisanssız olarak mal veya hizmet satmaları yasaklanmıştır (Bureau of Industry and Security, 2021) 7 Mart 2017'de ZTE ABD ile anlaşmaya varmış ve ABD'nin İran ve Kuzey Kore'ye belirli teknolojilerin satılmasına dair koyduğu yasağı ihlal ettiğini kabul etmiştir. Firma, 7 Haziran 2018'de 1 milyar ABD doları tutarında ceza ödemiş ve bunun üzerine Varlık

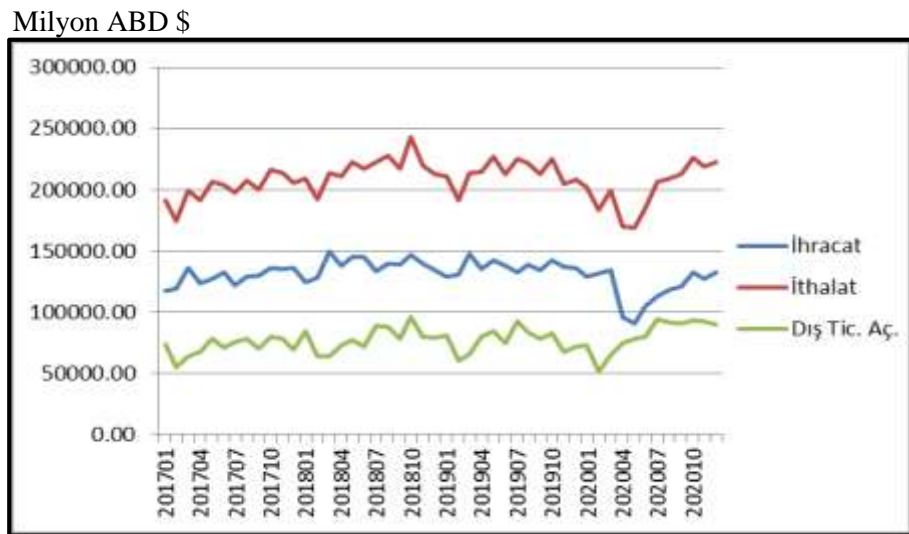
Listesi'nden çıkartılmıştır ("China's ZTE", 2018). Ayrıca, 2018'de ABD Senatosu, İhracat Kontrol Reformu Kanunu'nu onaylamıştır. Bu kanun Başkan'a ulusal güvenliğin korunması gerektiği durumlarda mal, yazılım veya teknolojinin ihracatını, yeniden ihracatını ya da transferini kontrol etme yetkisi vermektedir. Bunu yanı sıra, nerede olursa olsun, ABD vatandaşlarını ve firmalarını, belirli nükleer patlayıcı maddeler, füzeler, kimyasal veya biyokimyasal silahlar, biyokimyasal silah olarak kullanılabilir bitkiler, yabancı denizcilik nükleer projeleri ve yabancı istihbarat servisleri konularında kontrol etme yetkisi de Başkan'a verilmiştir ("H.R.5040 - Export Control Reform", 2018).

28 Ocak 2019'da ABD Adalet Bakanlığı, Huawei'yi ve finans kurulu başkanı Meng Wanzhou'yu 10 yıldır ticaret sırlarını çalmakla, suç soruşturmalarını engellemekle ve İran'a uygulanan yaptırımları ihlal etmekle suçlamıştır. Bu hamle, aynı zamanda 5G altyapısının oluşturulmasında Huawei'nin ulusal bir güvenlik tehdidi oluşturduğunun kanıtlanması konusunda ayrıca bir önem taşımaktadır (Sanger, Benner ve Goldstein, 2019). Bunun üzerine 15 Mayıs 2019'da firma Varlık Listesi'ne dâhil edilmiştir. 19 Ağustos 2019'da ise listeye firmanın İngiltere, Almaya, Fransa, Singapur, Türkiye gibi bir dizi ülkede bulunan işbirliği ortakları da eklenmiş, Huawei'nin ABD'li firmalardan mal ve hizmet tedarik etmesi iyice zorlaştırılmıştır. 15 Mayıs 2020'de Huawei'nin önceki kısıtlamaları ciddiye almadığı ve ABD'nin yazılım ve teknolojilerini kullanarak üretim yapmaya devam ettiği bildirilmiştir. Ayrıca ABD ekipmanları kullanan yabancı kuruluşlardan da ürün satın almaya devam ettiği gerekçesi ile yasakların kapsamı daha da genişletilmiştir. Bu ilave önlemler, küresel çapta en büyük çip üreticilerinden olan, Huawei'ye mal satan ancak ABD üretim aletlerine ağır derecede bağımlı olan yarıiletken üreticileri Çinli SMIC ve Tayvanlı TSMC üreticileri üzerinde önemli bir baskı yaratmıştır (Swanson, 2020). TSMC, 18 Mayıs 2020'de Huawei'den yeni sipariş almayı durduğunu açıklamıştır (Reuters Staff, 2020). Ancak SMIC Huawei'ye çip tedarik etmeye devam ettiği için 18 Aralık 2020'de Varlık Listesi'ne eklenmiştir. Hem Huawei, hem SMIC 2021 itibariyle hala varlık listesinde yer almaktadırlar ve anlaşmazlıklar henüz bir çözüme ulaşmamıştır.

3.4.2.6. Ticaret Savaşlarının Sonuçları

Donald Trump'ın 2017'de Başkan seçilir seçilmez başlattığı ve tüm dünyaya yansıyan ticaret savaşlarının ekonomiler üzerinde çeşitli sonuçları olmuştur. Bu sonuçların hem makro, hem de sektörel olarak ele alınmaları mümkündür. ABD'nin birçok ülkeye uyguladığı tarifelere, bunlara maruz kalan ülkeler tarafından misilleme tarifeleri uygulanmıştır. Trump'ın merkantilist bir bakış açısı ile tarifeleri yükseltip, ithalatı azaltıp, ihracatı artırma stratejisi tam olarak işe yaramamış, çünkü yüksek tarifelere maruz kalan ülkeler de karşılığında ABD'den yaptıkları ithalatını azaltarak kendilerini korumaya çalışmışlardır. Bunun sonucunda ABD'nin ihracat, ithalat ve dış ticaret açığı rakamları birbirlerinden çok farklı şekillerde seyretmemişlerdir. Tarifelerin yoğun bir biçimde uygulanmaya başlandığı 2018'de toplam ihracat 1.66 trilyon ABD doları, toplam ithalat 2.61 trilyon ABD doları olarak gerçekleşirken, dış ticaret açığı 945 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir 2017 yılında ihracatın 1.55 trilyon ABD doları, ithalatın 2.41 trilyon ABD doları, dış ticaret açığının ise 862 milyar ABD doları olduğu görülmektedir. Yüksek tarifeler uygulanmaya başlanmasına rağmen, ABD'nin 2018 yılında 2017'ye göre ihracatı 7.7% büyürken ithalatı 8.5% büyümüş, dış ticaret açığı 9.8% artmıştır. 2019 yılında ise 2018'e göre ithalat 1.7%, dış ticaret açığı 2.4% azalmış görünmektedir, ancak ihracat da aynı şekilde küçülmüş, 1.3% azalmıştır (UN Comtrade, 2021). Söz konusu verilerle ilgili grafik aşağıda yer almaktadır:

Grafik 6: 2017M1 – 2020M12 Dönemi ABD'nin İthalatı, İhracatı ve Dış Ticaret Açığı

Kaynak: UN Comtrade, 2021

ABD'nin uyguladığı tarifelerden en çok etkilenen ülke Çin olmuştur. Çin'in, ABD'ye yaptığı ihracat 2018'de 2017'ye göre 7.12% artmasına rağmen, 2019'da 2018'e göre tam 16.11% azalmıştır. ABD'den yaptığı ithalat ise hem 2018'de hem de 2019'da bir önceki yıllara göre sırasıyla 7.43% ve 11.25% düşüş göstermiştir. 2017'den 2018'e gelindiğinde ABD'nin Çin ile olan dış ticaret açığı 47 milyar dolar artarken, 2019'da tarifelerin etkisi ile 77.2 milyar dolar azalmıştır. Bu durum tarifelerin en azından Çin ile olan dış ticaretinde etkili olduğunu göstermektedir. Ancak, tarifelere rağmen ABD'nin AB ülkeleri ve Hindistan'dan yaptığı hem ithalat, hem de bu ülkelere yaptığı ihracat artmaya devam etmiştir. Rusya'dan yaptığı ithalat 2018'de 2017'ye göre 21.48% artarken, ihracatı 4.91% azalmış, 2019'da ise 2018'e göre ithalatı 7.36% artmış, ihracatı ise 13.10% azalmıştır. Yani, hem 2018'de, 2019'da Rusya ile olan dış ticaret açığı artmaya devam etmiştir. ABD'nin Rusya'dan en büyük ithalatının petrol ve petrol ürünleri olduğu göz önünde bulundurulduğunda, uyguladığı ilave tarifelere rağmen Rusya ile olan dış ticaret açığının giderek artması oldukça normaldir. Türkiye ile yaptığı dış ticaret incelendiğinde ise 2018'de 2017'ye göre ithalatının 10.34%, ihracatının ise 5.01% arttığı görülmektedir. Rusya'ya benzer bir şekilde 2018'de, 2017'ye göre dış ticaret açığı artmıştır. 2019'da ise ithalatı 3.73% oranında artmış, ihracatı ise 2.11% oranında azalmıştır. Yani, uygulanan tarifeler Türkiye ekonomisinin ihracatını arttırırken, ABD'nin ihracatını azaltmış, ticaret savaşından zarar gören taraf ABD olmuştur. Tüm dünya ile yaptığı dış ticarete bakıldığı zaman, ithalatı 2018'de 2017'ye göre 8.57% artarken, 2019'da 2018'e göre 1.68% azalmıştır. İhracatları ise 2018'de 2017'ye göre 7.08% artarken, 2019'da 2018'e göre 0.67% azalmıştır. Küresel olarak bakıldığında ABD'nin uyguladığı tarifeler aslında işe yaramış, dış ticaret açığı 2019'da 2018'e göre 3.44% azalmıştır. Tablo 2'de ABD'nin başlıca dış ticaret ortakları ve tüm dünya ile olan ticaretinin 2017, 2018 ve 2019 yıllarındaki rakamları ve bu rakamların değişim oranları yer almaktadır:

Tablo 2: ABD'nin Seçili Ülkeler ve Dünya İle Yaptığı Dış Ticaretin Miktarları ve Değişim Oranları

Ülke	ABD'ye İhracatı (Milyon USD)			Değişim Oranları	
	2017	2018	2019	2017-2018	2018-2019
AB	434,865	486,894	515,079	11.96%	5.79%
Çin	525,764	563,203	472,465	7.12%	-16.11%
Türkiye	9,877	10,898	11,305	10.34%	3.73%
Hindistan	50,519	56,444	59,917	11.73%	6.15%
Rusya	17,777	21,596	23,185	21.48%	7.36%
Tüm Dünya	2,405,277	2,611,432	2,567,492	8.57%	-1.68%

Ülke	ABD'den İthalatı (Milyon USD)			Değişim Oranları	
	2017	2018	2019	2017-2018	2018-2019
AB	283,290	318,489	336,487	12.43%	5.65%
Çin	129,797	120,147	106,627	-7.43%	-11.25%
Türkiye	9,771	10,261	10,045	5.01%	-2.11%
Hindistan	25,648	33,502	34,410	30.62%	2.71%
Rusya	7,003	6,659	5,787	-4.91%	-13.10%
Tüm Dünya	1,545,809	1,655,302	1,644,276	7.08%	-0.67%

Kaynak: UN Comtrade, 2021

Ticaret savaşlarının etkilerine sektörel olarak bakıldığında, başlıca etkilenen sektörlerin çelik ve alüminyum sektörleri olduğu görülmektedir. Trump'ın 2018'de çelik için 25%, alüminyum için 10% olarak getirdiği, hatta Türkiye için sırasıyla önce 50%'ye ve 20%'ye yükseltip daha sonra daha sonra tekrar eski oranlarına geri çektiği tarifeler, küresel çapta çelik ve alüminyum sektörlerini oldukça etkilemiştir. 2017'de ABD'ye miktar olarak en çok çelik ihraç eden ilk 5 ülke 17% ile Kanada, 14% ile Brezilya, 10% ile Güney Kore, 9% ile Meksika ve 8% ile Rusya olmuştur. ABD, bu dönemde toplam 34.6 milyon ton çelik ithal etmiştir. (International Trade Administration, 2018) 2019'a gelindiğinde bu sıralama kısmen değişiklik göstermiştir. 19% ile Kanada ve 18% ile Brezilya ilk iki sırayı paylaşmışlar, 13% ile Meksika üçüncü, 9% ile Güney Kore dördüncü ve 4% ile Japonya beşinci ülke olmuşlardır. Ancak, 2017'den 2019'a gelindiğinde ABD'nin yıllık çelik ithalatı 26.3 milyon tona gerileyerek 31.6% düşmüştür (International Trade Administration, 2020). Bu durum 2017'de ABD'nin çok ithalat yaptığı ilk 5 ülkenin yurt içindeki ham çelik üretimlerini de olumsuz yönde etkilemiştir.

Tablo 3: Seçili Ülkelerin Yurt İçi Ham Çelik Üretim Rakamları ve Değişim Miktarları

Ülke	Ham Çelik Üretimi		
	2017 (Bin Ton)	2019 (Bin Ton)	Değişim Oranı
Kanada	13,208	12,897	-2.35%
Brezilya	34,778	32,569	-6.35%
Güney Kore	71,030	71,412	0.54%
Meksika	19,924	18,387	-7.71%
Rusya	71,491	71,897	0.57%

Kaynak: World Steel Association, 2021

Tablo 3'te de görüldüğü üzere, Rusya ve Güney Kore'nin ham çelik üretimi neredeyse aynı kalırken, diğer ülkelerin üretimleri kayda değer oranlarda düşmüştür. Bu düşüşlerin altında iç talep ve küresel çelik talebi gibi faktörler etkili olsalar da, ticaret savaşlarının etkileri de mevcuttur. Ayrıca, benzer dönemde ABD'nin ham çelik üretiminin arttığı görülmektedir. 2017'de 81.6 milyon ton ham çelik üreten ABD, 2019'da 87.8 milyon ton ham çelik üretmiştir (Statista, 2021). 2018'de 31.07 milyar ABD doları tutarında çelik ürünü ithal edilmiş, 2019 yılında bu rakam 25.26 milyar ABD dolarına gerileyerek 18.7% azalmıştır (Knoema, 2018). Bununla beraber, küresel ham çelik üretimi küçülme hızı oldukça yavaşlamıştır. 2016'dan 2017'ye gelindiğinde dünyadaki toplam ham çelik üretim miktarı 1.63 milyar tondan 1.74 milyar tona çıkarak 6.7% büyümüş, 2018'de bu rakam 1.83 milyar tona çıkmış, büyüme hızı 5.2%'e gerilemiştir. 2019'da toplam ham çelik üretimi 1.88 milyar ton olmuş, büyüme hızı 2.7%'ye düşmüştür.

Alüminyum sektörüne bakıldığında ise ABD'nin 2016'da en çok ithalat yaptığı ilk 5 ülkenin 38% ile Kanada, 14% ile Çin, 9% ile Rusya, 7% ile Birleşik Arap Emirlikleri ve 3% ile Meksika olduğu görülmektedir. 2019'da ise ilk ülke yine 33% ile yine Kanada iken, diğer ülkeler sırasıyla 8% ile Birleşik Arap Emirlikleri ve Çin, 4% ile Bahreyn ve Almanya olmuşlardır. Tarifelere rağmen Kanada'nın ABD'ye alüminyum ihracatı 2016'da 5.79 milyar ABD dolarından 2019'da 5.85 milyar ABD dolarına çıkarak 1% artmıştır. Söz konusu tarifelerden özellikle Çin ve Rusya olumsuz olarak etkilenmişlerdir. ABD'ye yaptıkları alüminyum ihracatına bakıldığında Çin'in ihracat miktarı 2016'da 2.08 milyar ABD dolarından 2019'da 1.36 milyar ABD dolarına gerilemiş ve 34.6% azalmıştır. Rusya'nın ihracat miktarı ise 2016'da 1.37 milyar ABD dolarından 2019'da 0.63 milyar ABD dolarına gerilemiştir, yani 54% azalmıştır

(Knoema, 2018). Ancak, ABD'nin yurt içi alüminyum üretimi artmış, 2016'da primer alüminyum üretimi 818.4 bin ton iken, 2019'da bu rakam 1.126 milyar tona çıkarak 37.6% artış göstermiştir (Olsen ve Sattlethight, 2021). Bununla beraber alüminyum ürünleri ithalatı azalmış, 2018'de 19.71 milyar ABD dolarından 2019'da 17.88 milyar ABD dolarına gerileyerek 9.28% düşüş göstermiştir. Küresel primer alüminyum üretimi ise 2016'da 59.89 milyon ton iken 2017'de 63.4 milyon tona 2018'de ise 64.17 milyon ton olarak gerçekleşmiş, 2019'da ise tekrar 63.66 milyon tona gerilemiştir (International Aluminum, 2021).

ABD, başlattığı ticaret savaşından çelik ve alüminyum sektörleri göz önünde bulundurulduğunda kârlı çıkmış gibi görünse dahi, bu savaştan zarar gören sektörler de olmuştur. Bu sektörlerin en başında otomotiv gelmektedir. ABD'den ithal edilen araçlara Çin 15% ile 40% arasında, Türkiye ise önce 120%, daha sonra bunu revize ederek 60% ilave tarife uygulamaya başlamıştır. Çin, küresel otomotiv sektöründe oldukça önemli bir aktördür. Son 25 yılda dünya araç üretimi neredeyse 2 katına çıkmış, Çin, bu sektörde hem üretimde hem de tüketimde öncü ülke olarak başı çekmiştir. 2019'da Çin'de toplam 25 milyon araç üretilmiştir. ABD'li araç üreticiler için de hem araç, hem de yedek parça açısından Çin oldukça önemli bir pazardır. Örneğin, General Motors Çin'e, ABD'de iç piyasasında sattığı miktardan daha fazla araç ithal etmektedir (Fefer, Canis ve Williams, 2020). 2016 rakamlarına bakıldığında Çin'in bu sektörde en çok ithalat yaptığı ülke 27.3 milyar ABD doları ile ABD olmuştur. 2017'de bu rakam 29.3 milyar ABD dolarına çıkmış, ancak misilleme tarifelerinin yürürlüğe girmesi ile 2018'de 28.2 milyar ABD doları olarak gerçekleşerek çok az gerilemiş, 2019'da ise 17.9 milyar ABD dolarına gerileyerek 36.5% küçülmüştür. ABD, 2016, 2017 ve 2018'de otomotiv sektöründe Çin'e en çok ihracat yapan ülke konumundayken, 2019'da Almanya ve Japonya'nın gerisine düşerek 3. sırada yer almıştır. Benzer bir durum Türkiye için de geçerlidir. Türkiye, ABD'den otomotiv sektöründen 2016'da 2.52 milyar ABD doları, 2017'de 1.84 milyar ABD doları, 2018'de 1.52 milyar ABD doları, 2019'da ise 1.93 milyar ABD doları tutarında ithalat yapmıştır. Üç yıl sonunda yıllık ithalat miktarı 23.4% azalmıştır (WITS, 2021). ABD'nin toplam araç üretimine bakıldığında da bu küçülme göze çarpmaktadır. Toplam binek ve ticari araç üretimi 2016 yılında 12.2 milyon birim iken, bu rakam 2017'de 11.2 milyon birime gerilemiş, 2018'de tekrar 11.3 milyon birime çıkmış, ancak 2019'da tekrar 10.9 milyon birime

düşmüştür. 2016'dan 2019'a gelindiğinde ABD'de yurt içinde satılan ABD menşeli araç miktarı 2.1% azalırken, üretilen araç miktarı 10.5% azalmıştır. Bu rakamlar üretimdeki düşüşün nedeninin sadece yurt içi talepten kaynaklı değil, ihracat rakamlarındaki azalmadan dolayı da olduğu göstermektedir (Bureau of Transportation Statistics, 2021). İhracatlardaki azalma sektördeki istihdama da zarar vermiştir. Tarifelerin yürürlüğe girdiği Temmuz 2018'de ABD'de otomotiv sektöründe istihdam edilen kişi sayısı 996 bin kişi iken, Aralık 2019'da bu rakam 986 bin kişiye düşmüş, yaklaşık 10 bin kişi işini kaybetmiştir (Bureau of Labor Statistics, 2021).

Ticaret savaşlarından etkilenen diğer bir sektör de tarım olmuştur. 2019 rakamlarına bakıldığında ABD, Çin'den sonra dünyanın en büyük ikinci tarım ürünleri ihracatçısıdır. Haziran 2018'de Çin'in soya fasulyesi ithalatında gümrük vergisi oranını 3%'ten 25%'e çıkarması ile beraber, ABD'nin Çin'e yaptığı soya fasulyesi ihracatı 2017'de 12.2 milyar ABD Dolarından 2018'de 3.1 milyar ABD dolarına gerileyerek tam 74.6% düşmüştür. ABD, 2017'de toplam soya fasulyesi ihracatının 57.2%'sini Çin'e yapmıştır. 2018'de ise bu oran 18%'e gerilemiştir. ABD'nin toplam soya fasulyesi ihracatı da büyük gerileme göstermiş, 2017'de 55.38 milyar kg olan miktar, 2018'de 46.4 milyar kg'a gerileyerek 16.2% azalmıştır (WITS, 2021). Çin'in soya fasulyesi ihracatını hızla azaltması ile beraber ABD'nin soya fasulyesi stoku 2018'de, 2017'ye göre 18% artmıştır. Bu da iç piyasada fiyatların Mayıs 2018'den Temmuz 2018'e gelindiğinde 19.1% düşmesi ile sonuçlanmıştır (Hergt, 2020: 5). Benzer bir durum yem olarak kullanılan sorgum bitkisinde de yaşanmıştır. ABD, Çin'e 2017'de 4.6 milyar ton miktarında ve 839.5 milyon dolar değerinde sorgum ihraç etmiştir ve Çin, ABD'nin en büyük sorgum ithalatçısıdır. Ancak Nisan 2018'de misilleme tarifesi kapsamında sorguma uygulanan gümrük vergisi oranı 8%'den 178.6%'e çıkınca 2018'deki ihracat miktarı olarak 2.6 milyar tona, değer olarak ise 521.3 milyon ABD dolarına düşmüştür. 2017 'de ABD'nin toplam sorgum ihracatı 5.7 milyar tondan, 2018'de 4 milyar tona gerilemiştir (UN Comtrade, 2021). Uygulanan tarifeler fiyatlara da yansımış, Çin'in uyguladığı tarife yürürlüğe girer girmez sorgum fiyatları 4% düşüş göstermiştir (Hansen, vd, 2018: 1).

Tarım ve hayvancılık sektörü bir bütün olarak ele alındığında da ticaret savaşlarının bu sektöre bir bütün olarak zarar verdiği görülmektedir. Söz konusu

sektörde ABD'nin toplam ihracat tutarı 2017'de 138.2 milyar ABD doları, 2018'de 139.6 milyar ABD doları, 2019'da ise 136.658 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. 2018'den 2019'a gelindiğinde toplam ihracat değeri 2% azalmıştır. Buradaki kaybın en büyük nedeni, Çin'e yapılan ihracatın azalmasıdır. Bu sektörün tümünde Çin'e yapılan toplam ihracat miktarı 2017'de 19.47 milyar ABD doları iken, 2018'de 53% azalarak 9.15 milyar ABD dolarına düşmüş, 2019'da 51% artış ile 13.85 milyar ABD dolarına çıkmış olmasına rağmen, meydana gelen açığı kapatmaya yeterli olmamıştır. 2018'den 2019'a gelindiğinde AB'ye yapılan ihracat 13%, Güney Kore, Tayvan ve İngiltere'ye yapılan ihracat 10% düşüş göstermiş, Çin'e yapılan ihracatdaki 51%'lik artış bu düşüşleri telafi edememiştir (USDA, 2020).

Donald Trump seçim kampanyalarında, ithalatçı ülkelerin ABD'nin istihdamına zarar verdiklerini ve tarifeleri yükselterek yurt içindeki istihdamı uluslararası rekabetten koruyacağını ifade etmiştir. Rakamlara bakıldığında işsizlik oranlarının Trump döneminden itibaren istikrarlı bir biçimde düştükleri görülmektedir. ABD'nin 2016'daki ortalama işsizlik oranı 4.9% iken, bu oran 2017'de 4.4%'e, 2018'de 3.9%'a, 2019'da ise 3.7%'ye gerilemiştir (Bureau of Labor Statistics, 2021). Sektörel bazda bakıldığında ise çelik sektöründe 2018 Nisan'da 376 bin 400 kişi çalışırken, Nisan 2019'da bu rakam 381 bin kişi olmuş, 1 yılda bu sektördeki istihdam 1.2% artmıştır Ayrıca, çamaşır makinelerine uygulanan tarifeler de Whirlpool, Samsung ve LG'nin ABD fabrikalarında istihdamın 1800 kişi artması ile sonuçlanmıştır (Tankersley, 2019). Ancak, ithalat ile rekabet eden endüstrilerde çalışan işçilerin elde ettiği avantajlar, ihracat yapan sektörlerde çalışan işçilerin zararı ile sonuçlanmıştır. Ayrıca, tarifelerin neden olduğu fiyat artışları, yaratılan istihdamın oldukça pahalıya mâl olmalarına yol açmışlardır. Yapılan hesaplamalar, ABD'li tüketicilere çamaşır makinesi sektöründe yaratılan her bir istihdamın maliyetinin 817 bin ABD doları, çelik sektöründe yaratılan her bir istihdamın maliyetinin ise 900 bin ABD doları olduğunu göstermektedir (Gertz, 2020).

Ticaret savaşının küresel etkilerine bakıldığında ise, GSYİH açısından etkilerinin tahmin edildiği kadar büyük olmadığı görülmektedir. 2019'da ABD'nin Çin'e yaptığı ihracat 2018'e göre 22% azalsa da, bu miktar ABD'nin toplam GSYİH'nin 0.15%'ine denk gelmiştir. Çin'de ise etki biraz daha büyük olmuş, ABD'ye yapılan ihracat 12.7% azalmıştır. Ancak bu azalmanın Çin'in GSYİH'si içindeki payı 0.4%'e denk

gelmektedir. Üretime bakıldığında ise, Çin – ABD ticaretine konu olan katma değerli mal üretiminin, küresel üretim içindeki payı 5%'tir. Ticaret savaşının bunun üzerindeki etkisi ise 0.3% ile sınırlı kalmıştır (Paterson, 2020). Bunun yanı sıra, küresel GSYİH de büyüme devam etmiş, 2017'de 81.37 trilyon ABD doları, 2018'de 86.34 trilyon ABD doları, 2019'da ise 87.6 trilyon ABD doları olmuştur. Ancak küresel dış ticaret değeri 2017 yılında 34 trilyon ABD doları iken, 2018'de 38 trilyon ABD dolarına çıkmış, 2019'da ise 36.7 trilyon ABD dolarına gerileyerek 3.4% küçülmüştür (WITS, 2021). Buradan yola çıkarak, ticaret savaşlarının özellikle uluslararası ticarete dayalı sektörler üzerinde etkili olduğu sonucuna varmak mümkündür.

3.4.2.7. *Donald Trump'ın Merkantilist Politikalarının Değerlendirilmesi*

Donald Trump, daha başkan seçilmeden önce dahi yeni merkantilist politikalara olan yakınlığını açıkça ifade etmekteydi. Başkan seçildikten sonra yaptığı açılış konuşmasında da, uygulayacağı ticaret politikalarının temel özelliğinin de ekonomik milliyetçilik olduğunu söylemiş, *“Sınırlarımızı, bizim ürünlerimizi üreten, bizim şirketlerimizi çalan ve bizim istihdamımıza yok eden diğer ülkelerin tahribatlarından korumalıyız”* şeklinde bir konuşma yapmıştır. Başkan seçildikten hemen sonra TPP Anlaşması'ndan çekilmiş, NAFTA'nın şartları üzerinde yeniden müzakere edeceğini duyurmuştur. Sadece diğer ülkelere baskı uygulamakla kalmamış, aynı zamanda ABD'li üreticileri de fabrikalarını yurt dışına taşımaları durumunda özel vergilere tâbi olacakları konusunda uyarmıştır. Trump'ın ifade ettiği hedefi ticarete daha iyi anlaşmalar yapmak ve ekonomik milliyetçilik politikaları uygulamak olsa da, yaptığı uygulamalar ele alındığında, aslında eski nesil korumacılık politikalarından pek farklı olmadıkları görülmektedir. *“Önce Amerika”* sloganı ile ticaret açığını kapatmayı ve yeni istihdam yaratmayı hedeflemiş, ancak bu durum, tüm küresel ticareti derinden etkileyen ticaret savaşlarını tetiklemiştir (Irwin, 2017: 45).

Donald Trump, 1929-1933 dönemi ABD Başkanı Hoover'dan sonra korumacılık politikalarını açıkça destekleyen ilk başkan olmuştur. Hoover'ın 1930'da imzaladığı Smoot – Hawley Tarifeleri yasasından sonra, en kapsamlı tarife yükseltmeleri Trump döneminde yapılmış, eski başkanların nadiren kullandığı, başkana ulusal güvenliği

tehdit ettiği gerekçesi ile ticaret engelleri koyma yetkisi veren 201. maddenin, 232. maddenin ve 301. maddenin üçünü birden aynı anda kullanmıştır. Trump'ın küresel liberal ekonomiyi bu şekilde reddetmesinin temelinde ise uluslararası ekonomik ilişkilere yeni merkantilist bir bakış açısı ile yaklaşması yatmaktadır. Buna göre, güç ve ticaret aynı paranın iki yüzüdür. Cari denge, küresel ekonomik anlaşmazlıklarda, ülkenin müzakerelerde performans gösterebilmesi açısından önemli bir ölçüttür. Çünkü göreceli gücün doğası sıfır toplamı oyuna dayanmaktadır. Ancak ABD, aslında GSYİH'si hizmetler sektörüne dayalı (2018'de 68%) bir ülke olmasına rağmen, Trump, 2018 rakamlarına göre GSYİH'in sadece 10.8%'ini oluşturan imalat sektörünü ülkenin ulusal gücünün temel kaynağı olarak değerlendirmiştir. Bundan dolayı da küresel değer zincirinin bir parçası olmak yerine, bu zincirden kopup, ABD'nin tüm değerini kendisi yaratan bir ülke olması için çaba sarf etmiş, tarifeleri de bu hedefe ulaşmak adına bir araç olarak kullanmıştır (Nelson, 2019: 3433). Trump'ın yeni merkantilist görüşüne göre ABD, cari fazla veren bir ülke olmalıdır. Eğer ülke cari fazla vermiyorsa, bunun sebebi diğer ülkelerin adaletsiz ticaret politikalarıdır. Ancak, bu varsayımın temelinde temel bir yanılğı yatmaktadır. Bu, “ABD diğer tüm ülkelerden daha iyi olduğu için, herkesin adil ticaret yaptığı bir küresel ekonomide tüm diğer ülkeler üzerinde rekabet üstünlüğü sağlamalıdır” yanılığısıdır. David Ricardo, 200 yıldan uzun bir süre önce bu yanılığı dile getirmiş, ticaretin mutlak değil, karşılaştırmalı üstünlüğe dayalı olduğunu ispatlamıştır. Bir ülke makroekonomik açıdan ticaret fazlası da verse, bu ülkeye sermaye akışı da yaşansa, söz konusu durum yurt içi tasarruf ve yurt içi yatırım ile dengelenir. Bu sermaye akışları döviz kurlarını etkiler ve döviz kurları da ticaret açığını belirler. Bu analizde, çok nadir durumlar haricinde adillik veya adaletsizlik gibi kavramlara yer yoktur (Stiglitz, 2018: 519).

Donald Trump'ın izlediği yeni merkantilist stratejilerin önceliklere göre saldırgan olduğunu da söylemek mümkündür. Trump yönetiminin korumacılık politikalarının ilk hedefi diğer ülkelere üzerinde baskı kurmaktır. Burada amaç, yabancı piyasaları ABD menşeli mallara açmak ve yurt dışında faaliyet göstermekte olan ABD'li firmaları desteklemektir. 2018'de Twitter üzerinden “*ticaret savaşları iyidir ve kazanması kolaydır*” şeklinde bir açıklama yapması, ABD'nin gücünü bu yönde kullanacağını net bir göstergesi olmuştur. Burada temel amaç ABD'yi küresel olarak baskın bir hale getirip, küresel ekonomiyi de kendi çıkarlarına hizmet edecek bir biçime sokmaktır

(Helleiner, 2019: 22). Bunun için Trump, DTÖ'yu dahi eleştirmiş, ABD'nin çıkarlarına ters düşecek kararları tanımamakla tehdit etmiş, hatta kendilerine çeki düzen vermezlerse DTÖ'den tamamen çekilebileceklerini ifade etmiştir.

Trump'ın yeni merkantilist politikalarındaki en büyük yanılgılardan bir diğeri de tarifelerin uygulanacağı sektörler üzerine olmuştur. Klasik merkantilist görüşte dahi ticaret açığının kapatılması için tarifeler uygulanırken, bunun yüksek katma değer üreten yurt içi endüstrilerde girdi olarak kullanılan hammaddelere değil, mamul mallara uygulanması gerektiğini ifade edilmektedir. Bundan yüzden 400 yıl önce bile sömürgelerden tedarik edilen ve üretimde kullanılan hammaddelere neredeyse hiç tarife uygulanmamıştır. Ancak Donald Trump, en şiddetli tarife savaşını çelik ve alüminyum ithalatına yüksek vergiler koyarak başlatmıştır. Çelik ve alüminyuma uygulanan tarifeler, bunları girdi olarak kullanan ve yüksek katma değerli mamul mallar üreten otomotiv, ev eşyaları gibi sektörlerdeki maliyetleri yükseltmiştir (Rampell, 2018). Bunun karşılığında diğer ülkelerin uyguladığı misilleme tarifeleri, ABD'nin ürettiği mamul malları hedef almıştır. Yani, Donald Trump'ın korumacılık politikaları, merkantilizmin tam tersi olacak şekilde işlemiş, hem ABD'nin hammaddeyi daha pahalıya tedarik etmesine neden olmuş, hem de otomotiv sektörü gibi yüksek katma değer üreten sektörlerin ihracatının azalmasına yol açmıştır.

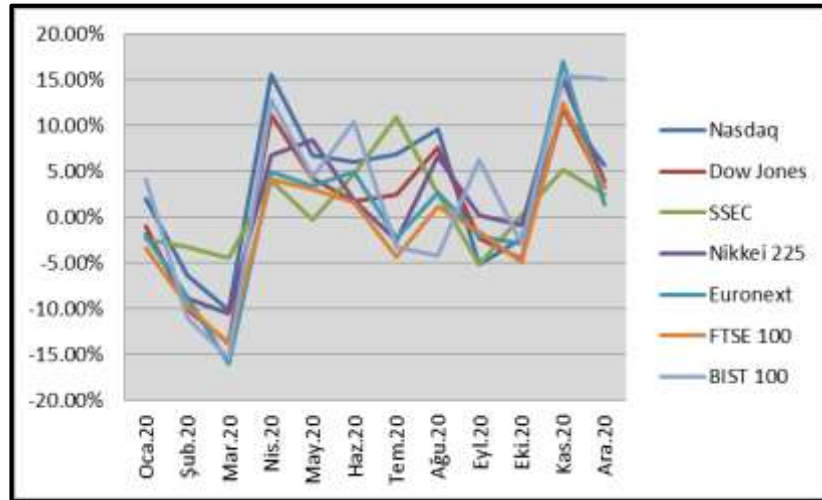
Genel olarak bakıldığı zaman, Donald Trump'ın başkanlığı boyunca süren ve etkileri hala devam eden ticaret savaşının, ABD'de istihdamı arttırmak, özellikle Çin'in teknoloji sektöründeki yeni merkantilist politikalarına engel olmak gibi hedefleri olmuştur. ABD'nin ticaret açığı, tüm artan tarifeler ve büyük küresel gerginliklere sonucunda 2019'da 2018'e göre 3.44% azalmıştır. Ancak özellikle tarım sektörü bu savaştan oldukça zarar görmüş, tarifelerden dolayı artan fiyatlar tüm ABD vatandaşlarının refahını olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Söz konusu olumsuz etkiler, sadece ABD'de değil, tüm dünyada görülmektedirler. Örneğin, 2021'in başından beri devam eden küresel çip krizini tetikleyen en önemli faktörlerden birisi, Donald Trump'ın Huawei'ye komponent tedarik ettiği gerekçesi ile SMIC'yi Varlık Listesi'ne dâhil etmesidir. Bu karar küresel çip arzının azalmasına yol açarak dünyadaki tüm elektronik üreticilerinin üretimlerinin aksaması ile sonuçlanmıştır. Yeni merkantilist

politikalar, sektörel bazda bakıldığında birçok üreticinin zarar görmesine neden olmuş, 2020’de başlayan Covid-19 salgını ile söz konusu zararlar katlanarak artmışlardır.

3.5. Covid-19 Salgını Ve Yeni Merkantilizm

Aralık 2019’da Çin’in Hubei eyaletinin Wuhan kentinde ilk vakaların tespit edildiği, 2020’nin başından itibaren tüm dünyaya yayılmaya başlayan, 11 Mart 2020 tarihinde ise Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından küresel salgın olarak ilan edilen Koronavirüs Hastalığı, 1918-1920 döneminde süren ve 25 ila 50 milyon insanın ölümüne yol açtığı tahmin edilen İspanyol gripinden sonra son yüz yılın en büyük sağlık problemi olmuştur. Eylül 2021 itibari ile toplam vaka sayısı 219 milyona ulaşırken, toplam ölüm sayısı 4.5 milyonu geçmiştir. Salgın, hem sosyal, hem de ekonomik olarak tüm dünyada devasa bir krize sebebiyet vermiştir. DSÖ’nün hastalığı küresel salgın ilan etmesi ile beraber neredeyse tüm ülkeler kısıtlama önlemlerine başvurmuş, bu durum da ekonomik faaliyetlerin tümü neredeyse durma noktasına gelmelerine yol açmıştır. IMF, bu salgın sona erene kadar ortaya çıkaracağı ekonomik maliyetin toplamda 28 trilyon ABD dolarına ulaşabileceğini hesaplamıştır (Elliott, 2020).

Grafik 7: 2020M1 – 2020M12 Döneminde Seçili Borsa Endeksleri Değişim Oranları

Kaynak: Investing.com, 2021.

DSÖ’nün küresel salgın açıklamasının ardından, tüm dünya borsaları büyük çöküşler yaşamışlardır. Neredeyse tüm ülkelerin oldukça sıkı karantina önlemlerini

uygulamaya koymaları, ekonomik faaliyetlerin durma noktasına gelmesi ve küresel bir panik havası haline girilmesi ile beraber Ocak 2020'den beri değer kaybeden borsalar, Mart 2020'de dip noktayı görmüşlerdir. Mart ayı ortalamalarına bakıldığında Nasdaq 10.12%, Dow Jones 13.74%, Shanghai Borsası Kompozit endeksi (SSEC) 4.51%, Nikkei 225 10.53%, Euronext 16.03%, Financial Times Borsası (FTSE 100) 13.81% ve Borsa İstanbul (BIST 100) 15.43% değer kaybetmişlerdir.

Covid-19 salgını, borsaların çöküşü ile beraber tüm ülkelerin makroekonomik dengelerinin de sarsılmalarına neden olmuştur. Bu etkiler özellikle GSYİH büyüme oranlarında ve toplam ihracat rakamlarında kendilerini göstermişlerdir. Tablo 4'te de görülebileceği üzere, 2020'nin birinci çeyreğinden itibaren büyük ekonomilerin çoğu küçülmeye başlamış, salgının açıklanması ile ikinci çeyrekte ise Çin hariç tamamı sert düşüşler yaşamışlardır. AB ülkeleri, Hindistan, İngiltere, Kanada ve Türkiye, 10%'u geçen oranlarda küçülmüşlerdir. Bu küçülme benzer bir şekilde dünya geneline yansımıştır. Dünya GSYİH'sinde 2020'de 3.59%'luk bir küçülme yaşanmıştır. Bu küçülme, 21. yüzyılın en büyük resesyonu olmuştur.

Tablo 4: Seçili Ülkelerde 2020Q1 – 2020Q4 Dönemindeki Reel GSYİH Büyüme Oranları

ÜLKE	2020Q1	2020Q2	2020Q3	2020Q4	2020 Toplam
AB Ülkeleri	-3.17%	-11.10%	11.61%	-0.39%	-0.76%
ABD	-1.30%	-8.94%	7.55%	1.12%	-0.39%
Çin Halk Cumhuriyeti	-8.70%	10.00%	2.80%	3.00%	1.78%
Güney Kore	-1.26%	-3.15%	2.23%	1.14%	-0.26%
Hindistan	0.64%	-24.49%	21.18%	8.61%	1.48%
İngiltere	-2.85%	-19.47%	16.95%	1.27%	-1.03%
Japonya	-0.58%	-7.94%	5.26%	2.84%	-0.10%
Kanada	-2.04%	-11.28%	9.10%	2.24%	-0.50%
Türkiye	0.45%	-10.77%	16.40%	1.20%	1.82%

Kaynak: OECD Stats, 2021

İhracat büyüme rakamlarına bakıldığında ise büyük ekonomilerin neredeyse tamamının ihracatının 2020'nin hem birinci, hem de ikinci çeyreğinde küçüldükleri görülmektedir. İkinci çeyrekte çoğu ülkenin ihracatı 20%'nin üzerinde küçülmüştür. Ancak, yönetimlerin genişleyici para ve maliye politikalarına başvurmaları ve tüketimi

teşvik etmeleri ile beraber ihracat rakamları hızla artış göstermiştir. Tablo 5'te 2020Q1 - 2020Q4 dönemindeki ihracat büyüme oranları yer almaktadır:

Tablo 5: Seçili Ülkelerin 2020Q1 – 2020Q4 Dönemindeki İhracat Büyüme Oranları

Ülke	2020Q1	2020Q2	2020Q3	2020Q4
AB Ülkeleri	-3.33%	-21.43%	27.97%	8.09%
ABD	-2.65%	-27.00%	23.03%	7.63%
Çin Halk Cumhuriyeti	-11.96%	16.64%	7.77%	5.31%
Güney Kore	1.24%	-19.30%	18.83%	7.25%
Hindistan	-9.96%	-27.85%	44.66%	1.29%
İngiltere	-8.03%	-24.50%	23.04%	12.18%
Japonya	-3.84%	-20.44%	18.08%	14.02%
Kanada	-5.07%	-26.58%	31.84%	4.96%
Türkiye	-4.83%	-25.02%	34.60%	11.09%

Kaynak: OECD Stats, 2021

Hem GSYİH hem de ihracat rakamlarına bakıldığında, en çok göze çarpan ülke Çin olmuştur. 2020'nin ikinci çeyreğinde tüm ülkeler küçülürken, Çin tam aksine büyümüştür. Dünya GSYİH'si 2020 yılında 3.3% küçülürken, Çin'in GSYİH'si 1.78% büyümüştür. 2020'nin ikinci çeyreğinde büyük ekonomilerin ihracatı neredeyse 30% küçülürken, aynı dönemde Çin ihracatını bir önceki döneme göre 16.64% arttırmıştır. Benzer bir durum borsa endekslerinde de göze çarpmaktadır. Mart 2020'de büyük borsalar ayı 10% - 16% arasında değişen kayıplarla kapatırken, Şangay Menkul Kıymetler Borsası bu ayda sadece 4.5% değer kaybetmiştir. Çin'in söz konusu dönemde bu kadar iyi performans sergilemesinin altında çeşitli sebepler yatmaktadır. Öncelikle, Çin, çok sert kapatma önlemlerine başvurmuş, Ocak 2020'den itibaren 14 günlük karantina önlemlerini uygulamaya koymuştur. Söz konusu karantina önlemleri, 2020'nin ilk çeyreğinde 8.7% gibi diğer ülkelerin çok üstünde GSYİH küçülmesi ile sonuçlanmıştır. Ancak, Şubat 2020'nin ortasından itibaren temel sektörlerle ve belirli endüstrilere bölgesel risklerine göre öncelikler verilmiş ve kademeli olarak bu kısıtlamalar kaldırılmaya başlanmıştır. Bunun sayesinde de 2020'nin ikinci çeyreğinde V tipi bir toparlanma yaşanmış, tüm dünya küçülürken Çin'in GSYİH'si 10% oranında artmıştır.

Çin'in Covid-19 konusunda diğer ülkelere göre daha başarılı olmasının diğer bir sebebi ise ilk vakaların kendi sınırları içerisinde görünmesi ve daha DSÖ salgını ilan

etmeden önlemler almaya başlamasıdır. Tüm dünya Mart 2020'den itibaren sıkı önlemlere başvururken, Çin, bu önlemleri 2020'nin Ocak ayında almıştır. Ayrıca, salgın desteğini, diğer ülkelerden daha farklı şekillerde vermesi de bu toparlanmada ve 2020 yılını pozitif büyüme oranı ile kapatmasında etkili olmuştur. Büyük ekonomilerin çoğu, direkt ya da dolaylı olarak parasal genişlemeye başvurmuşlar ve talebin artmasını sağlamışlardır. Ancak Çin, talepten ziyade arzı destekleyici önlemlere başvurmuştur, Bu önlemler devletin sahip olduğu girişimleri desteklemek, altyapı projelerini yeniden canlandırmak, 5G de dâhil olmak üzere ekonominin dijitalleşmesi için büyük harcama planları sunmak şeklinde olmuştur. Salgının başından itibaren toplamda 506 milyar ABD doları tutarında teşvik sağlanmıştır. Katma değer vergileri düşürülmüş, kimi sektörlerde tamamen muafiyet sağlanmıştır. Yatırımlar için faizler düşürülmüş, hatta kimi mal ve hizmetler için tamamen kaldırılmıştır (Jackson, v.d., 2021: 100). Ancak devlet sektörü dışındaki istihdam korunmamış ve sosyal harcamalar çok az artmıştır. 2020'nin ikinci çeyreğinden itibaren ise devlet emlak kredilerini yavaşlatmış, böylece yerel yönetimlerin mevcut kaynakları toprak satışı üzerinden toplamalarına engel olunmuştur (Godemant ve Zhu, 2020). Çin'in burada yeni merkantilist politikalara başvurduğu net bir şekilde görülmektedir. Şubat 2020'den itibaren ülke tekrar dışa ticarete açılmaya başlamış ve üretimini artırmıştır. Bu sayede Mart 2020'den itibaren dünyada üretimin hızla yavaşlaması sonucunda ortaya çıkan talep açığından faydalanmış ve ihracatının artmasını sağlamıştır. Devlet, verdiği desteklerle yurt içindeki sosyal politikaları güçlendirmek yerine, yurt dışındaki talebe yönelik üretimi desteklemeyi tercih etmiş ve tam anlamıyla devlet kontrolünde bir ekonomi yönetimine başvurmuştur. Söz konusu politikalar, Xi Jinping'in liderliğinin başından bu yana uyguladığı uluslararası ticaret politikalarının yeni merkantilist ve korumacı niteliklerini de ortaya koymaktadırlar.

Çin'in devlet destekli girişimleri desteklemeye ve dünyadaki arz açığını kapatmaya yönelik politikalarının yanı sıra, salgından dolayı birçok ülke korumacılık politikalarına başvurmuştur. Yeni bir belirsizlik ortamının doğuşu, söz konusu korumacılık politikalarının artışında önemli bir rol oynamıştır. Uluslararası ticaret ve seyahat yasakları ile ülkeler arasındaki insan hareketliliğinin kısıtlanması, bu belirsizlik ortamında ülkelerin ilk başvurdukları önlemler olmuşlardır (Yaya, Otu ve Labonte, 2020: 1). Ancak, mevcut durumda kısıtlamalar sadece ithalata yönelik yapılmamıştır.

Gıda ürünleri, ilaç ve tıbbi malzeme hammaddeleri, alkol bazlı ürünler, kişisel hijyen ürünleri, tekstil ürünleri gibi, özellikle salgına karşı kullanılacak olan hammaddelerin ihracatı da yasaklanmıştır. Mart 2020’den başlamak üzere 100’den fazla tarife düşürme önlemi uygulanırken, 300’den fazla tarife dışı engel uygulanmıştır. Tarifeler, genellikle tıbbi malzemelerin, kişisel koruma maddelerinin, test kitlerinin, dezenfektanların ithalatında vergi düşürülmesi veya vergi muafiyeti getirilmesi şeklinde olmuştur. Tarife dışı engeller ise benzer ürünlerin ihracatının engellenmesi ve lisans zorunluluğu getirilmesi şekilde açıklanabilirler. 2020 yılı boyunca uygulanan müdahale politikalarının yoğunluğu ise Grafik 8’deki gibidir:

Grafik 8: Ocak 2020 – Aralık 2020 Dönemi Müdahale Politikaları Yoğunluğu Haritası

Kaynak: Evenett ve Fritz, 2020.

Salgın gibi uç koşullarda, DTÖ’nün normalde yasakladığı ticaret politikalarına başvurmak kabul edilebilir bir durumdur. Ancak, bu politikaları uygulayan ülkelerin, şeffaf bir biçimde davranarak DTÖ’ye uyguladıkları kısıtlamalar konusunda bilgi vermeleri gerekmektedir. 2012’de alınan karara göre üye ülkelerin her iki yılda bir uyguladıkları kısıtlamaları bildirmeleri gerekmektedir. Eylül 2020’de alınan yeni bir kararla, önlemlerin mümkün olduğunca çabuk sürede, ancak yürürlüğe girdikten sonra en geç 6 ay içerisinde bildirilmesi zorunluluğunu getirmiştir. Nisan 2020’de, AB ülkeleri de dâhil olmak üzere toplam 39 ülke, Covid-19 nedeni ile uyguladıkları ihracat

yasakları ve kısıtlamaları hakkında DTÖ'yu bilgilendirmişlerdir (World Trade Organization, 2020: 5).

Covid-19 salgını, küresel finans krizinden bu yana artan küreselleşmenin azalması ve korumacılığın artması şeklinde de tanımlanabilecek yeni merkantilist düzenin hızlanmasında önemli bir faktör olmuştur. Bu iki küresel kriz, gelecekteki uluslararası ticareti şekillendirecek üç farklı değişime neden olmaktadır. Bunlardan ilki piyasa ekonomisinden devlet kontrolüne kayılmasıdır. Normalde devlet müdahaleleri kısa dönemli olmalı, hem ekonomik bozulmayı engelleyip piyasanın işleyişine devam eder halde tutulmasını sağlamalı, hem de fiziksel ve ekonomik sağlığı korumayı amaçlamalıdır. Ancak, devlet kontrolü bunun ötesindeki geçmekte, piyasaların daha fazla kısıtlanmasına neden olmakta ve serbest piyasa işleyişini bozmaktadır. İkincisi, yönetimlerin küresel işbirliğine zarar vermek pahasına diğer ülkelere karşı kendi çıkarlarına hizmet edecek şekilde davranmaları, yani ulusal tek taraflılığı destekleyen politikalar benimsemeleridir. ABD'nin Trump yönetimi ile tek taraflı tarifeler koymaya başlaması ve bunun dağılma etkisi ile tüm dünyaya yansımaları, salgının yol açtığı ekonomik durgunluk karşısında da bu tek taraflılığın daha da güçlenmesi, uluslararası ticaret politikalarında bozulmalara yol açmaktadır (Sachs, 2020: 35). Üçüncüsü ise ABD ile Çin arasındaki ticaret savaşının merkezde olduğu ve gittikçe artan jeopolitik istikrarsızlıklardır. Salgından dolayı söz konusu jeopolitik istikrarsızlıklar tüm uluslara yansımaya başlamışlardır. Bu durum, özellikle küresel finans krizinden bu yana ekonomisi kırılgan hale gelmiş olan az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri daha fazla sarsmaktadır (Shannon ve Burrowes, 2021).

Salgın sonrası orta vadeli tahminler, küresel finans krizi sonrasında yapılan tahminlerden daha kötümserdirler. Küresel finans krizinde büyük ekonomiler yavaşlarken, gelişmekte olan ülkelerin hızla büyümesi dünya GSYİH'sindeki düşüşün 2009'da 1.6% ile sınırlı kalmasını sağlamıştır. Ancak mevcut krizde neredeyse tüm ülkeler küçüldüğü için, 2020 GSYİH'si 3.59% gibi büyük bir düşüş ile karşı karşıya kalmıştır. Salgın, sadece mal ticaretini değil, hatta daha şiddetli bir biçimde uluslararası hizmetler ticaretini de etkilemiştir. Turizm bu noktada en çok zarar gören sektör olmuş, 2020'de toplam gelen turist sayısı 2019'a göre 74% azalmıştır. 2019 ile karşılaştırıldığında, 2021'de turizmdeki toplam kaybın en iyi senaryoda 1.7 trilyon

ABD doları, en kötü senaryoda ise 2.4 trilyon ABD doları olacağı tahmin edilmektedir (UNCTAD, 2021). Orta vadeli tahminler aşağıdaki şekilde özetlenebilirler (Sally, 2020):

- Korumacılık önlemlerinin yayılım etkisi ile özellikle sanayi politikalarına yoğunlaşmış devlet müdahaleleri şeklinde daha sık görülmesi muhtemeldir. Krizin nedeni ile verilen yüksek sübvansiyonların geri döndürülmeleri zor olacaktır ve bunlar ticarete ayrımcılığa neden olacaklardır. Ulusal güvenliği koruma amacı ile dış rekabetten korunan stratejik sektörlerin listesi daha da genişleyebilir. Uluslararası emek akışkanlığı ve göçler daha sert kısıtlamalara maruz kalacaklardır.
- Ulusal tek taraflılığın sıklaşması ile beraber bölgesel ve küresel işbirliklerinin sürdürülebilirliklerinin olumsuz etkilenmeleri beklenmektedir. DTÖ, G20 gibi küresel, ASEAN, NAFTA gibi bölgesel işbirliklerinde müzakere süreçleri zorlaşacaktır. Bu durum aynı zamanda daha güçlü tercihli ticaret anlaşmalarının getirdiği liberalleşme etkisini de kısıtlayacaktır. Misilleme tarifelerinin artması ve korumacılık önlemlerinin ülkeler arasında kopyalanması olasılık dâhilindedir.
- Küresel değer zincirleri yeniden şekillenecektir. Batılı çok uluslu şirketlerin bir kısmı politik risklerden ve güvenlik nedenlerin dolayı üretimlerini hâlihazırda Çin'den diğer ülkelere kaydırmaktaydılar. Salgın ile beraber bu sürecin hızlanması beklenmektedir. Sektörlere göre değer zincirleri bölgeselleşecek bunun toplam etkisi ise üreticiler için maliyet, tüketiciler için ise fiyat artışı olarak ortaya çıkacaktır.
- Uluslararası ticaret, mevcut çatlak ve ihtilafli jeopolitik koşullardan daha fazla etkilenecektir. Sadece ABD – Çin arasındaki ticaret savaşı değil, örneğin bölünen ve daha içe dönük politikalar benimseyen AB de uluslararası ticaretin daha fazla zarar görmesine neden olacaktır.

Covid-19 salgını hâlâ devam etmekte, küresel etkileri ise günden güne değişmektedir. 2020 verileri, salgının ekonomi üzerindeki oldukça yıkıcı etkilerinin olduğunu göstermiştir. 2021'e ait veriler yayımlandıklarında ise, salgının ekonomik seyri daha net görülebilecektir. Mevcut veriler 2020'nin üçüncü çeyreği itibari ile

toparlanmanın başladığını gösterse de, yeni dalgalar ile beraber yeni kısıtlama önlemlerinin devreye alınması, küresel belirsizliklerin devam etmesine neden olmaktadır.

3.6. Yeni Merkantilizm ve Dünya Ticaretinin Gelişme Hızı

Ekonominin tarihsel gelişim sürecine bakıldığı zaman, sıklıkla dalgalandığı, kimi dönemlerde genişlerken, kimi dönemlerde ise gerilediği görülmektedir. Resesyon dönemlerinde yönetimler, krizler ile başa çıkabilmek için sıklıkla korumacılık politikalarına başvurumaktadırlar. Bu korumacılık politikaları ilk bakışta yurt içindeki üreticileri dış rekabetten koruma, düşen kişi başı geliri tekrar yükseltmeye çalışma, işsizlik, enflasyon gibi yapısal sorunlarla başa çıkma amaçları gütmektedirler. Fakat resesyonun başlaması ile hızla uygulamaya konan korumacılık politikalarının, söz konusu krizlerin bitişini izleyen dönemde aynı hızda kaldırılmadıkları görülmektedir. Bu durum, uygulanan politikaların kullanılmasındaki öncelikli amacın değiştiğini, artık iç piyasa korumaktan ziyade ülkeyi küresel piyasalarda baskın konuma getirmeyi hedeflediğini ve korumacılığın yeni merkantilist bir nitelik taşıdığını işaret etmektedir. Doğal olarak, ülkelerin kendilerini baskın bir pozisyonda konumlandırmak amacı ile uyguladıkları yeni merkantilist politikalar karşılıksız kalmamakta, bu politikalara maruz kalan ülkeler de, misilleme politikaları ile karşılık vermektedirler. Karşılıklı olarak uygulanan tarifeler ve tarife dışı bariyerler hem uluslararası ticareti yavaşlatmakta, hem de büyümeyi olumsuz yönde etkilemektedirler. Yükselen ticaret bariyerler üretim maliyetleri ile mamul mal ve hizmet fiyatlarını arttırmakta, bu durum üretici ve tüketici refahının azalması ile sonuçlanmaktadır.

1990 – 2019 döneminde toplam ihracat ve ithalatın toplamı ile hesaplanan toplam ticaretin GSYİH'e oranı ve GSYİH büyüme oranı Grafik 9'da yer almaktadır. Toplam ticaretin GSYİH'e oranı, aynı zamanda ticari açıklık olarak da bilinmektedir (Rose, 2004: 213). İhracat ve ithalatın artışı ile beraber ticari açıklığın artması, uluslararası ticaretin serbestleşmesinin göstergelerinden birisi olarak değerlendirilmektedir. Bundan dolayı, söz konusu grafik serbest ticaret ve büyüme arasındaki ilişki hakkında genel bir fikir verme noktasında önem taşımaktadır.

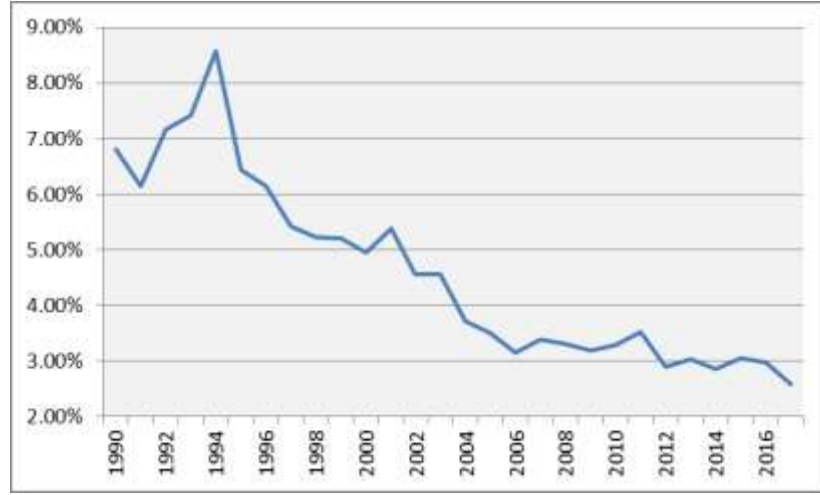
Grafik 9: 1990 – 2019 Dönemi Toplam Ticaret/GSYİH ve GSYİH Büyüme Oranları

Kaynak: Dünya Bankası, 2021

1990'dan itibaren ticari açıklık, özellikle 2008'e kadar istikrarlı bir artış göstermiştir. Üretimlerin uluslararası hale gelmeleri ile beraber küresel üretim ağlarının ve değer zincirlerinin artması, ticari açıklığın da artışına yol açmıştır. 1990'da 38.63% olan oran, 2000'de 51%'e ulaşmış, 2008'de ise tepe noktasına ulaşarak 60.78% olarak gerçekleşmiştir. Ancak 2008'de başlayan küresel krizin dış ticaret üzerindeki etkisi 2009'da kendisini sert bir şekilde göstermiş, ticari açıklık oranı 8.5 puana yakın düşerek 52.32%'e gerilemiştir. Bir sonraki büyük düşüş ise Covid-19 salgını ile başlamış, 2019'da 58.24% olan oran 2020'da 52.41%'e düşmüştür. Grafikte de görülebileceği üzere, ticari açıklık oranı ile GSYİH büyüme oranı birbirilerine benzer şekilde seyretilmektedirler. Krizler bazında bakılırsa, 2001'de başlayan Dot-com krizinin tetiklediği resesyona ile beraber 2000'de 4.43% büyüme oranı 2001'de 1.95%'e düşmüş, ticari açıklık oranı ise aynı dönemde 51%'den 49.88%'e gerilemiştir. Krizlerle beraber ticari açıklığın azalmasını direkt olarak artan korumacılık önlemleri ile ilişkilendirmek doğru olmayabilir. Krizlerin neden olduğu refah düşüşü ile tüketim, yatırım gibi GSYİH'i oluşturan değişkenlerin de düşüş göstermesi, ticari açıklığın azalmasında önemli bir rol oynamaktadır. Ancak, 2002'de GSYİH büyüme hızının 2.17%'e yükselirken ticari açıklık oranı 49.51% olarak gerçekleşmiş, yani düşüş, bir sonraki yıla da yansımıştır. Bu noktada daha net bir sonuca ulaşabilmek için küresel tarife oranlarına da bakmak gerekir. 1990 – 2017 döneminde tüm ürünlere uygulanan ağırlıklı tarifelerin küresel ortalaması Grafik 10'da gösterilmiştir:

Grafik 10: 1990 – 2017 Döneminde Tüm Ürünlere Uygulanan Dünya Ağırlıklı Tarife Oranı

Kaynak: Dünya Bankası, 2021

Verilen dönem göz önünde bulundurulduğunda, 1994'te tavan yapan tarifelerin 1995'ten itibaren istikrarlı bir şekilde azaldıkları görülmektedir. 1 Ocak 1995'de DTÖ'nün faaliyeti geçmesinin, tarifelerin hızlı bir şekilde düşmesinde etkisi oldukça büyüktür. 2001'deki resesyonda tarifelerin hafif bir şekilde arttığı, 2000'de 4.96% olan ortalama ağırlıklı tarife oranının 2001'de 5.38%'e yükseldiği, ancak 2002'de tekrar 4.56%'e indiği görülmektedir. Buna rağmen ticari açıklığın küçülmeye devam etmesinin nedeninin toplam talebin azalmasından dolayı meydana geldiği sonucuna varmak mümkündür ancak tarife dışı engeller de göz önünde bulundurulmalıdır. Benzer bir durum küresel finans krizinde de yaşanmıştır. GSYİH büyüme oranının 2009'da -1.67% olarak gerçekleşmesi ile beraber ticari açıklık oranı da 52.32%'ye düşmüş, 2010'da büyüme oranı 4.31%, ticari açıklık oranı ise 57% olarak gerçekleşmiştir. 2009'da ortalama tarife oranı 3.31%'den 3.2%'ye düşse de, izleyen yıllarda artış yaşanmış, 2010'da 3.3%, 2011'de 3.53% olarak hesaplanmıştır. Ticari açıklık bu yıllarda artmaya devam etse de, GSYİH büyüme hızının 2010'da 4.31%'ten 2011'de 3.13%'e düştüğü görülmektedir. 2020'de ise ticari açıklık ile GSYİH büyüme hızı beraber çökmüş, rakamlar sırası ile -3.60% ve 52.41% olarak gerçekleşmiştir.

Ticari açıklığın yanı sıra, mal ihracatı ve hizmetler ihracatı da ayrı ayrı ele alınabilirler. 1990 – 2020 dönemi mal ve hizmetler ihracatının yıllık büyüme oranları Grafik 11'de yer almaktadır:

Grafik 11: 1990 – 2020 Döneminde Mal ve Hizmet İhracatları Büyüme Oranları

Kaynak: Dünya Bankası, 2021

Verilere bakıldığında mal ve hizmetler ihracatının neredeyse tamamen beraber hareket ettikleri görülmektedir. Ancak, mal ticaretindeki volatilitenin, hizmet ticaretindeki volatiliteden çok daha fazladır. 2001'deki resesyona bakıldığında mal ihracatı 4.04% küçülürken, hizmet ihracatı küçülmemiş, tam aksine 0.15% büyümüştür. Küresel finans krizine bakıldığında, 2009'da mal ihracatı 22.46% düşmüş, ancak hizmet ihracatındaki düşüş 10.43% ile sınırlı kalmıştır. Bu durum sadece 2020'de başlayan salgında tersine dönüşmüştür. Bu yılda mal ihracatı önceki yıla göre 7.47% azalırken, hizmet ihracatındaki azalış 19.28%'e ulaşmıştır. Seyahat kısıtlamaları özellikle turizm sektörünü etkilemiş, bu durum da hizmetler sektöründeki son 31 yılın en düşük ihracat rakamının gerçekleşmesi ile sonuçlanmıştır. Ancak, yine 1990 – 2020 dönemi ele alındığında mal ihracatı 6 yıl küçülürken, hizmetler sektöründeki küçülme sadece 3 yıl yaşanmıştır. Aynı dönemde mal ihracatının ortalama büyüme hızı 6.42% hizmet ihracatının ortalama büyüme hızı ise 6.75% olarak gerçekleşmiştir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, yeni merkantilizm ve korumacılık uygulamaları kendilerini en belirgin olarak kriz zamanlarında göstermektedir. Resesyonların neden olduğu ekonomik büyüme hızı düşüşleri, direkt olarak ticari açıklığa da yansımaktadır. Ülkeler, iç dengelerini koruyabilmek adına sıklıkla korumacılık önlemlerine başvurmakta, hem tarifeleri hem de tarife dışı engelleri birer araç olarak kullanmaktadırlar. Yine de 1990 sonrasında bakıldığında, ticari açıklığın istikrarlı bir şekilde arttığı ve uluslararası ticaretin kriz zamanları dışında büyüdüğü

görülmektedir. Krizler, 2020’de başlayan salgının istisnai bir durum olduğu göz önünde bulundurulduğunda, asıl olarak mal ihracatını etkilemektedirler. Hizmet ihracatı, mal ihracatına göre krizlerden daha az etkilenmişlerdir. Hatta 1990 – 2020 döneminde mal ihracatı altı dönem küçülürken, bunların üçünde hizmet ihracatı büyüme devam etmiş ancak hizmet ihracatının küçülürken, mal ihracatının büyüdüğü hiçbir dönem olmamıştır. Özellikle 1995’ten itibaren internetin yaygınlaşması, bilgi sistemleri ağlarının genişlemesi, bunun da dijital servis ihracatını güçlendirmesi, hizmet ihracatının büyümesini oldukça desteklemiştir (World Trade Organization, 2015: 20). Sonuç olarak, yeni merkantilizm kapsamındaki uygulamalar küresel ekonominin büyüme hızını olumsuz olarak etkilemekte ve en büyük etkiyi de büyük ölçüde uluslararası mal ticareti üzerinden yapmaktadırlar.

4. BÖLÜM

YENİ MERKANTİLİST POLİTİKALARIN ETKİLERİNİ ARAŞTIRAN LİTERATÜR ÇALIŞMALARI

Literatürde, 500 yılı aşkın süredir uluslararası ticaret politikalarını yönlendiren merkantilizm doktrinin farklı değişkenler ile olan ilişkilerini gösteren çeşitli çalışmalar mevcuttur. Ancak, merkantilist eğilimleri ölçen bir değişken olarak, uluslararası ticaret özgürlüğünün kullanıldığı çalışmaların sayısı oldukça kısıtlıdır. Ülkeler uluslararası ticaret politikalarını belirlerken, bu politikalar ile çeşitli makroekonomik değişkenlere müdahale etmeyi hedeflemektedirler. Bu çalışmada da, merkantilist veya liberal uygulamaların bir ölçütü olarak değerlendirilen uluslararası ticaret özgürlüğü endeksinin, belirli makroekonomik değişkenler üzerindeki etkilerinin varlığı, eğer söz konusu etkiler mevcutsa bunların boyutları araştırılmıştır. Çalışmada kullanılan makroekonomik değişkenler ise reel GSYİH'in yıllık büyüme oranı, toplam ihracatın GSYİH'e oranı, toplam ithalatın GSYİH'e oranı, toplam imalat katma değerinin GSYİH'e oranı, cari işlemler dengesinin GSYİH'e oranı ve toplam rezervlerin GSYİH'e oranı olarak belirlenmişlerdir.

4.1. Uluslararası Ticaret Özgürlüğü Endeksi

Uluslararası Ticaret Özgürlük Endeksi, ABD'de yer alan ve 1973'de kurulmuş olan The Heritage Foundation'ın 1995'ten bu yana The Wall Street Journal ile beraber hazırladığı Ekonomik Özgürlük Endeksinin bir bileşenidir. Ekonomik Özgürlük Endeksi hazırlanırken 4 ana gruba ayrılmış 12 farklı nitel ve nicel faktör kullanılmaktadır. Bu faktörler aşağıdaki şekildedirler (About The Index, t.y.):

- **Hukukun Egemenliği:** Mülkiyet hakları, hükümet bütünlüğü, yargının etkinliği
- **Hükümet Boyutu:** Kamu harcamaları, vergi yükü, mali sağlık
- **Düzenleme Etkinliği:** İş özgürlüğü, emek özgürlüğü, parasal özgürlük
- **Açık Piyasalar:** Uluslararası ticaret özgürlüğü, yatırım özgürlüğü, finansal özgürlük

Analizde bağımlı değişken olarak kullanılan uluslararası ticaret özgürlüğü endeksi ihracatı ve ithalatı etkileyen tarifelerin ve tarife dışı engellerin karma bir şekilde ölçülmesi ile oluşturulmuştur. Endeks, iki farklı girdiye dayanmaktadır:

- Ticaret ağırlıklı ortalama tarife oranı
- Tarife dışı bariyerlerin (TDB) nicel olarak değerlendirilmesi

Ülkeler, yaptıkları ithalata genellikle farklı tarifeler uygulanmaktadır. Bu tarifelerin bir çeşidi olan ağırlıklı ortalama tarife, her bir malın toplam ithalat içindeki payına göre uygulanan tarifenin ağırlığına göre hesaplanır. Bu hesaplama tamamen niceldir. Ticaret özgürlük endeksinin hesaplanması ise aşağıdaki formüle dayanır:

$$Ticaret \ Özgürlüğü_i = \frac{100(Tarife_{maks.} - Tarife_i)}{(Tarife_{maks.} - Tarife_{min.})} - TDB_i$$

Yukarıdaki denklemde *Ticaret Özgürlüğü_i* , *i* yılındaki uluslararası ticaret özgürlüğü endeksini; *Tarife_{maks.}* ve *Tarife_{min.}* tarife oranlarının (% olarak) alt ve üst sınırlarını; *Tarife_i* ise *i* yılındaki ağırlıklı ortalama tarife oranını göstermektedir. Minimum tarife oranı doğal olarak 0% iken, maksimum tarife oranı ise 50% olarak belirlenmiştir. Ağırlıklı tarife oranı kullanılırken DTÖ tarafından yayınlanan en çok kayırılan ülke ticaret ağırlıklı tarife oranı baz alınmaktadır. Eğer söz konusu ülke için bu bilgi mevcut değilse en çok kayırılan ülke basit tarife oranı ortalaması kullanılmaktadır.

TDB_i olarak kısaltılan ve *i* yılında uygulanan tarife dışı bariyerleri gösteren değişken ise, ülkelerin ticaret politikaları kapsamında uyguladıkları tarife dışı bariyerle ile alakalı nitel ve nicel bilgilere dayalı olarak hesaplanmaktadır. Hesaplama kullanılan tarife dışı bariyer tipleri aşağıdaki gibidir:

- **Miktar Kısıtlamaları:** İthalat kotaları, ihracat sınırlamaları, gönüllü ihracat kısıtlamaları, ithalat - ihracat ambargoları ve yasakları, ithalatın finansmanının ihracatçı ülkeye yüklendiği karşılıklı ticaret anlaşmaları v.s.
- **Düzenleyici Kısıtlamalar:** Lisanslar, yurt içi içerik ve karışım gereklilikleri, hijyen ve bitki sağlığı standartları, güvenlik ve endüstri standartları düzenlemeleri, paketleme, etiketleme ve ticari marka düzenlemeleri, reklam ve medya düzenlemeleri

- **Gümrük Düzenlemeleri:** Ön depozito gereksinimleri, gümrük değerlendirme süreçleri, gümrük sınıflandırma süreçleri, gümrükleme süreçleri
- **Direkt Devlet Müdahaleleri:** Sübvansiyonlar ve diğer yardımlar, devlet sanayi politikaları, devlet finansmanlı araştırmalar ve diğer teknoloji politikaları, rekabet politikaları, devlet ihale politikaları, devlet ticaretleri, devlet tekelleri ve özel satış hakları.

Endeksin hesaplanmasında kullanılan kaynaklar önem sırasına göre şu şekildedir: Dünya Ticaret Organizasyonu’ndan alınan *Dünya Tarife Profilleri* verileri, Dünya Bankası’ndan alınan *Dünya Kalkınma Göstergeleri* verileri, Dünya Ticaret Organizasyonu’ndan alınan *Ticaret Politikası Değerlendirmesi* verileri, ABD Ticaret Temsilcileri Ofisi’nden alınan *Yabancı Ticaret Engellerinin Ulusal Ticaret Hesaplamaları Raporu* verileri, Dünya Bankası’ndan alınan *İş Faaliyetlerinde Bulunma* verileri; ABD Ticaret Bakanlığı’ndan alınan, *Ülke Ticaret Rehberi* verileri, The Economist dergisi İstihbarat Biriminden ve her ülkenin ticaret raporlarından alınan veriler, endeksin hesaplanmasında kullanılan temel kaynaklardır (Miller, Kim ve Roberts, 2021; 460 – 461).

Endekste puanlamalar 100 üzerinden yapılmaktadır. Toplamda 5 sınıf bulunmaktadır. 0 ile 49.9 arasında puan alan ülkeler bastırılmış, 50 ile 59.9 arasında puan alan ülkeler çoğunlukla serbest değil, 60 ile 69.9 arasında puan alan ülkeler orta dereceli serbest, 70 ile 79.9 arasında puan alan ülkeler çoğunlukla serbest, 80 ile 100 arasında puan alan ülkeler ise tamamen serbest olarak tanımlanmaktadır.

The Heritage Foundation tarafından hazırlanan bu endeks, Akron Üniversitesi, Viyana Üniversitesi, Queen’s Üniversitesi, Illinois Devlet Üniversitesi, Wake Forest Üniversitesi gibi farklı üniversitelerde akademik bir kaynak olarak kullanılmaktadır. Bu veriler aynı zamanda Dünya Bankası’na ait *TCdata360* veritabanında da yer almaktadırlar. Endeks, özellikle akademik olarak küresel ekonomi üzerine nicel araştırma yapılmasında ve kamu politikası araştırması ve analizinde kullanılabilir (Olson, 2014: 12).

4.2. Merkantilizm ile Ekonomik Büyüme İlişkisi

Çalışmada, merkantilizm ile arasındaki ilişki araştırılan ilk değişken ekonomik büyümedir. Ekonomik büyümenin göstergesi olarak GSYİH'in yıllık büyüme hızı alınmıştır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki ekonomik veriler, artan uluslararası ticaret serbestliğinin, ülkelerin kişi başına düşen gelirlerini de artırdığını göstermektedir. Bretton Woods Konferansı ve onu izleyen GATT ile beraber küresel olarak tarifelerin hızla düşmesi ve uluslararası ticaretin gittikçe serbestleşmesi, bununla beraber merkantilist politikaların yerini liberal politikalara bırakmaları, özellikle 1950-1970 döneminde merkantilist politikalar azaldıkça ekonomik büyümenin hızlandığını ortaya koymaktadır. Fakat küresel olarak durum bu şekilde olsa da, ülkeler özelinde bakıldığında korumacılık politikaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin daha farklı şekillerde ortaya çıkması mümkündür. Gelişmiş ülke olma yolunda ilerleyen öncelikle Asya ülkelerinin 1970'li yıllardan itibaren üretim odaklı merkantilist politikalar izledikleri ve bu politikalar sayesinde kalkınma hedeflerine ulaştıkları görülebilmektedir. Hem tarifelerin yüksek olduğu, hem de hızlı büyümenin gerçekleştiği bu duruma “tarife – ticaret paradoksu” adı verilmektedir. Paul Bairoch (1972), korumacı ülkelerin özellikle 19. yüzyılda daha hızlı büyüdüklerini ortaya koymuştur. Avrupa ülkelerinin 1914 yılı öncesindeki verileri kullanılarak yapılan çalışmada, söz konusu dönemde korumacılık politikalarını benimseyen ülkelerin, serbest ticareti benimseyen ülkelere göre daha hızlı büyüdüğünü görülmektedir. Benzer bir şekilde 15. yüzyılın sonuna doğru İngiltere, 19. yüzyılda ABD ve Almanya, 1980'lerde Asya Kaplanları merkantilizmi bir kalkınma stratejisi olarak kullanmışlar ve başarılı büyüme oranları elde etmişlerdir. (Reinert ve Reinert, 2011: 10). Bu gibi örnekler, tarife – ticaret paradoksunun varlığını doğrulamaktadırlar.

20. yüzyılın sonundan ve 21. yüzyılın başından itibaren uluslararası ticaretin serbestleşmesi daha da hızlanmıştır. Malların, hizmetlerin, finansal varlıkların ve üretim faktörlerinin serbest dolaşımı en yüksek oranlara çıkmıştır. Ancak küresel çatışmaların ve risklerin yükseldiğine dair yapılan tahminlerin sıklaşması ve küresel finans krizinin uluslararası piyasalara daha açık ülkeleri daha fazla etkilemesi, merkantilist politikalara yönelimlerin artışına neden olmuştur. 2017'de Trump yönetiminin merkantilist politikaları artırması, Çin başta olmak üzere birçok ülkenin ekonomilerini korumak ve

büyüme trendlerini sürdürebilmek için benzer politikalara başvurmalarına neden olmuştur (Soyyigit, 2019: 31). Burada da görülebileceği üzere, özellikle 1950'lerden itibaren liberal politikalara yönelim ve merkantilist politikaların terk edilmesi ekonomik büyümeye olumlu etki etse de, kriz dönemlerinde ve ticaret savaşlarında ülkeler, büyüme rakamlarını korumak için merkantilist politikalara başvurabilmektedirler. Bu merkantilist politikalar ise genel olarak tarifeler ve tarife dışı engellerden oluşan korumacılık uygulamaları üzerine yoğunlaşmaktadır. Yapılan çalışmalar, bu politikaların özellikle uzun dönemde ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediklerini göstermektedirler. Söz konusu çalışmalar, daha fazla mevcut veri olmasından dolayı genellikle 20. yüzyılın sonunu ve 21. yüzyılın başını kapsamaktadırlar.

Sachs v.d. (1995) tarafından yapılan çalışmada, 135 ülke için 1970 – 1989 dönemi verileri kullanılarak küresel entegrasyon ve ekonomik büyüme ilişkisi incelenmiştir. Küresel entegrasyon göstergeleri olarak da ticari serbestleşme kriterleri ele alınmıştır. Ülkelerin açık ya da kapalı ekonomiye sahip olup olmadıklarının belirlenmesi için ise değişken olarak karaborsa döviz kurları, ihracat piyasası endeksi, kotaların ara malları ve sermaye malları üzerindeki kapsamı, ara mallar ve sermaye mallarına uygulanan tarifelerin ortalaması kullanılmıştır. Çalışmada LOGIT regresyon analiz yöntemi kullanılmıştır. Veriler arasındaki ilişkiler incelendiğinde ise küresel entegrasyon arttıkça büyümenin hızlandığı sonucuna varılmıştır.

Edwards (1998) tarafından yapılan çalışmada, 93 ülkeye ait 1960 – 1990 dönemi verileri kullanılarak ticaret açıklığı ve toplam faktör verimliliği büyümesi arasındaki ilişki incelenmiştir. Burada ticaret açıklığı, ticaretin serbestleşmesinin bir göstergesi olarak ele alınmıştır. Ticari serbestleşmenin hesaplanmasında dokuz farklı endeks kullanılmıştır. Bunlar Sachs and Warner Açıklık Endeksi, Dünya Kalkınma Dışadönük Oryantasyon Endeksi, Leamer Açıklık Endeksi, Ortalama Kara Borsa Riski, İmalata Uygulanan Ortalama İthalat Tarifeleri, Tarife Dışı Engellerin Ortalama Kapsamı, Heritage Foundation tarafından hazırlanan Uluslararası Ticaretteki Çarpıklıklar Endeksi, Toplanan Ticaret Vergilerinin Oranı ve Wolf İthalat Çarpıklıkları Endeksi şeklindedir. Analiz için temel regresyon yöntemi kullanılmıştır. Yapılan çalışma, hem kullanılan endekslerin güçlü bir şekilde ticaret açıklığı göstergesi olarak kullanılabileceklerini göstermiş, hem de açık ülkelerin faktör verimliliklerinin daha hızlı büyüdüğünü ortaya

koymuştur. Daha hızlı faktör verimliliği büyümesi, daha hızlı ekonomik büyümeyi de beraberinde getirmektedir.

Dreher (2006), yaptığı çalışmada küreselleşmenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini araştırmıştır. Çalışmada 123 ülkeye ait ve 1973 – 2000 dönemi verileri kullanılmıştır. Küreselleşmenin ölçülmesi için yeni bir endeks oluşturulmuş, bunun için ise ekonomik entegrasyon verileri, siyasete katılma verileri ve sosyal küreselleşme verileri ele alınmıştır. Oluşturulan endeks ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin araştırılması için ise Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi – *Generalized Methods of Moments* (GMM) yöntemi kullanılmıştır. Yapılan analizde, ekonomik entegrasyon ile ekonomik büyüme arasında pozitif ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Billmeier ve Nannicini (2013) tarafından yapılan çalışmada liberalleşmenin kişi başına düşen reel GSYİH üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Çalışmada 180 ülkeye ait 1963 – 2000 dönemi verileri kullanılmıştır. Ekonomik liberalleşmenin ölçülmesi için ise Sachs ve Warner (1995) tarafından kullanılan verilerden yararlanılmıştır. Eğer bir ülkede, söz konusu yılda ortalama tarife oranı 40%'ı aşıyorsa, tarife dışı engeller toplam ithalatın 40%'ından fazlasını kapsıyorsa, sosyalist ekonomik sistem varsa, karaborsa döviz kuru riski 20%'yi aşıyorsa ve ihracatın büyük bir kısmını devlet tekelleri kontrol ediyorsa bu ülkeler liberal olmayan kapalı ülkeler olarak değerlendirilmişlerdir. Analizde Sentetik Kontrol Yaklaşımı kullanılmıştır. Analiz sonucunda ekonominin liberalleşmesinin çoğu bölgede büyüme üzerinde olumlu etkisi olduğunu ortaya koyulmuştur. Ancak, bölgesel olarak bakıldığında, 1990'larda Afrika ülkeleri için liberalleşme ve ekonomik büyüme arasında herhangi bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir.

Eaton vd. (2016) tarafından dinamik bir genel denge modeli geliştirilmiş, resesyon dönemlerinden GSYİH'in azalmasına neden olan faktörler araştırılmışlardır. Çalışmada 21 farklı gruba ait 2000-2012 dönemini kapsayan çeyreklik veriler kullanılmıştır. Veriler, her bir grubun küresel GSYİH içindeki payları, küresel ticaret içindeki payları, toplam ticaret/GSYİH, üretim/GSYİH ve inşaat/GSYİH oranları şeklindedirler. Çalışma sonucunda dayanıklı üretim sermaye stoklarındaki yatırım etkinliğinin azalmasının ticarete çöküşe neden olduğunu görülmüştür. Daha yüksek ticaret bariyerlerinin ya da negatif verimlilik şoklarının, ticaretin çökmesindeki etkilerinin ise çok daha az olduğu tespit edilmiştir.

Gygli vd. (2019) yapılan çalışmada İsviçre Ekonomi Enstitüsü tarafından hazırlanan KOF Küreselleşme Endeksi ele alınmıştır. Endekste *de jure* ve *de facto* küreselleşme faktörleri birbirlerinden ayrılmış ve ekonomik küreselleşmenin içine finansal küreselleşmeyi ölçen farklı bir endeks daha eklenmiştir. Yeni endeks, küreselleşme ve ekonomik büyüme ilişkisine daha güncel bir yaklaşım getirilmesini sağlamıştır. Ekonomik serbestleşme ile ekonomik büyüme arasında özellikle kalkınmakta olan ülkeler için pozitif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Fajgelbaum vd. (2020) tarafından yapılan çalışmada, 2018'den itibaren Trump yönetimi tarafından tarifelerin yükseltilmesinin ve ticaret ortaklarının misilleme tarifeleri uygulamalarının etkileri incelenmiştir. Sektörler arasındaki korumacılık önlemleri tarife uygulamaları üzerinden ele alınmışlardır. Yapılan çalışmada, ABD'nin yüksek ithalat fiyatlarından dolayı 51 milyar ABD doları kaybının olacağı, toplam reel gelirin de 7.2 milyar ABD dolar azalacağı tahmin edilmiştir. Yani, korumacılık önlemlerdeki artışın ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyeceği öngörülmüştür.

Furceri vd. (2020) tarafından yapılan çalışmada tarifelerin büyüme üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Çalışmada 151 ülkeye ait 1964-2014 dönemini kapsayan veriler kullanılmıştır. Tarifelerin hesaplanması için WITS'ten veriler harmonize edilmiştir. Büyüme için ise yıllık reel çıktı büyüme hızı kullanılmıştır. Çalışmada VAR analiz yöntemi kullanılmıştır. Analiz tarifelerin, çıktı büyüme hızı üzerinde kalıcı olumsuz etkilerinin olduğunu göstermiştir. Artan ticari tansiyon, tarifeler ve ticaret politikası belirsizlikleri, sanayi üretimini ve büyümeyi azaltmaktadırlar.

Potrafke, Ruthardt ve Wüthrich (2021) tarafından yapılan çalışmada korumacılık politikalarının kısa dönemli ekonomik büyümeyi nasıl etkilediği araştırılmıştır. Araştırma için 17 kalkınmış ülkeye ait 1870 – 1890 dönemini kapsayan veriler kullanılmıştır. Değişkenler, GSYİH ölçütleri, ithalat, ihracat, kamu gelirleri ve kamu harcamaları şeklindedir. Ekonometrik analiz ise Sentetik Kontrol Yöntemi ile yapılmıştır. Çalışma sonucunda, söz konusu dönemde tarifeler ve büyüme arasında pozitif bir korelasyon olduğu ortaya çıkmıştır. Bu durum tarife – büyüme paradoksunu çalışılan ülkeler için kısa dönemde desteklemektedir.

4.3. Merkantilizm ile İhracat ve İthalat İlişkisi

Merkantilist doktrinin temeli, ihracat ve ithalata dayanmaktadır. Klasik merkantilist politikalar, uyguladıkları korumacılık önlemler ile ihracatı artırıp ithalatı azaltmayı hedefler. Ancak, ülkelerin uyguladıkları bu korumacılık önlemleri karşılıksız kalmamakta, önlemlere maruz kalan ticaret ortakları da misilleme tarifeleri ile karşılık vermekte ve ihracatdaki artışlar sınırlı kalmaktadır. Bunun en yakın örneği, ABD'nin başlattığı ticaret savaşlarıdır. Tarifelerin yükseltilmesine takiben 2018'de ülkenin toplam ithalatı 2.61 trilyon ABD doları iken, 2019'da 2.57 trilyon ABD dolarına düşmüş, toplam ithalat 1.68% azalmıştır. Ancak, bunun karşılığında uygulanan misilleme tarifeleri sonucunda ihracat da küçülmüş, 2018'deki toplam ihracat rakamı 1.67 trilyon ABD doları iken, 2019'da bu rakam 1.64 trilyon ABD dolarına düşerek 1.26% azalmıştır. Sonuçta en büyük etki toplam ticaret üzerinde görülmüştür. ABD'nin 2018'deki toplam ticaret hacmi 4.28 trilyon ABD dolarından 4.21 trilyon ABD dolarına düşerek 1.52% küçülmüştür. Bunlarla beraber ticaret açıklık oranı da düşmüş, 2018'de 27.5% olan oran 2019'da 26.3% olarak gerçekleşmiştir.

ABD'nin uyguladığı yeni merkantilist politikalar hem ihracatı, hem ithalatı hem de ticari açıklığı olumsuz bir şekilde etkilese de, durum her zaman böyle değildir. Örneğin Çin'in 2000'lerden bu yana artan bir şekilde yeni merkantilist politikalar uyguladığı tüm dünyaca bilinmektedir. Ancak buna rağmen 2000-2020 döneminde ihracatının ortalama büyüme hızı 13.1%, ithalatının ortalama büyüme hızı ise 13.29% olarak gerçekleşmiştir. Ticari açıklık oranı ise 2000'de 33.52% iken 2006'da 64.47%'ye kadar çıkmış, 2006'dan itibaren düzenli bir şekilde düşerek 2020'de 34.5%'a kadar gerilemiştir. Yani, merkantilist politikaların Çin'in dış ticaret verileri üzerine yansımaları, ABD'ninkinden çok daha farklı bir biçimde gerçekleşmiştir.

Teorik olarak incelendiğinde, serbest ticaret politikaları ile ticari açıklık arasında hem neo-liberal hem de heterodoks bakış açılarından bir bağlantı olması beklenmektedir. Neo-liberal teori geleneksel karşılaştırmalı üstünlükler teorisinden türetildiği için, iki sektörlü, korumacı bir pozisyondan başlayan modele göre, tarifelerin azaltılmasının hem ithalatı, hem de ihracatı artırması beklenmektedir. Burada ticaretin serbestleşmesi ve ihracatın teşvik edilmesi birbirinin eşdeğeri kavramlar gibi değerlendirilmektedir. Benzer bir şekilde ticaretin serbestleşmesi, ticari açıklığı da

beraberinde getirmektedir (Subasat, 2008: 46). Buna göre, teorik olarak, ülkelerin merkantilist politikalar uygulamasının sonucunda, ABD örneğinde olduğu gibi, hem ihracatın, hem ithalatın hem de ticari açıklığın düşmesi beklenmektedir. Ancak Çin örneğinde, uygulamanın bu şekilde yansımadağı ortaya çıkmaktadır.

Ticaretin serbestleşmesinin dış ticaret üzerindeki etkileri hakkında yapılan öncü çalışmalar Krueger (1978) ve Balassa (1982)'ye aittir. Krueger, ticaretin serbestleşmesini reel efektif döviz kuru üzerinden ölçerek ihracat üzerindeki etkilerini araştırmıştır. Yaptığı analiz sonucunda daha düşük reel efektif döviz kurlarının geleneksel olmayan ihracat üzerinde pozitif etkilerinin olduğunu hesaplamış, ancak reel döviz kurunun, ticaretin serbestleşmesinden daha önemli olduğu sonucuna varmıştır. Balassa ise üzerinde çalıştığı ülkeleri ticaret rejimlerine göre dört farklı kategoriye bölmüştür. Ticaret rejimleri daha liberal olan ülkelerin ihracat büyüme hızlarının yüksek olduğunu bulmuştur. Bunlara benzer bir şekilde Harrigan ve Mosley (1991) ticareti serbestleştirmeye yönelik reformların hızlı ve lehte ihracat büyümesine yol açtığını ifade etmişlerdir.

Santos – Paulino (2002a) yaptığı çalışmada tarifelerin ve tarife dışı bariyerlerin düşürülmesinin ithalat üzerindeki etkilerini araştırmıştır. 1976-1998 dönemi için yapılan çalışmada 22 farklı ülkeye ait veriler kullanılmıştır. Değişken olarak ithalat büyüme hızı, nispi fiyat artış hızı, yurt içi gelir, yurt dışı fiyatlar seviyesi, ithalat talebinin fiyat esnekliği, ithalat talebinin gelir esnekliği ve serbestleşme göstergesi olarak The Heritage Foundation tarafından hazırlanan ticaret politikaları derecelendirme ölçeği kullanılmıştır. GMM yöntemi kullanılarak yapılan analiz sonucunda ticari serbestleşmenin ithalatın büyümesi üzerinde pozitif etkisinin olduğu ortaya çıkmıştır.

Santos – Paulino (2002b) benzer bir çalışmayı da ticari serbestleşmenin ihracatın büyümesi üzerindeki etkilerini üzerine yapmıştır. Çalışmada 22 ülke için 1972-1998 dönemini kapsayan veriler kullanılmıştır. Serbestleşmenin göstergesi olarak ihracat vergilerinin kaldırılması ve serbestleşme önlemleri uygulamaları kukla değişkenler olarak kullanılmışlardır. Diğer değişken ihracat büyüme hızı olarak belirlenmiştir. GMM yöntemi kullanılarak yapılan analiz sonucunda ise ticaretin serbestleşmesinin ihracat performansını ve rekabetçiliği artırdığı sonucuna varılmıştır.

Ackah ve Morrissey (2005) yaptıkları çalışmada 1980'lerde ve 1990'larda neredeyse tüm Afrika ülkelerinin ticaret rejimlerini liberalleştirdiğini ve ticaret bariyerlerini kayda değer derecede düşürdüklerini belirtmiştir. 1980-1985, 1990-1995 ve 2000-2002 olarak üç farklı dönem ele alındığında tarifelerin ortalama olarak yarıya düşürüldükleri görülmektedir. 1990-1992 döneminde ithalat/GSYİH oranı 39.3%, ihracat/GSYİH oranı 26% iken, ticari serbestleşme sonucunda 1998-2000 döneminde ithalat/GSYİH oranı 42.9%, ihracat/GSYİH oranı 30.9% olarak artmışlardır. Ticaretin korumacılıktan uzaklaşıp daha serbest bir hale gelmesi ile Afrika ülkelerinde hem ihracatın, hem ithalatın hem de ticari açıklığın arttığı görülmektedir.

Subasat (2008) tarafından yapılan çalışmada ticari açıklık ve ticaret kısıtlamaları arasındaki ilişki araştırılmıştır. 1995-2000 dönemi için yapılan çalışmada 48 ülkeye ait veriler kullanılmıştır. Araştırmada öncelikle nüfus, kişi başına düşen GSYİH, ülkenin toprak alanı, taşımacılık maliyetleri, turizm gelirlerinin GSYİH'e oranı, petrol ve maden ticaretinin GSYİH'e oranı, imalat katma değerinin toplam katma değer içindeki payı, net ihracat, yabancı direkt yatırımlar ve gelir gruplarına göre kukla değişkenler kullanılarak bir ticaret yoğunluk endeksi oluşturulmuştur. Ayrıca, ticaret politikası da vergi ve tarifelerden oluşturulmuş kompozit bir endeks ile ölçülmüştür. Çalışma, 48 ülkeden 37'sinin ticaret politikalarını liberalleştirdiği, ancak sadece 27'sinin ticari açıklığının arttığını, 16'sının ticari açıklığının liberalleşmenin artmasına rağmen azaldığını göstermiştir. Ülkelerin tümü ele alındığında ticaret kısıtlamalarının ticari açıklığın sadece 1%'ini açıkladığı, yani etkinin neredeyse hiç olmadığı ortaya çıkmıştır.

Ratnaïke (2012) tarafından yapılan çalışmada ticari serbestleşmenin ihracat performansı üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Seçili OECD ülkeleri için 1980-2010 dönemi verileri kullanılmıştır. Değişkenler olarak ülkelerin ihracatının toplam çıktıları içindeki payları, ağırlıklı ortalama tarife oranları, Fraser Institute tarafından hazırlanan Uluslararası Ticaret Özgürlük Endeksi, reel efektif döviz kurları ve her ülkeye ve dünyaya ait toplam çıktı miktarları kullanılmışlardır. GMM yöntemi kullanılarak yapılan çalışma sonucunda daha düşük tarife oranının ve daha yüksek ticaret özgürlüğünün, ihracat performansı üzerinde pozitif etki yarattıkları bulunmuştur. Ancak, söz konusu değişkenlerin etkileri oldukça azdır. Çalışmaya göre ihracat performansında asıl etkili olan faktör uluslararası rekabetçiliktir.

Gnangnon (2018) tarafından yapılan çalışmada ticaretin serbestleşmesinin kalkınmış, kalkınmakta ve kalkınmamış olan ülkelerin ihracat performansları üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Çalışmada 1998-2014 dönemi için 168 ülkeye ait verilerden yararlanılmıştır. Analiz için “Adstock” yaklaşımı kullanılmıştır. Çalışma sonucuna göre, kalkınmış ülkeler için ticari serbestleşmenin ihracat performansı üzerindeki etkisinin sürdürülebilirliği, kalkınmakta olan ülkelerekinden daha fazladır. Kalkınmamış ülkelerde ise bu etkinin hiç sürdürülebilir olmadığı hesaplanmış, düşük gelir seviyesindeki ülkelerin yapısal problemlerinin küresel ticaret sistemine entegrasyonlarına engel olduğu tespit edilmiştir. Genel olarak bakıldığında ise ticaret karşıtı eğilimlerle beraber korumacılık önlemlerindeki artışın ülkelerin ihracat performanslarına zarar verdiği sonucuna ulaşılmıştır.

4.4. Merkantilizm ile Rezervler İlişkisi

Merkantilizmin hedeflediği en önemli unsurlardan birisi de rezervleridir. Çin, Japonya gibi yeni merkantilist politikalar izleyen ülkeler, kendi para birimlerinin değerlerini diğer ülkelerin para birimlerinin değerine göre özellikle düşük tutmuşlardır. Bu sayede uluslararası piyasalarda ülkelerinin rekabetçiliğini artırabilmişlerdir. Rekabetçilik artışı beraberinde ihracatı artışı da getirmiştir ve böylelikle söz konusu ülkeler daha fazla rezerv biriktirmektedirler. Rezervler yüksek olan ülkeler açık piyasa işlemleri yaparak kendi para birimlerinin değerini istedikleri seviyede tutma kabiliyetine sahip olmaktadır. Yani rekabetçiliği getiren para birimi değeri müdahaleleri, rezervler sayesinde mümkün olmaktadır. Ayrıca kriz dönemlerinde gerekli likiditeye sahip olunması, ülkenin borç verme yeteneğini de artırarak diğer ülkeleri borçlandırma stratejileri ile daha fazla kontrol altında tutabilmelerini sağlamaktadır. Çin’in Afrika ve Latin Amerika ülkeleri üzerinde uyguladığı bu yöntem, rezervlerin merkantilist politikadaki önemini de ortaya koymaktadır.

Literatürde rezerv birikimi ile merkantilizm direkt olarak ilişkilendirilse dahi, bazı çalışmalar bu birikimin önlem amacı ile yapıldığını göstermektedir. Önlem amacı ile olarak rezerv biriktirmenin altındaki neden ise şu şekilde açıklanmaktadır. Özellikle Asya ülkelerinin rezerv biriktirmelerinin temel sebebi küresel ekonomiye ve finans

sistemine giderek artan bir şekilde entegre olmalarıdır. Artan entegrasyon ise bu ülkelerin dış şoklara giderek daha fazla maruz kalmalarına yol açmaktadır. Söz konusu ülkelerdeki politika yapıcıları, biriktirdikleri rezervleri dış dengesizlikler, dışa sermaye akışları gibi ekonomik tehlikelere karşı önlem olarak kullanmaktadırlar (Tariq v.d., 2014: 151). Ancak yeni merkantilist yaklaşım, rezerv birikiminin ihracattaki rekabetçiliğin bir sonucu olarak ortaya çıktığını savunmaktadır. Başta Asya ülkeleri olmak üzere rezerv birikimini bir ekonomi politikası haline getiren ülkeler, bunları kullanarak para birimlerini devalüe etmekte ve ihracat fiyatlarını rekabetçi bir seviyede tutmaktadırlar.

Dooley, Folkerts-Landau ve Garber (2003), İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra özellikle Asya ülkelerinin döviz kurlarını düşük tutarak, döviz kuru müdahalelerini yöneterek, kontroller uygulayarak, rezerv biriktirerek ve ihracata dayalı büyüme stratejileri benimseyerek rekabetçiliklerini arttırdıklarını ifade etmişlerdir. Çin, Tayvan, Hong Kong, Singapur, Japonya, Güney Kore ve Malezya ABD doları döviz kurlarını müdahale etmişler, bunu kimileri sabit, kimileri ise serbest döviz kuru sistemleri ile yapmışlardır. Her iki sistemi kullananların da ortak noktaları yüksek miktarda rezerv biriktirmeleridir. Burada strateji, para birimini düşük tutup ihracata dayalı büyümeyi sağlamak olduğu için, rezerv birikiminin altındaki nedenin merkantilist politikalar olduğu anlaşılmaktadır.

Ramachandran ve Srinivasan (2007) tarafından Hindistan için yapılan çalışmada Ocak 2001-Ağustos 2005 dönemine ait aylık veriler kullanılmıştır. Değişken olarak toplam rezervler, rezerv artışının volatilitesi, döviz kuru değişim oranı ve rezerv tutmanın fırsat maliyeti kullanılmıştır. ARDL sınır testi kullanılarak yapılan çalışma sonucunda, döviz kuruna müdahale edilmesinin ve rezerv biriktirmenin amacının önlem olmadığı ortaya çıkmıştır. Rezervler, rupinin değerine rekabetçiliği artırmaya yönelik müdahale edilebilmesi için tutulmaktadırlar. Bu durum, Hindistan'un döviz rezervi biriktirmesinin altında merkantilist nedenlerin yattığını ortaya koymaktadır.

Delatte ve Fouquau (2012) tarafından yapılan çalışmada 20 kalkınmakta ülkeye ait 1981-2007 dönemine ait veriler kullanılmıştır. Kullanılan değişkenler uluslararası rezervlerin GSYİH'e oranı, merkantilist belirleyiciler olarak ihracat büyüme hızı ve reel döviz kurunun denge döviz kurundan sapması, önlemlerin belirleyicileri olarak

sermaye hesapları endeksi ve yurt içine sermaye akışlarının volatilitesi, kontrol değişkenler olarak ise nüfus ve ithalatın GSYİH'e oranı kullanılmıştır. Çalışmada, gelişmekte olan ülkelerin rezervlerinin neden hızla arttığına sebebi araştırılmıştır. Veriler TV-PSTR modeli ile analiz edilmiştir. Analiz sonucunda devletlerin yüksek miktarlarda ABD dolarını ihracatta rekabetçiliklerini korumak için biriktirdiklerini göstermiştir. Yani, devletler merkantilist politikalar çerçevesinde rezerv biriktirmektedirler.

Tariq v.d. (2014) tarafından Pakistan için yapılan çalışmada, 1973-2008 dönemine ait veriler kullanılmıştır. Bu çalışmada reel döviz kuru ve döviz rezervleri arasındaki ilişki merkantilist yaklaşım ile incelenmiştir. Değişken olarak döviz rezervleri, reel döviz kuru, ortalama ithalat eğilimi, faiz oranları, sermayenin fırsat maliyeti, işçi dövizleri ve ticaret rejimleri kullanılmışlardır. Hodric Prescott filtre modeli ile yapılan çalışma sonucunda, Pakistan'ın yüksek miktarda döviz rezervi tutmasının sebebinin ihracata dayalı büyüme stratejilerinden dolayı olduğu ortaya koyulmuştur. Hindistan'a benzer bir şekilde, Pakistan da merkantilist stratejiler doğrultusunda rezerv biriktirmektedir.

Carvalho ve Fry-McKibbin (2014) tarafından yapılan çalışmada Mayıs 2009 – Haziran 2012 dönemine ait aylık veriler kullanılmıştır. Bu çalışmada Brezilya'nın merkantilist politikalar çerçevesinde döviz kurlarına müdahale etmek için rezerv biriktirip biriktirmediği araştırılmıştır. Değişkenler 6 farklı yabancı para birimine ait döviz kuru getirileri, 4 farklı para biriminin rezervleri ve kukla değişken olarak Brezilya devletinin kura müdahaleleri olarak belirlenmişlerdir. Veriler, GMM yöntemi ile analiz edilmişlerdir. Analiz sonucunda Brezilya merkez bankasının döviz kuru piyasasına müdahale etme amacı ile rezerv biriktirdiği ortaya koyulmuştur. Bu durum Brezilya'nın merkantilist stratejileri doğrultusunda döviz rezervi biriktirdiğini göstermektedir.

Cabezas ve Gregorio (2018) tarafından yapılan çalışmada 52 gelişmekte olan ülkeye ait 2000-2013 dönemini kapsayan veriler kullanılmıştır. Bu çalışmada rezerv biriktirmenin sebebinin ne olduğu araştırılmıştır. Kullanılan değişkenler ticaret hadleri, GSYİH büyüme hızları, karşılaştırılmalı biriktirme, ithalatın GSYİH'e oranı, ticaret ortaklarının büyüme hızı, ihracatın GSYİH'e oranı, geniş para arzının GSYİH'e oranı, kısa dönemli borçların GSYİH'e oranı, finansal açıklık, ABD ile olan faiz farkları ve

nominal efektif döviz kurları olarak belirlenmişlerdir. Çalışmada regresyon analizi ile verilerin sağlamlığı test edilmiştir. Analiz sonucunda 2000-2008 döneminde ülkelerin merkantilist amaçlar ile rezerv biriktirdiklerini ortaya koyarken, 2009-2013 döneminde önlem amacı ile rezerv biriktirdiklerini ortaya koymuştur.

Lee ve Yoon (2020) tarafından yapılan çalışmada Ocak 2007-Mayıs 2020 dönemine ait aylık veriler kullanılmıştır. Bu çalışmada Çin, Japonya, Tayvan, Hong Kong ve Güney Kore için uluslararası rezerv değişimleri ve döviz kuru hareketleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Değişkenler olarak her ülkeye ait döviz kurları, ABD doları olarak nominal efektif döviz kurları ve döviz rezervleri alınmışlardır. Veriler, Granger nedensellik testi ve otoregresif model ile analiz edilmişlerdir. Analiz sonucunda Çin ve Hong Kong'un merkantilist politikalar doğrultusunda, Güney Kore ve Japonya'nın ise önlem amacı ile rezerv biriktirdiklerini tespit edilmiştir. Tayvan için de rezerv biriktirme sebebi önlem olarak belirlense de, aradaki ilişkinin anlamlı olmadığı görülmektedir.

4.5. Merkantilizm ile İmalat Sektörü İlişkisi

İmalat sektörü, merkantilizm kapsamındaki korumacılık uygulamalarının temel hedeflerinden biridir. Uygulanan yüksek tarifeler, özellikle mamul malların uluslararası ticaretini hedef almaktadırlar. Alexander Hamilton ve Friedrich List'in 19. yüzyılda geliştirdikleri bebek endüstriler tezi, imalat sektöründe uygulanan korumacılık önlemlerinin meşrulaştırılmasında en sık kullanılan gerekçedir. Söz konusu tez, endüstrilerin yeni kurulduklarında belirli bir ölçeğe ulaşmıncaya kadar dış rekabetten korunmaları gerektiğini savunur. Bunun yanı sıra, normalde ihracatı kısıtlayan, ancak ithalatı destekleyen önlemler, hammaddeler için tam tersine olacak şekilde işlemektedir. Ülke içindeki imalat sektörleri için gerekli olan hammaddelerin ihracatını engellenirken, ülke dışından tedarik edilecek hammaddelerin ithalatını kolaylaştıracak uygulamalara başvurulmaktadır. Bunun altında yatan neden ise, mamul malların katma değerinin, hammaddelerin katma değerinden çok daha yüksek olmasıdır. Merkantilistler yurt dışına mümkün olduğunca fazla mamul mal satarak lehte ticaret dengesi elde etmeyi hedeflemektedirler.

İmalat sektöründeki korumacılık önlemleri, uygulandıkları sektörler belirli bir kapasiteye gelinceye kadar kabul edilebilir olarak görülse de, birçok ülke, uluslararası düzeyde rekabet edebilen sektörleri korumaya devam etmektedir. 1960'lardan itibaren Japonya'nın otomotiv sektörüne verdiği sübvansiyonlar, söz konusu duruma örnek olarak gösterilebilir. 1964'te ABD'nin Japonya'dan ithal ettiği otomobil ithalatının toplam otomobil ithalatı içindeki payı 1.85% iken, bu oran 1980'de 64.84%'e çıkmıştır (McElroy, 1981: 9) Bu pazar payı artışında, Japon devletinin otomobil ihracatına verdiği teşvikler büyük rol oynamaktadır. Sektörün oldukça büyümesine ve uluslararası piyasalarda rekabet edebilecek güce erişmesine rağmen teşviklerin devam etmesi, korumacılık uygulamalarının artık merkantilist amaçlar doğrultusunda kullanıldığını göstermektedir.

Serbest ticaret politikası uygulayan ülkelerde, uluslararası ticarete açılan kimi sektörler rekabetten zarar görse de, sanayi üretimi bir bütün olarak göz önünde bulundurulduğunda durum farklılaşabilir. Karşılaştırmalı üstünlükler teorisine göre uluslararası ticaretten tüm ülkeler fayda göreceği için, bu üstünlüğe sahip olmayan sektörler küçülürken, üstünlüğe sahip sektörler daha hızlı bir şekilde büyüyerek toplam imalatın artmasını sağlayabilir. Ancak burada önemli olan, tüm ülkelerin serbest ticaret politikalarına ortak olarak yönelmesidir. Bazı ülkelerin serbest ticaret politikaları uygularken bazılarının merkantilist politikalara başvurduğu uluslararası ticaret sisteminde, ortaya çıkan dengesizlikler sonucunda serbest ticaret politikaları uygulayan tarafın zarar görmesi ihtimâl dâhilindedir.

Mouelhi (2007) tarafından yapılan çalışmada Tunus için 1987-2003 verileri kullanılarak ticaretin serbestleşmesinin imalat sektörü üzerindeki etkileri araştırılmıştır. 1987-1995 dönemi göreceli korumacılık, 1995 sonrası dönem ise serbestleşme dönemi olarak ele alınmıştır. Değişken olarak farklı sektörlerdeki imalat katma değerleri, sermaye stoku, işgücü, ihracat ve ithalat verileri kullanılmıştır. GMM yöntemi kullanılarak yapılan çalışma sonucunda tarife ve tarife dışı bariyerlerin düşürülmesinin imalat sektörü üzerindeki etkisinin anlamlı olmadığı sonucuna varılmıştır.

Wong (2009) tarafından yapılan çalışmada Ekvador'a ait 1997-2003 dönemi veriler kullanılarak ticaretin serbestleşmesinin, imalat sektörünün ürettiği katma değer ve sektörün verimliliği üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Değişken olarak ticari açıklık,

toplam üretim, toplam istihdam, toplam sermaye, toplam yatırım, hammadde kullanımı ve imalat sektörü katma değeri kullanılmıştır. Yapılan OLS analizi, reformları takip eden yıllarda ticari açıklığın, değişkenler üzerinde pozitif etkisinin olduğu, ancak 2000'den sonra verimliliğin düştüğünü göstermiştir.

Ilyas vd. (2010) tarafından yapılan çalışmada Pakistan için 1965-2007 dönemi verileri kullanılarak imalat sektörü katma değerini etkileyen faktörler araştırılmıştır. Değişken olarak imalat sektörü katma değeri, toplam faktör verimliliği, yatırım fiyatları seviyesi ve ticari açıklık kullanılmıştır. ARDL modeli kullanılarak yapılan çalışmada hem kısa dönemde hem de uzun dönemde de ticari açıklık ile imalat sektörü katma değeri arasında pozitif ancak küçük bir ilişki bulunduğu sonucuna varılmıştır.

Anyanwu (2017) tarafından yapılan çalışmada Kuzey Afrika ülkeleri için 1990-2014 dönemi verileri kullanılarak imalat sektörü katma değerini etkileyen faktörler araştırılmıştır. Değişken olarak imalat katma değerinin GSYİH'e oranı, ticari açıklık, yabancı direkt yatırım stokunun GSYİH' oranı ve çeşitli sosyal endeksler kullanılmıştır. Panel veri analizi yöntemi kullanılarak yapılan çalışmada, ticari açıklığın, imalat katma değerinin GSYİH'e oranını artırdığı sonucuna varılmıştır.

Ebenyi vd. (2017) tarafından yapılan çalışmada Nijerya için 1970-2014 dönemi veriler kullanılarak ticaretin serbestleşmesinin imalat sektörü katma değeri üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Değişken olarak imalat sektörü katma değeri, ticari açıklık, nominal döviz kuru, nominal faiz oranı ve sermaye oluşumu kullanılmıştır. ARDL modeli kullanılarak yapılan analizde, ticari açıklığın imalat sektörü katma değeri üzerindeki etkisi pozitif ancak oldukça küçük olduğu tespit edilmiştir.

Fongang, vd. (2017) tarafından yapılan çalışmada Merkez Afrika Ekonomik ve Parasal Birliği ülkeleri için 1984-2014 dönemi verileri kullanılarak yapılan çalışmada, ticari açıklık ile imalat sektörü büyüme hızı arasındaki ilişki araştırılmıştır. Değişken olarak imalat sektörü büyüme hızı, ticari açıklık, toplam yatırımlar ve yabancı direkt yatırımlar kullanılmıştır. Panel veri analiz yöntemi kullanılarak yapılan çalışma sonucunda ticari açıklığın imalat sektörü üzerinde negatif etkisi olduğu sonucuna varılmıştır. Söz konusu ülkelerde ticaret serbestleştikçe imalat sektörü büyüme hızlarının azaldığı görülmektedir.

4.6. Merkantilizm ve Cari Denge İlişkisi

Dış açıkları artan birçok ülkenin, bu açıkları kapatmak için başvurduğu ilk önlem tarifelerin ve tarife dışı bariyerlerin yükseltmek suretiyle merkantilist politikalara başvurmasıdır. Ancak, ticaret engellerinin yükseltilmesinin dış açıkları azaltacağı görüşünde kısmi denge yaklaşımı söz konusudur. Artan tarifelerin ve tarife dışı engellerin sadece ithalatı azaltacağına düşünülmesi, ekonomideki diğer değişiklikler göz ardı edildiği anlamına gelmektedir. Statik ticaret modelleri dengeli bir uluslararası ticareti dayattığı için ithalattaki düşüşü ihracattaki düşüşler takip eder (Roldos, 1991: 175). Buradan yola çıkılarak, yükseltelen ticaret engellerinin her zaman cari dengeyi iyileştirmeyeceği söylenebilir. Hatta ticaret ortakları, korumacılık önlemlerine çoğunlukla misilleme tarifeleri ile karşılık vereceklerinden dolayı ihracat da azalacaklardır. İhracatların ithalattan daha fazla azalması durumunda da hem dış ticaret açığı, hem de cari açıkların artması ihtimal dâhilindedir. Bu nedenle, merkantilist veya liberal uygulamaların cari denge üzerindeki etkileri kesin olmayan, araştırılması gereken ve sonuçları ülkelerin yaptıkları ihracatın ve ithalatın niteliklerine göre değişiklik gösterebilecek bir husustur. Bunun yanı sıra, ticaret bariyerlerinin yükseltilmesi ve beraberinde ticaret ve ekonomik özgürlüklerin azalması, sadece dış ticareti değil, özellikle yatırım, gelir, tüketim gibi faktörleri de olumsuz etkileyerek cari denge üzerinde bozucu bir faktör olarak rol oynayabilmektedir.

Roldos (1991), konu ile yaptığı teorik çalışmada, yatırımların intibak maliyetleri ile bir dinamik-özel etken modeli kullanarak tarifelerin cari denge üzerindeki etkilerini açıklamıştır. Tarifelerdeki kalıcı yükselişlerin cari açığı artırdığını göstermiş, ancak geçici yükselişlerin etkilerinin belirsiz olduğunu ortaya koymuştur. Eğer tarifelerin süresi yeterince uzunsa, yatırımlardaki hızlı azalışlar, tasarruf artışlarından ağır basabilir ve bundan dolayı cari denge bozulabilir. Ancak kısa süreli tarifeler cari dengeyi iyileştirebilmektedir.

Parikh (2002) tarafından yapılan çalışmada, kalkınmakta olan ülkeler için liberalleşmenin ticaret açıkları ve cari denge üzerindeki etkileri araştırılmıştır. 64 ülkeye ait 1979-1999 dönemi verileri kullanılmıştır. Değişkenler ticaret dengesinin GSYİH'e oranı, GSYİH büyüme oranı, ihracatın satın alma gücü, GSYİH büyüme oranı ve liberalleşme için kukla değişken olarak belirlenmiştir. Panel veri analizi yöntemi ile

yapılan çalışma sonucunda, ticareti serbestleştirme çabalarının kısa dönemde ithalatı artırarak hem dış ticaret açığını hem de cari açığı artırabileceği sonucuna varılmıştır.

Lopez (2003) tarafından yapılan çalışmada Meksika için 1980-2000 döneminde ticaretin serbestleşmesinin dış ticaret dengesi ve cari denge üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Çalışmada değişken olarak dış ticaret dengesi, cari denge, her iki değişkenin GSYİH'e oranları ve ticaret hadleri kullanılmışlardır. ARDL yöntemiyle yapılan analiz, 1980'lerdeki dışa açılmanın ticaret dengesini 14-18% oranlarında bozduğu ancak cari denge üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığını göstermiştir.

Selçuk, Karaçor ve Yardımcı (2015) tarafından yapılan çalışmada Türkiye için ticaretin serbestleşmesinin cari denge üzerindeki etkisi araştırılmıştır. 1980-2013 dönemi verileri kullanılarak yapılan çalışmada kukla değişken kullanılarak 1989, serbestleşme yılı olarak belirlenmiştir. Bununla beraber ticaret dengesi, cari denge, GSYİH, Dünya GSYİH'i, reel döviz kurları, ticaret hadleri ve ithalat tarife oranları kullanılan diğer değişkenlerdir. Yapılan yapısal kırılma testi sonucunda, ticari serbestleşmenin, ticaret dengesi üzerinde olumsuz ancak cari denge üzerinde olumlu etkisi olduğu sonucuna varılmıştır.

Gangal, Agarwal ve Banger (2017) tarafından yapılan çalışmada, Hindistan için liberalleşmenin cari denge üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Ocak 2000-Mart 2006 dönemi çeyreklik verileri kullanılarak yapılan çalışmada değişken olarak cari denge, finansal açıklık ve ticari açıklık verileri kullanılmıştır. ARDL yöntemi ile yapılan analiz, cari denge üzerinde kısa dönemde sadece ticari açıklığın, uzun dönemde ise hem ticari açıklığın hem de finansal açıklığın etkisinin olduğunu göstermiştir. Ticari açıklığın cari denge üzerinde hem kısa, hem uzun dönemde etkileri negatifken, finansal açıklığın uzun dönemde cari denge üzerindeki etkisi pozitifdir.

5. BÖLÜM

YENİ MERKANTİLİST POLİTİKALARIN BELİRLİ MAKRO DEĞİŞKENLER ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: AMPİRİK ÇALIŞMA

5.1. Metodoloji

Çalışmada yeni merkantilizm kapsamında korumacılığı veya liberalleşme kapsamında ticarete serbestleşmeyi artırmaya yönelik politikaların, öncelikli olarak müdahale etmeyi amaçladıkları makroekonomik değişkenler üzerindeki etkilerinin araştırılması için 38 ülkeye ait 2001-2019 dönemi verileri kullanılmıştır. Söz konusu araştırmanın yapılabilmesi için panel veri analiz yöntemine başvurulmuştur. Panel veri analizi, mekân ve zaman boyutunun aynı anda kullanılarak regresyon analizi yapılmasını sağlar. Mekân boyutu, gözlemlenen birimlerin yatay kesitlerinden oluşan bir veri setini içermektedir. Bu boyut ülkelerden, eyaletlerden, firmalardan, insan gruplarından ve hatta bireylerden dahi oluşabilir. Zaman boyutu ise yatay kesiti oluşturan birimlere ait olan ve belirlenmiş bir zaman aralığındaki gözlemlerden elde edilmiş değişkenlerden oluşmaktadır. Örneğin, 10 farklı ülkeye ait, 5 farklı makroekonomik değişkenin, 20 yıllık bir zaman aralığındaki gözlemlerle incelenmesi, panel veri analiz yöntemi ile yapılmaktadır (Yaffee, 2003: 2). Yatay kesitte yer alan N sayıdaki farklı birimin ve bu birimlere ait T sayıdaki farklı gözlemin kullanılması ile oluşturulan doğrusal bir model aşağıdaki şekildedir:

$$Y_{it} = \beta_{0it} + \beta_{1it}X_{1it} + \beta_{2it}X_{2it} + \dots + \beta_{kit}X_{kit} + u_i \quad i = 1, \dots, N; t = 1, \dots, T \quad (1)$$

Yukarıdaki doğrusal model kısaca aşağıdaki şekilde de gösterilebilir:

$$Y_{it} = \beta_{0it} + \sum_{k=1}^K \beta_{kit}X_{kit} + u_{it} \quad (2)$$

(1) ve (2) nolu denklemlerde yer alan terimlerden i yatay kesit birimini gösterirken t ise zaman boyutunu göstermektedir. β_{0it} sabit terimi; β_{kit} , $K \times 1$ boyutlu parametreler vektörünü; X_{kit} , k . açıklayıcı değişkenin t zamanındaki i . birim için değerini göstermektedir (Tatoğlu; 2020: 37). Analizler, statik veya dinamik panel veri teknikleri ile yapılabilmektedir. Statik panel veri teknikleri, modelin bağımlı değişkeninin gecikmeli değerlerinin dikkate alınmadığı modellerdir. Dinamik panel veri tekniklerinde ise bağımlı değişkenin gecikmeli değerleri, bağımsız değişken olarak modele dâhil edilmektedir (Brañas-Garza, Bucheli ve García-Muñoz, 2011: 2). Çalışmada, dinamik panel veri analizi yöntemi kullanılmıştır.

5.2. Dinamik Panel Veri Modeli

Ekonomik ilişkiler genellikle dinamik adaptasyon süreçleri içermektedir. Zaman serisi analizlerinde bağımlı ve bağımsız değişkenlerin gecikmeli değerleri sürece dâhil edilmektedir. Ancak zaman boyutunun kısa olduğu panel veri analizlerinde bu durum katsayı hesaplamalarında ve hipotez testlerinde yanlılığa neden olmaktadır. Lineer dinamik panel veri modelleri içsel eşdeğişkenlere izin verirken, bazı eşdeğişkenlerin dışsal olması ihtimali de bulunmaktadır. Örneğin, politika müdahaleleri, politika değişkenleri katı bir şekilde dışsal olmasalar da bağımlı değişken ile eşzamanlı olarak belirlenebilir. Bu durum, bağımlı değişkenin, kendi gecikmeli değeri ile etkileşime girmesine neden olmaktadır. Farklı içsellik problemleri, en küçük karelere dayalı analiz metotlarının yanlı ve tutarsız olmalarına yol açmaktadır. Bundan dolayı, panel veri analizlerinde tutarlı parametre tahminlerinde buldukları için, zaman periyodunun sınırlı, yatay kesit sayısının ise zaman periyodundan fazla olduğu analizlerde Araç Değişkenler - *Instrumental Variables* (IV) Metodu ya da Genelleştirilmiş Momentler Metodu - *Generalized Methods of Moments* (GMM) kullanılmaktadır (Bun ve Sarafidis, 2015: 76).

Tüm panel veri analizlerinin genel olarak üç farklı model yapısı bulunmaktadır. Bunlar havuzlanmış regresyon modeli, sabit etkiler modeli ve rassal etkiler modeli şeklindedir. Analizlerde, yatay kesitteki birimler arasında gözlemlenemeyen etkilerin ortaya çıkması olasılığı bulunmaktadır. Bu etkilere, hata terimi gibi tesadüfi bir

değişken olarak yaklaşıyorsa tesadüfi etkiler modellerinin, her bir yatay kesit gözlem için tahmin edilen bir parametre olarak yaklaşıyorsa sabit etkiler modellerinin kullanılması söz konusu olmaktadır. Her bir modelin yapısı aşağıdaki şekildedir:

- **Havuzlanmış Regresyon:** Heterojenlik veya birim etkiler sadece bir sabit terim içeriyorsa en küçük kareler yöntemi katsayıların belirlenmesinde tutarlı ve etkili sonuçlar vermektedir. Bu durumda havuzlanmış regresyon modeli tercih edilir.
- **Sabit Etkiler Modeli:** Aşağıda bir panel veri modeli yer almaktadır:

$$y_{it} = x'_{it}\beta + \alpha_i + \varepsilon_{it} \quad (3)$$

Eğer bu modelde heterojenlik veya birim etkiler gözlenmemişse ancak x_{it} ile aralarında korelasyon varsa, β 'nin en küçük kareler yöntemi ile tahmini, çıkarılmış değişkenlerden dolayı tutarsız ve yanlı olacaktır. Modeldeki α_i parametresi, heterojenliği ve birim etkileri gösteren $z'_i\alpha$ 'ya eşittir, tüm gözlemlenebilir etkileri içermektedir ve tahmin edilebilir bir koşullu ortalamayı belirtmektedir. Bu yaklaşıma sabit etkiler yaklaşımı adı verilmektedir. Sabit etkiler yaklaşımı α_i 'yi regresyon modelini, gruba yönelik sabit terim olarak almaktadır. Burada “sabit” terimi heterojenlik veya birim etkilerin x_{it} ile olan korelasyonunu ifade etmektedir ve $z'_i\alpha$ stokastik değildir.

- **Tesadüfi Etkiler Modeli:** Eğer gözlemlenemeyen heterojenlik formüle edilebiliyorsa, diğer değişkenler ile arasında korelasyon olmadığı varsayılabilir. Bu durumda model aşağıdaki şekilde kurulacaktır:

$$\begin{aligned} y_{it} &= x'_{it}\beta + E[z'_i\alpha] + \{z'_i\alpha - E[z'_i\alpha]\} + \varepsilon_{it} \\ y_{it} &= x'_{it}\beta + \alpha + u_i + \varepsilon_{it} \end{aligned} \quad (4)$$

Bu model, bileşik sıklık dağılımlı bir modeldir. En küçük kareler yöntemi ile tahmin edilmesi tutarlıdır ancak verimsizdir. Bu tesadüfi etki yaklaşımına

göre u_i , bir grup belirli rassal unsurdan oluşur ve ε_{it} 'ye neredeyse benzerdir ancak her dönemde regresyona aynı şekilde katılır. Sabit etki ile tesadüfi etki arasındaki en çarpıcı fark, gözlemlenemeyen unsurların modeldeki bağımsız değişkenler ile aralarında korelasyon olup olmadığıdır. Bu durum stokastik olup olmamasını etkilemez.

Dinamik panel veri analizinde kullanılacak yöntemin belirlenmesinden önce, modelin sabit etkiler modeli mi, yoksa tesadüfi etkiler modeli mi olduğunun tespit edilmesi ve analiz yönteminin bu doğrultuda seçilmesi gerekmektedir (Güriş, 2018: 16). Bunun belirlenmesi için verilere Hausman testi uygulanmaktadır.

5.2.1. Hausman Testi

Durbin – Wu – Hausman olarak da bilinen Hausman testi ilk olarak Jerry A. Hausman (1978) tarafından ortak etkilerin ve bağımsız etkilerin ortogonalitelerinin test edilmesi için geliştirilmiştir. Bu test özellikle sabit ve tesadüfi etkilerin hangisinin geçerli olduğunun belirlenmesi için kullanılmaktadır. Genellikle dışsallık varsayımı testi olarak bilinir ve gözlemlenemeyen birim etkilerin modeldeki bağımsız değişkenler ile aralarında korelasyon olup olmadığının tespit edilmesini sağlar. Gözlemlenemeyen birim etkilerin dışsallığının reddedilememesi tesadüfi etkiler modeli lehine istatistiksel bir ispat olarak kabul edilirken, dışsallık varsayımının reddedilmesi sabit etkiler modelini desteklemektedir (Amini, vd, 2012: 480).

Regresyon modelinde hata terimi ile ilgili en kritik varsayım $E(u_{it}/X_{it}) = 0$ 'dır. Buna göre dağılımlar u_i olarak gösterilen birim sabit etkileri içermektedir. Bunlar gözlemlenemez ancak X_{it} ile aralarında korelasyon olabilir. Bu durumda, $E(u_{it}/X_{it}) \neq 0$ 'dır ve GLS tahmin edicisi olan $\hat{\beta}_{GLS}$ tahmincisi yanlı hale gelir ve β için tutarsızdır. Ancak, Within dönüşümü bu u_i leri ortadan kaldırır ve böylece $\hat{\beta}_{within}$ yansız ve β için tutarlı hale gelir. Hausman $\hat{\beta}_{GLS}$ ve $\hat{\beta}_{within}$ 'in karşılaştırılmasını ve hangisinin $H_0 : E(u_{it}/X_{it}) = 0$ sıfır hipotezinde tutarlı olduğunun bulunmasını önermiştir. Ancak H_0 doğru değilse farklı olasılık limitleri olacaktır. Aslında $\hat{\beta}_{within}$, H_0 doğru olsa da, olmasa da tutarlıdır ancak $\hat{\beta}_{GLS}$, H_0 hipotezi altında tutarlı ve asimptomatik olarak etkili

iken H_0 'ın yanlış olduğu durumda tutarsızdır. Doğal test istatistiği $\hat{q}_1 = \hat{\beta}_{GLS} - \hat{\beta}_{within}$ denkleminde dayalıdır. H_0 altında $plim \hat{q}_1 = 0$ ve $cov(\hat{q}_1, \hat{\beta}_{GLS} = 0)$ 'dır.

$\hat{\beta}_{GLS} - \beta = (X'\Omega^{-1}X)^{-1}X'\Omega^{-1}u$ ve $\hat{\beta}_{within} - \beta = (X'QX)^{-1}X'Qu$ denklemleri göz önünde bulundurulduğunda $E(\hat{q}_1) = 0$ 'dır ve;

$$\begin{aligned} cov(\hat{\beta}_{GLS}, \hat{q}_1) &= var(\hat{\beta}_{GLS}) - cov(\hat{\beta}_{GLS}, \hat{\beta}_{within}) \\ cov(\hat{\beta}_{GLS}, \hat{q}_1) &= (X'\Omega^{-1}X)^{-1} - (X'\Omega^{-1}X)^{-1}X'\Omega^{-1}E(uu')QX(X'QX)^{-1} \\ cov(\hat{\beta}_{GLS}, \hat{q}_1) &= (X'\Omega^{-1}X)^{-1} - (X'\Omega^{-1}X)^{-1} = 0 \end{aligned} \quad (5)$$

$\hat{\beta}_{GLS} - \hat{\beta}_{within} = \hat{\beta}_{GLS} - \hat{q}_1$ denkleminde göz önünde bulundurulduğunda;

$$var(\hat{\beta}_{within}) = var(\hat{\beta}_{GLS}) + var(\hat{q}_1) \quad (6)$$

$cov(\hat{\beta}_{GLS}, \hat{q}_1) = 0$ 'dır. Bundan dolayı;

$$var(\hat{q}_1) = var(\hat{\beta}_{within}) - var(\hat{\beta}_{GLS}) = \sigma_v^2(X'QX)^{-1} - (X'\Omega^{-1}X)^{-1} \quad (7)$$

Bununla beraber Hausman test istatistiği aşağıdaki şekilde belirlenmektedir;

$$m_i = \hat{q}_1'[var\hat{q}_1]^{-1}\hat{q}_1 \quad (8)$$

H_0 hipotezi altında test istatistiği χ_K^2 olarak asimptomatik dağılımlıdır ve burada K, β vektörünün eğim boyutunu göstermektedir. Testi işlevsel hale getirebilmek için Ω tutarlı tahminci olan $\hat{\Omega}$ ile yer değiştirmektedir ve GLS'nin yerine de eş elverişli GLS kullanılmaktadır (Baltagi, 2005: 66-67). Test sonucunda H_0 hipotezinin kabul edilmesi durumunda tesadüfi, reddilmesi durumunda sabit etkiler modeli tercih edilmelidir.

5.3. Sabit Etkiler Tahmincisi

Dinamik panel veri modelleri kullanılarak yapılan tahminlerde eğer birim etkiler söz konusu ise tesadüfi etkileri tahmin eden modellerin kullanıldığı ve en küçük kareler ile içselliği tahminlerin içine dâhil etmeyen yöntemler uygun değildir. Bu sebeple, dinamik panel veri modeli analizleri ağırlıklı olarak birim etkiler ile bağımsız değişkenler arasında korelasyonu göz önünde bulunduran sabit etkiler ve birinci fark tahmincileri üzerine yoğunlaşmıştır. Sabit etkiler varsayımı u_t ile gösterilen birim etkiyi grup içi dönüşüm ile ortadan kaldırmakta, bu da grup içi tahminci ve gölge değişkenli en küçük kareler tahmincisi ile benzer bir sonuca ulaşılmasını sağlamaktadır. Modele bağımlı değişkenin bir dönem gecikmeli şekli olan Y_{it-1} 'in karşılığı olarak bir eksik sayıda gölge değişken dâhil edildiğinden dolayı, modelin tutarlılığı ancak T sonsuza yakınsadığında elde edilebilmektedir (Tatoğlu, 2020: 121).

5.3.1. Birinci Farklar Tahmincisi

Bağımsız değişkenler ile birim etkiler arasında korelasyon olan modellerde yapılan tahminlerin daha tutarlı olabilmesi için sabit etkiler tahmincilerinin bir çeşidi olan birinci farklar yöntemine başvurulmaktadır. Aşağıda örnek bir model yer almaktadır:

$$Y_{it} = \delta Y_{it-1} + \beta X'_{it} + \mu_i + u_{it} \quad (9)$$

Birinci farklar tahmincileri kullanılarak yapılan analizlerde μ_i olarak gösterilen birim etki modelden çıkarılmaktadır. Modeldeki bağımlı değişkenin gecikmeli değeri, Y_{it-1} içseldir. Bu değişken, bağımsız değişken olarak kullanıldığı için $(u_{it-1} - u_{it-2})$ ile gösterilen hata terimiyle ortogonal değildir ve bu durum tahminlerde sapmalara yol açmaktadır. Bu sapmaların kontrol edilebilmesi için öncelikle birinci fark dönüşümlerinin yapılması, sonrasında araç değişken olarak gecikmeli bağımlı değişken ve hata terimi arasındaki korelasyonun kullanılması önerilmektedir (Tatoğlu, 2020: 126). Bu yöntemi kullanan ve en sık tercih edilen birinci fark tahmincileri Anderson ve Hsiao

(1982) Tahmincisi, Arellano ve Bond (1991) GMM tahmincisi, Arellano ve Bover (1995) / Blundell ve Bond (1998) Sistem GMM Tahmincisi ve bu tahmincinin Roodman (2006) tarafından geliştirilmiş olan versiyonudur.

5.3.1.1. Anderson ve Hsiao Tahmincisi

Araç değişkenler yöntemi olarak yaygın bir şekilde kullanılan ilk tahminci Anderson – Hsiao tahmincisidir. Bu yöntemin kullanım amacı, bağımlı değişkenin gecikmeli değeri Y_{it-1} ile hata terimi u_{it} arasındaki korelasyonun varlığından doğan içsellik problemini çözmektir. Böylece birinci fark dönüşümü yoluyla birim etkiler ortadan kaldırılmaktadır. İlk farklar dönüşümü uygulanmış sabit etkili ve dinamik model için uygun araç değişkenler seçilerek tahmincilerin en küçük kareler yöntemi ile belirlenmeleri sağlanır. Bu tahmincilere de Anderson – Hsiao tahmincisi adı verilmektedir. Söz konusu tahmincinin kullanılması için öncelikli şartlar hata terimlerinin varyanslarının sabit olması ve otokorelasyon probleminin olmamasıdır.

Anderson – Hsiao yönteminde içselliğe neden olan Y_{it-1} yerine daha gecikmeli değerleri olan Y_{it-2} ve Y_{it-3} 'ün kullanılması önerilmektedir. Y_{it-2} 'nin araç değişken olarak kullanıldığı Z vektörü aşağıdaki şekilde olacaktır:

$$Z = [Y_{it-2}, (X_{it} - X_{it-1})] = [Y_{it-2}, \Delta X_{it}] \quad (10)$$

Modeldeki X değişkeni dışsaldır ve aynı zamanda kendisinin araç değişkenidir. Bundan dolayı araç değişkenler vektöründe yer almaktadır. Araç değişken olarak Y_{it-2} yerine Y_{it-3} kullanılması durumda ise gözlem kaybı 3 döneme çıkmaktadır. Kullanılacak araç değişkenlerin geçerli olması için ΔX_{it} ile aralarında korelasyon olmaması gerekmektedir. Araç değişkenler, ilk farklar matrisi ise aşağıdaki şekilde gösterilmektedir:

$$Z\hat{\Delta}Y = \Delta Z\hat{\Delta}X + Z\hat{\Delta}u \quad (11)$$

Yukarıdaki modelde $\Delta X = [(Y_{it-1} - Y_{it-2}), (x_{it} - x_{it-1})]'$ dir. Kullanılacak araç değişkenlerin tespit edilmesi ile beraber en küçük kareler yöntemi uygulanır ve bunun sonucunda elde edilen Anderson – Hsiao tahmincileri aşağıdaki şekilde olacaktır:

$$\hat{\delta}_{IV} = \left(\Delta X Z (Z Z)^{-1} Z \Delta X \right)^{-1} \Delta X Z (Z Z)^{-1} Z \Delta Y \quad (12)$$

$\hat{\delta}_{IV}$, gecikmeli değerler için belirlenmiş araç değişkenleri (*instrumental variables*) göstermekte, diğer bağımsız değişkenler ise zaten dışsal oldukları için kendileri olarak yer almaktadırlar. Bu tahmincinin kullanılabilmesi için moment şartlarının dikkate alınmalı ve otokorelasyon problemi göz önünde bulundurulmalıdır. Hata terimindeki otokorelasyon problemi Anderson – Hsiao tahmincisinde dikkate alınmadığı için geliştirilmiş momentler yönteminin kullanılması daha uygun olacaktır (Akay, 2018: 116).

5.3.1.2. Arrelano ve Bond Genelleştirilmiş Momentler Tahmincisi

Manuel Arrelano ve Stephen Bond 1991’de GMM yönetime ile tahmin edilen panel verilerine uygulanabilecek bir belirleme testi sunmuşlardır (Arrelano ve Bond, 1991: 277). Birinci hata fark terimlerinin otokorelasyonlarının negatif olduğu durumlar için geliştirilmiş bu yöntem iki aşamalıdır. Öncelikle birinci fark modelinin araç değişken matrisi aracılığı ile dönüşümü yapılmakta, sonrasında bu yeni modelin genelleştirilmiş en küçük kareler yöntemi ile tahmini gerçekleştirilmektedir. GMM tahmincisi aynı zamanda iki aşamalı araç değişkenler tahmincisi olarak da adlandırılmaktadır (Tatoğlu, 2020: 131).

Arrelano ve Bond, y_{it} ’nin gecikmeli değerleri ile hata terimi ε_{it} arasındaki ortogonalite koşulundan faydalanarak dinamik bir model geliştirmişlerdir. Dinamik panel veri modelinin parametreleri için daha fazla araç kullanarak GMM tahmincisi üretmişlerdir. Geçerli araç değişkenlerin sayısı bağımlı değişkenin gecikmeli uzunluğuna dayanarak belirlenir. Model, tüm gecikmeli kademeler ile aralarında katı olarak dışsallık olan değişkenlerin birinci farklarının kullanılmasıyla oluşturulan geniş

bir araç matrisini bir araya getirmektedir. Bu araç matrisi ile hem tek aşamalı ve iki aşamalı GMM tahmincileri, hem de tek aşamalı tahminciler için sağlam VCE tahmincisi oluşturulur (Das, 2019: 552).

Aşağıdaki dinamik panel veri modeli, tek açıklayıcı değişkenini bağımlı değişkenin bir gecikmeli değeri oluşturan bir modelin örneğidir:

$$\begin{aligned} Y_{it} &= \gamma Y_{it} + \mu_i + u_{it} \\ Y_{it} - Y_{it-1} &= \gamma(Y_{it-1} - Y_{it-2}) + (u_{it} - u_{it-1}) \end{aligned} \quad (13)$$

Bu modelde μ_i olarak gösterilen birim etkisi elenmiştir. Y_{it-1} ve u_{it} arasında korelasyon olması birinci farklar tahmincisinin sapmalı bir hale gelmesine neden olmaktadır. Bununla beraber $(u_{it} - u_{it-1})$ hata terimleri de birim köklüdürler. Modelin bağımlı değişkenleri için kullanılacak araç değişkenler, daha gecikmeli değişkenlerdir ve $Y_{it-2}, Y_{it-3}, Y_{it-4} \dots$ olarak belirlenirler. Y_{it-n} ile bir önceki fark hata terimi arasında korelasyon olmadığı için bu şekilde kullanılır. Yani $E(Y_{it-2}(u_{it} - u_{it-1})) = 0$ 'dır. Örneğin, $T=3$ olarak belirlenen bir model aşağıdaki şekilde olacaktır:

$$Y_{i3} - Y_{i2} = \gamma(Y_{i2} - Y_{i1}) + (u_{i3} - u_{i2}) \quad (14)$$

Eğer u_{it} 'de otokorelasyon problemi yoksa $(Y_{i2} - Y_{i1})$ ile yüksek korelasyonlu olan ancak $(u_{i3} - u_{i2})$ ile arasında herhangi bir korelasyon bulunmayan Y_{i1} , modele eklenmeye uygun bir araç değişken haline gelmektedir. Bu durumda araç değişken matrisi aşağıdaki şekilde oluşmaktadır:

$$Z_i = \begin{bmatrix} Y_{i1} & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & \vdots \\ 0 & Y_{i2} & Y_{i1} & 0 & 0 & 0 & \vdots \\ 0 & 0 & 0 & Y_{i3} & Y_{i2} & Y_{i1} & \vdots \\ \vdots & \vdots & \vdots & \vdots & \vdots & \vdots & \ddots \end{bmatrix} \quad (15)$$

Buna göre hem gecikmeli değerleri hem de bağımsız değişkeni mevcut olan araç değişkenli birinci fark modeli matrisler aşağıdaki şekilde gösterilmektedir:

$$\begin{aligned}
Z' \Delta Y &= Z' \Delta Y_{-1} \gamma + Z' \Delta X \beta + Z' \Delta u \\
Z' \Delta Y &= \delta Z' \Delta X + Z' \Delta u \\
\Delta X &= [(Y_{it-1} - Y_{it-2}), (X_{it} - X_{it-1})] = [(\Delta Y_{it-1}, \Delta X_{it})]
\end{aligned} \tag{16}$$

Matrislerin dâhil edildiği GMM tahmincisi aşağıda yer almaktadır:

$$\hat{\delta}_{GMM} = (\Delta X' Z (Z' \hat{\Omega} Z)^{-1} Z' \Delta X)^{-1} (\Delta X' Z (Z' \hat{\Omega} Z)^{-1} Z' \Delta Y)^{-1} \tag{17}$$

$\hat{\Omega}$, hata terimlerinin varyans ve kovaryans matrisleridir. GMM tahmincilerini kullanırken N'nin yeterince büyük ve N'nin de T'den büyük olduğuna dikkat etmek gerekmektedir. Araç değişkenlerin sayısı zaman ile artıdığından, N, kullanılan araç değişken sayısını aşabilir ve yapılan testler sapmalı sonuç verebilir. Bundan dolayı araç değişken sayısı N'ye eşit veya ondan küçük olmalıdır (Tatoğlu, 2020: 132).

5.3.1.3. *Arellano ve Bover / Blundell ve Bond Sistem GMM Tahmincisi*

Otoregresif parametre sayısının fazla olması ya da artık hata varyansı ile karşılaştırıldığında birim etki varyansının oranının çok yüksek kalması Arellano ve Bond tahmincisinin zayıflamasına neden olmaktadır. Birinci farkların alınması sonucunda bazı verilerin tamamen kaybolması probleminden kaynaklı sorunların önüne geçmek adına ortogonal sapmalar yöntemi kullanılmaktadır. Arellano ve Bover (1995) dinamik panel veri modelleri için bu yöntemin kullanılmasını ve etkin araç değişken tahmincisini önermişlerdir. Böylece, verilerin eksik olduğunu dengesiz panellerde de birinci farkların daha çok verinin eksilmesine neden olmasının önüne geçilmektedir (Tatoğlu, 2020: 138). Aşağıdaki panel veri modeli ele alındığında;

$$Y_{it} = \phi Y_{i,t-1} + \beta x_{it} + \mu_i + \varepsilon_i \quad (18)$$

Modelde yer alan x_{it} , bağımsız değişkenlerin hem eş zamanlı hem de gecikmeli değerlerini içeren vektörü göstermektedir. Bu dinamik panel veri modeli hem uzun dönem eşitliğini, hem de kısa dönem dinamiklerini içermektedir. Modelin birinci farkı işe aşağıdaki şekildedir:

$$\Delta Y_{it} = \phi_1 \Delta Y_{i,t-1} + \Delta \beta x_{it} + \Delta \varepsilon_{it} \quad (19)$$

Koşulsuz moment şartları ise aşağıdaki şekildedir:

$$\begin{aligned} E\left(\left(Y_{i0}, Y_{i1} \dots Y_{i,t-2}\right)' \Delta \varepsilon_{it}\right) &= 0 \\ E\left(\left(x_{i0}, x_{i1} \dots x_{i,t-2}\right)' \Delta \varepsilon_{it}\right) &= 0 \end{aligned} \quad (20)$$

Anderson ve Hsiao bu tip $AR(1)$ modelleri için basit araç değişkenleri, çok çerçeveli bir modelde kullanmışlardır. Arellano ve Bond da aynı çerçevede GMM tahmincisi kullanmışlardır. Ahn ve Schmidt (1995) ise doğrusal olmayan moment koşullar için ilave bir $T - 3$ setinin kullanılmasını önermişlerdir:

$$E\left((\mu_i + \varepsilon_{it}) \Delta \varepsilon_{it}\right) = 0, \quad t = 3, \dots, T \quad (21)$$

Blundell ve Bond (1998) mevcut düzeyde, araç olarak değişkenlerin gecikmeli farklarını kullanmışlardır. Buna göre $E(\Delta y_{it} | \mu_i) = 0$ ve $E(\Delta x_{it} | \mu_i) = 0$ varsayımı altında ilave moment koşulları aşağıdaki şekildedir:

$$\begin{aligned}
E\left(\left(Y_{i0}, Y_{i1} \dots Y_{i,t-2}\right)'(\mu_i + \varepsilon_{it})\right) &= 0 \\
E\left(\left(x_{i0}, x_{i1} \dots x_{i,t-2}\right)'(\mu_i + \varepsilon_{it})\right) &= 0
\end{aligned} \tag{22}$$

Ancak, (20) numaralı denklemde gösterilen moment koşulları artıktır ve (19) numaralı denklemde momentlerin doğrusal kombinasyonu olarak gösterilebilir. Kiviet vd. (2013) aşağıdaki artıksız moment şartlarını önemişlerdir:

$$E(\Delta(y_{it-1}(\mu_i + \varepsilon_{it}))) = 0, \quad t = 2, 3, \dots, T \tag{23}$$

Bununla beraber eğer x_{it} içsel ise:

$$E(\Delta(x_{it-1}(\mu_i + \varepsilon_{it}))) = 0, \quad t = 2, 3, \dots, T \tag{24}$$

Eğer x_{it} dışsal ise:

$$E(\Delta(x_{it}(\mu_i + \varepsilon_{it}))) = 0, \quad t = 2, 3, \dots, T \tag{25}$$

Yukarıda yer alan (20), (21), (24) ve (25) numaralı denklemler GMM tahmincileri olarak bilinmektedir.

Sistem GMM tahmincileri y 'nin oluşturulmasında bir dizi ilave kısıtlayıcı ilave koşullar içermektedirler. Hsiao, Pesaran ve Tahmişçioğlu (2002) tarafından geliştirilmiş model, direkt en büyük olasılık kestiriminin fark verisi ile birlikte kullanılmaktadır. Fark verisi idiosinkratik hataların normal dağılımlı olduğu varsayımı altında daha az kısıtlamaya ihtiyaç duymaktadır. Her iki yaklaşımda da ϕ_1 'in tüm değerleri ile uyumlu tahminler üretmektedir (Das, 2019: 562).

Roodman (2006), sistem GMM tahmini için kullanılan Arellano ve Bover / Blundell ve Bond yöntemini daha da geliştirmiştir. Bu yöntem ile yapılan tahmin

sonucunda elde edilen çıktı sonucunda daha fazla test sonucu elde edilmektedir. Bunun yanı sıra ilave edilen seçenekler ile hem heteroskedastisite hem de otokorelasyon varlığında tutarlı sonuçların elde edilmesini sağlamaktadır. Gecikme yapısının özellikleri standart Arellano ve Bover / Blundell ve Bond yönteminden daha esnektir ve değişkenlerin içsellikleri de modellenilebilmektedir. N 'nin büyük, T 'nin küçük olduğu modellerde bu yöntem kullanılabilir (Tatoğlu, 2020: 143).

5.4. Uygulama

5.4.1. Veri Seti, Dönemi ve Model

Yeni merkantilizm kapsamında korumacılığı veya liberalleşme kapsamında ticarete serbestleşmeyi artırmaya yönelik politikaların, öncelikli olarak müdahale etmeyi amaçladıkları makroekonomik değişkenler üzerindeki etkilerinin araştırılması için yapılan analizde 2001 – 2019 dönemine ait 19 yıllık veri seti ile çalışılmıştır. Çalışmada, 2019 itibariyle toplam küresel GSYİH'in 90.27%'sini oluşturan 38 ülkeye ait veriler kullanılmıştır. Söz konusu ülkeler aşağıdaki gibidir:

Tablo 6: Analizde Verileri Kullanılan Ülkeler Listesi

ABD	Endonezya	İsrail	Nijerya
Almanya	Filipinler	İsveç	Norveç
Arjantin	Fransa	İsviçre	Polonya
Avustralya	Güney Afrika	İtalya	Rusya
Avusturya	Güney Kore	Japonya	Singapur
Bangladeş	Hindistan	Kanada	Suudi Arabistan
Belçika	Hollanda	Kolombiya	Tayland
Brezilya	İngiltere	Malezya	Türkiye
Çin	İrlanda	Meksika	
Danimarka	İspanya	Mısır	

Analizde kullanılan veriler Uluslararası Ticaret Özgürlüğü Endeksi (bundan sonra endeks olarak adlandırılacaktır), yerel para birimi ile hesaplanmış reel GSYİH'in yıllık büyüme oranı, toplam ihracatın GSYİH' oranı, toplam ithalatın GSYİH'e oranı, imalat katma değerinin GSYİH'e oranı, cari işlemler dengesinin GSYİH'e oranı ve toplam

rezervlerin GSYİH'e oranı şeklindedir. Endeks, The Heritage Foundation veri tabanından elde edilirken, diğer tüm veriler Dünya Bankası veri tabanından elde edilmiştir.

Aşağıdaki tabloda çalışmada kullanılan ülkelerin 2001 ve 2019 yılları arasındaki Uluslararası Ticaret Özgürlükleri Endeksleri'nde meydana gelen değişiklikler yer almaktadır:

Tablo 7: Uluslararası Ticaret Özgürlük Endeksi Verilerinin Seçili Ülkelerde 2001 ve 2019 Yılları Arasında Karşılaştırılması

Ülke	2001 Endeksi	Durum	2019 Endeksi	Durum
<i>ABD</i>	81	<i>Tamamen Serbest</i>	86.6	<i>Tamamen Serbest</i>
<i>Almanya</i>	78	<i>Çoğunlukla Serbest</i>	86	<i>Tamamen Serbest</i>
<i>Arjantin</i>	65	<i>Orta Dereceli Serbest</i>	70	<i>Çoğunlukla Serbest</i>
<i>Avustralya</i>	79	<i>Çoğunlukla Serbest</i>	87.6	<i>Tamamen Serbest</i>
<i>Avusturya</i>	78	<i>Orta Dereceli Serbest</i>	86	<i>Tamamen Serbest</i>
<i>Bangladeş</i>	48.8	<i>Bastırılmış</i>	63.6	<i>Orta Dereceli Serbest</i>
<i>Belçika</i>	78	<i>Çoğunlukla Serbest</i>	86	<i>Tamamen Serbest</i>
<i>Brezilya</i>	57	<i>Çoğunlukla Serbest Değil</i>	69	<i>Orta Dereceli Serbest</i>
<i>Çin</i>	46	<i>Bastırılmış</i>	73	<i>Çoğunlukla Serbest</i>
<i>Danimarka</i>	78	<i>Çoğunlukla Serbest</i>	86	<i>Tamamen Serbest</i>
<i>Endonezya</i>	67.2	<i>Orta Dereceli Serbest</i>	79.8	<i>Çoğunlukla Serbest</i>
<i>Filipinler</i>	68.4	<i>Orta Dereceli Serbest</i>	78.2	<i>Çoğunlukla Serbest</i>
<i>Fransa</i>	78	<i>Çoğunlukla Serbest</i>	81	<i>Tamamen Serbest</i>
<i>Güney Afrika</i>	61	<i>Orta Dereceli Serbest</i>	76	<i>Çoğunlukla Serbest</i>
<i>Güney Kore</i>	67.8	<i>Orta Dereceli Serbest</i>	80.4	<i>Tamamen Serbest</i>
<i>Hindistan</i>	25.6	<i>Bastırılmış</i>	72.4	<i>Çoğunlukla Serbest</i>
<i>Hollanda</i>	78	<i>Çoğunlukla Serbest</i>	86	<i>Tamamen Serbest</i>
<i>İngiltere</i>	78	<i>Çoğunlukla Serbest</i>	86	<i>Tamamen Serbest</i>
<i>İrlanda</i>	78	<i>Çoğunlukla Serbest</i>	86	<i>Tamamen Serbest</i>
<i>İspanya</i>	78	<i>Çoğunlukla Serbest</i>	86	<i>Tamamen Serbest</i>
<i>İsrail</i>	83	<i>Tamamen Serbest</i>	84.4	<i>Tamamen Serbest</i>
<i>İsveç</i>	78	<i>Çoğunlukla Serbest</i>	86	<i>Tamamen Serbest</i>
<i>İsviçre</i>	83	<i>Tamamen Serbest</i>	87.4	<i>Tamamen Serbest</i>
<i>İtalya</i>	78	<i>Çoğunlukla Serbest</i>	86	<i>Tamamen Serbest</i>
<i>Japonya</i>	80.6	<i>Tamamen Serbest</i>	80	<i>Tamamen Serbest</i>
<i>Kanada</i>	77.8	<i>Çoğunlukla Serbest</i>	86.8	<i>Tamamen Serbest</i>
<i>Kolombiya</i>	69.2	<i>Orta Dereceli Serbest</i>	76	<i>Çoğunlukla Serbest</i>

Tablo 7: Uluslararası Ticaret Özgürlük Endeksi Verilerinin Seçili Ülkelerde 2001 ve 2019 Yılları Arasında Karşılaştırılması (Devamı)

Ülke	2001 Endeksi	Durum	2019 Endeksi	Durum
<i>Malezya</i>	66	<i>Orta Dereceli Serbest</i>	82	<i>Tamamen Serbest</i>
<i>Meksika</i>	83	<i>Tamamen Serbest</i>	81.4	<i>Tamamen Serbest</i>
<i>Mısır</i>	47.2	<i>Bastırılmış</i>	71.8	<i>Çoğunlukla Serbest</i>
<i>Nijerya</i>	27	<i>Bastırılmış</i>	62.4	<i>Orta Dereceli Serbest</i>
<i>Norveç</i>	81	<i>Tamamen Serbest</i>	83.2	<i>Tamamen Serbest</i>
<i>Polonya</i>	77.6	<i>Çoğunlukla Serbest</i>	86	<i>Tamamen Serbest</i>
<i>Rusya</i>	52.2	<i>Çoğunlukla Serbest Değil</i>	77.8	<i>Çoğunlukla Serbest</i>
<i>Singapur</i>	83	<i>Tamamen Serbest</i>	94.8	<i>Tamamen Serbest</i>
<i>Suudi Arabistan</i>	61	<i>Orta Dereceli Serbest</i>	76	<i>Çoğunlukla Serbest</i>
<i>Tayland</i>	77.6	<i>Çoğunlukla Serbest</i>	83	<i>Tamamen Serbest</i>
<i>Türkiye</i>	73	<i>Çoğunlukla Serbest</i>	79.6	<i>Çoğunlukla Serbest</i>

Not: 0 – 49.9 = Bastırılmış, 50 – 59.9 = Çoğunlukla Serbest Değil, 60 – 69.9 = Orta Dereceli Serbest, 70 – 79.9 = Çoğunlukla Serbest, 80 – 100 = Tamamen Serbest

Kaynak: The Heritage Foundation’dan alınan verilerle tarafımızca hazırlanmıştır.

Analizlerde kullanılan veriler, Stata 15.1 programı kullanılarak test edilmiştir. The Heritage Foundation tarafından hazırlanan endeks *tfiher*, GSYİH yıllık büyüme hızı *gdpgrw*, toplam ihracatın GSYİH’e oranı *expgdp*, toplam ithalatın GSYİH’e oranı *impgdp*, imalat katma değerinin GSYİH’e oranı *mangdp*, cari işlemler dengesinin GSYİH’e oranı *cabgdp* ve toplam rezervlerin GSYİH’e oranı *resgdp* olarak gösterilmektedir. Yukarıdaki veriler ile oluşturulmuş dinamik panel veri modeli aşağıda yer almaktadır:

$$tfiher_{it} = \alpha + \beta_1 tfiher_{it-1} + \beta_2 gdpgrw_{it} + \beta_3 expgdp_{it} + \beta_4 impgdp_{it} + \beta_5 mangdp_{it} + \beta_6 cabgdp_{it} + \beta_7 resgdp_{it} + u_{it}$$

Modelde yer alan değişkenlere ait betimleyici istatistikler Tablo 8’de yer almaktadır:

Tablo 8: Modelde Kullanılan Değişkenlere Ait Betimleyici İstatistikler

Değişken	Gözlem Sayısı	Ortalama	Standart Sapma	Minimum	Maksimum
tfiher	720	4.336655	0.1815448	3.08191	4.551769
gdpgrw	722	3.221195	3.155634	-10.8945	25.1764
expgdp	722	3.512417	0.6191798	2.201999	5.433695
impgdp	722	3.468177	0.5523641	2.258532	5.339138
mangdp	722	2.729773	0.3570925	1.730663	3.551463
cabgdp	713	2.175989	6.046711	-11.2732	27.39765
resgdp	722	2.403497	1.007545	-1.07003	4.761127

5.4.2. Sabit Etkiler – Tesadüfi Etkiler’in Tespit Edilmesi

Dinamik panel veri analizinde, kullanılacak tahmincinin belirlenebilmesi için, öncelikle sabit etkiler modelinin mi yoksa tesadüfi etkiler modelinin mi geçerli olduğunun tespit edilmesi gerekmektedir. Söz konusu tespit, Hausman testi ile gerçekleştirilmektedir. Test sonucunda H_0 hipotezi kabul edilirse tesadüfi etkiler modeli, eğer H_0 hipotezi reddedilirse sabit etkiler modeli kullanılacaktır. Hausman testi sonucu Tablo 9’da yer almaktadır:

Tablo 9: Hausman Testi Sonucu

χ^2 Test Değeri	Olasılık Değeri (p)
49.73	0.000

H_0 : Katsayı farkları sistematik değildir (Tesadüfi Etkiler Modeli)

H_1 : Katsayı farkları sistematiktir (Sabit Etkiler Modeli)

Test sonucunda p-değeri = 0.000 < 0.05 olduğu için H_0 hipotezi reddedilmekte ve H_1 hipotezi kabul edilmektedir. Bundan dolayı yapılacak dinamik panel veri analizinde sabit etkiler modeline dayalı tahminçiler kullanılacaktır.

5.4.3. Arrelano – Bond GMM Tahmincisi Test Sonuçları

Hausman testi ile sabit etkiler modeline dayalı tahminçilerin kullanılmasının uygun olduğunun belirlenmesi ile beraber model öncelikle Arrelano – Bond GMM

tahmincisi ile tahmin edilmiştir. İki aşamalı olarak gerçekleştirilen tahmine ait sonuçlar Tablo 10’da yer almaktadır:

Tablo 10: Arrelano – Bond GMM Tahmincisi Test Sonucu

Değişkenler	Katsayı	Olasılık Değeri
<i>tfiher (L1)</i>	0.5072203	0.000*
<i>gdpgrw</i>	0.0004232	0.013*
<i>expgdp</i>	-0.0586339	0.000*
<i>impgdp</i>	0.0589933	0.000*
<i>mangdp</i>	-0.2168455	0.000*
<i>cabgdp</i>	0.0002484	0.095***
<i>resgdp</i>	-0.0137681	0.000*
Zaman Boyutu		19
Kesit Boyutu		38
Gözlem Sayısı		636
Wald Testi		8729.67 (0.000*)
AR(1)		-1.668 (0.0953)
AR(2)		1.2399 (0.2150)
Sargan Testi		36.405 (1.000)

Not: * 1%, ** 5% ve *** 10% anlamlılık düzeylerini göstermektedir. Parantez içinde yer alan rakamlar olasılık değerlerini ifade etmektedir.

Yukarıdaki test sonuçlarına göre endeksin bir gecikmeli değerinin katsayısının 1% düzeyinde anlamlı olması, dinamik panel veri analiz yönteminin kullanılan veriler için uygun olduğunu göstermektedir. Endeksin bir gecikmeli dönemdeki meydana gelen 1%'lik artış, mevcut dönemdeki endeksi 50.7% arttırmaktadır. GYSİH büyüme hızının katsayısı 5% düzeyinde anlamlıdır. Bu değişkendeki 1%'lik artış, endeksin 0.0004% artışı ile sonuçlanmaktadır. Etki pozitifdir ancak göz ardı edilecek kadar küçüktür. İhracatın GSYİH'e oranının katsayısı 1% düzeyinde anlamlıdır. Bu değişkendeki 1%'lik artış, endeksin 0.059% azaltmasına neden olmaktadır. Yani aralarında negatif bir ilişki bulunmaktadır. İthalatın GSYİH'e oranının katsayısı 1% düzeyinde anlamlıdır. Bu değişkendeki 1%'lik artış, endeksin 0.059% artmasına neden olmaktadır. İmalat katma değerinin GSYİH'e oranının katsayısı 1% düzeyinde anlamlıdır. Bu değişkendeki 1%'lik artış, endeksi 0.217% azaltmaktadır. Cari işlemler dengesinin GSYİH'e oranının katsayısı 10% düzeyinde anlamlıdır. Bu değişkendeki 1%'lik artış, endeksi 0.0002% arttırmaktadır. İlişki pozitif olmasına rağmen göz ardı edilecek kadar küçüktür.

Rezervlerin GSYİH'e oranının katsayısı 1% düzeyinde anlamlıdır. Bu değişkendeki 1%'lik artış, endeksi 0.014% azaltmaktadır.

5.4.4. Arrelano ve Bover / Blundell ve Bold Sistem GMM Tahmincisi Test Sonuçları

İki aşamalı olarak gerçekleştirilen Arrelano ve Bover/Blundell ve Bold sistem GMM tahmincisi testine ait sonuçlar Tablo 11'de yer almaktadır:

Tablo 11: Arrelano – Bover/Blundell ve Bold Sistem GMM Tahmincisi Test Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	Olasılık Değeri
<i>tfiher (L1)</i>	0.5864554	0.000*
<i>gdpgrw</i>	-0.0022375	0.000*
<i>expgdp</i>	-0.0656780	0.000*
<i>impgdp</i>	0.1331854	0.000*
<i>mangdp</i>	-0.1625699	0.000*
<i>cabgdp</i>	0.0022256	0.039**
<i>resgdp</i>	-0.0061699	0.000*
Zaman Boyutu		19
Kesit Boyutu		38
Gözlem Sayısı		675
Wald Testi		33909.78 (0.000*)
AR(1)		-1.681 (0.0928)
AR(2)		1.1836 (0.2366)
Sargan Testi		36.27607 (1.000)

Not: * 1%, ** 5% ve *** 10% anlamlılık düzeylerini göstermektedir. Parantez içinde yer alan rakamlar olasılık değerlerini ifade etmektedir.

Yukarıdaki test sonuçlarına göre endeksin bir gecikmeli değerinin katsayısı 1% düzeyinde anlamlıdır. Endeksin bir gecikmeli dönemde meydana gelen 1%'lik artış, mevcut dönemde endeksi 58.6% arttırmaktadır. GSYİH büyüme hızının katsayısı 1% düzeyinde anlamlıdır. Bu değişkendeki 1%'lik artış, endeksin 0.0002% azalması ile sonuçlanmaktadır. Etki negatiftir ancak göz ardı edilecek kadar küçüktür. İhracatın GSYİH'e oranının katsayısı 1% düzeyinde anlamlıdır. Bu değişkendeki 1%'lik artış, endeksin 0.0657% azalmasına neden olmaktadır. Yani aralarında negatif bir ilişki bulunmaktadır. İthalatın GSYİH'e oranının katsayısı 1% düzeyinde anlamlıdır. Bu değişkendeki 1%'lik artış, endeksin 0.1332% artmasına neden olmaktadır. İmalat katma

değerinin GSYİH'e oranının katsayısı 1% düzeyinde anlamlıdır. Bu değişkendeki 1%'lik artış, endeksi 0.1626% azaltmaktadır. Cari işlemler dengesinin GSYİH'e oranının katsayısı 5% düzeyinde anlamlıdır. Bu değişkendeki 1%'lik artış, endeksi 0.0022% artırmaktadır. İlişki pozitif olmasına rağmen göz ardı edilecek kadar küçüktür. Rezervlerin GSYİH'e oranının katsayısı 1% düzeyinde anlamlıdır. Bu değişkendeki 1%'lik artış, endeksi 0.006% azaltmaktadır yani aralarında negatif bir ilişki bulunmaktadır.

5.4.5. Arrelano ve Bover/Blundell ve Bold Sistem GMM Tahmincisi Roodman Yaklaşımı Test Sonuçları

İki aşamalı Arrelano ve Bover/Blundell ve Bold sistem GMM tahmincisinin Roodman yaklaşımı ile yapılmış testine ait istatistiki sonuçlar Tablo 12'de yer almaktadır:

Tablo 12: Arrelano – Bover / Blundell ve Bold Sistem GMM Tahmincisine Roodman Yaklaşımı Test Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	Olasılık Değeri
<i>tfiher (L1)</i>	0.7687753	0.000*
<i>gdpgrw</i>	0.0000304	0.973
<i>expgdp</i>	-0.0427189	0.180
<i>impgdp</i>	0.0674496	0.021**
<i>mangdp</i>	-0.0193456	0.038**
<i>cabgdp</i>	0.000967	0.307
<i>resgdp</i>	-0.0069785	0.040
Zaman Boyutu		19
Kesit Boyutu		38
Gözlem Sayısı		675
Wald Testi		4.26e+06 (0.000)
AR(1)		-1.70 (0.090)
AR(2)		1.28 (0.199)
Hansen Testi		20.76 (0.237)
Hansen Testi (diff)		2.99 (0.810)

Not: * 1%, ** 5% ve *** 10% anlamlılık düzeylerini göstermektedir. Parantez içinde yer alan rakamlar olasılık değerlerini ifade etmektedirler.

Yukarıdaki test sonuçlarına göre endeksin bir gecikmeli değerinin katsayısının 1% düzeyinde anlamlıdır. Endeksin bir gecikmeli dönemde meydana gelen 1%'lik artış, mevcut dönemde endeksi 76.8% arttırmaktadır. GSYİH büyüme hızının katsayısı istatistiksel olarak anlamsızdır. İhracatın GSYİH'e oranının katsayısı istatistiksel olarak anlamsızdır. İthalatın GSYİH'e oranının katsayısı 5% düzeyinde anlamlıdır. Bu değişkendeki 1%'lik artış, endeksin 0.0674% artmasına neden olmaktadır. İmalat katma değerinin GSYİH'e oranının katsayısı 1% düzeyinde anlamlıdır. Bu değişkendeki 1%'lik artış, endeksi 0.0193% azaltmaktadır. Cari işlemler dengesinin GSYİH'e oranının katsayısı istatistiksel olarak anlamsızdır. Rezervlerin GSYİH'e oranının katsayısı 5% düzeyinde anlamlıdır. Bu değişkendeki 1%'lik artış, endeksi 0.007% azaltmaktadır yani aralarında negatif bir ilişki bulunmaktadır.

Tüm tahmin sonuçları Tablo 13'te özetlenmiştir:

Tablo 13: Tüm Tahmin Sonuçlarının Özeti

Değişkenler	Arrelano – Bond	Arrelano - Bover /Blundell - Bond	Arrelano - Bover /Blundell - Bond (Roodman)
<i>tfiher (L1)</i>	Pozitif	Pozitif	Pozitif
<i>gdpgrw</i>	Pozitif (Çok Küçük)	Negatif (Çok Küçük)	Anlamsız
<i>expgdp</i>	Negatif	Negatif	Anlamsız
<i>impgdp</i>	Pozitif	Pozitif	Pozitif
<i>mangdp</i>	Negatif	Negatif	Negatif
<i>cabgdp</i>	Pozitif (Çok Küçük)	Pozitif (Çok Küçük)	Anlamsız
<i>resgdp</i>	Negatif	Negatif	Negatif

Tablo 13'ten de görülebileceği üzere, endeksin bir gecikmeli dönemdeki artışı, mevcut dönemde de artış ile sonuçlanmaktadır. GSYİH büyüme hızı ile ilişkisi üç testte de farklı çıkmasına rağmen, pozitif ve negatif çıkan testlerde katsayının çok küçük olması, endeksin ile bu değişken arasında ilişki olmadığını göstermektedir. İhracatın GSYİH'e oranındaki artış, ilk iki test sonucuna göre endeksi azaltırken, üçüncü testte ilişki anlamsız çıkmıştır. İthalatın GSYİH'e oranına bakıldığında ise, her üç test de endeks ile bu oran arasında pozitif bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra, imalat katma değerinin GSYİH'e oranının endeksin ile arasında negatif ilişki olduğu üç test tarafından da teyit edilmiştir. Cari işlemler dengesinin GSYİH'e oranı ile

endeks arasındaki ilişkinin ilk iki testte pozitif, üçüncü testte anlamsız olması, ancak sonuçların pozitif olduğu katsayıların çok küçük olması, endeksin ile bu değişken arasında herhangi bir ilişki olmadığını ortaya çıkarmıştır. Son olarak, rezervlerin GSYİH'e oranı ele alındığında, endeks ile bu değişken arasında tüm sonuçlara göre negatif bir ilişki olduğu görülmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, merkantilizm doktrininin ortaya çıkışı, gelişimi ve etkileri 15. yüzyıldan başlayacak şekilde ele alınmıştır. Bununla beraber, klasik iktisadın uluslararası ticareti serbestleştirilmeye yönelik stratejilerine bir reaksiyon olarak, 18. yüzyılın sonu itibariyle klasik merkantilist politikaların yeni merkantilist politikalara dönüşümü ve günümüze kadar uzanan farklı uygulamaları da detaylı bir şekilde incelenmiştir. Çalışmada ayrıca, ticari serbestleşmeye veya yeni merkantilizme yönelik politikaların belirli makroekonomik faktörler üzerindeki etkilerine yönelik ampirik bir analiz de yer almaktadır. Devletlerin tarifeler ve tarife dışı engeller üzerinde yaptıkları değişikliklerin, hedef aldıkları faktörler üzerinde etkili olup olmadıkları, eğer herhangi bir etki söz konusu ise bunun niteliği ve boyutu, ekonometrik analiz ile belirlenmiştir.

Merkantilizm, coğrafi keşiflerin hız kazanması, denizaşırı ticari faaliyetlerin artması ve tüccar sınıfının toplum içerisinde daha önemli bir hale gelmesi ile ortaya çıkmıştır. Merkantilist politikalar, uluslararası ticareti sıfır toplamı bir oyun olarak değerlendirmekte ve bu doğrultuda kalıcı lehte ticaret dengesi elde etmeyi amaçlamaktadır. Ancak söz konusu politikalar, sadece ticaret değil, para, istihdam, ücret ve nüfus gibi farklı konular üzerinde de etkilerini göstermiştir. Bu alanlara müdahale etmek için uygulanan tüm politikaların ortak hedefi ise mümkün olduğunca fazla değerli metal elde etmek, yani rezerv biriktirmektir. Söz konusu dönemde ülkelerin uluslararası alandaki güçleri, sahip oldukları rezervler ile ölçülmüştür. Bunun nedeni ise, rezervler ne kadar fazla olursa, o kadar güçlü bir ordu oluşturmanın da mümkün olacağı gerçeğidir. Klasik merkantilist düşüncenin baskın olduğu yıllarda ordunun güçlenmesi, ülkenin küresel olarak daha güçlü bir pozisyonda yer alması anlamına gelmiştir. Daha güçlü bir ordunun daha güçlü bir devlet ile eşdeğer olduğunu savunan bu düşünce, uluslararası ilişkilerdeki realizm yaklaşımını yansıtmaktadır. Ayrıca, rezerv miktarını artırarak zenginleşen ülkeler, gemi inşası sektörüne de daha fazla bütçe ayırmışlardır. Gemi filoları kalabalıklaşıp güçlendikçe, hem sömürgelerle hem de diğer ülkelerle daha fazla ticaret yapılmış, artan ticaret sayesinde de daha fazla rezerv elde edilmiştir. Bu doğrultudaki merkantilist politikalar, özellikle İngiltere’de baskın olmuştur ancak başka ülkelerde de benzer politikalar izlenmiştir. Söz konusu politikalar Almanya’da Kameralizm, Fransa’da ise Colbertizm olarak adlandırılmışlardır.

18. yüzyıldan itibaren dünyanın hem askeri hem de ekonomik olarak en güçlü ülkesi haline gelen İngiltere, oldukça sıkı serbest ticaret politikaları izlemeye başlamıştır. İngiltere'nin bu politikalarına, serbest ticaret emperyalizmi adı da verilmektedir. Sanayi Devriminin başlangıcına öncülük etmesi ve üretim maliyetlerinin diğer ülkelerden oldukça düşük olması, İngiltere'nin serbest ticaret politikaları izlemesinin en büyük sebebidir. Hem yüksek miktarlarda ürettikleri mamul malları satabilmek için yeni pazarlar aramaları, hem de uygun fiyatlar sayesinde yüksek rekabet gücüne sahip olmaları, İngilizleri serbest ticaretin en büyük destekçisi konumuna getirmiştir. 1846'da Tahıl Ticaretini Koruma Yasasının kaldırılması ile tarım sektöründeki tarifeler de tamamen sıfırlanmış ve ülke tüm sektörleri kapsayacak şekilde serbest ticaret politikaları izlemeye başlamıştır. Ancak, İngiltere'nin acımasız serbest ticaret stratejilerinden zarar gören ülkelere özellikle ABD ve Almanya, ekonomik milliyetçilik politikaları çerçevesinde çeşitli ticaret bariyerlerine başvurarak, yurt içinde gelişmekte olan sanayi kollarını dış rekabetten korumaya çalışmışlardır.

19. yüzyılın sonlarına gelindiğinde İngiltere, ABD ve Almanya gibi giderek güçlenen ve uluslararası piyasalarda rekabetçiliği artan ülkeler karşısında küresel hegemon pozisyonunu kaybetmiştir. Bunun yanı sıra, ekonomik dengesizlikler ile beraber gelen politik istikrarsızlıkların sonucunda 1914'te Birinci Dünya Savaşı başlamıştır. 1918'de biten savaştan sonraki ilk yıllarda, özellikle 1925'e kadar olan dönemde, uluslararası ticarete yine bir serbestleşme eğilimi görülmüştür. Ancak 1925'ten itibaren ABD ve Batı Avrupa ülkeleri tekrar yeni merkantilist politikalara yönelmişlerdir. 1929'da başlayan Büyük Buhran, hem ekonomik hem de sosyal olarak küresel bir yıkıma neden olmuş, 1930'da ABD'de yürürlüğe giren Smoot – Hawley Tarifeler Yasası ile korumacılık önlemleri zirveye ulaşmıştır. Bu faktörlerin neden olduğu ekonomik problemler, Almanya'da Nazilerin yönetime geçmeleriyle beraber hızla yükselen politik istikrarsızlıklar ile bir araya gelmiş ve 1939'da İkinci Dünya Savaşı başlamıştır.

İkinci Dünya Savaşı'nın 1945'te bitmesinden itibaren tüm dünya ABD'nin liderliğinde liberalleşme eğilimine girmiştir. Hem Marshall Yardımı ve Truman Doktrini vasıtasıyla sağladığı maddi desteklerle, hem de Bretton Woods ve GATT gibi uluslararası ticaretin serbestleşmesinde önemli roller oynayan organizasyonların

gerçekleştirilmesinde öncü olmasıyla ABD, küresel hegemon güç haline gelmiştir. Özellikle 1961-1968 arasındaki, Bretton Woods sisteminin tam olarak işlediği ve GATT kapsamında ülkelerin ticaret bariyerlerini ciddi miktarlarda düşürdüğü dönemde, kapitalizmin altın çağı yaşanmıştır. Söz konusu dönem boyunca, küresel ölçekte eşit görülmemiş büyüme oranları elde edilmiştir.

1968'de Bretton Woods sistemi çöküşünün ilk işaretlerini vermiş ve 1973'te tamamen ortadan kalkmıştır. Yine 1973'te OPEC ülkelerinin gelişmiş ülkelere uyguladıkları ambargolar sonucunda küresel petrol krizi başlamıştır. Bu iki faktörün bir araya gelmeleri, tüm dünyadaki ekonomik dengeleri alt üst etmiştir. 5 ayda 300% artan petrol fiyatları, mal ve hizmet fiyatlarının da çok yüksek oranlarda artmaları ile sonuçlanmıştır. Fiyatlardaki bu artışlarla beraber enflasyon problemi baş göstermiş, tüketim ve uluslararası ticaret hızla yavaşlamış, işsizlik oranları da yükselmeye başlamıştır. Tüm bu sorunların üstesinden gelmeye çalışan ülkeler, ilk önlem olarak tekrar korumacılık politikalarına başvurmuşlardır. Söz konusu olumsuz koşullardan ABD de oldukça etkilenmiştir. Ülkenin sadece uluslararası piyasalardaki rekabet gücü azalmamış, aynı zamanda küresel hegemon pozisyonu da zayıflamaya başlamıştır.

1970'li ve 1980'li yıllarda yeni merkantilist politikaları en sık uygulayan ülkeler, Japonya'nın başı çektiği Doğu Asya ülkeleri olmuşlardır. Japonya'da devlet, oldukça aktif bir şekilde ekonomiye müdahale ederek birçok sektörü desteklemiş ve ülkenin uluslararası rekabet gücünü artırmıştır. Asya Kaplanları arasında yer alan özellikle Güney Kore ve Tayvan da, Japonya'nın politikalarına benzer politikalar uygulamışlardır. Bu sayede hem ekonomileri büyümüştür, hem de uluslararası ticaretteki payları hızla artmıştır. Ancak, söz konusu ülkelerin benimsedikleri yeni merkantilist stratejiler karşısında, ABD ve Batı Avrupa devletleri başta olmak üzere tüm gelişmiş devletler, kendilerini savunmak adına çeşitli korumacılık politikalarına başvurmuşlardır. 1980'lerin sonunda patlak veren Latin Amerika borç krizi ile 1997'de başlayan Doğu Asya finansal krizi, 1990'larda küresel ekonomik dengeleri tekrar bozmuş, yeni merkantilist politikalara olan eğilimlerin dünya çapında artmasına sebebiyet vermiştir.

21. yüzyıla gelindiğinde ise küresel ekonomide yeni bir aktör olan Çin etkinliğini göstermeye başlamıştır. 1970'lerden itibaren açık kapı politikası izleyen devlet, hem gelişmekte olan sektörlerle verdiği desteklerle hem de kalabalık nüfusu ile sahip olduğu yüksek emek arzı sayesinde dünyanın fabrikası haline gelmiştir. Ancak 2000'lerin başından itibaren Çin, küresel hegemon pozisyona gelebilmek için oldukça aktif yeni merkantilist politikalar uygulamaya başlamıştır. Korumacılık politikaları, rekabetçiliği artırma amacından sapmış, küresel rakipleri ortadan kaldırmayı hedefler hale gelmiştir. Tek Kuşak, Tek Yol gibi altyapı projeleri, borçlandırma yolu ile az kalkınmış ve kalkınmakta olan ülkelere uygulanan yeni sömürgecilik politikaları, imalat, teknoloji ve enerji sektörlerindeki yeni merkantilist stratejiler, Çin'in küresel hegemon olma amacı ile yoğunlaştığı alanlardır. Enerji sektöründe yeni merkantilist politikalara başvuran tek ülke Çin olmamış, Rusya da devlet destekli doğalgaz ve petrol projeleri üzerine yoğunlaşmıştır. Bu dönemde dünya, ABD'nin hegemon olduğu tek kutuplu sistemden çok kutuplu bir sisteme geçiş yapmıştır. Bir tarafın serbest ticaret politikalarını desteklerken, diğer tarafın yeni merkantilizm uygulamalarını daha da sıklaştırması, küresel ekonomideki dengesizliklerin artışına yol açmıştır. Bu dengesizliklerin temelinde ise cari denge yatmaktadır. Serbest ticareti destekleyen ülkeler yüksek miktarlarda dış ticaret açığı verirlerken, korumacılık politikaları uygulayan ülkeler büyük miktarlarda dış ticaret fazlası vermişlerdir. Açık veren ülkeler, borçlanma yolu ile büyümeyi temel bir strateji haline getirmişlerdir.

2004-2006 arasında ilk işaretlerini veren ve 2007-2008 döneminde tepe noktasına ulaşan küresel finans krizi, 1929'da başlayan Büyük Buhran'dan sonra yaşanan en büyük ekonomik krizdir. Kriz, küresel bir resesyona yol açmış hatta 2009'da Avrupa'da bir borç krizinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu kriz ile beraber yine korumacılık önlemlerine başvurulmuştur. Fakat bu önlemlerin önceki krizlerde olduğu gibi keskin olmadıkları görülmektedir. Ancak, kriz sonrasında yapılan çalışmalar, öncesinde yeni merkantilist politikalar izleyen ülkelerin çok daha hızlı toparlanırken, liberal politikalar izleyen ülkelerin ise belirgin bir şekilde daha yavaş toparlandıklarını işaret etmiştir. Söz konusu durum, serbestleşme politikalarının faydalarının sorgulanmasına yol açmıştır. Krizin neden olduğu işsizlik sorunu, birçok ülkede ekonomik milliyetçilik eğilimlerinin artışı ile sonuçlanmıştır. Bunun en büyük yansıması ise serbest ticarete karşı olduğunu açıkça belirten Donald Trump'ın 2017'de

ABD Başkanı olarak seçilmesidir. Trump, başkan seçilir seçilmez TPP anlaşmasından çekilmiş, serbest ticaretin ulusal güvenliğe zarar verip vermediği konusunda incelemeler yapılması için talimatlar vermiştir. 2018'den itibaren incelemelerin sonuçlanması ile Çin başta olmak üzere birçok ülkeye karşı farklı sektörleri kapsayan bir ticaret savaşı başlatılmıştır. Bu ticaret savaşı Trump yönetimi tarafından sadece ekonomik değil, politik bir baskı unsuru olarak da kullanılmıştır.

Ticaret savaşlarının başlaması ile beraber tüm dünyada yeni merkantilist politikaların tekrar arttığına ve serbestleşme politikalarından uzaklaşıldığında dair kaygılar oluşmaya başlamıştır. Çalışmada kullanılan Uluslararası Ticaret Özgürlüğü Endeksi'ne bakıldığı zaman, tarife ve tarife dışı engellerin toplamında bir artış olmadığı, tam tersi endeks değerinin her geçen yıl azaldığı, yani ülkelerin ticaretlerini serbestleştirdikleri görülmektedir. Analizde verileri kullanılan 38 ülke göz önünde bulundurulduğunda, 2001'de bunlardan 5'i bastırılmış, 2'si çoğunlukla serbest değil, 9'u orta dereceli serbest, 15'i çoğunlukla serbest, 7'si tamamen serbest ülke konumunda iken, 2019'a gelindiğinde bastırılmış ve çoğunlukla serbest değil sınıfına giren hiçbir ülke kalmamıştır. 3 ülkenin orta dereceli serbest, 11 ülkenin çoğunlukla serbest, 24 ülkenin ise tamamen serbest oldukları belirlenmiştir. Örneğin Çin ve Rusya dahi bastırılmış ülke sınıfından, çoğunlukla serbest ülke sınıfına geçmişlerdir. Ancak uluslararası ticarete oldukça büyük payı olan bu ülkeler, hâlâ ABD, İngiltere gibi ülkelerden farklı olarak tamamen serbest sınıfta yer almamaktadırlar. Bu durum, söz konusu ülkelerin kısmen de olsa yeni merkantilist politikalara başvurduklarının bir göstergesidir. Küresel olarak bakıldığında ise 2001'de endeks değeri 64.8, yani orta dereceli serbest olarak hesaplanmıştır. 2018 yılında endeks değeri 76.4 olmuştur, yani çoğunlukla serbest sınıfına çıkmıştır. 2019'dan itibaren ise endeks 74.7'ye düşmüştür. Burada ticaret savaşının etkisi net bir şekilde görülebilmektedir.

Yeni merkantilist politikaların günümüze kadar olan uygulamaları ele alındığında, söz konusu politikaların ekonomik büyüme, ihracat, ithalat, cari işlemler dengesi, imalat katma değeri ve rezervler ile aralarında direkt ilişki olduğunun savunulduğu ve devletler tarafından bu doğrultuda uygulandıkları görülmektedir. Serbest ticaret destekçileri ise ekonomik büyümenin, tarifelerin ve tarife dışı engellerin azaltılması ve uluslararası ticaretin genişlemesi sayesinde gerçekleşeceğini

savunmaktadırlar. Yapılan analizler ile tarifelerdeki ve tarife dışı engellerdeki değişikliklerin, yani uluslararası ticaretin daha serbest ya da daha merkantilist bir eksene kaymasının, belirlenen değişkenler ile arasındaki bağlantının, gerçekten mevcut olup olmadığı araştırılmıştır. Üç farklı analiz ile varılan ortak sonuçlara göre, 2001-2019 döneminde seçili 38 ülkenin ekonomik büyümeleri ile serbestleşmeye yönelik politikaları arasında bir ilişki olmadığı ortaya çıkmıştır. Söz konusu analizler, seçili dönemde cari işlemler dengesi ile ticaret bariyerlerinin değiştirilmesi arasında da herhangi bir ilişki olmadığını göstermişlerdir. Ancak, ithalatın GSYİH içindeki payının arttığı ve imalat katma değerinin GSYİH içindeki payının azaldığı ülkelerde uluslararası ticaretin serbestleştiği görülmektedir. Yani, yeni merkantilizm çerçevesinde uygulanan korumacılık politikalarıyla tarifelerin ve tarife dışı engellerin artırılmasının, ithalat ile arasında negatif, imalat sektörü ile arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır. Benzer bir şekilde, uluslararası ticarete serbestleşmenin artışı ile rezervlerin artışı arasında da negatif bir ilişki vardır. Yani, yeni merkantilist politikaların artışı ile rezervlerin artışı arasında pozitif bir ilişki söz konusudur. Yapılan üç analizden ikisi, serbest ticaret politikaları ile ihracat arasında negatif ilişki olduğunu gösterirken, biri ise bu iki değişken arasında herhangi bir ilişki olmadığını göstermektedir.

Burada dikkat çeken husus, uluslararası ticaretteki dengesizliklerdir. Endeksten de görülebileceği üzere uluslararası ticarete ülkelerin tümü henüz tamamen serbest bir pozisyona gelmemişlerdir. Ülkelerden bir kısmı tamamen serbestleşmişlerdir ancak, özellikle Çin'in çoğunlukla serbest kategorisinde olması ve açık bir şekilde yeni merkantilist politikalar uygulamaya devam etmesi, söz konusu dengesizliklerin başlıca sebeplerinden biridir. Serbestleşme politikalarının uygulandığı ülkelerde ithalatın GSYİH içindeki payı da artmakta, ülke içerisindeki imalat sektörlerinin ürettiği katma değer GSYİH içindeki payı azalmaktadır. Ayrıca, bu ülkelerin rezervlerinin GSYİH içindeki payı da azaldığı için uluslararası kur şokları karşısında savunmasız kalmaktadırlar. Küresel finansal krizin yol açtığı resesyonun altında da temel olarak bu nedenin yattığı düşünülmektedir. Serbestleşen ülkeler hem dış şoklara daha açık hale gelmişlerdir, hem de istikrara kavuşmaları daha uzun sürmüştür. Benzer bir durum Covid-19 salgının başlaması ile de ortaya çıkmıştır. Yeni merkantilist politikalar uygulayan Çin, salgının başlamasından hemen sonra, çok daha hızlı bir toparlanma sürecine girmiştir. Diğer büyük ülkelerin borsaları çökerken ve GSYİH'leri çeyreklik

bazda 20%'ye varan oranlarda küçülürken, Çin aynı dönemde 10% büyümüştür. Bunun yanı sıra, küresel entegrasyonun özünde ne kadar kırılğan olduğu da salgınla beraber ortaya çıkmıştır. Özellikle sağlık ve hijyen malzemelerinde ithalata bağımlı olan birçok ülke, hastalığın salgın haline gelmesi ile çok ciddi tedarik problemleri yaşamıştır. Bu durum, ilerleyen yıllarda yeni merkantilist eğilimlerin artacağı konusundaki düşüncelerin güçlenmesine yol açmıştır.

Sonuç olarak, ekonomik özgürlüğün artışı ve uluslararası ticaretin serbestleşmesi her ne kadar küresel refahı artırma amacı gütsse de, bu serbestleşme politikaları tüm ülkeler tarafından ortak bir şekilde uygulanmamaktadırlar. 2019'da hesaplanan Uluslararası Ticaret Özgürlüğü Endeksi'nin ortalaması ele alındığında, hâlâ tamamen serbest değil, çoğunlukla serbest kategorisinde olması, ülkelerin uyguladıkları ticaret politikaları arasında bir dengesizlik olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Söz konusu dengesizlikler, liberal politikalar izleyen ülkeleri dış şoklara karşı daha savunmasız hale getirmekte, yurt içindeki özellikle imalat odaklı sektörlerin zarar görmesine neden olmaktadır. Bundan dolayı, liberalleşmeden fayda elde edilebilmesi için tüm ülkelerin tamamen serbest ticaret politikaları uygulamaları ve serbest ticaretin getirdiği avantajlardan küresel ölçekte yararlanılması sağlanmalıdır. Aksi halde, ülkelerin hem kendilerini korumak, hem de hegemon pozisyona gelmek amacıyla yeni merkantilist politikalara başvurmaları kaçınılmaz olacaktır. Bu politikaların uygulanmalarına devam edildiği sürece de ekonomik dengesizliklerin tetiklediği krizler, tarihte olduğu gibi gelecekte de ortaya çıkmaya devam edecektir.

KAYNAKLAR

“About The Index”, *The Heritage Foundation*, t.y. <https://www.heritage.org/index/about>. Erişim Tarihi: 07.09.2021.

ABRAMOVITZ Moses, “Catching Up, Forging Ahead, and Falling Behind”, *The Journal of Economic History*, Vol. 46, No. 2, 1986, ss. 385–406.

ACKAH Charles, Oliver MORRISSEY, “Trade policy and performance in Sub-Saharan Africa since the 1980s”, *CREDIT Research Paper*, No. 05/13, 2005.

AHN Seung C., Peter SCHMIDT, "Efficient estimation of models for dynamic panel data", *Journal of econometrics*, Vol. 68, No. 1, 1995, ss. 5-27.

AIELLO, Chloe, “Trump administration announces list of tariffs on \$200 billion in Chinese goods”, *CNBC*, 10 Temmuz 2018, <https://www.cnbc.com/2018/07/10/white-house-releases-list-of-goods-hit-by-200-billion-in-tariffs.html>, Erişim Tarihi: 25.08.2021.

AKAMATSU Kaname, “A Theory of Unbalanced Growth in the World Economy”, *Weltwirtschaftliches Archiv*, Vol. 86, 1961, ss. 196–217.

AKAY ÇAĞLAYAN Ebru, “Dinamik Panel Veri Modelleri”, *Uygulamalı Panel Veri Ekonometrisi*, Ed. Selahattin GÜRİŞ, İstanbul: Der Yayınları, 2018. ss. 105-132.

AKBAŞ Mustafa Emre, “1800’lerin Küresel Krizleri, Büyük Depresyon ve 2008 Krizi”, *İGÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Vol.4, No.1, 2017, ss. 77-127.

AKYÜZ Yılmaz, “Causes and Sources of the Asian Financial Crisis”, *Symposium on Economic and Financial Recovery in Asia*, Bangkok, 17 Şubat 2020.

ALDEN Chris, *China in Africa*, Londra: Zed Books, 2007.

ALLEN William R., “Mercantilism”, *The World of Economics*, Ed. John EATWELL, Murray MILGATE, Peter NEWMAN, Londra: 1991, ss. 440-448.

ALONSO-TRABANCO Miguel, “Geopolitics and the Asian Infrastructure Investment Bank”, *Geopolitical Monitor*, 4 Temmuz 2019, <https://www.geopoliticalmonitor.com/geopolitics-and-the-asian-infrastructure-investment-bank/>, Erişim Tarihi: 21.08.2021.

AMADEO Kimberly, “The 2001 Recession: Y2K Scare, 9/11 Attack and Beyond”, *The Balance*, 21 Mayıs 2021, <https://www.thebalance.com/2001-recession-causes-lengths-stats-4147962>, Erişim Tarihi: 18.08.2021.

AMINI Shahram, vd., "Fixed vs random: The Hausman test four decades later", *Essays in honor of Jerry Hausman*, Emerald Group Publishing Limited, 2012.

ANDERSON Gary M., Peter J. BOETTKE. “Soviet Venality: A Rent-Seeking Model of the Communist State.” *Public Choice*, Vol. 93, No. 1/2, 1997, ss. 37–53.

ANDERSON Kym, "Trade Protectionism In Australia: Its growth And Dismantling", *Journal of Economic Surveys*, Vol. 34, No. 5, 2020, ss. 1044-1067.

ANDERSON Terry L., "Economic Thought and Doctrine - Mercantilism as a Rent-Seeking Society: Economic Regulations in Historical Perspective. By Robert B. EKELUND Jr., and Robert D. TOLLISON. College Station, Texas: Texas A&M University Press, 1981. pp. xiii, 169." *The Journal of Economic History*, Vol. 42, No. 4, 1982, ss. 978-979.

ANDERSON Theodore Wilbur, Cheng HSIAO. "Estimation of dynamic models with error components", *Journal of the American statistical Association*, Vol. 76, No. 375, 1981, ss. 598-606.

ANYANWU John C., "Manufacturing value added development in North Africa: Analysis of key drivers", *Asian Development Policy Review*, Vol. 5, No. 4, 2017, ss. 281-298.

ARCHIBALD Robert B., David H. FELDMAN, "Investment during the Great Depression: Uncertainty and the Role of the Smoot-Hawley Tariff", *Southern Economic Journal*, Vol. 64, No. 4, 1998, ss. 857-879.

ARELLANO Manuel, Olympia BOVER, "Another look at the instrumental variable estimation of error-components models", *Journal of econometrics*, Vol. 68, No. 1, 1995, ss. 29-51.

ARELLANO Manuel, Stephen BOND, "Some tests of specification for panel data: Monte Carlo evidence and an application to employment equations", *The review of economic studies*, Vol. 58, No. 2, 1991, ss. 277-297.

ARMSTRONG Willis C. "The Soviet Approach to International Trade", *Political Science Quarterly*, Vol. 63, No. 3, 1948, ss. 368-382.

ASHER Isaacs, *International Trade – Tariff and Commercial Policies*, Chicago: Richard D. Irwin Press, 1948.

ATKINSON Robert D., "Enough is Enough: Confronting Chinese Innovation Mercantilism", *The Information Technology & Innovation Foundation*, 2012.

ATKINSON Robert D., "Industry by Industry: More Chinese Mercantilism, Less Global Innovation", *The Information Technology & Innovation Foundation*, 2021a.

ATKINSON Robert D., "What is Chinese "Innovation Mercantilism" and How Should the UK and Allies Respond?", *The Information Technology & Innovation Foundation*, 2021b.

ATSUMI Toshihiro, "A review of Japanese voluntary export restraint (VER) on automobiles", *Meiji Gakuin University*, Tokyo, 2017.

AVEY Paul C., "Confronting Soviet Power: U.S. Policy during the Early Cold War", *International Security*, Vol. 36, No. 4, 2012, ss. 151-188.

B. S. K., "The Anglo-American Trade Agreement." *Bulletin of International News*, Vol. 15, No. 24, 1938, ss. 3–10.

BACKHAUS Juergen, "Mercantilism and Cameralism - Two very different variations on the same theme" *Economic Growth and the Origins of Modern Political Economy*, Ed. Philipp R. RÖSSNER, Londra: Routledge, 2016, ss. 72.78.

BACKHAUS Juergen, Richard E. WAGNER, "The Cameralists: A Public Choice Perspective", *Public Choice*, Vol. 53, No. 1, 1987, ss. 3–20.

BAECK Louis, "Spanish economic thought: the school of Salamanca and the arbitristas", *History of Political Economy*, Vol. 20, No.3, 1988 ss. 381–408.

BAER Werner, "Industrialization in Latin America: Successes and Failures." *The Journal of Economic Education*, Vol. 15, No. 2, 1984, ss. 124–135.

BAIROCH Paul, "Free trade and European economic development in the 19th century", *European Economic Review*, Vol. 3, No.3, 1972, ss. 211-245.

BALAAM David N., Bradford DILLMAN, *Introduction to International Political Economy*, 6.b., New Jersey: Pearson Education, 2013.

BALAAM David N., Michael VESETH, *Introduction to International Political Economy*, New Jersey: Pearson Prentice Hall, 2005.

BALASSA Bela, *Development strategies in semi-industrial economies*, Londra: Oxford University Press, 1982.

BALASSA Bela, Carol BALASSA, "Industrial Protection in the Developed Countries", *The World Economy*, Vol. 7, No. 2, 1984, ss. 179-198.

BALDWIN Robert, E., "The New Protectionism: A Response To Shifts In National Economic Power", *NBER Working Paper Series*, Working Paper No. 1823., 1986.

BALLINGER Roy, "A History of Sugar Marketing Through 1974", *U.S. Department of Agriculture Economics - Statistics and Cooperatives Service*, Agricultural Economic Report No. 382, 1978.

BALTAGI Badi H., *Economic Analysis of Panel Data*, 3.b., West Sussex: John Wiley & Sons Ltd., 2005.

BARBER William J, *From New Era to New Deal*, Cambridge: Cambridge University Press, 1985.

BARBER William J, "Neomercantilism in American Official Thinking in the 1920s and Early 1930s", *Mercantilist Economies*, Ed. Lars Magnusson, New York: Springer Science + Business Media, 1993, ss. 221-234.

BARBIERI Pierpaolo, *Hitler's Shadow Empire*, Cambridge: Harvard University Press, 2015.

BARBON Nicolas, *A Discourse of Trade*, Londra: Tho. Milbourn, 1690.

BARKANOV Boris, *Mercantilist Development in Russia: The Legitimacy of State Power, State Identity, and the Energy Charter Regime (1990 – 2010)*, (Doktora Tezi), Berkeley: University of California, 2011.

BARNHILL John, "Mercantilism", *Encyclopedia of World Trade: From Ancient Times to the Present*, Ed. Cynthia Clark NORTHRUP, Londra: Routledge, 2015 ss. 623-631.

BARNOR Charles, Deborah ADU-TWUMWAAH, Prince Henry OSEI, "The Role and Functions of the International Trade Organization (ITO) and the World Trade Organization (WTO): The Major Differences and Similarities," *International Journal of Sciences: Basic and Applied Research*, Vol.24, No.6, 2015, ss. 92-101.

BATES Thomas R., "Gramsci and the Theory of Hegemony." *Journal of the History of Ideas*, Vol. 36, No. 2, 1975, ss. 351–366.

BECCHETTI Leonardo, Luigino BRUNI, Stefano ZAMAGNI, *The Microeconomics of Wellbeing and Sustainability*, Londra: Academic Press, 2020.

BEEVOR Antony, *The Second World War*, New York: Little, Brown and Company, 2012.

BEKER Victor A. "The European Debt Crisis: Causes and Consequences", *Journal of Stock & Forex Trading*, Vol. 2, No. 3, 2014, ss. 1-9.

BELL Duncan, "Realism", *Encyclopedia Britannica*, 2017, <https://is.gd/6HC1vk>, Erişim Tarihi: 07.12.2020.

BELLOFIORE Riccardo, Francesco GARIBALDO, Joseph HALEV. "The global crisis and the crisis of European neomercantilism", *Socialist Register*, Vol. 47, 2011, ss. 120-147.

BELSHAW J. Douglas, *Canadian History: Pre-Confederation*, Victoria: BcCampus Press, 2015.

BERNANKE Ben S., Cara, S. LOWN, "The Credit Crunch." *Brookings Papers on Economic Activity*, Vol. 1991, No. 2, 1991, ss. 205–247.

BETANCOURT Rebeca G., Matari P. MANIGAT, "James Steuart and the making of Karl Marx's monetary thought", *The European Journal of the History of Economic Thought*, Vol. 25, No. 5, 2018, ss. 1022-1051.

BHALLA Surjit S. "Chinese Mercantilism: Currency Wars and How the East was Lost", *Indian Council for Research on International Economic Relations*, Working Paper No. 45, 1998.

BIBOW Jörg, "How the Maastricht Regime Fosters Divergence as well as Fragility.", *Jerome Levy Institute of Bard College*, Working Paper No. 460, 2006.

BIDWELL Percy W., "The New American Tariff: Europe's Answer", *Foreign Affairs*, Vol. 9, No.1, 1930, ss. 13-26.

BILLMEIER Andreas, Tommaso NANNICINI, "Assessing Economic Liberalization Episodes: A Synthetic Control Approach." *Review of Economics and Statistics*, Vol. 95, No. 3, 2013, ss. 983-1001.

BIRKBECK Carolyn D., "Reinvigorating Debate on WTO Reform: The Contours of a Functional and Normative Approach to Analyzing the WTO System", *Redesigning the World Trade Organization for the Twenty-first Century*, Ed. Debra P. STEGER, Ottawa: Wilfrid Laurier University Press, 2010, ss. 11-42.

BIRNBAUM Michael, Quentin ARIÉS, "Trump's trade war could trigger E.U. tariffs on cranberries and peanut butter", *The Washington Post*, 7 Mart 2018, <https://is.gd/iQ1jWj>, Erişim Tarihi: 24.08.2021.

BLANCHARD Olivier J., "Neoclassical Synthesis", *The World of Economics*, Ed. John EATWELL, Murray MILGATE, Peter NEWMAN, London: 1991, ss. 504-510.

BLASZKIEWICZ Monika, "What Factors Led to the Asian Financial Crisis: Were or Were not Asian Economics Sound?", *CASE Network Studies and Analyses*, No. 20, 2000.

BLAUG Mark, *Economic Theory in Retrospect*, Cambridge: Cambridge University Press, 1997.

BLONIGEN Bruce A., Thomas J. PRUSA, "Antidumping", *Handbook of International Trade*, Ed. Kwan E. CHOI, James HARRIGAN, Oxford: Blackwell Publishing, 2003. ss. 251-286.

BLUNDELL Richard, Stephen BOND, "Initial conditions and moment restrictions in dynamic panel data models.", *Journal of econometrics*, Vol. 87, No. 1, 1998, ss. 115-143.

BLUNDELL-WIGNALL Adrian, "Structured Products: Implications for Financial Markets", *Financial Market Trends*, Vol. 2007, No. 2, 2007, ss. 27-57.

BOCUTOĞLU Ersan, *İktisadi Düşünceler Tarihi*, Trabzon: Murathan Yayınevi, 2012.

BONATTI Luigi, Andrea FRACASSO, "Hoarding of international reserves in China: mercantilism, domestic consumption and US monetary policy", *Journal of International Money and Finance*, Vol. 32, 2013, ss. 1044-1078.

BORCHARDT Knut, *Perspectives on modern German economic history and policy*, Cambridge. Cambridge University Press, 1991.

BORDO Michael D, "A Retrospective on the Bretton Woods System: Lessons for International Monetary Reform", *The Bretton Woods International Monetary System: A Historical Overview*, Ed. Michael D. BORDO, Barry EICHENGREEN, Chicago: University of Chicago Press, 1993, ss. 3-108.

BORDO Michael D., Owen F. HUMPAGE, Anna J. SCHWARTZ, “U.S. Intervention During the Bretton Woods Era: 1962-1973”, *NBER Working Paper Series*, Working Paper 16946, 2011.

BOUMAN Ron, *South East Asia: Development Waves in Asia Trade Policy and Knowledge Spillovers*, (Bachelor Thesis), Tilburg: Tilburg University, t.y.

BOWN Chad P., “Donald Trump’s Solar and Washer Tariffs May Have Now Opened the Floodgates of Protectionism”, *The Washington Post*, 9 Ekim 2017, <https://is.gd/vI2SFC>, Erişim Tarihi: 24.08.2021.

BOWN Chad P., Melina KOLB, “Trump’s Trade War Timeline: An Up-to-Date Guide”, *Pearson Institute for International Economics*, Trade and Investment Policy Watch, 2018.

BOWN Chad P., Euijin JUNG, Zhiyao (Lucy) LU, “Trump and China Formalize Tariffs on \$260 Billion of Imports and Look Ahead to Next Phase”, *Pearson Institute for International Economics*, Trade and Investment Policy Watch, 2018.

BP, *Statistical Review of World Energy*, The British Petroleum Company, 2021, <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/xlsx/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2021-all-data.xlsx>. Erişim Tarihi: Ağustos 2021.

BRADSHER Keith, “Hybrid in a Trade Squeeze”, *The New York Times*, 5 Eylül 2011, <https://is.gd/hBi9ov>, Erişim Tarihi: 05.08.2021.

BRADSHER Keith, Cao LI, “China Threatens New Tariffs on \$60 Billion of U.S. Goods”, *The New York Times*, 3 Ağustos 2018, <https://is.gd/IecxGh>, Erişim Tarihi: 25.08.2021.

BRAÑAS-GARZA Pablo, Marisa BUCHELI, Teresa GARCIA-MUÑOZ, "Dynamic panel data: A useful technique in experiments.", *Department of Economic Theory and Economic History of the University of Granada*, The Papers Series: 10/22, 2011.

BRAUN Hans-Joachim, *The German Economy in the Twentieth Century*, Londra: Routledge, 1990.

BRIGHT Samuel L., Joseph A. MCKINNEY. “The Economics of the Steel Trigger Price Mechanism”, *Business Economics*, Vol. 19, No. 4, 1984, ss. 40–46.

BRUNET Antoine, Jean-Paul GUICHARD. “Mercantilist Roots of the Crisis.” *International Journal of Political Economy*, Vol. 40, No. 4, 2011, ss. 83–97.

BRYAN Bob, “Round 2: US, China announce newest round of tariffs as Trump's trade war shows no sign of slowing down”, *Business Insider*, 8 Ağustos, 2018, <https://www.businessinsider.com/trump-tariffs-china-trade-war-chinese-goods-2018-8>, Erişim Tarihi: 25.08.2021.

BUN Maurice, J.G., Vasilis SARAFIDIS, “Dynamic Panel Data Models”, *The Oxford Handbook of Panel Data*, Ed. Badi H. BALTAGI, New York: Oxford University Press, 2015, ss. 76-110.

BURBIDGE John B., “Post-Keynesian Theory: The International Dimension.” *Challenge*, Vol. 21, No. 5, 1978, ss. 40–45.

BUREAU Jean-Christophe, Alan MATTHEWS, “EU Agricultural Policy: What Developing Countries Need to Know”, *IIS Discussion*, Paper No. 91, 2005.

Bureau of Industry and Security, “Supplement No. 4 to Part 744 - Entity List”, *Export Administration Regulations*, 2021, <https://is.gd/K5Xo9P>, Erişim Tarihi: 26.08.2021.

Bureau of Labor Statistics, “Employment”, *Databases, Tables & Calculators by Subject*, U.S. Bureau of Labor Statistics, 2021, <https://www.bls.gov/data/#employment>. Erişim tarihi: 02.09.2021.

Bureau of the Census, *Historical Statistics of the United States, Colonial Times to 1970*, Washington: US. Bureau of the Census, 1975.

Bureau of Transportation Statistics, “Annual U.S. Motor Vehicle Production and Domestic Sales”, *National Transportation Statistics*, The Department of Transportation, 2019, <https://is.gd/gcf6HV>, Erişim Tarihi: 03.09.2021.

BUTERBAUGH Kevin, Richard FULTON, *The WTO Primer*, New York: Palgrave Macmillan, 2007.

CABALU Helen, “A Review of the Asian Crisis: Causes, Consequences and Policy Responses”, *The Australian Economic Review*, Vol. 32, No. 3, 1999, ss. 304-313.

CABEZAS Luis, José De GREGORIO, "Accumulation of reserves in emerging and developing countries: mercantilism versus insurance.", *Review of World Economics*, Vol. 155, No. 4, 2019, ss. 819-857.

CAPIE Forrest, “Protectionism in Europe before 1939”, *European Economic Integration as a Challenge to Industry and Government*, Ed. Richard TILLY ve Paul J.J. WELFENS, Berlin: Springer-Verlag, 1995, ss. 181-210.

CAPIE Forrest, Alan WEBBER, *A Monetary History of the United Kingdom, 1870–1982*. Londra: George Allen & Unwin, 1985.

CAREY Henry C., *The Harmony of Interests, Agricultural, Manufacturing and Commercial*, Philadelphia: Industrial Publisher, 1868.

CARVALHO Patrick, Renee Fry-MCKIBBIN, "Foreign Reserve Accumulation and the Mercantilist Motive Hypothesis.", *Centre for Applied Macroeconomic Analysis (CAMA)*, Working Paper 18/2014, 2014.

CASTLE Alfred L., “U.S. Commercial Policy and Hawai'i, 1890—1894”, *The Hawaiian Journal of History*, Vol. 33, 1999, ss. 69-82.

CHAN Steve., “Humanitarianism, Mercantilism, or Comprehensive Security? Disbursement Patterns of Japanese Foreign Aid.” *Asian Affairs*, Vol. 19, No. 1, 1992, ss. 3–17.

CHANDRAN Nyshka, “US and China exchange new trade war blows as latest round of tariffs takes effect”, *CNBC*, 24 Eylül 2018, <https://is.gd/qKTall>, Erişim Tarihi: 25.08.2021.

CHANG Ha-Joon, “Industrial Policy: Can We Go Beyond an Unproductive Confrontation?” *A Plenary Paper for ABCDE (Annual World Bank Conference on Development Economics)* Seul: Güney Kore, 22-24 Haziran 2009.

CHANG Ha-Joon, *Bad Samaritans: The myth of free trade and the secret history of capitalism*, New York: Bloomsbury Publishing, 2010.

CHASE Kerry A., *Trading Blocs: States, Firms, and Regions in the World Economy*. Michigan: University of Michigan Press, 2005.

CHEN Kathy, Kris MAHER, “U.S. Bill on China Gains Momentum”, *The Wall Street Journal*, 16 Eylül 2010, <https://is.gd/ySMC9m>, Erişim Tarihi: 23.08.2021.

CHENG Evelyn, “China announces retaliatory tariffs on \$34 billion worth of US goods, including agriculture products”, *CNBC*, 15 Haziran 2018, <https://is.gd/JfgyrP>, Erişim Tarihi: 25.08.2021.

“China hits back with tariffs on US imports worth \$3bn”, *BBC*, 2 Nisan 2018, <https://www.bbc.com/news/world-asia-43614400>, Erişim Tarihi: 25.08.2021.

“China: Trade probe of US sorghum imports ‘normal investigation’”, *Guernsey Press*, World News, 5 Şubat 2018, <https://is.gd/jfkVxU>, Erişim Tarihi: 24.08.2021.

“China's ZTE to pay US \$1bn fine in new deal to save company”, *The Guardian*, 7 Haziran 2018, <https://is.gd/4P6tG3>, Erişim Tarihi: 26.08.2021.

CHOW Daniel C.K., Ian M. SHELDON, William McGUIRE, "The revival of economic nationalism and the global trading system", *Cardozo Law Review*, Vol. 40, 2018, ss. 2133-2169.

CHUGH Sanjay K., *Modern Macroeconomics*, Cambridge. The MIT Press, 2015.

CIURIAK Dan, Ali DADKHAH, Jingliang XIAO, "Quantifying the USMCA as Amended", *GTAP Annual Conference*, Varşova, 19-21 Haziran 2019.

CLAPHAM John H., *The Economic Development of France and Germany, 1815-1914*, Cambridge: Cambridge University Press, 1955.

CLAVIN Patricia, *Securing The World Economy -The Reinvention of the League of Nations, 1920–1946*, Oxford: Oxford University Press, 2013.

COHN Theodore H., *Global Political Economy – Theory and Practice*, 7.b. New York: Routledge, 2016.

COLEMAN Donald C., "Eli Heckscher and the idea of Mercantilism", *Scandinavian Economic History Review*, Vol. 5, No. 1, 1957 ss. 3-25.

COLEMAN Donald C., "Colbertism", *Problems of the Planned Economy*, Ed. John EATWELL, Murray MILGATE, Peter NEWMAN, Londra: Macmillan Reference Books, 1990, ss. 51-54.

Commission of the European Communities, *A Steel Policy for Europe*, Brüksel, 1979.

CONYBEARE John, "Trade Wars: A Comparative Study of Anglo-Hanse, Franco-Italian, and Hawley-Smoot Conflicts", *World Politics*, Vol. 38, No. 1, 1985, ss. 147-172.

COOPER Richard N., "An Appraisal of Trade Policy during the Reagan Administration." *Harvard International Review*, Vol. 11, No. 3, 1989, ss. 90-94.

COOPER Zaki, *Economic Nationalism*, Londra: The Smith Institute, 2007.

CORBRIDGE Stuart, "Bretton Woods Revisited: Hegemony, Stability, and Territory." *Environment and Planning A: Economy and Space*, Vol. 26, No. 12, 1994, ss. 1829-1859.

CORSETTI Giancarlo, Paolo PESENTI, Nouriel ROUBINI, "What caused the Asian currency and financial crisis?", *NBER Working Papers*, No. w6833, 1998.

COUGHLIN Cletus C., Geoffrey E. WOOD, "An introduction to non-tariff barriers to trade." *The Federal Reserve Bank of St. Louis Review*, Vol. 71, No.1, 1989, ss. 32-46.

COX Jeff, "Trump signs steel and aluminum tariffs that exempt Canada and Mexico and leave door open to other countries", *CNBC*, 8 Mart 2018, <https://is.gd/P8kA9l>, Erişim Tarihi: 25.08.2021.

CRANDALL Robert W, "The Effects of U.S. Trade Protection for Autos and Steel", *Brookings Papers on Economic Activity*, No.1, 1987.

CROFT Henry Page, *My Life of Strife*, Londra: Hutchinson & Co, 1948.

CULPEPER Thomas, *Tract Against the High Rate of Usury*, Londra: T. Leach for Christopher Wilkinson, 1621.

CUNNINGHAM William, *The Growth of English Industry and Commerce In Modern Times – Part 1*, Cambridge: Cambridge University Press, 1903.

CURRY Timothy, "The LDC Debt Crisis", *History of the Eighties: Lessons for the Future*, U.S. Federal Deposit Insurance Corporation, 1997, ss. 191-210.

CVCE, *The Collapse of the Bretton Woods System*, The University of Luxembourg, 2016, <https://is.gd/AEkVey>, Erişim Tarihi: 08.01.2021.

ÇELİK Mustafa, Ömer TEKŞEN, “Amerika Birleşik Devletleri’nde Yabancı Banka Uyum Sorunları: Yazılı Anlaşmalar Üzerine Bir İçerik Analizi”, *Bankacılık ve Finansal Araştırmalar Dergisi (BAFAD)*, C.6, S.2, 2019, ss. 10-29.

D’ANIERI Paul, *International Politics: Power and Purpose in Global Affairs*, 2.b., Kanada: Wadsworth, Cengage Learning, 2011.

DAM Kenneth, W., “Cordell Hull, the Reciprocal Trade Agreement Act, and the WTO”, *Chicago John M. Olin Law & Economics*, Working Paper No. 228, 2004.

DARMSTADTER Joel, “Recalling the Oil Shock of 40 Years Ago”, *Resources for the Future*, Issue Brief 13-06, 2013.

DAS Panchanan, *Econometrics in Theory and Practice*, Singapur: Springer, 2019.

DAVIES Ken, “China Investment Policy: An Update”, *OECD Working Papers on International Investment*, No. 2013/01, 2013

DEADORFF Alan V., “Economic Perspectives on Antidumping Law”, *Research Seminar In International Economics*, Post-Print Paper No. 7, 1989.

DEFEVER Fabrice, Alejandro RIAÑO, “China’s Mercantilist Subsidies”, *Research Comment*, The University of Nottingham, 2012.

DELATTE Anne- Laure, Julien FOUQUAU, "What drove the massive hoarding of international reserves in emerging economies? A time- varying approach", *Review of International Economics*, Vol. 20, No. 1, 2012, ss. 164-176.

DELVIN Robert, Ricardo F. DAVIS, “The Great Latin American Debt Crisis: A Decade of Asymmetric Adjustment.”, *Revista de Economica Politica*, Vol.13 No.3, 1995, ss. 1-32.

DEYCH Tat’yana, L., “China in Africa: A Case of Neo-Colonialism or a Win-Win Strategy”, *Outlines of Global Transformations*, Special Issue, 2019, ss. 63-82.

DINGMAN Roger, “The Dagger and the Gift: The Impact of the Korean War on Japan.” *The Journal of American-East Asian Relations*, Vol. 2, No. 1, 1993, ss. 29–55.

DINOPOULOS Elias, Mordechai E. KREININ, “Effects of the U.S.-Japan Auto VER on European Prices and on U.S. Welfare”, *The Review of Economics and Statistics*, Vol. 70, No. 3, 1988, ss. 484–491.

DOBB Maurice, *Studies in the Development of Capitalism*, Londra: Routledge, 1946.

DOOLEY Michael P., David FOLKERTS-LANDAU, Peter M. GARBER, "An essay on the revived Bretton Woods system.", *National Bureau of Economic Research*, Working Paper No. 9971, 2003.

DOWLING Malcolm, "The Asian Currency and Economic Crisis: Macroeconomic Performance and Policy", *The Causes and Impact of the Asian Financial Crisis*, Ed. Tran Van HOA, Charles HARVIE, Londra: Macmillan Press LTD, 2000. ss. 202-218.

DOWNS Erica, "Sino-Russian Energy Relations: An Uncertain Courtship", *The Future of China-Russia Relations*, Ed. James BELLACQUA, Kentucky: The University Press of Kentucky, 2010, ss. 146-178.

DOWNS Erica, "China-Russia Energy Relations: Why the Power of Siberia Pipeline Matters to China", *Center for Naval Analyses*, 18 Aralık 2019, <https://www.cna.org/news/InDepth/article?ID=25>, Erişim Tarihi: 23.08.2021.

DOWNS Erica, Sheng YAN, "Reform is in the Pipelines: Pipechina and The Restructuring of China's Natural Gas Market", *Center of Global Energy Policy*, University of Columbia, 2020.

DREHER Axel, "Does globalization affect growth? Evidence from a new index of globalization", *Applied Economics*, Vol. 38, No.10, 2006, ss. 1091-1110.

DUMAN Mehmet, Nigar SAMADOV, "Türkiye ile Rusya Federasyonu Arasındaki İktisadi ve Ticari İlişkilerin Yapısı Üzerine Bir İnceleme", *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Vol. 6, No.2, 2003, ss. 25-47.

DWYER Colin, "Turkey Counterpunches By Raising Tariffs On U.S. Goods", *National Public Radio (NPR)*, 15 Ağustos 2018, <https://is.gd/PW80QV>, Erişim Tarihi: 25.08.2021.

EATON Jonathan, vd., "Trade and the global recession.", *American Economic Review*, Vol. 106, No. 11, 2016, ss. 3401-3438.

EBENYI G. Onyemachi, vd., "The impact of trade liberalization on manufacturing value-added in Nigeria.", *Saudi Journal of Business and Management Studies*, Vol. 2, No. 5, 2017, ss. 475-481.

EDWARDS Sebastian, "Openness, Productivity and Growth: What Do We Really Know?" *The Economic Journal*, Vol. 108, No. 447, 1998, ss. 383-398.

EDWARDS Sebastian, "Protectionism and Latin America's historical decline", *Journal of Policy Modelling*, Vol. 31, 2009, ss. 573-583.

EICHENGREEN Barry, "Hegemonic Stability Theories Of The International Monetary System", *NBER Working Paper Series*, Working Paper No. 2193, 1987.

EICHENGREEN Barry, "Institutions and economic growth in Europe after World War II", *Economic Growth in Europe since 1945*, Ed. Nicholas CRAFTS, Gianni TONIOLO, Cambridge: Cambridge University Press, 1996, ss. 38-71.

EICHENGREEN Barry, "The British economy between the wars", *The Cambridge Economic History of Modern Britain - Volume II: Economic Maturity, 1860-1939*, Ed. Roderick FLOUD, Paul JOHNSON, Cambridge: Cambridge University Press, 2004, ss. 314-343.

EICHENGREEN Barry, Douglas A. IRWIN, "Trade blocs, currency blocs and the reorientation of world trade in the 1930s", *Journal of International Economics*, Vol. 38, No. 1-2, 1995, ss. 1-24.

EICHENGREEN Barry, Douglas A. IRWIN. "The slide to protectionism in the great depression: who succumbed and why?." *The Journal of Economic History*, Vol. 70, No. 4, 2010, ss. 871-897.

EICHENGREEN Barry, vd., "The Marshall Plan: Economic Effects and Implications for Eastern Europe and the Former USSR", *Economic Policy*, Vol. 7, No. 14, 1992, ss. 14-75.

EKELUND Robert, Robert TOLLISON, *Mercantilism as a Rent-Seeking Society: Economic Regulations in Historical Perspective*, Teksas: Texas A&M University Press, 1981.

ELLIOT Larry, "IMF estimates global Covid cost at \$28tn in lost output", *The Guardian*, 13 Ekim 2020, <https://is.gd/IId7Ns>, Erişim Tarihi: 06.09.2021.

ELORANTA Jari, "Why did the League of Nations fail?", *Cliometrica*, Vol. 5, 2011, ss. 27-52.

ERKAN Birol, "Türkiye'nin Tekstil ve Hazır Giyim Sektörü İhracatında Uluslararası Rekabet Gücünün Belirlenmesi", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Vol. 13, No.1, 2013, ss. 93-109.

Ernst & Young, "US imposes additional tariffs on derivative articles of steel and aluminum; 17 member countries agree to interim remedy to WTO dispute settlement process", *Tax News Update – U.S. Edition*, 29 Ocak 2020, <https://is.gd/NWxRb1>, Erişim Tarihi: 25.08.2021.

ERTÜRK Emin, *Uluslararası İktisat – Teori ve Politika*, 4.b., Bursa: Medyay Kitabevi, 2016.

ERTÜRK Emin, Derya YILMAZ, "The Latin American Debt Crisis and Lessons for Europe", *Anadolu University Journal of Social Sciences*, Vol. 14, No.1, 2014, pp.159-174.

ERTÜRK Emin, vd, "Piyasacılar ve Müdahaleciler Bağlamında Global Finansal Kriz", *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, C. 50, S. 583, 2013, ss. 7-26.

ESPOSITO Mark, "The European Financial Crisis – Analysis and a Novel Intervention", *World Economic Reports*, Harvard University, Parlamentum Europaeum, 2014.

European Central Bank, *Monthly Bulletin*, Frankfurt am Main, 03/2012, <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/mobu/mb201203en.pdf>. Erişim Tarihi: 19.09.2021.

EVENETT Simon, J, "The Landscape of Crisis-Era Protectionism One Year After the 19 First G20 Crisis-Related Summit", *The Unrelenting Pressure of Protectionism: The 3rd GTA Report*, Ed. Simon J. EVENETT, Londra: CEPR Press, 2009, ss. 19-33.

EVENETT Simon J, Johannes FRITZ, “Collateral Damage: Cross-Border Fallout from Pandemic Policy Overdrive”, *The 26th Global Trade Alert Report*, Londra: CEPR Press, 2020.

EZELL Stephen, J. “Fighting Innovation Mercantilism.” *Issues in Science and Technology*, Vol. 27, No. 2, 2011, ss. 83–90.

EZELL Stephen J., Robert D. ATKINSON, “False Promises: The Yawning Gap Between China’s WTO Commitments and Practices”, *The Information Technology & Innovation Foundation*, 2015.

FAJGELBAUM Pablo D., vd., "The return to protectionism.", *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 135, No. 1, 2020, ss. 1-55.

“FCC Designates Huawei and ZTE as National Security Threats”, *Federal Communications Commission*, 30 Haziran 2020, <https://www.fcc.gov/document/fcc-designates-huawei-and-zte-national-security-threats> . Basın Bülteni.

FEFER Rachel F., Bill CANIS, Brock R. WILLIAMS, “Section 232 Auto Investigation”, *Congressional Research Service*, Report No: IF10971, 2020.

FEINSTEIN Charles, Peter TEMIN, Gianni TONIOLO, *The World Economy Between The World Wars*, Oxford: Oxford University Press, 2008.

FELS Rendigs, “The Long-Wave Depression, 1873-97.” *The Review of Economics and Statistics*, Vol. 31, No. 1, 1949, ss. 69–73.

FERGUSON Ian F., Brock R. WILLIAMS, “The Trans Pacific Partnership (TPP): Key Provisions and Issues for Congress”, *Congressional Research Service*, Report No: R44489, 2016.

FERGUSON, Ian F., Brock R. WILLIAMS, “TPP: Overview and Current Status”, *Congressional Research Service*, Report No: IF10000, 2018.

FIELDHOUSE David, “A New Imperial System? The Role of the Multinational Corporations Reconsidered”, *International Political Economy*, 4.b., Ed. Jeffry A. FRIEDEN, David A. LAKE, Londra: Routledge, 2000, ss. 167-189.

FIELEKE Norman S., "The Uruguay round of trade negotiations: An overview", *New England Economic Review*, 1995, ss. 3-15.

FISHBACK Price V., “New Deal”, *Banking Crises*, Ed. Garrett JONES, Londra: Palgrave Macmillan, 2016, ss. 241-250.

FITZGERALD John, “Ireland’s Recovery From Crisis”, *CESifo Forum*, 2014, ss. 8-13.

FONGANG Takam, vd., "Does trade openness affect manufacturing growth in EMCCA countries? A panel cointegration analysis.", *Munich Personal RePEc Archive*, MPRA Paper No. 83747, 2017.

FOREMAN-PECK James, *A history of the world economy: International economic relations since 1850*, New York: Barnes & Noble, 1983.

FRANZESE Aniello, "Financial Regulation and the Crisis of 2008", *Honor Scholar Theses*, UNCONN Library, 2013.

FRIEDEN Jeff, Menzie CHINN, *Lost Decades: The Making of America's Debt Crisis and the Long Recovery*, New York: W.W. Norton & Company, 2011.

FRIEDMANN Karen J., *German grain policies and prices: 1925-1964*, Stanford: Food Research Institute, Stanford University, 1965.

FROESE Fabian J., "Challenges for foreign companies in China: implications for research and practise", *Asian Business & Management*, Vol. 12, 2019, ss. 249-262.

FUCCARO Nelida, "Oilmen, Petroleum Arabism and OPEC: New political and public cultures of oil in the Arab world, 1959-1964", *Handbook of OPEC and the Global Energy Order*, Ed. Dag Harald CLAES, Giuliano GARAVINI, Londra: Routledge, 2020, ss. 15-30.

FURCERÌ Davide, vd., "Are tariffs bad for growth? Yes, say five decades of data from 150 countries", *Journal of policy modeling*, Vol. 42, No. 4, 2020, ss. 850-859.

GAMACHE Lauren, Alexander HAMMER, Lin JONES, "China's Trade and Investment Relationship with Africa", *USITC Executive Briefings on Trade*, 2013.

GANG Fan, Nicholas, C. HOPE, "The Role of State-Owned Enterprises in the Chinese Economy", *An Analysis of State-owned Enterprises and State Capitalism in China*, Ed. Andrew SZAMOSSZEGI, Cole KYLE, Carolina: CreateSpace Independent Publishing Platform, 2011, ss. 1-21.

GANGAL V.K., Anuradha AGARWAL, Arvind K. BANGER, "Liberalisation and Current Account Balance: An Empirical Evaluation", *Global Journal of Enterprise Information System*, Vol. 9, No. 2, 2017, ss.10-15.

GATT, "GATT Analytical Index (Pre-1995)", *WTO Analytical Index*, World Trade Organization, 1994. <https://is.gd/orl29W>. Erişim Tarihi: 01.11.2020.

GELFAND Lawrence E., *Herbert Hoover – the Great War and its Aftermath, 1914-1923*, Iowa: University of Iowa Press, 1979.

GENG Xiao, Xiuke YANG, Anna JANUS, "State-Owned Enterprises in China: Reform Dynamics and Impacts." *China's New Place in a World in Crisis: Economic, Geopolitical and Environmental Dimensions*, Ed. Ross GARNAUT, vd., Canberra: ANU Press, 2009, ss. 155–178.

GENNARI Liam, "Power Transitions and International Institutions: China's Creation of the Asian Infrastructure Investment Bank", *Honors Theses (PPE)*, Penn Libraries – University of Pennsylvania, No.26, 2017.

GERBER James, *A Great Deal of Ruin: Financial Crises since 1929*, Cambridge: Cambridge University Press, 2019.

GERLACH Christian, "Famine responses in the world food crisis 1972–5 and the World Food Conference of 1974", *European Review of History: Revue européenne d'histoire*, Vol. 22, No. 6, 2015, ss. 929-939.

GERSTELL Daniel, "Administrative Adaptability: The Dutch East India Company and Its Rise to Power", *Emory Endeavors in History: Volume III - Navigating the Great Divergence*, Ed. Brain GOODMAN, 2010, ss. 47-59

GERTZ Geoffrey, "Did Trump's tariffs benefit American workers and national security?", *Brookings Institute*, Policy 2020, 10 Eylül 2020, <https://is.gd/6vCns8>, Erişim Tarihi: 03.09.2021.

GERWARTH Robert. "The Past in Weimar History." *Contemporary European History*, Vol. 15, No. 1, 2006, ss. 1–22.

GHIZONI Sandra Kollen, "Creation of the Bretton Woods System", *Federal Reserve History*, 2013, <https://is.gd/ekRE9U>. Erişim Tarihi: 06.01.2021.

GILLESPIE Patrick, "Trump grants tariff exemptions for EU and others on steel and aluminium", *CNN Business*, 22 Mart 2018, <https://is.gd/w21OgX>. Erişim Tarihi: 25.08.2021.

GILPIN Robert, "Three models of the future." *International Organization*, Vol. 29, No.1, 1975, ss. 37-60.

GILPIN Robert, *War and Change in World Politics*, Cambridge: Cambridge University Press, 1981.

GILPIN Robert. "The Political Economy of the Multinational Corporation: Three Contrasting Perspectives." *The American Political Science Review*, Vol. 70, No. 1, 1976, ss. 184–191.

GILPIN Robert, *The Political Economy of International Relations*, Princeton: Princeton University Press, 1987.

GILPIN Robert, *Global Political Economy - Understanding The International Economic Order*, Princeton: Princeton University Press, 2001.

GIMBLETT Richard, "Persian Gulf War, 1990-91", *The Canadian Encyclopedia*, 2016, <https://is.gd/hmoaiT>, Erişim Tarihi: 24.05.2021.

GLICK Reuven, Alan M. TAYLOR, "Collateral Damage: Trade Disruption and the Economic Impact of War", *Federal Reserve Bank Of San Francisco - Working Paper Series*, No: 11565, 2005.

GLICK Reuven, Ramon MORENO, "The East Asian Miracle: Growth Because of Government Intervention and Protectionism or in Spite of It?" *Business Economics*, Vol. 32, No. 2, 1997, ss. 20–25.

GLICKMAN David L. "The British Imperial Preference System." *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 61, No. 3, 1947, ss. 439–470.

Global Trade Alert, *Data & Methodology*, Global Trade Alert, 2021, https://www.globaltradealert.org/data_extraction. Erişim Tarihi: 01.09.2021.

GNANGNON Sèna Kimm, "Is the Impact of Trade Policy on Developing and Developed Countries' Export Performance Sustainable.", *Economic Issues*, Vol. 23, No. 2, 2018, ss. 57-83.

GODEMENT François, Viviana ZHU, "China's Mercantilist Recovery After Covid-19", *Institut Montaigne*, 2 Aralık 2020, <https://www.institutmontaigne.org/en/blog/chinas-mercantilist-recovery-after-covid-19>, Erişim Tarihi: 06.09.2021.

GOLDSTEIN Judith, "Ideas, institutions, and American trade policy", *International Organization*, Vol. 42, No. 1, 1988, ss. 179-217.

GOMES Leonard, *Foreign Trade and National Economy*, Londra: The Macmillan Press, 1987.

GOODFRIEND Marvin, Robert G. KING, "The new neoclassical synthesis and the role of monetary policy." *NBER Macroeconomics Annual 12*, 1997, pp. 231-283.

GOODMAN Christopher J., Steven M. MANCE, "Employment loss and the 2007-09 recession: An overview.", *Monthly Labour Review*, No. 134, 2011, ss. 3-12.

GRAEFE Laurel, "Oil Shock of 1978-79", *Federal Reserve History*, 2013, <https://is.gd/ZijSxJ>, Erişim Tarihi: 18.03.2021.

GRANT Andrew J., "Bullionism", *Routledge Encyclopedia of International Political Economy, Vol. 1*, Ed. R. J. Barry JONES, Londra: Routledge, 2001, ss. 107.

GREENAWAY David, *International Trade Policy: From Tariffs to the New Protectionism*, Londra: The Macmillan Press Ltd, 1983.

GRENNES Thomas, "The Multifiber Arrangement And The Management Of International Textile Trade", *Cato Journal*, Vol. 9, No. 1, 2011, ss. 107-131.

GREGORY Paul S., Joel SAILORS, "The Soviet Union during the Great Depression: The Autarky Model", *The World Economy and National Economies in the Interwar Slump*, Ed. Theo BALDERSTON, Londra: Palgrave Macmillan, 2003, ss. 191-210.

GRILLI Enzo, "Protectionism and the Developing Countries", *The New Protectionist Wave*, Ed. Enzo GRILLI, Enrico SASSOON, Londra: Macmillan Education Limited, 1990, ss.120-167.

GUERRIERI Paolo, Pier Carlo PADOAN, "Neomercantilism and International Economic Stability", *International Organization*, Vol. 40, No. 1, 1986, ss. 29-42,

GULATI Umesh C., "The Foundations of Rapid Economic Growth: The Case of the Four Tigers." *The American Journal of Economics and Sociology*, Vol. 51, No. 2, 1992, ss. 161-172,

GUSEV Alexander, Kirsten WESTPHAL, "Russian Energy Policies Revisited", *SWP Research Paper*, RP. 8, 2015.

GÜRIŞ Selahattin, "Panel Veri Modelleri", *Uygulamalı Panel Veri Ekonometrisi*, Ed. Selahattin GÜRIŞ, İstanbul: Der Yayınları, 2018. ss. 3-42.

GYGLI Savina, vd., "The KOF globalisation index–revisited.", *The Review of International Organizations*, No. 14, Vol. 3, 2019, ss. 543-574.

"H.R.5040 - Export Control Reform Act of 2018", *U.S. Congress, House - Foreign Affairs; Oversight and Government Reform*, 2018, <https://is.gd/GbzeVV>, Erişim Tarihi: 26.08.2021.

HACKNEY James V., Kim Leslie SHAFER, "Protectionism and Developing Countries: The Impact on Trade and Debt", *Journal of International Economic Law*, Vol. 23, No. 1, 1987, ss. 203-232.

HAITANI Kanji, "Revaluation of the Yen and the Competitiveness of Japanese Exports.", *Nebraska Journal of Economics and Business*, Vol. 11, No. 3, 1972, ss. 57–63.

HALEY Usha, George HALEY, *Subsidies to Chinese Industry: State Capitalism, Business Strategy and Trade Policy*. Oxford: Oxford University Press, 2013.

HALL Robert E., "Macro Theory and the Recession of 1990-1991", *The American Economic Review*, Vol. 83, No. 2, 1993, ss. 275–279.

HAMILTON Alexander, *Reports on the Subject of Manufacturers*, ABD, 1791.

HAMILTON James D., "Historical Oil Shocks", *Routledge Handbook of Major Events in Economic History*, Ed. Randall E. PARKER, Robert WHAPLES, Oxon: Routledge, 2013, ss. 239-265.

HAMMER Alexander, Katherine LINTON, Jeremy WISE, "China: Effects of Intellectual Property Infringement and Indigenous Innovation Policies on the U.S. Economy", *United States International Trade Commission*, Investigation No. 332-519, USITC Publication 4226, 2011.

HANSEN James, vd., "Upheaval in China's Imports of U.S. Sorghum." *Choices*, Vol. 33, No. 2, 2018, ss. 1–8.

HARRIGAN Jane, Paul MOSLEY, "Evaluating the impact of World Bank structural adjustment lending: 1980–87.", *The Journal of Development Studies*, Vol. 27, No.3, 1991, ss. 63-94.

HAUS Leah, "The East European countries and GATT: the role of realism, mercantilism, and regime theory in explaining East-West trade negotiations", *International Organization*, Vol. 45, No. 2, 1991, ss. 163-182.

HAUSMAN Angela, Wesley, J. JOHNSTON, "Timeline of a financial crisis: Introduction to the Special Issue", *Journal of Business Research*, Vol. 67, 2014, ss. 2667-2670

HAWKINS William R., "China Pursues 'Manifest Destiny' Through Mercantilism and Imperialism", *American Economic Alert*, 5 Şubat 2005, <https://is.gd/vcQ9Ho>, Erişim Tarihi: 21.08.2021.

HAYES Adam, "Dotcom Bubble", *Investopedia*, 25 Haziran 2019, <https://is.gd/UbmGMy>, Erişim Tarihi: 18.08.2021.

HAYFORD Marc, Carl A. PASURKA, "The Political Economy of the Fordney-McCumber and Smoot-Hawley Tariff Acts", *Explorations in Economic History*, Vol. 50 1992, ss. 30-50.

HEADEY Derek, Shenggen FAN, *Reflections on the Global Food Crisis*, Washington: International Food Policy Research Institute, 2010.

HECKSCHER Eli F., *Mercantilism, 1931*, New York: Routledge, 1994.

HEGELAND Hugo, *The Quantity Theory of Money: A Critical Study of Its Historical Development and Interpretation and a Restatement*, New York: A.M. Kelly, 1969.

HEILPERIN Michael A., *Studies in Economic Nationalism*, Paris: Librairie E. Droz, 1960.

HELLEINER Eric, *Forgotten Foundations of Bretton Woods*, Ithaca: Cornell University Press, 2014.

HELLEINER Eric, "Varieties of American neomercantilism: From the first years of the Republic to Trumpian economic nationalism.", *European Review of International Studies*, Vol. 6, S. 3, 2019, ss.7-29.

HELLEINER Gerald K., *International Economic Disorder: Essays in North-South Relations*, Londra: The Macmillan Press Ltd, 1980.

HENDERSON James, Tatiana MITROVA, "Energy Relations between Russia and China: Playing Chess with the Dragon", *The Oxford Institute for Energy Studies*, OEIS Paper: WPM 67, 2016.

- HENIG Ruth, *The Weimar Republic - 1919–1933*, Londra: Routledge, 1998.
- HERGT Brian, “The effects of tariff rates on the U.S. economy: what the Producer Price Index tells us”, *Beyond The Numbers*, Vol. 9, No. 13, 2020, ss. 1-10.
- HERLITZ Lars, “The concept of mercantilism”, *Scandinavian Economic History Review*, Vol. 12, No.2, 1964, ss. 101-120.
- HINE Robert C., *The Political Economy of European Trade: An Introduction to the Trade Policies of the AET*, New York: St. Martin's Press, 1985.
- HOGAN John, "Economic Crises and Policy Change in the Early 1980s: a Four Country Comparison.", *Journal of Australian Political Economy*, No. 65, 2010, ss. 106-137.
- HOLMES Frank, “Update: Top 10 Gold Producing Countries”, *Forbes*, 23 Haziran 2021, <https://www.forbes.com/sites/greatspeculations/2021/06/23/updated-top-10-gold-producing-countries/?sh=5a38320b2ce2>. Erişim Tarihi: 20.08.2021.
- HOLSLAG Jonathan, “How China’s New Silk Road Threatens Europe Trade”, *The International Spectator*, Vol. 52, No. 1, 2017, ss. 46-60.
- HORLICK Gary N., "The United States antidumping system.", *Antidumping Law and Practice*, Ed. John H. JACKSON, Edwin A. VERMULST, Michigan: The University of Michigan Press, 1989, ss. 99–166.
- HOROWITZ Julia, “Turkey hits United States with retaliatory tariffs”, *CNN Business*, 21 Haziran 2018, <https://money.cnn.com/2018/06/21/news/economy/turkey-tariffs-united-states/index.html>, Erişim Tarihi: 25.08.2021.
- HOWELL Jude, “The State and the Open Door Policy on the Chinese State”, *The Chinese State in the Era of Economic Reform*, Ed. Gordon WHITE, Londra: Macmillan Professional and Academic Ltd, 1991, ss. 119-148.
- HÖRNIGK Philipp Wilhelm von, *Österreich über alles wann es nur will*, 1684, Frankfurt am Main: Klostermann, 1948.
- HSIAO, Cheng, M. Hashem PESARAN, A. Kamil TAHMIŞÇIOĞLU, "Maximum likelihood estimation of fixed effects dynamic panel data models covering short time periods." *Journal of Econometrics*, Vol. 109, No. 1, 2002, ss. 107-150.
- HUANG Rocco, “The Effect of Monetary Tightening on Local Banks”, *Federal Reserve Bank of Philadelphia*, Working Papers, No. 80-20 2008.
- HUGHES Gordon A., vd., “Protection and Developing Countries’ Exports of Manufactures.” *Economic Policy*, Vol. 1, No. 2, 1986, ss. 410–453.
- HUME, David, *Of the Balance of Trade*, Londra, 1752.
- HUMPHREY Thomas M., “Mercantilists and Classical: Insights from Doctrinal History”, *FRB Richmond Economic Quarterly*, Vol. 85, No. 2, 1999, ss. 55-82.

HUTCHISON Michael M., “Aggregate Demand, Uncertainty and Oil Prices: The 1990 Oil Shock in Comparative Perspective”, *BIS Economic Papers*, Bank for International Settlements, 1991.

IKENBERRY G. John, *Reasons of State: Oil Politics and the Capacities of American Government*, Ithaca: Cornell University Press, 1988.

IKENBERRY G. John, “American Hegemony and East Asian order”, *Australian Journal of International Affairs*, Vol. 58, No.3, 2004, ss. 353-367.

ILIE Livia, “Economic considerations regarding the first oil shock, 1973 – 1974”, *Munich Personal RePEc Archive*, MPRA Paper No. 6431, 2006.

ILYAS Muhammad, vd., “Determinants Of Manufacturing Value Added In Pakistan: An Application Of Bounds Testing Approach To Cointegration.”, *Pakistan Economic and Social Review*, Vol. 48, No. 2, 2010, ss. 209–223.

IMF, *External Debt Statistics and IMF*, International Monetary Fund, 2021, <https://www.imf.org/external/np/sta/ed/ed.htm>, Erişim Tarihi: Ağustos 2021.

“Increased Imports of Crystalline Silicon Photovoltaic Cells (Whether or not Partially or Fully Assembled into Other Products) Injure U.S. Industry, Says USITC”, *United States International Trade Commission*, News Release 17-133, 22 Eylül 2017, https://www.usitc.gov/press_room/news_release/2017/er092211832.htm, Erişim Tarihi: 24.08.2021. Basın Bülteni

International Aluminum, “Primary Aluminum Production”, *Statistics*, Londra: International Aluminium Institute, 2021, <https://is.gd/6EG9v6>.

International Trade Administration, “Steel Imports Report: United States”, *Global Steel Trade Monitor*, 2020. <https://legacy.trade.gov/steel/countries/pdfs/imports-us.pdf>.

IRWIN Douglas A., “Mercantilism as Strategic Trade Policy: The Anglo-Dutch Rivalry for the East India Trade.”, *Journal of Political Economy*, vol. 99, no. 6, 1991, ss. 1296–1314.

IRWIN Douglas A., “The GATT’s Contribution to Economic Recovery in Post-War Western Europe”, *Board of Governors of Federal Reserve System*, International Finance Discussion Papers, Number 442, 1993.

IRWIN Douglas A., “The Political Economy of Free Trade: Voting in the British General Election of 1906.” *The Journal of Law & Economics*, Vol. 37, No. 1, 1994, ss. 75–108.

IRWIN Douglas A. “The GATT in Historical Perspective.” *The American Economic Review*, Vol. 85, No. 2, 1995, ss. 323–328.

IRWIN Douglas A., “Higher Tariffs, Lower Revenues? Analyzing the Fiscal Aspects of the "Great Tariff Debate of 1888". *NBER Working Paper*, No. w6239, 1997.

IRWIN Douglas A., “From Smoot-Hawley to Reciprocal Trade Agreements: Changing the Course of U.S. Trade Policy in the 1930s”, *The Defining Moment: The*

Great Depression and the American Economy in the Twentieth Century", Ed. Michael D. BORDO, Claudia GOLDIN, Eugene N. WHITE, Chicago: University of Chicago Press, 1998, ss. 325-352.

IRWIN Douglas A., "The Aftermath of Hamilton's "Report on Manufactures", *The Journal of Economic History*, Vol. 64, No. 3, 2011, ss. 800-821.

IRWIN Douglas A., "The False Promise of Protectionism: Why Trump's Trade Policy Could Backfire." *Foreign Affairs*, Vol. 96, No. 3, 2017, ss. 45-56.

ISLAHI Abdul Azim, "The emergence of mercantilism as a reaction against Muslim power: some of the evidences from history", *Munich Personal RePEc Archive*, MPRA Paper No. 18384, 2006.

JACKS David S., Dennis NOVY, "Trade Blocs and Trade Wars during the Interwar Period", *Asian Economic Policy Review*, Vol. 15, 2020, ss 119-136.

JACKSON James K., "The Trans-Pacific Partnership (TPP): Analysis of Economic Studies", *Congressional Research Service*, Report No: R44551, 2016.

JACKSON James K., v.d., "Global Economic Effects of COVID-19", *Congressional Research Service*, Report No: R46270, 2021.

JAYANTI Subbarao, V. "The Impact of Latin American Debt Crisis on U.S., U.K., and Canadian Bank Stocks.", *LSU Historical Dissertations and Theses*, 1991.

JOHNSON II Jonathan E., "Keiretsu: Their Effect on Business and How American Government and Business Can Confront Them", *BYU Law Review*, Vol. 1992, No. 4, 1992, ss. 1155-1172.

JOHNSON Chalmers, *MITI and the Japanese Miracle*, Stanford: Stanford University Press, 1982.

JOHNSON D. Gale. "Agriculture and Foreign Economic Policy." *Journal of Farm Economics*, Vol. 46, No. 5, 1964, ss. 915-929.

KARPOWICZ W. Julian, "Political Realism in International Relations", *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, 2010, <https://is.gd/Sy4qYK>, Erişim Tarihi: 30.01.2021

KAT Mazhid, "A Conceptual Analysis of Realism in International Political Economy", *E-International Relations*, 2015, <https://is.gd/d0KTwR>, Erişim Tarihi: 7.12.2020

KAUKAB Rashid, S., "Post-Nairobi: Perspectives on Potential New Issues in the World Trade Organization", *Emerging Trade Issues for Small Developing Countries: Scrutinising the Horizon*, Ed. Teddy Y. SOOBARAMANIEN, Leah WORRALL, Londra: The Commonwealth, 2017, ss. 15-38.

KAZGAN, Gülten, *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*, 10.b., İstanbul: Remzi Kitabevi, 2008.

KEOHANE Robert O., *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*, New Jersey: Princeton University Press, 1984.

KEYNES John Maynard, *The General Theory Of Employment, Interest And Money*, Londra: Macmillan, 1936.

KIHWAN Kim, "The 1997-98 Korean Financial Crisis: Causes, Policy Response and Lessons", *The High Level Seminar on Crisis Prevention in Emerging Markets*, Singapur, 10-11 Temmuz 2006.

KILCI Esra, N. "Avrupa Merkez Bankası'nın Finansal Krizdeki Rolü", *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, C.1, S.1, 2012, ss. 163-174.

KIMURA Fukunari, "Japan's model of economic development: Relevant and nonrelevant elements for developing economies", *WIDER Research Paper*, No. 2009/22, 2009.

KINDLEBERGER Charles, P., *International Money: A Collection of Essays*, Londra: Allen and Unwin, 1981.

KINDLEBERGER Charles P., *Historical Economics: Art or Science?*, Berkeley: University of California Press, 1990.

KING Elizabeth K., "The Omnibus Trade Bill of 1988: Super 301 and its Effects on the Multilateral Trade System under the GATT." *University of Pennsylvania Journal of International Law.*, Vol. 12, 1991, ss. 245-273.

KING J. Edward, *Economic Exiles*, Londra: Palgrave Macmillan UK, 1988.

KING Michael R. "Who Triggered the Asian Financial Crisis?" *Review of International Political Economy*, Vol. 8, No. 3, 2001, ss. 438-466.

KIRSHNER Jonathan, "Realist political economy – Traditional themen and contemporary challenges", *Routledge Handbook of International Political Economy*, Ed. Mark BLYTH, Londra: Routledge, 2009.

KITSON Michael, "End of an Epoch: Britain's Withdrawal from the Gold Standard", *Judge Business School, University of Cambridge*, 2012.

KITSON Michael, Solomos SOLOMOU, *Protection and Economic Revival: The Interwar Economy*, Cambridge: Cambridge University Press, 1990.

KIVIET Jan F., "Identification and inference in a simultaneous equation under alternative information sets and sampling schemes." *The Econometrics Journal*, Vol. 16, No. 1, 2013, ss. 524-559.

KIVINEN Markku, "Public and business actors in Russia's energy policy", *Russia's Energy Policies – National, Interregional and Global Levels*, Ed. Pami AALTO, Cheltenham: Edward Elgar, 2012. ss. 45-62

KLIESEN Kevin L., "The 2001 recession: How was it different and what developments may have caused it?", *Review-Federal Reserve Bank of Saint Louis*, Vol. 85, No. 5, 2003, ss. 23-38.

KLUG Adam, "Why Chamberlain Failed and Bismarck Succeeded: The Political Economy of Tariffs in British and German Elections.", *European Review of Economic History*, Vol. 5, No. 2, , 2001, ss. 219–250.

Knoema, *US Imports of Steel and Aluminium: Tariffs Perspective*, Eldrige Business, 2018, <https://is.gd/19Lsdj>, Erişim Tarihi: 02.09.2021.

KOO Won W., P. Lynn KENNEDY, *International Trade And Agriculture*, Malden: Blackwell Publishing, 2005.

KOOT M. Gerard, *English historical economics, 1870 - 1926 - The rise of economic history and neomercantilism*, New York: Cambridge University Press, 1988.

KOOT M, Gerard., "Historical Economics and the Revival of Mercantilism Thought in Britain, 1870–1920", *Mercantilist Economies*, Ed. Lars MAGNUSSON, New York: Springer Science + Business Media, 1993, ss. 187-220.

KOTZ David "Neoliberalism and the US Economic Expansion of the 1990s", *Monthly Review*, Vol. 54, No.11, 2003, ss. 15-33.

KOUL Autar Krishen, *Guide to the WTO and GATT – Economics, Law and Politics*, Yeni Delhi: Satyam Law International & Springer, 2018.

KOVACEVIC Aleksandar, "The Impact of the Russia-Ukraine Gas Crisis in South Eastern Europe", *Oxford Institute for Energy Studies*, NG. 29, 2009.

KÖSE Ayhan M., Naotaka SUGAWARA, Marco E. TERRONES, "Global Recessions", *World Bank Group*, Policy Research Working Paper No. 9172, 2020.

KRASNER Stephen D., "State Power and the Structure of International Trade", *World Politics*, Vol. 28, No. 3., 1976, ss. 317-347.

KRAUSE Lawrance B., "Changes in the International System: The Pasific Basin", *The Annals of the American Academy*, No. 505, 1989.

KRAUSS, Melvyn B., "Stagnation and the 'New Protectionism.'" *Challenge*, Vol. 20, No. 6, 1978, ss. 40–44.

KRISHNA Mrinalini, "How Much Does the U.S. Import From Mexico?", *Investopedia*, Macroeconomics, 2021, <https://www.investopedia.com/articles/insights-/012717/how-much-does-us-import-mexico-gm-f.asp>, Erişim Tarihi: 26.08.2021.

KROSS Karmo, "Developmental welfare capitalism in East Asia with a special emphasis on South Korea", *Ordnungspolitische Diskurse*, No. 2013-05, 2013.

KRUEGER Anne O., *Foreign Trade Attempts & Economic Development: Liberalization Attempts and Consequences*, Pensacola: Ballinger Publishing Co, 1978.

KRUGMAN Paul R., Maurice OBSTFELD, *International Economics – Theory and Policy*, 7.b., Boston: Pearson – Addison Wesley, 2006.

KRYMM Rurik, “The economic impact of oil prices”, *International Atomic Energy Agency*, Vol.16, No: 1, 1974.

KUTLUAY TUTAR Filiz, Fatma Ş. BAHSİ KOÇER, “Çin’in Yeni İpek Yolu Projesi: Bir Kuşak Bir Yol”, *International Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, Vol. 15, No.17, 2019, ss. 618-626.

LABONTE Marc, Gail MAKINEN, “The 2001 Economic Recession: How Long, How Deep and How Different From the Past?” *CRS Report for Congress*, Order Code RL31237, 2003.

LAIRD, Sam, Alexander YEATS, *Quantitative Methods for Trade-Barrier Analysis*, Hampshire: The Macmillan Press Ltd, 1990.

LAKE David, *Power, Protection and Free Trade: International Sources of US Commercial Strategy, 1887–1939*, Ithaca: Cornell University Press, 1988.

LAMBERT Lisa, “Trump escalates feud with Turkey, imposing higher metals tariffs”, *Reuters*, 10 Ağustos 2018, <https://www.reuters.com/article/uk-turkey-currency-usa-idUSKBN1KV1H4>, Erişim Tarihi: 25.08.2021.

LAMFALUSSY Alexandre, *The United Kingdom and the Six: An Essay on Economic Growth in Western Europe*, London: Macmillan, 1963.

LANDRETH Harry, David C. COLANDER, *History of Economic Thought*, 4.b., Boston: Houghton Mifflin, 2005.

LANE Philip, R., “The European Sovereign Debt Crisis”, *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 26, No.3, 2012, ss. 49-68.

LANG Franz Peter, "Neo-protectionism and economic growth", *Intereconomics*, Vol. 19, Iss. 3, 1984, pp. 129-133.

LANGDON David, S., Terence M., McMENAMIN, Thomas, J. KROLIK, “U.S. labor market in 2001: economy enters a recession”, *Monthly Labor Review*, Vol. 125, 2002, ss. 3-33.

LATIF Muhammad Ijaz. “Uruguay Round of GATT and Establishment of the WTO.” *Pakistan Horizon*, Vol. 65, No. 1, 2012, ss. 53–70.

LAWDER David, “Trump delays metal tariffs on Canada, EU, Mexico, exempts some others”, *Reuters*, 30 Nisan 2018, <https://www.reuters.com/article/us-usa-trade-metals-idUSKBN1I1164>, Erişim Tarihi: 25.08.2021.

LAWSON Fred H., “Hegemony and the Structure of International Trade Reassessed: A View from Arabia.” *International Organization*, Vol. 37, No. 2, 1983, ss. 317–337.

LEE Kyu-Sung, *The Korean Financial Crisis of 1997*, Washington: The World Bank, 2011.

LEE Mark, Bruce EINHORN, "Microsoft's Ballmer Says China Piracy Is a Problem", *Bloomberg*, <https://is.gd/Da8Gln>, Erişim Tarihi: 23.08.2021.

LEE Stephen J., *The Weimar Republic*, Londra: Routledge, 1998.

LEE Yeonjeong, Seong-Min YOON, "Relationship between International Reserves and FX Rate Movements.", *Sustainability*, Vol. 12, No. 17, 2020, ss. 1-33.

LEEBRON David W., "Overview of the Uruguay Round Results, An.", *Columbia Journal of Transnational Law*, Vol. 34, 1996, ss. 11-35.

LENNON Parick T., "Economic Issues Under the Omnibus Trade and Competitiveness Act of 1988: An Overview", *University of Miami Inter-American Law Review*, Vol. 21, No. 2, 1990, ss. 387-408.

LEONARD Jenny, Joe DEAUX, "Biden Overrules Trump on UAE Tariff, Keeping Aluminum Duties", *Bloomberg*, 1 Şubat 2021, <https://is.gd/GmSaBu>, Erişim Tarihi: 25.08.2021.

LEVI-FAUR David, "Economic Nationalism: From Friedrich List to Robert Reich", *Review of International Studies*, Vol. 23, No. 3, 1997, ss. 359-370.

LEVITT Kari, *Silent Surrender – The Multinational Corporation in Canada*, Toronto: Macmillan of Canada, 1970.

LEWIS-BACK Michael, S., *Economics And Elections: The Major Western Democracies*, Michigan: The University of Michigan Press, 1988.

LIM Chu Y., Jiwei WANG, Cheng ZENG, "China's "Mercantilist" government subsidies, the cost of debt and firm performance", *Research Collection School of Accountancy*, Singapore Management University, 2018.

LIND Jennifer, Daryl G. PRESS, "Markets or mercantilism? How China secures its energy supplies.", *International Security*, Vol. 42, No. 4, 2018, ss. 170-204.

LIOU Chih-Shian, "Bureaucratic Politics and Overseas Investment by Chinese Stateowned Oil Companies," *Asian Survey*, Vol. 29, No. 4, 2009, ss. 670–690.

LIST Friedrich, *The National System of Political Economy*, 1841, 2.b., Ed. Sampson S. LLOYD, Londra: Longmans, 1928.

LLOYD J. Peter, "The First 100 Years of Tariffs in Australia: The Colonies", *Australian Economic History Review*, Vol. 53, No. 3, 2017, ss. 316-344.

LLOYD Simon P., Solomos SOLOMOU, "The impact of the 1932 General Tariff: a difference- in- difference approach", *Cliometrica*, Vol. 14, 2020, ss. 41-60.

LOGAN Frenise A. "The British East India Company and African Slavery in Benkulen, Sumatra, 1687-1792." *The Journal of Negro History*, Vol. 41, No. 4, 1956, ss. 339–348.

LOONEY Robert, "Quantity Theory of Money", *Routledge Encyclopedia of International Political Economy Vol. 1*, Ed. R. J. Barry JONES, Londra: Routledge, 2001, ss. 1291-1293.

LOPEZ Penelope, "The Impact of Trade Liberalisation on the Trade Balance, the Balance of Payments and Economic Growth: the Case of Mexico", *European Trade Study Group*, Fifth Annual Conference, Madrid, 11-13 Eylül 2003.

LUCARELLI Bill, "German neomercantilism and the European sovereign debt crisis", *Journal of Post Keynesian Economics*, Vol. 4, No. 2, 2011, ss. 205-224.

LÜTKENHORST Wilfried, "Caught between self-destruction and reform", *Intereconomics*, Vol. 19, Iss. 4, ss. 178-187.

LYNCH David, J., Damian PALETTA, "Trump announces steel and aluminum tariffs Thursday over objections from advisers and Republicans", *The Washington Post*, 1 Mart 2018, <https://is.gd/9ZjXYw>, Erişim Tarihi: 25.08.2021.

MA Xin, "Chinese National Companies' Overseas Investment: Myth and Reality", *International Association for Energy Economics*, 3rd Quarter, 2007, ss. 39-41.

MADDISON Angus, *The World Economy - Volume 2: Historical Statistics*, Paris: OECD Publishing, 2006.

MAGAZZINO Cosimo, "The Economic Policy of Ronald Reagan: Between Supply-Side and Keynesianism", *European Journal of Social Sciences*, Vol. 27, No.3, 2012, ss. 319-334.

MAGID Jacob, "The Marshall Plan", *Advances in Historical Studies*, Vol.1, No.1, 2012,

MAGNUSSON Lars, *Mercantilism – The Shaping Of An Economic Language*, Londra: Routledge, 1994.

MAGNUSSON Lars, "Mercantilism", *A Companion to the History of Economic Thought*, Ed. Warren J. SAMEULS, Jeff E. BIDDLE, John B. DAVIS, Oxford: Blackwell Publishing, 2003, ss. 46-60.

MAGNUSSON Lars, *The Political Economy of Mercantilism*, Londra: Routledge, 2015.

MAGNUSSON Lars, "Was Cameralism really the German version of mercantilism?", *Economic Growth and the Origins of Modern Political Economy*, Ed. Philipp R. RÖSSNER, Londra: Routledge, 2016, ss. 57-71.

MAHON Rianne, Lynn Krieger MYTELKA. "Industry, the State, and the New Protectionism: Textiles in Canada and France." *International Organization*, Vol. 37, No. 4, 1983, ss. 551–581.

MARX Karl: *Economic Manuscripts: Theories of Surplus – Value*, 1863, <https://www.marxists.org/archive/marx/works/1863/theories-surplus-value/>, Erişim Tarihi: 30.01.2021.

MARX Karl, “Zur Kritik der politischen Ökonomie”, *Ekonomi Politğin Eleştirisine Katkı*, Çev. Sevim Belli, 4.b., 1979, Ankara: Sol Yayınları, 1859.

MARX Karl, Friedrich ENGELS, *Basic Writings on Politics and Philosophy*, Ed. Lewis S. FEUER, New York: Anchor Books Doubleday & Company, Inc, 1959.

MALMGREN H. B., D. L. SCHLECHTY. “Technology and Neo-Mercantilism in International Agricultural Trade.” *American Journal of Agricultural Economics*, Vol. 51, No. 5, 1969, ss. 1325–1337.

MALYNES Gerard, *Saint George for England, allegorically described*, Londra, 1601a.

MALYNES Gerard, *A Treatise of the Canker of England’s Common Wealth*, Londra, 1601b.

MALYNES Gerard, *The Maintenance of Free Trade*, Londra, 1622.

MARGLIN Stephen A., *Research for Action – Lessons of the Golden Age of Capitalism*, Helsinki: World Institute for Development Economics Research of the United Nations University, 1988.

MASCELLUTI Eleonora, *The Extraordinary Growth of the Four Asian Tigers* (Yüksek Lisans Tezi), Roma: Luiss Guido Carli University, 2015.

MASON Jeff, David LAWDER, “U.S. outlines 'Phase 1' trade deal with China, suspends October tariff hike”, *Reuters*, 11 Ekim 2019, <https://www.reuters.com/article/us-usa-trade-china-idUSKBN1WQ10X>, Erişim Tarihi: 26.08.2021.

MATSUSHITA Mitsuo, "Basic Principles of the WTO and the Role of Competition Policy." *Washington University Global Studies Law Review.*, Rev. 3, 2004, ss. 567-568.

MAYER Tom, “The Collapse of Soviet Communism: A Class Dynamics Interpretation.”, *Social Forces*, Vol. 80, No. 3, 2002, ss. 759–811.

McCARTHY Joseph, "Crude Oil Mercantilism'? Chinese Oil Engagement in Kazakhstan.", *Pacific Affairs*, Vol. 86, No. 2, 2013, ss. 257-280.

McCOLLOCH William, “Marx’s Appreciation of James Steuart: A Theory of History and Value”, *Department Of Economics Working Paper Series*, Working Paper No: 2011-09, 2011.

McELROY James R., “Automotive Trade Statistics 1964-80”, *United States International Trade Commission*, USITC Publication 1203, 1981.

McNEES Stephen K., "The 1990-91 recession in historical perspective." *New England Economic Review*, Issue Jan., 1992, ss. 3-22.

MELVIN Michael, Stefan NORRBIN, *International Money and Finance*, 9.b., Cambridge. Academic Press, 2017.

MEREDITH Sam, “China announces new tariffs on 106 US products, including soy, cars and chemicals”, *CNBC*, 4 Nisan 2018, <https://is.gd/1xmGAY>, Erişim Tarihi: 25.08.2021.

MERCER, “What’s Behind the Chinese Currency Devaluation?”, *Mercer LLC*, 2015.

MERCURIO Bryan, Celine S. N. LEUNG, “Is China a”Currency Manipulator?”: The Legitimacy of China’s Exchange Regime Under the Current International Legal Framework”, *The International Lawyer*, Vol. 43, No. 3, 2009, ss. 1257-1300.

MERRY Robert W., “Protectionism in America.” *The National Interest*, No. 146, 2016, ss. 28–36.

MILLER Marcus, Pongsak LUANGARAM. “Financial Crisis in East Asia: Bank Runs, Asset Bubbles and Antidotes.” *National Institute Economic Review*, No. 165, 1998, ss. 66–82.

MILLER Scott ve Daniel G. SOFIO, “Government-Sponsored Patent Pools – Addressing “Innovation Mercantilism””, *Center for Strategic & International Studies (CSIS)*, 2015.

MILLER Terry, Anthony B. KIM, James M. ROBERTS, “2021 Index of Economic Freedom”, *The Heritage Foundation*, 2021, <https://is.gd/AvyJfd>.

MINARD Philippe, “The Market Economy and the French State: Myths and Legends around Colbertism”, *L’Économie politique*, Vol. 37, No. 1, 2008, ss. 77-94.

MINSKY Hyman, P., “Financial Interrelations, the Balance of Payments, and the Dollar Crisis”, *Debt and the Less Developed Countries*, Ed. Jonathan David ARONSON, New York: Routledge, 1979.

MISSELDEN Edward, *Free Trade of the Means to Make Trade Flourish*, Londra, 1622.

MISSELDEN Edward, *The Circle of Commerce*, Londra, 1623.

Ministry of Economy Trade and Industry, “WTO Rules and Major Cases”, *Overview of the WTO Agreements*, 2019, ss. 253-262.

Ministry of Finance, *Osachi Hamaguchi on the proposal for the revision of tariff law at the 51th season of the japanese diet*, Vol. 13, 1963.

MOFCOM, “Announcement No.44 of 2018 on Terminating the Anti-dumping and Countervailing Investigation against Imports of Grain Sorghum Originating in the United States”, *Ministry of Commerce – People’s Republic of China*, 19 Mayıs 2018, <http://english.mofcom.gov.cn/article/policyrelease/buwei/201805/20180502746783.shtml>, Erişim Tarihi: 24.08.2021.

MONTEAGUDO Manuel. “The Debt Problem: The Baker Plan and the Brady Initiative: A Latin American Perspective.” *The International Lawyer*, Vol. 28, No. 1, 1994, ss. 59–81.

MOORE Ray A. "The Occupation of Japan as History. Some Recent Research." *Monumenta Nipponica*, vol. 36, no. 3, 1981, ss. 317–328.

MOORE O. Michael, "Steel Protection in the 1980s: The Waning Influence of Big Steel", *The Political Economy of American Trade Policy*, Ed. Anne O. KRUEGER, Chicago: University of Chicago Press, 1996, ss. 73-132.

MORAMARCO Fred, "Hamilton And The Historians: The Economic Program In Retrospect", *Midcontinent American Studies Journal*, Vol. 8, No. 1, 1967, ss. 34-43

MORAN Eamonn K., "Wall Street Meets Main Street: Understanding the Financial Crisis", *North Carolina Banking Institute*, Vol. 13, No.1, 2013.

MORENO Ivan, "Harley, stung by tariffs, shifts some production overseas", *Associated Press*, 26 Haziran 2018, <https://apnews.com/article/trade-barriers-north-america-donald-trump-ap-top-news-business-6c8942f736374352be78b188e4d356c4>, Erişim Tarihi: 25.08.2021.

MORRISON Wayne, M., "Enforcing U.S. Trade Laws: Section 301 and China", *Congressional Research Service*, Report No: IF10708, 2019.

MOUELHI Rim, "The impact of trade liberalization on Tunisian manufacturing: Structure, performance and employment.", *Région et développement*, Vol. 25, 2007, ss. 87-114.

MUN Thomas, *England's Treasure by Forraign Trade*, 1664, Londra: Macmillan and Co., 1895.

MURPHY Edward V., "Alternative Mortgages: Causes and Policy Implications of Troubled Mortgage Resets in the Subprime and Alt-A Markets", *CRS Report for Congress*, Order Code RL33775, 2008.

MURPHY John F. Jr., "British East India Company", *Encyclopedia of World History - Age of Revolution and Empire - 1750 to 1900*, Ed. Marsha E. ACKERMANN vd., New York: Infobase Publishing, 2008, ss. 64-66

NAGER Adams. "Calling Out China's Mercantilism." *The International Economy*, Vol. 30, No. 2, 2016, ss. 62-64.

NAKASO Hiroshi, "The financial crisis in Japan during the 1990s: how the Bank of Japan responded and the lessons learnt", *BIS Papers*, No. 6, 2001.

NEGISHI Takashi, *Developments of International Trade Theory*, 1933, New York: Springer Science + Business Media, 2001.

NEHRA Vazir S., "An Introduction of WTO", *Global Journal of Multidisciplinary Studies*, Vol. 4, No. 8, 2015, ss.101-105.

NELSON Megan, Veronica NIGH, "Grain Shorgum Tariff Profile", *Farm Bureau*, 18 Ekim 2018, <https://www.fb.org/market-intel/grain-sorghum-tariff-profile>, Erişim Tarihi: 24.08.2021.

NELSON Rebecca, M., Paul BELKIN, Derek E. MIX, “Greece’s Debt Crisis: Overview, Policy Responses and Implications”, *Congressional Research Service*, Report No: R41167, 2011.

NESTER William R, *Japan's Growing Power Over East Asia And The World Economy: Ends And Means*, Londra: Macmillan, 1990.

NEWBURGER Emma, Tucker HIGGINS, “Secretive cabals, fear of immigrants and the tea party: How the financial crisis led to the rise of Donald Trump”, *CNBC*, 11 Eylül 2018, <https://www.cnb.com/2018/09/10/how-the-financial-crisis-led-to-the-rise-of-donald-trump.html>, Erişim Tarihi: 24.08.2021.

NISKANEN William A., *Reaganomics: An Insider’s Account of the Policies and the People*, Oxford: Oxford University Press, 1988.

NOGUES Julio J., “Agriculture and Developing Countries in the GATT”, *World Economy*, Vol. 8, No. 2, 2007, ss. 119-134.

NOLDE Boris, “La Clause De La Nation La Plus Favorisée et les Tarifs Préférentiels”, *Académie de Droit*, International, Recueil de Cours, Tome 39, 1932.

NORLOFF Carla, “Hegemony”, *Oxford Bibliographies*, 2015, <https://is.gd/EQyvti>, Erişim Tarihi: 12.01.2021.

O’BRIEN John C., “The Social Economics of Hugo Eisenhart Gustav von Schmoller”, *International Journal of Social Economics*, Vol. 14, No. 11, 1987, ss. 26-47.

O’BRIEN Patrick K., Geoffrey Allen PIGMAN, “Free Trade, British Hegemony and the International Economic Order in the Nineteenth Century.” *Review of International Studies*, Vol. 18, No. 2, 1992, ss. 89–113.

O’BRIEN Robert ve Marc WILLIAMS, *Global Political Economy – Evoulution & Dynamics*, 5.b., Londra: Palgrave, 2016.

OECD, *OECD Statistics*, Organization for Economic Co-Operation and Development, 2021, <https://stats.oecd.org/>.

OFEK Eli, Matthew RICHARDSON, “DotCom Mania: The Rise and Fall of Internet Stock Prices”, *The Journal of Finance*, Vol. 58, No. 3, 2003, ss. 1113-1137.

OKAZAKI Tetsuji, “Industrial Policy in Japan: 70-Year History since World War II”, *Japan Spotlight*, Research Institute of Economy, Trade and Industry, 2017.

OLSEN Ryan, Henry F. SATTLEHIGHT, “U.S. Primary Aluminum Production”, *The Aluminum Association*, Industry Statistics, 2021.

OLSON Ryan, “Using the Index of Economic Freedom: A Practical Guide for Citizens and Leaders”, *The Heritage Foundation*, 2014, <https://is.gd/AvyJfd>. Erişim Tarihi: 07.09.2021.

OPEC, "General Information", *Organization of the Petroleum Exporting Countries*, 2012. <https://is.gd/6h8p8a>. Erişim Tarihi: 16.03.2021.

Our World In Data, *Energy*, Global Change Data Lab, 2021, <https://ourworldindata.org/grapher/energy-consumption-by-source-and-region>, Erişim Tarihi: 25.08.2021.

OVERBEEK Johannes, *History of Population Theories*, Rotterdam: Rotterdam University Press, 1974.

ÖZTÜRK Hüseyin, "Dünya Tekstil ve Konfeksiyon Ürünleri Ticaretine Uygulanan Ticaret Politikası Önlemlerinin Dünü, Bugünü ve Geleceğinin İrdelenmesi", *Dış Ticaret Dergisi*, Vol. 4, No.12, 1999, ss. 62-86.

ÖZTÜRK Serdar, Bekir GÖVDERE, "Küresel Finansal Kriz ve Türkiye Ekonomisine Etkileri", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C. 15, S. 1, 2010, ss. 377-397.

PALEN Marc – William, "Protection, Federation and Union: The Global Impact of the McKinley Tariff upon the British Empire, 1890-94", *The Journal of Imperial and Commonwealth History*, Vol. 38, No. 3, 2010.

PANCHENKO Volodymyr, Nataliia REZNIKOVA, "From protectionism to neo-protectionism: new dimensions of liberal regulation." *International Economic Policy 2*, 2017, ss. 91-111.

PANG Eul-Soo, "The Financial Crisis of 1997–98 and the End of the Asian Developmental State", *Contemporary Southeast Asia*, Vol. 22, No. 3, 2000, ss. 570-593.

PARIKH Ashok (2002), "Impact of Liberalization, Economic Growth and Trade Policies on Current Accounts of Developing Countries", *United Nations University, World Institute for Development and Economic Research*, Discussion Paper No. 2002/63, 2002.

Parliament of Australia - Joint Committee on Foreign Affairs and Defence, *Australia and ASEAN: Challenges and Opportunities*, Avustralya: Parliament of the Commonwealth of Australia, 1998.

PATERSON Steward, "Trade war impacts and why a US-China trade deal won't boost the economy", *Hinrich Foundation*, 13 Ocak 2020, <https://is.gd/mo9FoL>, Erişim Tarihi: 03.09.2021.

PAWLAK Karolina, "The evolution of the agricultural protectionism and its measures", *Problemy Rolnictwa Światowego*, Vol.11, No.3, 1991, ss. 78-87.

PEREIRA Luiz C. B., "The Golden Age of Capitalism", *Rentiers' Capitalism*, 2020, <https://is.gd/TIw9Ug>.

PEREIRA Paulo T., Laura WEMANS, "Portugal and the Global Financial Crisis – short-sighted politics, deteriorating public finances and the bailout imperative", *Technical University of Lisbon: School of Economics and Management*, Working Papers, WP 26/2012/DE/UECE, 2012.

PERELMAN Michael, *The Confiscation of American Prosperity*, New York: Palgrave Macmillan, 2007.

PERROTTA Cosmico, "Early Spanish Mercantilism: The First Analysis of Underdevelopment", *Mercantilist Economies*, Ed. Lars MAGNUSSON, New York: Springer Science + Business Media, 1993, ss. 175-186.

PERROTTA Cosmico, "Serra and Underdevelopment", *Introduction to Antonio Serra and the Economics of Good Government*, Ed. Sophus A. REINERT ve Rosario PATALANO, New York: Palgrave Macmillan, 2016, ss. 214-233.

PESANTE Maria L., "Steuart's theory of money and sovereignty", *The Economics of James Stuart*, Ed. Ramon TORTAJADA, Londra: Routledge, 1999 ss. 186-200.

PETERSMANN Ernst-Ulrich., "Grey are a trade, Policy and the rule of law", *Journal of World Trade*, Vol. 22, No. 2, 1988. ss. 23-44.

PETERSON E. Wesley F., "Nontariff Barriers", *Encyclopedia of World Trade: From Ancient Times to the Present*, Ed. Cynthia Clark NORTHROP, Londra: Routledge, 2015, ss.703-704.

PETRI Peter A., Michael G. PLUMMER, "The Economic Effects of the Trans-Pacific Partnership: New Estimates", *Peterson Institute for International Economics*, Working Paper Series, WP 16-2, 2016.

PEUKERT Helge, "Mercantilism", *Handbook of the History of Economic Thought*, Ed. Jürgen G. BACKHAUS, New York: Springer, 2012.

PHAM Sherisse, "The US just raised tariffs on Chinese goods. China says it will hit back", *CNN Business*, 10 Mayıs 2019, <https://is.gd/LRobjw>, Erişim Tarihi: 26.08.2021.

PHILLIPS W.B. Peter, "Analyse", *Challenge*, Vol. 35, No.1, 1992, ss. 57-59.

PORTER Jane M., Douglas E. BOWERS, "A Short History of U.S. Agricultural Trade Negotiations", *United States Department of Agriculture*, Economic Research Service, Agriculture and Rural Economy Division, 1986.

PRAMUK Jacob, "China is raising tariffs on \$60 billion of US goods starting June 1", *CNBC*, 13 Mayıs 2019, <https://www.cnbc.com/2019/05/13/china-is-raising-tariffs-on-60-billion-of-us-goods-starting-june-1.html>, Erişim Tarihi: 26.08.2021.

PRAVOSUDOV Sergey, "Good Results", *Gazprom Magazine*, Issue 6, 2021, <https://www.gazprom.com/press/news/reports/2021/good-results/>, Erişim Tarihi: 22.08.2021.

PREEG Ernest, H., "The Uruguay Round Negotiations and the Creation of the WTO", *The Oxford Handbook on the World Trade Organization*, Ed. Martin DAUNTON, Amrita NARLIKAR, Robert M. STERN, Oxford: Oxford University Press, 2012, ss. 122-140.

- PRENTZAS George, S., *The Marshall Plan*, New York: Infobase Learning, 2011.
- PRUSA Thomas, J., “The Contributions of Japanese-Brand Automakers to the United States Economy”, *Japan Automobile Manufacturers Association*, 2019.
- PUCKETT A. Lynne, William L. REYNOLDS, “Rules, Sanctions and Enforcement under Section 301: At Odds with the WTO?” *The American Journal of International Law*, Vol. 90, No. 4, 1996, ss. 675–689.
- QUAYLE Dan, “United States International Competitiveness and Trade Policies for the 1980s”, *Northwestern Journal of International Law & Business*, Vol. 5, No. 1, 1983, ss. 1-39.
- QUIRK Peter J., “Exchange Rate Policy in Japan: Leaning against the Wind”, *Staff Papers (International Monetary Fund)*, Vol. 24, No. 3, 1977, ss. 642–664,
- RAMACHANDRAN M., Naveen SRINIVASAN, "Asymmetric exchange rate intervention and international reserve accumulation in India.", *Economics Letters*, Vol. 94, No. 2, 2007, ss. 259-265.
- RAMPELL Catherine, “Opinion: Trump’s trade policy is stuck in the ’80s - the 1680s”, *The Washington Post*, 31 Mayıs 2018, <https://is.gd/Y3J2Ue>, Erişim Tarihi: 04.09.2021.
- RANCHORD Mischal, “Theoretical Perspectives In International Political Economy”, *University of Western Cape*, Project Pol709, 2017.
- RATNAIKE Yasanji C., "Is there an empirical link between trade liberalisation and export performance?." *Economics Letters*, Vol. 117, No. 1, 2012, ss. 375-378.
- RAVENHILL John, *Global Political Economy*, 5.b., Oxford: Oxford University Press, 2017.
- RAWLINSON Paul, “Confronting neo-mercantilism: why regulation is critical to global trade”, *World Economic Forum*, 2019, <https://is.gd/YFID3p>, Erişim Tarihi: 21.08.2021.
- RAY Edward John, “Changing Patterns of Protectionism: The Fall in Tariffs and the Rise in Non-Tariff Barriers Symposium: The Political Economy of International Trade Law and Policy”, *Northwestern Journal of International Law & Business*, Vol. 8, No. 2, 1987, ss. 285-327.
- RECTENWALD Michael, “Cameratism”, *The New Palgrave Dictionary of Economics*, 2.b., Ed. Steven N. DURLAUF, Lawrence E. BLUME, Londra: Palgrave Macmillan, 2008, ss. 1374-1375
- REEVES Eileen, “As Good as Gold: The Mobile Earth and Early Modern Economics”, *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, Vol. 62, 1999, ss. 126-166.

REINERT Erik S., Sophus A. REINERT. "Mercantilism and economic development: schumpeterian dynamics, institution building, and international benchmarking.", *OIKOS (Rio de Janeiro)*, Vol. 10, No. 1, 2011, ss. 8-37.

REINERT Sophus A., "Cameralism and Commercial Rivalry: Nationbuilding through Economic Autarky in Seckendorff's 1665 Additiones", *European Journal of Law and Economics*, Vol. 19, 2005, pp. 271–286.

REINERT Sophus A., Rosario PATALANO, *Introduction to Antonio Serra and the Economics of Good Government*, New York: Palgrave Macmillan, 2016.

REITANO Joanne, *The Tariff Question in the Gilded Age: The Great Debate of 1888*, Pennsylvania: Penn State University Press, 1994.

REUTERS Staff, "TSMC stops new Huawei orders after U.S. restrictions: Nikkei", *Reuters*, 18 Mayıs 2020, <https://www.reuters.com/article/us-usa-huawei-tech-smc-idUSKBN22U0EW>, Erişim Tarihi: 09.09.2021.

RICH Robert, "The Great Recession: December 2007 - June 2009", *Federal Reserve History*, 2013, <https://www.federalreservehistory.org/essays/great-recession-of-200709>, Erişim Tarihi: 18.08.2021.

RICH Timothy S., Sterling RECKER, "Understanding Sino-African Relations: Neocolonialism or a New Era?" *Journal of International and Area Studies*, Vol. 20, No. 1, 2013, ss. 61–76.

ROBINSON Alexander K., "The Growth of Singapore and Hong Kong in the Face of Climate Change and Environmental Degradation", *International Immersion Program Papers*, University of Chicago Law School: Chicago Unbound, 2017.

ROBINSON Joan, *The New Mercantilism – An Inaugural Lecture*, Cambridge: Cambridge University Press, 1966.

RODRIK Dani, "What's So Special About China's Exports?", *NBER Working Paper Series*, Working Paper 11947, 2006.

ROLDOS Jorge E, "Tariffs, Investment and the Current Account." *International Economic Review*, Vol. 32, No. 1, 1991, ss. 175–194.

ROODMAN David, "How to Do xtabond2." *North American Stata Users' Group Meetings 2006*. No. 8, Stata Users Group, 2006.

ROSE Andrew K., "Do WTO members have more liberal trade policy?" *Journal of International Economics*, Vol. 63, 2004, ss. 209-235.

ROOVER Raymond De, *Business, Banking, and Economic Thought in Late Medieval and Early Modern Europe*, Chicago: University of Chicago Press, 1974.

ROTHBARD Murray N., *Economic Thought Before Adam Smith*, Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 1995.

ROTHBARD Murray N., *John Locke vs. the Mercantilists and Inflationists*, 2010, <https://mises.org/print/6322>, Erişim Tarihi: 26.01.2021

ROZO Carlos, A. "Protectionism in the European Union: Implications for Latin America", *Intereconomics*, Vol. 36, No. 3, 2001, ss. 141-152.

RUBIN, I. Isaac, *A History of Economic Thought*, Londra: Ink Links Ltd., 1979.

RUGGIE John Gerard, "International regimes, transactions and change: embedded liberalism in the postwar economic order", *International Organization*, Vol. 36, No. 2, 1982, ss. 379-415.

RUGGIE John Gerard, "Multilateralism: The Anatomy of an Institution." *International Organization*, Vol. 46, No. 3, 1992, ss. 561-598.

RUPA Chanda, "General Agreement on Trade in Services: Implications for Social Policy-Making." *Economic and Political Weekly*, Vol. 38, No. 16, 2003, ss. 1567-1578.

RUTHARDT Fabian, Niklas POTRAFKE, Kaspar WÜTHRICH. "Protectionism and economic growth: Causal evidence from the first era of globalization." *Beiträge zur Jahrestagung des Vereins für Socialpolitik*, 2021.

SABLIK, Tim, "Recessions of 1981-82", *Federal Reserve History*, 2013, <https://www.federalreservehistory.org/essays/recession-of-1981-82>. Erişim Tarihi: 21.04.2021.

SACHS Jeffrey D., "New Approaches to the Latin American Debt Crisis", *Essays in International Finance*, No. 174, Princeton University, 1989.

SACHS Jeffrey D., "COVID-19 and Multilateralism." *Horizons: Journal of International Relations and Sustainable Development*, No. 16, 2020, ss. 30-39.

SACHS Jeffrey D., vd., "Economic Reform and the Process of Global Integration." *Brookings Papers on Economic Activity*, vol. 1995, no. 1, 1995, ss. 1-118.

SACHSE Victor E, "Hegemonic Stability Theory: An Examination", *LSU Historical Dissertations and Theses*, 1989.

SAFER Arnold E., Anne Parker MILLS. "Oil and The Balance of Payments." *Business Economics*, Vol. 9, No. 3, 1974, ss. 21-24.

SAHNI Binda Preet, "A Legal Analysis of the British East India Company", *Acta Juridica Hungarica*, Vol. 54, No. 4, 2013, ss. 317-330.

Sakhalin Energy, *General Information*, t.y., <https://is.gd/ELcTCc>, Erişim Tarihi: 22.08.2021.

"Sakhalin-1 Oil and Gas Project", *NS Energy*, t.y., <https://is.gd/QDGjs4>, Erişim Tarihi: 24.08.2021.

SALLY Razeen, "Trade, deglobalisation and the new mercantilism", *East Asia Forum*, 11 Temmuz 2020, <https://www.eastasiaforum.org/2020/07/11/trade-deglobalisation-and-the-new-mercantilism/>, Erişim Tarihi: 06.09.2021.

SAMPSON Gary, P., "Non-Tariff Barriers Facing Developing Country Exports", *Developing Countries and the Global Trading System*, Ed. John WHALLEY, Londra: The Macmillan Press Ltd, 1989, ss. 171-188.

SAMUELS Warren J., Jeff E. BIDDLE, John B. DAVIS, *A Companion to the History of Economic Thought*, Oxford: Blackwell Publishing, 2003.

SAMUELSON, Paul, *Economics*, 3.b., New York: McGraw-Hill, 1955.

SANGER David E., Katie BENNER, Matthew GOLDSTEIN, "Huawei and Top Executive Face Criminal Charges in the U.S.", *The New York Times*, 28 Ocak, 2019, <https://www.nytimes.com/2019/01/28/us/politics/meng-wanzhou-huawei-iran.html>, Erişim Tarihi: 28 Ocak 2019.

SANTOS-PAULINO Amelia U., "The effects of trade liberalization on imports in selected developing countries.", *World Development*, Vol. 30, No. 6, 2002a, ss. 959-974.

SANTOS-PAULINO Amelia U., "Trade liberalisation and export performance in selected developing countries.", *Journal of Development studies*, Vol. 39, No. 1, 2002b, ss. 140-164.

SASSOON Enrico, "Protectionism and International Trade Negotiations During the 1980s", *The New Protectionist Wave*, Ed. Enzo GRILLI, Enrico SASSOON, Londra: Macmillan Education Limited, 1990, ss.1-38.

SCHAEFFER Robert K., "The entelechies of mercantilism", *Scandinavian Economic History Review*, Vol: 29, No: 2, 1981, ss. 81-96.

SCHEFOLD Bertham, *Normal Prices, Technical Change and Accumulation*, Londra: Palgrave MacMillan: 1997.

SCHMOLLER Gustav von, *Umriss und Untersuchungen zur Verfassungs-, Verwaltungs- und Wirtschaftsgeschichte: besonders des Preußischen Staates im 17. und 18. Jahrhundert*, Berlin, 1898.

SCHMOLLER Gustav von, *The Mercantile System and its Historical Significance*, 1884, New York: A.M. Kelley, 1967.

SCHMIDT Karl-Heinz, "Merkantilismus, Kameralismus, Physiokratie.", *Geschichte der Nationalökonomie*, 3.b., Munich: Verlag Franz Vahlen, 1994.

SCHRAEDER Peter J., Steven W. HOOK, Bruce TAYLOR, "Clarifying the Foreign Aid Puzzle: A Comparison of American, Japanese, French, and Swedish Aid Flows", *World Politics*, Vol. 50, No. 2, 1998, ss. 294-323.

SCHONHARDT-BAILEY Cheryl, "Parties and Interests in the 'Marriage of Iron and Rye.'" *British Journal of Political Science*, Vol. 28, No. 2, 1998, ss. 291-332.

SCHOTT Jeffrey J., Zhiyao (Lucy) LU, “Korea Steel Deal Means More US Steel Barriers Lie Ahead”, *Peterson Institute for International Economics*, 28 Mart 2018, <https://www.piie.com/blogs/trade-and-investment-policy-watch/korea-steel-deal-means-more-us-steel-barriers-lie-ahead>, Erişim Tarihi: 28.08.2021.

SCHULMAN Lydia, “World steel industry in crisis”, *Executive Intelligence Review*, Vol. 6, 1979, ss. 49-51.

SCHUMACHER Diana, vd., *Energy: Crisis or Opportunity?*, Londra: Macmillan, 1985.

SCHUMPETER Joseph A., *History of Economic Analysis*, Londra: Allen & Unwin, 1963.

SCHWARTZ Anna J., “Lessons of the Gold Standard Era and the Bretton Woods System for the Prospects of an International Monetary System Constitution”, *Money in Historical Perspective*, Ed. Anna J. SCHWARTZ, Chicago: University of Chicago Press, 1987, ss. 391-406.

SCREPANTI Ernesto, Stefano ZAMAGNI, *An Outline of the History of Economic Thought*, 2.b., Oxford: Oxford University Press, 2005.

SCZCEPANSKI Marcin, “A decade on from the crisis - Main responses and remaining changes”, *European Parliamentary Research Service*, PE 642.253, 2019. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2019/642253/EPRS_BRI\(2019\)642253_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2019/642253/EPRS_BRI(2019)642253_EN.pdf), Erişim Tarihi: 01.08.2021.

SEADE Jesus, “Results of the Uruguay Round”, *The Uruguay Round and the Arab Countries*, Ed. Said EL-NAGGAR, Washington: International Monetary Fund, 1996, ss. 13-34.

“SEC Approves Measures to Strengthen Oversight of Credit Rating Agencies”, *U.S. Securities and Exchange Commission*, 3 Aralık 2008, <https://www.sec.gov/news/press/2008/2008-284.htm>, Basın Bülteni.

SEIA, “U.S. Solar Market Insight, Executive Summary, Q3 2017”, *Solar Energy Production Association*, 2017, <https://is.gd/ss12zv>.

SELÇUK, E., Zeynep KARAÇOR, P. YARDIMCI, “The Impact of Trade Liberalization on Current Account Deficit: The Turkish Case”, *International Scholarly and Scientific Research and Innovation*, Vol. 9, No.10, 2015, ss. 3694-3699.

SEN Samar Ranjan, “Sir James Steuart’s General Theory of Employment, Interest and Money.” *Economica*, Vol. 14, No. 53, 1947, ss. 19–36.

SEPPEL Marten, Keith TRIBE, *Cameralism in Practice - State Administration and Economy in Early Modern Europe*, Woolbridge: The Boydell Press, 2017.

SHANNON Jessica, Kevin BURROWES, “How governments can push towards a better tomorrow”, *PricewaterhouseCoopers (PwC)*, 8 Mart 2021, <https://is.gd/gB2I8m>, Erişim Tarihi: 06.09.2021.

SHARMA Shalendra, *The Asian Financial Crisis: Crisis, reform and recovery*, Manchester: Manchester University Press, 2003.

SHIONOYA Yuichi, "A Methodological Appraisal of Schmoller's Research Programm", *The Theory of Ethical Economy in the Historical School*, Ed: Peter KOSLOWSKI, Berlin: Springer-Verlag, 1995.

SILBERSTON Aubrey, "Textile Markets and the Multi-Fibre Arrangement", *Competition and Markets*, Ed. Christopher MOIR, John DAWSON, Londra: Palgrave Macmillan, 1990. ss. 63-76.

SIMONAVICIUTE Greta, "China in Africa: A Study of Chinese Leadership in the Forum on China-Africa Cooperation (FOCAC)", *Dept. of Global Political Studies Bachelor Programme*, Malmö University, 2020.

SLATTERY Martin, *Sosyolojide Temel Fikirler*, 8.b., Çev. Ümit TATLICAN, Gülhan DEMİRİZ, Bursa: Sentez Yayıncılık, 2015.

SMAGHI Lorenzo B., "The financial crisis and global imbalances – two sides of the same coin", *Asia Europe Economic Forum Conference*, Pekin, 9 Aralık 2008.

SMALL Albion W., *The Cameralists, The Pioneers Of German Social Policy*. No. 43. Chicago: University of Chicago Press, 1909.

SMEETS Maarten, "Main Features of the Uruguay Round Agreement on textiles and clothing, and implications for the trading system.", *Journal of World Trade*, Vol. 29, No. 5, 1995, ss. 97-109.

SMITH Adam, *An Inquiry Into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, 1776, Ed. Edwin CANNAN, Chicago: University of Chicago Press, 1977.

SMITH Adam, *Lectures on Justice, Police, Revenue and Arms*, 1763, Ed. Edwin CANNAN, Oxford: Clarendon Press, 1896.

SMITH Woodruff D., "Colonization", *Encyclopedia of World Trade: From Ancient Times to the Present*, Ed. Cynthia Clark NORTHROP, Londra: Routledge, 2015 ss. 190-192.

SNIDAL, Duncan. "The Limits of Hegemonic Stability Theory." *International Organization*, Vol. 39, No. 4, 1985, ss. 579–614.

SNOW John, W. "Statement of The Honorable John W. Snow. Before the Committee on Oversight and Government Reform", *United States House of Representatives*, 2008.

SOUSA Barbara Anne, "Regulating Japanese Automobile Imports: Some Implications of the Voluntary Quota System", *Boston College International and Comparative Law Review*, Vol. 5, No. 2, 1982, ss. 431-460.

SOYYIĞİT Semanur, "China's Neo-Mercantilist Policies and Growth Process", *Smaller World, Bigger Issues*, Ed. Hale Kırer SILVA LECUNA, Berlin: Peter Lang, 2019. ss. 31-44

SPROUL Michael, "The Law of Reflux", *Munich Personal RePEc Archive*, MPRA Paper No. 24813, 2010.

STAEHLE Hans, "Technology, utilization and production." *Bulletin de l'Institut Internationale de Statistique*, Vol. 34, No 4, 1955 ss. 112–136.

STANWAY David, Muyu XU, "China says U.S. solar tariffs violate trade rules, lodges WTO complaint", *Reuters*, 15 Ağustos 2018, <https://www.reuters.com/article/us-usa-trade-china-solar-idUSKBN1L001K>, Erişim Tarihi: 24.08.2021.

Statista, "Steel production figures in the U.S. from 2006 to 2020", *Steel Production in the U.S.*, Statista GmbH, 2021, <https://is.gd/Z9OTkc>, Erişim Tarihi 02.09.2021.

STEUART James, *Inquiry Into The Principles of Political Oeconomy*, Londra, 1767.

STIGLITZ Joseph E., "Some Lessons from the East Asian Miracle." *The World Bank Research Observer*, vol. 11, no. 2, 1996, ss. 151–177.

STIGLITZ Joseph E., "Trump and Globalization", *Journal of Policy Modelling*, Vol. 40, 2018, ss. 512-528.

STOCKWELL Mary, "Navigation Laws", *Encyclopedia of World Trade: From Ancient Times to the Present*, Ed. Cynthia Clark NORTHRUP, Londra: Routledge, 2015 ss. 692-694.

STORK Joe, "Oil and the International Crisis." *MERIP Reports*, No. 32, 1974, ss. 3–34.

STRANGE Gerard, *Towards a New Political Economy of Development: States and Regions in the Post-Neoliberal World*, Londra: Palgrave Macmillan, 2014.

STRANGE Susan, "The Management of Surplus Capacity: Or How Does Theory Stand Up to Protectionism 1970s Style?", *International Organization*, Vol. 33, No. 3, 1979, ss. 303–334.

SUBASAT Turan, "Do liberal trade policies promote trade openness?", *International Review of Applied Economics*, Vol. 22, No. 1, 2008, ss. 45-61.

SURANOVIC Steve, *International Trade: Theory and Policy*, Washington: Saylor Foundation, 2012.

SUTTER Karen M., Andres B. SCHWARZENBERG, Michael D. SUTHERLAND, "China's "One Belt, One Road" Initiative: Economic Issues", *Congressional Research Service*, Report No: IF11735, 2021.

SWANSON Ana, "Trump Administration Proposes Stiff Penalties on Steel and Aluminum Imports", *The New York Times*, 16 Şubat 2018, <https://is.gd/3zq9xW>, Erişim Tarihi: 25.08.2021.

SWANSON Ana, “Trump Delays Planned Tariff Increase in ‘Gesture of Good Will’ to China”, *The New York Times*, 11 Eylül 2019, <https://is.gd/9echV2>, Erişim Tarihi: 26.08.2021.

SWANSON Ana, “U.S. Delivers Another Blow to Huawei With New Tech Restrictions”, *The New York Times*, 15 Mayıs 2020, <https://is.gd/MK5dNx>, Erişim Tarihi: 26.08.2021.

SWANSON Ana, Alan RAPPEPORT, “U.S. Suspends Tariffs on China, Stoking Fears of a Loss of Leverage”, *The New York Times*, 20 Mayıs 2020, <https://is.gd/tasAgf>, Erişim Tarihi: 25.08.2021.

SWANSON Ana, Alan RAPPEPORT, “Trumps Signs China Trade Deal, Putting Economic Conflict on Pause”, *The New York Times*, 16 Ocak 2021, <https://is.gd/O2B1To>, Erişim Tarihi: 26.08.2021.

SWANSON Ana, Katie ROGERS, Alan RAPPEPORT, “Trump Reaches Revised Trade Deal With Mexico, Threatening to Leave Out Canada”, *The New York Times*, 27 Ağustos 2018, <https://is.gd/8fOsq1>, Erişim Tarihi: 26.08.2021.

SWANSON Ana, Keith BRADSHER, Katie ROGERS, “Trump Threatens Tariffs on \$200 Billion in China Goods, Escalating Fight”, *The New York Times*, 18 Haziran 2018, <https://is.gd/93Wbr9>, Erişim Tarihi: 25.08.2021.

SWINNEN Jo, vd., “UNCAP The Truth – Spotlight on EU farm Policy”, *European Environmental Bureau*, 2016

TAJIMA Keigo, “Keiretsu”, *Encyclopedia of Business Ethics and Society*, Ed., Robert W. KOLB, Los Angeles: Sage Publications Ltd, 2008, ss.1244-1245.

TAKADA Masahiro, “Japan’s Economic Miracle: Underlying Factors and Strategies for the Growth”, *IR 163 - Professor Wylie*, 1999.

TAKAHASHI Iwakazu, “Anti-Monopoly Act Exemptions in Japan”, *The Specific Workshop between the Drafting Committee on Competition Law of Vietnam and the Japan Fair Trade Commission*, Hanoi, 8 Ağustos 2003.

TAKEUCHI Hiroki, “Political economy of trade protection: China in the 1990s”, *International Relations of the Asia Pasific*, Vol. 13, 2013, ss. 1-32.

TAMS Christian J., "League of Nations." *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, 2007, <https://is.gd/gyeaWe>, Erişim Tarihi: 03.02.2021.

TANKERSLEY Jim, “Trump’s Washing Machine Tariffs Stung Consumers While Lifting Corporate Profits”, *The New York Times*, 21 Nisan 2019, <https://www.nytimes.com/2019/04/21/business/trump-tariffs-washing-machines.html>, Erişim Tarihi: 02.09.2021.

TARIQ Muhammad, vd., "Real exchange rate and foreign exchange reserves: A mercantilist view." *Life Science Journal*, Vol. 11, No. 3, 2014, ss. 13-25.

TARR David, G., “The Steel Crisis in the United States and the European Community: Causes and Adjustments”, *Issues in US-EC Trade Relations*, Ed. Robert E. BALDWIN, Carl B. HAMILTON, Andre SAPIR, 1988, ss. 173-200.

TATOĞLU YERDELEN Ferda, *İleri Panel Veri Analizi – Stata Uygulamalı*, 4.b. İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım, 2020.

TAUSSIG F. William, “The Civil War Tariff”, *The Tariff History of the United States*, 1982, 2010, <https://mises.org/print/4103>, Erişim Tarihi: 03.05.2021.

TAYLOR Adam, “A timeline of Trump’s complicated relationship with the TPP”, *The Washington Post*, 13 Nisan 2018, <https://is.gd/fdyeRn>, Erişim Tarihi: 01.09.2021.

The Aluminum Association, “Overview: Trump Administration’s Section 232 Investigations”, *Section 232 Summary*, 2019, <https://is.gd/HEoCrB>, Erişim Tarihi: 03.06.2021

“The Dawes Plan, the Young Plan, German Reparations and Inter-allied War Debts”, *Milestones, 1921-1936*, Office of the Historian, t.y., <https://is.gd/pWg2wx>, Erişim Tarihi: 02.04.2021.

“The Editors of Encyclopaedia”, “Dutch East India Company”, *Encyclopedia Britannica*, 2020, <https://www.britannica.com/topic/Dutch-East-India-Company>, Erişim Tarihi: 27.01.2021.

“The McKinley Tariff of 1890”, *US House of Representatives: History, Art & Archives*, t.y., <https://is.gd/Njr98w>, Erişim Tarihi: 12.12.2020

“The Treaty of Versailles”, *The Great War 1914 to 1918*, The National Archives, t.y., <https://www.nationalarchives.gov.uk/education/greatwar/g5/cs2/background.htm>, Erişim Tarihi: 21.04.2021.

The World Bank, *Prosperity Annual Report 2013*, Washington, 2013, <https://is.gd/vGsxIE>, Erişim Tarihi: 22.06.2021.

THOMPSON Andrew S., “Tariff reform: an imperial strategy, 1903-1913”, *The Historical Journal*, Vol. 40, No.4, 1997, ss. 1033-1054.

THOMPSON William R., Rafael REUVENY, “Tariffs and Trade Fluctuations: Does Protectionism Matter as Much as We Think?”, *International Organization*, Vol. 52, No. 2, 1998, ss. 421-440.

TOBB, *2009 Ekonomik Rapor*, Ankara, 2010, <https://is.gd/cRi2YE>, Erişim Tarihi: 18.08.2021.

TORUN Mustafa, Feyza ARICA, “2008 Global Ekonomik Kriz’in Genç İşsizlik Açısından Değerlendirilmesi”, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, Vol. 9, No.1, 2011, ss. 167-177.

TRACY Michael, *Government and Agriculture in Western Europe, 1880-1988*, Londra: Harvester Wheatsheaf, 1989.

TRAUTWEIN Hans-Michael, Finn M. KÖRNER, “German Economic Model, Transnationalization and European Imbalances”, *Zentra Working Papers in Transnational Studies*, No. 28, 2014.

TRIBE Keith, “Mercantilism and the Economics of State Formation”, *Mercantilist Economies*, Ed. Lars MAGNUSSON, New York: Springer Science + Business Media, 1993, ss. 175-186.

TRIBE Keith, *Governing Economy. The Reformation of German Economic Discourse 1750–1840*, Cambridge: Cambridge University Press, 1998

TRIFFIN Robert, *Gold And The Dollar Crisis: The Future Of Convertibility*, New Haven: Yale University Press, 1960.

“Trump Administration Reduces Turkey’s Section 232 Tariffs from 50 to 25 Percent, Removes Turkey from GSP Program and Subjects Turkey to Section 201 Safeguard Measures”, *Thompson Hine*, Smartrade, 20 Mayıs 2019, <https://is.gd/P1byxr>, Erişim Tarihi: 25.08.2021.

“Trustbusting in Japan: Cartels and Government-Business Cooperation”, *Harvard Law Review*, Vol. 94, No. 5, 1981, ss. 1064–1084.

TUMAN John P., Jonathan R. STRAND, “The Role of Mercantilism, Humanitarianism, and Gaiatsu in Japan’s ODA Programme in Asia.” *International Relations of the Asia-Pacific*, Vol. 6, No. 1, 2006, ss. 61–80.

U.S. Department of Commerce, “The Effect of Imports of Steel on The National Security”, *Bureau of Industry and Security*, Office of Technology Evaluation, 2018.

U.S. Energy Information Administration, “Country Analysis Brief: Russia”, *Independent Statistics & Analysis*, 2017, <https://is.gd/yJ02ii>. Erişim Tarihi: 22.08.2021.

U.S. Energy Information Administration, “OPEC Revenues Fact Sheet”, *Independent Statistics & Analysis*, 2021, <https://is.gd/HN0KCZ>. Erişim Tarihi: 01.02.2021.

UESUGI Akinori, “Japanese Antimonopoly Policy—Its Past And Future.” *Antitrust Law Journal*, Vol. 50, No. 3, 1981, ss. 709–719.

ULRICH Koester, Malcolm D. BALE, “The Common Agricultural Policy: A Review of Its Operation and Effects on Developing Countries.” *The World Bank Research Observer*, Vol. 5, No. 1, 1990, ss. 95–121,

URQUHART Michael A., Marillyn A. HEWSON, “Unemployment continued to rise in 1982 as recession deepened”, *Monthly Labor Review*, U.S. Bureau of Labor Statistics, 1983.

“US-China trade war: Trump announces new retaliatory tariff hikes”, *BBC*, 21 Ağustos 2019, <https://is.gd/KXKCUY>, Erişim Tarihi: 26.08.2021.

UN Comtrade, *International Trade Statistics Database*, United Nations Statistics Division, <https://comtrade.un.org/>, Erişim Tarihi: Ağustos 2021.

UNCTAD, “Global economy could lose over \$4 trillion due to COVID-19 impact on tourism”, *United Nations Conference on Trade and Development*, Cenevre, 30 Temmuz 2021, <https://unctad.org/news/global-economy-could-lose-over-4-trillion-due-covid-19-impact-tourism>, Erişim Tarihi: 06.09.2021.

United Nations, *World Economic Survey 1987*, New York: United Nations Publications, 1987.

United Nations, *The Global Social Crisis: Report on the World Social Situation 2011*, New York: United Nations Publications, 2011.

United Nations, *World Economic and Social Survey 2017*, New York: United Nations Publications, 2017.

“United States Implements Sanctions on Turkey and Raises Section 232 Steel Tariffs Again from 25% to 50%”, *Thompson Hine*, Smartrade, 15 Ekim 2019, <https://is.gd/bBxPRw>, Erişim Tarihi: 25.08.2021.

United States National Archives & Records Administration, “Marshall Plan 1948”, *Treasures of Congress*, t.y., <https://is.gd/ZhNwbJ>. Erişim Tarihi: 07.01.2021.

USDA, “United States Agricultural Export Yearbook 2019”, *United States Department of Agriculture*, Foreign Agriculture Service, 2020.

“USITC Announces Remedy Recommendations in Its Global Safeguard Investigation Involving Imports of Large Residential Washers”, *United States International Trade Commission*, News Release 17-170, 21 Kasım 2017, https://www.usitc.gov/press_room/news_release/2017/er112111870.htm, Erişim Tarihi: 24.08.2021. Basın Bülteni.

USTR, “Eighty Years after the Reciprocal Trade Agreements Act.”, *The United States Trade Representatives Archives*, 2014, <https://is.gd/tKWAP7>. Erişim Tarihi: 22.12.2020

USTR, “The Trans-Pacific Partnership: Detailed Summary of U.S. Objectives”, *Office of the United States Trade Representatives*, 2015, <https://is.gd/B70fL1>, Erişim Tarihi: 01.09.2021.

USTR, “USTR Announces Initiation of Section 301 Investigation of China”, *Office of the United States Trade Representatives*, 18 Ağustos 2017, <https://is.gd/4Mo6Kz>, Erişim Tarihi: 25.08.2021. Basın Bülteni.

USTR, “Section 201 Cases: Imported Large Residential Washing Machines and Imported Solar Cells and Modules”, *Office of the United States Trade Representatives*, Fact Sheet, 2018a, <https://is.gd/X1GQJ>, Erişim Tarihi: 24.08.2021,

USTR, “Under Section 301 Action, USTR Releases Proposed Tariff List on Chinese Products”, *Office of the United States Trade Representatives*, 3 Nisan 2018b, <https://is.gd/BOUmj1>, Erişim Tarihi: 25.08.2021. Basın Bülteni

USTR, “United States Challenges Five WTO Members Imposing Illegal Tariffs Against U.S. Products”, *Office of the United States Trade Representatives*, 16 Temmuz 2018c, <https://is.gd/FJGR1a>, Erişim Tarihi: 25.08.2021. Basın Bülteni.

USTR, “United States Announces Deal with Canada and Mexico to Lift Retaliatory Tariffs”, *Office of the United State Trade Representatives*, 17 Mayıs 2019, <https://is.gd/Ev5HbQ>, Erişim Tarihi: 25.08.2021. Basın Bülteni.

USTR, “United States – Safeguard Measure on Imports of Large Residential Washers”, *Office of the United States Trade Representatives*, 2021, <https://is.gd/mEjmUS>, Erişim Tarihi: 24.08.2021.

UZUNIDIS Dimitri, Blandine LAPERCHE, “The New Mercantilism and the Crisis of the Global Knowledge Economy”, *Journal of the Knowledge Economy*, Vol. 2, 2011, ss. 373-392.

VAGGI Gianni, Peter GROENEWEGEN, *A Concise History of Economic Thought From Mercantilism to Monetarism*, Londra: Palgrave Macmillan, 2006.

VALDES Alberto, "Agriculture in the Uruguay Round: interests of developing countries.", *The World Bank Economic Review*, Vol. 1, No. 4, 1987, ss. 571-593.

VARIAN Brain D., “The growth of manufacturing protection in 1920s Britain”, *Scottish Journal of Political Economy*, Vol. 66, No. 5, 2019, ss. 703-711,

VENN Fiona, *Oil Diplomacy in the Twentieth Century*, New York: Macmillan Education, 1986.

VENN Fiona, *The Oil Crisis*, Edinburgh: Pearson Education Limited, 2002.

VERICK Sher, Iyanatul, ISLAM, “The Great Recession of 2008-2009: Causes, Consequences and Policy Responses”, *IZA Discussion Paper Series*, No. 4934, 2010.

VERMA Krishna K., “Impact of Chinese Mercantilism State on India”, *Journal Global Values*, Vol. VII, No. 2, 2016, ss. 1-8.

VINER Jacob, “English Theories of Foreign Trade Before Adam Smith.” *Journal of Political Economy*, Vol. 38, No. 3, 1930, ss. 249–301,

VINER Jacob, *Studies in the Theory of International Trade*, New York: Harper and Brothers, 1965.

VOLCKART Oliver. “Early Beginnings of the Quantity Theory of Money and Their Context in Polish and Prussian Monetary Policies, c. 1520-1550.” *The Economic History Review*, Vol. 50, No. 3, 1997, ss. 430–449.

VOLKMANN Hans-Erich, “Aussenhandel und Aufrüstung in Deutschland 1933 bis 1939”, *Wirtschaft und Rüstung am Vorabend des Zweiten Weltkrieges*, Ed. Friedrich FORSTMEIER, Hans-Erich VOLKMANN, Duesseldorf: Droste, 1975, ss. 109.

VONYO Tamas, "Post-War Reconstruction and the Golden Age of Economic Growth." *European Review of Economic History*, Vol. 12, No. 2, 2008, ss. 221–241,

WAITE James, "Tariffs", *Encyclopedia of World Trade: From Ancient Times to the Present*, Ed. Cynthia Clark NORTHRUP, Londra: Routledge, 2015 ss. 875-881.

WAKEFIELD Andre, *The Disordered Police State: German Cameralism as Science and Practice*, Chicago: University of Chicago Press, 2009.

WATSON Andrew, Xin LOULIN, "China's open-door policy in historical perspective", *Australian Outlook*, Vol. 40, No. 2, 2008, ss. 91-99.

WEBB Michael C., Stephen D. KRASNER, "Hegemonic Stability Theory: An Empirical Assessment." *Review of International Studies*, Vol. 15, No. 2, 1989, ss. 183–198.

WEBEL Baird, vd, "Financial Services and General Government (FSGG) FY2017 Appropriations: Independent Agencies and General Provisions", *Congressional Research Service*, Report No: R44701, 2017.

WERE Anzette, "Debt Trap? Chinese Loans and Africa's Development Options", *South African Institute of International Affairs*, Policy Insights 66, 2018.

WHALLEY John, Daqing YAO, "Assessing the Effects of the Multifibre Agreement After Its Termination", *CIGI Papers*, No. 93, 2016.

WILKINSON Rorden, James SCOTT, "Developing Country Participation in the GATT: A Reassessment", *World Trade Review*, Vol. 7, No. 3, 2008, ss. 473-510.

WILLIAMS Kristen P., Steven E. LOBELL, Neal G. JESSE, *Beyond Great Powers and Hegemons*, Stanford: Stanford University Press, 2012

WILLIAMSON Jeffrey G., "The impact of the Corn Laws just prior to repeal", *Explorations in Economic History*, Vol. 27. No. 2, 1990, ss. 123-156,

WILLIAMSON John. "On the System in Bretton Woods." *The American Economic Review*, Vol. 75, No. 2, 1985, ss. 74–79.

WITS, *Trade Stats*, World Integrated Trade Solution, 2021, <https://wits.worldbank.org/Default.aspx?lang=en>. Erişim Tarihi: Ağustos 2021.

WOLFE Daniel, "The full list of 229 US products targeted by Canada's retaliatory tariffs", *Quartz*, 29 Haziran 2018, <https://qz.com/1318475/the-full-list-of-229-us-products-targeted-by-canadas-retaliatory-tariffs/>, Erişim Tarihi: 25.08.2021.

WOLFE Martin. "French Views on Wealth and Taxes from the Middle Ages to the Old Regime.", *The Journal of Economic History*, Vol. 26, No. 4, 1966, ss. 466–483.

WONG Sara A., "Productivity and trade openness in Ecuador's manufacturing industries.", *Journal of Business Research*, Vol. 62, No. 9, 2009, ss. 868-875.

World Bank, "China Foreign Trade Reform: Meeting the Challenge of the 1990", *The World Bank Group*, Report No: 11568-CHA, 1983.

World Bank, *World Debt Tables: 1990-91*, Washington D.C: The World Bank Publications, 1991.

World Bank, *World Development Indicators*, The World Bank Group 2021, <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>, Erişim Tarihi, Ağustos 2021.

World Trade Organization, *The International Trade Organization (ITO)*, Sec/36/53, 1953, <https://docs.wto.org/gattdocs/q/GG/SEC/53-36.PDF>. Erişim Tarihi: 08.01.2021

World Trade Organization, *World Trade Report 2007*, World Trade Organization, 2007. <https://is.gd/WZSjVd>.

World Trade Organization, *World Trade Report, 2013*, World Trade Organization, 2013, <https://is.gd/nsZHn0>.

World Trade Organization, *International Trade Statistics 2015*, World Trade Organization, 2015, https://www.wto.org/english/res_e/statistics/its2015_e/its2015_e.pdf.

World Trade Organization, “Export Prohibitions and Restrictions”, *Information Note*, World Trade Organization, 2021, <https://is.gd/CR6onj>.

WORTH Owen, *Rethinking Hegemony*, Londra: Palgrave, 2015.

XU Muyu, Chen AIZHU, “Saudi Arabia pips Russia to be China's biggest oil supplier in 2020”, *Reuters*, 20 Ocak 2021, <https://www.reuters.com/article/china-economy-trade-oil-int-idUSKBN29P0ZG>, Erişim Tarihi: 23.08.2021.

XU Muyu, Sameer MANEKAR, “PipeChina to take on \$56 billion of pipelines to boost network Access”, *Reuters*, 23 Temmuz 2020, <https://www.reuters.com/article/us-china-pipeline-idUSKCN24O2BU>, Erişim Tarihi: 23.08.2021.

YAFFEE Robert, "A primer for panel data analysis." *Connect: Information Technology at NYU*, 2003.

YAMAZAWA Ipppei, *Economic Development and International Trade – The Japanese Model*, Honolulu: East-West Center, 1990.

YAP Chuin-Wei, “State Support Helped Fuel Huawei’s Global Rise”, *The Wall Street Journal*, 25 Aralık, 2019, <https://www.wsj.com/articles/state-support-helped-fuel-huaweis-global-rise-11577280736>., Erişim Tarihi: 24.08.2021.

YARROW George, “Economic Aspects Of Anti-Dumping Policies.”, *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 3, No. 1, 1987, ss. 66–79,

YAYA Sanni, Akaninyene OTU, Ronald LABONTÉ, “Globalisation in the time of COVID-19: repositioning Africa to meet the immediate and remote challenges”, *Globalization and Health*, Vol. 16, No.51, 2020, ss. 1-7.

YONG-SHIK Lee, “The Steel and Aluminium Quota Agreements: A Question of Compatibility with WTO Disciplines and Their Impact on the World Trading System”, *Journal of World Trade*, Vol. 53, Issue 5, 2019, ss. 811-832.

YOSHINO Michael Y., *Japan’s Managerial System: Tradition and Innovation*, Cambridge: MIT Press, 1968.

YU Tony Fy-Lai, “Neo-Mercantilist Policy and China’s Rise as a Global Power”, *Contemporary Issues in International Political Economy*, Ed. Fu-Lai Tony YU, Diana S. KWAN, Singapur: Palgrave Macmillan, 2019, ss. 175-196.

ZEILLER Thomas W., “The Expanding Mandate of the GATT: The First Seven Rounds”, *The Oxford Handbook on the World Trade Organization*, Ed. Martin DAUNTON, Amrita NARLIKAR, Robert M. STERN, Oxford: Oxford University Press, 2012.

ZHANG Junhua, “What’s driving China’s One Belt, One Road initiative?”, *East Asia Forum*, 2 Eylül 2016, <https://www.eastasiaforum.org/2016/09/02/whats-driving-chinas-one-belt-one-road-initiative/print/>. Erişim Tarihi: 20.08.2021.

ZHANG Wei-Bin, *Japan versus China in the Industrial Race*, Londra: Macmillan Press Ltd, 1998.

ZHANG Zhaoyong, Kiyotaka SATO, “How Effective is the Renminbi Devaluation on China’s Trade Balance”, *The International Centre for the Study of East Asian Development, Kitakyushu*, Working Paper Series Vol. 2008-16, 2008.

ZHOU Xiaoming. “Japan’s Official Development Assistance Program: Pressures to Expand.” *Asian Survey*, Vol. 31, No. 4, 1991, ss. 341–350.

ZIEGLER Charles E., “Neomercantilism and Energy Interdependence: Russian Strategies in East Asia”, *Asian Security*, Vol. 9, No.1, 2010, ss. 74-93.

ZIEGLER Charles E., Rajan MENON, “Neomercantilism and Great-Power Energy Competition in Central Asia and the Caspian.” *Strategic Studies Quarterly*, Vol. 8, No. 2, 2014, ss. 17–41.

ZUSSMAN Asaf, “The Rise of German Protectionism in The 1870’s: A Macroeconomic Perspective”, *SIEPR Discussion Paper*, No. 01-19, 2002.

ÖZGEÇMİŞ			
Adı-Soyadı	Barış		ÜLKER
Doğum Yeri ve Yılı			
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce		İleri Seviye
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı		Kurum Adı
Lise	2000	2004	Söke Lisesi – Süper Lise Programı
Lisans	2005	2007	Brock University (Kanada) – Economics
	2007	2010	İstanbul Bilgi Üniversitesi – Ekonomi Bölümü
Yüksek Lisans	2015	2016	Dicle Üniversitesi – İktisat Bölümü
Doktora	2016		Bursa Uludağ Üniversitesi – İktisat Bölümü
Çalıştığı Kurum (lar)	Başlama - Ayrılma Yılı		Çalışılan Kurumun Adı
1.	2010	2011	Coca Cola İçecek A.Ş. - İstanbul
2.	2011	2012	Memorial Sağlık Grubu - İstanbul
3.	2012	2015	Söktaş Tekstil A.Ş. – Söke/Aydın
4.	2015	Devam Ediyor	Dicle Üniversitesi – İktisat Bölümü – İktisadi Gelişme ve Uluslararası İktisat A.B.D. - Diyarbakır
Yayımlar:	<p>Aydemir C., Ülker B., (2015). Diyarbakır İline Ait Bölgesel Kalkınma Analizi ve Karacadağ Kalkınma Ajansı, <i>Dicle University Faculty of Economics and Administrative Sciences Journal</i>, Vol: 5, I: 9, pp. 67 – 80.</p> <p>Çınar, M., Ülker, B., (2018). The Long-Run Relationship between Economic Growth and Tourism Revenue: The Case of Turkey and TRNC. <i>Gaziantep University Journal of Social Sciences</i>. Vol. 17 Issue 2, p592-602. 11p.</p> <p>Ülker, B. (2019) Türkiye’de Sivil Hava Taşımacılığı, GSYİH ve Reel Döviz Kuru İlişkisi: 1980 – 2017 Dönemi, III. <i>Uluslararası Ekonomi, Siyaset ve Yönetim Sempozyumu</i>, Dicle Üniversitesi, Diyarbakır. 10-12 Ekim, 2019.</p> <p>Göğül P., Ülker B. (2020), The Economic Convergence in Context of R&D: A Comparison Analyses of Selected OECD and Middle East Countries, <i>19th International Conference of MEEA</i>, Piri Reis Üniversitesi, İstanbul, 09 – 11 Ekim 2020.</p> <p>Ülker, B. (2021). Finansal Kalkınma Endeksi, Ekonomik Büyüme ve Döviz Kuru İlişkisi: Türkiye Örneği, Karatay Göğül, P., Yaman, D. (Ed.) <i>Döviz Kuru Dinamikleri ve Finansal İstikrar</i> - Gazi Kitapevi, Ankara</p> <p>Songur, M., Ülker B. (2021), Speculative Bubbles in Sectoral Stock Indices of Borsa İstanbul During Covid-19 Pandemic, <i>7th International Conference on Economics of Turkish Association (IceTea2021)</i>, Türkiye Ekonomi Kurumu, Ankara, 09-11 Nisan 2021.</p>		
İletişim (e-posta):			
Tarih	03.11.2021		
İmza			
Adı - Soyadı	Barış ÜLKER		